ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1929

ΜΕΤΑ 4 ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ 288 ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1929

ΜΕΤΑ 4 ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ 288 ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Πρόγραμμα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος.

1. Τῆς ἐκδόσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἐπιμελοῦνται τρεῖς τῶν συμβούλων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

2. Πᾶσα πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα ἀποστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κ. Γεώργιον Π. Οἰκονόμον, Λιευθυντὴν τῆς Ἐφημερίδος, λεωφόρος Πανεπιστημίου 20.

3. Ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι δημοσιεύονται ἀρχαιολογικαὶ πραγματεῖαι καὶ ἀγγελίαι, μάλιστα εἰς εὑρήματα καὶ πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρείας ἀναφερόμενα, συντεταγμένα δὲ ἐν γλώσσῃ καθαρευούσῃ.

Ἡ ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως ἐπιτροπεία, ᾗ ἀπόκειται ἡ περὶ τῆς δημοσιεύσεως ἀπόφασις, ἐπιφυλάσσει ἑαυτῇ πᾶσαν ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν μεταβολήν, ἣν ἤθελε κρίνει ἀναγκαίαν ἐν τοῖς πρὸς δημοσίευσιν πεμπομένοις χειρογράφοις.

Τὴν εὐθύνην τῶν ἐν ταῖς δημοσιευομέναις πραγματείαις ἐκφερομένων ἐπιστημονικῶν γνωμῶν φέρουσιν οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν, ἀποκλείεται δὲ πᾶς προσωπικοῦ χαρακτῆρος ἔλεγχος.

4. Ἐκδίδεται κατ' ἔτος εἷς τόμος εἰς σχῆμα τέταρτον ἐκ δώδεκα τοὐλάχιστον τυπογραφικῶν φύλλων συγκείμενος μετὰ τῶν ἀναγκαίων εἰκόνων καὶ πινάκων. Ἕκαστος τόμος πωλεῖται ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ ἀντὶ δραχμῶν 250.

5. Οἱ συντάκται τῶν δημοσιευομένων πραγματειῶν λαμβάνουσι δραχμὰς χαρτίνας ἑκατὸν εἴκοσι πέντε ἀντὶ ἑκάστου τυπογραφικοῦ φύλλου καὶ ἀντίτυπα πεντήκοντα τῶν πραγματειῶν αὐτῶν.

6. Τὰ χειρόγραφα τῶν δημοσιευομένων κατατίθενται ἐν τῷ ἀρχείῳ.

7. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς διαμείβεται πρὸς ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ συγγενῆ τῷ σκοπῷ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,, ΜΑΙΣΝΕΡ & ΚΑΡΓΑΔΟΥΡΗ — 4971

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΘΗΒΑΙ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α΄. ΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΘΗΒΑΙ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΕΝ Ν. ΑΓΧΙΑΛΩ ΑΝΑΣΚΑΦΑΣ

Σελὶς

ΕΙΣΑΓΩΓΗ. ΘΕΣΙΣ, ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΣΚΑΠΤΟΜΕΝΟΥ ΧΩΡΟΥ . . . . . 1 - 9

ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΘΗΒΩΝ.

ΚΕΦ. Α. ΓΕΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΑΝΑΣΚΑΠΤΟΜΕΝΟΥ ΧΩΡΟΥ — ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

§ 1. Ἀκρόπολις, περίβολος τῆς πόλεως καὶ τὰ ἐν αὐτῷ μνημεῖα. 11

§ 2. Τὰ ἐκτὸς τοῦ τείχους κτίσματα: προάστεια, ἐπαύλεις, νεκροταφεῖα 14

ΚΕΦ. Β΄. ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

§ 3. Περιγραφὴ τῆς Βασιλικῆς Α. 19

Α΄. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

α) Γενικὴ κάτοψις, τοιχοδομία 19

β) Μέρη τοῦ ναοῦ.

1. Ὁ κυρίως ναὸς μετὰ τοῦ ἱεροῦ βήματος 24

2. Νάρθηξ 33

3. Αἴθριον 36

4. Πρόπυλον 39

γ) Προσκτίσματα 40

1. Βαπτιστήριον 41

2. Σκευοφυλάκιον 45

3. Πύργοι 47

4. Οἰκήματα, Λουτρὸν 49

Συμπέρασμα — χρονολογία 51

ΚΕΦ. Γ΄. Β΄ ΓΛΥΠΤΙΚΗ – ΑΜΒΩΝ

§ 4. Διάκοσμος τοῦ ναοῦ διὰ μαρμαρίνου ἀναγλύφου 52

α) Κιονόκρανα — ἐπιθήματα 53

β) Γεῖσα 70

γ) Θωράκια 76

δ) Πλαίσια πυλῶν 83

Ἄμβων 87

Συμπέρασμα — χρονολογία 97

§ 5. Εὑρήματα (μαρμάρινα, πήλινα, ὑάλινα, νομίσματα). [Προσθήκη] 98

ΚΕΦ. Δ΄. ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ

§ 6. Περιγραφὴ τῆς Βασιλικῆς Β. 111

Α΄. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

α) Γενικὴ κάτοψις - τοιχοδομία 113

β) Μέρη τοῦ ναοῦ.

1. Τὸ αἴθριον μετὰ τοῦ προπύλου 113

2. Νάρθηξ 117

3. Κυρίως ναὸς 117

4. Ἱερὸν Βῆμα 119

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Σελὶς

α) Ἁψὶς — Σύνθρονον 119
β) Ἁγία Τράπεζα καὶ Κιβώριον 125
γ) Σολέα 126
δ. Προσκτίσματα 128
α) Κατηχούμενα καὶ Βαπτιστήριον 128
β) Σκευοφυλάκιον καὶ Ἑστία 130
γ) Οἰκήματα 132

Β. ΓΛΥΠΤΙΚΗ

§ 7. *Μαρμάρινος διάκοσμος τοῦ ναοῦ* 132
α) Κιονόκρανα 133
β) Ἐπιθήματα 134
γ) Θωράκια 136
δ) Γεῖσα 137
Συμπέρασμα — χρονολογία 138

ΚΕΦ. Ε'. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

(Ν. Γιαννοπούλου) ***Προχριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ Πυράσου–Θηβῶν*** 139
α) Ἐπιγραφαὶ ἑλληνικῶν χρόνων 140
β) Ἐπιγραφαὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων 142
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ 150

Β'. ΑΙ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 161

ΕΙΣΑΓΩΓΗ. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ 162

ΜΕΡΟΣ Α'. ΑΙ ΑΝΕΥΡΕΘΕΙΣΑΙ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ

ΚΕΦ. Α'. ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ 164

ΚΕΦ. Β'. ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΕΚ ΜΕΤΑΤΡΟΠΗΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ 168
1. Παρθενὼν 169
2. Ἐρέχθειον 170
3. Θησεῖον 172
4. Βασιλικὴ Ὀλυμπίας 172
5. Βασιλικὴ τῆς ἐν Ἀθήναις στοᾶς τοῦ Ἀδριανοῦ 173

ΚΕΦ. Γ'. ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΑΠΛΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ 174
1. Βασιλικὴ Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης 176
Α'. Ἕτεραι βασιλικαὶ ἀναφανεῖσαι ἐσχάτως ἐν Μακεδονίᾳ 177
2. Βασιλικὴ ἐν θέσει «Τούμπα» Θεσσαλονίκης 177
3. Βασιλικὴ ἐν Στόβοις (ἐπισκοπικὴ ἐκκλησία) 178
4. Βασιλικὴ ἐν Δίῳ 180
Β'. Βασιλικαὶ Θεσσαλίας 181
5-6. (Βασιλικαὶ Ν. Ἀγχιάλου) 181
7. Βασιλικὴ Δημητριάδος 181

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Σελὶς

8. Βασιλικὴ εἰς θέσιν Λαΐ ἐπὶ τοῦ Πηλίου 182
9. Βασιλικὴ Θεοτόκου παρὰ τὴν Σηπιάδα ἄκραν του Πηλίου 182
Γ΄. Βασιλικαὶ Στερεᾶς Ἑλλάδος 183
10. Βασιλικὴ ἐν Ἐλευσῖνι 183
11. Βασιλικὴ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου 184
12. Βασιλικὴ Καλυβίων Κουβαρᾶ 185
13. Βασιλικὴ Γλυφάδας 186
14. Βασιλικὴ Ὑπάτης 186
Δ΄. Βασιλικαὶ Νήσων 187
15. Βασιλικὴ Παλαιοπόλεως Κερκύρας 187
16. Βασιλικὴ ἁγίου Ἀνδρέου Ἐρεσσοῦ Λέσβου 188
17. Βασιλικὴ Ἀφεντέλλη Λέσβου 189
18. Βασιλικὴ Ἀργάλων Λέσβου 190
19. Βασιλικὴ ἁγίου Δημητρίου Ὑψηλομετώπου Λέσβου 190
20. Βασιλικὴ ἁγίου Ἰσιδώρου Χίου 191
21. Βασιλικὴ Φανῶν Χίου 192
22. Βασιλικὴ ἐν Λεβῆνι Κρήτης 193
23-24. Βασιλικαὶ Λήμνου 193
25. Βασιλικὴ Αἰγίνης 194

ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΜΟΝΟΚΛΙΤΟΙ

26. Βασιλικὴ Ἁλιμοῦντος παρὰ τὰς Ἀθήνας 195
27. Βασιλικὴ Ἀρκασίας Καρπάθου 195

ΚΕΦ. Δ΄. ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΜΕΤΑ ΕΓΚΑΡΣΙΟΥ ΚΛΙΤΟΥΣ 196
α΄). ἁπλαῖ βασιλικαὶ μετὰ ἐγκαρσίου κλίτους 197
1. Βασιλικὴ τῆς παλαιᾶς Κορίνθου 198
β΄). βασιλικαὶ πεντάκλιτοι μετ᾽ ἐγκαρσίου κλίτους.
2. Βασιλικὴ Ἐπιδαύρου 198
3. Βασιλικὴ Β Νικοπόλεως Ἠπείρου 201
γ΄). βασιλικαὶ τρίκογχοι 203
4. Βασιλικὴ ἐν Δωδώνῃ τῆς Ἠπείρου 203
5. Βασιλικὴ ἐν Παραμυθίᾳ τῆς Ἠπείρου 204
δ). βασιλικαὶ μετὰ ἐξέχοντος ἐγκαρσίου κλίτους 206
6. Βασιλικὴ Α Νικοπόλεως τῆς Ἠπείρου 206
7. Βασιλικὴ Δαφνουσίων Λοκρίδος 207
8. Βασιλικὴ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ἐν Ἀθήναις 208
ε΄). βασιλικαὶ σταυρικαὶ 210
9. Βασιλικὴ ἐν τῇ νήσῳ Θάσῳ 210
10. Ἡ βασιλικὴ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ 211

ΜΕΡΟΣ Β΄. ΓΕΝΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΜΕΡΩΝ ΑΥΤΩΝ 213

ΚΕΦ. Α΄. ΤΟΙΧΟΔΟΜΙΑ – ΓΕΝΙΚΟΝ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΗ 213

1. Τοιχοδομία 213
2. Γενικὸν διάγραμμα καὶ μορφὴ 214

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Σελὶς

α΄. Ἀψὶς . . . 214
β΄. Κλίτη . . . 215
γ΄. Ὑπερῶα . . . 216
δ΄. Στέγασις καὶ φωτισμὸς . . . 216
3. Νάρθηκες . . . 216
4. Αἴθρια . . . 217
5. Πρόπυλα . . . 218
6. Προσκτίσματα . . . 218
7. Δάπεδα . . . 219

ΚΕΦ. Β΄. ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΙΕΡΟΥ ΒΗΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ . . . 220

Α΄. Κιγκλίδες τοῦ ἁγίου βήματος ἢ τέμπλον . . . 221
1. Χαμηλὰ τέμπλα . . . 222
2. Χαμηλὰ τέμπλα μετὰ ὑψηλῆς πύλης . . . 223
3. Τέμπλα μετὰ ὑψηλῆς προσόψεως καὶ χαμηλῶν κιγκλίδων εἰς τὰ πλάγια . . . 223
4. Τέμπλα ὑψηλὰ καὶ κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς . . . 225
5. Τέμπλα βυζαντινὰ . . . 225
Β΄. Σολέα . . . 226
Γ΄. Σύνθρονον - Θρόνος Ἐπισκόπου καὶ ἕδραι Πρεσβυτέρων . . . 226
1. Μορφαὶ ὀρθογωνικοῦ συνθρόνου . . . 227
2. Μορφαὶ τοῦ ἡμικυκλικοῦ συνθρόνου . . . 228
3. Σχήματα θρόνου καὶ ἑδρῶν . . . 229
Δ΄. Ἡ ἁγία Τραπέζα καὶ τὰ πρὸς αὐτὴν συναφῆ . . . 229
α) Ἁγία Τράπεζα . . . 229
1. Ὕλη . . . 229
2. Θέσις τῆς ἁγίας Τραπεζης . . . 229
3. Σχήματα ἁγίας Τραπέζης . . . 230
4. Βάσις τῆς ἁγίας Τραπέζης καὶ τὰ ἐπ᾽ αὐτῆς στηρίγματα . . . 230
5. Σχήματα πλακὸς ἁγίας Τραπέζης καὶ διάκοσμος αὐτῆς . . . 231
β) Τράπεζαι Προθέσεως . . . 233
γ) Τράπεζαι ἀγαπῶν ἢ τράπεζαι μαρτύρων . . . 234
δ) Κατάθεσις ἢ ἐγκαίνιον . . . 236
ε) Κιβώριον . . . 237
ς) Τάφοι μαρτύρων ἢ Μαρτύρια . . . 239
ζ) Καταπετάσματα ἢ βῆλα . . . 241

ΚΕΦ. Γ΄. ΑΜΒΩΝΕΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ . . . 243
1. Θέσις . . . 244
2. Ὕλη . . . 244
3. Σχήματα καὶ διακοσμήσεις τῶν ἀμβώνων . . . 244

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ . . . 247

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΕΙΚΟΝΕΣ ΠΡΩΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

ΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΘΗΒΑΙ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΕΝ Ν. ΑΓΧΙΑΛΩι ΑΝΑΣΚΑΦΑΣ

Εἰκών		Σελίς
1	Ἄποψις Νέας Ἀγχιάλου καὶ τοῦ πρὸ τοῦ τμήματος τῆς δημοσίας ὁδοῦ Βόλου-Ἁλμυροῦ χώρου, ἔνθα ἐνεργοῦνται αἱ ἀνασκαφαὶ	1
2	Χάρτης τῶν παρὰ τὸν Παγασητικὸν κόλπον θεσσαλικῶν πόλεων τῆς περιοχῆς Βόλου-Ἁλμυροῦ	2
3	Μία τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Β΄. μ. Χ. αἰῶνος ἔνθα ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα τῆς πόλεως: Θῆβαι καὶ Δήμητρος πόλις	3
4	Πλίνθοι μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΕΚΚΛ(ησία) ΘΗΒ(ῶν)	4
5	Ἐπιγραφὴ Παύλου διακόνου Θηβῶν	5
6	Ἡ ἀνευρεθεῖσα ἐπιγραφὴ τοῦ ἐπισκόπου τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν Ἐλπιδίου (538)	7
7	Τάφος μετὰ σκελετοῦ μεγαλοσώμου ἀνδρὸς ἀνευρεθεὶς κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς Κολυμβήθρας τοῦ βαπτιστηρίου τῆς χριστιανικῆς βασιλικῆς	9
8	Ὁ λόφος τῆς Πυράσου καὶ τὰ μόλις διακρινόμενα θεμέλια τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως	11
9	Ὁρόσημον λιμένος	12
10	Τὸ παρὰ τὸν Παγασητικὸν κόλπον τμῆμα τῆς παλαιᾶς πόλεως καὶ ἡ λιμνοθάλασσα	10
11	Θεμέλια τετραγώνου πύργου ρωμαϊκῶν χρόνων	10
12	Ἐξέδρα ἐπαύλεως ρωμαϊκῶν χρόνων μετὰ ψηφιδωτοῦ δαπέδου παρὰ τὴν παραλίαν	14
13	Συστὰς σαρκοφάγων εὑρεθεῖσα εἰς πρόποδας λόφου ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως	15
14	Τμῆμα τοιχοδομίας τοῦ δεξιοῦ ἄκρου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς Α.	17
15	Γενικὴ ἄποψις τῶν ἐρειπίων τῆς βασιλικῆς Α (ἀπὸ τῆς ἁψῖδος πρὸς τὸ αἴθριον).	18
16	Τὰ ἀνευρεθέντα θεμέλια τῆς ἁψῖδος τῆς βασιλικῆς Α (δοκιμαστικαὶ ἔρευναι τοῦ ἔτους 1923)	19
17	Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Α (ὡς ἀνευρέθη κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τὸ μνημεῖον μετὰ τῶν ἐντοιχίσεων μερῶν αὐτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν καταστροφῶν)	21
18	Ἡ ΒΔ γωνία τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α. (δεῖγμα τοιχοδομίας καὶ ὀρθομαρμαρώσεως)	20
19-20	Τμήματα τόξων εὑρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς	20
21	Μαρμαρίνη πλίνθος μετ' ἐπιγραφῆς	22
22	Ἄποψις τοῦ μέσου κλίτους τῆς βασιλικῆς Α.	23
23	Ἄποψις τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους τῆς βασιλικῆς Α.	23
24	Τμῆμα κιονίσκου βαστάζοντος τὴν πλάκα τῆς ἁγίας Τραπέζης	24
25	Εὑρεθέντα τμήματα τῆς ἄνω πλακὸς τῆς ἁγίας Τραπέζης	24
26	Τμῆμα στρεπτοῦ κίονος τοῦ κιβωρίου μετὰ τοῦ κιονοκράνου	24
27	Τὸ δεξιὸν τμῆμα τῆς ἀνευρεθείσης σολέας τοῦ ναοῦ	25
28	Ἄποψις τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τῆς βασιλικῆς μετὰ τῶν κατὰ χώραν βάσεων σολέας καὶ ἄμβωνος	25
29	Τμῆμα βάθρου τῆς σολέας διασωθὲν κατὰ χώραν ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους αὐτῆς καὶ μέρος τῶν μαρμαροθετημάτων τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ	27
30	Τμήματα τοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους τοῦ ναοῦ	27
31	Κιονίσκοι καὶ κιονόκρανα παραθύρων τοῦ κάτω ὀρόφου	29
32	Ἀποκατάστασις τῶν παραθύρων τοῦ ἄνω ὀρόφου	30
33	Ἀποκατάστασις τοῦ διλόβου παραθύρου τῆς ἁψῖδος	31
34	Μονόγραμμα ἀνευρεθὲν ἐπὶ πλακὸς τοῦ δαπέδου	32

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰκών		Σελίς
35	Τμῆμα τοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους τοῦ ναοῦ	32
36	Τὸ Τρίβηλον τοῦ νάρθηκος (εἴσοδοι διὰ τὸ μέσον κλίτος τοῦ ναοῦ)	33
37	Ἄποψις τοῦ νάρθηκος (ἀπὸ Ν. πρὸς Β.)	34
38	Τμῆμα ἀνευρεθείσης ἐπιγραφῆς ὑπερθύρου	34
39	Γενικὴ ἄποψις τῶν ἐρειπίων τῆς ἀνασκαφείσης βασιλικῆς Α (ἀπὸ τοῦ αἰθρίου πρὸς τὸ βῆμα)	35
40	Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ ναοῦ ὡς ἀνευρίσκοντο κατὰ τὰς ἀνασκαφάς	36
41	Ἡ φιάλη τοῦ αἰθρίου τῆς βασιλικῆς Α.	38
42	Μαρμαρίνη δοκὸς στεγάσματος τῆς φιάλης τῆς βασιλικῆς Α.	39
43	Ἄποψις τοῦ προπύλου τῆς βασιλικῆς Α	40
44	Τὸ βαπτιστήριον ἀριστερὰ τοῦ αἰθρίου τῆς βασιλικῆς Α	42
45	Ἡ κολυμβήθρα τοῦ βαπτιστηρίου	42
46	Γενικὴ ἄποψις τῶν διαμερισμάτων τοῦ βαπτιστηρίου (ἡ κολυμβήθρα εἰς τὸ βάθος, ἀποδυτήριον, αὔλειος οἶκος καὶ τὸ ἔμπροσθεν διαμέρισμα ἐξόδου, ἔνθα αἱ βάσεις τῆς κλίμακος τοῦ γυναικωνίτου)	43
47	Ἡ ἁψὶς τοῦ σκευοφυλακίου τῆς βασιλικῆς Α.	45
48	Γενικὴ ἄποψις τῶν διαμερισμάτων τοῦ σκευοφυλακίου (ἔμπροσθεν ὁ προθάλαμος μετὰ τοῦ χωνευτηρίου καὶ εἰς τὸ βάθος τὸ σκευοφυλάκιον)	46
49	Μωσαϊκὸν δάπεδον τοῦ προαυλείου τοῦ σκευοφυλακίου	47
50	Ἄποψις τῶν προσκτισμάτων τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ αἰθρίου τῆς βασιλικῆς Α.	48
51	Τὰ ἀνευρεθέντα μέρη χριστιανικοῦ λουτροῦ παρὰ τὴν βασιλικὴν Α.	49
52	Σχέδιον τοῦ ἀνευρεθέντος χριστιανικοῦ λουτροῦ	50
53-54	Κιονόκρανα τῶν στοῶν τοῦ αἰθρίου τῆς βασιλικῆς Α.	53
55	Ἀνευρεθέντα τεμάχια τῶν μαρμαρίνων παραστάδων τοῦ αἰθρίου	55
56	Ἀποκατάστασις παραστάδος τοῦ αἰθρίου τῆς βασιλικῆς Α	56
57	Ἀνευρεθὲν κιονόκρανον παραστάδος τοῦ αἰθρίου	57
58-59	Ἀνευρεθέντα θεοδοσιανὰ κιονόκρανα τοῦ κάτω ὀρόφου τῆς βασιλικῆς Α.	58
60	Θεοδοσιανὸν κιονόκρανον τοῦ Μουσείου Κορίνθου	59
61-62	Κιονόκρανα τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος.	60
63	Ἀνευρεθέντα τεμάχια κιονοκράνου τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος	61
64	Ἀποκατάστασις κιονοκράνου τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος	61
65	Ἐπίθημα κιονοκράνου τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος	62
66	Πλάκες ἐπενδύσεως ἐπικράνων τῶν παραστάδων τῆς βασιλικῆς	63
67-68	Ἀνευρεθέντα ἀκέραια κιονόκρανα τῶν ὑπερῴων	64
69	Ἀνευρεθέντα τμήματα κιονοκράνων τῶν ὑπερῴων τῆς βασιλικῆς	64
70	Ἐκ τῶν κιονοκράνων τοῦ ὑπερῴου τοῦ τριβήλου	65
71	Ἐκ τῶν κιονοκράνων τῶν παραθύρων τοῦ κάτω ὀρόφου	66
72-73	Ὄψεις τοῦ κιονοκράνου τῆς ἁψῖδος	67
74	Ἀποκατάστασις τοῦ κιονοκράνου τῆς ἁψῖδος μετὰ τοῦ κιονίσκου του	68
75	Ἐκ τῶν κιονοκράνων τοῦ προπύλου	68
76-77	Μικρότερα θεοδοσιανὰ κιονόκρανα εὑρεθέντα κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς σολέας καὶ τοῦ βαπτιστηρίου.	69
78	Γλυπτὰ ἀρχιτεκτονικὰ καὶ διακοσμητικὰ μέλη τῆς βασιλικῆς περισυλλεγέντα καὶ ταξινομηθέντα ἐν τῇ αὐλῇ τῆς καταρτισθείσης ἐν Ν. Ἀγχιάλῳ συλλογῆς	69
79	Τομαὶ τῶν γείσων καὶ τοῦ βάθρου τῆς σολέας· ὄψεις κιονίσκων τῆς σολέας καὶ κιονοκράνου τῶν ὑπερῴων	70

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰκών		Σελις
80	Τμῆμα γείσου μετὰ παρασχηματισμοῦ λεσβίου κυματίου	72
81	Τὸ ἄνω τμῆμα τῆς δοκοῦ στεγάσματος τῆς φιάλης	72
82	Τμήματα γείσων μετ' ἀνθεμίων καὶ ραβδώσεων	73
83	Τεμάχιον γείσου μὲ ὀδόντας καὶ πλατυφύλλους ἀκάνθους	73
84	Τμήματα γείσων μετὰ λεπτοτμήτων φύλλων ἀκάνθου	74
85	Γλυπτὰ μέλη περισυλλεγέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ ἀποκείμενα εἰς τὴν συλλογὴν Ν. Ἀγχιάλου	75
86	Τμῆμα γωνίας γείσου μετὰ συστρεφομένων φύλλων ἀκάνθου	75
87-88	Δείγματα ἐκ τῶν περισυλλεγέντων τεμαχίων θωρακίων τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ ναοῦ (μεταφερθέντων ἐκ Κωνστανινουπόλεως)	76
89	Τμῆμα θωρακίου ἐξ ἐγχωρίου μαρμάρου	77
90-91	Τεμάχια ἐκ θωρακίων μετὰ μονογράμματος καὶ φύλλων κισσοῦ ἄνωθεν τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι σταυροὶ	77
92	Τμῆμα θωρακίου μετὰ κληματίδος	78
93	Τμήματα διατρήτων θωρακίων περισυλλεγέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς	78
94	Τμήματα ἐκ διατρήτων θωρακίων μετὰ πτηνῶν καὶ κλαδίσκων περισυλλεγέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς	79
95-96	Ἀνευρεθέντα μεγαλύτερα τμήματα ἐκ τῶν διατρήτων θωρακίων	79
97	Ἀποκατάστασις θωρακίου τῆς εἰκόνος 95	80
98	Ἀποκατάστασις θωρακίου τῆς εἰκόνος 96	81
99	Τμήματα ἐκ θωρακίων μὲ γεωμετρικὰς διακοσμήσεις	82
100	Ἀποκατάστασις θωρακίων τῆς εἰκόνος 99	82
101	Ἀνευρεθὲν θωράκιον τοῦ 7ου αἰῶνος	83
102	Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων πλαισίων τῶν πυλῶν τῆς βασιλικῆς	83
103-104	Ἀνάγλυφα τμήματα ἐπενδύσεως πύλης	84
105	Ἀναπαράστασις πλαισίων πύλης τοῦ ναοῦ καὶ λεπτομέρειαι αὐτῶν	85
106	Ἀνευρεθέντα μικρὰ τεμάχια ἐκ τοῦ διακόσμου τῶν θωρακίων τοῦ ἄμβωνος	86
107	Ἀποκατάστασις τοῦ ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς Α	87
108	Ἀνατολικὴ ἄποψις τῆς κατὰ χώραν ἀνευρεθείσης βάσεως τοῦ ἄμβωνος	88
109	Δυτικὴ ἄποψις τῆς αὐτῆς βάσεως τοῦ ἄμβωνος	88
110	Κατόψεις τῆς βάσεως τοῦ ἄμβωνος	89
111	Τμήματα μαρμαρίνων πλακῶν τῆς κλίμακος τοῦ ἄμβωνος	90
112	Τμῆμα θωρακίου τῆς κλίμακος τοῦ ἄμβωνος	90
113	Τὸ κάτω ἥμισυ κόγχης διακοσμούσης τὸν ἄμβωνα	91
114-116	Τμήματα κογχῶν τοῦ ἄμβωνος	92
117-118	Τμήματα κυρτῶν θωρακίων τοῦ ἄμβωνος	92
119	Τμῆμα κυρτοῦ θωρακίου τοῦ ἄμβωνος	93
120	Τμήματα εὐθέων θωρακίων κοσμούντων τὰς δύο εὐθείας πλευρὰς τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως τοῦ ἄμβωνος	93
121	Τμῆμα ἐκ τῶν καμπύλων τόξων τῶν στηριζόντων τὸν οὐρανὸν τοῦ ἄμβωνος	94
122	Τὰ διασωθέντα τεμάχια ἐκ τῶν καμπύλων τόξων τοῦ ἄμβωνος	94
123	Τμῆμα τῆς ἀρχῆς τόξου τοῦ ἄμβωνος	95
124	Ἀνευρεθὲν κιονόκρανον τοῦ ἄμβωνος	95
125	Τμῆμα τοῦ οὐρανοῦ τοῦ ἄμβωνος	95
126	Ὁλόκληρον τὸ διασωθὲν τμῆμα τοῦ οὐρανοῦ τοῦ ἄμβωνος	96

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰκών		Σελίς
127	Τμῆμα τόξου τοῦ κιβωρίου τῆς ἁγίας Τραπέζης	98
128	Τμήματα ἐκ τόξων ἀνευρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ δεξιοῦ κλίτους	99
129	Τὸ κάτω ἀριστερὸν τμῆμα γλυπτικοῦ συμπλέγματος	99
130	Ἀνευρεθεῖσα κεφαλὴ ἀμνοῦ	100
131	Ἐπιπεδόγλυφος κεφαλὴ ἁγίου (;) ἐπὶ τμήματος θωρακίου	100
132	Τμήματα πεσσίσκων τῆς σολέας	100
133-135	Βάσεις καὶ τμήματα τραπεζῶν	101
136	Ἀνευρεθέντα τεμάχια ἐκ τραπεζῶν νεκροδείπνων (mensae martyrum) (;)	102
137	Τεμάχια ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων μικροτεχνημάτων	102
138-140	Παλαιοχριστιανικοὶ λύχνοι εὑρεθέντες ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τοῦ ναοῦ	104
141	Πηλίνη σφραγὶς ἀνευρεθεῖσα ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τοῦ ναοῦ	105
142	Ἀνευρεθέντα πήλινα ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων	105
143	Σχήματα κεράμων καὶ πλίνθων τῆς βασιλικῆς	105
144	Σταυροὶ ἐξ ὀρειχάλκου καὶ ἕτερα μετάλλινα ἀντικείμενα ἀνευρεθέντα εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τοῦ ναοῦ	106
145	Χρυσοῦν φυλακτήριον μετὰ τοῦ τρισαγίου ὕμνου	107
146	Νόμισμα Κωνσταντίνου Β΄ εὑρεθὲν παρὰ τὴν ἁψῖδα τοῦ ναοῦ	107
147-152	Νομίσματα τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῶν συμβασιλέων αὐτοῦ, εὑρεθέντα ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τοῦ ναοῦ	108
153	Γενικὴ ἄποψις τῶν ἐρειπίων τῆς βασιλικῆς Β μετὰ τὰς ἀνασκαφὰς (ἀπὸ τῆς ἁψῖδος πρὸς τὸ ἄθριον)	110
154	Ἄποψις τοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς Β πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν (δοκιμαστικαὶ ἔρευναι τοῦ ἔτους 1926 πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν θεμελίων τῆς ἁψῖδος)	111
155	Γενικὴ κάτοψις τῆς βασιλικῆς Β	112
156	Πύλη τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ εὑρεθεῖσα πεφραγμένη διὰ πεσίσκων τῆς σολέας	113
157	Τὸ αἴθριον — ἐπεστρωμένον κατὰ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ στοὰν διὰ μεγάλων πλίνθων — καὶ ὁ νάρθηξ τοῦ ναοῦ	114
158	Ἡ φιάλη τοῦ αἰθρίου τῆς βασιλικῆς Β	115
159	Βάσις λυχνίας εὑρεθεῖσα παρὰ τὴν φιάλην καὶ δεξιὰ τῆς πύλης τοῦ αἰθρίου	116
160-162	Τεμάχια θωρακίων ἀνευρεθέντα ἀριστερὰ τῆς φιάλης τοῦ αἰθρίου	116
163	Τὸ νότιον κλίτος τοῦ ναοῦ (ὄψις ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς)	118
164	Λεπτομερὴς κάτοψις τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ ναοῦ	120
165	Ἡ ἁψὶς μετὰ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου καὶ ἡ ἁγία Τράπεζα τοῦ ναοῦ	121
166	Γενικὴ ἄποψις τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ ναοῦ (πλὴν τῆς σολέας)	121
167-168	Ἡ ἁγία Τράπεζα μετὰ τοῦ κιβωρίου καὶ τὰ ἑκατέρωθεν αὐτῆς βάθρα τοῦ συνθρόνου	122
169	Τμήματα χαμηλῶν θωρακίων τοῦ συνθρόνου τῆς βασιλικῆς Α	123
170	Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων κιονίσκων τῆς ἁγ. Τραπέζης	125
171	Τὸ μεγαλύτερον τεμάχιον ἐκ τῆς ἄνω πλακὸς τῆς ἁγ. Τραπέζης	125
172	Τὸ ἐγκαίνιον τοῦ ναοῦ (σταυροειδὲς ὄρυγμα κάτωθεν τοῦ κέντρου τῆς πλακὸς τῆς ἁγίας Τραπέζης)	126
173	Ἐπιγραφὴ ἐπὶ πλακιδίου τοῦ μαρμαροθετήματος τῆς σολέας τοῦ ναοῦ	126
174	Γενικὴ ἄποψις τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ ναοῦ μετὰ τῆς σολέας	127
175	Γενικὴ ἄποψις ἀπὸ δυσμῶν τῆς βασιλικῆς Β (ἔμπροσθεν καὶ δεξιὰ τῆς εἰκόνος διακρίνονται τὰ προσκτίσματα τοῦ ναοῦ)	129
176	Ἀνευρεθέντα λείψανα τοῦ βαπτιστηρίου τοῦ ναοῦ	129

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰκών		Σελὶς
177	Τὰ προσκτίσματα τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς (ὄψις ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς) .	131
178	Ἡ ἀνευρεθεῖσα πρὸς τὸ νότιον κλίτος ἐστία	131
179	Ἡ δεξιὰ πυλὶς τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ	132
180	Ἡ κάτω ὄψις βάθρου τῆς σολέας εἰλημμένου ἐκ θωρακίου ναοῦ τοῦ Δ΄ αἰῶνος . . .	133
181	Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων κιονοκράνων τῆς βασιλικῆς Β	133
182	Τεμάχια ἐκ θεοδοσιανῶν καὶ κορινθιαζόντων κιονοκράνων προερχόμενα ἐκ κιονοκράνων τοῦ κιβωρίου, τῆς σολέας καὶ τοῦ προπύλου	134
183	Ἐπίθημα κιονοκράνου τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος	134
184	Ἐκ τῶν ἐπιθημάτων τῶν κιόνων τῆς βασιλικῆς	135
185-186	Αἱ δύο ὄψεις ἀνευρεθέντος θωρακίου τῆς βασιλικῆς	135
187	Τμήματα ἐξ ἐπιπεδογλύφων θωρακίων τῆς βασιλικῆς	136
188-189	Τεμάχια ἐκ διατρήτων θωρακίων	137
190	Τεμάχια ἐκ τῶν γείσων τῆς βασιλικῆς Β	137
191	Λειψανοθήκη ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἐν Pola μετ᾽ ἀναγλύφου παραστάσεως προσόψεως τῆς σολέας παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ	138

ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΕΙΣ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ

Α΄. ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

1 Ἐν σελ. 141 Στήλη ἀναθηματικὴ ναοῦ Δήμητρος ἑλληνιστικῶν χρόνων.
2 » » 145 Δέλτος μετ᾽ ἐπιγραφῆς ρωμαϊκῶν χρόνων (τμῆμα πλακὸς σαρκοφάγου χρησιμοποιηθὲν ὡς γεῖσον).
3 » » 146 Πλὰξ σαρκοφάγου μετ᾽ ἐπιγραφῆς ρωμαϊκῶν χρόνων χρησιμοποιηθεῖσα εἰς τὸν δεξιὸν στυλοβάτην τῆς βασιλικῆς Α.
4 » » 147 Δύο τμήματα ἐκ πλακὸς σαρκοφάγου μετ᾽ ἐπιγραφῆς ρωμαϊκῶν χρόνων.
5 » » 148 Τμῆμα ἐπιγραφῆς ρωμαϊκῶν χρόνων ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας χριστιανικοῦ κιονοκράνου.

Β΄. ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

6 ἐν σελ. 150 Ἐπιτύμβιον Σεργίου ἀναγνώστου.
7 » » 150 » Πέτρου Ἀντιοχέως.
8 » » 151 » Χαρτοκράτους.
9 » » 151 » Πρεσβυτέρου.
10 » » 151 » Δομνίνου.
11 » » 152 » Πέτρου ἀναγνώστου κραμβιτᾶ.
12 » » 152 » ἐπαρχιακοῦ.
13 » » 153 » Ἰωὴλ (;), Ἱρόβου, Πέτρου καὶ Συμεὼν τῶν νέων.
14 » » 153 » Ἰωάννου καὶ Νικίμπας.
15 » » 154 » Κυριδίωνος.
16 » » 154 » Μαυρίλλας καὶ Θεοδούλου.
17 » » 155 » Εἰρήνης διακόνου.
18 » » 158 » Ἰουδαϊκόν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΕΙΚΟΝΕΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

ΑΙ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Εἰκὼν		Σελὶς
1	Τὰ ἀνευρεθέντα θεμέλια παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς παρὰ τὸ ἐν Ἀθήναις Ὀλυμπιεῖον	161
2	Ὁ Παρθενὼν ὡς χριστιανικὴ βασιλικὴ (ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν)	171
3	Τὸ Ἐρέχθειον ὡς χριστιανικὴ βασιλικὴ (ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν)	171
4	Τὸ Θησεῖον ὡς χριστιανικὴ βασιλικὴ (ἐκ τῶν μνημείων τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν)	171
5	Τὸ λεγόμενον ἐργαστήριον τοῦ Φειδίου ὡς χριστιανικὴ βασιλικὴ (ἐκ τῶν μνημείων τοῦ ἱεροῦ τῆς Ὀλυμπίας)	171
6-7	Τὸ κεντρικὸν κτίσμα τῆς ἐν Ἀθήναις στοᾶς τοῦ Ἀδριανοῦ (ὁ ἀρχικὸς τετράκογχος χριστιανικὸς ναὸς τοῦ 4ου αἰ. καὶ ὁ αὐτὸς χριστιανικὸς ναὸς μετατραπεὶς τὸν 7ον αἰ. εἰς βασιλικὴν)	175
8	Βασιλικὴ τῆς Ἀχειροποιήτου (ἁγ. Παρασκευῆς) Θεσσαλονίκης	176
9	Βασιλικὴ εὑρεθεῖσα ἐν θέσει «Τούμπα» ἐν Θεσσαλονίκῃ	177
10	Βασιλικὴ ἐν Στόβοις (τῆς σερβικῆς Μακεδονίας)	179
11	Βασιλικὴ ἐν Δίῳ τῆς Μακεδονίας	180
12	Βασιλικὴ Δημητριάδος Θεσσαλίας	181
13	Βασιλικὴ εἰς θέσιν Λαΐ ἐπὶ τοῦ Πηλίου	182
14	Βασιλικὴ εἰς θέσιν Θεοτόκου (Πηλίου)	183
15	Βασιλικὴ Ἐλευσῖνος	184
16	Βασιλικὴ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου	185
17	Βασιλικὴ Καλυβίων Κουβαρᾶ Ἀττικῆς	185
18	Βασιλικὴ Γλυφάδας	186
19	Βασιλικὴ Ὑπάτης	187
20	Βασιλικὴ ἁγίου Ἀνδρέου Ἐρεσσοῦ Λέσβου	188
21	Βασιλικὴ Ἀφεντέλλη Λέσβου	189
22	Βασιλικὴ Ὑψηλομετώπου Λέσβου	191
23	Βασιλικὴ ἁγίου Ἰσιδώρου Χίου	192
24	Βασιλικὴ Φανῶν Χίου	192
25	Βασιλικὴ Λεβῆνος Κρήτης	193
26-27	Βασιλικαὶ Λήμνου	194
28	Βασιλικὴ Ἁλιμοῦντος (παρὰ τὰς Ἀθήνας)	195
29	Βασιλικὴ Ἀρκασίας Καρπάθου	196
30	Βασιλικὴ ἐν Κορίνθῳ	198
31	Τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς βασιλικῆς τῆς Ἐπιδαύρου	200
32	Ἡ βασιλικὴ τῆς Ἐπιδαύρου	200
33	Τὸ ἀποκαλυφθὲν ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς βασιλικῆς Νικοπόλεως Β (ἀνασκαφαὶ 1930)	202
34	Βασιλικὴ Β Νικοπόλεως τῆς Ἠπείρου (ἀνασκαφαὶ 1929)	202
35	Βασιλικὴ ἐν Δωδώνῃ τῆς Ἠπείρου	204
36	Βασιλικὴ ἐν Παραμυθίᾳ τῆς Ἠπείρου	205
37	Βασιλικὴ Α Νικοπόλεως τῆς Ἠπείρου	206
38	Βασιλικὴ Δαφνουσίων Λοκρίδος	208
39	Βασιλικὴ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ἐν Ἀθήναις	209
40	Βασιλικὴ Θάσου	210

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰκών		Σελίς
41	Βασιλικὴ τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης	211
42	Θεμέλια ἀνευρεθέντος Μαρτυρίου προσηρτημένου εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς ἐν παλαιᾷ Κορίνθῳ ἀνευρεθείσης βασιλικῆς	213
43	Στυλοβάτης τῆς δεξιᾶς κιονοστοιχίας τῆς βασιλικῆς Ὑψηλομετώπου Λέσβου	215
44	Τὸ ἐξωτερικὸν τῆς νοτίας μακρᾶς πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς τῆς Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης	216
45	Ἡ σημερινὴ πρόσοψις τῆς βασιλικῆς Παλαιοπόλεως Κερκύρας	217
46	Βαπτιστήριον βασιλικῆς Ἐπιδαύρου	218
47	Βαπτιστήριον βασιλικῆς Ἐλευσῖνος	218
48	Ἐκ τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων τῆς βασιλικῆς Νικοπόλεως Α.	219
49	Τὸ ὁρατὸν τμῆμα τῆς βασιλικῆς Αἰγίνης (κατὰ πρόχειρον σχεδίασμα)	221
50	Ἄποψις τῶν διασωθέντων λειψάνων τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς Δαφνουσίων (ἀπὸ νότου)	222
51	Ἀποκατάστασις τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς Δαφνουσίων Λοκρίδος	222
52	Ἀποκατάστασις χαμηλοῦ τέμπλου μεθ' ὑψηλῆς πύλης	223
53	Ἀναπαράστασις ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς Β τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν (Ν. Ἀγχιάλου)	224
54	Ἀναπαράστασις τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς τῆς Γλυφάδας	225
55	Ἄποψις τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς Α Νικοπόλεως	227
56	Τμῆμα ἐκ τῶν μαρμαρίνων ἐδωλίων τοῦ συνθρόνου τῶν πρεσβυτέρων (ἐκ τῆς βασιλικῆς Α Νικοπόλεως)	229
57	Διασωθεῖσα ἁγία Τράπεζα ἐν τῇ βασιλικῇ Ὑψηλομετώπου Λέσβου	230
58	Ἀναπαράστασις τῆς ἁγίας Τραπέζης τῆς βασιλικῆς Β Νικοπόλεως	231
59	Τμῆμα πλακὸς τῆς ἁγίας Τραπέζης ἀνευρεθὲν ἐν τῇ βασιλικῇ τῆς Γλυφάδας	231
60	Τεμάχια ἁγίας Τραπέζης ἀνευρεθέντα εἰς τὴν βασιλικὴν ἁγίου Ἰσιδώρου Χίου	231
61	Τομὴ τεμαχίου ἁγίας Τραπέζης εὑρεθέντος ἐν τῇ βασιλικῇ Β Νικοπόλεως	231
62	Τεμάχια ἁγίας Τραπέζης ἐξ Ἐλευσῖνος	232
63	Τεμάχια ἁγίας Τραπέζης(;) ἐξ Ἐλευσῖνος	232
64	Τεμάχιον ἁγίας Τραπέζης(;) ἐξ Ἐλευσῖνος	232
65	Τεμάχιον ἁγίας Τραπέζης ἐκ χωρίου τῆς Ἀττικῆς	232
66	Τράπεζα Προθέσεως (συμπεπληρωμένη) εὑρεθεῖσα ἐν Ἁλιμοῦντι	234
67	Τεμάχια τραπεζῶν Προθέσεως(;) ἐξ Ἐλευσῖνος	234
68	Τράπεζα ἀγαπῶν ἢ τράπεζα μαρτύρων ἐξ Ἐφέσου	235
69	Ἐγκαίνιον τῆς βασιλικῆς Ἀφεντέλλη Λέσβου	237
70	Τὸ ἐξαγωνικὸν κιβώριον μετὰ τῶν μυροδόχων λαρνάκων τὸ ἀνευρεθὲν ἐν τῇ κάτωθεν τῆς ἁψῖδος Κρύπτῃ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης	238
71	Τμήματα ἐκ τόξων κιβωρίων εὑρεθέντα ἐν Θεσσαλονίκῃ	238
72	Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ τάφου τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (ἀπὸ τοῦ 7ου αἰῶνος ἁγία Τράπεζα τοῦ ναοῦ)	240
73	Ἡ πλὰξ ἡ καλύπτουσα τὸν τάφον τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης	240
74	Ἄποψις τοῦ κέντρου τοῦ τάφου (τὸ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σταυρικοῦ τάφου εἰς σχῆμα ὀμφαλοῦ κτιστὸν ὕψωμα μετὰ τῆς μαρμαρίνης λάρνακος ἔνθα ὑπῆρχε τὸ φιαλίδιον)	240
75	Ἀποκατάστασις προσόψεως τέμπλου παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ ἐν Aquileia τῆς Λαλματίας	242
76	Ψηφιδωτὸν τῆς βασιλικῆς τοῦ S. Apollinare in Classe τῆς Ραβέννης	243
77	Ὁ ἀνευρεθεὶς ἄμβων τῆς βασιλικῆς τῆς Ἀχειροποιήτου ἐν Θεσσαλονίκῃ	245
78-79	Βάσις ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς τοῦ ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης	245

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίναξ		Μεταξὺ τῶν σελίδων:
Α΄.	Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας (Νέας Ἀγχιάλου)	12-13
Β΄.	Κάτοψις συμπεπληρωμένη τῆς Βασιλικῆς Α.	20-21
Γ΄.	Ἀποκατάστασις προσόψεως (1) καὶ τομὴ κατὰ μῆκος (2) τῆς Βασιλικῆς Α.	40-41
Δ΄.	Ἀποκατάστασις τοῦ ἄμβωνος τῆς Βασιλικῆς Α.	96-97
Ε΄.	Ἀποκατάστασις τοῦ ἱεροῦ Βήματος τῆς Βασιλικῆς Α	120-121

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 1. Ἄποψις Νέας Ἀγχιάλου καὶ τοῦ πρὸ τοῦ τμήματος τῆς δημοσίας ὁδοῦ Βόλου - Ἁλμυροῦ χώρου, ἔνθα ἐνεργοῦνται αἱ ἀνασκαφαὶ (δεξιὰ ἄνω ἐπὶ τῆς λοφοσειρᾶς διακρίνεται τὸ Κάστρον καὶ ἡ Ἀκρόπολις τῶν παρὰ τὸ χωρίον Ἄκετοι Φθιωτίδων Θηβῶν).

ΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΘΗΒΑΙ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΑΝΑΣΚΑΦΑΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΘΕΣΙΣ, ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΣΚΑΠΤΟΜΕΝΟΥ ΧΩΡΟΥ

Εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς δημοσίας ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ Βόλου εἰς Ἁλμυρὸν καὶ εἰς θέσιν «Καινούργιο», ἔνθα συνεπήχθη κατὰ τὰ ἔτη 1907/8 ἡ Νέα Ἀγχίαλος (προσφυγικὸς συνοικισμὸς πρὸς ἐγκατάστασιν τῶν ἐξ Ἀγχιάλου τῆς Βουλγαρίας ἐκδιωχθέντων ὁμογενῶν) ἐξετείνετο ἀξιολογωτάτη πόλις, ἄγνωστος παραμείνασα μέχρι τοῦδε, ἥτις, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν κατωτέρω περιγραφομένων εὑρημάτων, ἤκμασε κατὰ τοὺς παλαιοὺς ἰδίᾳ χριστιανικοὺς χρόνους, διαδεχθεῖσα ἑτέραν ἀρχαιοτάτην πόλιν, φαίνεται δ' ὅτι κατεστράφη ὁλοσχερῶς κατὰ τὴν μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐποχήν, πιθανώτατα ἕνεκα βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν.

Τυχαῖα εὑρήματα, οἷον ἐπιγραφαὶ καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, προερχόμενα ἐκ παλαιοχριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, ἀναφανέντα δὲ κατὰ τὴν κτίσιν τῶν οἰκιῶν Ν. Ἀγχιάλου καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν διὰ μεταφορὰν χωμάτων πρὸς κατασκευὴν τοῦ πρὸ τῆς σημερινῆς κωμοπόλεως τμήματος τῆς δημοσίας ὁδοῦ Βόλου - Ἁλμυροῦ, ἔδωκαν ἀφορμὴν πρὸς ἔρευναν τῆς πόλεως ταύτης, τὰ προέχοντα θρησκευτικὰ μνημεῖα τῆς ὁποίας ἀνασκάπτω ἀπὸ τοῦ ἔτους 1924, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας[1].

1 Πολλὰ τῶν τυχαίων τούτων εὑρημάτων καὶ ἰδίως ἐπιγραφαὶ ἐδημοσιεύθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ τῶν ἀρχαιοτήτων Θεσσαλίας Ν. Γιαννοπούλου εἰς διάφορα περιοδικὰ (βλ. Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher τόμ. Α΄. 1920, σελ. 38 κ. ἑ., ἔνθα ἀναγράφονται καὶ πᾶσαι αἱ προηγούμεναι δημοσιεύσεις του, δι' ὧν ἐζήτησεν οὗτος πρῶτος νὰ διεγείρῃ τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὰς ἀρχαιότητας Ν. Ἀγχιάλου).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Κατωτέρω πρὸ τῆς γενικῆς περιγραφῆς τοῦ χώρου τούτου τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῆς ἐκθέσεως τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μέχρι τοῦδε ἐρεύνης προτάσσω συντόμως τὰ ἀφορῶντα τὴν θέσιν, τὸ ὄνομα καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, ἐπιφυλάσσομαι δὲ εἰς τὴν μέλλουσαν ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ἀνὰ χεῖρας μελέτην μου δευτέραν ἔκθεσιν περὶ τῶν συνεχιζομένων ἀνασκαφῶν Ν. Ἀγχιάλου νὰ διευκρινήσω διὰ τυχὸν νεωτέρων εὑρημάτων, ὅ,τι θὰ ἠδύνατο νὰ συμπληρώσῃ τὴν γνῶσιν ἡμῶν περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀξιολόγου ταύτης παλαιᾶς θεσσαλικῆς πόλεως.

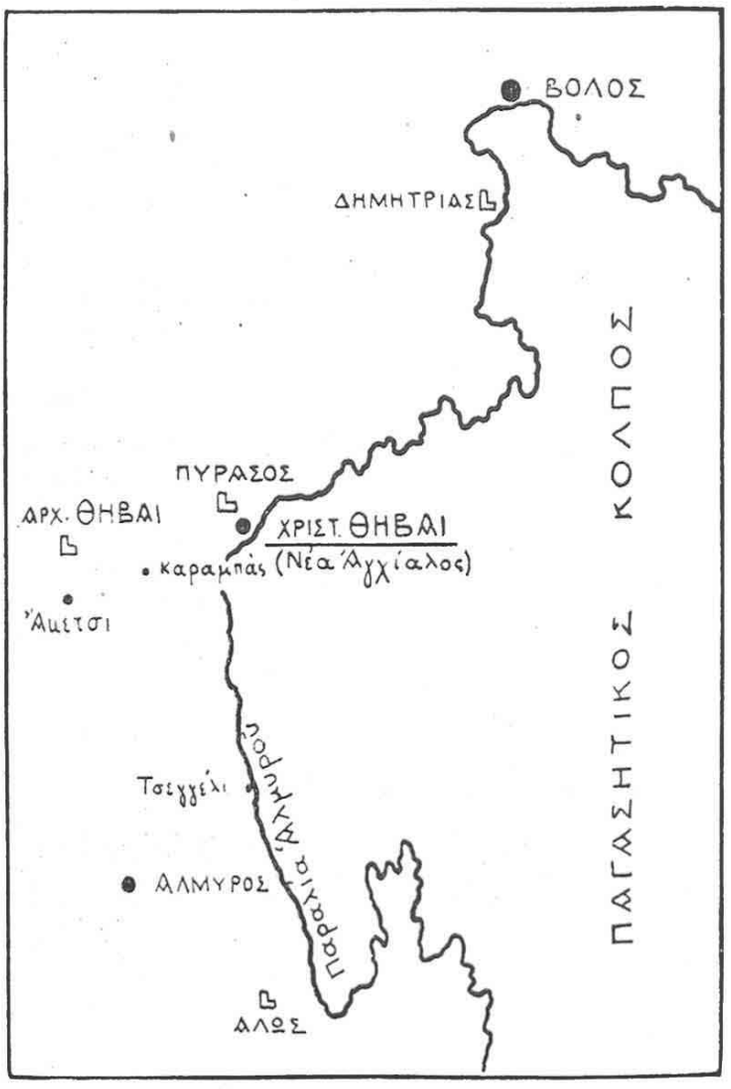

Εἰκ. 2. Χάρτης τῶν παρὰ τὸν Παγασητικὸν κόλπον θεσσαλικῶν πόλεων τῆς περιοχῆς Βόλου - Ἁλμυροῦ.

ΘΕΣΙΣ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑ

Ὁ χῶρος ἔνθα ἐνεργοῦνται αἱ ἀνασκαφαὶ εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς προσδιορισθείσης ἤδη θέσεως τῆς ἀρχαιοτάτης καὶ ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μαρτυρουμένης εὐλιμένου πόλεως τῆς Θεσσαλίας ***Πυράσου,*** ἔνθα ὑπῆρχε τὸ ἱερὸν τῆς Δήμητρος (Στράβ. IX, 435, 12 «τὸ δὲ Δημήτριον Δήμητρος τέμενος εἴρηκε καὶ ἐκάλεσε Πύρασον — ἐνν. ὁ Ὅμηρος ἐν Ἰλιάδ. Β, 695 «καὶ Πύρασον ἀνθεμόεντα Δήμητρος τέμενος» — ἦν δὲ πόλις εὐλίμενος ἡ Πύρασος ἐν δυσὶ σταδίοις ἔχουσα Δήμητρος ἄλσος καὶ ἱερὸν ἄγιον»). Τὴν Πύρασον συναντῶμεν καὶ κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ὡς σύμμαχον πόλιν τῶν Ἀθηναίων (Θουκ. Β', 22,3).

Κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἡ Πύρασος συνδέεται πρὸς ἑτέραν, πλησιέστατα αὐτῆς εὑρισκομένην, θεσσαλικὴν πόλιν, τὰς ***Φθιώτιδας Θήβας,*** διὰ τὰς ὁποίας τοὐλάχιστον ἀπὸ τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος ἐχρησίμευσεν ὡς ἐπίνειον[1]. Αἱ Θῆβαι ἀπέχουσι κατὰ τὸν Στράβωνα εἴκοσι σταδίους ἀπὸ τῆς Πυράσου («διέχουσα — ἡ Πύρασος — Θηβῶν στα-

1 Βλέπε συναγωγὴν τῶν πηγῶν περὶ Θηβῶν καὶ Πυράσου ἐν ταῖς μελέταις τοῦ ἀσχοληθέντος μὲ τὴν τοπογραφίαν τῶν ἀρχαίων θεσσαλικῶν πόλεων Fr. Stählin, ἐν Mitteil. des Deutschen Archäol. Instituts XXX (1906) σ. 5 κ. ἑ. καὶ 10 κ. ἑ. κατὰ πρῶτον, ἐσχάτως δὲ καὶ εἰς τὸ ἔργον του «Das hellenische Thessalien», Stuttgart, 1924, σ. 173 κ. ἑ., ἔνθα αἱ μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Πυράσου ὑπὸ τῶν Θηβαίων πληροφορίαι καὶ ὁ ἐκ τῶν νομισμάτων μαρτυρούμενος ἀπὸ τοῦ ἔτους 302 π. Χ. σύνδεσμος τῶν δύο πόλεων (νομίσματα τῶν Θηβῶν μετὰ τῆς Δήμητρος φερούσης στέφανον ἐκ στάχεων) ὡς καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου τῶν Θηβῶν - Πυράσου. Περὶ τῆς ἐμπορικῆς σημασίας τῆς πόλεως βλ. καὶ Λίβιον (Liv. 39,25 «Thebas Phthias unum maritimum emporium fuisse quondam Thessalis quaestuosum ac

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

δίους εἴκοσιν», Στράβ. ἔ. ἀν.), τὰ ἐρείπια δὲ αὐτῶν διακρίνονται εἰσέτι παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Ἄκετσι[1] ***(εἰκ. 1 καὶ 2).*** Αἱ Θῆβαι, αἱ εὐνοηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου καὶ ἐνισχυθεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ διὰ τῆς συνοικίσεως πλησιοχώρων πόλεων καὶ κωμῶν (Διοδ. Σικελ. Κ', 110), εἶναι γνωστόν, ὅτι τὸ 217 π. Χ. κατεστράφησαν ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Ε', τοῦ εὐνοήσαντος τὴν γειτονικὴν Δημητριάδα, ἥτις ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς της (293 π. Χ.) ἦτο ὁ κυριώτερος τῶν Θηβῶν ἀνταγωνιστής[2]· ὁ Πολύβιος ἀναφέρει (Ε', 100,8), ὅτι ὁ Φίλιππος γενόμενος κύριος τῶν Θηβῶν «τοὺς μὲν οἰκήτορας ἐξηνδραποδίσατο, Μακεδόνας δ' οἰκήσας ***Φιλίππου τὴν πόλιν*** ἀντὶ Θηβῶν κατωνόμασε».

Περὶ τῆς τύχης τῆς Πυράσου καὶ τῶν Θηβῶν μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Φιλίππου

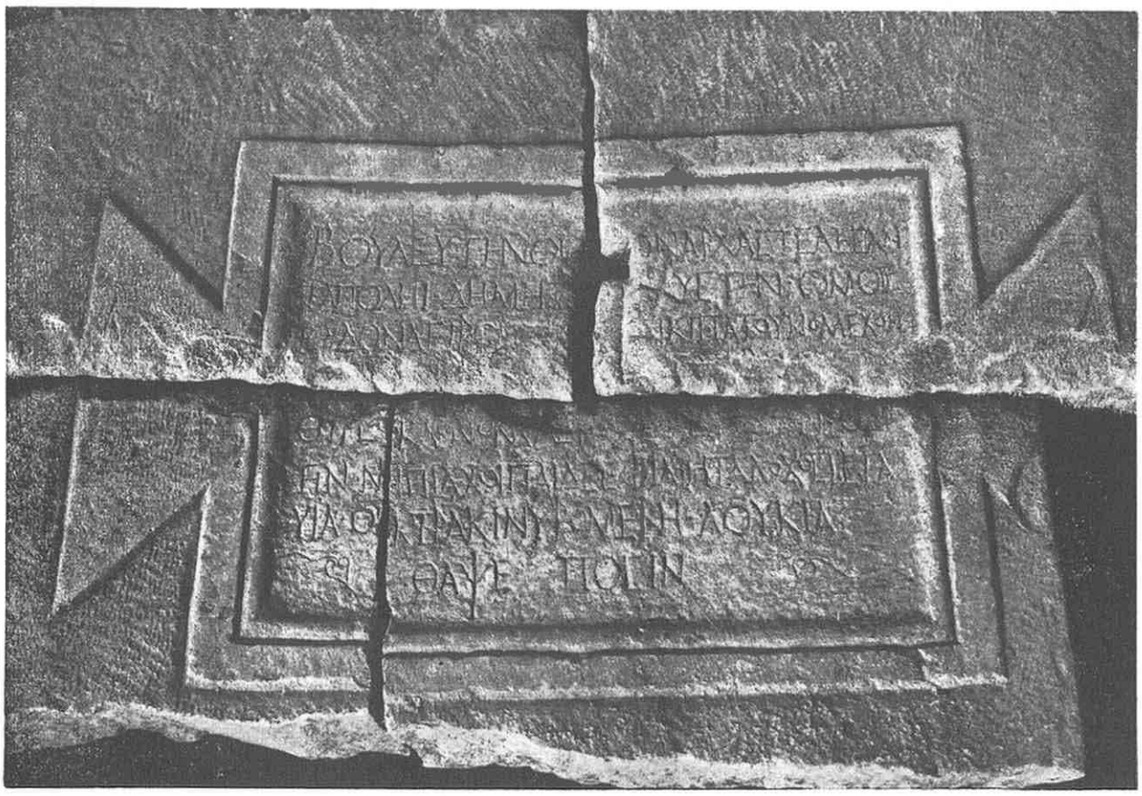

Εἰκ. 3. Μία τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Β' μ. Χ. αἰ. ἔνθα ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα τῆς πόλεως: Θῆβαι καὶ Δήμητρος πόλις.

ἐλαχίστας ἔχομεν πληροφορίας. Ὁ Λίβιος τὴν Πύρασον ὀνομάζει ***Δημήτριον*** (Liv. 28,6 «ad Demetrium Phthiotidis» πρβλ. ἀνωτέρω καὶ Στράβωνα «τὸ δὲ Δημήτριον Δήμητρος τέμενος εἴρηκε...»), τὰς Θήβας δὲ γνωρίζει ὡς maritimum emporium τῆς Θεσσαλίας (βλ. ἀνωτ.). Τὸ ὄνομα ἄρα τῆς ἑλληνιστικῆς πόλεως (Θῆβαι) εὐνόητον εἶναι, ὅτι ἐπανῆλθεν εἰς ὑστέρους

frugiferum» πρβλ. καὶ ἐπιγραφὰς ἐν IG. IX² 135 κ. ἑ., ὡς καὶ τὰς κατωτέρω παρατιθεμένας ἰουδαϊκὰς ἐπιγραφάς, τὰς εὑρεθείσας ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ, δι' ὧν ἐνισχύονται αἱ περὶ ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου ἐν Πυράσῳ καὶ Θήβαις πληροφορίαι.

1 Βλ. περιγραφὴν τῶν ἐρειπίων ὑπὸ τοῦ ἐνεργήσαντος σκαφικὰς ἐρεύνας ἐν Θήβαις Α. Ἀρβανιτοπούλου ἐν ΠΑΕ, 1910, σ. 163 - 201, ἔνθα καὶ αἱ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εὑρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν παρὰ τὸ σημ. χωρίον Ἄκετσι Φθιωτίδων Θηβῶν παρατηρήσεις περὶ τῶν διαφόρων ἱστορικῶν περιόδων «τῆς μητροπόλεως τῶν κατὰ τὰ μέρη ταῦτα Ἀχαιῶν».

2 Βλ. Πολυβ. Ε' 99,2 «ἡ γὰρ ὅλη πρόθεσις ἦν αὐτῷ (τῷ Φιλίππῳ) τῆς ἐκστρατείας ἐξελεῖν τὰς Φθιώτιδας καλουμένας Θήβας· ἡ δὲ πόλις αὕτη κεῖται μὲν οὐ μακρὰν ἀπὸ τῆς θαλάσσης . . . ἐπίκειται δ' εὐκαίρως τῇ τε Μαγνησίᾳ καὶ τῇ Θεσσαλίᾳ καὶ μάλιστα . . . τῇ τῶν Δημητριέων χώρᾳ . . . ἐξ ἧς καὶ τότε . . . μεγάλα συνέβαινε βλάπτεσθαι τούς τε Δημητριεῖς κλπ.».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

χρόνους καὶ μάλιστα μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι, ὅτι ὁ Στράβων (IX 435,30) πληροφορεῖ ἡμᾶς, ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἦσαν «τὸ τῆς Δήμητρος ἱερὸν καὶ ὁ Πύρασος[1] κατεσκαμμένα, ὑπὲρ αὐτὸν δὲ αἱ Θῆβαι». Ἑπομένως κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Α΄ μ.Χ. αἰῶνος ἡ μὲν Πύρασος μαρτυρεῖται κατεσκαμμένη, ἐπικρατοῦν δὲ ὄνομα αὐτῆς τὸ Δημήτριον, αἱ δὲ Θῆβαι ὑπάρχουσαι.

Τὰς πληροφορίας ταύτας συμπληροῦσιν αἱ ἐν Πυράσῳ ἀνευρεθεῖσαι ἐπιγραφαί.

Πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ κατ᾽ αὐτὰς ἀνευρέθη ἱκανὸς ἀριθμὸς ἐπιταφίων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπιγραφῶν διαφόρων χρόνων, ἃς κατωτέρω παραθέτομεν. Ἐκ τούτων τρεῖς — ἐκ σαρκοφάγων τοῦ Β΄ μ.Χ. αἰῶνος προερχόμεναι — ἀναγράφουσι τὸ ὄνομα τῶν Θηβῶν· εἰς

Εἰκ. 4. Πλίνθοι μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΕΚΚΛ(σία) ΘΗΒ(ῶν).

τὴν πρώτην ἡ πόλις ἀναγράφεται ὡς «***λαμπροτάτη Θηβαίων πόλις***» εἰς τὴν δευτέραν ἁπλῶς «***Θηβαίων πόλις***» καὶ εἰς τὴν τρίτην «***πόλις Δήμητρος***» καὶ «***Θῆβαι***» (βλ. ***εἰκ. 3***). Ὅτι αἱ σαρκοφάγοι αὗται δύσκολον εἶναι νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι μετεφέρθησαν ἐκ τῶν ἑλληνιστικῶν Θηβῶν εἰς Πύρασον[2], ἀποδεικνύει ἡ ἀνεύρεσις ἑτέρων σαρκοφάγων τῶν αὐτῶν χρόνων, κειμένων εἰς κατὰ χώραν ὑπάρχοντα νεκροταφεῖα τῆς Πυράσου, ὡς καὶ ἐπαύλεων ρωμαϊκῶν χρόνων μετὰ μωσαϊκῶν δαπέδων καὶ ἄλλων (βλ. κατωτέρω). Φυσικὸν ἄρα εἶναι νὰ ὑποτεθῇ: ἢ ὅτι τὸ ὄνομα τῆς Πυράσου ἢ τοῦ Δημητρίου κατὰ τοὺς ἐσχάτους ρωμαϊκοὺς καὶ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας ἤρχισε νὰ λησμονῆται ***ἀντικατασταθὲν διὰ τοῦ ὀνόματος τῶν Θηβῶν*** (μετὰ τὴν ἐπικράτησιν μάλιστα τοῦ χριστιανισμοῦ ὅτε τὸ Δημήτριον εἶχε πλέον ἐκλείψει ὁλοσχερῶς), ἢ ὅτι εἰς τὸν πρότερον ὑπάρχοντα ἐν Πυράσῳ περὶ τὸ παρακμάσαν

1 Φέρεται καὶ ὑπὸ τοὺς δύο τύπους: ὁ καὶ ἡ Πύρασος (πρβλ. ἀνωτ. «Πύρασον ἀνθεμόεντα»).

2 Οὕτως ἐξελήφθη ἡ κατὰ τύχην ἀνευρεθεῖσα πρώτη ἐπιγραφὴ παρὰ Stählin ἔ. ἀ. σ. 171 σημ. 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Δημήτριον συνοικισμὸν εἶχον κατέλθει πολλοὶ τῶν Θηβαίων εἰς χρόνους ἀσφαλείας, ἣν παρέσχεν ἡ ρωμαϊκὴ κατάκτησις, ἐκταθείσης οὕτω τῆς παλαιᾶς ἑλληνιστικῆς πόλεως ***εἰς ἄνω καὶ κάτω Θήβας***[1]. Πιθανώτερον καθ' ἡμᾶς φαίνεται τὸ πρῶτον, οὕτω δὲ νομίζομεν ὅτι σαφέστερον ἑρμηνεύονται καὶ αἱ ἀνωτέρω ἐκ φιλολογικῶν πηγῶν παρεχόμεναι εἰδήσεις, αἵτινες — εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Α΄ μ. Χ. αἰῶνος ἀναγόμεναι — συμπληροῦνται διὰ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων, ἀποδεικνύουσαι ὅτι ἐν αὐταῖς Θήβας πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν κυρίως τὴν παραλιακὴν πόλιν, ἥτις ἀπὸ τοῦ Β΄ μ. Χ. αἰ. ἀπέβαινε «λαμπροτάτη».

Ὅτι τέλος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ (Δ΄ αἰῶνα καὶ ἑξῆς) ἡ Πύρασος ὁριστικῶς πλέον εἶχε λάβει τὸ ὄνομα τῶν Θηβῶν λησμονηθέντων τῶν ὀνομάτων: Πύρασος καὶ Δημήτριον μαρτυροῦσιν αἱ ἀνευρεθεῖσαι κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί, αἵτινες παρέχουσι καὶ τὰς ἁπτοτέρας ἀποδείξεις περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς χριστιανικῆς πλέον πόλεως. Οὕτως εἰς τὸν χῶρον ἔνθα ἐνεργοῦνται ἀνασκαφαὶ ἀνευρέθη μέγας ἀριθμὸς πλίνθων (βλ. ***εἰκ. 4***) μετὰ τῆς ἀναγλύφου ἐπιγραφῆς: ΕΚΚΛ(ησία)ΘΗΒ(ῶν)· αἱ πλίνθοι αὗται (0.34×0.26 μ. πάχ. 0.06) προέρχονται ἐκ τῶν ἀνασκαφεισῶν χριστιανικῶν Βασιλικῶν, ἀνευρέθησαν δὲ ὅμοιαι καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα, ἔνθα ἐγένοντο δοκιμαστικαὶ ἔρευναι ἢ σκαφαί. Ἐπίσης ἀνευρέθησαν ἐπιτάφιοι πλάκες, ἔνθα ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, ὡς ἡ προσαγομένη ἐν ***εἰκ. 5*** ἐπιγραφὴ τοῦ Π)ΑΥΛΟΥ Δ(ιακό)ΝΟΥ ΘΕΙΒ(ῶν).

Εἰκ. 5. Ἐπιγραφὴ Παύλου, διακόνου Θηβῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἄρα γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ ἀνασκαπτομένη πόλις ἐκαλεῖτο ***Θῆβαι***, πρὸς διάκρισιν δὲ ταύτης ἀπὸ τῶν ἑλληνιστικῶν Φθιωτίδων Θηβῶν καλοῦμεν αὐτὴν ἐφεξῆς ἁπλῶς θεσσαλικὰς ἢ χριστιανικὰς Θήβας. Ἡ παραλιακὴ αὕτη πόλις ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Β΄ μ.Χ. αἰ. ν' ἀποβαίνῃ λαμπροτάτη παρέμεινε δὲ τοιαύτη καὶ κατὰ τοὺς παλαιοὺς χριστιανικοὺς χρόνους, ὡς δεικνύουσι τὰ κατωτέρω περιγραφόμενα μνημεῖα[2].

1 Περὶ συνεχίσεως τῆς ζωῆς τῶν παλαιῶν Φθιωτίδων Θηβῶν καὶ εἰς μεσαιωνικοὺς χρόνους βλ. ΠΑΕ ἐ. ἄ. σ. 169 πρβλ. καὶ ΠΑΕ, 1907, σ. 165. Κατὰ τὸν ἀνασκάψαντα ἐνταῦθα παρέμενον κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους «ὀλίγοι κάτοικοι καὶ δὴ στρατιωτικὴ φρουρά, τῶν πλείστων μεταναστευσάντων εἰς Πύρασον», προβάλλονται μάλιστα: τμῆμα τείχους τοῦ Δ΄ μ. Χ. αἰῶνος καὶ λείψανα δύο ἐκκλησιδίων, δι' ὧν δημιουργεῖται ὑπ' αὐτοῦ ἡ τετάρτη «βυζαντινὴ» περίοδος τῆς ἱστορίας τῶν ἑλληνιστικῶν Θηβῶν. Ἐκ τῆς ἐπιτοπίου μελέτης τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν ἀπεκόμισα τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι τὰ ὑπὸ Ἀρβαν. ἀναφερόμενα εἶναι ρωμαϊκῶν χρόνων κτίσματα (τὸ ἀσβεστόκτιστον τεῖχος ἔχει τὴν αὐτὴν τοιχοδομίαν πρὸς τὰ λείψανα λ. χ. τοῦ ρωμαϊκοῦ τείχους τῆς Νικοπόλεως τῆς Ἠπείρου· ὁμοίως τὰ νομισθέντα ὡς ναΰδρια εἶναι ρωμαϊκὰ ἢ καὶ μεταγενέστερα οἰκήματα, καθόσον οὐδὲν ἴχνος λατρείας παρουσιάζουσιν)· ὅτι ὅμως ἐχρησιμοποιήθη ἡ Ἀκρόπολις τῶν ἑλληνιστικῶν Θηβῶν ὡς ὀχυρὸν καὶ εἰς χριστιανικοὺς χρόνους τοὐλάχιστον μέχρις Ἰουστινιανοῦ εἶναι πιθανώτατον.

2 Περὶ τῆς ὑπάρξεως καθόλου τῶν χριστ. τούτων Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους δὲν ὑπῆρχον σαφεῖς ἐνδείξεις μέχρι τῶν ἀνασκαφῶν, δι' ὃ καὶ διάφοροι γνῶμαι ἔχουσιν ἤδη ἐξενεχθῆ. Οὕτως ὁ Γιαννόπουλος (ἐν Ἐπετηρ. Παρνασσοῦ, Η΄, 1904 «Οἱ δύο μεσαιωνικοὶ Ἀλμυροὶ καὶ ὁ νῦν»· ἀνατύπ. σ. 4 κέ) ἐνόμισεν ὅτι ἀνεῦρεν ἐν τῇ σημερινῇ Ν. Ἀγχιάλῳ τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἀλμυροῦ, ἐκφέρει δὲ τὴν γνώμην ὅτι μέχρι τοῦ Θ΄ αἰ. διετηρήθη τὸ ὄνομα Θῆβαι εἶτα δὲ μετωνομάσθη Ἀλμυρός, συμφώνως καὶ πρὸς ἀπωλεσθεῖσαν ἐπιγραφὴν δημοσιευθεῖσαν τὸ πρῶτον ἐν Bull. d. corr. hellenique, XIII - 1889 - σ. 405 Νο 23. Ὁ σημερινὸς Ἀλμυρὸς εἶναι, ὡς γνωστόν, πόλις νεωτέρα, ἐκτισμένη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰ. πιθανῶς καὶ ὑπὸ λειψάνων τῶν καταστραφέντων ὑπὸ τῶν Τούρκων δύο μεσαιωνικῶν Ἀλμυρῶν, ὡς ἀναφέρεται εἰς μεσαιωνικὰς πηγὰς ἡ ἀξιόλογος ἐμπορικὴ αὕτη πόλις τῆς Θεσσαλίας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς καὶ φραγκικοὺς χρόνους, τὰ τμήματα τῆς ὁποίας ὁ Γ. θέτει εἰς Ν. Ἀγχίαλον καὶ εἰς θέσιν Τσιγκέλι ἀπέχουσαν μίαν ὥραν περίπου βορείως τῆς Ν. Ἀγχιάλου παρὰ τὰ σημερινὰ ἕλη· ἀναπτύσσει μάλιστα τὴν γνώμην ὅτι ἡ μεταξὺ Καταλάνων καὶ Φράγ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΘΗΒΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Διὰ τὴν παρακολούθησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῶν χριστιανικῶν τούτων Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας ἔχομεν καὶ πάλιν ἐλαχίστας μαρτυρίας.

Τῆς ἐκκλησίας τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν γίνεται κατὰ πρῶτον μνεία εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ συνελθοῦσαν Α΄ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τῷ 325, τὰ Πρακτικὰ τῆς ὁποίας ὑπογράφει καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν ***Κλεόνικος***. Ὁ Κλεόνικος παρίσταται ἐν τῇ Συνόδῳ τῆς Νικαίας μετὰ τοῦ Θεσσαλίας Κλαυδιανοῦ, ὃν ὁ Harnack[1] νομίζει, ὡς τὸν μητροπολίτην Θεσσαλίας (ἤτοι Λαρίσης)[2]. Τὸ γεγονός, ὅτι ἐξ ὅλης τῆς Θεσσαλίας παρίστανται οἱ ἐπίσκοποι Λαρίσης καὶ Θηβῶν, ἀποδεικνύει, ὅτι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ΄ αἰῶνος ἡ Λάρισα καὶ αἱ παρὰ τὸν Παγασητικὸν Θῆβαι ἦσαν τὰ σπουδαιότερα ἐν Θεσσαλίᾳ χριστιανικὰ κέντρα (ὁ ἐπίσκοπος Δημητριάδος ἀναφέρεται μόλις εἰς τὴν Γ΄ ἐν Ἐφέσῳ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τῷ 431). Αὐτονόητον ἐπομένως εἶναι, ὅτι ἐν ταῖς θεσσαλικαῖς Θήβαις ὁ χριστιανισμὸς εἶχε πρὸ μακροῦ διαδοθῇ, ὡς πιστοποιοῦσιν ἤδη αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ αἱ ἀνευρεθεῖσαι ἐπιτάφιοι χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί, πολλαὶ τῶν ὁποίων δύνανται ν' ἀναχθῶσιν, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ εἰς προπρογενεστέρους τοῦ Ε΄ αἰ. χρόνους (πρβλ. κατωτέρω καὶ τὰ προσαγόμενα λείψανα ἐκ χριστιανικῶν τραπεζῶν ἢ μαρτυρίων)[3].

Ἕτερος ἐπίσκοπος κατὰ τὸν Δ΄ αἰῶνα ἀναφέρεται ὁ ***Μόσχος***, ὅστις ὑπογράφει τὴν ἐπιστολὴν τῆς ἐν Σαρδικῇ Συνόδου ἐπὶ Κωνσταντίου (337—361) (Le Quien, ἔ. ἀ. II σ. 121 «Moschus de Thessalia de Thebis»).

Κατὰ τὸν Ε΄ αἰῶνα ἀναφέρεται ὁ ***Δίων***, παρευρεθεὶς εἰς τὴν Γ΄ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἐν Ἐφέσῳ (Le Quien, ἔ. ἀ. «Δίων ἐπίσκοπος Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας»).

Κατὰ τὸν Ϛ΄ αἰῶνα ἀναφέρεται ὁ ***Ἐλπίδιος,*** ὅστις τῷ 538 ὑπογράφεται μετ' ἄλλων ἐπισκόπων τῆς Ἑλλάδος (τῶν: Διοκαισαρείας καὶ Λαμίας) ἐν ἐπιστολῇ, δι' ἧς οἱ ἀνωτέρω ἐπίσκοποι ὑπερασπίζονται τὸν νεοεκλεγέντα ἀρχιεπίσκοπον Λαρίσης Στέφανον, ὃν ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἐπιφάνιος ἐθεώρησεν ὡς ἀντικανονικῶς χειροτονηθέντα, κανονικῶς δὲ ὁ Πάπας Ρώμης (Le Quien, ἔ. ἀ. 124 «Elpidius episcopus sanctae Thebanae ecclesiae»). Μνεία τοῦ Ἐλπιδίου τούτου γίνεται καὶ εἰς ἀνευρεθεῖσαν ἐν Ν. Ἀγχιάλῳ ἐπιγραφὴν ***(εἰκ. 6)*** ἔνθα μάλιστα ἀναγράφεται καὶ τὸ ὄνομα διακόνου τινὸς Στεφάνου[4].

Τελευταῖος ἐπίσκοπος Θηβῶν ἀναφέρεται ὁ ***Ἀδριανὸς*** ἀκμάσας ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος

κων τοῦ Μωρέως συγκροτηθεῖσα μάχη τῷ 1311, καθ' ἣν οἱ Καταλάνοι κατέκοψαν τοὺς ἱππότας παρασύραντες αὐτοὺς εἰς τὰ ἕλη δὲν ἐγένετο εἰς τά ἔξωθεν τῶν Θηβῶν τῆς Βοιωτίας ἕλη τῆς Κωπαΐδος ἀλλ' εἰς τὰ ἕλη τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν (περὶ τῆς θέσεως τῆς μάχης τοῦ 1311 ἀντιθετον-επικρατοῦσαν δὲ γνώμην βλ. ἐν Miller - Λάμπρου, Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας Α΄, 1910, σ. 327 ἔνθα καὶ ἡ προγενεστέρα περὶ τῆς μάχης ταύτης βιβλιογραφία). Ἀφ' ἑτέρου ὁ Ἀρβανιτόπουλος (ἐν ΠΑΕ. ἔ.ἀ. σ. 170) ὁρίζει ὅτι ἡ Πύρασος ἐκαλεῖτο Θῆβαι μέχρι τοῦ 12ου αἰ. Ἐκ τῶν κατωτέρω ἀναγραφομένων ἐνδείξεων ἃς παρέσχον αἱ ἀνασκαφαὶ ἀμφότεραι αἱ ὑποθέσεις αὗται δὲν δύνανται νὰ στηριχθῶσι.

1 Ἐν Mission u. Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrh. I, 1906², σ. 385 «Allein bei Thessalien steht neben dem Bischof Claudianus von Thessalien noch der Bischof Gleonius von Theben; also war jener nicht Provinzbischof sondern Metropolit»· πρβλ. αὐτόθι II, σ. 199 καὶ 200. Παρὰ Le Quien, Oriens christ. II, σ. 122 φέρεται ὁ Κλεόνικος ὡς «Cleonius Thebanus vel Claudius».

2 Ἕτεραι μαρτυρίαι (βλ. Le Quien, ἐ.ἀ. σ. 105) μνημονεύουσιν. ὡς γνωστόν, ὅτι παρέστη ἐν τῇ Α΄ Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ ὁ Ἀχίλλειος Λαρίσης.

3 Ἐν Δελτίῳ Χριστ. Ἑταιρείας, Γ΄, 1911, σ. 53 κέ. ἡρμηνεύθη ὑπὸ Ν. Γιαννοπούλου ἐπιγραφὴ ἀνευρεθεῖσα ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ ὡς ἀναγομένη εἰς ἀποστολικοὺς χρόνους (συσχετίζεται τὸ ὄνομα Θωμᾶ τινος κυρίου τοῦ Λουλιανοῦ πρὸς τὸν ἀπόστολον Θωμᾶν)· ἡ παλαιογραφία ἐν τούτοις τῆς ἐπιγραφῆς δύναται ν' ἀναγάγῃ ταύτην εἰς τὸν Δ΄ αἰῶνα.

4 Πρβλ.. καὶ Γιαννόπουλον ἐν Byzantin. - Neugriech. Jahrb. I, 38.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Μαυρικίου († 602)· οὗτος ἐξωσθεὶς τοῦ θρόνου κατέλαβεν αὐτὸν καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ Πάπα Γρηγορίου Α΄ τοῦ Διαλόγου († 604) (Le Quien, ἔ. ἀ. «Hadrianus Thebanae civitatis Thessaliae episcopus»).

Ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ, ἤτοι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου αἰῶνος οὐδεμίαν ἔχομεν πληροφορίαν περὶ τῆς ἐπισκοπῆς τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν. Εἰς τὰς διατάξεις τὰς ἀποδιδομένας εἰς Λέοντα τὸν Σοφὸν καὶ Ἀλέξιον Κομνηνὸν (9ον αἰ. καὶ ἑξῆς, πρβλ. Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα θείων καὶ ἱερῶν Κανόνων, 5,1855, σ. 455 κ. ἑ.) μόνον αἱ Θῆβαι τῆς Βοιωτίας ἀνα-

Εἰκ. 6. Ἡ ἀνευρεθεῖσα ἐπιγραφὴ τοῦ ἐπισκόπου τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν Ἐλπιδίου (538).

γράφονται (σ. 474), ἐν Θεσσαλίᾳ δὲ ὑπὸ τὸν Λαρίσης ἀναφέρεται ἤδη ὁ ἐπίσκοπος Ἁλμυροῦ (αὐτόθι σ. 482).

Τὴν μέχρι τοῦ Ἀδριανοῦ ἐκκλησιαστικὴν ζωὴν τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν συμπεραίνομεν ἐκ τῆς λαμπρότητος τῶν ἀνασκαπτομένων χριστιανικῶν μνημείων καὶ ἐκ τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς ἀναγράφονται τὰ ἀξιώματα: ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων, διακονισσῶν, ἀναγνωστῶν κ. ἄ. (βλ. κατωτέρω).

Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν παρακολούθησιν τῆς ***πολιτικῆς ἱστορίας*** τῶν χριστιανικῶν τούτων Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας ἔχομεν καὶ πάλιν ἐλαχίστας μαρτυρίας.

Εἰς τὸ ἔργον τοῦ ***Προκοπίου*** περὶ κτισμάτων (Δ΄ Κεφ. 2 - 3) ἀναγράφεται ὅτι ὁ Ἰου-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

στινιανὸς πλὴν τῆς γνωστῆς ὀχυρώσεως τῶν Θερμοπυλῶν, ἔκτισεν ἢ ἐπεσκεύασε τὰ τείχη τῶν θεσσαλικῶν πόλεων: Γόμφων, Λαρίσης, Φαρσάλων, Τρίκκης, Δημητριάδος, Ἐχίνου καὶ ***Θηβῶν,*** προφανῶς τῶν διαδεχθεισῶν τὴν Πύρασον θεσσαλικῶν Θηβῶν.

Εἰς τὸν ***Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους*** (ἔκδ. Parthey, 1866, σ. 6) μνημονεύονται ὁμοίως αἱ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας («ἐπαρχία Θεσσαλίας ὑπὸ ἡγεμόνα, πόλεις δέκα ἑπτά: Λάρισα, Δημητριάς, ***Θῆβαι*** κλπ.»). Ἐπίσης ἐνταῦθα Θῆβαι εἶναι ἡ μετὰ τὴν Δημητριάδα ἀναγραφομένη μεγάλη θεσσαλικὴ πόλις, ἡ ἐκτισμένη ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς παλαιᾶς Πυράσου.

Περὶ τῆς τύχης, ἣν ὑπέστη ἡ παλαιὰ αὕτη πόλις κατὰ τοὺς μετὰ τὸν 7ον αἰῶνα χρόνους θὰ ἠδυνάμεθα νὰ λάβωμεν ὡς ἐνδείξεις τὰς εἰς ἁγιολογικὰ μνημεῖα ἀναγραφομένας εἰδήσεις. Εἰς τὰς πράξεις τοῦ Ἁγ. Δημητρίου (Acta mirac. II 158, Migne, P. Gr. 116 col. 1325 πρβλ. καὶ Tugard, De l'histoire profane dans les actes grecques des Bollandistes, Paris, 1874, σ. 166 κ. ἑ.) ἀναφέρεται, ὅτι ἡ πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ ἔτους 626 ἐγένετο ὑπὸ μεγάλου πλήθους Σλαύων, Δραγουβιτῶν, Βελεγεζητῶν κ. ἄ· οἱ Σλαῦοι οὗτοι ἀποκρουσθέντες ἐπέδραμον μετὰ ταῦτα καὶ πάλιν (τῷ 675, 678 καὶ 681) κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης· εἰς τελευταίαν δὲ πολιορκίαν, ἀφ' οὗ ἀπεκρούσθησαν οἱ βάρβαροι καὶ οἱ Θεσσαλονικεῖς κατέσχον πολλὰ τῶν πλοίων, «τότε (ἀναγράφουσιν αἱ Πράξεις) βουλὴ τῶν κρατούντων καὶ τῶν πολιτῶν γίνεται, ὥστε τὰ ὑπολειφθέντα σκεύη τε καὶ μονόξυλα μετὰ καὶ τῶν λεχθέντων δέκα καράβων, ὡς λοιπὸν καὶ αὐτῶν τὰς δαπάνας καταπραγματευομένων, ***σταλῆναι εἰς τὰ τῶν Θηβῶν καὶ Δημητριάδος μέρη πρὸς τοὺς τοῦ ἔθνους τῶν Βελεγεζητῶν*** ὀφείλοντας ἐξ αὐτῶν ξηροὺς καρποὺς ἐξωνίσασθαι κἂν πρὸς μικρὰν τῆς πόλεως ἀναψυχήν, ὡς τοὺς λεχθέντας Βελεγεζήτας διὰ τὸ αὐτούς τε δοκεῖν τὰ τῆς εἰρήνης ἔχειν μετὰ τῶν τῆς πόλεως». Ὁ διηγούμενος τ' ἀνωτέρω προσθέτει «μετ' ὀλίγας οὖν τινας ἡμέρας καὶ ***οἱ ἐν τοῖς Βελεγεζήταις*** ἀπελθόντες μετὰ σίτου καὶ ὀσπρίων σωθέντες διὰ τῶν τοῦ ἀθλοφόρου πρεσβειῶν κατέλαβον, μαθόντες ἐκεῖσε διὰ τῶν Σκλαβήνων τὴν θεόθεν διὰ τοῦ ἀοιδίμου καὶ προστάτου ἡμῶν Δημητρίου τῇ πόλει γενομένην σωτηρίαν».

Ἐκ τῆς πηγῆς ταύτης πληροφορούμεθα, ὅτι κατὰ τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰῶνος (ἀπὸ τοῦ 681 κ. ἑ.) τὰ μέρη τῶν Θηβῶν καὶ τὴν Δημητριάδα (τὴν ὕπαιθρον δηλ. παρὰ τὸν Παγασητικὸν κόλπον χώραν) κατῴκει καὶ ἡ σλαυικὴ φυλὴ τῶν Βελεγεζητῶν, γνωρίζομεν δὲ καὶ ἐκ μεταγενεστέρων βυζαντινῶν πηγῶν, ὅτι περιοχὴ τῆς Θεσσαλίας ἔφερε μέχρις ἀκόμη τοῦ 13ου αἰῶνος τὸ ὄνομα: Βελεγεζητία[13].

Μὴ προτιθέμενος νὰ εἰσέλθω ἐνταῦθα εἰς τὸ ἐπίμαχον θέμα τῶν σλαυϊκῶν ἐπιδρομῶν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ νὰ συζητήσω τὰς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Fallmereyer ἀντιμαχομένας γνώμας (ἂν ἔχωμεν δηλονότι σλαυϊκὰς ἐγκαταστάσεις εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἢ παροδικὰς ἐπιδρομάς), προσθέτω μόνον ὅ,τι ἐκ τῶν ἐνεργουμένων ἀνασκαφῶν θὰ ἠδύνατο νὰ συναχθῇ. Ἡ ἀσβεστοποίησις μεγάλου μέρους τῶν μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῶν ἀνασκαπτομένων ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἐμφάνισις κατὰ τὰς ἀποχωματώσεις, ἰδιαίτατα δὲ κατὰ τὸν

13 Βλ. Tafel, Symbolarum criticarum geographiam byzantinam spectantium, pars prior (pacti Veneto - graecum anni 1199 de ordinando commercio) σελ. 30 «... τὸ ***θέμα Βελεγεζητίας***· τὸ θέμα Βλαχίας, ἡ ἐπίσκεψις Δημητριάδος, οἱ δύο Ἅλμυροὶ κλπ.» καὶ pars posterior (pactum Francorum anni 1204 de partitione regni Graeci) σελ. 74 «... οἱ δύο Ἅλμυροὶ σὺν τῇ Δημητριάδι· τὰ Νεοπατρῶν· τὸ ***θέμα Βελεγεζητίας*** κλπ.». Πρβλ. καὶ Hopf, Griechenland, σ. 174. Περὶ τῶν σλαβικῶν εἰς Θεσσαλίαν ἐπιδρομῶν καὶ περὶ αὐθαιρέτων περὶ αὐτῶν ἰσχυρισμῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν βλ. Δ. Κ. Τσοποτοῦ. ἐν «Ταχυδρομῳ Βόλου» φύλλ. 11-14 Ἰουλίου καὶ 8 Αὐγούστου 1926 «Ὁ παγασητικὸς κόλπος καὶ οἱ αὐθαίρετοι περὶ αὐτοῦ ἰσχυρισμοὶ τῶν σλαβοφίλων», ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

καθαρισμὸν μερῶν τοῦ δαπέδου τῶν μνημείων, στρωμάτων τέφρας καὶ ἄλλων δηλωτικῶν καύσεως τεκμηρίων πείθουσιν, ὅτι κατὰ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομάς, τὰς ἀρχομένας ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 7ου αἰῶνος ἡ ἀνασκαπτομένη πόλις ἐπυρπολήθη καταστραφεῖσα ὁλοσχερῶς. Κατὰ τὰς ἐρεύνας ἀφ' ἑτέρου, ἃς ἐνεργῶ ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν, οὐδαμοῦ συνήντησα μέχρι τοῦδε ἴχνη μεταγενεστέρας — βυζαντινῆς — τέχνης, οἷον βυζαντινὰ πινάκια ἢ γλυπτικὰ βυζαντινὰ ἔργα καὶ μικροτεχνήματα, ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι κατὰ τὴν κυρίως βυζαντινὴν ἐποχήν, τὸ μέρος τοῦτο δὲν κατῳκήθη. Ὅτι ἐν τούτοις ἐχρησίμευσε κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὡς τόπος, ἐξ οὗ ἐλαμβάνετο κατὰ καιροὺς ὑλικὸν—κίονες ἰδίως καὶ γλυπτικὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη— ἀποδεικνύει ἡ ἀνεύρεσις εἰς τὰς γειτονικὰς θέσεις ***Τσεγγέλι*** καὶ ***παραλίαν Ἀλμυροῦ*** (ὅπου κατ' ἐμὲ ἱδρύθησαν οἱ ἐν μεσαιωνικαῖς πηγαῖς ἀναφερόμενοι δύο μεσαιωνικοὶ Ἅλμυροὶ) πολλῶν παλαιοχριστιανικῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, συλλεγομένων ἑκάστοτε ὑπὸ Γιαννοπούλου, ἀποκειμένων δὲ νῦν εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθὲν Μουσεῖον Ἁλμυροῦ.

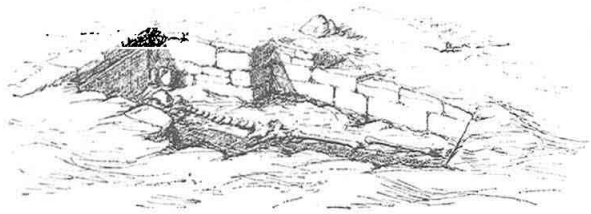

Εἰκ. 7. Τάφος μετὰ σκελετοῦ μεγαλοσώμου ἀνδρὸς ἀνευρεθεὶς κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς Κολυμβήθρας τοῦ Βαπτιστηρίου της χριστ. Βασιλικῆς.

Τὰ μετὰ τὴν πυρπόλησιν ταύτην ἴχνη, τὰ παρατηρηθέντα ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς εἶναι:

α΄) Καταστροφαὶ μερῶν τινων τῶν μνημείων, ὡς τῆς κολυμβήθρας τοῦ Βαπτιστηρίου τῆς Βασιλικῆς Α (βλ. κατωτέρω), πρὸς ταφὴν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα βαρβάρου τινὸς κατακτητοῦ (ἀνευρέθη πλινθόκτιστος τάφος μετὰ σκελετοῦ μεγαλοσώμου ἀνδρὸς ***(εἰκ. 7)***.

καὶ β΄) ἐντοιχίσεις μερῶν τῆς αὐτῆς Βασιλικῆς, μετατραπέντων εἰς μικρὰς κατοικίας (βλ. κατωτ. ***εἰκ. 17***). Περὶ μεταγενεστέρας χρησιμοποιήσεως τῆς Βασιλικῆς ταύτης διὰ λατρείαν καὶ περιορισμοῦ οἱονεὶ τοῦ ναοῦ εἰς τὸ μέσον κλῖτος, τὰς βάσεις τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ ὁποίου ἀνεύρομεν ἐντετοιχισμένας, θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ λόγος, ἂν εἰς τὰς ἀνασκαφὰς εὑρίσκοντο μεταγενέστερα βυζαντινὰ μέλη.

Συνάγεται ὅθεν ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι καὶ εἰς τὴν θεσσαλικὴν ταύτην περιοχὴν τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου παρέμειναν ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα μὴ δυνάμενον ἐπακριβῶς νὰ προσδιορισθῇ βαρβαρικὰ φῦλα (πιθ. Βελεγεζῆται), ἅτινα, φαίνεται, ὑπετάγησαν εἰς τοὺς βυζαντινοὺς καὶ ἐγένοντο δουλοπάροικοι· τοῦτο δύναται νὰ ὑποτεθῇ καὶ ἐκ τῆς πληροφορίας τοῦ Θεοφάνους (ἔκδ. Βόννης, σ. 707), ὅστις ἀναφέρει, ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ 8ου αἰῶνος ἐπὶ Εἰρήνης ὁ Σταυράκιος «κατελθὼν ἐπὶ Θεσσαλονίκην καὶ Ἑλλάδα ὑπέταξε πάντας καὶ ὑποφόρους ἐποίησε τῇ βασιλείᾳ». Περὶ ὑπάρξεως ἑτέρας πόλεως διαδεχθείσης τὰς χριστιανικὰς ταύτας Θήβας εἰς βυζαντινοὺς χρόνους δὲν ἐπιτρέπουσι τὰ μνημεῖα.

Τοιαύτη εἶναι ἐν ὀλίγοις ἡ ἱστορία τῆς παλαιᾶς ταύτης χριστιανικῆς πόλεως, ἣν ἡ σκαφικὴ ἔρευνα ἤρχισεν ὁλονὲν νὰ φέρῃ εἰς φῶς καὶ εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν μνημείων τῆς ὁποίας μεταβαίνομεν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 10. Τὸ παρὰ τὸν Παγασητικὸν κόλπον τμῆμα τῆς παλαιᾶς πόλεως καὶ ἡ λιμνοθάλασσα.

Εἰκ. 11. Θεμέλια τετραγώνου Πύργου ρωμαϊκῶν χρόνων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

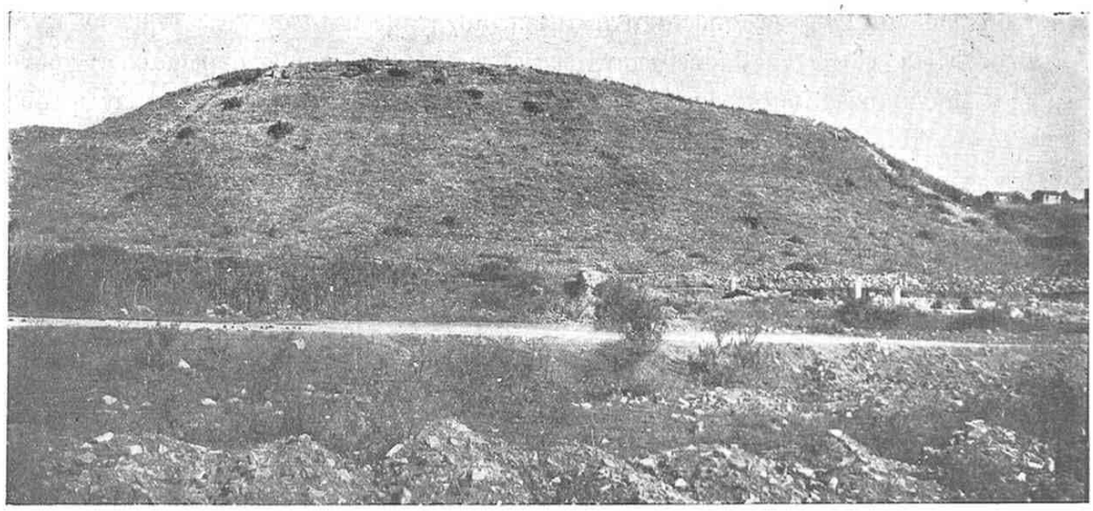

Εἰκ. 8. Ὁ λόφος τῆς Πυράσου καὶ τὰ μόλις διακρινόμενα θεμέλια τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΘΗΒΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΓΕΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ—ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

§ 1. Ἀκρόπολις, περίβολος τῆς πόλεως καὶ τὰ ἐν αὐτῷ μνημεῖα. — Πρὸ τῆς συστηματικῆς ἀνασκαφῆς ὡρισμένων μνημείων τῶν χριστιανικῶν τούτων Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας ἐνήργησα δοκιμαστικὰς ἐρεύνας, μελετήσας συγχρόνως τὴν ὅλην ἔκτασιν τῆς ἐξαφανισθείσης ἀρχαίας πόλεως. Πόρισμα τῆς μελέτης μου ταύτης εἶναι τὸ παρατιθέμενον ἐνταῦθα τοπογραφικὸν διάγραμμα ***(Πίν. Α΄)*** συνοδευόμενον καὶ ὑπὸ σχετικῶν φωτογραφιῶν [1].

Αἱ κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Πυράσου ἀκμάσασαι Θῆβαι περιεβάλλοντο μέχρι τῆς συμπήξεως τοῦ νέου συνοικισμοῦ τῆς Νέας Ἀγχιάλου διὰ τείχους, εἰς τὸ ΒΑ. ἄκρον τοῦ ὁποίου ὑψοῦτο ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Πυράσου ***(εἰκ. 8)*** ἡ Ἀκρόπολις [2]. Αὕτη ἦτο ὠχυρωμένη ὁμοίως διὰ τείχους, ὅπερ κατελάμβανε κυκλοτερῶς ὁλόκληρον τὴν ἐπίπεδον τοῦ λόφου τούτου κορυφήν. Τοῦ τείχους τούτου τῆς Ἀκροπόλεως διασῴζονται εἰσέτι ἐλάχιστα θεμέλια κατὰ τὴν Β. καὶ Ν. πλευρὰν (πλ. 2 μ.) δι' ἀργολιθοδομῆς μετ' ἀσβέστου καὶ χονδρᾶς ἄμμου ἐκτισμένα, ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει δὲ κτισμάτων ἐλάχιστα μόνον θεμέλια στρατιωτικῶν πιθανῶς οἰκημάτων, δεξαμενῶν κ. ἄλλ.

Ἀπὸ τοῦ ΝΑ. ἄκρου τῆς Ἀκροπόλεως ἤρχετο ὁ περίβολος τῆς πόλεως, ἤτοι τεῖχος πλάτους 2-2.70 μ. κατὰ τὸ πλεῖστον ὁμοίως δι' ἀργολιθοδομῆς μετ' ἀσβέστου καὶ ἄμμου ἐκτισμέ-

1 Δοκιμαστικὰς ἐρεύνας ἐνήργησα τῷ 1923 κατ' ἐντολὴν τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ἀπὸ τοῦ ἔτους δὲ 1924 κ.ἑ. ἐνεργῶ συστηματικὰς ἀνασκαφὰς ἐντολῇ καὶ δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

2 Περὶ τοῦ σχεδὸν ἐξαφανισθέντος μεσαιωνικοῦ τούτου τείχους βλέπε πληροφορίας ἐν ΑΕ. 1915 σ. 79 κέ. Περὶ τοῦ προϊστορικοῦ λόφου (ὕψους 30 μ.) εἰς σχῆμα κολοβοῦ κώνου (Kegelstumpfform) ἔνθα ἡ Ἀκρόπολις τῶν Θηβῶν βλ. Stahlin ἐν Mitteil. ἔ. ἄ. σ. 10 καὶ ἐν Hell. Thessalien, σ. 173. Πρβλ. καὶ Wace-Thompson, Prehistoric Thessaly, Cambridge, 1912, σ. 10, Nº 59 (τὰ περισυλλεγέντα προϊστορικὰ καὶ ἑλληνικῶν χρόνων θραύσματα ἀγγείων).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

νον (βλ. *εἰκ. 8* ἔνθα διακρίνονται ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ κατεύθυνσις τοῦ περιβόλου). Τὸ τεῖχος τοῦτο, ὡς τὰ διασωθέντα ἴχνη εἰς σημεῖά τινα τῆς περιοχῆς ἣν καταλαμβάνει σήμερον ἡ Νέα Ἀγχίαλος εἶναι ἱκανὰ νὰ ἀποδείξωσιν, εἶχεν ἐνιαχοῦ καὶ τμήματα ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἐκτισμένα ἰσοδομικῶς διὰ τραχιτῶν μεγάλων λίθων. Φαίνεται ὅτι κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ε΄ ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ϛ΄ αἰῶνος ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεσκεύασε τὸ προγενέστερον τοῦτο ῥωμαϊκὸν τεῖχος (βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 7 κέ.), οὕτω δὲ σήμερον εἶναι εὐκρινῆ τὰ ῥωμαϊκὰ καὶ βυζαντινὰ λείψανα.

Ὁ περίβολος οὗτος τῆς πόλεως κατήρχετο ἀπὸ τοῦ ΝΑ. ἄκρου εὐθὺ πρὸς τὴν θάλασσαν, σχηματίζων κατὰ διαστήματα τετραγώνους πύργους ὀλίγῳ ἀριστερὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ· τὰ διακρινόμενα θεμέλια τοῦ τμήματος τούτου τοῦ περιβόλου βαίνουσιν ἐνιαχοῦ ἐπὶ προγενεστέρου ρωμαϊκοῦ τείχους. Ἡ ἀνατολικὴ αὕτη τοῦ περιβόλου πλευρὰ καταλήγει εἰς τὴν παραλίαν, ἔνθα σχηματίζεται τετράγωνος πύργος, οὗτινος τὰ θεμέλια διακρίνονται εἰσέτι ἡμικεκαλυμμένα ὑπὸ τῆς ἄμμου. Ἀπὸ τοῦ πύργου τούτου ἤρχετο τὸ θαλάσσιον τεῖχος, τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ὁποίου παρακολουθεῖ τις κατὰ διαστήματα - μέχρι 50 περίπου μέτρων - ἐν τῇ παραλίᾳ, ἔνθα εἶναι ἐνιαχοῦ ὁρατὰ τὰ ὑπὸ τῆς ἄμμου ἡμικεκαλυμμένα θεμέλια ὡς καὶ τὰ ἴχνη στρογγύλου πύργου· ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου δὲν δύναταί τις νὰ παρακολουθήσῃ τὸ τεῖχος· ἴσως τὰ θεμέλια τούτου καλύπτονται ὑπὸ τὴν ἄμμον τὴν ἐκτεινομένην σχεδὸν μέχρι τῆς σημερινῆς δημοσίας ὁδοῦ Βόλου - Ἁλμυροῦ· τοῦτο μάλιστα ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ θάλασσα ἔχει ἀποσυρθῆ εἰς ἱκανὸν βάθος κατὰ τὸ δεξιὸν τμῆμα τοῦ κόλπου.

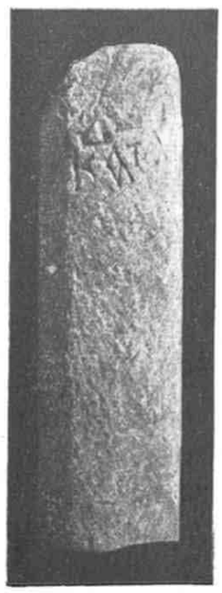

Εἰκ. 9. Ὁρόσημον λιμένος.

Πρὸ τῶν θεμελίων τοῦ διακρινομένου τούτου τμήματος τοῦ θαλασσίου τείχους εἶναι ὁρατὰ εἰσέτι ἐν τῇ θαλάσσῃ τμήματα τῆς προκυμαίας μετὰ κορασανίου στερεῶς ἐκτισμένα καὶ οἱ λιμενοβραχίονες μετὰ τῆς ἀποβάθρας (βλ. τοπογρ. διάγρ. Πίν. Α΄). Κατὰ τὰς ἀποχωματώσεις μάλιστα εὑρέθη καὶ κιονίσκος (ὕψους 0,74 καὶ διαμ. 0,14 μ.) ἀποκεκρουσμένος καὶ ἀπεσχισμένος κατ' ἀμφότερα τὰ μέρη μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς Δ΄. ΚΑΤΑΠΛΟΥΣ *(εἰκ. 9)*· εἶναι προφανῶς ἓν τῶν ὁροσήμων τῶν τοποθετημένων ἐν τῷ λιμένι, τεκμήριον δὲ λίαν χαρακτηριστικὸν τῆς διατάξεως αὐτοῦ.

Λιμνοθάλασσα. — Εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ ἀριστεροῦ τούτου τμήματος τοῦ θαλασσίου τείχους περιοχὴν καὶ εἰς ἀπόστασιν μόλις 10 μ. ἀπ' αὐτοῦ ἐκτείνεται λιμνοθάλασσα, πλάτους μεγαλυτέρου τῶν 100 μ. (τὸ σημερινὸν βάθος της φθάνει τὰ 4 μέτρα), ἥτις προφανῶς συνεκοινώνει ὑπὸ τὸ τεῖχος μετὰ τῆς θαλάσσης καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο ἴσως ὡς νεώριον *(εἰκ. 10)*· εἰς τινα μέρη τῶν ὀχθῶν της διακρίνονται εἰσέτι πελεκητοὶ μεγάλοι λίθοι καὶ παρ' αὐτοὺς ἐπικεχωσμένα ἡμικυκλικὰ κτίσματα[1]. Τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν τμῆμα τῆς λιμνοθαλάσσης ταύτης ἔχει σήμερον ὑποστῆ τοσαύτην πρόσχωσιν, ὥστε ἔχει μεταβληθῆ αὕτη ἕνεκα τῆς συστάσεως τῶν ὑδάτων της εἰς ἕλος, οὗτινος τὴν ἐπίχωσιν ἐπιζητοῦσιν οἱ κάτοικοι Ν. Ἀγχιάλου, ἐνῷ συστηματικὴ ἐκκαθάρισις τῆς προσχώσεως ταύτης, πλὴν τῆς ὠφελιμότητος, ἣν θὰ προσεπόριζεν εἰς τὴν στερουμένην ὁρμίσκου κωμόπολιν, θὰ ἠδύνατο ἴσως ν' ἀποκαλύψῃ καὶ λίαν ἐνδιαφέρον σύστημα νεωρίων τῆς μεσαιωνικῆς ταύτης πόλεως.

1 Ὁ Stählin ἐν τῷ ἔργῳ του Das hellen. Thessalien, ἔ. ἀ. σ. 173 ἐκλαμβάνει τὴν λιμνοθάλασσαν ταύτην ὡς λείψανον τοῦ ἀρχαίου λιμένος, ὅστις ἐκλήθη εἰς ῥωμαϊκοὺς χρόνους Δημήτριον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΠΙΝΑΞ Α'

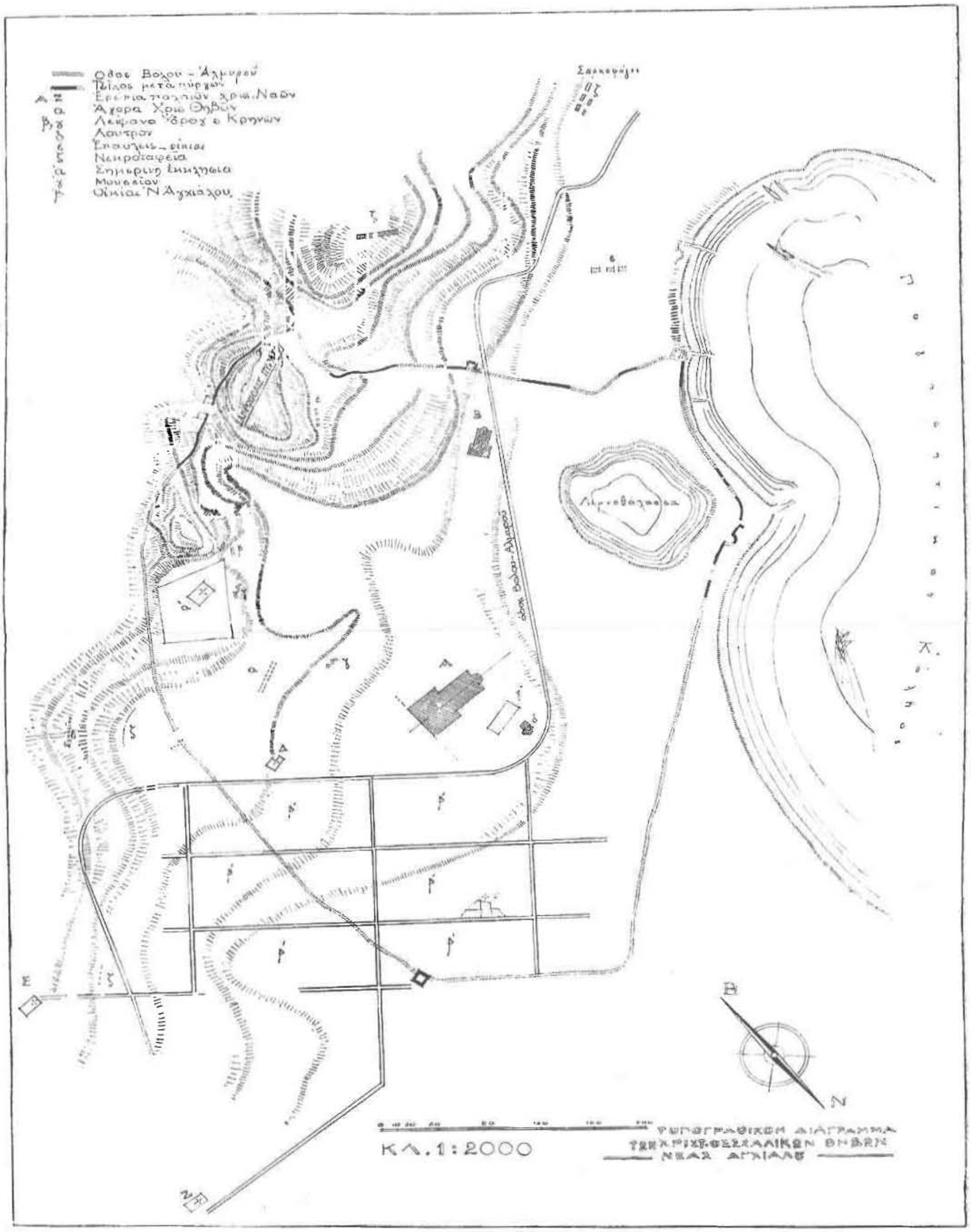

Τῆς δυτικῆς τοῦ περιβόλου πλευρᾶς θεμέλια συναντῶνται ἐντὸς τῶν οἰκιῶν Ν. Ἀγχιάλου καὶ ὄπισθεν τοῦ ἀπαλλοτριωθέντος γηπέδου Ζορμπᾶ, ἔνθα διακρίνονται θεμέλια τετραγώνου Πύργου ρωμαϊκῶν χρόνων μετὰ μεγάλων τραχιτῶν λίθων ἰσοδομικῶς ἐκτισμένα (***εἰκ. 11*** πρβλ. καὶ πίν. Α΄), ἤτοι διὰ τοιχοδομίας ὁμοίας πρὸς τὴν παρατηρουμένην καὶ εἰς θεμέλια τμημάτων τινῶν τοῦ τείχους.

Ἀπὸ τοῦ Πύργου τούτου τὸ τεῖχος διηυθύνετο πρὸς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου (ἔνθα σήμερον εὑρίσκεται τὸ σχολεῖον τῆς κωμοπόλεως), περιέβαλεν ὁλόκληρον τὸν δεξιᾷ τῆς σημερινῆς ἐκκλησίας Ν. Ἀγχιάλου λόφον καὶ κατέληγεν εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ λόφου τῆς Πυράσου, ἔνθα ἡ Ἀκρόπολις[1].

Μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων λόφων ἐσχηματίζετο ἡ ***Πύλη*** τοῦ φρουρίου μετὰ δύο τετραγώνων Πύργων ἑκατέρωθεν,ὡς ὑποδηλοῦσι τοῦτο σωζόμενα ἴχνη κατὰ τὴν μεταξὺ τῶν δύο λόφων κλιτύν (βλ. Πίν. Α΄). Πύλας τὸ Κάστρον εἶχε προφανῶς καὶ κατὰ τὰς ἄλλας πλευράς· μίαν πρὸ τῆς Βασιλικῆς Β (πύλη τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς), καὶ ἑτέραν κάτωθεν ἴσως τοῦ σημερινοῦ σχολείου, ὡς δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ τοῦτο καὶ ἕνεκα τῶν ἀναφανέντων κατὰ τὰ μέρη ταῦτα νεκροταφείων (βλ. κατωτέρω).

Τὰ ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου ***κτίσματα τῆς πόλεως*** ἦσαν ἀξιολογώτατα, ὡς ἀποδεικνύει τοῦτο πρὸ πάντων ἡ ἐμφάνισις τριῶν μεγάλων παλαιοχριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, ἐξ ὧν αἱ δύο δρομικαὶ ἐκκλησίαι ἔχουσιν ἤδη ἀνασκαφῆ, ἤρξατο δὲ ἡ ἔρευνα καὶ τρίτου μεγάλου ναοῦ εὑρισκομένου ἐντὸς τῶν οἰκιῶν Ν. Ἀγχιάλου (βλ. Πίν. Α΄. στοιχ. Α, Β καὶ Γ). Διὰ δοκιμαστικῶν ἐρευνῶν ἀφ' ἑτέρου προσδιωρίσθη ἑτέρα μικρὰ ἐκκλησία (ἀνευρέθησαν δηλονότι δεξιὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ καὶ πρὸ τῆς ἀγορᾶς Ν. Ἀγχιάλου - Πίν. Α΄. στ. Δ - ἀρχιτεκτονικὰ μέλη μικρᾶς ἐκκλησίας, πιθανῶς εὐκτηρίου). Πλὴν τούτων ὅμως διακρίνονται κατὰ τύχην ἀναφανέντα:

1) Παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου τῆς Πυράσου διάφορα θεμέλια οἰκημάτων· εἰς τὴν νοτίαν μάλιστα τοῦ λόφου τούτου πλευρὰν διακρίνεται ἐπὶ τοῦ δαπέδου τετραγώνου κτίσματος στόμιον κιστέρνας (πρβλ. Πίν. Α΄. στοιχ. ε).

2) Νοτίως τῆς ἐκκλησίας τῆς κωμοπόλεως στρογγύλα οἰκοδομήματα μετὰ κρηνῶν δεχομένων τὸ ὕδωρ ἐξ ὑδραγωγείου ἀναφανέντος ἔναντι τοῦ ἱεροῦ Βήματος τῆς σημερινῆς ἐκκλησίας καὶ παρ' αὐτὰς ἐπικεχωσμένη σήμερον δεξαμενὴ (Πίν. Α΄. στοιχ. β καὶ γ).

3) Δυτικῶς τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας συμπλέγματα οἰκίσκων μετὰ μωσαϊκῶν δαπέδων· ἀνευρέθησαν δὲ κατὰ τὰ μέρη ταῦτα καὶ πολλοὶ κυλινδρικοὶ κορμοὶ κιόνων καὶ βάθρα στοᾶς, ἐξ ὧν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι εἰς τὸν χῶρον τοῦτον πρέπει ν' ἀναζητηθῇ ἡ Ἀγορὰ τῆς ἐξαφανισθείσης πόλεως (Πίν. Α΄. στοιχ. α).

4) Εἰς διάφορα μέρη καὶ εἰς περιβόλους τῶν οἰκιῶν Ν. Ἀγχιάλου εὑρίσκονται μωσαϊκὰ δάπεδα (τοιαῦτα ἀνεφάνησαν εἰς περίβολον τῆς παρὰ τὸν πύργον τῆς εἰκ. 10 οἰκίας καὶ ἀλλαχοῦ) προφανῶς δάπεδα οἰκημάτων ρωμαϊκῶν χρόνων[2].

1 Τὴν διεύθυνσιν ταύτην τοῦ τείχους παρέλαβον ἐκ προχείρου σχεδιαγράμματος τοῦ νομομηχανικοῦ Βόλου, σχεδιασθέντος πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως Ν. Ἀγχιάλου, ὅτε διεκρίνοντο εἰσέτι θεμέλια τῶν μερῶν τούτων τοῦ τείχους.

2 Δυστυχῶς δὲν ἐδόθη ἡ δέουσα σημασία κατὰ τὴν σύμπηξιν τοῦ συνοικισμοῦ Ν. Ἀγχιάλου, ἀφέθη δὲ ὁ χῶρος ἑρμαιον εἰς χεῖρας ἀξέστου τινὸς ἐργολήπτου, ὅστις μετεχειρίσθη ἀδιακρίτως διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν οἰκιῶν τὸ ἀρχαῖον ὑλικόν· κατηδάφισε δηλονότι πρῶτον ὁλοσχερῶς τὸ Κάστρον, οὗτινος τμήματα διεσῴζοντο εἰς ἱκανὸν ὕψος, ἠρειπωμένας στοάς, τοίχους καὶ ἄλλα· ὅταν δὲ τὸ ὑλικὸν τοῦτο ἐξηντλήθη ἀνέσκαψε τὰ θεμέλια ἀρχαίων τινῶν μνημείων πρὸς συγκόμισιν χρησίμων εἰς αὐτὸν λίθων καὶ οὕτως ἐξηφανίσθησαν πολυτιμότατα σημεῖα ἐρεύνης. Δυστυχῶς ὁ τότε

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 12. Ἐξέδρα ἐπαύλεως ρωμαϊκῶν χρόνων μετὰ ψηφιδωτοῦ δαπέδου παρὰ τὴν παραλίαν.

§ *2. Τὰ ἐκτὸς τοῦ τείχους κτίσματα. Προάστεια, Ἐπαύλεις, Νεκροταφεῖα.* — Ὁ περίβολος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρίσκοντο τὰ κυριώτερα κτίσματα, ἐξ ὧν ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω τὰ δι' ἀνασκαφῶν ἢ δοκιμαστικῶν ἐρευνῶν ἢ καὶ κατὰ τύχην ἀναφανέντα, δὲν εἶναι σχετικῶς μέγας· φαίνεται ὅμως ὅτι ἐξετείνετο ἡ πόλις καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν. Πρὸς Β. καὶ Α. μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τῆς λοφοσειρᾶς, ἥτις ἐχώριζεν εἰς παλαιοτάτους χρόνους τὴν Φθιώτιδα ἀπὸ τῆς Πελασγιώτιδος (ἀνευρέθησαν θεμέλια κτισμάτων καὶ τάφων κατὰ τὰ μέρη ταῦτα)· πρὸς Ν. μέχρι τοῦ πλησιεστέρου τῆς Ν. Ἀγχιάλου ἕλους, ἔνθα κατὰ τὰς ἐσχάτως ἐκτελεσθείσας ἐργασίας διὰ κατασκευὴν τάφρου πρὸς διοχέτευσιν τῶν λιμναζόντων ὑδάτων ἀνευρέθησαν τάφοι καὶ ἀγγεῖα ρωμαϊκῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν χρόνων (κεράμινα ἄνευ γανώσεως), ἀποκείμενα νῦν εἰς τὴν καταρτισθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ ἐν Ν. Ἀγχιάλῳ ἀρχαιολογικὴν συλλογήν· καὶ τέλος πρὸς Δ. ἐξετείνετο ἡ πόλις μέχρι τοῦ ἐγκαταλελειμμένου σήμερον χωρίου Καραμπὰς (βλ. εἰκ. 2).

Προάστεια τῆς πόλεως ὑπῆρχον πρὸς Δ. μέχρις αὐτῶν τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, μεθ' ὧν ἡ παράλιος ρωμαϊκὴ καὶ χριστιανικὴ πόλις οὐδέποτε ἔπαυσε κατά τινα τρόπον νὰ συνδέεται. Εἰς τοὺς ἀγροὺς τοὺς ἐκτεινομένους δυτικῶς τῆς Ν. Ἀγχιάλου εὑρίσκονται κατὰ καιροὺς

ἔφορος Θεσσαλίας ἐξήρεσεν ἓν μόνον τμῆμα — τὸ πρὸ τῆς ἀγορᾶς τῆς κωμοπόλεως — χωρὶς καὶ τούτου νὰ προλάβῃ τὴν σύλησιν· ἀφ' ἑτέρου εἰς ἕτερον ἐπίσης σπουδαῖον τμῆμα (γήπεδα: Εὐλογημένου, Ζορμπᾶ, Βοΐνογλου, Ζώτη καὶ Καροκακίδη) ἐπέτρεψε τὴν οἰκοδομήν, καίτοι ἦσαν τότε γνωστὰ ἀξιολογώτατα ψηφιδωτὰ δάπεδα καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀναφανέντα κατὰ τὰ μέρη ταῦτα καὶ ἐκ δημοσιεύσεων τῶν Λαμπάκη καὶ Γιαννοπούλου. Ἡ ἐνεργουμένη νῦν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας ἀπαλλοτρίωσις καὶ αἱ δαπάναι πρὸς ἀγορὰν καὶ κατεδάφισιν τῶν ἀνεγερθέντων οἰκημάτων εἶναι ἱκαναὶ ν' ἀποδείξωσι ποία εὐκαιρία κατὰ τὴν κτίσιν τῆς Ν. Ἀγχιάλου ἀπωλέσθη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἴχνη τοιούτων συνοικισμῶν· οὕτως ἀριστερὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ καὶ περὶ τὰ δύο χιλιόμετρα ἀπὸ τῆς Ν. Ἀγχιάλου ἀνεφάνησαν τὰ θεμέλια παλαιοχριστιανικοῦ ναϋδρίου (βλ. Πίν. Α΄. στοιχ. Ε), παρὰ τὰς δυτικωτέρας δὲ οἰκίας τῆς σημερινῆς κωμοπόλεως καὶ ἐπὶ ὑψώματος εἶναι ἐμφανῆ εἰσέτι τὰ θεμέλια ἑτέρου ναοῦ ἔχοντος διαστάσεις μεγαλυτέρας τοῦ πρώτου καὶ τὸν ὁποῖον κατὰ παράδοσιν οἱ ἐντόπιοι καλοῦσι ναὸν τοῦ ἁγίου Δημητρίου (Πίν. Α΄. στοιχ. Ζ)[1]. Ἀφ' ἑτέρου ὀλίγῳ περαιτέρω τοῦ ἀνευρεθέντος πρώτου ναϋδρίου (2 $^1/_2$ χιλιόμ. ἀπὸ Ν. Ἀγχιάλου, δεξιὰ τῆς ἀγούσης πρὸς τὸ Ἄκετσι παλαιᾶς ὁδοῦ καὶ ἐντὸς ἀγροῦ τοῦ Χρ. Ἀξαρλῆ παρὰ τὴν θέσιν «Συκιὰ») ἀνευρέθησαν ἐσχάτως παρὰ τὰ θεμέλια οἰκήσεων

Εἰκ. 13. Συστὰς σαρκοφάγων εὑρεθεῖσα εἰς πρόποδας λόφου ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως.

(ἐκτισμένων διὰ μεγάλων τραχιτῶν, πωρίνων καὶ κροκαλοπαγῶν λίθων, οὓς ὁ εὑρὼν ἐτεμάχισεν, ἵνα περιφράξῃ δι' αὐτῶν τὸν ἀγρόν του) σαρκοφάγοι ἐξ ἐρυθρωποῦ τραχίτου λίθου, ἔχουσαι διακοσμήσεις ὁμοίας πρὸς τὰς ἀμέσως κατωτέρω περιγραφομένας σαρκοφάγους πολυανδρίου τῆς πόλεως καὶ τρεῖς ἐπιτάφιοι ἐπιγραφαὶ (βλ. τὴν ἐπιγραφὴν «μνημεῖον διαφέρον τὰ Ἰσιδώρῳ ***κηπουρῷ*** καὶ τῇ συμβίῳ αὐτοῦ Κοσμίᾳ»), δι' ὧν πιστοῦται ἡ ὕπαρξις ἀγροτικοῦ συνοικισμοῦ κατὰ τὸ μέρος τοῦτο. Ἐνταῦθα μάλιστα ἀνευρέθη καὶ ἐπιγραφὴ σπουδαιοτάτη διὰ τοὺς ἐν αὐτῇ ἀναγραφομένους παλαιοτάτους χρονολογικοὺς ὅρους, περὶ ἧς λέγομεν κατωτέρω (βλ. τὰς ἐν τέλει παρατιθεμένας ἐπιγραφάς).

1 Βλ. καὶ ἐν Δελτίῳ Χριστιανικῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας Η΄ (1909) σ. 57 κ.ἑ. περιγραφὴν τάφου ἀνευρεθέντος ἀριστερὰ τοῦ νάρθηκος τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων Ν. Γιαννοπούλου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰς τὰ πλησίον τοῦ τείχους τῆς πόλεως μέρη καὶ ἰδιαίτατα πρὸς τὴν θάλασσαν, φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον ***ἐπαύλεις***· περὶ τὰ 70 μέτρα ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ἄκρου τοῦ παραθαλασσίου τείχους καὶ ἐπὶ τῆς παραλίας διασώζονται τὰ θεμέλια ἡμικυκλικῆς ἐξέδρας μετ' ἀξιολόγου ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἔχοντος γεωμετρικὰς διακοσμήσεις καὶ κληματίδα ὡς παρυφήν, ἐν τῷ μέσῳ δὲ τὴν ἐπιγραφήν:

ΠΡΩΤΟΓΟ[illegible]

ΕΠΟΙΗΘΗ[illegible]

ΙΔΙΩΝΕ[illegible]

ΚΑ[1]

τὸ ὄνομα πιθανώτατα τοῦ κατόχου (***εἰκ. 12***). Ἡ ἐξέδρα αὕτη συνέχεται πρὸς μέγα κτίσμα διευθυνόμενον πρὸς Β., οὗτινος διακρίνονται εἰσέτι τμήματα τῶν θεμελίων, ἐνῷ τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον συνεχίζεται πρὸς τὸ μέρος τῆς παραλίας (Πίν. Α΄. στοιχ. ε).

Σημασίαν μεγαλυτέραν ἐνέχουσι τὰ πρὸ τῆς Α. καὶ Λ. τοῦ τείχους πλευρᾶς ἀναφανέντα ***νεκροταφεῖα,*** τὰ καταλαμβάνοντα τοὺς ἑκατέρωθεν τῆς πόλεως λόφους (Πίν. Α΄. στοιχ. ζ)[2]. Εἰς τοὺς πρόποδας ἑνὸς τῶν δεξιὰ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἐκτὸς τοῦ τείχους λόφων ἀνεφάνη κατὰ τὴν μεταφορὰν χωμάτων πρὸς κατασκευὴν τμήματος τῆς δημοσίας ὁδοῦ σύμπλεγμα ἐκ σαρκοφάγων ἀξιολογωτάτων εἰς σειρὰς διατεταγμένων, ὡς διακρίνονται οὗτοι εἰς τὴν παρατιθεμένην εἰκόνα ***(εἰκ. 13)***. Ἀνευρέθησαν δηλονότι πέντε σαρκοφάγοι μονόλιθοι ἐκ τραχίτου ἐρυθρωποῦ θεσσαλικοῦ λίθου μετὰ γλυφῶν κατὰ τὰ ἄκρα, κοσμοῦνται δὲ αἱ πλεῖσται τούτων κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς διὰ στρογγύλων ἀσπίδων μετ' ὀμφαλοῦ ἑκατέρωθεν τῆς δέλτου (tabula ansata), κατὰ δὲ τὰς στενὰς διὰ μιᾶς ὁμοίας ἀσπίδος· εἰς τὰς γωνίας ὑπάρχουσι γεγλυμμένα λογχοειδῆ μεγάλα φύλλα. Ἐπὶ τῆς δέλτου ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ θανόντος, ἕνεκεν ὅμως τῆς συστάσεως τοῦ λίθου αἱ πλεῖσται τῶν ἐπιγραφῶν εἶναι δυσδιάκριτοι καὶ μόνον εἰς μίαν τῶν δέλτων ἀναγινώσκεται σαφῶς ἡ ἐπιγραφή:

ΟΙΚΟΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΚΑΛΛΙΜΟΣΧΙΟΥ

ΧΑΙΡΕ

Τὰ καλύμματα τῶν σαρκοφάγων τούτων εἶναι σαμαρωτὰ μετ' ἀκρωτηρίων ἄνευ διακοσμήσεων. Αἱ σαρκοφάγοι ἀνευρέθησαν σεσυλημέναι -- ἐλάχιστα συντρίμματα ἐξ ὑαλίνων δοχείων καὶ φύλλα τινὰ χρυσοῦ ἀνευρέθησαν ἐν αὐταῖς, ὀστᾶ δὲ τεταραγμένα καὶ συντετριμμένα — περικλείονται δὲ ἐντὸς εὐτελοῦς τοίχου μεταγενεστέρων χρόνων καὶ ἡ μεγαλυτέρα τούτων ἔχει διαστάσεις 2.63 × 0.71 μ. (πάχ. 0.12 καὶ βάθος 0.63 μ.· τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων τῆς ἐχούσης μῆκος 0.70 μ. δέλτου εἶναι 0.045 μ.). Ὁ χῶρος ὅμως ἔνθα ἀνευρέθησαν αἱ ἀνω-

1 Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει σήμερον κατὰ τὸ πλεῖστον καταστραφῆ· ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Γιαννοπούλου ἐν Δελτίῳ Φιλαρχαίου Ἑταιρείας Ὄθρυος Ϛ΄, (1907) σ. 27, ἔνθα παρατίθεται καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀνευρέσεως.

2 Οἱ λόφοι οὗτοι φέρονται σήμερον ὑπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ ὀνόματα: Θόλοι, Πηγάδια. Στοῦπι κἄ. Ἡ ἀρχαία πόλις ἐξετείνετο οὕτως, ἐπὶ τριῶν λόφων· οἱ δύο ἕτεροι λόφοι δεξιὰ τῆς Ἀκροπόλεως ἐχρησίμευον ἴσως ὡς νεκροταφεῖα· δὲν εἶναι ἐν τούτοις ἀπίθανον εἰς τὸν ἀμέσως πρὸ τῆς Ἀκροπόλεως λόφον νὰ ὑπῆρχον οἰκήματα, ὡς ἡ ἀνωτέρω ἀναφερομένη παρὰ τὴν θάλασσαν ἔπαυλις δεικνύει. Οὕτως ἡ πόλις δύναται ὡς πεντάλοφος νὰ χαρακτηρισθῇ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

τέρω σαρκοφάγοι δὲν φαίνεται ὡς τὸ κοινὸν νεκροταφεῖον τῆς πόλεως· πιθανῶς ἦτο πολυάνδριον ἱδρυθὲν πρὸς τιμὴν ἡρωϊκῶν προσώπων συνδεομένων μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως.

Τὸ κοινὸν νεκροταφεῖον ἀνεφάνη κατὰ τὴν κτίσιν τῆς Ν. Ἀγχιάλου εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου τοῦ ὑψουμένου εἰς τὸ ΒΔ τμῆμα τῆς σημερινῆς κωμοπόλεως, ἔνθα ἔχει ἤδη κτισθῆ τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον (Πίν. Α΄. στ. ζ). Παρὰ τὸν λόφον τοῦτον – δεξιὰ τῆς δυτικῆς τοῦ Κάστρου πλευρᾶς – ἀνευρέθησαν αἱ πλεῖσται τῶν ἐν τέλει παρατιθεμένων χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν. Εἰς ταύτας διαβλέπομεν τὴν ἀκμὴν τοῦ ἐμπορίου καὶ τὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς ἄλλα κέντρα τῆς ἐμπορικῆς ταύτης πόλεως κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους (ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ π.χ. «Ἀντιοχέως» τῆς παρατιθεμένης κατωτέρω ἐπιγραφῆς δύναται νὰ ὑποτεθῆ ἡ ἐμπορική της σημασία, χάριν τῆς ὁποίας ἴσως εἶχεν ἐγκατασταθῆ ἐν Θήβαις ὁ ἐξ Ἀντιοχείας Πέτρος), τὴν σημασίαν δὲ ταύτην τῆς πόλεως μαρτυροῦσι πρὸ πάντων καὶ αἱ ἀνευρεθεῖσαι ἰουδαϊκαὶ ἐπιγραφαί. Ἀφ' ἑτέρου γίνεται ἐν αὐταῖς μνεία διαφόρων ἐπαγγελμάτων συνηνωμένων κατ' ἀρχαίαν συνήθειαν πρὸς ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, ὡς τοῦ Πέτρου ἀναγνώστου ἅμα καὶ λαχανοπώλου («ἔχων τὴν μέθοδον κραμβίτας»), λαμβάνομεν δὲ γνῶσιν τῶν ἐπικρατούντων τότε ὀνομάτων δηλωτικῶν τῆς συνενώσεως τοῦ ἑλληνορρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ πρὸς τὸν ἐπικρατήσαντα χριστιανισμόν· οὕτω παρὰ τὰ ὀνόματα: Ἀγαθοκλῆς, Ὀνήσιμος, Κυριδίων, Κλημάτιος, Πρόβος, Τίτος, Κοσμία, συναντῶμεν τὰ ὀνόματα: Ἰωάννης, Πέτρος, Δημήτριος, Θωμᾶς, Εἰρήνη, Ζωή, Ἐλπίδιος, Θεόδουλος καὶ παρ' αὐτὰ τὰ ὀνόματα: Ἰορδάνης, Μαρία κλπ.· τέλος καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα θὰ ἠδύνατό τις νὰ διακρίνῃ εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας, ὡς ἐν ἐπιγραφῇ, ἔνθα ἀναγινώσκομεν: «μνημεῖον δια(φέρον) ... ***ἐπαρχια***(κοῦ) κ.ἄ.ὅ.

Οὕτω διὰ τῆς ἀνωτέρω γενομένης γενικῆς περιγραφῆς τῆς περιοχῆς, ἔνθα ἐνεργοῦνται ἀνασκαφαί, δύναται νὰ κατανοηθῇ ἡ σημασία ἣν ἐνέχει ἡ ἔρευνα τῆς μεγάλης ταύτης θεσσαλικῆς πόλεως, ἡ ἀκμὴ τῆς ὁποίας συμπίπτει εἰς τοὺς παλαιοὺς χριστιανικοὺς χρόνους. Τὰ περιωρισμένα ἐν τούτοις μέσα, ἅτινα παρέχονται ἑκάστοτε δι' ἀνασκαφὰς καὶ ἡ γενομένη μέχρι τῆς ἐνάρξεως αὐτῶν ἐπὶ τῶν σημείων τῆς ἐρεύνης καταστροφὴ καὶ ἡ κτίσις οἰκιῶν ἐπὶ πολλῶν μνημείων δὲν ἐπιτρέπουσι νῦν τὴν συστηματικὴν ἐξερεύνησιν ὁλοκλήρου τῆς περιοχῆς. Διὰ τοῦτο προετιμήθη ἡ διευκρίνισις ὡρισμένων οἰκοδομημάτων καὶ μάλιστα τῶν μνημείων τῆς λατρείας, ἅτινα θὰ ἠδύναντο νὰ ληφθῶσιν ὡς ἀφετηρίαι πρὸς ἐξερεύνησιν ὁλοκλήρου τῆς παλαιᾶς ταύτης χριστιανικῆς πόλεως εἰς προσεχὲς μέλλον καὶ ἐφ' ὅσον τὰ παρεχόμενα ἑκάστοτε μέσα ἤθελον τοῦτο ἐπιτρέψει. Λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν ἐρευνηθέντων μέχρι τοῦδε μνημείων ἐπιχειρῶ κατωτέρω.

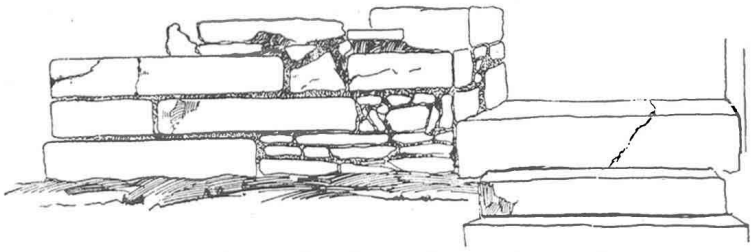

Εἰκ. 14. Τμῆμα τοιχοδομίας τοῦ δεξιοῦ ἄκρου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς Βασιλικῆς Α.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 15. Γενικὴ ἄποψις τῶν ἐρειπίων τῆς Βασιλικῆς Α (ἀπὸ τῆς Ἀψῖδος πρὸς τὸ Ἄθριον).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

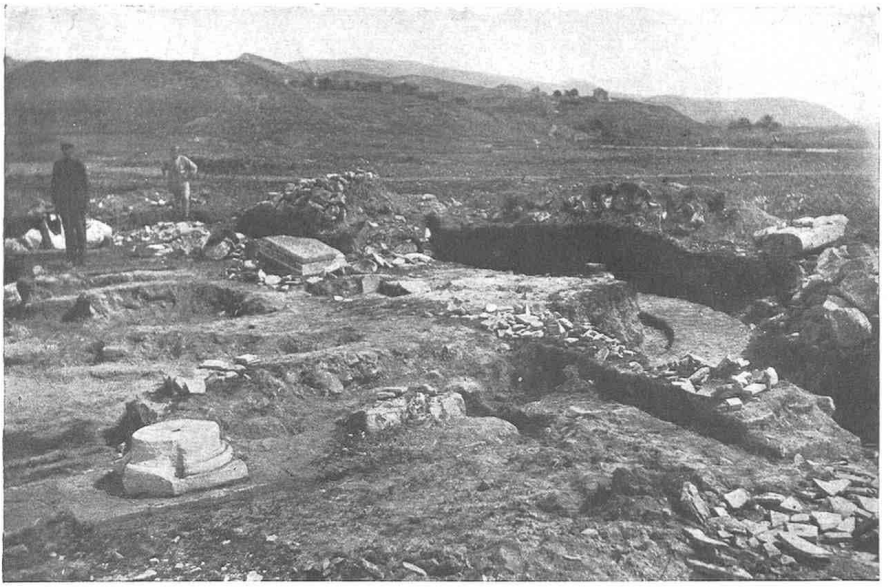

Εἰκ. 16. Τὰ ἀνευρεθέντα θεμέλια τῆς Ἀψῖδος τῆς Βασιλικῆς Α (δοκιμαστικαὶ ἔρευναι τοῦ ἔτους 1923).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

§ 3. Περιγραφὴ τῆς Βασιλικῆς Α. — Συστηματικὰς ἀνασκαφὰς ἐν ταῖς χριστιανικαῖς Θήβαις τῆς Θεσσαλίας ἐνεργῶ-ὡς εἶπον καὶ ἐν ἀρχῇ-ἀπὸ τοῦ ἔτους 1924, τὸ πρῶτον δὲ μνημεῖον, ὅπερ διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν ἐτῶν 1924-1928 ἦλθεν εἰς φῶς εἶναι μεγάλη χριστιανικὴ Βασιλικὴ κειμένη πρὸ τῆς σημερινῆς Ἀγορᾶς τῆς Νέας Ἀγχιάλου. Ἀφορμὴν πρὸς ἔναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης ἔδωκεν ἡ ἐμφάνισις μικροῦ μέρους τοῦ στυλοβάτου τῆς δεξιᾶς κιονοστοιχίας καὶ ἀρχιτεκτονικῶν τινων μελῶν τοῦ χριστιανικοῦ τούτου μνημείου κατὰ τὴν μεταφορὰν ἀπὸ τοῦ χώρου τούτου χωμάτων πρὸς κατασκευὴν τοῦ πρὸ τῆς κωμοπόλεως τμήματος τῆς δημοσίας ὁδοῦ Βόλου-Ἁλμυροῦ. Ἡ ὑπ' ἐμοῦ γενομένη τῷ 1923 δοκιμαστικὴ ἔρευνα ἔφερεν εἰς φῶς τὴν Ἀψῖδα τῆς Βασιλικῆς, ἐντελῶς δυστυχῶς κατεστραμμένην, τὰ θεμέλια τῆς ὁποίας ἀνεῦρον εἰς βάθος 1 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας καὶ μίαν κατὰ χώραν βάσιν τῆς δεξιᾶς κιονοστοιχίας ***(εἰκ. 16)***. Μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς Ἀψῖδος ἤρχισεν ἡ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ μνημείου ὡς ἐκτίθεται κατωτέρω.

Α. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

α΄) Γενικὴ κάτοψις, τοιχοδομία. — Ὡς διακρίνεται εἰς τὰς παρατιθεμένας κατόψεις (***εἰκ. 17*** -- μετὰ τῶν ἀναφανεισῶν ἐντοιχίσεων μερῶν τῆς Βασιλικῆς εἰς ὑστέρους χρόνους -· πρβλ. καὶ Πίν. Β΄ τὴν ἀρχικὴν μορφὴν τοῦ μνημείου) ἡ ἀποκαλυφθεῖσα ἐκκλησία εἶναι τρίκλιτος ἑλληνιστικοῦ τύπου χριστιανικὴ βασιλικὴ ὁλικῶν διαστάσεων 60×34 μ. ἀπολήγουσα πρὸς Α εἰς ἡμικυκλικὴν ἁψῖδα καὶ ἔχουσα νάρθηκα καὶ μέγα αἴθριον. Πρὸ τοῦ αἰθρίου ἐκτείνεται

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

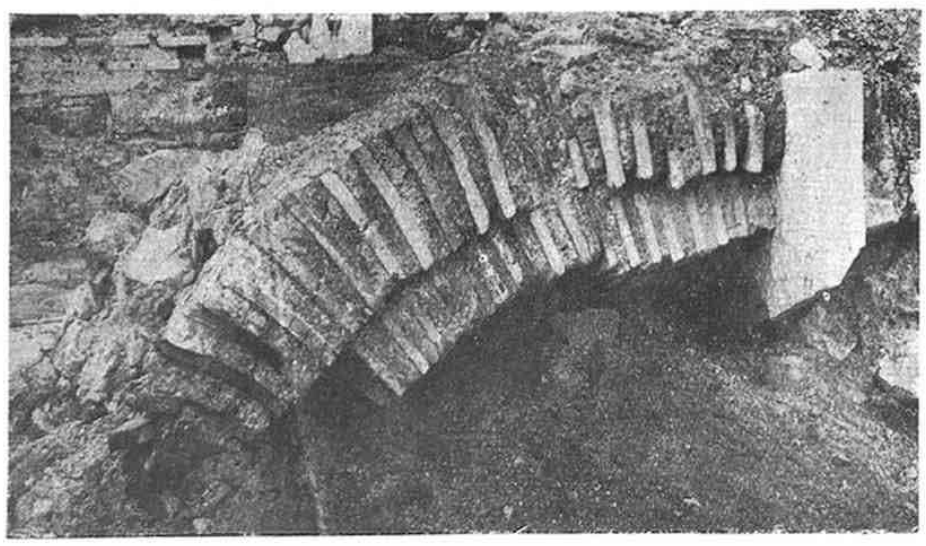

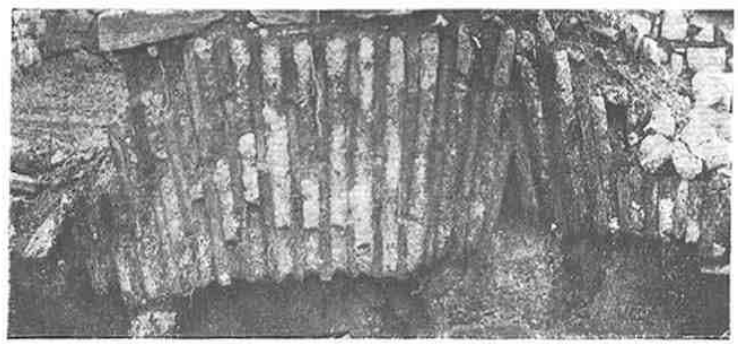

Εἰκ. 19 - 20. Τμήματα τόξων εὑρεθέντων κατὰ τὰς ἀνασκαφάς.

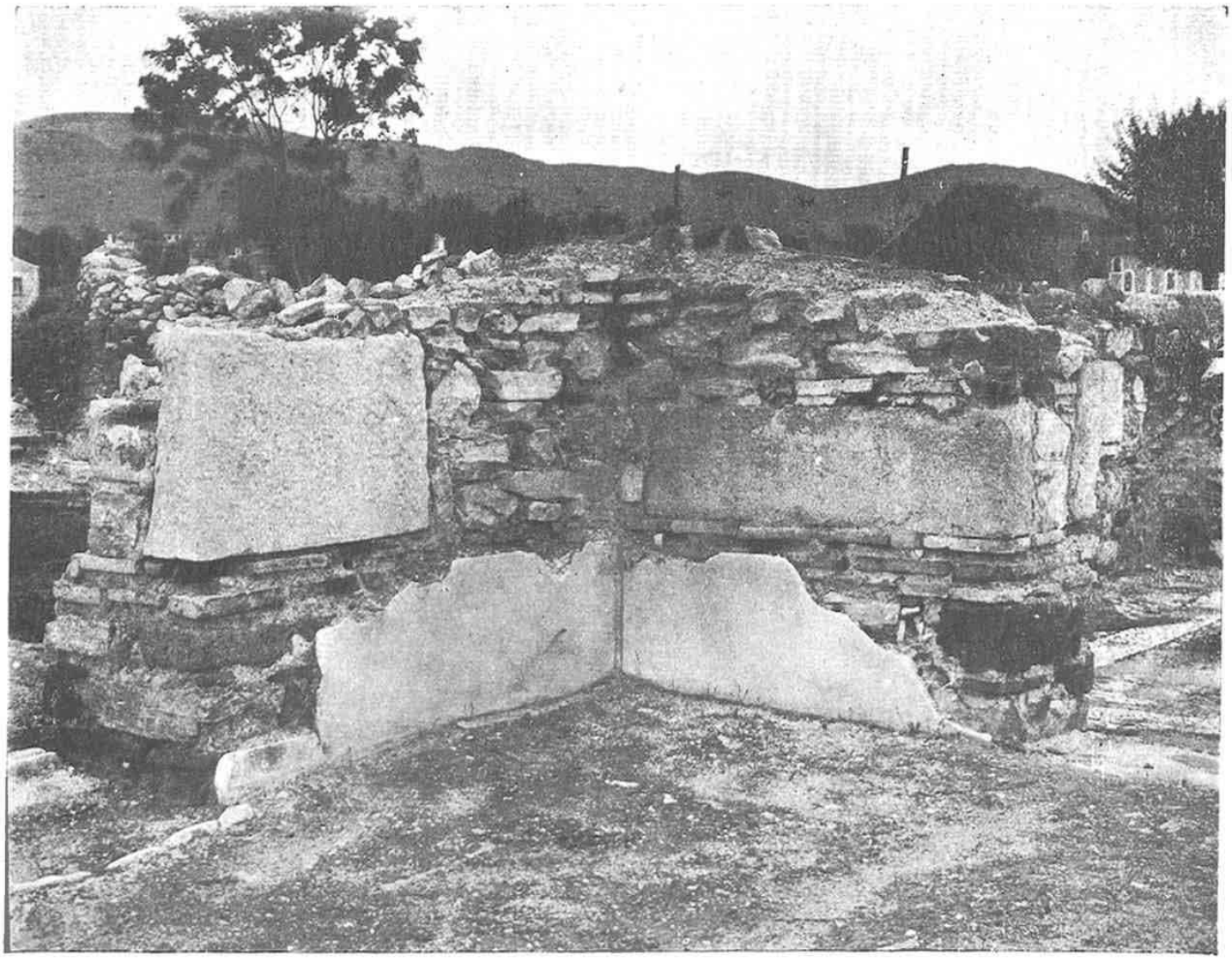

Εἰκ. 18. Ἡ ΒΑ. γωνία τοῦ Νάρθηκος τῆς Βασιλικῆς Α (δεῖγμα τοιχοδομίας καὶ ὀρθομαρμαρώσεως).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Κάτοψις συμπεπληρωμένη τῆς Βασιλικῆς Α.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

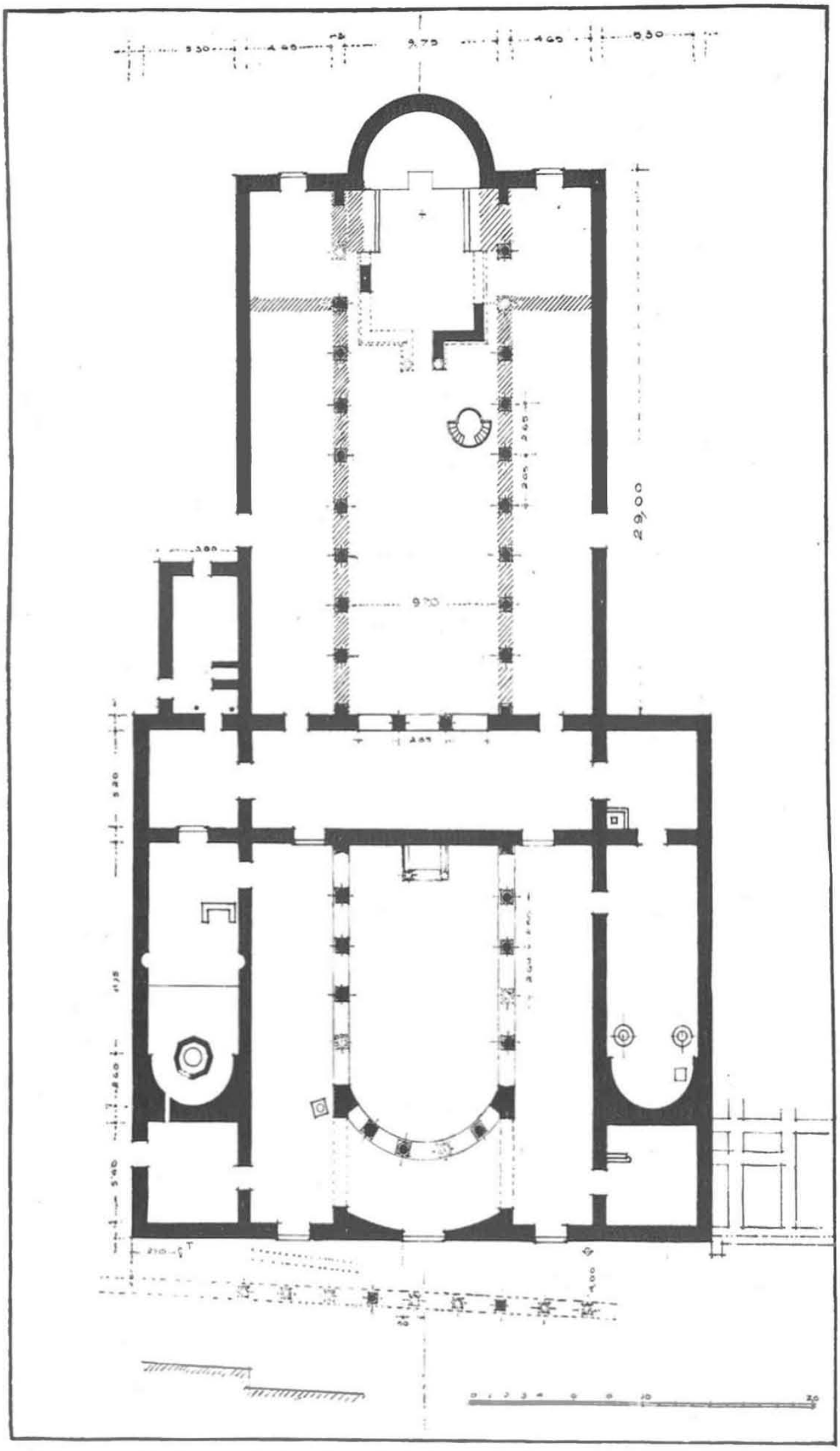

Εἰκ. 17. Κάτοψις τῆς Βασιλικῆς Α (ὡς ἀνευρέθη) κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τὸ μνημεῖον μετὰ τῶν ἐντοιχίσεων μερῶν αὐτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν καταστροφῶν).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

στοά, ἤτοι πρόπυλον, κατὰ μῆκος δὲ τῆς βορείας καὶ νοτίας πλευρᾶς τοῦ αἰθρίου, τοῦ νάρθηκος καὶ ἐν μέρει τῆς βασιλικῆς εὑρίσκονται συμμετρικῶς ἐκτισμένα διάφορα προσκτίσματα. Τὸ σχέδιον ὁλοκλήρου τοῦ μνημείου διακρίνεται διὰ τὴν ἄκραν συμμετρίαν καὶ τὴν ἐνιαίαν καὶ ἀκριβῆ διάταξιν τῶν μερῶν αὐτοῦ. Γενικὴν εἰκόνα τῶν ἀνευρεθέντων ἐρειπίων τῆς Βασιλικῆς ταύτης παρέχουσιν αἱ παρατιθέμεναι ἐνταῦθα γενικαὶ ἀπόψεις (***εἰκ. 15*** βλ. καὶ τὴν κατωτέρω εἰκ. 39 εἰλημμένην ἀπὸ τοῦ αἰθρίου).

Τὸ κτίριον διεσώθη εἰς ὕψος 1,50-0,50 μ. μόνον δὲ ἡ ἀψίς, ὡς εἴδομεν, ἀνευρέθη σχεδὸν μέχρι τῶν θεμελίων της. Ἡ *τοιχοδομία* τῶν κάτω τούτων μερῶν τοῦ μνημείου παρουσιάζει ἀργολιθοδομὴν μετ' ἀφθόνου κονιάματος διακοπτομένην κατ' ἀποστάσεις μὲ ζώνας ἐξ ὀπτῶν πλίνθων εἴτε ἐκ μιᾶς εἴτε ἐκ δύο εἴτε ἐκ τριῶν σειρῶν. Αἱ πλίνθοι εἶναι λεπταὶ (πάχ. 0,03 μ.) καὶ μεγάλαι (0,35 × 0,35 μ.) τὸ δὲ κονίαμα παχύτερον (0,04-05 μ.) Ἀντὶ τῶν ἀργῶν λίθων γίνεται πολλαχοῦ χρῆσις καὶ πελεκητῶν ἐκ τραχίτου λίθων ὡς καὶ μαρμάρων εἰλημμένων ἐξ ἀρχαίων κτισμάτων (***εἰκ. 18*** πρβλ. καὶ σχεδίασμα ἐν εἰκ. 14).

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς βασιλικῆς ἐκατέρωθεν τῆς κατεστραμμένης νῦν ἁψῖδος παρουσιάζει ἐπιμελῆ τοιχοδομίαν ἐκ πελεκητῶν λίθων (μέλανες τραχῖται, τῶν ὁποίων αἱ διαστάσεις ποικίλουν: 0,28 × 1,30 μ. 0,20 × 1,10 μ. 0,16 × 0,68 μ. 0,22 × 0,50 μ.) συνδεομένων διὰ κονιάματος εἰς μικρὰν ποσότητα οὕτως ὥστε νὰ παρέχωσιν ὄψιν ἰσοδομικοῦ κτίσματος (βλ. σχεδ. εἰκ. 14).

Ἡ τοιχοποιΐα τῶν τόξων τῶν ἀνοιγομένων ἄνωθεν τῶν κιονοστοιχιῶν, τῶν θυρῶν κλπ. συνίστατο ὁλόκληρος ἐξ ὀπτῶν πλίνθων, ὡς δεικνύουσι τοῦτο δύο τμήματα τόξων ἀνευρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφάς. Τὸ πρῶτον ***(εἰκ. 19)*** ἀνευρέθη πλησίον τῆς δεξιᾶς θύρας τῆς ἀγούσης ἀπὸ τοῦ αἰθρίου εἰς τὸν νάρθηκα· τοῦτο εἶναι διπλοῦν, συνέχεται δὲ πρὸς τμῆμα γωνίας τοίχου-πιθανώτατα θύρας ἢ παραστάδος-ἀπὸ τοῦ ὁποίου χωρίζεται διὰ μαρμαρίνου ἄνευ γλυφῶν γείσου. Τὸ τμῆμα τοῦ τοίχου (ὕψους 1,50 μ.) συνίσταται ἐξ ἀργολιθοδομῆς διακοπτομένης κατ' ἀποστάσεις διὰ σειρᾶς πλίνθων, ἐνῷ τὸ τόξον εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ μεγάλων (0,35 × 0,35 μ.) πλίνθων (πάχους 0,03 μ.) συνδεομένων μὲ παχύτερον ἐρυθρωπὸν κονίαμα. Ὁμοίως εἶναι κατεσκευασμένον καὶ ἕτερον τμῆμα τόξου εὑρεθὲν παρὰ τὸ φρέαρ τοῦ αἰθρίου ***(εἰκ. 20)***. Καὶ εἰς τοῦτο αἱ λεπταὶ καὶ μεγάλαι πλίνθοι καταλαμβάνουσιν ὅλον τὸ πάχος τοῦ τόξου ἐνθυμίζουσαι ἀκόμη τὴν ρωμαϊκὴν τοιχοποιΐαν, ἥτις, ὡς γνωστὸν μετὰ τὸν 5ον αἰῶνα ἐκλείπει (ὁμοία εἶναι π.χ. καὶ ἡ ἐκ πλίνθων τοιχοποιΐα τοῦ μαρτυρίου τοῦ προσηρτημένου παρὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τῆς ἀνευρεθείσης τῷ 1916 ἐν Ἀθήναις παρὰ τὸν Ἰλισὸν χριστιανικῆς Βασιλικῆς, τοῦ χρονολογουμένου κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα)[1]. Ἡ χρῆσις ἀφθόνων πλίνθων διὰ τὰ ὑψηλότερα μέρη τῶν τοίχων καὶ τὰς ἐσωτερικὰς τοῦ ναοῦ διαιρέσεις συνάγεται καὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἀνευρεθέντων τεμαχίων πλίνθων κατὰ τὰς ἀνασκαφάς· μεταξὺ τούτων μάλιστα πλὴν τῶν ἐχουσῶν ἀνάγλυφον τὴν ἐπιγραφὴν ΕΚΚΛ(ησία) ΘΗΒ(ῶν), περὶ ὧν εἴπομεν ἀνωτέρω, ἀνευρέθη καὶ πλινθόμορφος λευκὸς λίθος (0.25 × 0.10 καὶ πάχ. 0.065 μ.) φέρων ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως τὰ γράμματα ΑΤΝΒ-ΡΛΒ ***(εἰκ. 21)***, ἅτινα ὡς δηλωτικὰ ἐργοστασίου τῶν πλίνθων θὰ ἠδύναντο νὰ ἑρμη-

Εἰκ. 21. Μαρμαρίνη πλίνθος μετ' ἐπιγραφῆς.

1 Βλ. *Γ. Σωτηρίου*, Παλαιὰ Χριστιανικὴ Βασιλικὴ τοῦ Ἰλισσοῦ ἐν Α. Ε., 1921, σ. 8 κ. ἑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 22. Ἄποψις τοῦ μέσου κλίτους τῆς Βασιλικῆς Α.

Εἰκ. 23. Ἄποψις τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους τῆς Βασιλικῆς Α.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

νευθῶσιν[1]. Οἱ τοῖχοι τῆς βασιλικῆς ἐξωτερικῶς ἦσαν ἐπικεχρισμένοι διὰ κονιάματος ὅπερ καὶ διασῴζεται ἐνιαχοῦ.

β'. Μέρη τοῦ ναοῦ. — Ὁ ναὸς ἀνεσκάφη ἀπὸ τοῦ Βήματος πρὸς τὸ Αἴθριον, τὴν σειρὰν δὲ ταύτην θ' ἀκολουθήσωμεν καὶ ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ ναοῦ.

1. Ὁ κυρίως ναὸς μετὰ τοῦ ἱεροῦ βήματος. — Ὁ κυρίως ναὸς εἶναι τρίκλιτος βασιλική, ἔχουσα μῆκος 29 μ. καὶ πλάτος 20 μ. Ἡ σχέσις δηλονότι τοῦ μήκους πρὸς τὸ πλάτος τῆς Βασιλικῆς ταύτης εἶναι περίπου 3:2, ἀναλογία συνήθης καὶ εἰς τὰς προχριστιανικὰς Βασιλικὰς τῶν ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων, ἥτις, ὡς γνωστόν, ἐξακολουθεῖ ἐπὶ πολὺ καὶ εἰς τὰς χριστιανικὰς Βασιλικὰς τοῦ ἑλληνιστικοῦ τύπου εἰς πάσας τὰς χώρας τῆς Μεσογείου[2]. Τὸ μέσον κλῖτος ἔχει διπλάσιον περίπου πλάτος (9.75 μ.) τῶν δύο πλαγίων (4.65 μ.), ἡ δὲ ἐξέχουσα ἁψὶς ἔχει διάμετρον σχεδὸν ἴσην πρὸς τὸ πλάτος τοῦ μέσου κλίτους, ὡς εἶναι τοῦτο σύνηθες εἰς τὰς παλαιοχριστιανικὰς Βασιλικὰς τοῦ ἑλληνιστικοῦ τύπου· ἡ ἁψὶς αὕτη καὶ ἐξωτερικῶς ἡμικυκλικὴ - ὅπως σχεδὸν κατὰ κανόνα παρατηρεῖται εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας - ἔχει ἀκτῖνα ὑπερβαίνουσαν τὸ ἡμικύκλιον κατὰ 0,90 μ. ὅσον δηλ. εἶναι τὸ πάχος τοῦ τοίχου.

Εἰκ. 24.
Τμῆμα κιονίσκου βαστάζοντος τὴν πλάκα τῆς Ἁγ. Τραπέζης.

Εἰκ. 25.
Εὑρεθέντα τμήματα τῆς ἄνω πλακὸς τῆς Ἁγ. Τραπέζης.

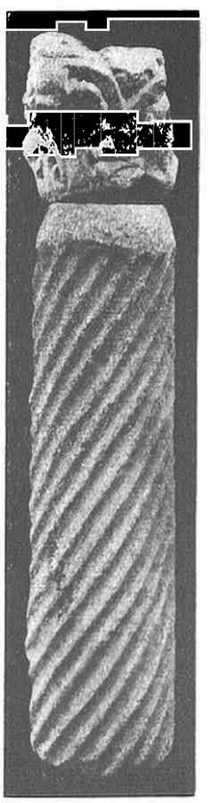

Εἰκ. 26.
Τμῆμα στρεπτοῦ κίονος τοῦ Κιβωρίου μετὰ τοῦ κιονοκράνου.

Αἱ κιονοστοιχίαι τῆς Βασιλικῆς χωροῦσι μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ, χωρὶς νὰ σχηματίζηται ἀρχιτεκτονικῶς ἰδιαίτερος χῶρος διὰ τὸ ἱερὸν βῆμα. Τοῦτο περιορίζεται εἰς τὸ κεντρικὸν κλῖτος χωριζόμενον ἀπὸ τοῦ λοιποῦ ναοῦ διὰ μαρμαρίνης σολέας, τῆς ὁποίας, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀνευρέθησαν αἱ βάσεις (βλ. εἰκ. 22, 27 καὶ 28).

1 Πρβλ. ἀναλόγους σφραγίδας πλίνθων τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἐν *Γ. Σωτηρίου*, Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον τομ. Δ' (1918), Παράρτημα σ. 20, Πιν. 9. Ἡ ἀνευρεθεῖσα αὕτη μαρμαρίνη πλίνθος, τμῆμα ἐξ ἀρχαίου μαρμάρου, ὡς δεικνύουσιν αἱ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως αὐτῆς ὑπάρχουσαι ἐγκοπαί, ἐχρησίμευε πιθανῶς ὡς τὸ σῆμα τοῦ ἐργοστασίου, ἴσως δὲ καὶ γράμματα αὐτῆς εἶναι δηλωτικὰ ἀριθμοῦ.

2 Πρβλ. ἀναλογίας Βασιλικῶν ἐν Zeitschr. für Gesch. d. Architektur. Beiheft 14, Heidelberg, 1916, σ. 43 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

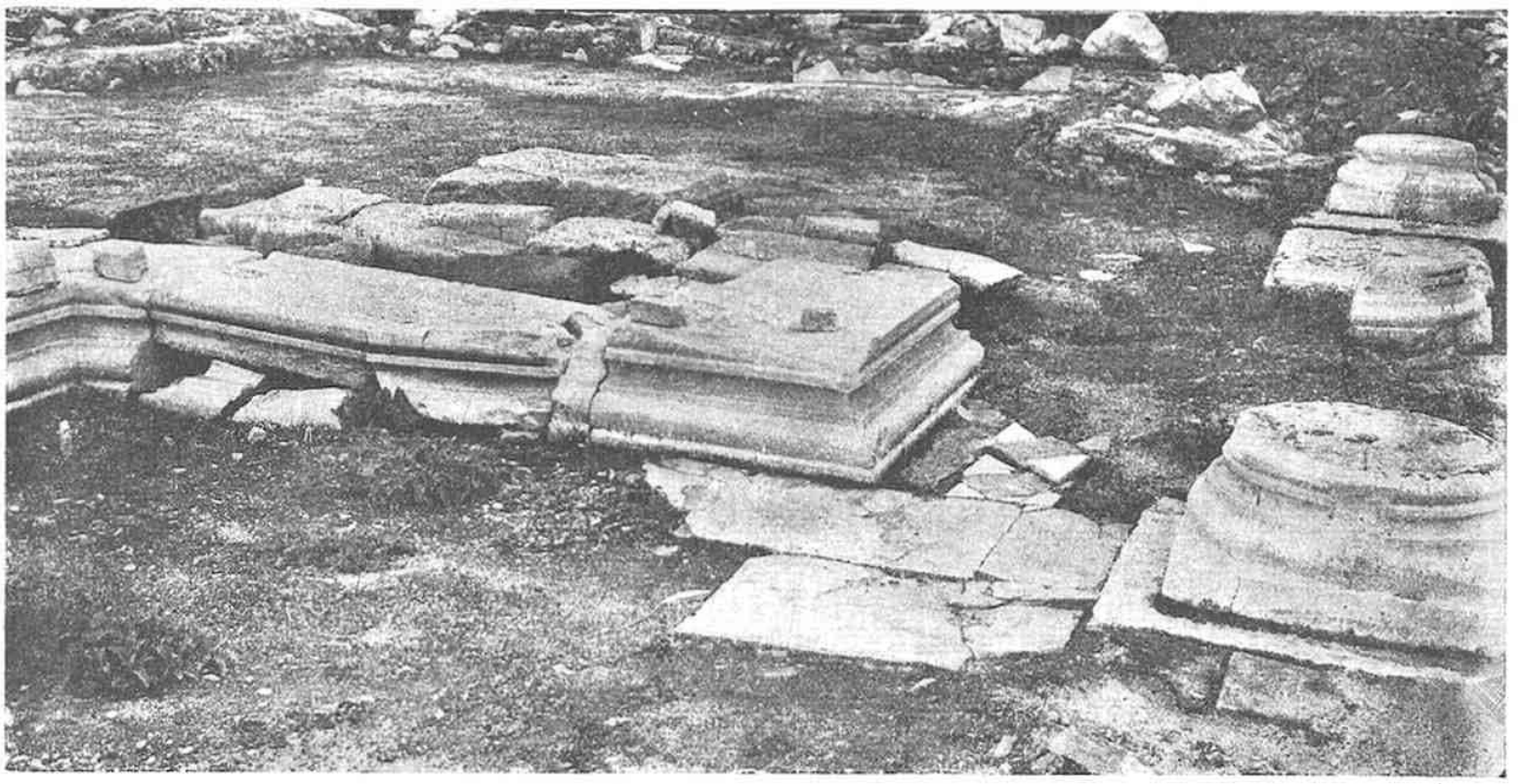

Εἰκ. 27. Τὸ δεξιὸν τμῆμα τῆς ἀνευρεθείσης σολέας τοῦ ναοῦ.

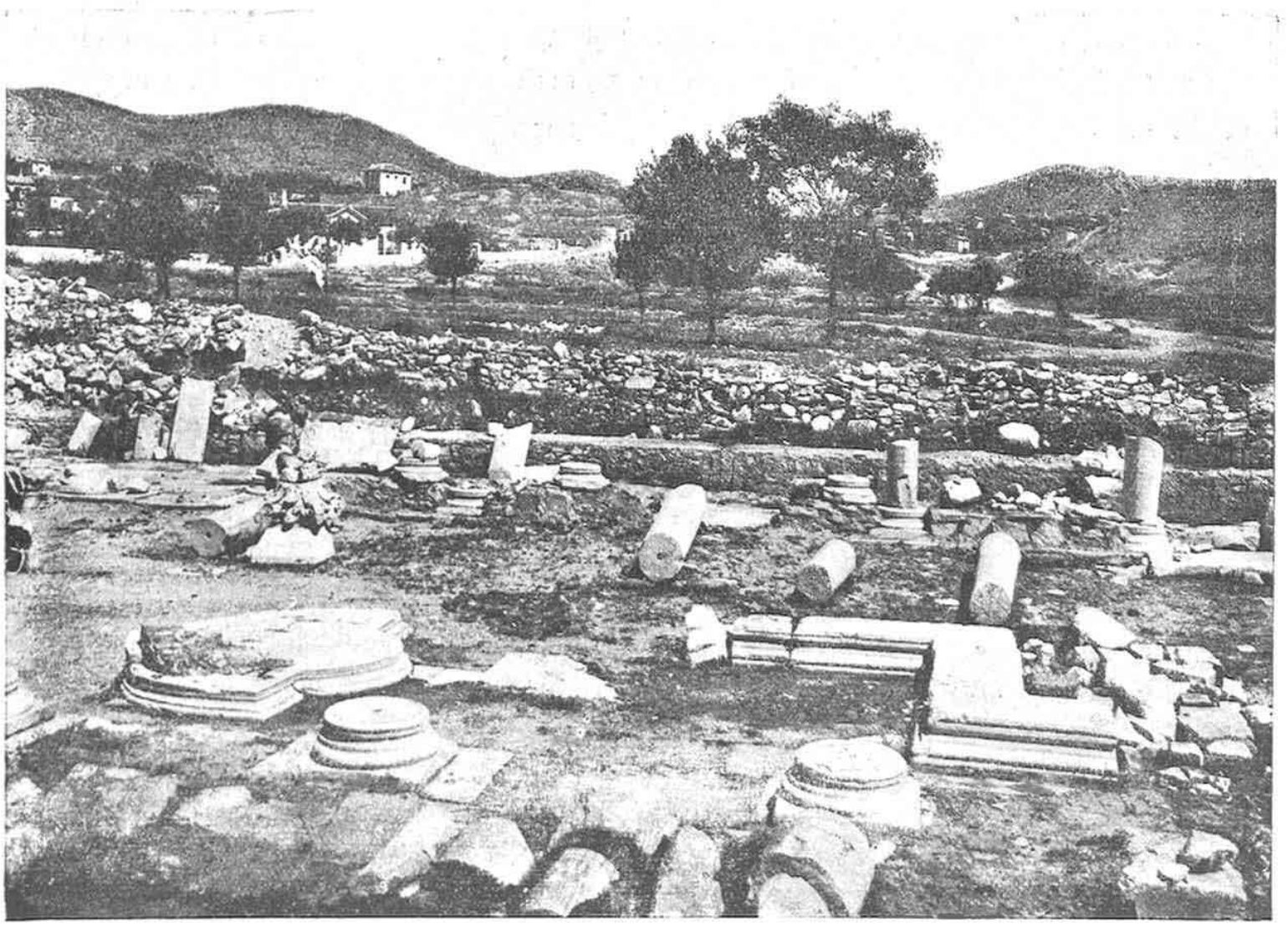

Εἰκ. 28. Ἄποψις τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τῆς Βασιλικῆς μετὰ τῶν κατὰ χώραν ἀνευρεθεισῶν βάσεων σολέας καὶ ἄμβωνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Τὰ πλάγια κλίτη χωροῦσιν ὁμοίως ἐλεύθερα μέχρι τῶν ἀνατολικῶν τοίχων τοῦ ναοῦ, ***(εἰκ. 23)***, ἔνθα ὑπάρχουσι μικραὶ θύραι. Τοιαῦται θύραι εἰς τὰ ἀνατολικὰ ἄκρα τῶν πλαγίων κλιτῶν (βλ. εἰκ. 17) δὲν εἶναι μὲν συνήθεις, παρατηροῦνται ἐν τούτοις εἰς ἱκανοὺς παλαιοχριστιανικοὺς ναούς [1], ἄγουσαι εἰς διαμερίσματα προσκεκολλημένα εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν καὶ προωρισμένα δι' ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν ἄλλοτε δὲ καὶ εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν προστεθέντα (πρβλ. κατωτέρω περιγραφὴν Βασιλικῆς Β).

Τὸ ἱερὸν Βῆμα τοῦ ναοῦ ἀνευρέθη ἀτυχῶς λίαν κατεστραμμένον· πλὴν τῆς ἀψῖδος καὶ τοῦ χώρου τῆς ἁγίας Τραπέζης, τοῦ προσδιορισθέντος μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ σταυρικοῦ ἐγκαινίου (βλ. εἰκ. 17· πρβλ. καὶ κατωτ. περιγραφὴν Βασιλικῆς Β), ἴχνη ἐλάχιστα τῶν ἑκατέρωθεν τῆς ἁγ. Τραπέζης κτιστῶν βάθρων (ἤτοι τοῦ συνθρόνου) καὶ τοῦ συνδέοντος τὰ ἄκρα τῆς ἀψῖδος τοίχου, εἰς τὸ μέσον τοῦ ὁποίου ἀπεκαλύφθη ἡ κάτω βαθμὶς τῆς καθέδρας τοῦ ἐπισκόπου, ἦσαν τὰ μόνα λείψανα, ἅτινα ἔφερον εἰς φῶς αἱ ἀνασκαφαί. Ἐπίσης ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τῶν μερῶν τούτων ὀλίγα μαρμάρινα τεμάχια προερχόμενα ἐκ τῆς ἁγ. Τραπέζης, ἤτοι: τὸ ἥμισυ τμῆμα ἑνὸς ἐκ τῶν τεσσάρων κιονίσκων τῶν βασταζόντων τὴν πλάκα τῆς ἁγ. Τραπέζης ***(εἰκ. 24)*** καὶ δύο τμήματα ἐκ τῆς πλακὸς αὐτῆς ***(εἰκ. 25)***· ἐκ τοῦ κιβωρίου δὲ τῆς ἁγ. Τραπέζης τοῦ ναοῦ διεσώθησαν: τμῆμα στρεπτοῦ μαρμαρίνου κορμοῦ ἐκ τῶν κιόνων αὐτοῦ, ἓν τῶν κιονοκράνων του, δυστυχῶς κατεστραμμένον, διασῶζον ὅμως τοὺς δύο γόμφους ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτοῦ ἐπιφανείας, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν ὅτι προέρχεται ἐκ κιβωρίου ***(εἰκ. 26)*** καὶ μικρὸν τμῆμα ἐκ τοῦ λαμπροῦ ἀναγλύφου διακόσμου τοῦ κιβωρίου, περὶ οὗ λέγομεν κατωτέρω (εἰς τὸ κεφ. Γ' περὶ γλυπτοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ).

Κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ δαπέδου τοῦ βήματος ἀνευρέθησαν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν βάθρων τοῦ συνθρόνου κατὰ χώραν μεγάλα τμήματα τῆς μαρμαρίνης βάσεως τῆς *σολέας*, ἀποτελουμένης ἀπὸ ὀγκώδεις ἐκ λευκοῦ μαρμάρου πλάκας (ὕψ. 0.27 καὶ πλ. 0.70 μ.) ἡ ἐξωτερικὴ κάθετος ἐπιφάνεια τῶν ὁποίων κοσμεῖται μὲ γλυφὰς ἐπιμελῶς εἰργασμένας (***εἰκ. 27-28*** πρβλ. κατωτέρω καὶ τομὴν τῆς βάσεως τῆς σολέας ἐν κεφ. Γ').

Ἡ σολέα κατεῖχε σχεδὸν ὁλόκληρον τὸ κεντρικὸν κλῖτος, ἀφίνουσα μόνον διόδους ἑκατέρωθεν τῶν κιονοστοιχιῶν (0.65 μ. πλάτους ὑπολογιζομένων τῶν διόδων ἀπὸ τοῦ στυλοβάτου) καὶ ἔχει σχῆμα ὀρθογωνίου μὲ μίαν προέκτασιν πρὸς δυσμὰς διὰ τὴν εἴσοδον. Διεσώθη κατὰ χώραν τὸ δεξιὸν ἥμισυ αὐτῆς, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ σῴζεται ἓν τμῆμα ἀντίστοιχον πρὸς τὸ πλεῖστον τοῦ δεξιοῦ ***(εἰκ. 29)***· διὰ τῶν διασωθέντων τούτων τμημάτων του δύναται ν' ἀποκατασταθῇ ὁλόκληρος. Πρὸς ἀνατολὰς οἱ δύο βραχίονες ἐκτείνονται μέχρι τῶν βάθρων τοῦ συνθρόνου, ἀφίνονται δὲ πλάγιαι δίοδοι διὰ τὴν ἔξοδον, αἵτινες ἐφράσσοντο προφανῶς διὰ κιγκλίδων (βλ. καὶ κάτοψιν).

Ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης τῆς σολέας ἔβαινον θωράκια ὡς δεικνύουσιν ἐγκοπαὶ (πλατ. 0.10 μ.) διακρινόμεναι εἰς τὸ μέσον ἀκριβῶς τῆς βάσεως (πρβλ. κάτοψιν)· τεμάχια τῶν θωρακίων τούτων ἀνευρέθησαν κατὰ σωροὺς ἐπὶ τόπου, περὶ ὧν λέγομεν κατωτέρω. Τὰ θωράκια ταῦτα ἐστερεοῦντο κατ' ἀποστάσεις εἰς μικροὺς πεσσούς, εἰς τὰς θέσεις δὲ τούτων ἀνευρέθησαν τόρμοι. Ὁ διασωθεὶς προεξέχων βραχίων τῆς εἰσόδου δεξιὰ φέρει εἰς τὸ τέρμα αὐτοῦ ἴχνη μεγαλυτέρας βάσεως καὶ βαθεῖς τόρμους μὲ πλαγίαν αὔλακα, δι' ὧν ἐστερεοῦτο προ-

1 Βλ. Βασιλικὴν ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἐν Ἀρχ. Δελτίῳ, Δ'.-1918-Παράρτημα σ. 40, εἰκ. 51, Βασιλικὴν τῶν Στόβων ἐν Jahrb. d. osterr, arch. Instituts XXIV, 1928, σελ. 45 εἰκ. 26. Πρβλ. καὶ Βασιλικὰς Στουδίου Κωνσταντινουπόλεως, Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης, Ἁγ. Μηνᾶ Αἰγύπτου, ἁγ. Θεοδώρων εἰς Γέρασα Παλαιστίνης καὶ πολλὰς Βασιλικὰς ἐν Ῥώμῃ. Πολλάκις τὰ τοιαῦτα διαμερίσματα ἐχρησίμευον ὡ οἰκήματα κληρικῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

φανῶς κίων οὐχὶ δὲ μικρὸς πεσσός· οἱ κίονες οὗτοι τῆς εἰσόδου τῆς σολέας, τμήματα τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν ἐκ λευκοῦ στιλπνοτέρου μαρμάρου, εἶναι λίαν πιθανόν, ὅτι ἐστήριζον τόξον μαρμάρινον, εἶδος ὡραίας Πύλης, ὁμοίας πρὸς τὴν παρατηρουμένην εἰς παλαιοχριστιανικὰ τέμπλα (λ.χ. τῆς Ὀλυμπίας). Ἡ πλήρης ἐν τούτοις ἀποκατάστασις τῆς διατάξεως τῆς σολέας, ὡς καὶ ὁλοκλήρου τοῦ συγκροτήματος τοῦ Βήματος τοῦ ναοῦ, ἐγένετο μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ἀρτιώτερον διασωθέντος Βήματος τῆς Βασιλικῆς Β, διὸ καὶ κατωτέρω εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς δευτέρας βασιλικῆς ἐπιχειροῦμεν τὴν πλήρη αὐτῶν ἀποκατάστασιν.

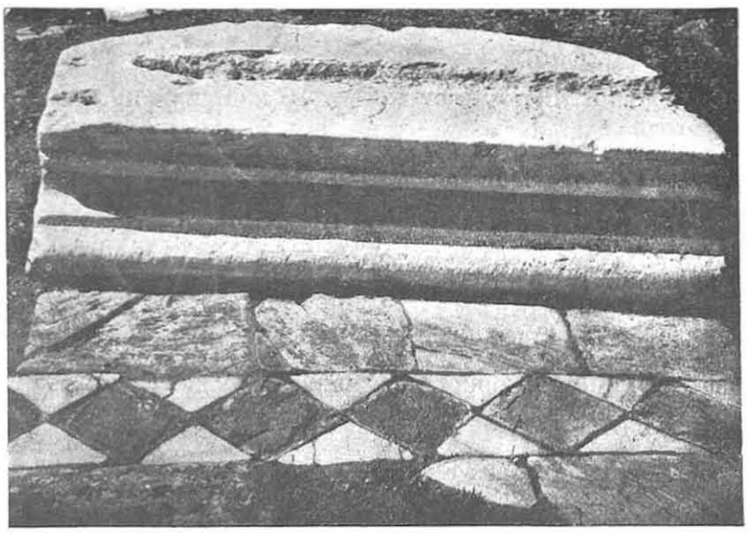

Εἰκ. 29. Τμῆμα βάθρου τῆς σολέας διασωθὲν κατὰ χώραν ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους αὐτῆς καὶ μέρος τῶν μαρμαροθετημάτων τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ.

Εἰς μικρὰν τέλος ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς σολέας καὶ δεξιὰ τοῦ κεντρικοῦ κλίτους ἀνευρέθη κατὰ χώραν ἡ μαρμαρίνη βά-

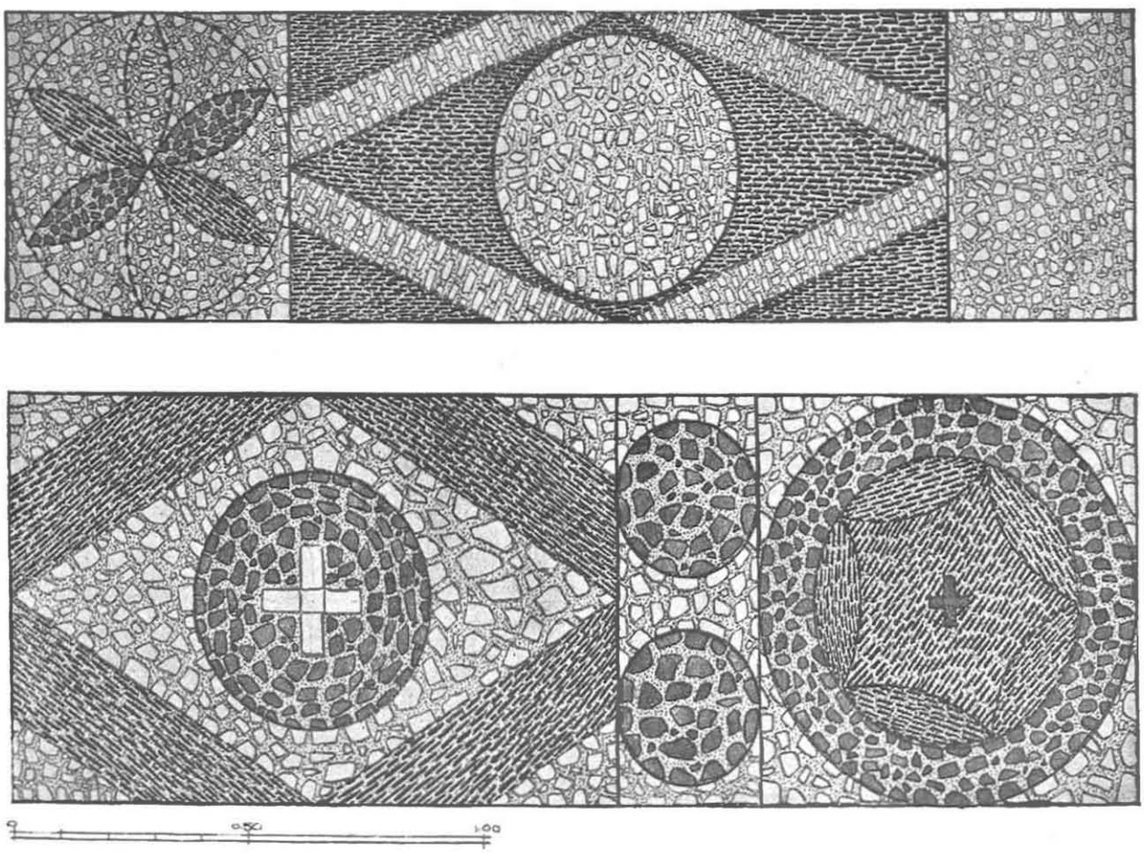

Εἰκ. 30. Τμήματα τοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους τοῦ ναοῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

σις ***ἄμβωνος (εἰκ. 28)***· τὰ ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης σῳζόμενα ἴχνη ὡς καὶ τὰ εὑρεθέντα τμήματα ἐκ τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐπιτρέπουσι τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἄμβωνος, ἣν ἐπιχειροῦμεν κατωτέρω. Ἡ θέσις τούτου δεξιὰ τοῦ κεντρικοῦ κλίτους εἶναι σπανιωτέρα ἐξ ὅσων μνημείων ἔχομεν σήμερον ὑπ' ὄψιν[1]. Συνηθεστέρα θέσις τοῦ ἄμβωνος εἶναι ἀριστερὰ (ἐν βασιλικαῖς: Ὀλυμπίας, ἁγ. Τίτου Γόρτυνος, Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου Ἀττικῆς), συμφωνότεροι δ' ὡς γνωστὸν πρὸς ἐκκλησιαστικὰς πηγὰς εἶναι δύο ἄμβωνες ἑκατέρωθεν τῆς σολέας, ὡς παρατηρεῖται τοῦτο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ βασιλικῇ τοῦ S. Clemente τῆς Ρώμης.

Ἐκ τῶν κιονοστοιχιῶν τῆς βασιλικῆς εὑρέθησαν κατὰ χώραν οἱ ***στυλοβάται*** καὶ αἱ πλεῖσται τῶν ***βάσεων*** τῶν κιόνων ***(εἰκ. 15 καὶ 22)***· οἱ στυλοβάται ἀποτελοῦνται ἐξ ὀρθογωνίων μεγάλων πλακῶν (ὕψ. 0.15 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου) εἰλημμένων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀρχαίου ὑλικοῦ· εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν εἰλημμένην ἐκ σαρκοφάγου ρωμαϊκῶν χρόνων διασώζεται καὶ ἡ ἐπιγραφὴ ἔνθα ἀναγράφονται αἱ Θῆβαι ὡς λαμπροτάτη πόλις, ἣν ἐμνημονεύσαμεν καὶ ἀνωτέρω. Αἱ βάσεις τῶν κιόνων (ὕψ. 0.30 μ.) εἶναι πᾶσαι ὁμοιόμορφοι, ἰωνίζουσαι ***(εἰκ. 27)***. Ἐκ τῶν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου κορμῶν τῶν κυλινδρικῶν κιόνων (μήκ. 3.50 μ. τοῦ κάτω ὀρόφου καὶ 3 μ. τῶν ὑπερῴων) τῶν θεοδοσιανοῦ τύπου κιονοκράνων καὶ τῶν ἁπλῶν μετὰ σταυρῶν ἐπιθημάτων αὐτῶν ἀνευρέθησαν ἐσκορπισμένα καὶ τεθραυσμένα πλεῖστα τεμάχια ἄτινα ἐξετάζομεν λεπτομερῶς κατωτέρω (βλ. γλυπτικὸν διάκοσμον). Εἰς τὰ μεταξὺ τῶν κιόνων διαστήματα ὑπῆρχον ἀναμφισβητήτως θωράκια χωρίζοντα τὰ κλίτη, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν βάσεων, αἵτινες φέρουσιν ἑκατέρωθεν καθ' ὕψος ταινίαν ἀνεπεξέργαστον πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν θωρακίων. Ἡ βάσις τοῦ τετάρτου κίονος ἀπὸ δυσμῶν, ἥτις ἀντικρύζει τὰς πλαγίας θύρας τοῦ ναοῦ, ἀντὶ θωρακίων εἶχε πυλίδας, ὡς δηλοῦται τοῦτο ἐκ τῶν ἐγκοπῶν τῶν βάσεων καὶ τῶν πρὸ αὐτῶν ὅλμων πρὸς στήριξιν τῆς στρόφιγγος· ἐπίσης διακόπτεται καὶ ὁ στυλοβάτης εἰς τὰς διόδους ταύτας. Ὅμοιαι πυλίδες ὑπῆρχον καὶ εἰς τὰ μεσοκιόνια, τῶν προτελευταίων κιόνων ἀντικρύζουσαι τὰς πλαγίας πυλίδας τῆς σολέας, ἵνα οἱ ἐν τῷ ἱερῷ Βήματι συγκοινωνοῦσι ἀπ' εὐθείας μὲ τὰ ἑκατέρωθεν τοῦ πρεσβυτερίου πλάγια κλίτη καὶ τὰς πρὸς ἀνατολὰς θύρας.

Εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν αἱ κιονοστοιχίαι ἐφράχθησαν διὰ τοίχου ἐξ ἀμελοῦς ἀργολιθοδομίας, περιορισθέντος οὕτω τοῦ ναοῦ εἰς τὸ μεσαῖον κλῖτος[2]. Μόνον εἰς τὸ ἱερὸν Βῆμα οἱ τοῖχοι οὗτοι ἐκτείνονται ἀπὸ τοῦ προτελευταίου κίονος ἐγκαρσίως μέχρι τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τῆς βασιλικῆς, σχηματιζομένων οὕτω δύο διαμερισμάτων[3]. Κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς ἀνασκαφῆς ἠλευθερώσαμεν τὴν δεξιὰν κιονοστοιχίαν ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους τούτους τοίχους ἀποκαλύψαντες τὰς ἐντοιχισμένας βάσεις τῶν κιόνων ἀφήκαμεν δὲ τὴν ἀριστεράν, ὡς ἡ κιονοστοιχία αὕτη εὑρέθη. Ἐξήγησιν τῶν ἐμφράξεων τούτων τῶν κιονοστοιχιῶν καὶ ἄλλων μερῶν τῆς βασιλικῆς παρέσχομεν ἀνωτέρω (βλ. σελ. 9). Εἰς τὴν παρατεθεῖσαν ἐν εἰκ. 17 κάτοψιν σημειοῦνται μόνον τ' ἀνευρεθέντα (πρβλ. καὶ συμπεπληρωμένην κάτοψιν ἐν Πίν. Β).

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν φωτισμὸν τοῦ ναοῦ, οὗτος, ὡς ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἀνευρεθέντων διαχωριστικῶν ἡνωμένων κιονίσκων δηλοῦται, ἐγίνετο διὰ πολλῶν παραθύρων, δι' ὧν ἐφωτίζετο ἁπλέτως τὸ οἰκοδόμημα. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ μνημείου ἀνευρέθησαν 14 κορμοί, ἐξ ὧν 3 ἀκέραιοι καὶ 17 κιονόκρανα πάντα σχεδὸν ἀκέραια. Οἱ διαχωριστικοὶ οὗτοι κιονίσκοι εἶναι δύο εἰδῶν ἀνήκοντες προφανῶς εἰς παράθυρα τοῦ κάτω καὶ τοῦ ἄνω ὀρόφου τῆς βασιλικῆς.

1 Πρβλ. τοιοῦτον ἄμβωνα ἐν τῇ Βασιλικῇ τῶν Στόβων ἐν Jahrb. d. österr. arch. Instituts XXIV, 1928 σ. 45 εἰκ. 20.

2 Βλ. παρομοίαν ἔμφραξιν τῶν κιονοστοιχιῶν καὶ εἰς τὴν Βασιλικὴν λ. χ. τῶν Στόβων ἔ. ἀ. σ. 45.

3 Ταῦτα, δι' οὓς λόγους εἴπομεν ἀνωτέρω, δὲν δύνανται ὡς παστοφόρια νὰ νοηθῶσιν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Οἱ τοῦ κάτω ὀρόφου ἔχουσι μεγαλύτερον πάχος (0,25-0,25 μ.) καὶ ἱκανὸν ὕψος, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν ὑψηλῶν κιονοκράνων των ***(εἰκ. 31)***· ἀνευρέθησαν τρεῖς κορμοί, οὐδεὶς ὅμως ἐξ αὐτῶν εὑρέθη ἀκέραιος· πάντες οὗτοι συνίστανται ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μὲ κυανᾶς ἀποχρώσεις, εἶναι δὲ ἐπιμελῶς εἰργασμένοι καὶ ἐστιλβωμένοι καὶ ἔχουσι τὴν διαχωριστικὴν ζώνην στενὴν (0,17 μ.) καὶ τοὺς ἡνωμένους κίονας κατὰ τὰ τρία τέταρτα ἐξέργους. Εἰς τοὺς κορμοὺς τούτους προσαρμόζονται μεγάλα ἐπίκρανα ἐκ τοῦ αὐτοῦ μαρμάρου φέροντα λατινικὸν σταυρὸν ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως καὶ ραβδώσεις ἐπὶ τῆς ἑτέρας.

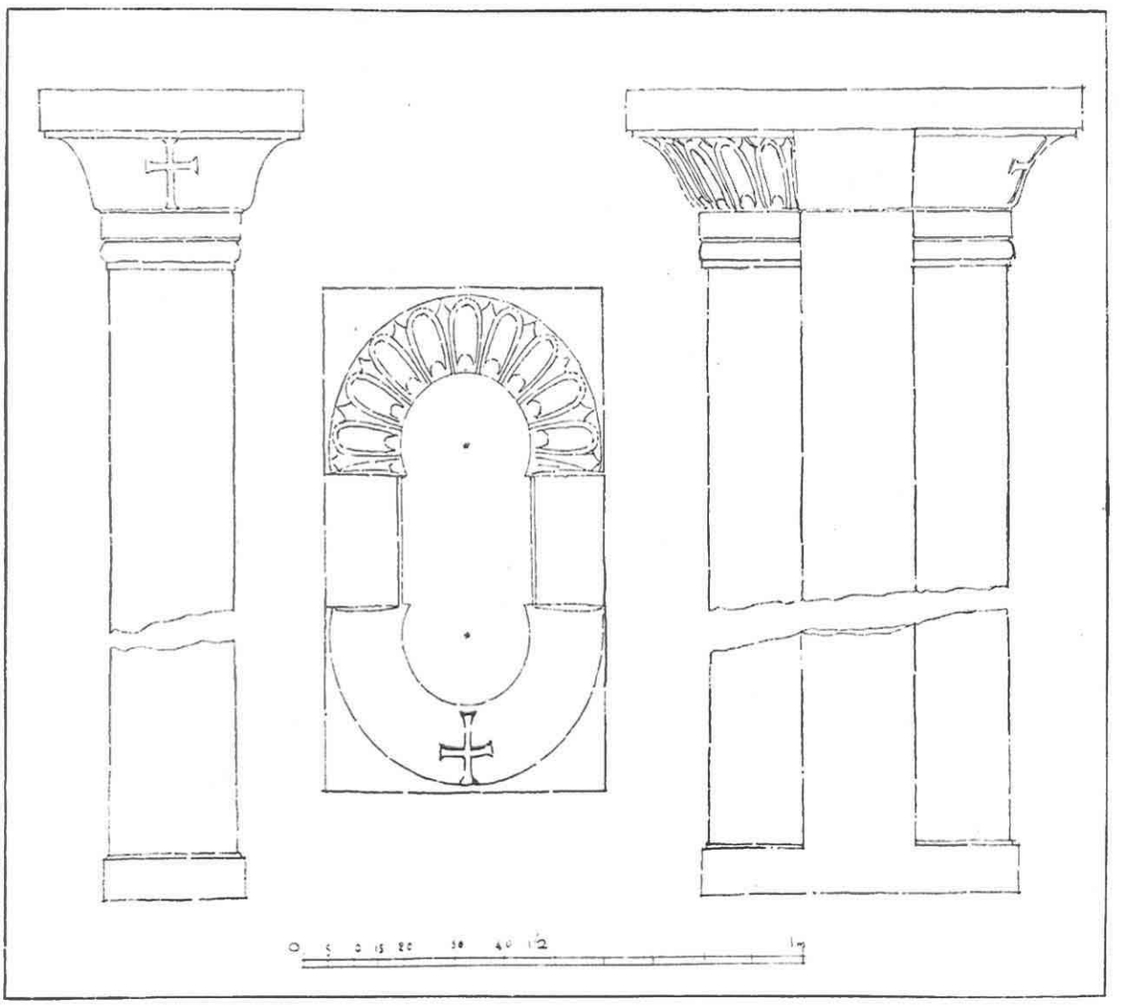

Εἰκ. 31. Κιονίσκοι καὶ κιονόκρανα παραθύρων τοῦ κάτω ὀρόφου.

Οἱ διαχωριστικοὶ κίονες τοῦ ἄνω ὀρόφου, ἤτοι τῶν ὑπερῴων τοῦ ναοῦ - ἐξ ὧν ἀνευρέθησαν τρεῖς ἀκέραιοι καὶ ἐννέα ἠκρωτηριασμένοι - εἶναι λεπτότεροι (πάχ. 0,20-0,16 μ., ὕψους 1.20 μ.), ὀλιγώτερον ἐπιμελῶς εἰργασμένοι, ἔχουσι δὲ τὴν διαχωριστικὴν ζώνην πλατυτέραν (0,36 μ.) καὶ τὰ ἐπίκρανα αὐτῶν ἁπλᾶ μὲ ἕνα μόνον ἀνάγλυφον σταυρὸν ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως· ἐκ τῶν ἐπικράνων τούτων ἀνευρέθησαν 15 πάντα ἀκέραια. Κατὰ ταῦτα τὰ ἄνω παράθυρα, ὑπολογιζομένων τῶν ἄνωθεν αὐτῶν ἀνοιγομένων ἡμικυκλικῶν τόξων, δὲν ἦσαν ὑψηλότερα τῶν 1.10 μ. ***(εἰκ. 32)*** εἰς μέγεθος δηλονότι μᾶλλον μικρόν, ὡς εἶναι λ.χ. καὶ τὰ παράθυρα τῶν ὑπερῴων τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης· ἴσως καὶ ἐνταῦθα τὰ παράθυρα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἀπετέλουν συνεχῆ σειράν, ἂν κρίνωμεν ἐκ τοῦ σχετικῶς πολὺ μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ τῶν ἀνευρεθέντων κιονίσκων καὶ ἐπικράνων τῶν ὑπερῴων τοῦ ναοῦ.

Μεγαλυτέραν διακόσμησιν εἶχε τὸ παράθυρον τῆς ἀψῖδος τοῦ ναοῦ· τοῦτο ἦτο προφανῶς δίλοβον μεγάλων διαστάσεων, ὡς δεικνύουσι τὰ παρὰ τὴν ἀψῖδα ἀνευρεθέντα μέλη του, ἤτοι ὁ διαχωριστικὸς κιονίσκος καὶ τὸ μέγα καὶ κατάκοσμον κιονόκρανον αὐτοῦ (πρβλ. εἰκ. 15).

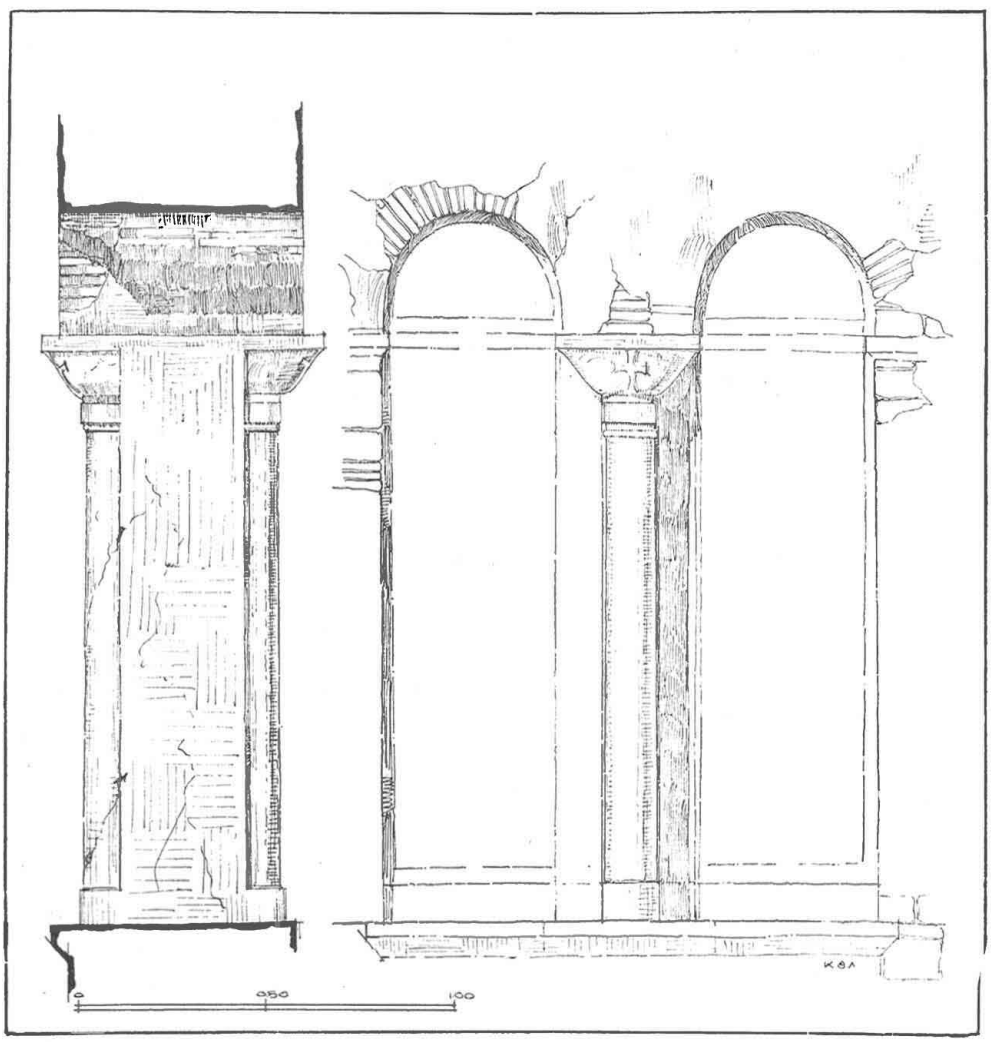

Εἰκ. 32. Ἀποκατάστασις τῶν παραθύρων τοῦ ἄνω ὀρόφου.

ὁ διπλοῦς διαχωριστικὸς κιονίσκος εἶναι ὅμοιος εἰς ὕλην καὶ ἐργασίαν πρὸς τοὺς κιονίσκους τῶν παραθύρων τοῦ κάτω ὀρόφου τοῦ ναοῦ, διαφέρει δὲ μόνον κατὰ τὸ μέγεθος καὶ φέρει εἰς τὴν ἐπίπεδον ζώνην δύο ὀπὰς πρὸς στήριξιν τοῦ πλαισίου τοῦ ὑαλοστασίου· τὸ δὲ διπλοῦν κιονόκρανον ἔχει τὴν μορφὴν ἰωνίζοντος μεθ' ἡνωμένου ἐπιθήματος πλουσίως δακεκοσμημένου παλαιοχριστιανικοῦ κιονοκράνου ***(εἰκ. 33).*** Περὶ τῆς τέχνης τῶν κιονοκράνων τῶν παραθύρων λέγομεν καὶ κατωτέρω ἐν τῷ περὶ γλυπτοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ κφαλαίῳ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

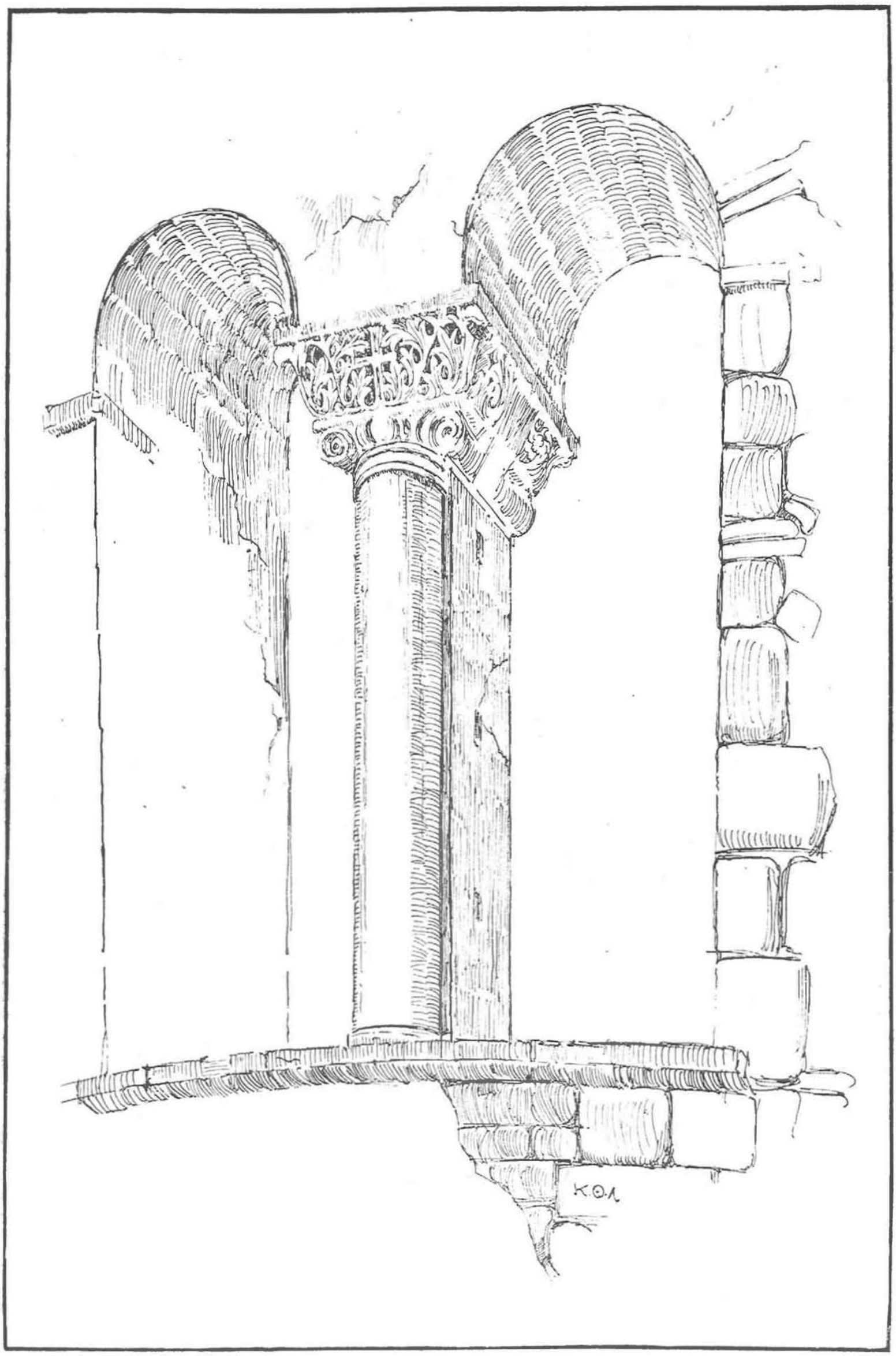

Εἰκ. 33. Ἀποκατάστασις τοῦ διλόβου παραθύρου τῆς ἁψῖδος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τοίχων εἶχεν ἐπενδυθῆ δι' ὀρθομαρμαρώσεως ἐκ μεγάλων πλακῶν ἐξ ὡραίων λευκῶν καὶ ἐγχρώμων μαρμάρων· κατὰ χώραν διεσώθη μικρὸν τμῆμα τῆς ὀρθομαρμαρώσεως ἐκ λευκοῦ μαρμάρου εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ ναοῦ (πρβλ. καὶ εἰκ. 18) πλῆθος ὅμως τεμαχίων ἐκ πολυχρώμων καὶ λαμπρῶν μαρμάρων – πρασίνου (ἀτρακίου), ἐρυθρωποῦ, ὑποκυάνου κλπ. – ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἀποχωμάτισιν. Ὅτι δὲ καὶ ἡ ὀρθομαρμάρωσις θὰ κατελάμβανε κατὰ μέγα μέρος τοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ μέχρι τοὐλάχιστον τοῦ γείσου δηλοῦται ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἀνευρεθέντων πλακῶν καὶ τῶν ζεύξεων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ὁλόκληροι σωροὶ τῶν ὁποίων εἶναι συνηθροισμένοι εἰς τὴν καταρτισθεῖσαν ἐν Ν. Ἀγχιάλῳ συλλογήν.

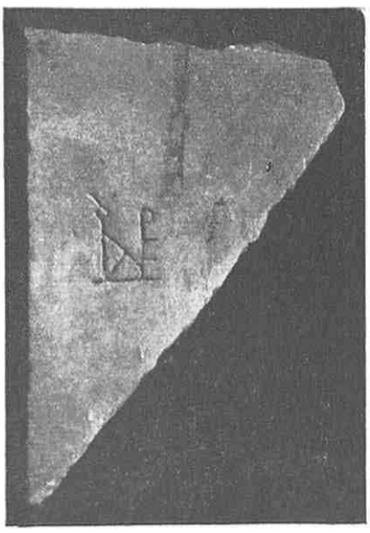

Εἰκ. 34. Μονόγραμμα ἀνευρεθὲν ἐπὶ πλακὸς τοῦ δαπέδου.

Τὰ ἐπάνω μέρη τοῦ ναοῦ ἦσαν διακεκοσμημένα διὰ μωσαϊκῶν, ὡς δηλοῦται τοῦτο ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων πολλῶν μικρῶν τεμαχίων κονιαμάτων καὶ μωσαϊκῶν καὶ ἐκ τοῦ μεγάλου πλήθους ψηφίδων, ὅπερ περισυνελέγη κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ κυρίως ναοῦ (βλ. κατωτέρω).

Τὸ δάπεδον τέλος τοῦ ναοῦ δὲν ἦτο ὁμοιόμορφον εἰς πάντα αὐτοῦ τὰ μέρη· μικρὰ ἢ μεγαλύτερα τμήματα διεσώθησαν εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ μέρη τοῦ ναοῦ· ἐξ αὐτῶν δηλοῦται, ὅτι τὸ κεντρικὸν κλῖτος ἦτο ἐπεστρωμμένον διὰ μεγάλων λευκῶν μαρμαρίνων πλακῶν. Ἐπὶ τεμαχίου μιᾶς τῶν πλακῶν τούτων τοῦ δαπέδου τοῦ μέσου κλίτους διακρίνεται μονόγραμμα

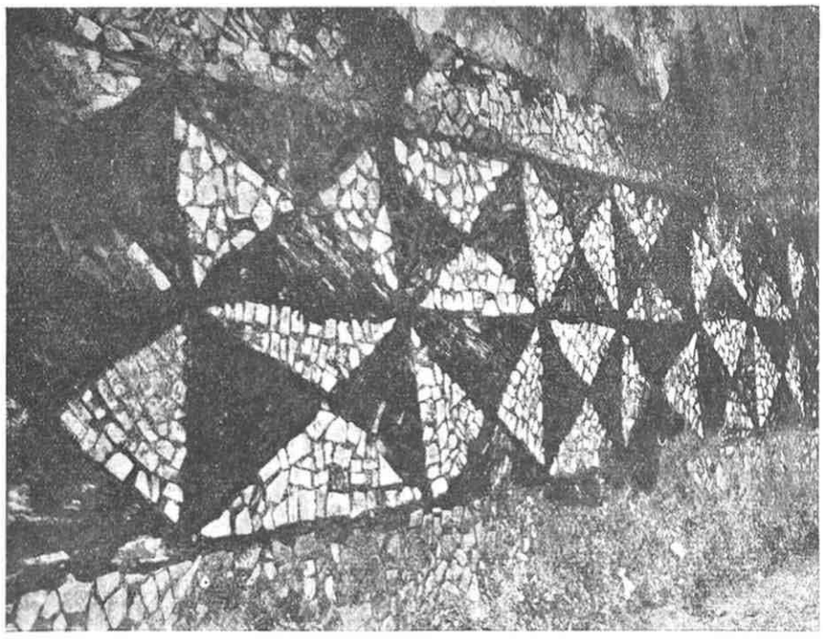

Εἰκ. 35. Τμῆμα τοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους τοῦ ναοῦ.

ὅπερ δύναται ν' ἀναγνωσθῇ ΑΝΔΡΕΟΥ ***(εἰκ. 34)***. Ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀποτελούντων τὸ συμπίλημα γραμμάτων θὰ ἠδύνατο τοῦτο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀναγόμενον εἰς τοὺς εὐθὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνους, χαραχθὲν ἴσως ὑπὸ χορηγοῦ τινος ἢ ἀνακαινιστοῦ τοῦ δαπέδου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

τοῦ ναοῦ. Τὰ πρὸς τὸ ἱερὸν βῆμα μέρη ἔφερον μόνον μαρμαροθετήματα ἐξ ἐρυθρῶν λευκῶν πλακιδίων (0.15 × 0.15 μ.) εἰς ἁπλᾶ ρομβοειδῆ σχέδια (βλ. εἰκ. 29). Τὰ πλάγια κλίτη διασῴζουσι σχεδὸν ἀκέραιον τὸ δάπεδον αὐτῶν ἐκ μεγάλων πλακῶν ἐκ σχιστολίθου· εἰς τὸ βόρειον κλίτος ἡ πλακόστρωσις διακόπτεται διὰ δύο κατὰ μῆκος ζωνῶν μωσαϊκῶν μετ᾽ ἀκανονίστων μαρμαρίνων πλακιδίων ***(εἰκ. 35)*** εἰς ἀντιθέσεις λευκῶν, ἐρυθρῶν καὶ βαθυκυάνων χρωματισμῶν. Τὰ σχηματιζόμενα σχέδια εἶναι γεωμετρικά, ἤτοι ρόμβοι περικλείοντες ἁπλοῦς ἢ μετὰ σταυρῶν, ροδάκων κλπ. κύκλους (βλ. σχέδ. εἰκ. 30 πρβλ. καὶ εἰκ. 23 καὶ 35).

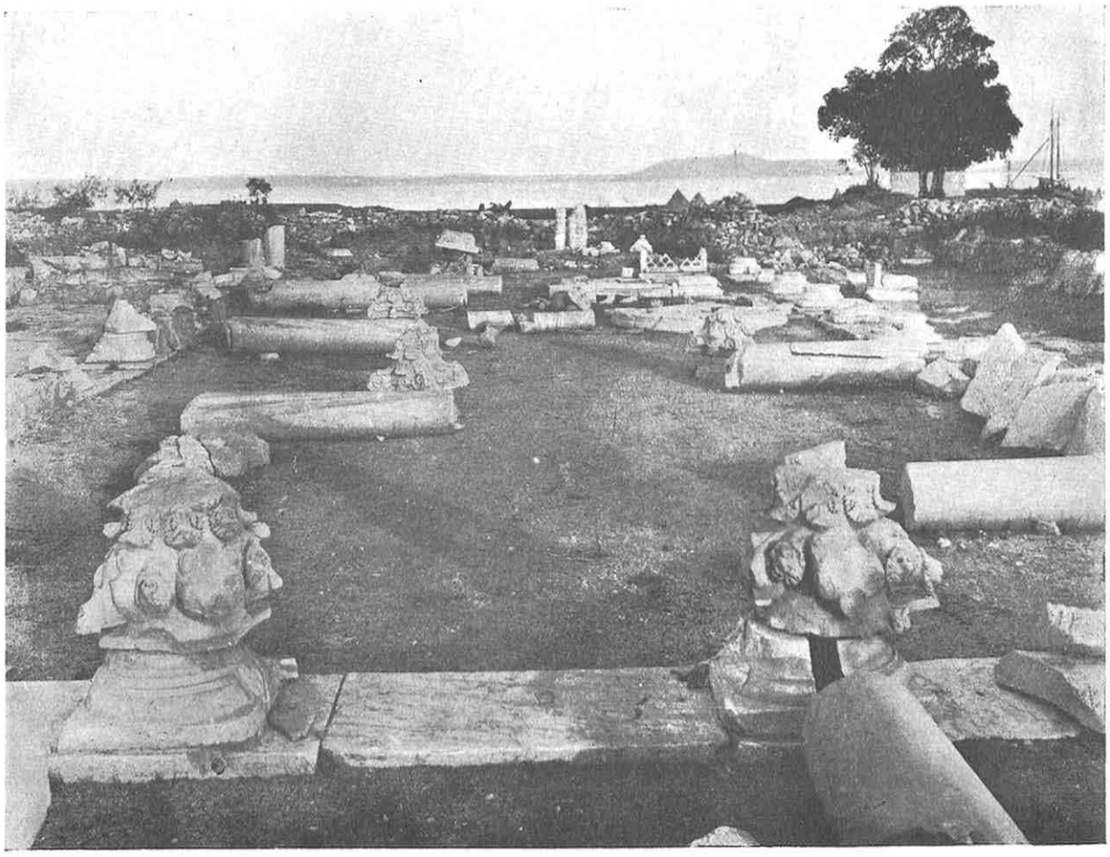

Εἰκ. 36. Τὸ Τρίβηλον τοῦ Νάρθηκος (εἴσοδοι διὰ τὸ μέσον κλίτος τοῦ ναοῦ).

2) *Νάρθηξ*. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Βασιλικῆς ὑπάρχουσιν ἐν τῷ μέσῳ δύο κίονες, δι᾽ ὧν σχηματίζονται τρεῖς δίοδοι, ἤτοι τὸ *Τρίβηλον* τοῦ ναοῦ, συγκοινωνεῖ δὲ διὰ τούτου ὁ νάρθηξ μετὰ τοῦ μέσου κλίτους ***(εἰκ. 36)***· ἑκατέρωθεν τοῦ τριβήλου δύο πύλαι, ὁδηγοῦσιν εἰς τὰ πλάγια κλίτη (βλ. καὶ κάτοψιν). Εἰς τὰς πλαγίας ταύτας εἰσόδους συνεχίζεται εἰς τὴν θέσιν τοῦ κατωφλίου ἡ πλακόστρωσις τοῦ δαπέδου, εἰς τὸ πάχος δὲ τοῦ τοίχου ἡ ὀρθομαρμάρωσις· τοῦτο δεικνύει, ὅτι αἱ πύλαι αὗται ἔφερον καταφανῶς βῆλα, ὡς τὸ ἐν τῷ μέσῳ τρίβηλον, οὕτω δὲ πᾶσαι αἱ ἀπὸ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν ναὸν εἴσοδοι ἀπεκλείοντο διὰ παραπετασμάτων. Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ πηγαὶ καὶ ἀπεικονίσεις εἰς μωσαϊκὰ συμφωνοῦσιν εἰς τὴν τοιαύτην διάταξιν τῶν πυλῶν τῶν παλαιῶν ναῶν[1].

1 Βλ. G. Rodenwaldt, Cortinae, ein Beitrag zur Datierung der antiken Vorlage der mittelalt. Terenzillustrationen (ἐν Nachrichten der Gesellsch. d. Wiss. zu Gottingen, Phil-hist. Klasse, 1925 σ. 33 κέ.)· περὶ Τριβήλου πρβλ. καὶ Γ. Σωτηρίου, ἐν Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ Ὑπουργείου Παιδείας, τοῦ ἔτους 1918, Παράρτ. σ. 10.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ἐκ τοῦ τριβήλου διεσώθη κατὰ χώραν ὁ στυλοβάτης ἐκ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν καὶ αἱ δύο ἰωνίζουσαι βάσεις, ὅμοιαι πρὸς τὰς τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ ναοῦ (ὕψ. 0,30 μ.)· ἀνευρέθησαν ἐπίσης τμήματα τῶν δύο κυλινδρικῶν κιόνων, τὰ δύο ἰδιάζοντα κιονόκρανα μετὰ λεοντοκεφαλῶν (εἰκ. 36), ἓν τῶν χαρακτηριστικῶν ἐπιθημάτων των καὶ μέρη τῶν ἄνωθεν αὐτῶν διατρήτων γείσων· περὶ τῶν ἀξιολόγων τούτων γλυπτῶν ποιούμεθα λόγον κατωτ. ἐν κεφ. Γ΄.

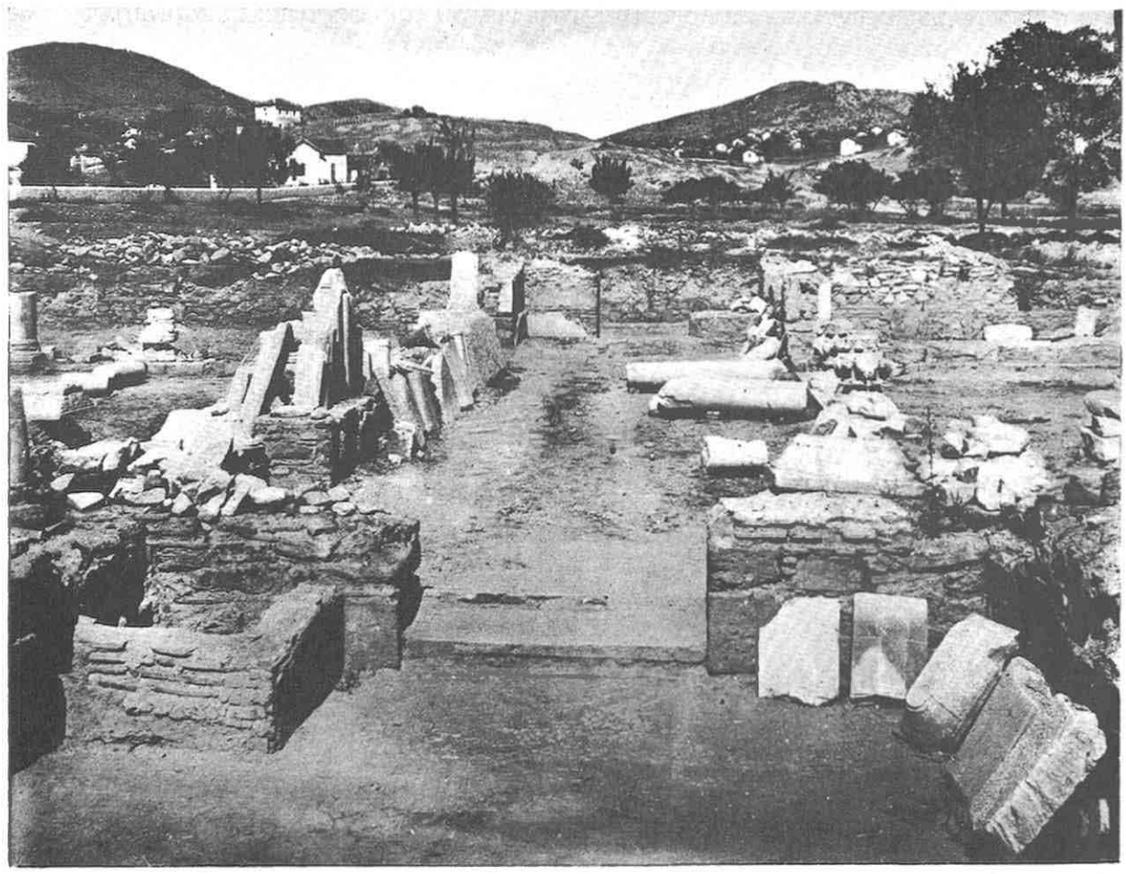

Εἰκ. 37. Ἄποψις τοῦ Νάρθηκος (ἀπὸ Ν. πρὸς Β).

Οἱ τοῖχοι τοῦ νάρθηκος ἦσαν ἐπενδεδυμένοι δι' ὀρθομαρμαρώσεως, ὡς καὶ ἐν τῷ κυρίῳ ναῷ, μέρη δὲ τῆς τοιαύτης ἐπενδύσεως ἐκ λευκῶν μεγάλων μαρμάρων (μήκ. 1.60 μ.) διατηροῦνται εἰσέτι εἰς τὴν ΒΔ γωνίαν (βλ. εἰκ. 18) καὶ πρὸ τῆς πύλης τοῦ δεξιοῦ κλίτους.

Εἰκ. 38. Τμῆμα ἀνευρεθείσης ἐπιγραφῆς ὑπερθύρου.

Ἐκ τοῦ δαπέδου τοῦ νάρθηκος διεσώθησαν μικρὰ τμήματα εἰς τὸ δυτικὸν αὐτοῦ ἄκρον, ἐξ ὧν δηλοῦται, ὅτι τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ναοῦ ἦτο ἐπεστρωμμένον διὰ μεγάλων τετραγώνων καὶ ἐπιμήκων πλακῶν (μήκ. 0.90 μ.) ἐκ λευκοῦ μαρμάρου καὶ δι' ὑποκυάνων σχιστολίθων διατεταγμένων οὕτως, ὥστε νὰ σχηματίζωνται ἁπλᾶ γεωμετρικὰ σχέδια· εἰς τὸ μέσον τοῦ δαπέδου τοῦ νάρθηκος διακρίνεται τμῆμα μαρμαροθετήματος, δύναταί τις ἑπομένως νὰ ὑποθέσῃ ὅτι αἱ κατὰ τὰ ἄκρα ἀναφανεῖσαι πλάκες ἐχρησίμευον ὡς τὸ πλαίσιον μαρμαροθετήματος. Ὁ νάρθηξ τῆς Βασιλικῆς ταύτης ἔχει περίπου τὸ πλάτος τῶν πλαγίων κλιτῶν *(εἰκ. 37)*.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

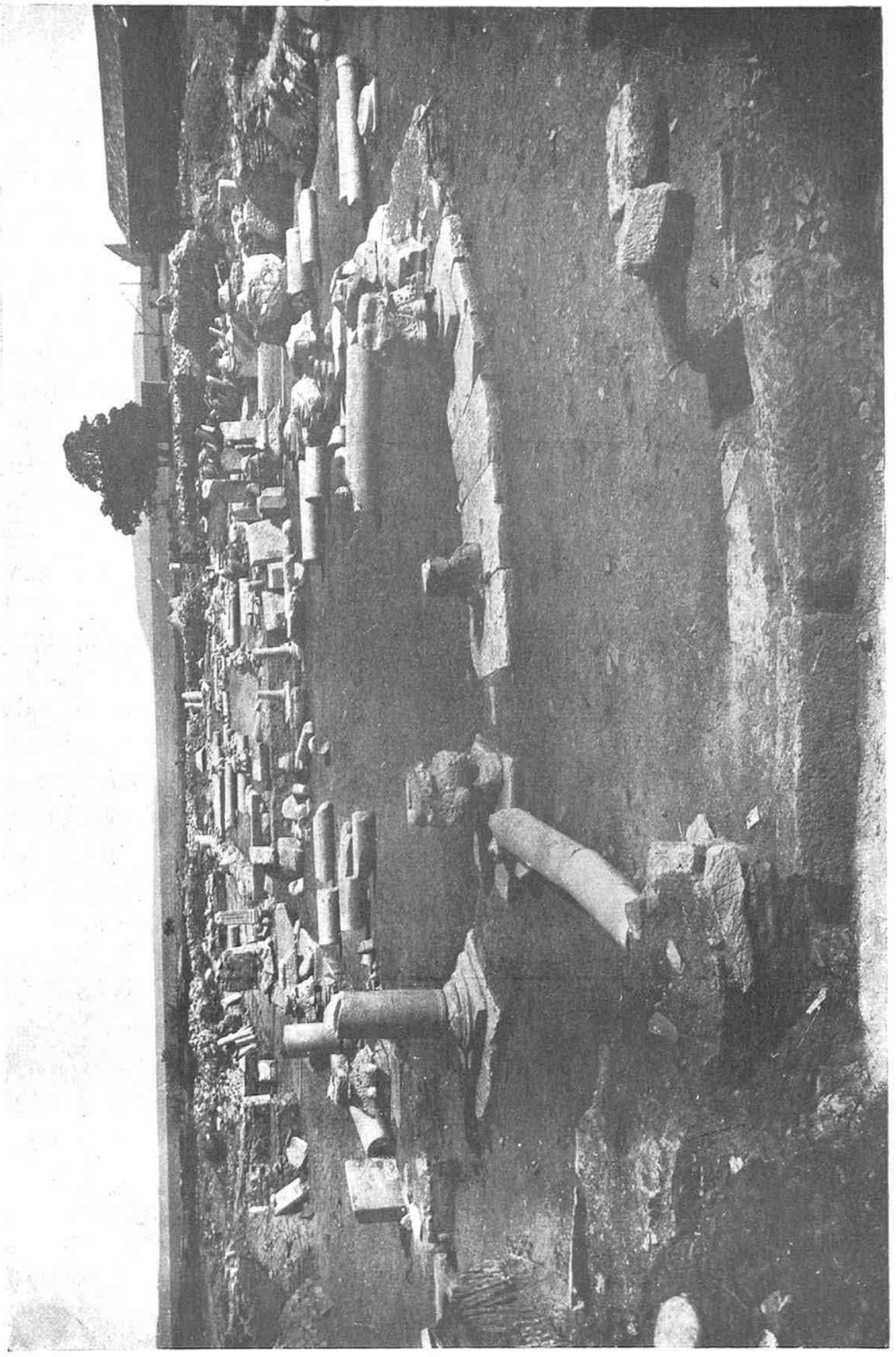

Εἰκ. 39. Γενικὴ ἄποψις τῶν ἐρειπίων τῆς ἀναστηλωθείσης Βασιλικῆς Α (ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Βήματος).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ἐκ τοῦ νάρθηκος ὁδηγοῦσιν εἰς τὸ Αἴθριον τῆς Βασιλικῆς δύο πύλαι ἀνοιγόμεναι εἰς τὰ ἄκρα τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἀντιστοίχως πρὸς τὰς πύλας τὰς ἀγούσας εἰς τὰ πλάγια κλίτη τοῦ ναοῦ. Τῶν πυλῶν τούτων διεσώθησαν τὰ ὡραῖα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου κατώφλια, ἐν οἷς διακρίνονται καὶ οἱ ὅλμοι τῶν στροφίγγων. Κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῶν πυλῶν τούτων ἀνευρέθη τμῆμα μαρμαρίνης δοκοῦ (0,25×0,10μ.) μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ΠΥΛ(ας) ΑΝΕΘ(ηκε ἢ-αν) ***(εἰκ. 38)*** (ὕψ. τῶν γραμμ. 0,05 μ.)· ἡ ἄνω καὶ κάτω ἐπιφάνεια τῆς δοκοῦ (πάχ. 0,20 μ.) εἶναι ἐπεξειργασμένη, ἔφερεν ἑπομένως τὴν ἐπιγραφὴν εἰς μίαν σειρὰν καὶ ἦτο προφανῶς τοποθετημένη εἰς τὸ ὑπέρθυρον μιᾶς τῶν πυλῶν τούτων· ἀτυχῶς δὲν ἀνευρέθη ἕτερον τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἥτις, συμπληρουμένη, θὰ διεφώτιζε προβλήματα τοῦ ἀνασκαπτομένου μνημείου.

3) *Αἴθριον.* Τὸ αἴθριον τῆς Βασιλικῆς εἶναι εὐρύχωρον τετράγωνον (14 × 14 μ.) ἔχον εἰς τὰς τρεῖς αὐτοῦ πλευρὰς στοάς, σχηματιζομένας διὰ κιονοστοιχιῶν ἐκ τεσσάρων κιόνων ἑκάστη καὶ δύο γωνιαίων πρὸς δυσμὰς πεσσῶν (***εἰκ. 39*** πρβλ. καὶ κάτοψιν). Ἐκ τῶν κιονοστοιχιῶν τούτων ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν σχεδὸν ἀκέραιοι: ὁ στυλοβάτης (ὕψους 0.15 μ.) ὅμοιος πρὸς τοὺς στυλοβάτας τοῦ ναοῦ, ἀποτελούμενος καὶ οὗτος ἐκ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν εἰλημμένων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀρχαίων μνημείων, ἐννέα ἐκ τῶν δώδεκα ἰωνιζουσῶν βάσεων κατὰ χώραν, ἱκανὰ μεγάλα τμήματα τῶν κυλινδρικῶν κορμῶν τῶν κιόνων, τὰ πλεῖστα τῶν κορινθιαζόντων κιονοκράνων των καὶ τὰ μεγάλα ἁπλᾶ μεθ' ἑνὸς σταυροῦ κοσμούμενα κατὰ μίαν τῶν στενῶν πλευρῶν των ἐπιθήματα. Πολλὰ τῶν ἀνευρεθέντων τούτων ἀξιολόγων γλυπτῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ αἰθρίου, περὶ τῆς τέχνης τῶν ὁποίων λέγομεν κατωτέρω (ἐν κεφ. Γ'), ἀνευρέθησαν σχεδὸν ἀσβεστοποιημένα ἕνεκα πυρκαϊᾶς, πλεῖστα ἴχνη τῆς ὁποίας ἀνεφάνησαν καὶ κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ δαπέδου· χαρακτηριστικὴν εἰκόνα τῆς τοιαύτης καταστροφῆς καὶ ἐρειπώσεως τοῦ ναοῦ παρουσιάζει ἡ προσαγομένη ἐνταῦθα εἰκὼν ***(εἰκ. 40)*** ληφθεῖσα πρὸ τῆς τελικῆς ἐκκαθαρίσεως τοῦ δαπέδου τῆς δεξιᾶς στοᾶς τοῦ αἰθρίου, ἔνθα διακρίνονται τὰ κατὰ σωροὺς ἀνευρισκόμενα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ ὁ τρόπος τῆς πτώσεως αὐτῶν.

Εἰκ. 40. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ ναοῦ ὡς ἀνευρίσκοντο κατὰ τὰς ἀνασκαφάς.

Ἡ διάταξις τῶν στοῶν τοῦ αἰθρίου εὑρίσκεται ἐν ἐνιαίᾳ συνθέσει πρὸς τὴν βασιλικήν· αἱ κιονοστοιχίαι δηλ. τοῦ αἰθρίου, εἶναι τοποθετημέναι εἰς τὴν προέκτασιν τῆς γραμμῆς τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ ναοῦ, ἔχουσαι τὰς αὐτὰς σχεδὸν ἀποστάσεις τῶν κιόνων. ἐξικνοῦνται δὲ δι' ἑνὸς διπλασίου τὸ μέγεθος τόξου μέχρι τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ αἰθρίου σχηματίζουσαι οἱονεὶ κλίτη. Οὕτως ἡ πρὸς δυσμὰς στοὰ περιορίζεται εἰς τὸ κεντρικόν της τμῆμα, τὸ ὁποῖον ἔχει ὅλως πρωτότυπον διάταξιν, καθόσον ἡ κιονοστοιχία εἶναι τοποθετημένη *τοξοειδῶς*, τὴν καμπύλην δὲ αὐτῆς ἀκολουθεῖ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ αἰθρίου ἐν εἴδει

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἀβαθοῦς ἀψῖδος[1] (βλ. εἰκ. 39)· ὅτι τὸ κεντρικὸν τοῦτο τμῆμα τῆς πρὸς δυσμὰς στοᾶς ἐχωρίζετο ἑκατέρωθεν ἀπὸ τῶν πλαγίων στοῶν διὰ μεγάλων τόξων ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν σχηματιζομένων εἰς τὰ ἄκρα τῆς καμπύλης τοῦ τοίχου παραστάδων, αἵτινες ἀνταποκρίνονται ἀκριβῶς εἰς τοὺς ἀπέναντι γωνιαίους πεσσοὺς τῶν κιονοστοιχιῶν (βλ. κάτοψιν). Ἕτεραι δύο παραστάδες ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ αἰθρίου ὑπεστήριζον τὰ δύο τελευταῖα τόξα τῶν κιονοστοιχιῶν, ὅπως καὶ εἰς τὴν βασιλικήν.

Τὸ δάπεδον τοῦ κεντρικοῦ ὑπαίθρου χώρου δὲν διεσώθη· αἱ στοαὶ μόνον διασῴζουσιν ἐνιαχοῦ στρῶσιν ἐκ μεγάλων τετραγώνων πλίνθων (0.50 × 0.50 μ.). Κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ δαπέδου τούτου ἀνεφάνη παρὰ τὸ βορειοδυτικὸν πεσσὸν καὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς ἀριστερᾶς στοᾶς στόμιον φρέατος· τὸ φρέαρ τοῦτο ἐρευνηθὲν ἀπεδείχθη, ὅτι εὑρύνεται δεξιά, σχηματίζον *κιστέρναν* θολωτὴν ἄνευ κιόνων δεχομένην τὰ ὄμβρια ὕδατα ἐκ τῶν ἐπικλινῶν στεγῶν τῶν στοῶν· ἀνευρέθησαν μάλιστα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ προπύλου καὶ οἱ ὀχετοὶ – πήλινοι ἀγωγοὶ – δι' ὧν διωχετεύοντο εἰς τὴν κιστέραν ταύτην τὰ ὄμβρια ὕδατα (βλ. κάτοψιν πρβλ. καὶ τὸ κατωτέρω περιγραφόμενον πρόπυλον τοῦ ναοῦ).

Ἡ πρὸς δυσμὰς στοὰ εἶναι δύσκολον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἐστεγάζετο δι' ἐπικλινοῦς πρὸς τὰ ἔσω στέγης, διότι ἡ τοξοειδὴς τοποθέτησις τῶν κιόνων δὲν ἐπιτρέπει εὐθυγραμμίαν τῆς στέγης. Δύο λύσεις νομίζομεν, ὅτι εἶναι δυναταί: ἢ ὅτι τὸ μέρος τοῦτο τοῦ αἰθρίου ἔφερε δεύτερον ὄροφον, ἢ ὅτι αἱ στέγαι τῶν στοῶν ἦσαν ἐπικλινεῖς πρὸς τὰ ἔξω οὐχὶ δὲ πρὸς τὰ ἔσω κατὰ τὴν παραδεδομένην ρωμαϊκὴν συνήθειαν. Τὴν πρώτην λύσιν δυσκόλως θὰ ἠδύνατό τις ν' ἀποδειχθῇ, καθόσον δὲν ὑπάρχουσιν ἕτερα μνημεῖα πρὸς σύγκρισιν (πλὴν τοῦ παλαιοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Πέτρου τῆς Ρώμης κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Crostarosa[2]· ἡ τοιαύτη ὅμως διάταξις εἶναι πιθανὸν ὅτι προέρχεται ἐκ μεταγενεστέρων ἐπισκευῶν, αἵτινες ἐγένοντο εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ αἰθρίου τῆς παλαιᾶς ταύτης ἐν Ρώμῃ βασιλικῆς).

Εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ αἰθρίου ἦλθεν εἰς φῶς βάθρον (1.60 × 1.20 μ.) ἐκτισμένον διὰ τραχιτῶν λίθων, δι' ὧν σχηματίζονται δύο χαμηλαὶ (0.08 μ.) βαθμῖδες. Ἐπὶ τοῦ βάθρου τούτου ἦτο προφανῶς τοποθετημένη ἡ *Φιάλη* τοῦ ναοῦ, καθόσον εἰς τὸ κέντρον τοῦ αἰθρίου – ἤτοι εἰς τὴν συνηθεστέραν θέσιν – οὐδόλως ἀνευρέθησαν ἴχνη φιάλης. Ἡ πρώτη βαθμὶς διασῴζει εἰς τὰ δύο ἄκρα της ἴχνη τοποθετήσεως βάσεως κιόνων ἡ δὲ πλὰξ τῆς δευτέρας βαθμῖδος φέρει κατὰ μῆκος βαθεῖαν ἐγκοπὴν (πλάτους 0.06 μ.) διὰ τὴν στήριξιν προφανῶς χαμηλοῦ θωρακίου ἢ μεταλλίνου κιγκλιδώματος· εἰς τὰς δύο πλαγίας πλευρὰς ἀντὶ θωρακίων ὑπῆρχον κτιστοὶ τοῖχοι σῳζόμενοι εἰς ὕψος 0.43 μ. ἐπενδεδυμένοι δὲ δι' ὀρθομαρμαρώσεως, ἐξ ἧς σῴζονται μικρὰ τμήματα.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ πέριξ χώρου ἀνευρέθησαν τὰ ἐξῆς μαρμάρινα μέλη προερχόμενα ἐκ τῆς φιάλης: 1) δύο βάσεις κιόνων προσαρμοζόμεναι εἰς τοὺς ἑκατέρωθεν τῆς πρώτης βαθμῖδος τραχίτας λίθους καὶ πολλὰ τεμάχια κορμῶν κιόνων (ἐξ ὧν εἷς φέρει ἀνάγλυφον σταυρὸν) μικρᾶς διαμέτρου (0.17 × 0.22 μ.), ἀναλόγου πρὸς τὰς βάσεις· 2) μέγα τμῆμα ἐκ τῆς μαρμαρίνης πλακός, ἥτις ἐχρησίμευε πρὸς τοποθέτησιν τῆς λεκάνης· αὕτη φέρει εἰς τὸ κέντρον σαφῆ τὰ ἴχνη τοῦ ὑποστηρίζοντος τὴν λεκάνην κίονος καὶ 3) τμῆμα τοῦ κίονος τούτου ἔχον πεπλατυσμένην τὴν βάσιν ἐφαρμόζον δὲ ἐπακριβῶς εἰς τὰ κυκλικὰ ἴχνη τῆς

1 Ἀψῖδες πρὸς δυσμὰς τῶν Βασιλικῶν, προερχόμεναι κυρίως ἐκ μετατροπῆς ἀρχαίων κτιρίων, δὲν εἶναι σπάνιαι εἰς μικρασιατικὰς καὶ ἀφρικανικὰς Βασιλικάς· εἰς αἴθριον δὲ ἔχομεν τὸ παράδειγμα τοῦ διπλοῦ ναοῦ τῆς Ἐφέσου (πρβλ. J. Keil, Juhrb. d. öster. Arch. Instituts XV (1912) σ. 203).

2 Βλ. σχέδιον παρὰ Holtzinger, Altchr. u. byz. Baukunst, Leipzig, 1909 εἰκ. 27.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

πλακός. Πάντα τὰ ἀνευρεθέντα ταῦτα μέλη τῆς φιάλης ἐτοποθετήθησαν εἰς τὴν οἰκείαν αὐτῶν θέσιν ὅπως διακρίνονται ἐν τῇ προσαγομένῃ εἰκόνι ***(εἰκ. 41).*** Ἴχνη ἀγωγοῦ τοῦ ὕδατος δὲν ὑπάρχουσιν· ἡ φιάλη ἐπομένως ἐπληροῦτο ὕδατος μεταφερομένου ἐκ τοῦ φρέατος· τὸ αὐτὸ παρετηρήθη καὶ εἰς ἕτερα παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα[1].

Ἡ ἀποκατάστασις τοῦ στεγάσματος τῆς φιάλης ταύτης εἶναι ἐν μέρει δυνατή, καθόσον ἐξωθεν καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ναοῦ περισυνελέγη μαρμαρίνη δοκὸς μετ' ἀξιολόγων μαρμαρίνων διακοσμήσεων (μήκ. 1.65 μ.) συμφωνοῦσα εἰς τὰς διαστάσεις πρὸς τὸ πλάτος

Εἰκ. 41. Ἡ φιάλη τοῦ Αἰθρίου τῆς Βασιλικῆς Α.

τῆς φιάλης ***(εἰκ. 42).*** Ἡ δοκὸς αὕτη ἔχει τὸ ἓν ἄκρον ἀκατέργαστον (εἰς μῆκος 0.25 μ.) διὰ νὰ ἐμπήγνυται τοῦτο ἐντὸς τοῦ τοίχου, εἰς δὲ τὸ ἕτερον ἄκρον ἡ κάτω ἐπιφάνεια ἀφήνει ἀδιακόσμητον τετράγωνον ἐπιφάνειαν ἵνα στηρίζηται κιονόκρανον, τὰ ἴχνη τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ὁποίου διακρίνονται· ἡ λοιπὴ κάτω ἐπιφάνεια τῆς δοκοῦ κοσμεῖται διὰ σειρᾶς ἐσχηματοποιημένων ἐπαλλήλων φύλλων δάφνης ἐντὸς πλαισίου. Αἱ πλάγιαι ἐπικλινεῖς πλευραὶ φέρουσι βαθέως εἰργασμένας ἰωνικὰς ταινίας, ἡ δὲ στενὴ πρόσοψις κοσμεῖται διὰ σειρᾶς ὑδροβίων καὶ ὡραίου φύλλου πριονωτῆς θεοδοσιανῆς ἀκάνθου εἰς τὸ μέσον, ἡ πλαστικότης τοῦ ὁποίου ἐξαίρεται διὰ τῆς ἀβαθοῦς ἐργασίας τῶν ὑδροβίων φύλλων. Ἄνω ἡ δοκὸς ἐπιστέφεται διὰ γείσου φέροντος κυμάτιον ὅμοιον πρὸς τὰ γεῖσα τῆς βασιλικῆς, ὡς θὰ εἴδωμεν κατωτέρω. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῆς δοκοῦ εἶναι ἀκατέργαστος φέρουσα σειρὰν βαθειῶν ἐγκοπῶν.

1 Πρβλ. λ. χ. τὴν Φιάλην βασιλικῆς ἐν Tebessa (ἐν St. Gsell, Monuments antiques de l'Algerie, II, 1901, σ. 268).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ἡ κατὰ μῆκος διάστασις τοῦ κάτω μέρους τῆς δοκοῦ ἀπὸ τοῦ σημείου Α (βλ. εἰκ. 42), ἔνθα ἄρχονται αἱ γλυφαί, μέχρι τοῦ σημείου Β, ἔνθα τὸ ἄκρον τοῦ κιονοκράνου, εἶναι ἀκριβέστατα ἡ αὐτὴ μὲ τὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ τοίχου τοῦ αἰθρίου μέχρι τοῦ ἄκρου τῆς πρώτης βαθμῖδος τῆς φιάλης ἔνθα κατέληγε τὸ ἄκρον τῆς βάσεως τοῦ κίονος (ἤτοι 1.65 μ.). Ἐξετείνετο ἄρα προφανῶς ἡ δοκὸς αὕτη μὲ ἄλλην ὁμοίαν εἰς τὰ δύο πλάγια τῆς φιάλης ἐμπηγνυομένη κατὰ τὸ ἓν ἄκρον εἰς τὸν τοῖχον κατὰ τὸ ἄλλο δὲ στηριζομένη εἰς κίονα. Ἀνάλογον ἐπιστέγασμα μετὰ μαρμαρίνων δοκῶν στηριζομένων ἐπὶ κιόνων ἔχομεν εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τοῦ συνθρόνου τοῦ ἐν Grado ναοῦ[1].

Ἡ ἡμετέρα φιάλη κατέληγεν ἴσως ἄνω εἰς οὐρανὸν ἢ πιθανώτερον εἰς τόξα μαρμάρινα, ὡς δηλοῦσιν αἱ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς δοκοῦ ὑπάρχουσαι ἐγκοπαί· ἐκ τούτων ὅμως

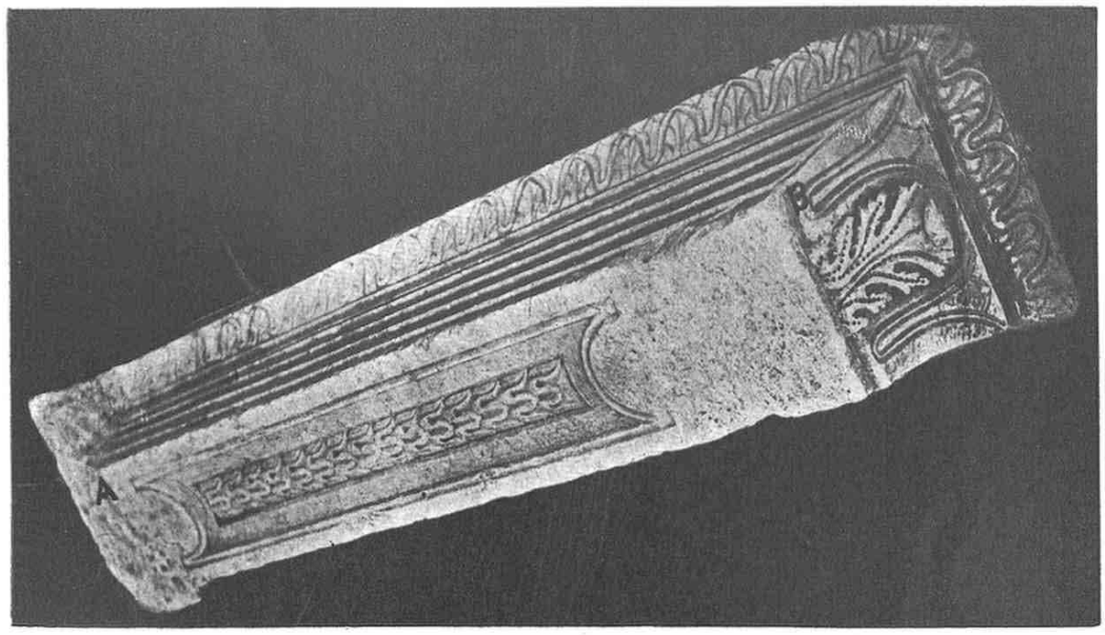

Εἰκ. 42. Μαρμαρίνη δοκὸς στεγάσματος τῆς Φιάλης τῆς Βασιλικῆς Α.

οὐδὲν ἀτυχῶς ἴχνος διεσώθη ὥστε νὰ καταστήσῃ δυνατὴν τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῶν[2].

4) *Πρόπυλον.* Εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ αἰθρίου, τὸν ἔχοντα τὸ κεντρικὸν τμῆμα τοξοειδὲς ἐσωτερικῶς, ἀνοίγονται τρεῖς μεγάλαι πύλαι, αἱ κύριαι εἴσοδοι ἢ ἐξώθυραι τοῦ ναοῦ, ἐν αἷς διασώζονται εἰσέτι τὰ κατώφλια ἐκ μέλανος τραχίτου λίθου ἐπιμελῶς εἰργασμένα[3]. Ἔμπροσθεν τοῦ αἰθρίου καὶ καθ' ὅλον τὸ πλάτος αὐτοῦ ἐξετείνετο *πρόπυλον* ἐν εἴδει στοᾶς, ἡ κιονοστοιχία τῆς ὁποίας – ἐξ ἐννέα κιόνων συγκειμένη – ἔβαινεν ἐπὶ ὑψηλοῦ (0.50 μ.) στυλοβάτου. Ἀνευρέθη ὁ στυλοβάτης οὗτος διὰ τὴν κτίσιν τοῦ ὁποίου ἐγένετο χρῆσις μεγάλων (1.10×0.60μ.) ἐκ μέλανος τραχίτου πελεκητῶν λίθων, εἰλημμένων καὶ τούτων προφανῶς

1 Βλ. Kraus, Geschichte der christl. Kunst, I, Freiburg. i. B. 1896, σ. 378 εἰκ. 314.

2 Ἱρβλ. ἀνάλογον συγκρότημα μετ' εὐθέος ἐπιστυλίου καὶ μεταλλίνων τόξων εἰς φιάλην τοῦ ἁγ. Πέτρου Ρώμης ἐν Bull. di arch. christiana, 1881 pl. V. n. 1, μετὰ μαρμαρίνων δὲ τόξων εἰς προπύλαια τοῦ ναοῦ τῆς Bragouza ἐν Συρίᾳ ἐν Vogué, Syrie centrale, Paris, 1877, II pl. 118-119.

3 Τὸ κατώφλιον τῆς κεντρικῆς πύλης, τὰ λαμπρὰ πλαίσια τῆς ὁποίας θὰ ἴδωμεν κατωτέρω (βλ. κεφ. Γ') ἀνευρέθη πεφραγμένον διὰ δύο μεγάλων λίθων, ὡς διακρίνεται ἐν τῇ εἰκ. 39· προφανῶς ἡ ἔμφραξις αὕτη ἐγένετο εἰς χρόνους ἐρειπώσεως τοῦ ναοῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἐξ ἀρχαίων μνημείων ***(εἰκ. 43)***· ὁμοίως ἀνευρέθησαν δύο ἐκ τῶν βάσεων τῶν κιόνων κατὰ χώραν, πολλαὶ δὲ ἄλλαι βάσεις, κορμοὶ κιόνων καὶ ἰωνίζοντα μετὰ πλατέος ἐπιθήματος κιονόκρανα, περὶ ὧν λέγομεν κατωτέρω, ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τῶν πέριξ χωμάτων.

Τὸ πρόπυλον τοῦτο ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν μεγάλην ἀκρίβειαν καὶ συμμετρίαν τοῦ λοιποῦ ναοῦ εἶναι καταφανῶς ἀσύμμετρον, ἔχον πλάτος κατὰ μὲν τὸ δεξιὸν αὐτοῦ ἄκρον 4 μ. κατὰ δὲ τὸν ἀριστερὸν 3 μ. Ἡ μεγάλη αὕτη ἀπόκλισις τοῦ προπύλου ἐγένετο πιθανῶς διὰ νὰ καταστῇ τοῦτο παράλληλον πρὸς τὴν ὁδὸν καὶ τὸ ἀπέναντι μέγα κτίριον, τοῦ ὁποίου ἀνε-

Εἰκ. 43. Ὄψις τοῦ Προπύλου τῆς Βασιλικῆς Α.

φάνη μέρος τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου (βλ. κάτοψιν). Τὴν διάταξιν τοῦ προπύλου τούτου τοῦ ναοῦ ἀποδίδει ἡ ἐν Πίν. Γ 1 γενομένη ἀποκατάστασις.

Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ προπύλου ἀνευρέθησαν τὰ ἐν τῇ κατόψει σημειούμενα λοξὰ τμήματα προγενεστέρου τοίχου - πιθανῶς οἰκήματος ρωμαϊκῶν χρόνων - καὶ ἀγωγὸς ὕδατος ὁδηγῶν κατωφερικῶς ἀπὸ τῆς βορείας ἄκρας τοῦ προπύλου πρὸς τὴν ἐν τῷ αἰθρίῳ κιστέρναν. Κατὰ τὴν ΒΑ τέλος γωνίαν ἀνευρέθη στάμνος μετὰ πλατέος στομίου περιέχουσα ὀστᾶ βρέφους· ἡ στάμνος εἶχε τοποθετηθῆ καθέτως, πρόκειται ἑπομένως περὶ προχείρου ταφῆς βρέφους εἰς χρόνους ἐρειπώσεως τῆς Βασιλικῆς (βλ. κάτοψιν).

γ') Προσκτίσματα. — Εἰς τὰς πλαγίας πλευρὰς τοῦ αἰθρίου καὶ τοῦ νάρθηκος εἶναι προσκεκολλημένα ἐξ προσκτίσματα εἰς ἐνιαίαν ἐν σχεδιαγράμματι σύνδεσιν καὶ συμμετρικὴν διάταξιν, ἤτοι δύο τετράγωνα διαμερίσματα ἑκατέρωθεν τοῦ νάρθηκος, δύο ὅμοια εἰς τὰ δύο δυτικὰ ἄκρα τοῦ αἰθρίου καὶ μεταξὺ τούτων δύο ἐπιμήκη κτίσματα καταλή-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

1

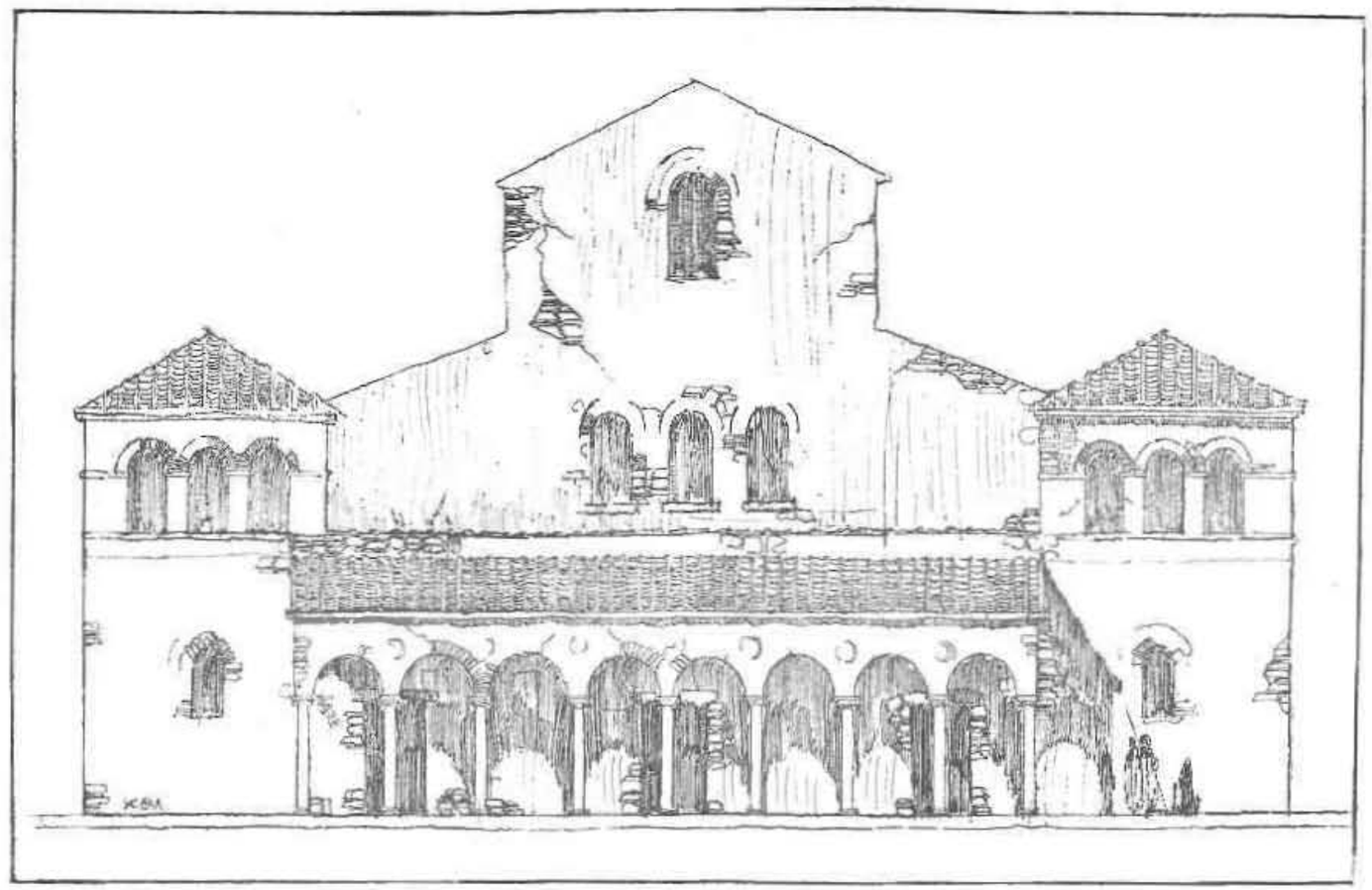

ΤΟΜΗ ΚΑΤΑ ΜΗΚΟΣ

2

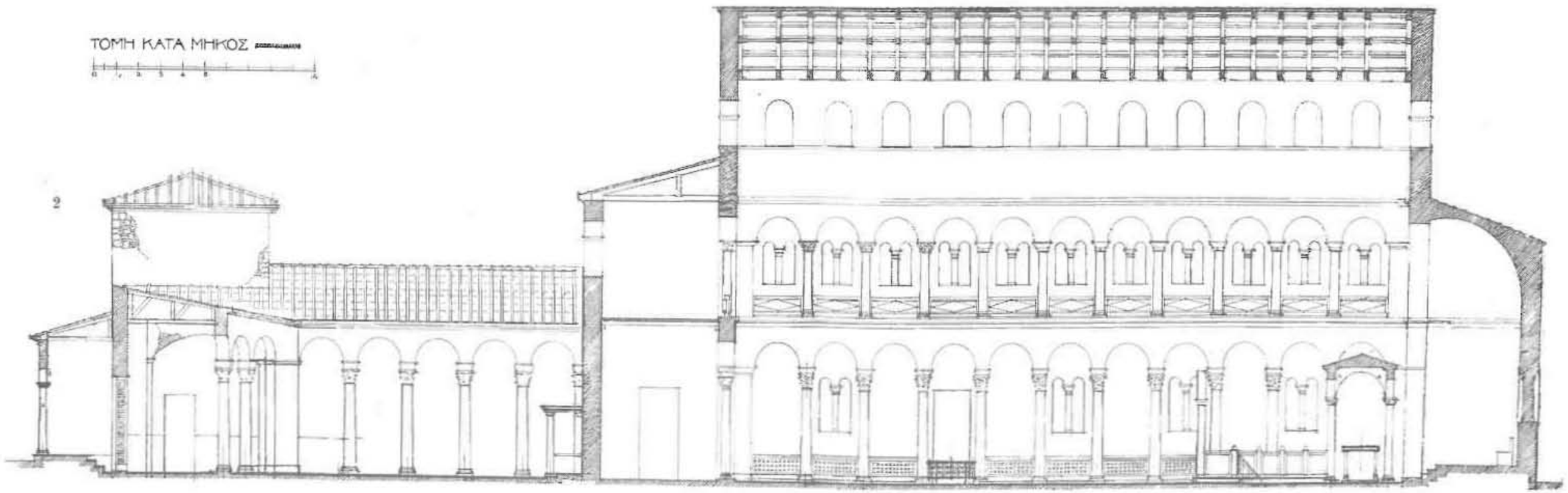

Ἀποκατάστασις προσόψεως (1) καὶ τομὴ κατὰ μῆκος (2) τῆς Βασιλικῆς Α.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

γοντα πρὸς δυσμὰς εἰς ἐγγεγραμμένας ἁψῖδας, αἵτινες εὑρίσκονται ἑκατέρωθεν τῆς ἁψιδωτῆς κιονοστοιχίας τοῦ αἰθρίου. Ἕβδομεν τέλος διαμέρισμα προστίθεται εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς Βασιλικῆς.

Τὰ προσκτίσματα ταῦτα ἐχρησίμευον, ὡς γνωστόν, εἰς τὰς πολλαπλᾶς ἀνάγκας τῶν παλαιοχριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, ἀνεγειρόμενα ἄλλοτε μὲν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπ' αὐτῶν, συνηθέστερον δὲ προσκεκολλημένα εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους τῶν ναῶν, ὡς γνωρίζομεν καὶ ἐκ φιλολογικῶν πηγῶν καὶ ἐκ πολλῶν μνημείων (πρβλ. Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστ. Χ, 4, 45 ἔκδ. Schwartz, 1908 σ. 381 «ἤδη λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὰ ἐκτὸς τοῦ (ἐν Τύρῳ τῆς Φοινίκης) νεὼ μετῆει, ἐξέδρας καὶ οἴκους τοὺς παρ' ἑκάτερα μεγίστους ἐπισκευάζων ἐντέχνως ἐπὶ ταυτὸν *εἰς πλευρὰ τῷ βασιλείῳ συνεζευγμένους καὶ ταῖς ἐπὶ τὸν μέσον οἶκον εἰσβολαῖς ἡνωμένους*»)[1].

Τινὰ τῶν διαμερισμάτων τούτων τοῦ ἡμετέρου ναοῦ δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ ταυτίσωμεν πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Testamentum Domini ἀκριβῶς καθοριζόμενα προσκτίσματα ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀνευρεθέντων τεκμηρίων.

1. Βαπτιστήριον. — Οὕτω τὸ κατὰ μῆκος τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ αἰθρίου προσκεκολλημένον ὀρθογώνιον διαμέρισμα μετὰ ἐγγεγραμμένης ἁψῖδος πρὸς δυσμὰς εἶναι *τὸ βαπτιστήριον* ***(εἰκ. 44)***[2]. Τοῦ κτίσματος τούτου διεσώθησαν οἱ τοῖχοι εἰς ὕψος 1.30 μ. καὶ εἶναι κατεσκευασμένοι ὡς οἱ τῆς βασιλικῆς. Ἡ πρὸ τῆς ἁψῖδος τῆς ἀνοιγομένης εἰς ὁλόκληρον περίπου τὸ πλάτος τοῦ προσκτίσματος καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸν ἄξονα αὐτοῦ ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν ἡ «κολυμβήθρα» τοῦ βαπτιστηρίου. Αὕτη εἶναι ἐκτισμένη ἐξ ὀπτῶν πλίνθων (πάχ. 0,05 - 0,035 μ.) μετὰ λεπτοτέρου (0,03 μ.) κονιάματος συνδεομένων εἰς σχῆμα ὀκτάπλευρον· φέρει εἰς τὸ κέντρον κυκλικὴν κτιστὴν λεκάνην, ἔχουσαν ἑνὸς μέτρου διάμετρον καὶ βάθος 0,35 μ. ἐπεστρωμένην δὲ κατὰ τὴν βάσιν διὰ μαρμαρίων πλακῶν. Τὰ λοιπὰ ἐσωτερικὰ μέρη τῆς κολυμβήθρας (τό τε κυκλικὸν καὶ τὸ ὀκτάπλευρον) εὑρέθησαν ἐπικεχρισμένα διὰ παχέος στρώματος κορασανίου· τοῦτο δηλοῖ, ὅτι τὸ ὕδωρ δὲν περιωρίζετο εἰς τὴν κυκλικὴν λεκάνην ἀλλ' ἀνήρχετο καὶ εἰς τὸ ὀκταγωνικὸν περίβλημα μέχρις ὕψους μὴ δυναμένου νὰ καθορισθῇ διότι τὸ ὀκτάγωνον ἀνευρέθη κατεστραμμένον εἰς ὕψος μόλις 0,10 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου ***(εἰκ. 45)***.

Ἀποκεκομμένον ἐπίσης ἀνευρέθη καὶ τμῆμα τῆς κολυμβήθρας πρὸς τὸ δυτικὸν αὐτῆς μέρος, τὸ χάσμα δὲ τοῦτο μεθ' ὁλοκλήρου τῆς κολυμβήθρας ἐχρησιμοποιήθη πρὸς ταφὴν

1 Πρβλ. καὶ τὰ ἐν ἀποκρύφοις συγγράμμασιν—ὡς ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Σύρου Πατριάρχου Rahmani ἀνευρεθέντι καὶ δημοσιευθέντι μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως: Testamentum D. N. I. Christi, Moguntiae, 1899 — ἀναγραφόμενα προσαρτήματα τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ ἐν lib. I c. 29: diaconicon, aedes baptisterii, aedes catechumenorum, χορβανᾶς et gazophylacium, aedes episcopi, presbyterorum et diaconorum, hospitium κλπ. Ὡς γνωστόν, τὸ ἔργον τοῦτο ἀνάγεται ὑπὸ τῶν πλείστων εἰς τὰ τέλη τοῦ Δ' ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε'. αἱ. καὶ θεωρεῖται ὡς συριακὴ ἐπεξεργασία τοῦ Β' βιβλίου τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν (Funk, ἐν Forsch. zur christl. Litteratur u. Dogmengeschichte, II (1901) σ. 87 καὶ 89 κέ.). Τοιαῦτα προσαρτήματα εἰς παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα γνωστὰ μέχρι τοῦδε βλέπε εἰς ναοὺς Συρίας ἐν Butler, Architecture and other arts, New York, 1904, εἰς ναοὺς Ἀφρικῆς ἐν Gsell, Monuments antiques de l' Algerie (Βασιλικὴ ἐν Tigzirt II fig. 135), εἰς ναοὺς Μ. Ἀσίας ἐν Strzygowski, Kleinasien (εἰκ. 35 — Βασιλικὴ ἐν Gül-Bachtzé), εἰς ναοὺς Παλαιστίνης ἐν Patestine exploration Fund, Bull. of the British School of Archeol. in Jerusalem, January 1929 ὑπὸ Growfoot ἐν Βασιλικῇ ἁγ. Θεοδώρου εἰς Γέρασα, ἐν Salona (basilica urbana) ἐν Forschungen in Salona, Wien, 1917 I σ. 40 κέ) καὶ ἀλλαχοῦ· ἀνάλογα κτίσματα περιέβαλλον καὶ τὸν παλαιὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Πέτρου τῆς Ρώμης κατὰ τὰ διασωθέντα σχέδια (βλ. Holtzinger, Altchr. u. byz. Baukunst, Leipzig, 1909, σ. 35 εἰκ. 27).

2 Βαπτιστήρια ὀρθογώνια ἢ τετράγωνα μετ' ἁψῖδος προσκεκολλημένα εἰς τοὺς ναούς, εἶναι, ὡς γνωστόν, ὁ συνηθέστερος τύπος εἰς ναοὺς τῆς Συρίας (πρβλ. Butler, Architecture and other arts, ἔ.ἀ. εἰκ. 38, 79, 82 κ. ἀλλ.) ἀλλὰ καὶ εἰς ναοὺς τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν (πρβλ. βαπτιστήριον Ἑκατονταπυλιανῆς τῆς νήσου Πάρου ἐν Jewell - Hasluck, Panagia Hekatontapyliani in Paros, London 1920, σ. 53 κέ. καὶ Pl. I).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

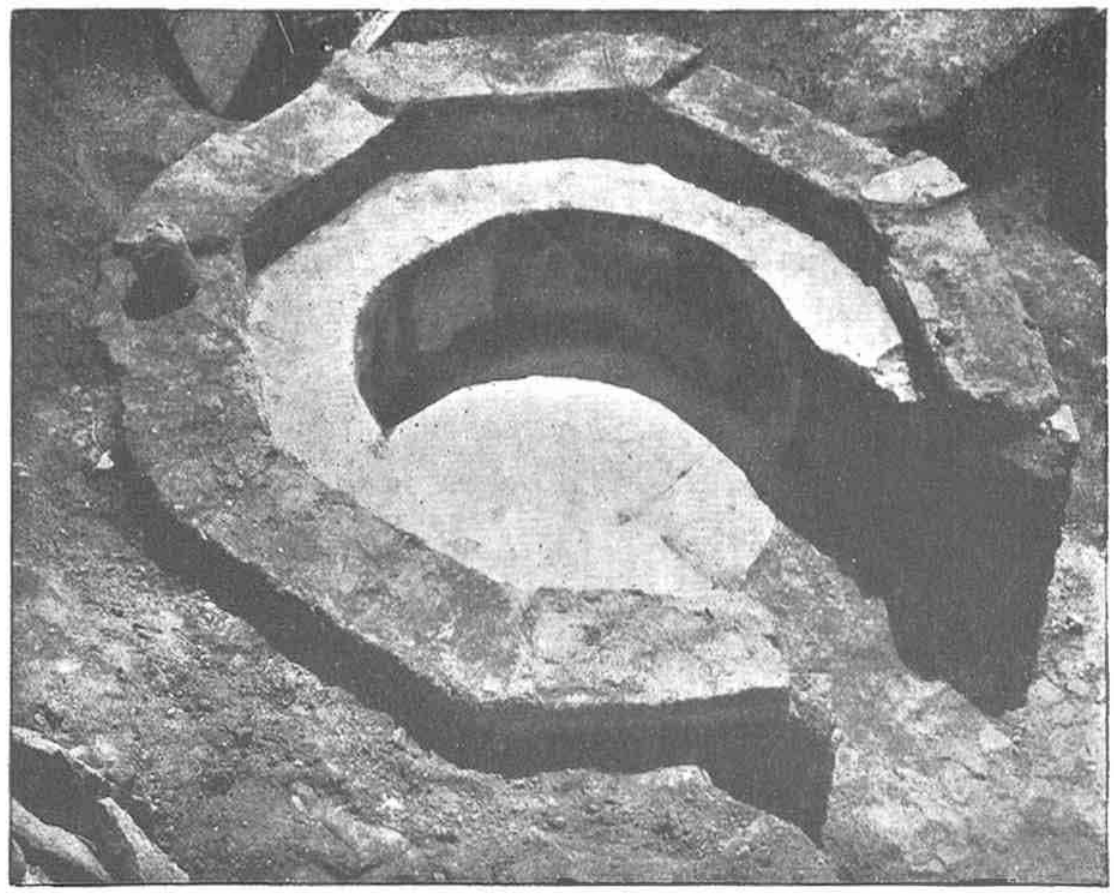

Εἰκ. 45. Ἡ Κολυμβήθρα τοῦ Βαπτιστηρίου.

Εἰκ. 44. Τὸ Βαπτιστήριον ἀριστερὰ τοῦ αἰθρίου τῆς Βασιλικῆς Α.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

(περὶ ἧς βλέπε ἀνωτ. σελ. 9). Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀκριβῶς, φαίνεται, ὅτι κατέληγεν ὁ σωλὴν τῆς διοχετεύσεως τοῦ ὕδατος ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ, ὡς γίνεται φανερὸν ἐξ ὀπῆς ἀνευρεθείσης ὀλίγον βορειότερον τοῦ κέντρου τῆς ἀψῖδος καὶ διαπερώσης τὸν τοῖχον αὐτῆς (βλ. κάτοψιν καὶ εἰκ. 44) εἰς τὸ ὕψος περίπου τοῦ δαπέδου, ὅπου ἦτο προφανῶς ὁ σωλὴν τοποθετημένος.

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς βάσεως τῆς κυκλικῆς λεκάνης ἦτο ὁ σωλὴν τῆς ἀποχετεύσεως τοῦ ὕδατος ἐκ τῆς κολυμβήθρας· ὁ σωλὴν οὗτος ἀνευρέθη (βλ. εἰκ. 45), προχωρεῖ δὲ κατηφορικῶς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ βαπτιστηρίου καὶ καταλήγει προφανῶς εἰς χωνευτήριον.

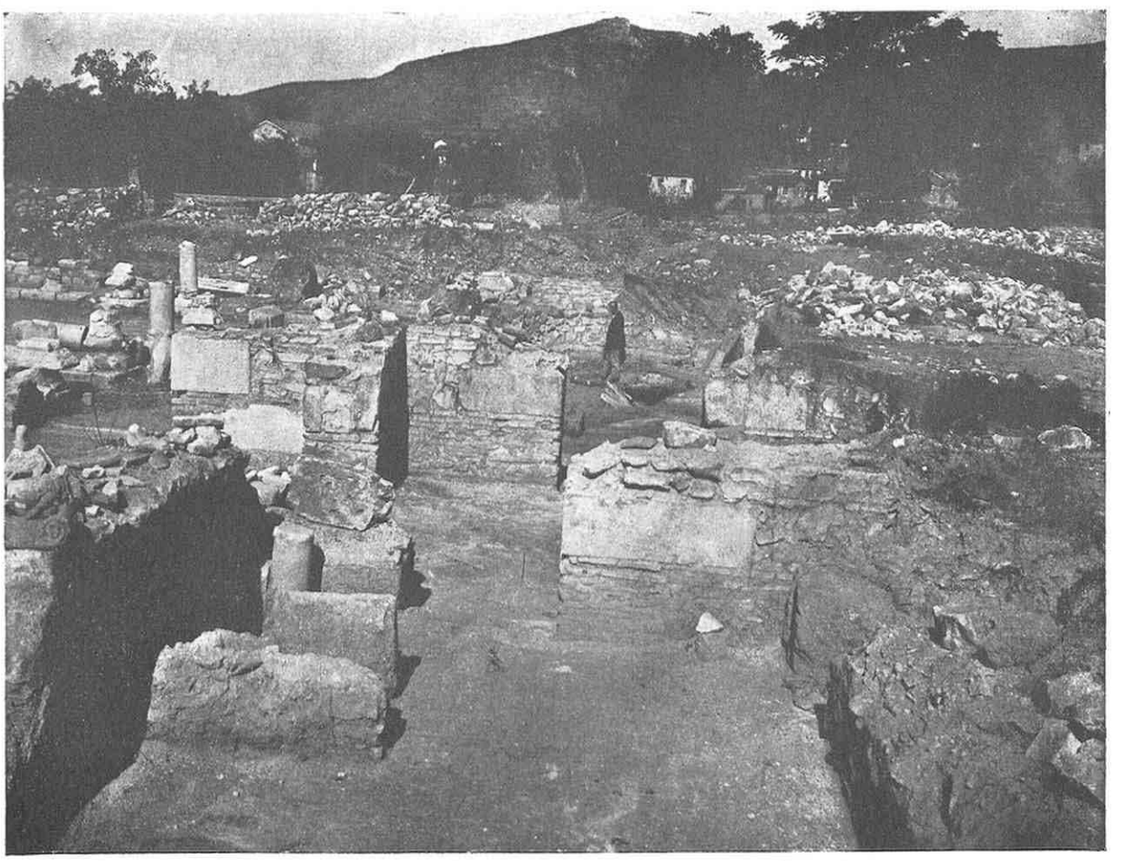

Εἰκ. 46. Γενικὴ ἄποψις τῶν διαμερισμάτων τοῦ Βαπτιστηρίου (κολυμβήθρα εἰς τὸ βάθος ἔνθα ἵσταται τὸ πρόσωπον, ἀποδυτήριον, αὐλειος οἶκος καὶ τὸ ἔμπροσθεν διαμέρισμα ἐξόδου, ἔνθα αἱ βάσεις τῆς κλίμακος τοῦ Γυναικωνίτου).

Ἐκ τῶν ἄνω μερῶν τοῦ σώματος τῆς κολυμβήθρας δὲν ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τμήματα ἱκανὰ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῆς.

Τὸ δάπεδον τοῦ βαπτιστηρίου εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ μεγάλων τετραγώνων πλίνθων, ὅπως καὶ εἰς τὸ αἴθριον· καλύτερον διεσώθη τὸ πρὸς ἀνατολὰς ἥμισυ δάπεδον τοῦ βαπτιστηρίου· μέρη τοῦ ἐκ πλίνθων τούτου δαπέδου, φαίνεται, ὅτι εἶναι μεταγενεστέρα ἐπισκευή, καθόσον παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ βαπτιστηρίου ἀνεφάνη τμῆμα μωσαϊκοῦ δαπέδου ἐφθαρμένον καὶ ἐπικαλυπτόμενον διὰ τῶν πλίνθων.

Εἰς ἀπόστασιν 3 μ. περίπου ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας παρατηρεῖται ἐν εὐθυγραμμίᾳ ἀνύψωσις τοῦ δαπέδου (βλ. κάτοψιν)· τοῦτο καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ λίαν ἐπιμήκης χῶρος τοῦ βαπτιστηρίου ἐχωρίζετο διὰ βήλων ἢ ἴσως καὶ διὰ ξυλίνου διαφράγματος εἰς δύο

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

διαμερίσματα, ἐξ ὧν τὸ πρὸς δυσμὰς – γεωστὸν ὡς «φωτιστήριον» – ἦτο ὅλως ἀποκεκλεισμένον, τὸ δὲ πρὸς ἀνατολὰς διαμέρισμα ἐχρησίμευεν ὡς τὸ «ἀποδυτήριον» ἔνθα ἐτελεῖτο καὶ τὸ χρῖσμα. Εἰς τὸν οὕτω διαμορφούμενον χῶρον ἀνεφάνησαν δύο κόγχαι (διαμ. 0.85 μ.) ἀνοιγόμεναι εἰς τὰς μακρὰς πλευράς, παρὰ τὴν θύραν δέ, δι' ἧς συγκοινωνεῖ τὸ βαπτιστήριον πρὸς τὸ αἴθριον, κτιστὸν διὰ πλίνθων βάθρον εἰς σχῆμα ⌐¬ διασῳζόμενον εἰς ὕψος 0.33 μ. Τὸ βάθρον τοῦτο ὑπετέθη κατ' ἀρχάς, ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς βάθρον τῆς ἕδρας τοῦ τελοῦντος τὸ μυστήριον ἐπισκόπου· μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν ὅμως τῶν προσαρτημάτων τῆς δευτέρας βασιλικῆς τῆς Ἁγχιάλου, εἰς ἓν τῶν ὁποίων (τὴν ἑστίαν) ἀνευρέθησαν εἰς τὸ κέντρον καὶ παρὰ τοὺς τοίχους αὐτῆς ὅμοια κτιστὰ βάθρα, ἅτινα ἐκεῖ ὡς ἐκ τοῦ παρατηρηθέντος πλήθους ἀνθράκων καὶ τέφρας εἶναι ἀναντιρρήτως τὰ κάτω μέρη κλιβάνων, ὑποθέτομεν ὅτι καὶ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ὁμοίας βάσεως κλιβάνου χρησιμοποιουμένου πρὸς θέρμανσιν τοῦ ὕδατος κατὰ τὴν βάπτισιν νηπίων ἢ ἀσθενῶν, ὁπότε ἐγίνετο, ὡς γνωστόν, χρῆσις θερμοῦ ὕδατος. Πλησίον τοῦ κεντρικοῦ κλιβάνου τῆς ἑστίας τῆς βασιλικῆς Β εὑρέθη κατὰ χώραν καὶ ἡ βάσις τοῦ κίονος, ὅστις ἐχρησίμευε πρὸς στερέωσιν ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ τοῦ μοχλοῦ, ἀπὸ τοῦ ὁποίου προσεδένετο ὁ λέβης, ἵνα δύναται οὗτος νὰ περιστρέφηται. Δύο τεμάχια κορμοῦ μικροῦ κίονος ἀνευρεθέντα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ βαπτιστηρίου τῆς βασιλικῆς ταύτης (ἅτινα διακρίνονται ἐν τῇ εἰκ. 44) δύνανται νὰ ληφθῶσιν ὡς τιμήματα ὑπάρχοντος καὶ ἐνταῦθα ὁμοίου κίονος.

Ἀφ' ἑτέρου αἱ εἰς τοὺς τοίχους τῶν μακρῶν πλευρῶν ἀνοιγόμεναι κόγχαι ἐχρησιμοποιοῦντο ἴσως διὰ τὴν ἐναπόθεσιν τῶν διὰ τὸ βάπτισμα χρησίμων σκευῶν, πιθανώτατα τῶν φιαλῶν, αἵτινες περιεῖχον ἀφ' ἑνὸς τὸ ἔλαιον, δι' οὗ ἐγίνετο πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἡ ἐπάλειψις τοῦ σώματος τῶν φωτιζομένων καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ ἅγιον μῦρον διὰ τὸ μυστήριον τοῦ χρίσματος. Τοιαῦται κόγχαι παρετηρήθησαν καὶ εἰς τὰ βαπτιστήρια ἑτέρων χριστιανικῶν μνημείων[1].

Τὸ διὰ τὴν ἀπόδυσιν καὶ τὸ χρῖσμα διαμέρισμα τοῦτο τοῦ βαπτιστηρίου συνεκοινώνει διὰ μιᾶς μὲν θύρας πρὸς τὸ αἴθριον, δι' ἑτέρας δὲ πρὸς τετράγωνον διαμέρισμα συνεχόμενον πρὸς τὸν νάρθηκα, τοῦ ὁποίου διεσώθη τὸ ἐκ μαρμαροθετημάτων δάπεδον, ὁμοίων πρὸς τὸ δάπεδον τοῦ βορείου κλίτους τῆς βασιλικῆς, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο, ὁ προθάλαμος οἱονεὶ τοῦ βαπτιστηρίου, δύναται, νομίζω, νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν «αὔλειον οἶκον» ἢ τὸ «προαύλειον», ὡς ὀνομάζει ἀνάλογον διαμέρισμα ἐν ταῖς Κατηχήσεσιν αὐτοῦ (α' μυσταγωγικῷ λόγῳ) ὁ Κύριλλος Ἱεροσολύμων, διακρίνων τοῦτον ἀπὸ τὸν «ἐσώτερον οἶκον» τοῦ βαπτιστηρίου. Ἐν αὐτῷ ἐτελοῦντο, ὡς γνωστόν, οἱ ἐξορκισμοὶ ἢ ἀφορκισμοὶ καὶ ἡ λοιπὴ τελετὴ τῆς πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἀκολουθίας ἢ τῆς aurea apertizioni τῶν κατηχουμένων.

Τὸ διαμέρισμα τοῦτο τοῦ ναοῦ συνεκοινώνει διὰ μιᾶς μὲν θύρας πρὸς τὸν νάρθηκα τῆς βασιλικῆς, δι' ἄλλης δὲ πρὸς τρίτον πρὸς ἀνατολὰς διαμέρισμα ἔχον δύο ἐξώθυρας ***(εἰκ. 46)***· τοῦτο ἔχει ὑψηλότερον δάπεδον διὰ μεγάλων πλίνθων ἐπεστρωμένον, ἀνέρχεταί τις δὲ εἰς αὐτὸ διὰ δύο βαθμίδων· καὶ ἡ μὲν συγκοινωνοῦσα πρὸς τὸν νάρθηκα θύρα ἐχρησίμευεν ἴσως διὰ τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἱερέων, ἐν ᾧ διὰ τῶν δύο ἐξωτερικῶν θυρῶν οἱ κατηχούμενοι θὰ ἠδύναντο νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸ βαπτιστήριον χωρὶς νὰ διέρχωνται διὰ τοῦ ναοῦ.

Οὕτω τὸ βαπτιστήριον τῆς παλαιᾶς ταύτης χριστιανικῆς βασιλικῆς παρουσιάζει καθ'

1 Πρβλ. Growfoot ἐν Palestine exploration Fund, Bull. of British School in Jerusalem, ἔ. ἀ. σελ. 29, ὅπου ὅμως ὁ ἀνασκάψας θεωρεῖ τὰς κόγχας ὡς ἀνοιγομένας πρὸς ἁπλῆν διακόσμησιν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἑαυτὸ ἀξιόλογον συγκρότημα μὲ τὰ διάφορα αὐτοῦ διαμερίσματα, εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν δεῖγμα, δι᾽ οὗ συμπληροῦται ἡ γνῶσις ἡμῶν, ὡς πρὸς τὸ τελετουργικὸν μέρος, περὶ τῶν μυστηρίων: βαπτίσματος καὶ χρίσματος.

Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο διαμέρισμα ἀνευρέθησαν βάσεις κλίμακος (βλ. εἰκ. 46), ἥτις ἦγε πιθανώτατα εἰς τὰ ὑπερῶα ἢ τοὺς γυναικωνίτας τῆς βασιλικῆς. Ἑκατέρωθεν τῆς θύρας, δι᾽ ἧς συνεκοινώνει πρὸς τὸν «αὔλειον οἶκον», ἀνευρέθησαν δύο κορμοὶ κιόνων, πιθανῶς τὰ κάτω στηρίγματα τῆς κλίμακος, ἥτις καὶ ὡς ξυλίνη θὰ ἠδύνατο νὰ νοηθῇ. Οὕτω τὸ τέταρτον τοῦτο διαμέρισμα ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ ὡς κλιμακοστάσιον διὰ τοὺς γυναικωνίτας.

2. *Σκευοφυλάκιον.* — Τὸ πρὸς νότον ἀντίστοιχον πρὸς τὸ βαπτιστήριον πρόσκτισμα, τὸ ἔχον ἀκριβῶς τὰς διαστάσεις καὶ τὸ σχῆμα τοῦ βαπτιστηρίου μὲ ὁμοίαν ἁψῖδα πρὸς δυσμάς, εἶναι τὸ σκευοφυλάκιον τοῦ ναοῦ ***(εἰκ. 47).*** Τοῦτο συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ ἀνευρεθέντος κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν πλήθους τεμαχίων ἐκ μεγάλων πίθων (διαμέτρου ἑνὸς περίπου μέτρου) καὶ ἐξ ἄλλων κεραμίνων καὶ χαλκῶν σκευῶν, περὶ ὧν λέγομεν κατωτέρω. Δύο τῶν πίθων τούτων σῴζονται τεθραυσμένοι κατὰ χώραν ἑκατέρωθεν τῆς ἁψῖδος, ἔχοντες τὰς βάσεις των κεχωσμένας εἰς βάθος 0.25-0.30 μ. ἐν τῷ δαπέδῳ (βλ. κάτοψιν)· εἰς τὸ χεῖλος ἢ τὴν κοιλίαν τινῶν ἐκ τῶν κατὰ σωροὺς ἀνευρεθέντων τεμαχίων ἐκ τοιούτων πίθων ὑπάρχουσιν ἐγχάρακτοι ἐπιγραφαί: (ἐκκλησίας) ΘΗΒ(ῶν) καὶ συμπιλήματα, δηλωτικὰ ἴσως τοῦ περιεχομένου ἐν αὐτοῖς ποσοῦ (ὡς Χίλιοι Μόδιοι κ. ἄλλ.) (βλ. εἰκόνα τούτων εἰς τὰ κατωτέρω παρατιθέμενα εὑρήματα τῶν ἀνασκαφῶν).

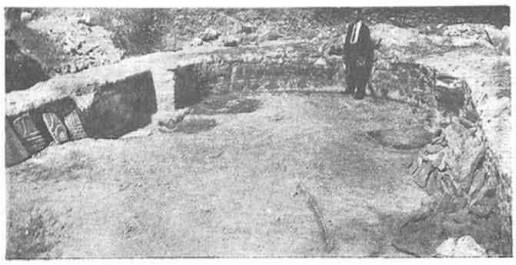

Εἰκ. 47. Ἡ ἁψὶς τοῦ σκευοφυλακίου τῆς Βασιλικῆς Α.

Εἰς τὸ νότιον ἄκρον τῆς ἁψῖδος ὑπάρχει φρέαρ ἔχον τετράγωνον στόμιον (πλάτ. 0.60 μ.), ὅπερ συγκοινωνεῖ πιθανῶς μὲ τὴν κιστέρναν τοῦ αἰθρίου, εἶναι δὲ τοῦτο καλῶς ἐκτισμένον ἐξ ἀργῶν λίθων ἄνευ ὅμως ἐπιχρίσματος· ἡ ἔρευνα αὐτοῦ ἔφερεν εἰς φῶς ἕτερα τεμάχια ἐκ πίθων καὶ χαλκᾶ τινα ἐλάσματα (βλ. κατωτέρω εἰς εὑρήματα).

Οἱ τοῖχοι τοῦ σκευοφυλακίου διασῴζονται εἰς μέγιστον ὕψος 1.10 μ. Ἡ σχηματιζομένη πρὸς Δ. ἁψὶς εἰς σχῆμα ἐξέδρας δὲν ἔχει πιθανώτατα ἄλλον τινὰ λογον εἰ μὴ τὴν καλυτέραν διαμόρφωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου· μὲ τοιαύτας ἁψῖδας ἐποικίλλοντο, ὡς εἶναι γνωστόν, συχνώτατα πολλὰ τῶν διαμερισμάτων τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ κοσμικῆς παλαιοχριστιανικῆς καὶ βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς[1]. Ἀνοίγεται δὲ ἐνταῦθα ἡ ἁψίς, ὅπως καὶ εἰς τὸ βαπτιστήριον, εἰς τὸ πάχος τοῦ τοίχου, ἔχουσα τὴν ἀντίθετον ὄψιν εὐθεῖαν. Οἱ ἑκατέρωθεν τῆς ἁψῖδος ἐξέχοντες τοῖχοι (πλάτους μόλις 0.40 μ.) ἐκοσμοῦντο μὲ ἡμικίονας, ἡ ἐπίπεδος ἐπιφάνεια τῶν ὁποίων ἐφήπτετο τῶν τοίχων· τοῦτο συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὸ δάπεδον καὶ πρὸ τῶν τοίχων τούτων εὑρέθησαν ἴχνη πλακὸς (πλάτους 0,25 μ.) ἐν εἴδει βάσεως. Εἰς τὰς διαστάσεις δὲ αὐτῆς ἐφαρμόζουσι καλῶς οἱ εὑρεθέντες κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ αἰθρίου ἡμικίονες, ἔχοντες τὴν ὄπισθεν ἐπίπεδον αὐτῶν ὄψιν ἁδρῶς εἰργασμένην, οἵτινες οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τῆς βασιλικῆς δύνανται νὰ τοποθετηθῶσιν. Ὅμοιοι ἡμικίονες θὰ ἐκόσμουν καὶ τοὺς ἑκατέρωθεν

1 Εἰς ἐξέχουσαν ἁψῖδα λ.χ. ἀπολήγει τὸ προεκτεινόμενον δεξιὰ τοῦ νάρθηκος τῆς Βασιλικῆς τῆς Νικοπόλεως πρόσκτισμα· πρβλ. καὶ κόγχας ἑκατέρωθεν τοῦ νάρθηκος ἐν S. Vitale Ραβέννης, ἐν Gül-Bachtzé Σμύρνης (Weber, Byz. Zeitschr. 1901 σ. 568, πρβλ. καὶ Strzygowski, Kleinasien, ἔ. ἀ. εἰκ. 35) κ. ἀλλ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

τοίχους τῆς ἀψῖδος τοῦ βαπτιστηρίου, διότι καὶ ἐκεῖ ὑπάρχουσιν ὅμοιαι ἐνδείξεις, ἀνευρέθησαν δὲ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τέσσαρες τοιοῦτοι ἡμικίονες, οἱ διακοσμοῦντες προφανῶς τὰ ἑκατέρωθεν ἄκρα τῶν ἀψίδων: βαπτιστηρίου καὶ σκευοφυλακίου.

Τὸ σκευοφυλάκιον, ὡς καὶ τὸ βαπτιστήριον, δὲν συνεκοινώνει ἀπ' εὐθείας πρὸς τὰ ἔξω, ἀλλὰ μόνον διὰ μικρᾶς μὲν εἰσόδου πλάτους 1 μ. πρὸς τὸ αἴθριον καὶ δι' εὐρυτέρας θύρας πλάτους 1.80 μ. πρὸς τετράγωνον διαμέρισμα, ἐκτεινόμενον δεξιὰ τοῦ νάρθηκος, ἀντίστοιχον πρὸς τὸ προαύλιον τοῦ βαπτιστηρίου ***(εἰκ. 48).***

Τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἔχει μίαν μόνην θύραν εἰς τὴν βορείαν αὐτοῦ πλευράν, δι' ἧς συγκοινωνεῖ πρὸς τὸν νάρθηκα καὶ εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ μωσαϊκοῦ (opus sectile), ὅπως καὶ

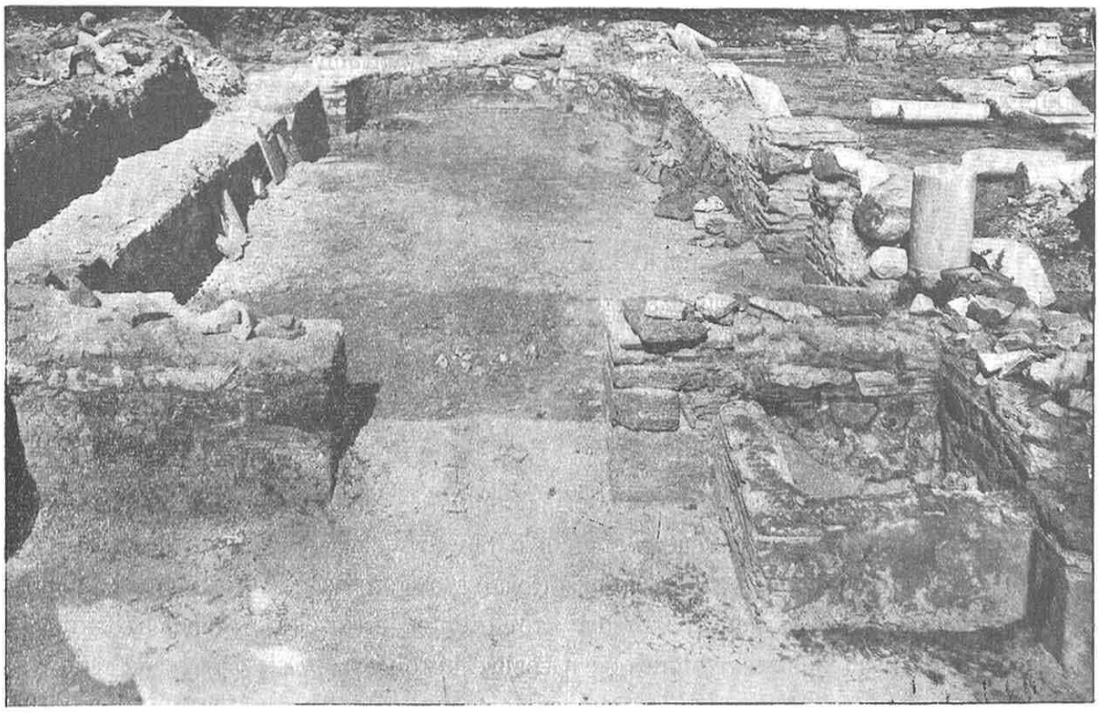

Εἰκ. 48. Γενικὴ ἄποψις τῶν διαμερισμάτων τοῦ σκευοφυλακείου (ἔμπροσθεν ὁ προθάλαμος μετὰ τοῦ χωνευτηρίου καὶ εἰς τὸ βάθος τὸ σκευοφυλάκιον).

ὁ ἀντίστοιχος «αὔλειος οἶκος» τοῦ βαπτιστηρίου, διασῴζεται δὲ καὶ ἡ ἐπίστρωσις αὐτοῦ σχεδὸν ὁλόκληρος. Τὸ σχέδιον τοῦ μωσαϊκοῦ τούτου εἶναι ἁπλοῦν ἐκ γεωμετρικοῦ διακόσμου περιβαλλομένου ὑπὸ διπλῆς παρυφῆς, ἤτοι μιᾶς στενῆς ταινίας λευκῆς καὶ ἑτέρας πλατείας διακοπτομένης διὰ κυανοῦ zick-zack διακόσμου ὥστε νὰ σχηματίζωνται τρίγωνα· εἶναι δὲ κατεσκευασμένον ἐξ ἀκανονίστων πλακιδίων ἐκ λευκοῦ, κυανοῦ καὶ ἐρυθροῦ μαρμάρου. Παρ' ὅλην ἐν τούτοις τὴν ἁπλότητα τοῦ σχεδίου καὶ τοῦ χρώματος καὶ τὴν εὐτέλειαν τῆς κατασκευῆς ἡ ἐντύπωσις ἐκ τοῦ δαπέδου τούτου εἶναι ἀρίστη (βλ. ***εἰκ. 49***).

Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ διαμερίσματος τούτου ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ δαπέδου μικρὸν τετράγωνον κτίσμα (0,60 × 0,60 μ.) ὅμοιον πρὸς στόμιον φρέατος (σημ. βάθους 0,70 μ.), ὅπερ καλύπτεται ὑπο πλακὸς θραυσθείσης μεταγενεστέρως εἰς τὸ κέντρον, πιθανώτατα πρὸς ἔρευναν· ἀποκλείεται δὲ τοῦτο κατὰ μὲν τὰς δύο πλευρὰς διὰ τῶν τοίχων τοῦ κτιρίου, κατὰ τὰς δύο δὲ ἄλλας φράσσεται διὰ κτιστοῦ τοίχου (πάχους 0,48 μ. εἰς σωζόμενον ὕψος 0,50 μ.) ἐπενδε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

δυμένου ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν διὰ πλακῶν σχιστολίθου. Πρόκειται πιθανώτατα περὶ *χωνευτηρίου*, εὑρισκομένου εἰς τὸν προθάλαμον τοῦ σκευοφυλακίου, ὡς τοῦτο παρετηρήθη καὶ εἰς ἕτερα μνημεῖα[1]. Τὸ πρόσκτισμα ἑπομένως τοῦτο, ὅπερ συνέχεται μὲ τὸ σκευοφυλάκιον καὶ φέρει χωνευτήριον δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἰδιαίτερον διαμέρισμα, ἔνθα ἐδίδοντο αἱ ἐλεημοσύναι καὶ ἐμοιράζοντο τρόφιμα, ἤτοι τὸ *διακονικὸν* τοῦ ναοῦ. Τὰ τρόφιμα ἐδίδοντο ἴσως ἐντὸς σκευῶν τοῦ ναοῦ, τὰ ὁποῖα ἐκαθαρίζοντο κατόπιν εἰς τὸ χωνευτήριον καὶ παρεδίδοντο πάλιν εἰς τὸν ναόν.

3. Πύργοι.— Πρὸς δυσμὰς καὶ ἑκατέρωθεν τοῦ αἰθρίου ἦλθον εἰς φῶς δύο τετράγωνα διαμερίσματα ἐν εἴδει μικρῶν πύργων, οἵτινες ἐκόσμουν τὴν πρόσοψιν τῆς βασιλικῆς. Ἐκ τούτων τὸ μὲν πρὸς Β. συγκοινωνεῖ ἀφ' ἑνὸς πρὸς τὸ αἴθριον καὶ ἀφ' ἑτέρου δι' ἄλλης πλαγίας θύρας ἀπ' εὐθείας πρὸς τὰ ἔξω τοῦ ναοῦ, τὸ δὲ πρὸς Ν. συγκοινωνεῖ μόνον πρὸς τὸ αἴθριον πιθανώτατα ἕνεκα τῶν ἐξωθεν αὐτοῦ προσηρτημένων κτισμάτων, τὰ θεμέλια τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφάς ***(εἰκ. 50)***. Ἐντὸς τοῦ νοτίου τούτου τετραγώνου διαμερίσματος καὶ ἀριστερὰ τῆς θύρας, δι' ἧς εἰσέρχεταί τις εἰς τὸ αἴθριον, διεσώθησαν λείψανα *κλίμακος*, ἤτοι μία βαθμὶς ἐκ μέλανος τραχίτου καὶ ἐπ' αὐτῆς ἴχνη κτισίματος. Ἐκ τούτου θὰ ἠδύνατό τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι τὰ δύο ταῦτα τετράγωνα διαμερίσματα ἐχρησίμευον ὡς κλιμακοστάσια, δι' ὧν ἀνήρχετό τις εἰς τὰ ὑπερῷα τῆς βασιλικῆς· εἶχον ἑπομένως καὶ δεύτερον ὄροφον. Ὁ ὄροφος οὗτος περιωρίζετο κατὰ τὴν πιθανωτέραν ὑπόθεσιν μόνον ἄνωθεν τῶν δυτικῶν τούτων τετραγώνων διαμερισμάτων τῶν ἀνυψουμένων ἐν εἴδει μικρῶν πύργων, χωρὶς νὰ ἐπεκτείνεται καὶ ἄνωθεν τοῦ βαπτιστηρίου καὶ τοῦ σκευοφυλακίου, διότι τὰ τοιαῦτα προσκτίσματα εἰς τὰς πλευρὰς τῶν ναῶν ἦσαν μονόροφα· ἀλλ' οὔτε εἰς τὴν Δ. πρόσοψιν ἄνωθεν τοῦ αἰθρίου δύναταί τις νὰ δεχθῇ συνέχισιν τοῦ δευτέρου ὀρόφου, καὶ διότι οὐδεμία ἔνδειξις πρὸς ἀποκατάστασιν τοιούτου ὀρόφου ἦλθεν εἰς φῶς κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἀλλὰ καὶ διότι δὲν ἔχομεν μέχρι τοῦδε ἕτερον μνημεῖον πρὸς σύγκρισιν. Οὕτως ἡ πρόσοψις τῆς ἡμετέρας βασιλικῆς ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν ἐνδείξεων θὰ παρεῖχε τὴν ὄψιν ἣν ἀποδίδει ἡ ἀποκατάστασις αὐτῆς ἐν τῷ παρατιθεμένῳ σχεδίῳ ***(Πίν. Γ' 1)***. Ἡ μετὰ δύο πύργων πρόσοψις τοῦ αἰθρίου τῆς ἡμετέρας βασιλικῆς εἶναι ἀληθές, ὅτι ἐνθυμίζει συριακὰς μορφάς[2], ἀλλ' ἡ ὁμοιότης αὕτη εἶναι ὅλως ἐξωτερική, διότι εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Συρίας οἱ πύργοι ἀποτελοῦσι μέρος αὐτοῦ τοῦ σώματος τῆς βασιλικῆς, ὑψούμενοι ἑκατέρωθεν τοῦ νάρθηκος αὐτῆς.

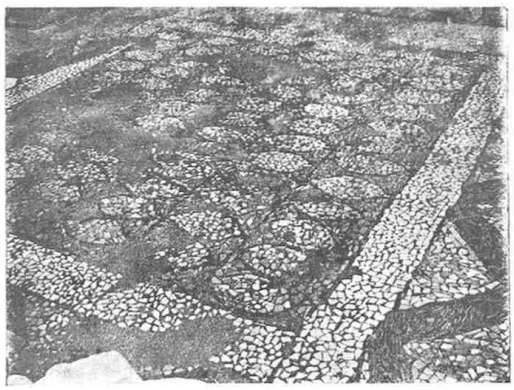

Εἰκ. 49. Μωσαϊκὸν δάπεδον τοῦ προαυλείου τοῦ σκευοφυλακείου.

Ἡ ἡμετέρα Βασιλικὴ ἔφερεν ὑπερῷα, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν κλιμακοστασίων (πρβλ. καὶ τὸ ἀνωτέρω ἐν τέλει τοῦ βαπτιστηρίου περιγραφὲν κλιμακοστάσιον) καὶ ἐκ τοῦ μεγάλου

1 Πρβλ. ὅμοιον χωνευτήριον εἰς τὴν Basilica urbana ἐν Salona (Gerber, Forschungen in Salona, Wien, 1917, I σ. 65 εἰκ. 122).

2 Βλ. H. Bayer, Der syrische Kirchenbau. Berlin, 1925 σ. 139 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

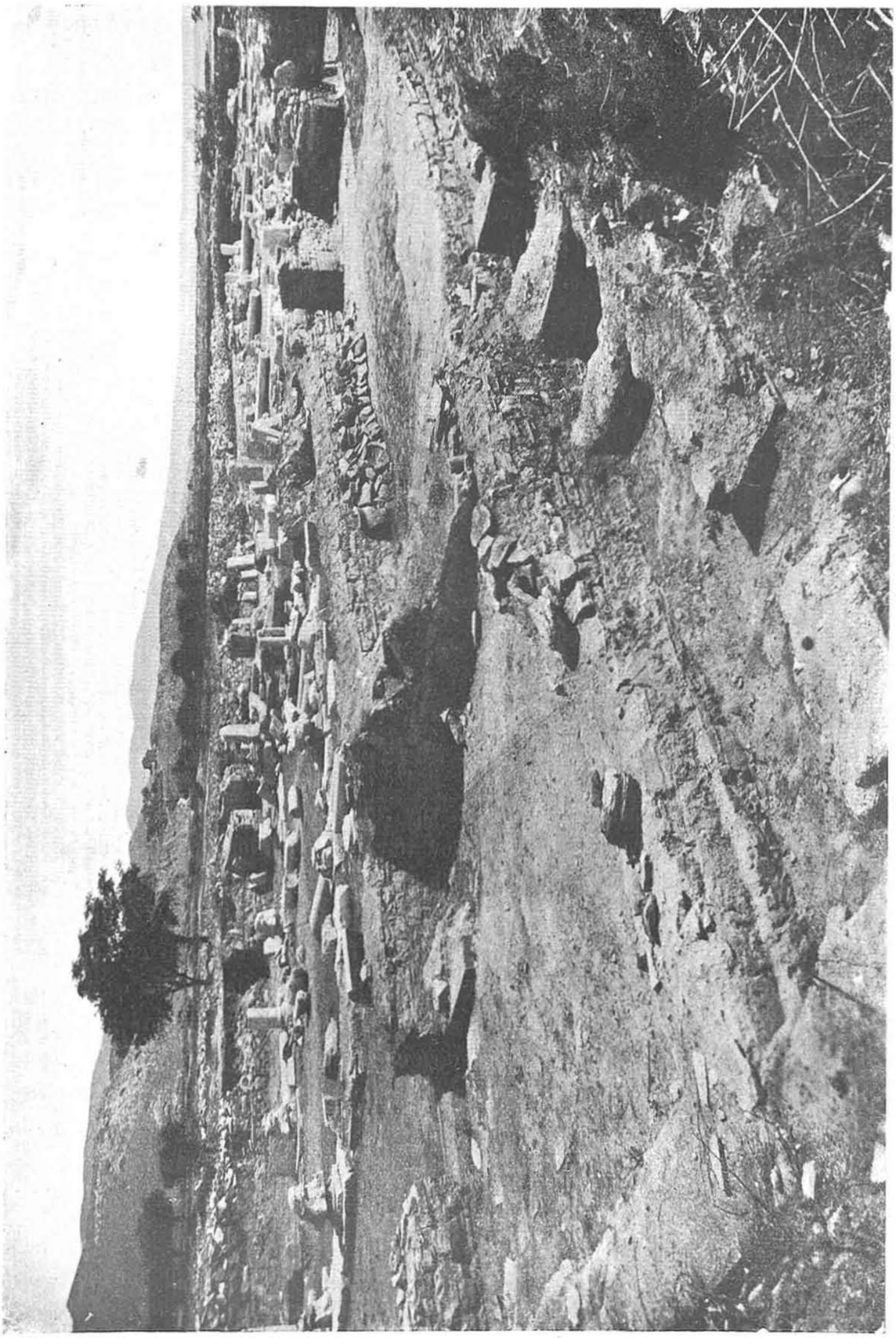

Εικ. 50. Άποψις τῶν προσχωσμάτων τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ αἰθρίου τῆς Βασιλικῆς Α.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἀριθμοῦ τῶν ἀνευρεθέντων κιόνων μικροτέρων διαστάσεων μετὰ τῶν κιονοκράνων αὐτῶν (βλ. ἀνωτέρω περιγραφὴν τοῦ κυρίως ναοῦ). Ἡ στέγη τῶν πύργων τούτων ἦτο βεβαίως ξυλίνη ἀμφικλινής. Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ μέρους τούτου ἀνευρέθησαν καὶ μεγάλοι κέραμοι, εἰκονιζόμενοι ἐν σχεδίῳ κατωτέρω (βλ. εὑρήματα) καὶ ἔχοντες ἕνεκα τοῦ σχήματος αὐτῶν σημασίαν τινά.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προϋποθέσεων τούτων, λαβόντες δὲ ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ὕψος τῶν ἀνευρεθέντων ἀκεραίων κιόνων τῶν δύο ὀρόφων μετὰ τῶν κιονοκράνων καὶ ἐπιθημάτων των, ὡς καὶ τὸ ὕψος τῶν διαχωριστικῶν κιονίσκων τῶν παραθύρων, ἐπεχειρήσαμεν τὴν ἀναπαράστασιν τῆς τομῆς τοῦ ναοῦ ***(Πίν. Γ΄ 2).***

Εἰκ. 51. Τὰ ἀνευρεθέντα μέρη χριστιανικοῦ λουτροῦ παρὰ τὴν Βασιλικὴν Α.

4. Σύμπλεγμα οἰκημάτων. Λουτρόν.— Εἰς τὰ προσκτίσματα τῆς βασιλικῆς ταύτης ἀνάγονται τέλος: πρῶτον, *σύμπλεγμα οἰκημάτων*, θεμέλια τῶν ὁποίων ἀνεφάνησαν δεξιὰ τοῦ αἰθρίου τοῦ ναοῦ συνεχόμενα πρὸς αὐτὸ (βλ. κάτοψιν καὶ εἰκ. 50 – ἡ διευκρίνισις τούτων ἕνεκα τῶν μεγάλων ἐπιχώσεων εἶναι πρὸς τὸ παρὸν δύσκολος) καὶ δεύτερον, *λουτρόν*, εἰς ἀπόστασιν 60 μέτρων ἀπὸ τῆς βασιλικῆς· ὅτι καὶ τὸ λουτρὸν τοῦτο δύναται μεταξὺ τῶν προσκτισμάτων τοῦ ναοῦ νὰ συγκαταλεχθῇ ἀποδεικνύει ἡ παρατηρηθεῖσα κατὰ τὰς δοκιμαστικὰς ἐρεύνας σύνδεσις τῶν τοίχων αὐτοῦ πρὸς τὸ σύμπλεγμα τῶν ἀνωτέρω συνεχομένων πρὸς τὴν βασιλικὴν οἰκημάτων - ἀλλὰ καὶ ἡ ὕπαρξις ὁμοίων λουτρῶν εἰς ἑτέρας παλαιοχριστιανικὰς βασιλικὰς (οἷον ἐν Ρώμῃ παρὰ τὰς μεγάλας βασιλικὰς τοῦ ἁγ. Πέτρου καὶ τοῦ Λατερανοῦ, τὰς ἀναφερομένας εἰς ἐκκλησιαστικὰς πηγὰς – ἐν lib. pontific. 1,503 καὶ 11, 28 πρβλ. καὶ Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. βιβλ. ι΄, 4,45 κἑ.–) προωρισμένων πρὸς χρῆσιν τῶν οἰκούντων ἐν τῷ ναῷ καὶ τῶν πτωχῶν τῆς κοινότητος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Τὸ λουτρὸν τοῦτο παρὰ τὴν βασιλικὴν τῆς Ν. Ἀγχιάλου *(εἰκ. 51* πρβλ. καὶ σχέδ. ἐν *εἰκ. 52)* συνίσταται ἐκ δύο συνεχομένων αἰθουσῶν ὑποκαύστου (caldaria), ἐξ ὧν ἡ βορεία ἔχει δυτικῶς τὸν κλίβανον· εἰς ἀμφοτέρας διασῴζονται οἱ ἐκ τετραγώνων καὶ στρογγύλων πλίνθων χαμηλοὶ πεσσοί, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο τὸ δάπεδον τοῦ κάτω ὀρόφου τὸ συνιστάμενον ἐκ κορασανίου

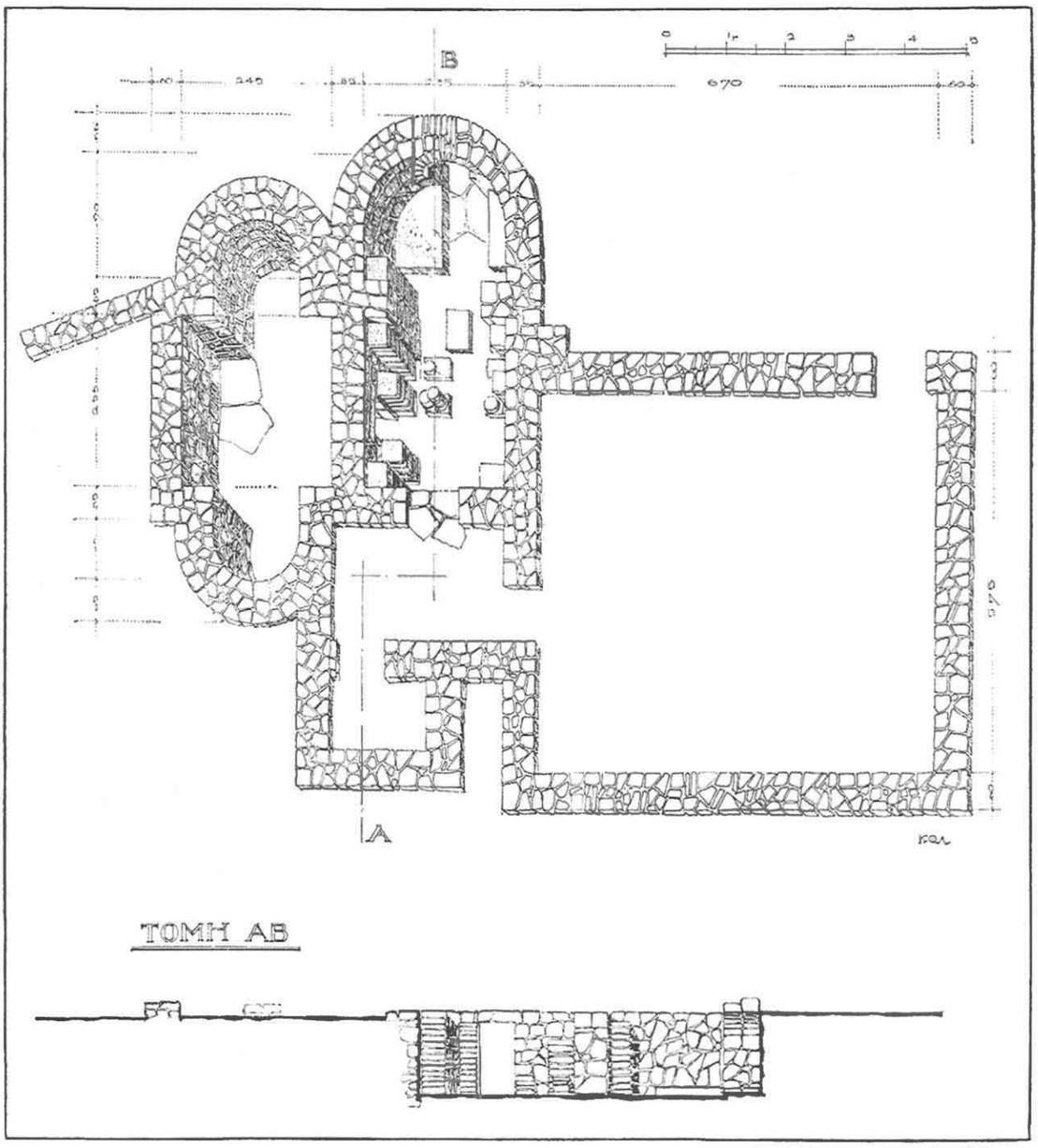

Εἰκ. 52. Σχέδιον τοῦ ἀνευρεθέντος χριστιανικοῦ λουτροῦ.

πάχους 0.05 μ. Κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν ἀνευρέθησαν πλίνθοι μετὰ μαστοειδῶν ἀποφύσεων καὶ ἕτεραι μετ' ὀπῶν· προφανῶς πρόκειται περὶ τῆς συνήθους ἐπενδύσεως τῶν τοίχων τοῦ λουτροῦ, ὡς παρατηρεῖται τοῦτο εἰς τὰς θέρμας τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἕτερα διαμερίσματα τοῦ ὑποκαύστου τούτου εἶναι: λουτρὰ συνεχόμενα πρὸς τὴν δεξιὰν αἴθουσαν (frigidaria) καὶ τετράγωνος χῶρος, πιθανῶς ἀποδυτήριον κ.τ.τ. Αἱ πλίνθοι, δι' ὧν τὸ λουτρὸν τοῦτο εἶναι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἐκτισμένον, εἶναι καθ' ὅλα ὅμοιαι πρὸς τὰς πλίνθους τῆς χριστιανικῆς βασιλικῆς, καὶ ἑπομένως θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ καὶ τὸ ἀνευρεθὲν λουτρὸν σύγχρονον τοῦ χριστιανικοῦ τούτου μνημείου.

Συμπέρασμα - χρονολογία. — Ἡ βασιλικὴ τῆς Ν. Ἀγχιάλου εἰς τὸ σχεδιάγραμμα καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικήν της παρουσιάζει τὴν πλήρη διάπλασιν *ἑλληνιστικῆς Βασιλικῆς*· ἔχει δηλονότι τὸ ἁπλοῦν σχεδιάγραμμα τῆς πρώτης ἐποχῆς μὲ τὰς κιονοστοιχίας χωρούσας μέχρι τῶν ἀνατολικῶν τοίχων, τὴν ἐξέχουσαν ἁψῖδα καὶ τὸ ἁπλοῦν ἄνευ παστοφορίων ἱερὸν βῆμα· φέρει ὑπερῷα, νάρθηκα, μέγα αὔθριον μετὰ στοῶν, προσκτίσματα εἰς τὰς πλαγίας πλευρὰς καὶ πρόπυλον κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς προσόψεως.

Τὸν ἁπλοῦν τοῦτον τύπον τῆς ἡμετέρας βασιλικῆς εὑρίσκομεν κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας κατὰ τὸν 5ον καὶ 6ον αἰῶνα· ὡς θεμελιώδης ὅμως ἑλληνιστικὸς τύπος ἐφαρμόζεται ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ εἰς μνημεῖα ὅλων τῶν παραλίων χωρῶν τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Καυκάσου, ἔνθα εἰσέδυσε τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, παραλλήλως πρὸς ἰδιάζοντας ἐγχωρίους τύπους διαμορφωθέντας εἰς ἑκάστην χώραν ἐκ τοπικῶν προϋποθέσεων.

Νάρθηκες, ὑπερῷα, αἴθρια καὶ λοιπὰ προσαρτήματα τῆς βασιλικῆς ὑπάρχουσιν, ὡς γνωστόν, ἄλλοτε μεμονωμένα καὶ ἄλλοτε συνηνωμένα, συγκροτοῦντα μεγαλοπρεπῆ σύνολα εἰς σειρὰν μνημείων τῆς Παλαιστίνης (Γέρασα), Συρίας (Id - Dèr), Ἀφρικῆς (Tebessa), Μ.Ἀσίας (Gül Bachtzè) ἀντιπροσωπεύοντα τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν καὶ ἀκολουθοῦντα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον διάταξιν καθωρισμένην, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ Testamentum.

Ἡ ἡμετέρα βασιλικὴ μὲ τὴν συνοχὴν τῶν μερῶν της καὶ τὴν ἁρμονικὴν συγκρότησιν αὐτῶν εἰς ἐνιαῖον ὅλον ἀπηχεῖ καθαρώτερον τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ κατέχει ἐξαίρετον θέσιν μεταξὺ τῶν ὁμοίων συγκροτημάτων τῶν ἄλλων χωρῶν.

Ἀλλ' ἂν αἱ σχέσεις τῆς ἡμετέρας βασιλικῆς πρὸς πολλὰ μνημεῖα τῶν παραλίων τῆς Μεσογείου εἶναι ἱκαναί, ὀφειλόμεναι εἰς τὴν κοινὴν ἑλληνικὴν ρίζαν καὶ τὰς κοινὰς ἀνάγκας τῆς λατρείας καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου, στενωτέρας ἀκόμη ὁμοιότητας ἔχει αὕτη, ὡς εἶναι ἑπόμενον, πρὸς τὰς βασιλικὰς τῆς πρωτευούσης, οἷον τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Στουδίου, κτίσμα τοῦ 5ου αἰ., μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης (τὸν ναὸν τῆς Ἀχειροποιήτου ἢ τῆς ἁγ. Παρασκευῆς, κτίσμα ὁμοίως τοῦ 5ου αἰ.) καὶ πρὸς μνημεῖα καθόλου τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν χωρῶν (ὡς τῶν Στόβων ἐν Μακεδονίᾳ τοῦ 5ου αἰ.) καὶ τῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας (τοῦ διπλοῦ ναοῦ ἐν Ἐφέσῳ ἐν τῇ ἀρχικῇ του μορφῇ) κ. ἄλλ., μεθ' ὧν ἀποτελεῖ ἕνα κύκλον τέχνης, ὡς ἔχουσα τὰς αὐτὰς προϋποθέσεις καὶ τὰς αὐτὰς τοπικὰς συνθήκας. Αἱ ὁμοιότητες αὗται δὲν περιορίζονται εἰς τὸ σχῆμα καὶ τὸν τύπον, – ὅστις ἄλλωστε δὲν εἶναι καὶ ὁ μόνος ἐπικρατῶν τύπος εἰς τὰς χώρας τῆς Ἑλλάδος – ἀλλὰ καὶ εἰς ὁμοιότητας ὑλικοῦ, τοιχοδομίας, καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν εἰς: κόγχας, ἱερόν, θύρας, παράθυρα καὶ τέλος εἰς τὰς μορφὰς τοῦ γλυπτικοῦ διακόσμου, περὶ τῶν ὁποίων ἀμέσως κατωτέρω ποιούμεθα ἐκτενῆ λόγον.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρονολόγησιν τῆς βασιλικῆς ταύτης τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας, ἐκ τῆς κατόψεως καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καθόλου διατάξεως αὐτῆς, ὡς καὶ ἐκ τῆς ὁμοιότητος πρὸς ναοὺς τοῦ 5ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰ., ἤτοι τῆς προϊουστιανείου περιόδου, δύναται ἀσφαλῶς νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων πρέπει νὰ καταταχθῇ. Ἡ κατωτέρω γινομένη λεπτομερὴς ἐξέτασις τῶν ἀνευρεθέντων γλυπτῶν δύναται νὰ καθορίσῃ ἀκριβέστερον τὴν γενικώτερον ἀποδιδομένην ἐνταῦθα χρονολογίαν τοῦ μνημείου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Β΄. ΓΛΥΠΤΙΚΗ – ΑΜΒΩΝ

§ *4. Διάκοσμος τοῦ ναοῦ διὰ μαρμαρίνου ἀναγλύφου.*—Πρὸς διακόσμησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἀνωτέρω περιγραφείσης χριστιανικῆς βασιλικῆς ἐγένετο πλουσιωτάτη χρῆσις μαρμαρίνου ἀναγλύφου εἰς κιονόκρανα, ἐπίκρανα παραστάδων καὶ παραθύρων, γεῖσα, περιθυρώματα, διακοσμήσεις βήματος, σολέας, ἄμβωνος καὶ λοιπῶν μερῶν τοῦ ναοῦ. Ἐκ τοῦ πλουσίου τούτου γλυπτικοῦ διακόσμου, ὅμοιος τοῦ ὁποίου δὲν ἔχει παρατηρηθῆ μέχρι τοῦδε εἰς ἕτερον παλαιοχριστιανικὸν μνημεῖον ἐκ τῶν ἀνευρισκομένων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς τὰς χώρας τῆς κυρίως Ἑλλάδος, διεσώθη μέγα μέρος, ἠκρωτηριασμένον ἀτυχῶς κατὰ τὸ πλεῖστον, ἱκανὸν ἐν τούτοις νὰ παράσχῃ εἰς ἡμᾶς ἰδέαν τινὰ οὐ μόνον τῆς λαμπρότητος τοῦ παλαιοῦ τούτου χριστιανικοῦ ναοῦ ἀλλὰ καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ζωῆς, ἥτις ἤνθει καὶ εἰς τὰς κυρίως ἑλληνικὰς χώρας μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ περὶ τῆς ὁποίας δὲν ἔχομεν ἄλλοθεν πληροφορίας[1].

Ὡς πρὸς τὴν ὕλην τῶν ἐξεταζομένων γλυπτῶν, αὕτη εἶναι ἐκ μαρμάρου, εἰλημμένου ἐξ ἐγχωρίων κατὰ τὸ πλεῖστον λατομείων, ὑφισταμένων μέχρι σήμερον ἐν παρακμῇ· τοιαῦτα περὶ τὴν Νέαν Ἀγχίαλον εἶναι: πρῶτον, τὸ ἐν θέσει «μεγάλη βελανιδιὰ» ἢ «τοῦ ἁγίου Γεωργίου» (πλησίον τοῦ πρὸ τῆς κωμοπόλεως ὁρμίσκου Καντήραγα) κείμενον λατομεῖον (λευκὸν μάρμαρον μετὰ λεπτῶν κρυστάλλων) καὶ δεύτερον τὸ παρὰ τὸ νεκροταφεῖον Ν. Ἀγχιάλου (λευκοκύανον σκληρότερον τοῦ πρώτου καὶ μετὰ μεγάλων κρυστάλλων). Ἐκ τοῦ δευτέρου τούτου μαρμάρου εἶναι κατεσκευασμένα οὐ μόνον τὰ δύο τρίτα τῶν ἡμετέρων γλυπτῶν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ βάσεις τῶν κιόνων καὶ τὰ βάθρα τῆς σολέας καὶ τοῦ ἄμβωνος· οἱ κορμοὶ μόνον τῶν κιόνων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μετὰ κυανῶν καὶ λευκοφαίων ἀποχρώσεων ἔχουσι καταφανῶς ἔξωθεν μεταφερθῆ, πιθανώτατα ἐκ Προκοννήσου. Διὰ πολλὰ διακοσμητικὰ γλυπτὰ μέλη καὶ ἰδίᾳ τοῦ κιβωρίου γίνεται χρῆσις τοῦ ἀτρακίου θεσσαλικοῦ λίθου καὶ τοῦ ἐρυθροῦ λακωνικοῦ(;) διὰ δὲ τὴν ὀρθομαρμάρωσιν καὶ πλείστων ξένων μαρμάρων. Πολλὰ κατώφλια τέλος εἶναι ἐξ ἐρυθροῦ καὶ μελανοῦ τραχίτου λίθου προερχομένου ἐκ τοῦ παρὰ τὰς Φθιώτιδας Θήβας (Ἄκετσι) γνωστοῦ λατομείου. Οὕτως ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ ὑλικὸν συνίσταται ἐξ ἐγχωρίου λίθου, ὅπερ ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα, καθόσον ἡ ἐπὶ τόπου κατεργασία προδίδει τὴν μεγάλην καλλιτεχνικὴν ζωὴν ἐν ταῖς χριστιανικαῖς Θήβαις τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὸν Ε΄ ἰδίως αἰῶνα.

Κατωτέρω ἐξετάζομεν ὁλόκληρον τὸ ὑλικὸν τοῦτο τοῦ γλυπτικοῦ διακόσμου, τὸ προερχόμενον ἐκ τῆς ἡμετέρας βασιλικῆς, προσάγοντες εἰκόνα τοῦ καλυτέρου δείγματος μεταξὺ τῶν ὁμοίων καὶ συγκρίνοντες ἕκαστον τούτων πρὸς τὰ γνωστὰ παράλληλα, ἵνα διαφωτισθῇ ἡ χρονολογία των καὶ ἡ θέσις των εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς παλαιοχριστιανικῆς διακοσμητικῆς.

1 Τεμάχια τινὰ ἐκ τοῦ γλυπτικοῦ τούτου διακόσμου τοῦ ναοῦ πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν ἦσαν ἐσπαρμένα ἐπὶ τοῦ χώρου, τὸν ὁποῖον κατελάμβανεν ἡ βασιλική, περισυλλεγέντα καὶ συγκεντρωθέντα κατὰ πρῶτον εἰς τὸ σχολεῖον Ν. Ἀγχιάλου· τὰ σπουδαιότερα ἐξ αὐτῶν εἶχον μεταφερθῆ πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὰ Μουσεῖα Βόλου καὶ Ἀλμυροῦ. Ἐκ τούτων τινὰ συνεπληρώθησαν μετὰ ταῦτα δι' ἄλλων τμημάτων εὑρεθέντων κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ ἐξηγήθη οὕτως ἡ χρησιμοποίησις αὐτῶν, ἄλλων δὲ πάλιν εὑρέθησαν ὅμοια μέλη πιστοποιοῦντα, ὅτι καὶ τὰ προηγουμένως εὑρεθέντα ἀνῆκον εἰς τὴν ἡμετέραν βασιλικήν. Τὰ εἰς τὰ Μουσεῖα Βόλου καὶ Ἀλμυροῦ μεταφερθέντα ἐπεστράφησαν ἐσχάτως εἰς Ν. Ἀγχίαλον, ὅπου κατηρτίσθη εἰς οἴκημα νοτίως τῆς ἀνασκαπτομένης βασιλικῆς εὑρισκόμενον καὶ δωρηθὲν ὑπὸ τῆς Κοινότητος Ν. Ἀγχιάλου εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν ἰδία συλλογή, συναθροισθέντων ἐκεῖ, πλὴν τῶν διεσπαρμένων ἐν τῇ περιοχῇ γλυπτῶν, καὶ ὁλοκλήρου τοῦ εἰς τὰς ἀνασκαφὰς ἀνευρεθέντος ὑλικοῦ τῶν κινητῶν ἀρχαίων καὶ ἰδίᾳ τῶν μικρῶν τεμαχίων. Τὰ μεγαλύτερα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀφέθησαν ἐπὶ τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς εἰς ἣν θέσιν καὶ ἀνευρέθησαν, μετεφέρθησαν δὲ καὶ ἐταξινομήθησαν ἐν τῷ οἰκήματι τὰ χαρακτηριστικώτερα ἐκ τούτων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

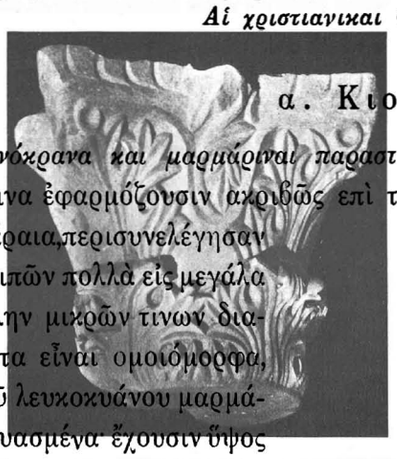

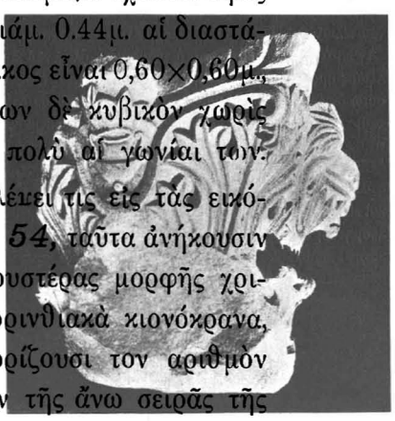

α. Κιονόκρανα.

1. Κιονόκρανα και μαρμάρινα παραστάδες του αἰθρίου. — Ἐκ τῶν κιονοκράνων τοῦ αἰθριου, ἅτινα ἐφαρμόζουσιν ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν ἀνευρεθέντων κορμῶν τῶν κιόνων, ἀνευρέθησαν ἑξακέραια, περισυνελέγησαν δὲ ἐκ τῶν λοιπῶν πολλὰ εἰς μεγάλα τεμάχια. Πλην μικρῶν τινων διαφορῶν, πάντα εἶναι ομοιόμορφα, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λευκοκυάνου μαρμάρου κατεσκευασμένα· ἔχουσιν ὕψος 0.53μ. καὶ διάμ. 0.44μ. αἱ διαστάσεις τοῦ ἄβακος εἶναι 0,60×0,60μ., τὸ σχῆμά των δὲ κυβικὸν χωρὶς νὰ ἐξέχωσι πολὺ αἱ γωνίαι των.

Ὡς βλέπει τις εἰς τὰς εικόνας ***53*** καὶ ***54***, ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὰ ἁπλουστέρας μορφῆς χριστιανικὰ κορινθιακὰ κιονόκρανα, ἅτινα περιορίζουσι τον ἀριθμὸν τῶν φύλλων τῆς ἄνω σειρᾶς τῆς ακάνθου εἰς τέσσαρα, πληροῦντα τὰς γωνίας καὶ ἁπλούμενα μέχρι σχεδὸν τῶν ελίκων. Στεροῦνται καλύκων ἀκάνθου, φέρουσι δὲ μόνον εἰς τὰς γωνίας ἐκφυλισμένας ελικας ἐν εἴδει μικροῦ κύκλου. Εἰς τὸ μέσον τοῦ κιονοκράνου αἱ ελικες ἑνοῦνται σχηματίζουσαι συνεχῆ ταινίαν, ἀπὸ τῆς οποίας ἐκφύεται κλαδίσκος ἀκάνθου καταλαμβάνων καὶ τὴν ἀπόφυσιν· ὁ κλαδίσκος οὗτος, πάντοτε διάφορος εἰς τὰ διάφορα κιονόκρανα, ἀποτελεῖ τὴν μόνην παραλλαγὴν αὐτῶν. Ἐν τούτων φέρει ἀντὶ κλαδίσκου κάνθαρον (εἰκ. 54), θέμα, ὅπερ συχνώτατα, ὡς γνωστόν, παρατηρεῖται εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν τέχνην καὶ ἰδίᾳ εἰς ψηφιδωτά.

Ὁ τύπος τῶν ἁπλουστέρων τούτων χριστιανικῶν κορινθιακῶν κιονοκράνων μετὰ τεσσάρων μόνον φύλλων εἰς τὰς γωνίας, ὅστις

Εἰκ. 53-54. Κιονόκρανα τῶν στοῶν τοῦ αἰθρίου τῆς Βασιλικῆς Α

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἔχει μείνει ἀνεξέταστος μέχρι τοῦδε, ἔχει μακρὰν σειρὰν παραλλήλων εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας τοῦ Βυζαντίου, μεταξὺ δὲ τούτων ὀλίγα εἶναι χρονολογημένα.

Τὸ ἀρχαιότερον κιονόκρανον τῆς σειρᾶς ταύτης εἶναι τὸ προερχόμενον ἐκ τοῦ ἁγίου Μηνᾶ τῆς Αἰγύπτου[1] ὅμοιον τοῦ ὁποίου ὑπάρχει εἰς τὸ Μουσεῖον Καΐρου[2]· ταῦτα ἀποτελοῦσι τὴν προβαθμίδα τοῦ τύπου τούτου, διότι αἱ ἕλικες εἶναι ἀκόμη εἰς αὐτά, ὅπως καὶ εἰς τὰ ἀρχαῖα, διπλαῖ μὲ ζεῦγος ἐσωτερικῶν τοιούτων, ἡ δὲ μορφὴ τῆς ἀκάνθου μὲ τὰ ἐπιμήκη ἄκρα τῶν φύλλων εἶναι χαρακτηριστικὴ διὰ σειρὰν κιονοκράνων τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰῶνος. Τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰῶνος ἔχομεν ὅμοια κιονόκρανα εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης (εἰς τὸ τρίλοβον παράθυρον τοῦ νάρθηκος), μικρότερα τὸ μέγεθος καὶ μὲ ἐξεχούσας τὰς γωνίας, ὡς εἶναι συνήθως τὰ ρωμαϊκά[3], προερχόμενα πιθανώτατα ἐκ τοῦ πρώτου ναοῦ τοῦ Λεοντίου (412). Τοῦ τέλους τοῦ 5ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰ. εἶναι τὰ κιονόκρανα τῆς βασιλικῆς τοῦ ἁγίου Ἀπολλιναρίου τοῦ νέου ἐν Ραβέννῃ[4], εἰς τὰ ὁποῖα αἱ ἄκανθοι δὲν ἔχουσι τὴν ἰσχυρὰν διάπλασιν τῶν προηγουμένων. Ὅμοια κιονόκρανα ἐχρησιμοποιήθησαν ἐκ δευτέρου εἰς τὸ Φετιχιὲ Τζαμὶ Κων/πόλεως[5], καὶ εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ αὐτόθι ναοῦ τῶν ἁγίων Θεοδώρων (Κιλισσέ)[6]. Ἐν Ἑλλάδι εὑρίσκονται ὅμοια κιονόκρανα εἰς τοὺς δύο ἀνατολικοὺς κίονας τῆς βασιλικῆς τῆς ἁγ. Παρασκευῆς τῆς Χαλκίδος· ταῦτα εἶναι ἱκανῶς λεπτότερα τῶν λοιπῶν προσετέθησαν ἄρα κατὰ τὰς ἐπισκευὰς τῶν Φράγκων, χρησιμοποιηθέντος ὑπάρχοντος ὑλικοῦ, ἴσως καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ναοῦ· ὅμοιον πρὸς αὐτὰ κιονόκρανον σῴζεται εἰς τὸ Μουσεῖον Χαλκίδος[7]. Τέλος ἄλλα εὑρίσκονται εἰς τὰ Μουσεῖα Θεσσαλονίκης καὶ Κορίνθου, εἰς Μονὴν τοῦ Τσάγεζι[8], εἰς τὴν νεωστὶ ἀνασκαφεῖσαν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν Ὀλύμπου Ἀττικῆς καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν σῳζομένων ἁπλουστέρων τούτων χριστ. κορινθιακῶν κιονοκράνων βλέπομεν, ὅτι ταῦτα ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ πλήρη κορινθιακὰ καὶ τὰ λεγόμενα θεοδοσιανά, ἁπλᾶ ἢ μετὰ ζῴων, ἀποτελοῦσιν ἕνα τῶν κυριωτέρων τύπων κιονοκράνων ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 4ου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰῶνος, ἤτοι πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἂν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὁ τύπος καθ' ὅλου τοῦ κιονοκράνου δὲν τροποποιεῖται ἡ διάπλασις ὅμως τῶν φύλλων τῆς ἀκάνθου ὑφίσταται ἐξέλιξιν, ὅπως καὶ εἰς τὰ πλήρη κορινθιακά, οὕτω δὲ ἐκ τῆς μορφῆς καὶ τῆς τεχνοτροπίας τῆς ἀκάνθου δυνάμεθα ἀκριβέστερον χρονικῶς ταῦτα νὰ καθορίσωμεν. Αἱ ἄκανθοι τοῦ ἡμετέρου κιονοκράνου βαθέως εἰργασμέναι καὶ μὲ τὰ ἄκρα των ἐνούμενα εἰς τὴν κάτω στεφάνην τῶν φύλλων, τὰ δὲ ἄνω ἀβαθῶς ἁπλούμενα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ καλάθου, ἔχουσι τὸν μαλακότητα καὶ τὴν εὐλυγισίαν τοῦ ὀργανικοῦ φύλλου ὅπως εἰς τὸ κιονόκρανον τοῦ ἁγ. Μηνᾶ. Ἀλλ' ἐνῷ εἰς ἐκεῖνο καὶ εἰς τὴν μορφὴν καὶ εἰς τὴν διακοσμητικὴν ἕνωσιν τῶν φύλλων ὑπάρχει ἀναζήτησίς τις, εἰς τὰ ἡμέτερα ἡ διακοσμητικὴ διάταξις τῆς ἀκάνθου εἶναι σταθερὰ οὕτως ὥστε ὀργανικὴ ζωὴ καὶ διακοσμητικότης ἰσορροποῦσι πλήρως. Τοῦτο παρατηρεῖται κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς Ε΄ ἑκατοντ. ὁπότε συμπίπτει καὶ ἡ καλυτέρα ἄνθησις τοῦ διακοσμητικοῦ ἀναγλύφου. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ 5ου

1 *Kaufmann*, Die Menasstadt, I, Leipzig, 1910, Taf. 68 πρβλ. καὶ Taf. 70 - 73.

2 *Weigand*, ἐν Ath. Mitt. XXXIV Πίν. III 1 καὶ 2 πρβλ. καὶ *Strzygowski*, Koptische Kunst N° 7350.

3 Βλ. εἰκόνα ἐν *Diehl - Le Tourneau - Saladin*. Les monuments chrétiens de Salonique, Paris, 1918 εἰκ. 29.

4 *Diehl*, Ravenna, Paris, 1907, σ. 48. Βλ. καὶ ἕτερον ὅμοιον κιονόκρανον ἀποκείμενον εἰς τὸ Μουσεῖον Ραβέννης ἐν *Weigand* ἔ. ἀ. Πίν. II, 8.

5 *Strzygowski*, Byz. Denkmäler, Wien, 1893 II, Πίν. 15.

6 *Millingen*, Byz. churches in Constantinopel, London, 1912. Πίν. XXIV.

7 Βλ. ἐν Δελτίῳ Χριστ. Ἑταιρείας 1925, εἰκ. 1 σελ. 89.

8 Γ. Σωτηρίου, ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρίας βυζαντινῶν σπουδῶν, τοῦ ἔτους 1928 σελ. 364 εἰκ. 14 (ἄνω).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

αἰῶνος ἄρχεται νὰ ὑπερισχύῃ ἡ διακοσμητικότης καὶ ν' ἀποβαίνωσιν αἱ ἄκανθοι ὁλοὲν σχηματικώτεραι. Εἰς τὰ κιονόκρανα: τῶν Στόβων (περὶ τὸ ἔτος 500· πρβλ. Egger, ἔ.ἀ. εἰκ. 29,30), τῆς Ραβέννης (τοῦ τέλους τοῦ 5ου – ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰῶνος βλ. Weigand, ἔ.ἀ. πίν. II 8) τοῦ Θεολόγου Ἐφέσου (τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ βλ. Σωτηρίου, Ἀρχ. Δελτίον, 7ον, σ. 169, εἰκ. 41) δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν τὴν τοιαύτην βαθμιαίαν αὔξησιν τῆς σχηματικότητος. Ἡ ὁμοιότης εἰς τὴν κατασκευὴν καὶ τεχνοτροπίαν τῆς ἀκάνθου τοῦ ἡμετέρου κιονοκράνου πρὸς τὰ κιονόκρανα: τοῦ νάρθηκος τοῦ ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης (412) καὶ τοῦ κίονος τοῦ Μαρκιανοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει (456) δεικνύει, ὅτι μεταξὺ τῶν χρονικῶν τούτων ὁρίων δύνανται καὶ τὰ ἡμέτερα ν' ἀναχθῶσι.

Ἐπὶ τῶν κιονοκράνων τούτων τοῦ αἰθρίου ἦσαν τοποθετημένα βαρέα καὶ ἁπλᾶ ἐπιθήματα (ὕψ. 0.40, κάτω 0.50 μ., καὶ ἄνω 1.00×0,78 μ.) φέροντα ὡς μόνον διάκοσμον ἀναγλύφους λατινικοὺς σταυροὺς ἐπὶ τῶν δύο αὐτῶν ὄψεων (βλ. ἀνωτ. εἰκ. 40). Ἐξ αὐτῶν ἀνευρέθησαν πέντε ἀκέραια καὶ τρία ἄλλα εἰς μεγάλα τεμάχια.

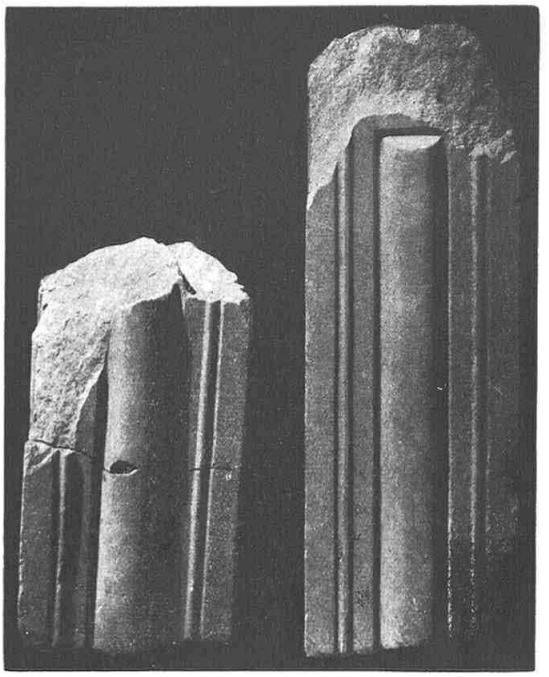

Εἰκ. 55. Ἀνευρεθέντα τεμάχια τῶν μαρμαρίνων παραστάδων τοῦ αἰθρίου.

Αἱ παραστάδες, εἰς τὰς ὁποίας κατέληγον πρὸς ἀνατολὰς αἱ κιονοστοιχίαι τοῦ αἰθρίου δὲν ἦσαν κτισταὶ ἀλλὰ μαρμάριναι μετὰ γλυφῶν κατὰ ἑλληνορρωμαϊκὰ πρότυπα, ἔχουσαι συνηνωμένην βάσιν καὶ ἰδιαίτερα ἐπίκρανα. Κατὰ τὴν ἀποχωμάτισιν τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τοῦ αἰθρίου ἀνευρέθησαν ἐννέα τεμάχια ἐκ τῶν παραστάδων τούτων κοσμούμενα μὲ ὡραίας βαθείας γλυφὰς εἰς τὰς τρεῖς αὐτῶν πλευράς ***(εἰκ. 55)***· ἡ ὄπισθεν ἀφέθη ἀνεπεξέργαστος ἐπειδὴ ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ τοίχου. Μεταξὺ τῶν ἀνευρεθέντων τεμαχίων, τὸ ἓν-ὕψους 1.20 μ. – διασῴζει καὶ τὴν συνηνωμένην ὑψηλὴν βάσιν (ὕψ. 0.42 μ., πλάτ. 0,48 μ. βλ. ἀνωτ. εἰκ. 41 ἀριστερὰ πρβλ. καὶ ἀποκατάστασιν ἐν εἰκ. 56). Ἡ βάσις αὕτη ἐφαρμόζει ἀκριβῶς εἰς τὰ ἀποκαλυφθέντα θεμέλια τῶν παραστάδων παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ αἰθρίου, ἀποτελεῖται δὲ ἐκ πλίνθου, σπείρας καὶ τροχίλου εἰς δύο σειράς[1]. Ἕτερον ἀνευρεθὲν τεμάχιον προέρχεται ἐκ τοῦ ἀνωτάτου μέρους τῆς παραστάδος (βλ. ἐν εἰκ. 54 δεξιὰ) οὕτως, ὥστε ἡ ἀποκατάστασις αὐτῆς νὰ νὰ εἶναι δυνατή, ὡς δεικνύει τὸ παρατιθέμενον σχέδιον ***(εἰκ. 56)*** ἔνθα καὶ ἡ τομὴ καὶ ἡ κατατομὴ τῆς βάσεως.

Αἱ μαρμάριναι παραστάδες ἔφερον κορινθιάζοντα ἐπίκρανα ἀνάλογα πρὸς τὰ κιονόκρανα τοῦ αἰθρίου. Ἐκ τούτων ἀνευρέθη ἓν ***(εἰκ. 57)*** (ὕψ. 0.50μ πλευρὰ ἄβακος 0.68μ.) ἠκρω-

1 Περὶ βάσεων παραστάδων βλ. Weigand, ἔ.ἀ. σελ. 16 κέ. ἔνθα ὑπάρχει καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

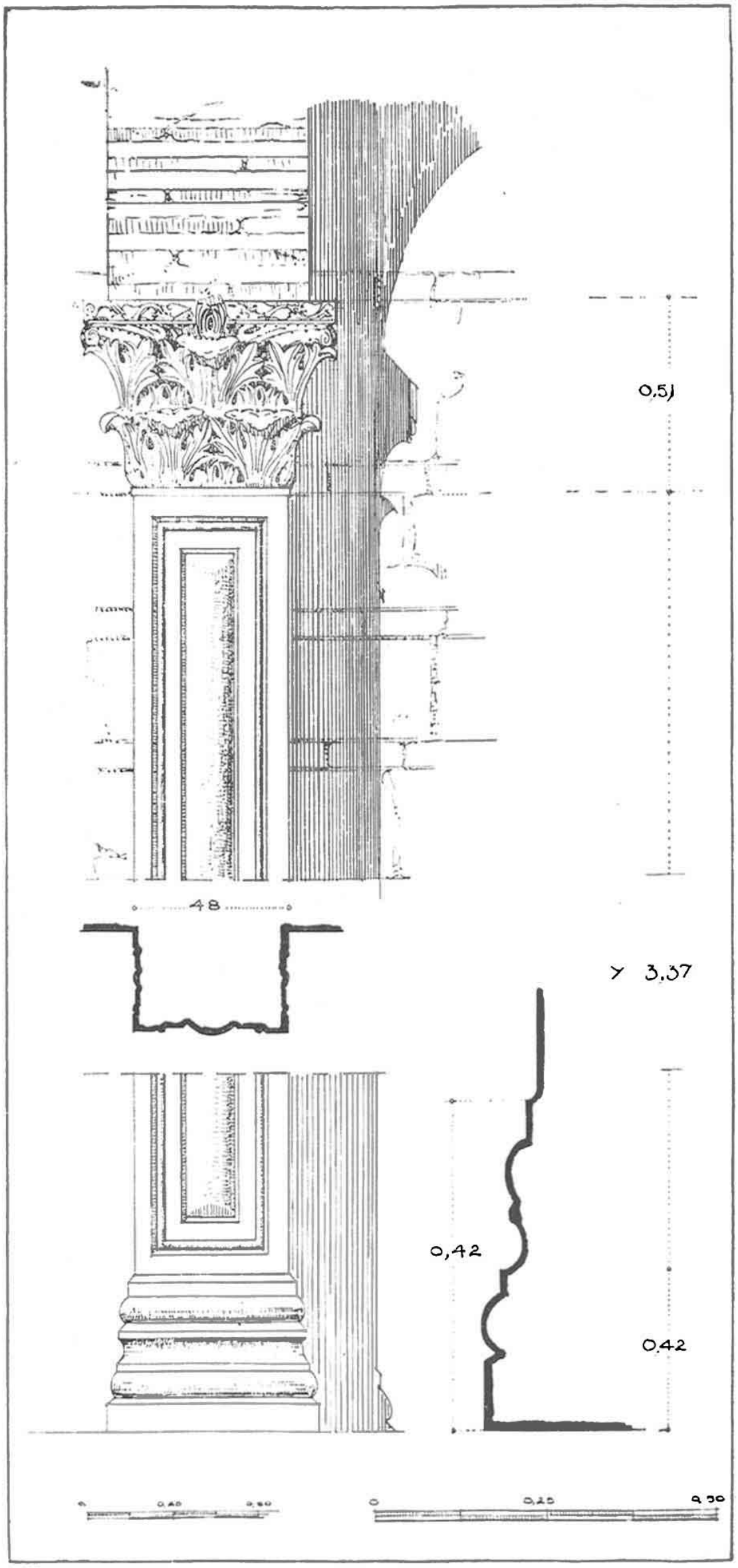

Εἰκ. 56. Ἀποκατάστασις παραστάδος τοῦ Λίθρίου τῆς Βασιλικῆς Α.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

τηριασμένον εἰς τὴν βάσιν αὐτοῦ.καὶ κατὰ τὰ ἄνω ἄκρα τοῦ ἄβακος καὶ ἕτερον μικρὸν τμῆμα δευτέρου ἐπικράνου προερχόμενον ἐκ τῆς κάτω γωνίας. Τὰ μεγάλα φύλλα τῆς ἀκάνθου, δύο κάτω καὶ τρία ἄνω, ἐξ ὧν τὰ γωνιαῖα φαίνονται ὡς ἡμίφυλλα εἰς τὴν κυρίαν ὄψιν, καλύπτουσιν ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ σώματος τοῦ ἐπικράνου. Ἄνωθεν τῶν φύλλων ὑπῆρχον τὰ καλυκοειδῆ φύλλα ἀκάνθου πιθανώτατα δὲ καὶ ἕλικες εἰς τὰς γωνίας, ταῦτα ὅμως ἔχουσιν ἀποκρουσθῆ. Ὁ ἄβαξ κοσμεῖται διὰ κυματοειδοῦς ἕλικος κισσοῦ, ἡ δὲ ἐν τῷ μέσῳ ἀπόφυσις, κατερχομένη μέχρι τοῦ μέσου φύλλου, φέρει κάλυκα ἐξ ἡμιφύλλων ἀκάνθου.

Τὸ ὡραῖον τοῦτο ἐπίκρανον εἶναι εἰργασμένον κατὰ τὴν ἡμιδιάτρητον τεχνικήν, ἐνσαρκώνει δὲ καθαρώτερον τὸ κυριαρχοῦν πνεῦμα τῆς γλυπτικῆς κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα. Αἱ ἄκανθοι, ὁμοιόταται πρὸς τὰς ἀκάνθους τῶν κιονοκράνων, εἶναι ἐνταῦθα ἐσκαμμέναι βαθύτερον καὶ καθὼς ἐφάπτονται πάντα τὰ αἰχμηρὰ ἄκρα πρὸς ἄλληλα, τὰ διάμεσα κενὰ τονίζονται ζωηρῶς, ὥστε εἰς τὴν σκιάν των τὸ σῶμα τοῦ ἐπικράνου ἐξαφανίζεται τὰ δὲ φύλλα φαίνονται ὡς διάτρητα. Οὕτως ἡ ὕλη ἀποβάλλει τὴν ἐντύπωσιν τοῦ βάρους, αἱ δὲ ἄκανθοι χωρὶς ν' ἀποβάλωσιν ὅλως τὴν ἑλληνικὴν ὀργανικήν των μορφὴν παρέχουσι τὴν ἐντύπωσιν ἐλαφροῦ δαντελλωτοῦ διακόσμου. Τὸ ἡμέτερον ἐπίκρανον συγκρινόμενον πρὸς τὸ ὅμοιον τῆς παραστάδος τῆς Χρυσῆς Πύλης τῆς Κων/πόλεως (ἀποδιδόμενον εἰς τὴν ἐποχὴν Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, ἀλλ' ἀποδειχθὲν ὑπὸ τοῦ Weigand ὡς ἔργον ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β')[1] δεικνύει εἰς τὴν τεχνοτροπίαν στενὴν ὁμοιότητα πρὸς αὐτὸ παρὰ τὴν διαφορὰν τῆς μορφῆς τῆς ἀκάνθου. Εἰς τὰ τῆς Χρυσῆς Πύλης δηλ. κιονόκρανα αἱ ἄκανθοι δὲν ἀποσχίζονται εἰς πενταφυλλα, ὡς εἰς τὸ ἡμέτερον, ἀλλ' εἰς τρίφυλλα κατὰ ἐπικρατοῦσαν μορφὴν τῆς ἀκάνθου κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα. Ὅμοιον ἐπίκρανον ἀνευρέθη ἐσχάτως εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Δίου·[2] τοῦτο εἰς τὴν μορφὴν τῆς ἀκάνθου ἀκολουθεῖ ρωμαϊκὰ πρότυπα μὲ τὰς χαρακτηριστικὰς βαθείας χαραγὰς μεταξὺ τῶν μερῶν τοῦ φύλλου ἀντὶ τῶν «ὀφθαλμῶν», εὑρίσκεται δὲ πολὺ πλησίον πρὸς τὰ ρωμαϊκὰ γλυπτὰ τῶν ἐσχάτων χρόνων — λ. χ. τοῦ Σπαλάτου — καὶ ἀποτελεῖ μίαν πρὸς κατάπτωσιν ἐξέλιξιν αὐτῶν· εἶναι πιθανώτατα ἔργον τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰῶνος. Ἐὰν παραβάλωμεν τὸ κιονόκρανον τοῦ Δίου πρὸς τὸ τῆς Χρυσῆς Πύλης καὶ πρὸς τὸ ἡμέτερον, βλέπομεν καταφανῶς μὲ πόσην νέαν ὁρμὴν ἐζωογονήθη ἡ γλυπτικὴ κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα.

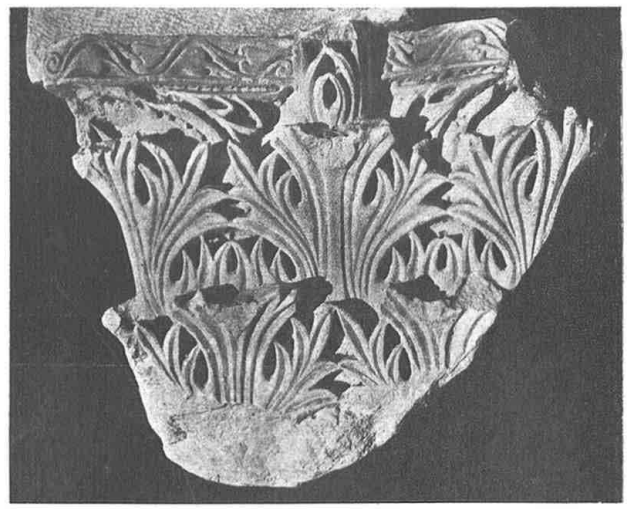

Εἰκ. 57. Ἀνευρεθὲν κιονόκρανον παραστάδος τοῦ αἰθρίου.

1 *Strzygowski* Jahrb. d. deutsch. Arch. Inst. 1893. σ. 10. πρβλ. καὶ Weigand, ἔ. ἀ. σελ. 8.

2 Βλ. ΠΑΕ. τοῦ ἔτους 1928, σελ. 94 ἔνθα ἐδημοσιεύθη τὸ κιονόκρανον τοῦτο ἐν ἐκθέσει περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Δίου ἐν Μακεδονίᾳ ὑπὸ τοῦ ἐρευνῶντος εἰσέτι τὴν ἀνευρεθεῖσαν ἐκεῖ χριστ. βασιλικὴν καθηγητοῦ Γ. Σωτηριάδου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

2. Κιονόκρανα τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος. — Ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς – πλὴν τοῦ στυλοβάτου καὶ τῶν κατὰ χώραν βάσεων τῶν

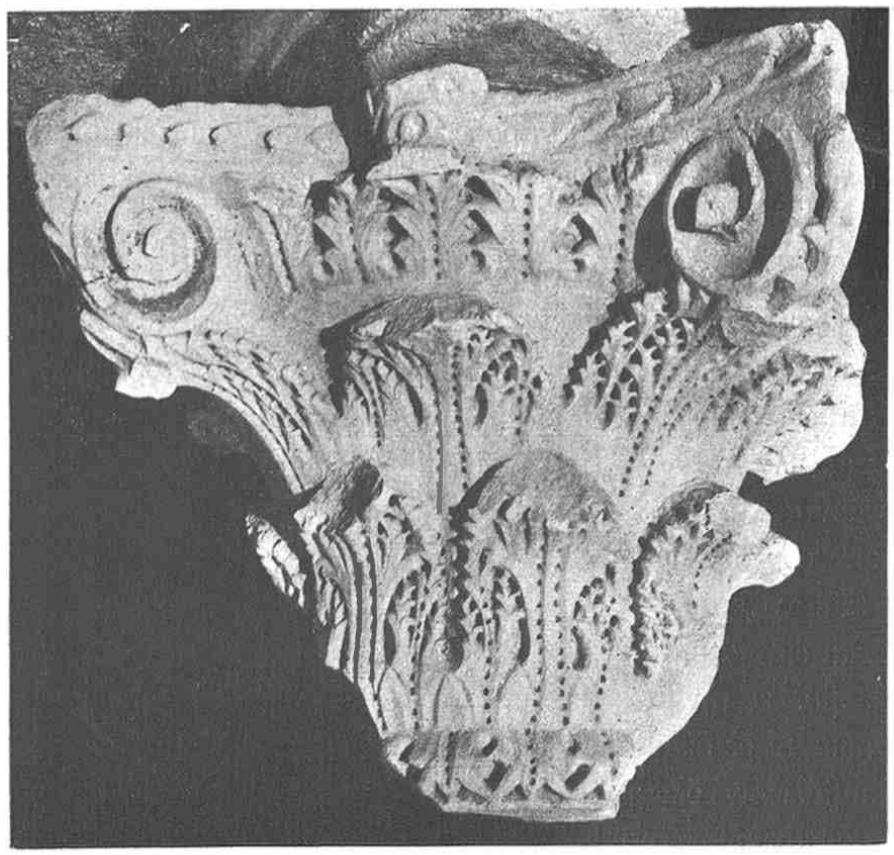

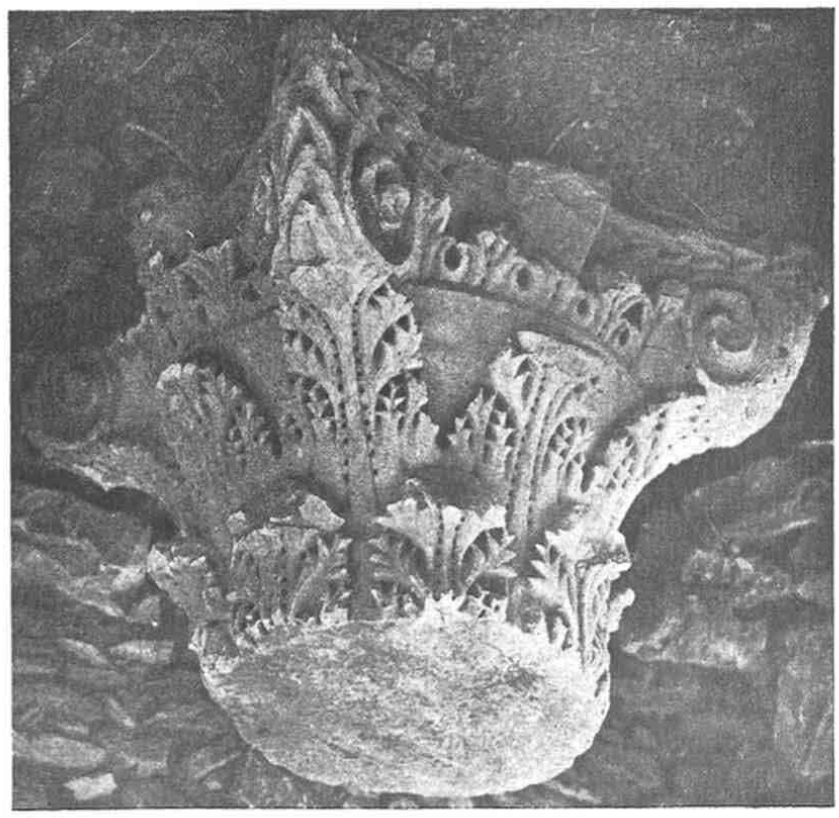

Εἰκ. 58 - 59. Ἀνευρεθέντα θεοδοσιακὰ κιονόκρανα τοῦ κάτω ὀρόφου τῆς Βασιλικῆς Α.

κιόνων, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω – εὑρέθησαν πέντε ὅμοιαι ἀλλὰ μικρότεραι βάσεις ἀνήκουσαι εἰς τὰ ὑπερῷα· ἐπίσης ἀνευρέθησαν δύο ἀκέραιοι κίονες, ἐξ ὧν ὁ εἷς προέρχεται

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἐκ τῆς κάτω κιονοστοιχίας (ὕψ. 3,50μ., κάτω διάμ. 0,56μ. καὶ ἄνω 0,48μ.) καὶ ὁ ἕτερος ἐκ τῶν ὑπερῴων (ὕψ. 2,50μ., διάμ. 0,48μ. κάτω καὶ 0,40μ. ἄνω) ὡς καὶ δέκα μεγάλα τμήματα κιόνων πάντα ἐκ λευκοῦ προκοννησιακοῦ μαρμάρου.

Ἐκ τῶν κιονοκράνων τῆς βασιλικῆς, αἱ διαστάσεις τῶν ὁποίων ἀνταποκρίνονται πρὸς τοὺς κάτω κίονας, ἀνευρέθησαν τέσσαρα σχεδὸν ἀκέραια, δύο εἰς μεγάλα τμήματα καὶ πλῆθος μικρῶν τεμαχίων. Ἀνήκουσι δὲ ταῦτα εἰς τὸν γνωστότατον καὶ κατ' ἐξοχὴν διαδεδομένον τύπον κατὰ τὸν 5ον αἰ. τὸν λεγόμενον «θεοδοσιανόν», τὰ πολυάριθμα σωζόμενα δείγματα τοῦ ὁποίου παρουσιάζουσι πλείστας ὅσας ἐλαφρὰς ποικιλίας εἰς τὸ γενικὸν σχῆμα, τὴν τεχνοτροπίαν, τὴν μορφὴν τῶν μεγάλων φύλλων, τὸν διάκοσμον τοῦ ἄβακος κλπ. Τὰ ἡμέτερα ἔχουσιν ὡραῖον σχῆμα μὲ τὰς γωνίας λίαν ἐξεχούσας. Τὰ δύο ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνευρεθέντων σχεδὸν ἀκεραίων ***(εἰκ. 58 καὶ 59)*** (ὕψ. 0,60μ., ἄβακ. 0,70μ. καὶ διαμ. 0,48μ.) δὲν εἶναι ἐντελῶς ὅμοια· ἔχουσι τὰ δύο εἴδη τῶν φύλλων, ὧν γίνεται χρῆσις εἰς τὰ θεοδοσιανά, ἤτοι τὸ ἁπλοῦν καὶ τὸ συνθετώτερον, τὸ περιβαλλόμενον δηλονότι ὑπὸ δύο ἡμιφύλλων ἐν εἴδει πλαισίου ἐκ λοξῶν φύλλων, ὡς εἶναι τὰ γωνιαῖα φύλλα τοῦ κιονοκράνου τῆς εἰκ. 59· ἄλλαι μικραὶ διαφοραὶ παρατηροῦνται εἰς τὴν ἀπόφυσιν καὶ τὰς μεταξὺ τῶν δύο ἑλίκων γωνίας, αἵτινες κοσμοῦνται πᾶσαι κατὰ διάφορον τρόπον (κλάδοι κισσοῦ, ἡμίφυλλα διατρήτου ἀκάνθου, ἐπάλληλα φύλλα δάφνης κλπ.).

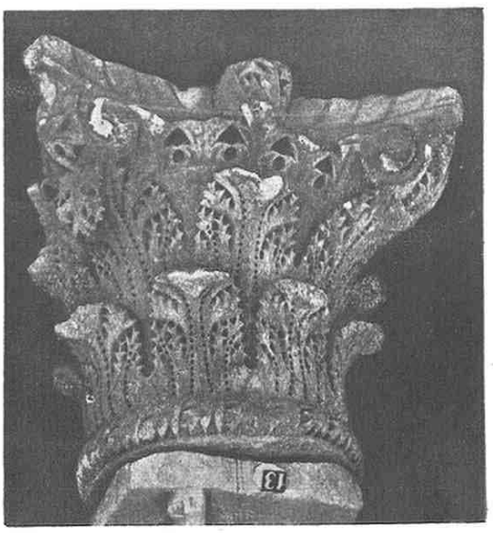

Εἰκ. 60. Θεοδοσιακὸν κιονόκρανον τοῦ Μουσείου Κορίνθου.

Τὰ ἡμέτερα κιονόκρανα συγκρινόμενα πρὸς τὰ πολλὰ παράλληλα ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις καὶ τῇ Ἰταλίᾳ[1], παρουσιάζουσι τὰς στενωτέρας ἀναλογίας ἐκτελέσεως πρὸς τὰ τῶν ναῶν ἁγ. Παρασκευῆς καὶ ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης (5ου αἰ.)[2], Ραβέννης[3] Τσάγεζι[4] καὶ ἰδίως πρὸς τὰ μὴ μελετηθέντα εἰσέτι κιονόκρανα τοῦ Μουσείου Κορίνθου ἓν τῶν ὁποίων καὶ παραθέτομεν ***(εἰκ. 60)***. Ἐπίσης δὲν ὑπολείπονται πολὺ ὡς πρὸς τὴν ἐπιμελῆ ἐργασίαν πρὸς τὰ κιονόκρανα τῆς Μονῆς τοῦ Στουδίου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ ἐκεῖθεν μεταφερθέντος ἐν Μουσείῳ Βερολίνου[5], ἅτινα εἶναι οἱ καλύτεροι ἀντιπρόσωποι τοῦ εἴδους τούτου.

Τὰ ἐπὶ τῶν θεοδοσιανῶν τούτων κιονοκράνων τοποθετημένα ὑψηλὰ ἐπιθήματα ἦσαν ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ αἰθρίου, ὅλως ἁπλᾶ μὲ ἕνα ἀνάγλυφον σταυρόν. Ἐξ αὐτῶν μόνον ἓν ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς ἀκέραιον, πολλὰ δὲ εἰς τεμάχια.

Διάφορα εἶναι τὰ κιονόκρανα τοῦ τριβήλου, ἤτοι τῶν δύο κιόνων μεταξὺ νάρθηκος καὶ βασιλικῆς. Εὑρέθησαν ἀμφότερα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ νάρθηκος ἀτυχῶς λίαν ἠκρωτηριασμένα.

1 Βλ. συγκέντρωσιν ὑλικοῦ ἐν *Strzygowski*, Mitteil. d. deutschen arch. Instituts 1889 XIV σ. 281 κ.ἑ. *Laurent* Bull. d. corr. hell. VII-XI 1892 σ. 211. *Wulff* Alfchr. u. Byz. Denkmäler I σ. 54. *Alten*, Geschichtc d. altchr. Kapitells, 1913, σ. 63 κ. ἀλλ.

2 Βλ. εἰκόνα ἐν Diehl Le Tourneau καὶ Saladin, ἔ. ἀ. pl. VIII καὶ XXIII.

3 Βλ. εἰκόνα ἐν Laurent. ἔ. ἀ. fig. 2.

4 Σωτηρίου, ἐν Ἐπετηρ. Ἑτ. βυζ. σπουδῶν, 1926, εἰκ. 4.

5 Βλ. εἰκόνα ἐν Wulff, ἔ ἀ. Nº 160.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ὡς βλέπει τις εἰς τὰς εἰκόνας ***(εἰκ. 61 καὶ 62)*** τὰ κιονόκρανα ταῦτα (ὕψ. 0.62, πλευρὰ ἄβακος 0,68 μ.) ἀνήκουσιν εἰς τὸ εἶδος τῶν φερόντων προτομὰς ζῴων εἰς πρωτότυπον ὅμως παραλλαγήν. Τὰ κάτω μέρος τῶν κιονοκράνων περιβάλλει ὁ συνήθης στέφανος ἐξ ὀκτὼ φύλλων λεπτῆς ἀκάνθου. Εἰς τὰς γωνίας ἐκτείνονται πρὸς τὰ ἔξω λέαιναι ἐν προτομῇ κρατοῦσαι διὰ τῶν ἐμπροσθίων αὐτῶν ποδῶν μικροὺς κριούς, τὰ μεταξὺ δὲ τῶν λεαινῶν κενὰ πληροῦσι τέσσαρες ζωηραὶ λεοντοκεφαλαὶ μὲ ἡμιάνοικτα στόματα εἰς καλὴν ἐργασίαν. Ὁ ἄβαξ, ὅλως ἁπλοῦς, ἔχει εἰς τὰς ἐξεχούσας γωνίας τὴν πλάκα ἐλευθέραν συνδεομένην μόνον διὰ τριπλῶν συνδέσμων μὲ τὰς κάτωθι κεφαλὰς τῶν λεαινῶν· φέρει εἰς τὸ μέσον ὡς ἀπόφυσιν δύο ἕλικας ἐκ χονδροῦ στελέχους, τοῦ ὁποίου τὸ κάτω μέρος δὲν διεσώθη. Ἐκ τῶν μικρῶν κριῶν ἀνευρέθησαν τέσσαρα μεγάλα τεμάχια τῶν σωμάτων αὐτῶν οὐχὶ ὁμοιομόρφως εἰργασμένα

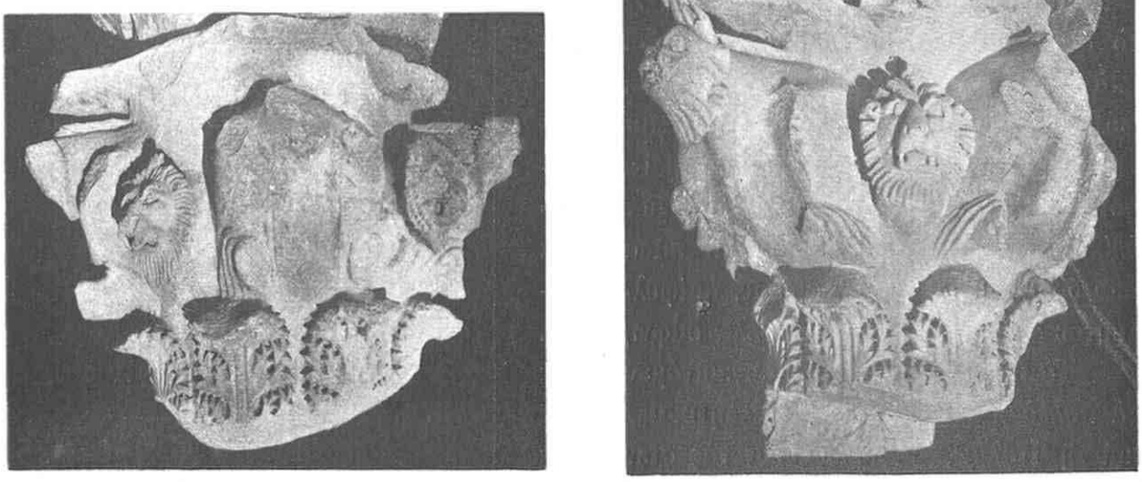

Εἰκ. 61 - 62. Κιονόκρανα τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος.

(εἰκ. 63)· ἄλλα ἔχουσι καλὴν πλάσιν, ὡς τὰ δύο κάτω ἀριστερὰ καὶ ἄλλων οἱ πόδες δηλοῦνται διὰ χαραγῶν ὡς εἶναι τὸ μεμονωμένον σῶμα ἄνω. Ἡ μόνη διασωθεῖσα κεφαλὴ κριοῦ εἶναι εἰργασμένη μὲ ἱκανὴν φωτοσκίασιν.

Τὰ τμήματα ταῦτα τῶν κριῶν τὰ διασῴζοντα καὶ τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν τῶν λεαινῶν, οἱ ὄνυχες τῶν ὁποίων ἐμπηγνύονται εἰς τὰ νῶτα καὶ τὸ στῆθος αὐτῶν, ἐπιτρέπουσι τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κιονοκράνου ὡς δεικνύει τὸ παρατιθέμενον σχέδιον ***(εἰκ. 64)***. Οἱ μικροὶ κριοὶ μὲ τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην πρὸς τὰ ἔξω εὑρίσκονται ἑκατέρωθεν τῶν λεοντοκεφαλῶν εἰς τὰς δύο τῶν προσόψεων τῶν κιονοκράνων οὕτως, ὥστε αἱ πλευραὶ αὗται νὰ κοσμῶνται μὲ πέντε κεφαλὰς ζῴων, δύο τῶν λεαινῶν εἰς κατατομήν, δύο τῶν κριῶν εἰς τρία τέταρτα, καὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ λέοντος εἰς τὸ μέσον εἰς ὡραῖον καὶ ἁρμονικὸν σύνολον. Τὸ ὅλως ἔξεργον καὶ αἱ πλήρης ἀληθείας μορφαὶ τῶν ζῴων καὶ ἰδίᾳ τῶν μικρῶν κριῶν τῶν συνθλιβομένων μεταξὺ τῶν γαμψονύχων τῶν λεαινῶν προδίδει ἕνα τόνον παλλομένης ζωῆς εἰς τὰ κιονόκρανα ταῦτα.

Κιονόκρανα μὲ στέφανον φύλλων εἰς τὴν βάσιν καὶ ζῷα ἢ πτηνὰ εἰς τὰς γωνίας εἰς ποικίλας παραλλαγὰς εἶναι, ὡς γνωστόν, τύπος λίαν ἀγαπώμενος κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα[1].

1 Βλ. σειρὰν ἐξ αὐτῶν ἐν *Brehier*, Nouvelles archives des missions scientifiques Paris, 1911, Fasc. 3, σ. 32.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

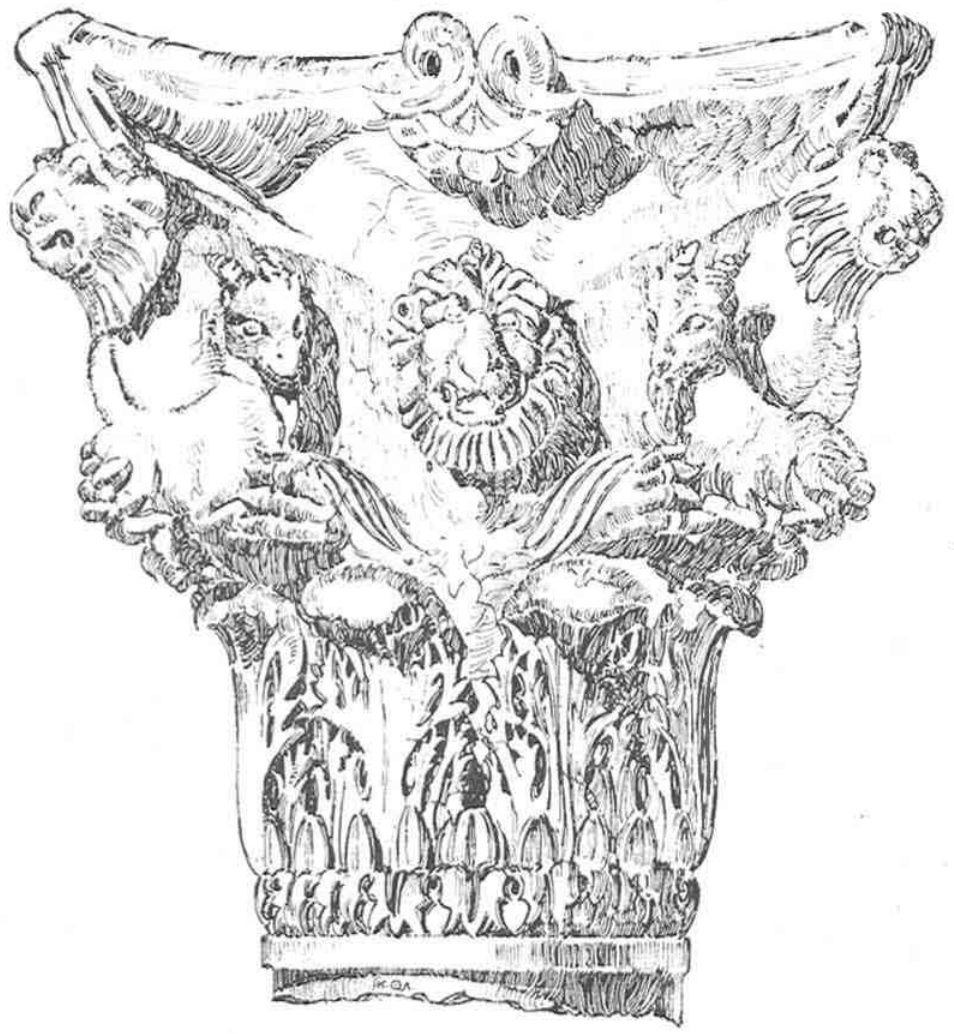

Εἰκ. 64. Ἀποκατάστασις κιονοκράνου τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος.

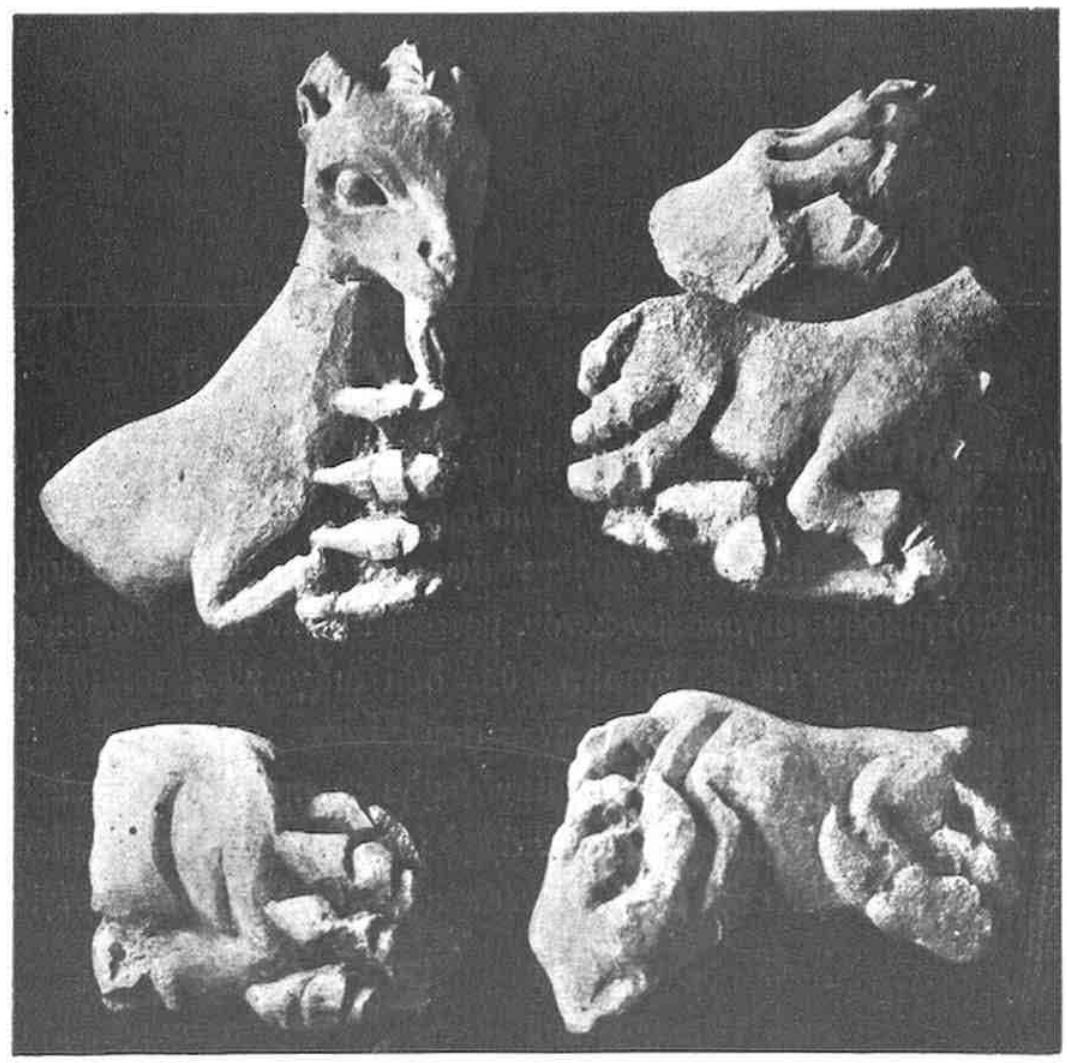

Εἰκ. 63. Ἀνευρεθέντα τεμάχια κιονοκράνου τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Τὰ ἡμέτερα προσθέτουσιν εἰς τὴν σειρὰν ταύτην μίαν τῶν πλουσιωτέρων καὶ ὡραιοτέρων παραλλαγῶν. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν κιονοκράνων τοῦ εἴδους τούτου ἓν κιονόκρανον τοῦ Μουσείου Ραβέννης θὰ ἠδύνατο ὡς παράλληλον νὰ θεωρηθῇ μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τοῦτο ἔχει κληματίδα κάτω καὶ εἶναι ἀδρότερον τοῦ ἡμετέρου εἰργασμένον[1].

Εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν πλαστικότητα τῶν κιονοκράνων τούτων τοῦ τριβήλου τὰ ἄνωθεν αὐτῶν ἐπιθήματα ἔφερον διάκοσμον ὅλως ἐπίπεδον ἁπλούμενον ἐπὶ ὁλοκλήρου τῆς ἐπιφανείας αὐτῶν. Ἐκ τῶν ἐπιθημάτων τούτων διεσώθη ἓν μόνον (ὕψ. 0.39 μ., κάτω 0.50 × 0.49 μ., καὶ ἄνω 97 × 0,72 μ.) εἰς ἀρίστην κατάστασιν ***(εἰκ. 65).*** Μεγάλα φύλλα λεπτοτάτης ἀκάνθου ὑψοῦνται ἐλαφρῶς καμπυλούμενα ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ ἐπιθήματος ἔνθα

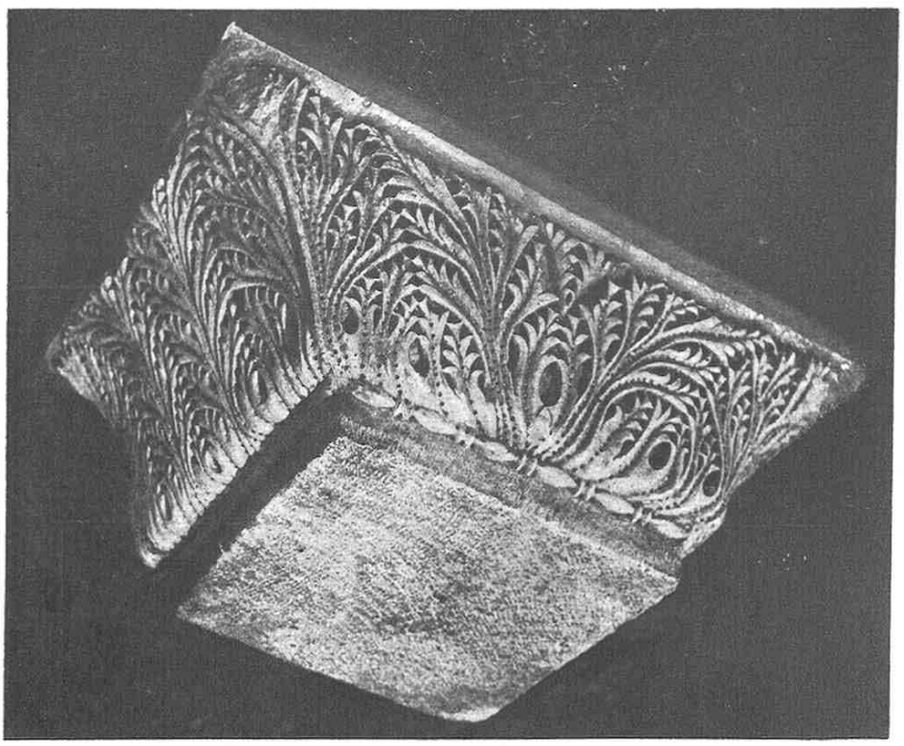

Εἰκ. 65. Ἐπίθημα κιονοκράνου τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος.

ὑπάρχει ἀστράγαλος. Αἱ ἄκανθοι εὐθυτενεῖς εἰς τὰς δύο στενὰς πλευρὰς ἐν μορφῇ δὲ κάλυκος εἰς τὰς μακρὰς καλύπτουσιν, ὁμοῦ μὲ τὰ τέσσαρα γωνιαῖα φύλλα, ἐν εἴδει τριχάπτου ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐπιθήματος χωρὶς ν' ἀφίνωσιν οὐδαμοῦ νὰ διαφαίνηται τὸ σῶμα αὐτοῦ. Ἀκόμη καὶ τὸ μικρὸν τριγωνικὸν κενόν, μεταξὺ τῶν ἐν εἴδει κάλυκος φύλλων εἰς τὸ κέντρον τῶν μακρῶν πλευρῶν ἄνω, πληροῦται ὑπὸ δύο διαγωνίως τοποθετημένων ἡμιφύλλων πτεροειδοῦς ἀκάνθου ἄνευ ὀργανικῆς τινος συνδέσεως[2].

Ἔχομεν καὶ εἰς τὸ ἐπίθημα τοῦτο τὴν ἰδίαν ἀρχὴν τέχνης, ὅπως καὶ εἰς τὰ ἐπίκρανα τοῦ αἰθρίου, ἀλλ' ἡ ἐντύπωσις τοῦ ἀβαροῦς εἰς τὸν ἁβρὸν διάκοσμον φθάνει ἐδῶ εἰς τὸ ἔπακρον. Τὰ φύλλα δὲν στεροῦνται ὀργανικῆς τινος διαπλάσεως, αὕτη ὅμως καταπνίγεται ἐκ τῆς πλη-

1 Βλ. Brehier, ἔ.ἀ. σ. 36, Pl. III[2].

2 Τοιαῦται συμπληρώσεις τῶν κενῶν παρατηροῦνται συχνώτατα εἰς τὴν βυζαντινὴν διακοσμητικὴν εἰς μορφὴν τριφύλλου, κάλυκος κλπ. Τὸ ἡμέτερον ἐνθυμίζει τὰς ἁπλουστέρας κορωνίδας τῶν παλαιοαραβικῶν ἐπιτυμβίων πλακῶν τοῦ 9ου αἰῶνος (πρβλ. *Strzygowski* Ornamente altarabischen Grabsteinen ἐν *Islam* II, 4, 1911πρβλ. τοῦ αὐτοῦ καὶ Altai Iran u. Völkerwanderung, Leipzig, 1917, σ. 82 κ.ἑ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

σμονῆς τῆς διακοσμητικότητος· ἡ ἔρεμος καὶ μόλις δηλουμένη κίνησίς των καὶ ἡ λεπτοτάτη, ἀδιάκοπος ἐναλλαγὴ φωτὸς καὶ σκιᾶς προσδίδουσιν ἔντονον ρυθμὸν εἰς τὸν δαντελλωτὸν τοῦτον διάκοσμον.

Τέσσαρα μεγάλα φύλλα ἀκάνθου εἰς τὰς γωνίας εἶναι ὁ συνήθης διάκοσμος εἰς παλαιοχριστιανικὰ ἐπιθήματα [1] ἐξ ἑλληνικῶν προτύπων[2]. Ἡ πλευρὰ μὲ τὸ διπλοῦν ἐν εἴδει κάλυκος φύλλον ἐνθυμίζει κιονόκρανα τοῦ Σεργίου καὶ Βάκχου[3]. Ἡ πλευρὰ μὲ τὰς εὐθυτενεῖς ἀκάνθους ἔχει ἀναλογίαν μὲ τὰ κιονόκρανα τοῦ ἁγ. Στεφάνου Βιθυνίας[4], καὶ μὲ τὰ ἐπίκρανα τῶν παραστάδων τῆς Ἁγ. Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως[5], ἂν καὶ εἰς τὰ ἔργα τοῦ 6ου αἰῶνος τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ κάθε φυσικότητα καθιστᾷ μεγαλυτέραν ἡ ἐν τῷ κέντρῳ ἐξόγκωσις. Παρ' ὅλας ἐν τούτοις τὰς ἀναλογίας αὐτὰς τὸ ἐπίθημα τοῦτο ἐν τῷ συνόλῳ του εἶναι μοναδικὸν νέον ἀπόκτημα μὴ ἔχον ἕτερον ἀκριβὲς παράλληλον μέχρι τοῦδε.

Αἱ παραστάδες εἰς τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν ἀπόληξιν τῶν κιονοστοιχιῶν τῆς βασιλικῆς δὲν ἦσαν μαρμάριναι, ὅπως τοῦ αἰθρίου, ἀλλὰ κτισταί, ἔφερον δὲ ἀντὶ συμπαγῶν ἐπικράνων πλάκας ἐπενδύσεως. Δύο ἀνευρεθέντα τεμάχια ἀναγλύφου πλακὸς (πάχ. 0,08μ. σῳζόμενον ὕψος 0,42μ.) μὲ τὸ ὄπισθεν μέρος ἀνεπεξέργαστον, τεθραυσμένα δυστυχῶς πανταχόθεν, προέρχονται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τῶν παραστάδων τῆς βασιλικῆς, ἤτοι εἶναι πλάκες ἐπενδύσεως τῶν ἐπικράνων των ***(εἰκ. 66).*** Ὁ διάκοσμος αὐτῶν εἶναι διηυθετημένος εἰς δύο ζῶνας: ἄνωθεν βάσεως ἐκ λοξῶν φύλλων ὑπάρχουσιν ὄρθια φύλλα ἀκάνθου λεπτεπιλέπτου διακοσμητικῆς μορφῆς, διάτρητα ἐκ τῶν πολλῶν ὀπῶν τοῦ τρυπάνου· τὸ ἓν τεμάχιον διασῴζει τὰ ἀναδιπλούμενα ἄκρα τῶν ἀκάνθων φέροντα καὶ αὐτὰ τρεῖς σειρὰς ὀπῶν. Ἡ ἄνω ζώνη χωριζομένη διὰ γλυφῆς εἰς τὸ ἓν τεμάχιον, διὰ γλυφῆς καὶ ἀστραγάλου εἰς τὸ ἄλλο, φέρει ἀποκρουσθέντα διάκοσμον ἀπὸ συστρεφομένην ἐν στροβίλῳ ἄκανθον, ὡς δεικνύουσι τὰ ὑπάρχοντα ἴχνη. Ὅμοια ἐπίκρανα συναντῶμεν εἰς τὸν ναὸν τῆς S. Maria Antiqua τῆς Ρώμης ἐκ προκοννησίου μαρμάρου, ἅτινα ὁμολογουμένως εἶναι ἀπὸ τὰ ὡραιότερα τοῦ εἴδους τούτου[6]. Ἡ αὐτὴ διάταξις παρατηρεῖται καὶ ἐκεῖ, τὸ αὐτὸ θέμα, ἀλλ' ἡ τεχνοτροπία εἶναι πλήρης σφρίγους ὑποδηλοῦσα τὴν ἀρχὴν τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ ἐργασίαν τῆς πρωτευούσης. Ὁ διάκοσμος ὁμοίων πλακῶν ἐπενδύσεως ἐπικράνων εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον Θεσσαλονίκης, ἐκ τῶν βεβαιοτέρων λειψάνων τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ τοῦ 5ου αἰῶνος ὡς ἐκ τῆς τέχνης των, ἔχει ἀναλογίαν μόνον ὡς πρὸς τὴν κάτω ζώνην μὲ τὰ ὅμοια φύλλα

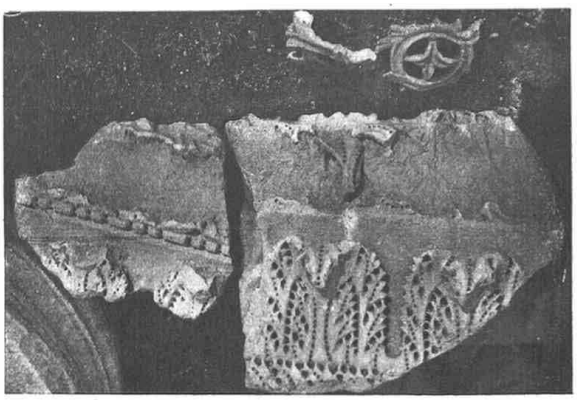

Εἰκ. 66. Πλάκες ἐπενδύσεως ἐπικράνων τῶν παραστάδων τῆς βασιλικῆς.

1 Πρβλ. Wulff ἔ. ἀ. Νο 162, 163.

2 Πρβλ. Hiller v. Gertinger, Die Insel Thera σ. 266.

3 Βλ. εἰκόνα ἐν Gurlitt, Die Baukunst Konstantinoplels, I εἰκ. 48.

4 Annual of Br. School. 1906 - 7 σ. 282.

5 Βλ. εἰκόνα ἐν Gurlitt ἔ. ἀ. εἰκ. 57 καὶ πίν. 8,0.

6 Βλ. εἰκ. ἐν *Alten*, Geschichte des altchristlichen Kapitells, 1913, Πίν. II εἰκ. 2.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

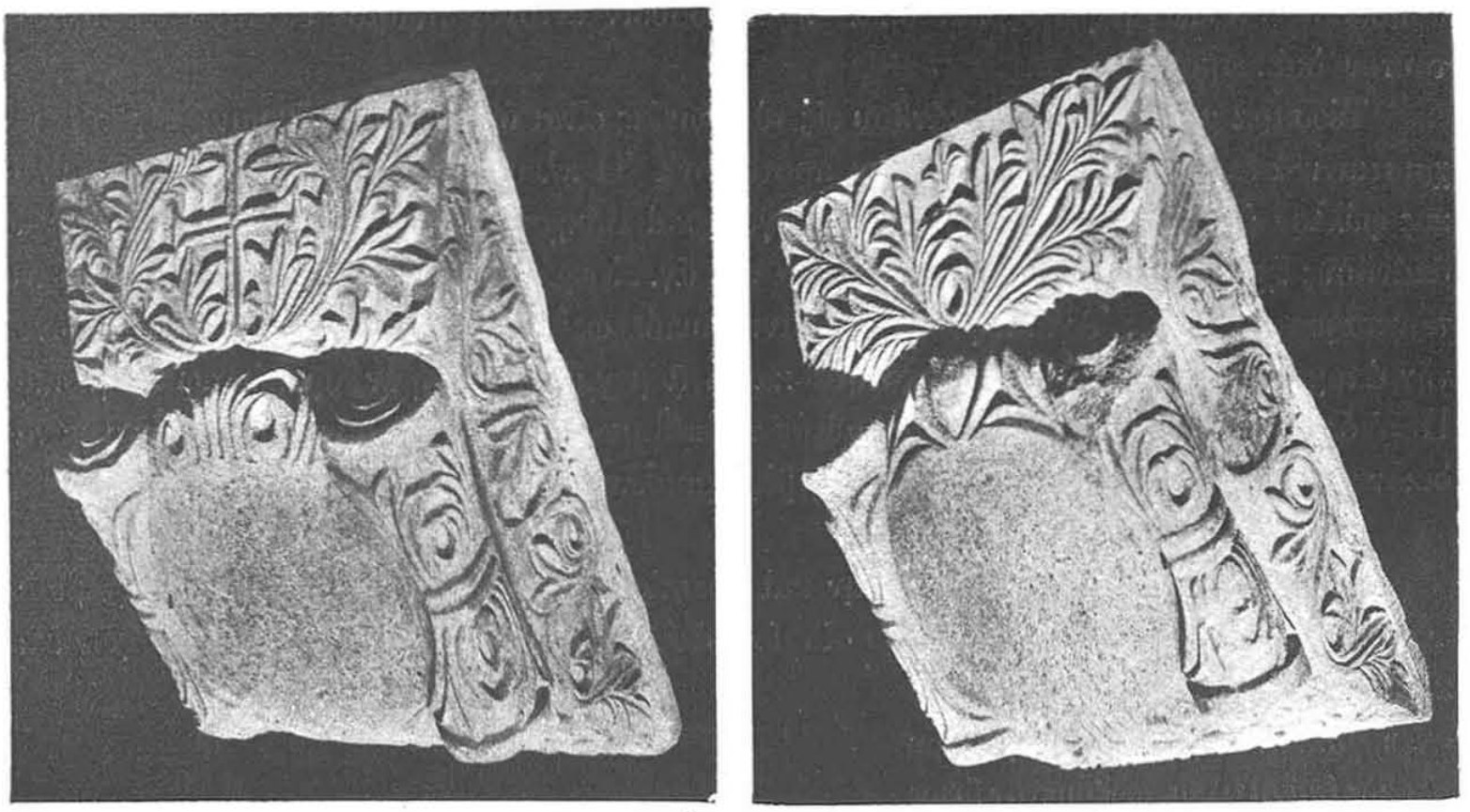

Εἰκ. 67 - 68. Ἀνευρεθέντα ἀκέραια κιονόκρανα τῶν ὑπερῴων.

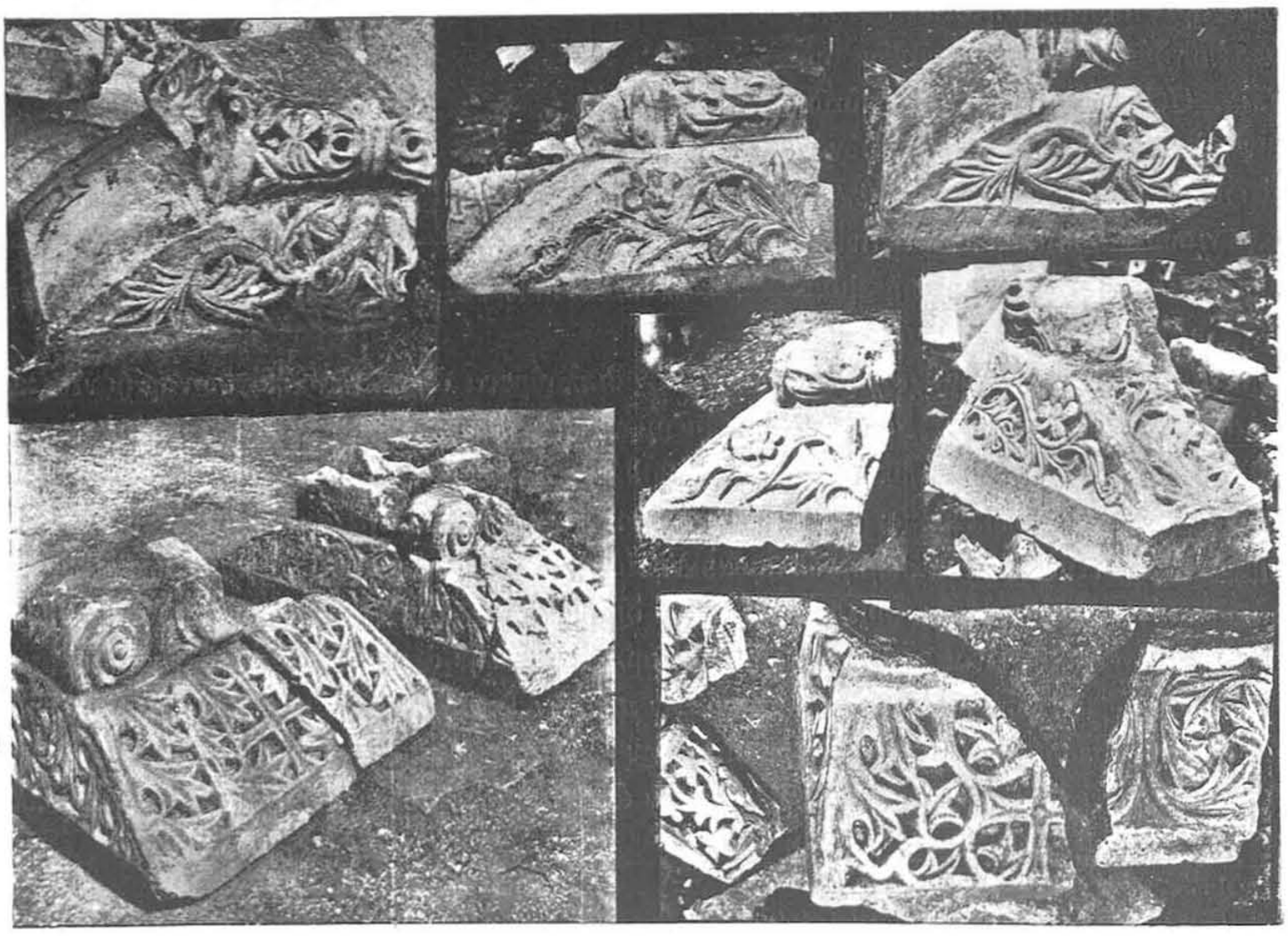

Εἰκ. 69. Ἀνευρεθέντα τμήματα κιονοκράνων τῶν ὑπερῴων τῆς Βασιλικῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

τῆς ἀκάνθου[1]. Ὅμοιαι ἐπενδύσεις ἐπικράνων ἀποκείμεναι εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν καὶ προερχόμεναι ἐκ Θεσσαλονίκης ἔχουσι τὴν σύνθεσιν θεοδοσιανῶν κιονοκράνων.

Ἐκ τῶν κιονοκράνων τῶν ὑπερῴων ἀνευρέθησαν τρία ἀκέραια κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τοῦ αἰθρίου καὶ ἕτερα δέκα εἰς μεγάλα τμήματα κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἀνήκουσι ταῦτα εἰς τὸ εἶδος τῶν ἰωνιζόντων μεθ' ἡνωμένου ὑψηλοῦ ἐπιθήματος κιονοκράνων (ὕψους 0.31μ. διάμ. 0.37μ., ἐπίθημα ἄνω 0.59 × 0.85μ.), εἶναι δὲ ὁλόκληρα κατάκοσμα ἐξ ἀκανθῶν πλατυφύλλων εἰς μετρίως ἐξέχον ἀνάγλυφον καὶ ποικιλίαν σχεδίων. Εἰς τὴν κυρίαν ὄψιν τοῦ ἐπιθήματος προστίθενται καὶ σταυροὶ ἐν μέσῳ ἀκάνθου διαφόρου ἑκάστοτε μορφῆς ***(εἰκ. 67 - 69).*** Εἰς τὸ κιονόκρανον τῆς εἰκόνος 67 ἐπὶ τῆς λοξῆς ὄψεως τοῦ ἐπιθήματος αἱ ἄκανθοι συνεχίζουσι τὴν διμερῆ κεραίαν τοῦ σταυροῦ διχαζομένην κάτω ἔνθεν καὶ ἔνθεν· εἶναι δὲ διατεταγμέναι ἐν εἴδει περίπου κάλυκος εἰς διάταξιν διακοσμητικὴν ὡς αὐτοτελεῖς κλαδίσκοι πληροῦσαι τὴν ἐπιφάνειαν χωρὶς ἔντονον ρυθμὸν σχηματικοῦ διακόσμου. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸν διάκοσμον τῆς ἀντιθέτου ὄψεως τοῦ κιονοκράνου (εἰκ. 68) ἔνθα αἱ ἄκανθοι λαμβάνουσι διάταξιν διαγώνιον μᾶλλον παρὰ ἐν εἴδει κάλυκος. Τὸ θέμα τοῦ σταυροῦ ἐντὸς ἀκάνθου εἶναι κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ὁ συνηθέστερος διάκοσμος τῶν ἐπιθημάτων ἁπλῶν ἢ συνηνωμένων, ὑπάρχει δὲ ἀπειρία παραλλήλων· πλησιέστερα πρὸς τὸ ἡμέτερον εἶναι τὰ ἐπιθήματα κιονοκράνων τοῦ ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης[2].

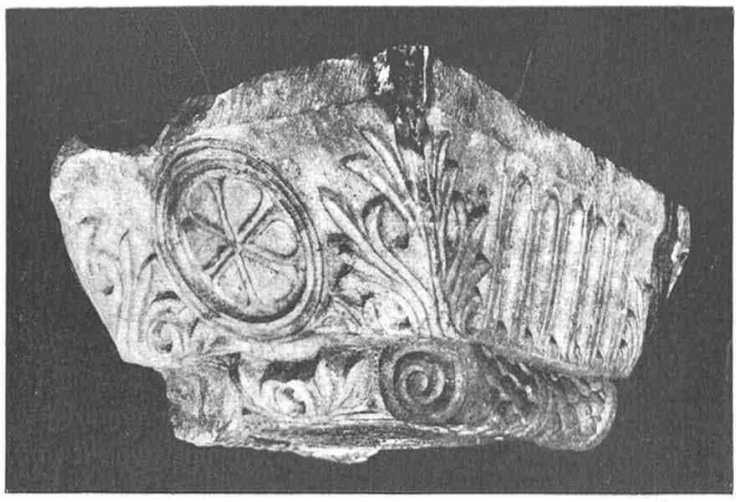

Εἰκ. 70. Ἐκ τῶν κιονοκράνων τοῦ ὑπερῴου τοῦ τριβήλου.

Αἱ μακραὶ πλευραὶ τῶν ἐπιθημάτων (εἰκ. 67 - 69) κοσμοῦνται μὲ κυματοειδεῖς ἕλικας ἀκάνθου ἐν εἴδει κλήματος κατὰ τὴν συνήθη ἀνάμιξιν τῶν μορφῶν τῶν φυτῶν, ἐνωρίτατα παρατηρουμένην. Εἴς τινα κιονόκρανα εὑρεθέντα εἰς μεγάλα τεμάχια προστίθεται καὶ σταφυλή· ἄλλα πάλιν κοσμοῦνται διὰ τῆς γνωστῆς κυκλικῆς ἕλικος τῆς περικλειούσης τὰ φύλλα ἐν στροβίλῳ (εἰκ. 69). Εἰς ἕτερον κιονόκρανον διασωθὲν σχεδὸν κατὰ τὸ ἥμισυ (εἰκ. 69 κάτω δεξιά)· οἱ κλάδοι οἱ περικλείοντες τὸν σταυρὸν μὲ τὸ χονδρὸν στέλεχος τοῦ κλήματος καὶ τὰ τρίφυλλα, εἶναι εἰργασμένοι μὲ ὑπολογισμὸν τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τὴν σκιὰν τοῦ βάθους εἰς

1 Βλ. εἰκ. ἐν Diehl Le Tourneau καὶ Saladin, ἔ. ἀ. pl. XXVI.

2 Βλ. Dichl κλπ., ἔ. ἀ. pl. XXIII. Πρβλ. καὶ Ἀρχαιολ. Δελτίον, 1918, παράρτ. εἰκ. 4.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ζωηρὸν διακοσμητικὸν τόνον, ἐφάπτονται δὲ εἰς τὰ πλάγια μὲ μεγάλα ἡμίφυλλα ἀκάνθου, τὸν συνήθη διάκοσμον τῶν γωνιῶν τῶν ἐπιθημάτων ἁπλῶν ἢ συνηνωμένων. Καθ' ὅμοιον τρόπον εἶναι εἰργασμένα καὶ ἄλλα ἀνευρεθέντα μικρότερα τεμάχια.

Ἓν ἐκ τῶν ἀκεραίων κιονοκράνων τοῦ αὐτοῦ τύπου καὶ τοῦ αὐτοῦ μεγέθους, ὅπερ ἀνευρέθη κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ βαπτιστηρίου, παραλλάσσει περισσότερον καὶ ἴσως ἀνήκει εἰς τοὺς ἄνωθεν τοῦ τριβήλου κίονας τοῦ ὑπερῴου ***(εἰκ. 70)***. Αἱ ἄκανθοι περιορίζονται ἐνταῦθα εἰς τὰς γωνίας, αἵτινες κοσμοῦσιν ὡς ἡμίφυλλα ἑκάστην πλευράν[1]. Ἡ κυρία πρόσοψις φέρει μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς διπλοῦ κύκλου, ἐπίσης ἐκ τῶν συνηθεστέρων διακόσμων τῶν ἐπιθημάτων, αἱ δὲ πλάγιαι πλευραὶ κοσμοῦνται διὰ ραβδώσεων χωριζομένων μὲ βέλη. Ὁ διάκοσμος οὗτος εἰς κιονόκρανα καὶ γεῖσα ἐξ ἑλληνιστικῶν προτύπων ἀπαντᾷ ἐνωρίτατα εἰς γλυπτὰ τῆς Μ. Ἀσίας[2] καὶ κατόπιν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ Θεσσαλονίκην[3].

Αἱ ραβδώσεις τῆς πλευρᾶς τοῦ ἡμετέρου κιονοκράνου, ὡς καὶ ὁ διάκοσμος τῶν ἐπαλλήλων φύλλων τῶν καλυπτόντων τὰ προσκεφάλαια τῶν ἑλίκων, εἶναι ὁμοιότατα πρὸς διακοσμήσεις κιονοκράνων τοῦ ἐξωτερικοῦ νάρθηκος τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου ἐν τῇ κρίσει Κων/πόλεως (Κοτζᾶ-Μουσταφᾶ Τζαμίου)[4], ἂν καὶ ταῦτα εἶναι εἰργασμένα μὲ τὴν τελειοτέραν τέχνην τῆς πρωτευούσης. Ἀποκατάστασιν ὁλοκλήρου κίονος τῶν ὑπερῴων βλέπε κατωτέρω ἐν εἰκ. 79 δεξιὰ ἄνω.

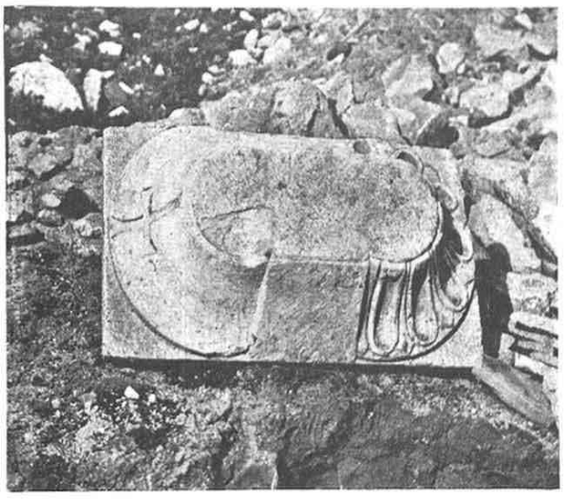

Εἰκ. 71. Ἐκ τῶν κιονοκράνων τῶν παραθύρων τοῦ κάτω ὀρόφου.

3. *Κιονόκρανα παραθύρων καὶ προπύλου.* — Ἐκ τῶν κιονοκράνων τῶν ἀνωτέρω περιγραφέντων παραθύρων τῆς βασιλικῆς, τὰ προερχόμενα μὲν ἐκ τῶν διαχωριστικῶν κιονίσκων τοῦ ἄνω ὀρόφου εἶναι ἁπλᾶ κοσμούμενα δι' ἑνὸς μόνου σταυροῦ ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως (βλ. ἀνωτ. εἰκ. 32), τὰ δὲ τοῦ κάτω ὀρόφου ἔχουσι ραβδώσεις ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως καὶ λατινικὸν σταυρὸν ἐπὶ τῆς ἑτέρας ***(εἰκ. 71*** πρβλ. καὶ τὴν ἀνωτ. εἰκ. 31), εἰργασμένα εἰς ὡραίαν καὶ βαθεῖαν τεχνικὴν καὶ ὁμοιάζοντα πρὸς ἐπίκρανα παραθύρων τῶν βασιλικῶν: Θεσσαλονίκης (ἁγ. Παρασκευῆς) καὶ Στόβων[5].

Ἀξιολογώτερον εἶναι τὸ μέγα κιονόκρανον τοῦ παραθύρου τῆς ἀψῖδος τῆς ἡμετέρας βασιλικῆς (πρβλ. ἀνωτ. εἰκ. 37). Τοῦτο ἔχει τὴν μορφὴν ἰωνίζοντος μεθ' ἡνωμένου ἐπιθήματος κιονοκράνου καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν ἐπίμηκες σχῆμα (ὕψ. 0.45 μ. ἄνω 1,05 × 0.76 μ.). Ὁλόκληρον τὸ κάτω τμῆμα μὲ τὰς ἕλικας εἶναι κατεστραμμένον πλὴν τῆς μιᾶς τῶν πλευ-

1 Ἡ φαινομενικῶς ἀμελὴς μορφὴ των ὀφείλεται εἰς τὴν κακὴν φωτογραφίαν καὶ ἰδίως εἰς τὴν κακὴν προοπτικήν.

2 Πρβλ. Weigand, Jahrb. d. Arch. Inst. 1914 σ. 83 κέ.

3 Περὶ ραβδώσεων ὡς διακόσμων κιονοκράνων πρβλ. Wulff, Die Koimesiskirche in Nicäa, Strassburg, 1903, σελ. 59 καὶ 166.

4 Βλ. Millingen, Byzant. Churches in Con/pel, ἔ. ἀ. pl. XXVII.

5 Βλ. Diehl, Le Touneau καὶ Saladin, Les monum. chr. de Salonique ἔ. ἀ. εἰκ. 12 καὶ 13 (μὲ τὰς ραβδώσεις εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὄψεις)· πρβλ. καὶ ἐπίκρανα τῆς βασιλικῆς τῶν Στόβων ἐν Egger, ἔ. ἀ. εἰκ. 57.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ρῶν τοῦ ἐχίνου, ἔνθα διατηρεῖται τὸ ἰωνικὸν κυμάτιον. Αἱ δύο αὐτοῦ ὄψεις, χωριζόμεναι διὰ συνήθους στενῆς ἀνεπεξεργάστου ζώνης πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ ὑελοστασίου[1] κοσμοῦνται μὲ φύλλα ἀκάνθου: θεοδοσιανῆς ἡ μέν, πλατυφύλλου ἡ ἄλλη.

Ἡ ὄψις μὲ τὴν πλατύφυλλον ἄκανθον ***(εἰκ. 72)*** φέρει μεταξὺ δύο γωνιαίων μεγάλων φύλλων τὸν διάκοσμον τῶν ἐπιθημάτων τῶν ὑπερῴων, ἤτοι σταυρὸν ἐν μέσῳ φύλλων ἀκάνθου εἰς σύνθεσιν ὅμως διαυγεστέραν ἐκείνων καὶ μὲ ἐργασίαν καλυτέραν. Εἶναι ὁμοιότατον εἰς θέμα καὶ εἰς ἐκτέλεσιν πρὸς τὴν κυρίαν ὄψιν τοῦ κιονοκράνου τοῦ ἐξωτερικοῦ νάρθηκος τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἐν τῇ κρίσει[2].

Ἡ ἑτέρα ὄψις ***(εἰκ. 73)*** μεταξὺ τῶν μεγάλων γωνιαίων φύλλων τῆς λεπτῆς ἀκάνθου φέρει εἰς τὰς τρεῖς πλευρὰς εἰς βαθεῖαν, σχεδὸν διάτρητον, ἐργασίαν – τὸ σύνηθες θέμα τῶν ἐν στροβίλῳ ἀκάνθων – καὶ ἐν τῷ μέσῳ σταυρὸν ἐξ ἀκάνθου. Ἡ πλίνθος τοῦ τμήματος τούτου κοσμεῖται μὲ κυματοειδῆ ἕλικα ***(εἰκ. 74)***. Ὅμοιον διάκοσμον ἔχουσι κιονόκρανα τοῦ ἁγίου Δημητρίου ὡς καὶ τὰ κιονόκρανα τῶν ὑπερῴων τῆς ἁγ. Σοφίας Θεσσαλονίκης[3]. Ὁμοιότατα δὲ εἰς τὰ θέματα ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων ὡς καὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν εἶναι τὰ ἐπιθήματα τῶν κιόνων τοῦ ἀριστεροῦ πτερυγίου τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης.[4]

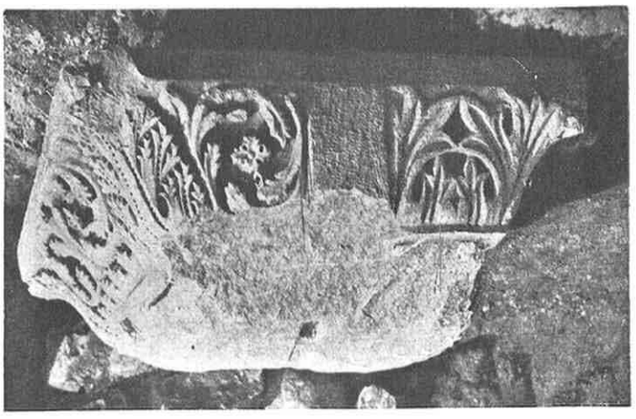

Εἰκ. 72-73. Ὄψεις τοῦ κιονοκράνου τῆς ἀψῖδος.

Εἰς τὸ πρόπυλον τέλος τοῦ ναοῦ ἀνευρέθησαν, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (σελ. 39 κἑ.), ὁ ὑψηλὸς στυλοβάτης τῆς στοᾶς, δύο ἐκ τῶν βάσεων κατὰ χώραν σχεδὸν ἀσβεστοποιημένων ἕνεκα πυρκαϊᾶς, κορμοὶ κιόνων ὕψους 2.30 μ. καὶ τρία ἰωνίζοντα μετὰ πλατέος ἐπιθήματος (0,44 × 0,35 μ.) κιονόκρανα· τὰ ἐπιθήματα τούτων κοσμοῦνται ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως δι' ἀναγλύφου σταυροῦ ***(εἰκ. 75)***.

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς περισυνελέγησαν καὶ ἕτερα μικρὰ κιονόκρανα προερχόμενα ἐκ διαφόρων μερῶν τοῦ μνημείου· οὕτω κατὰ τὴν ἔρευναν τῆς σολέας τοῦ ναοῦ ἀνευρέθησαν

1 Ὅμοιον κιονόκρανον μὲ ἀνάλογον διάκοσμον, φέρον καὶ τὴν ἀνεπεξέργαστον ταινίαν, προερχόμενον ἑπομένως ἐκ παραθύρου, ὑπάρχει εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου ἐκ Νικαίας (βλ. Wulff, ἔ. ἀ. No 103).

2 Millingen, ἔ. ἀ. pl. XXVII σελ. 102. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ θέματος μὲ τὰ φύλλα ὅμως εἰς καθαρὰν διάταξιν κάλυκος καὶ τὸν διάτρητον σταυρὸν παράγεται ὅλως ἄλλη ἐντύπωσις εἰς τὰ κιονόκρανα τῶν Στόβων τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰῶνος (Egger, ἔ. ἀ. εἰκ. 47)· πλησιέστερον πρὸς τοῦτο ἵσταται τὸ πλουσιώτερον εἰς μορφὰς ἐπίκρανον τοῦ Μουσείου Βερολίνου ἐκ τῆς Μονῆς τοῦ Στουδίου προερχόμενον (τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰῶνος), ὡς καὶ τὸ τελευταῖον τῆς σειρᾶς κιονόκρανον τοῦ νάρθηκος τοῦ ἁγ. Μάρκου (βλ. εἰκ. ἐν Brehier, ἔ. ἀ. καὶ Πίν. XV).

3 Diehl κλπ. ἔ. ἀ. Πίν. XVIII καὶ εἰκ. 55-56.

4 Σωτηρίου, Ἀρχ. Δελτίον 1918. Παράρτ. εἰκ. 4.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

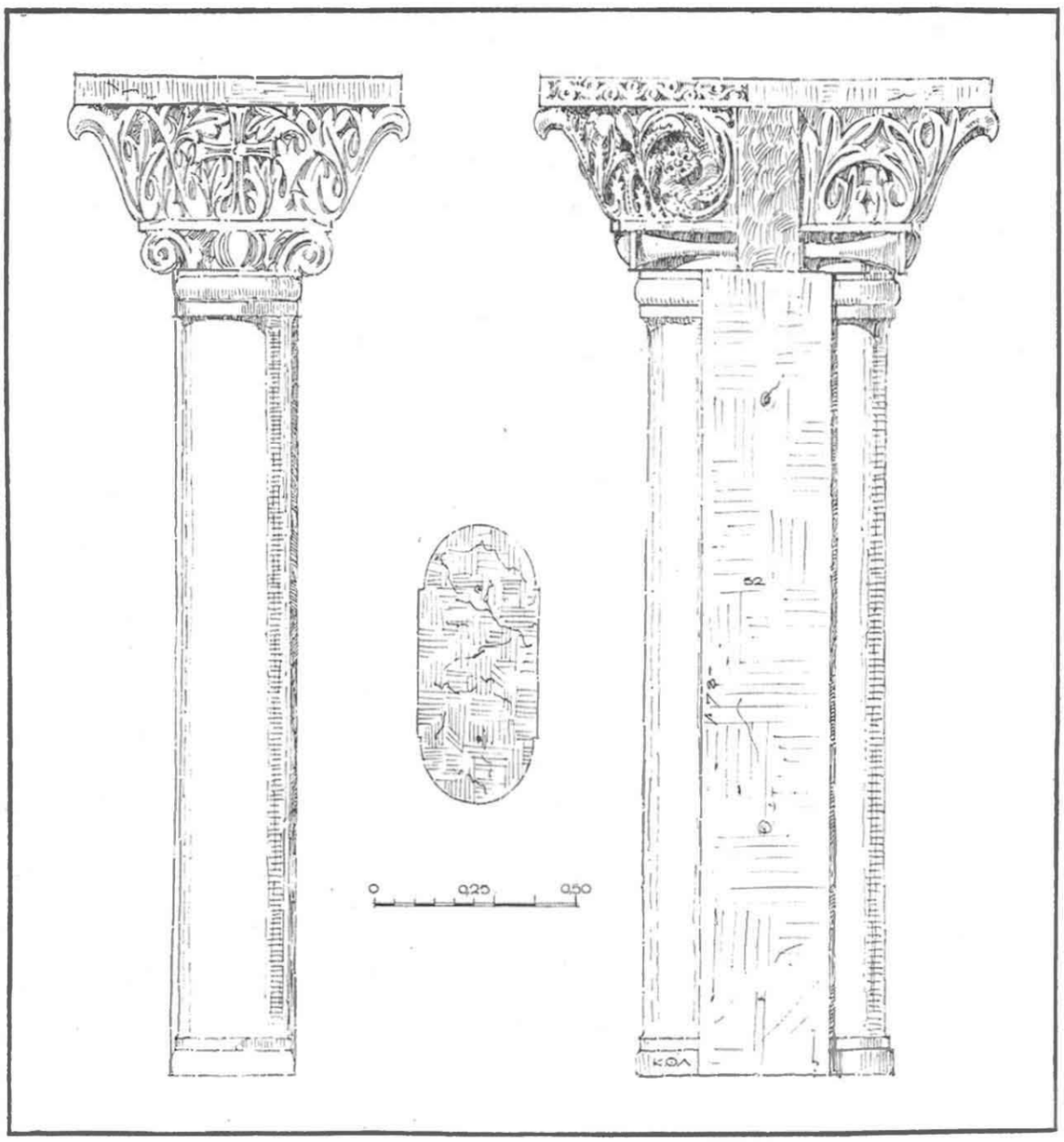

Εἰκ. 74. Ἀποκατάσταοις τοῦ κιονοκράνου τῆς ἁγιάδος μετὰ τοῦ κιονίσκου του.

δύο μικρότερα θεοδοσιανὰ κιονόκρανα (ὕψ. 0,32 μ. διάμ. 0,24 μ. πλευραὶ ἄβακ. 043×0,43 μ.). Τὸ ἓν τούτων *(εἰκ. 76)* ἀνευρέθη σχεδὸν ἀκέραιον, τὸ δ' ἕτερον εἰς τεμάχια. Ταῦτα προέρχονται πιθανώτατα ἐκ τῶν κιόνων τῆς εἰσόδου τῆς σολέας, βαβαστάζοντα ἴσως ἀνάγλυφον τόξον· αἱ διαστάσεις συμφωνοῦσιν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ διασωθέντος βάθρου (εἰκ. 27 - 28) ὅπου διακρίνονται ἴχνη βάσεως (0.42×0,42μ.).

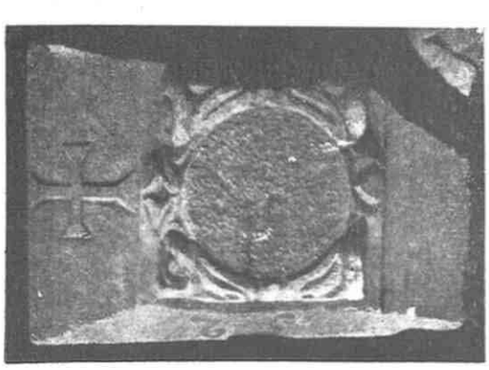

Εἰκ. 75. Ἐκ τῶν κιονοκράνων τοῦ προπύλου.

Ὁμοίου τύπου κιονόκρανον ἀλλὰ λίαν πλατυνόμενον πρὸς τὰ ἄνω (πλευραὶ ἄβακ. 0,45×0,45 μ.) ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ βαπτιστηρίου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

τοῦ ναοῦ. Διεσώθη τὸ ἥμισυ τούτου, κοσμεῖται δὲ ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως διὰ σταυροῦ ἐντὸς στεφάνου ***(εἰκ.77)***· ἴσως προέρχεται ἐκ διακοσμήσεώς τινος τοῦ βαπτιστηρίου, ἣν ὅμως δὲν δύναταί τις σήμερον νὰ καθορίσῃ ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς βασιλικῆς.

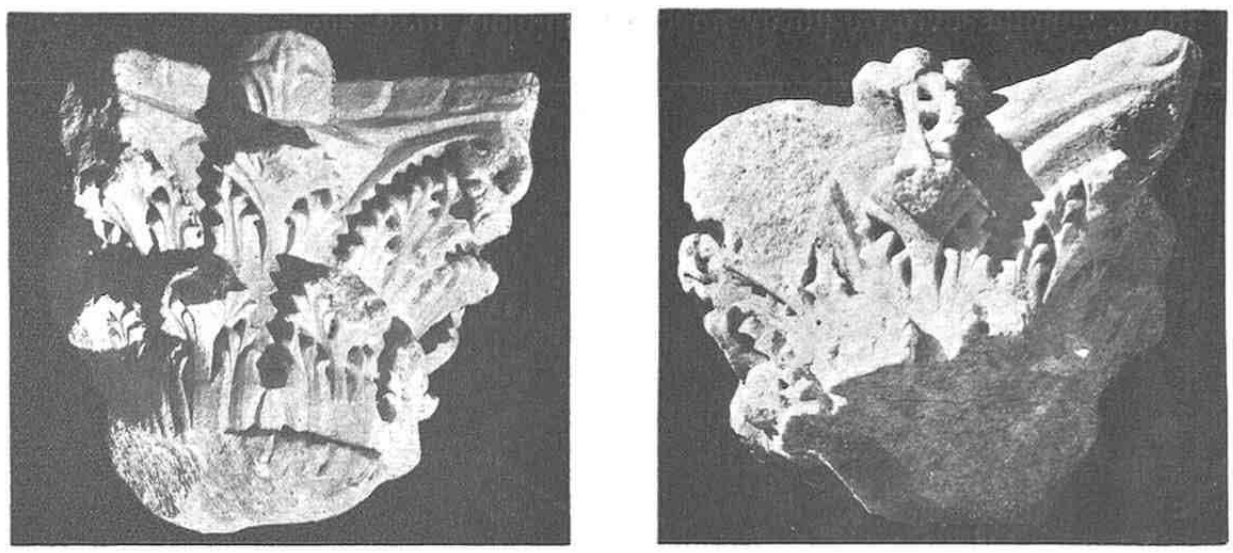

Εἰκ. 76 - 77. Μικρότερα θεοδοσιακὰ κιονόκρανα εὑρεθέντα κατὰ τὴν ἐκκαθάριοιν τῆς σολέας καὶ τοῦ βαπτιστηρίου.

Ἐκ τοῦ ἀξιολόγου τούτου ὑλικοῦ τῶν γλυπτικῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῶν ἀνευρεθέντων κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Βασιλικῆς Α τὰ χαρακτηριστικώτερα περισυνελέγησαν καὶ ἐταξινομήθησαν εἰς τὴν καταρτισθεῖσαν ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐν Ν. Ἀγχιάλῳ συλλογήν, τὰ ἐν τῇ αὐλῇ δὲ τοῦ Μουσείου τούτου τοποθετηθέντα παριστᾷ ἡ προσαγομένη ἐνταῦθα ***εἰκὼν 78.***

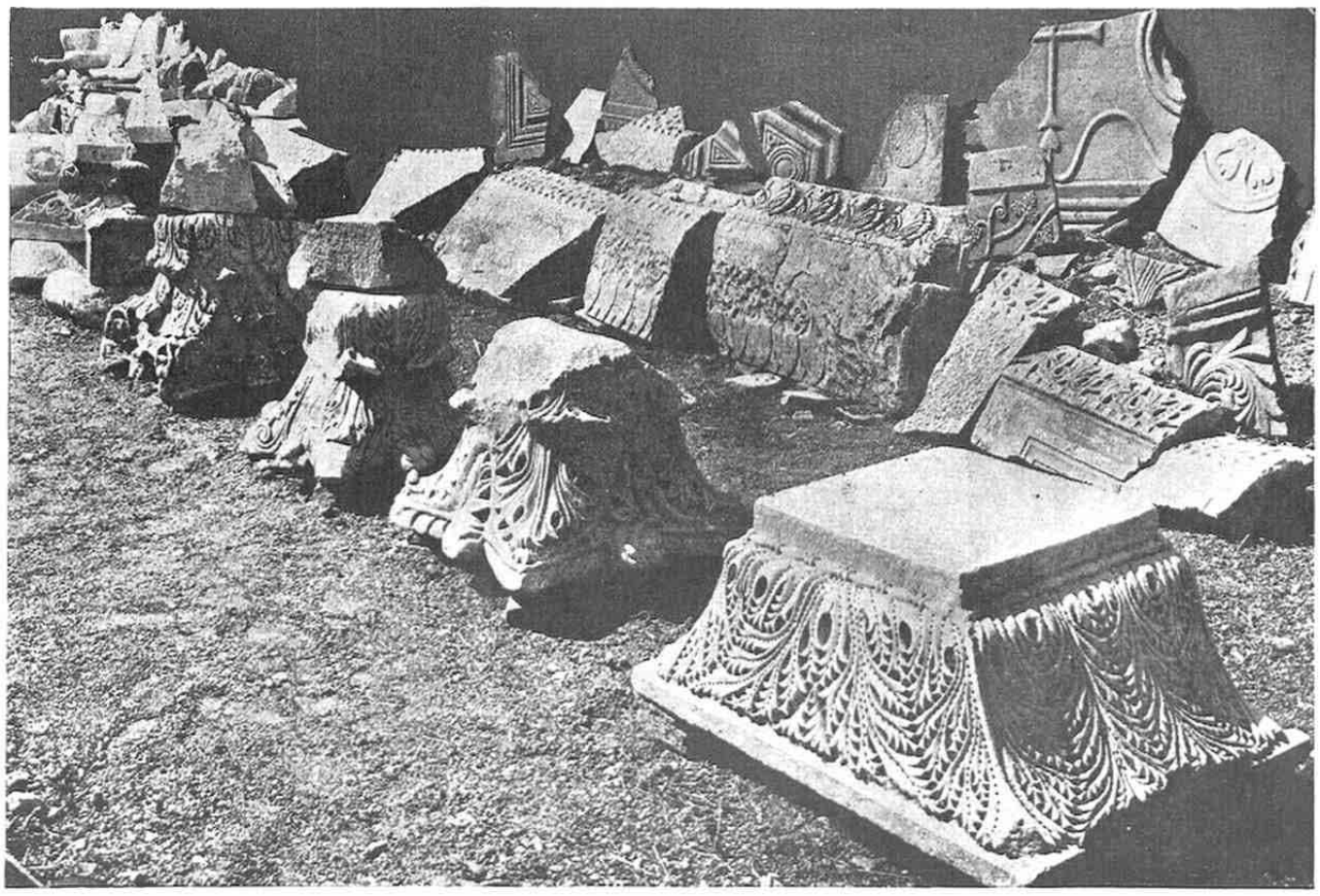

Εἰκ. 78. Γλυπτὰ ἀρχιτεκτονικὰ καὶ διακοσμητικὰ μέλη τῆς βασιλικῆς περισυλλεγέντα καὶ ταξινομηθέντα ἐν τῇ αὐλῇ τῆς καταρτισθείσης ἐν Ν. Ἀγχιάλῳ συλλογῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

β΄. Γεῖσα.

Ἄνωθεν τῶν κιονοστοιχιῶν καὶ κατὰ μῆκος τῶν τοίχων μαρμάρινα γεῖσα περιέθεον τὸν ναόν, ὡς τοῦτο παρατηρεῖται καὶ εἰς πλείστους ἄλλους παλαιοχριστιανικοὺς ναούς. Τὰ γεῖσα ταῦτα, χρησιμεύοντα οὐ μόνον πρὸς διακόσμησιν ἀλλὰ καὶ πρὸς καλυτέραν σύνδεσιν

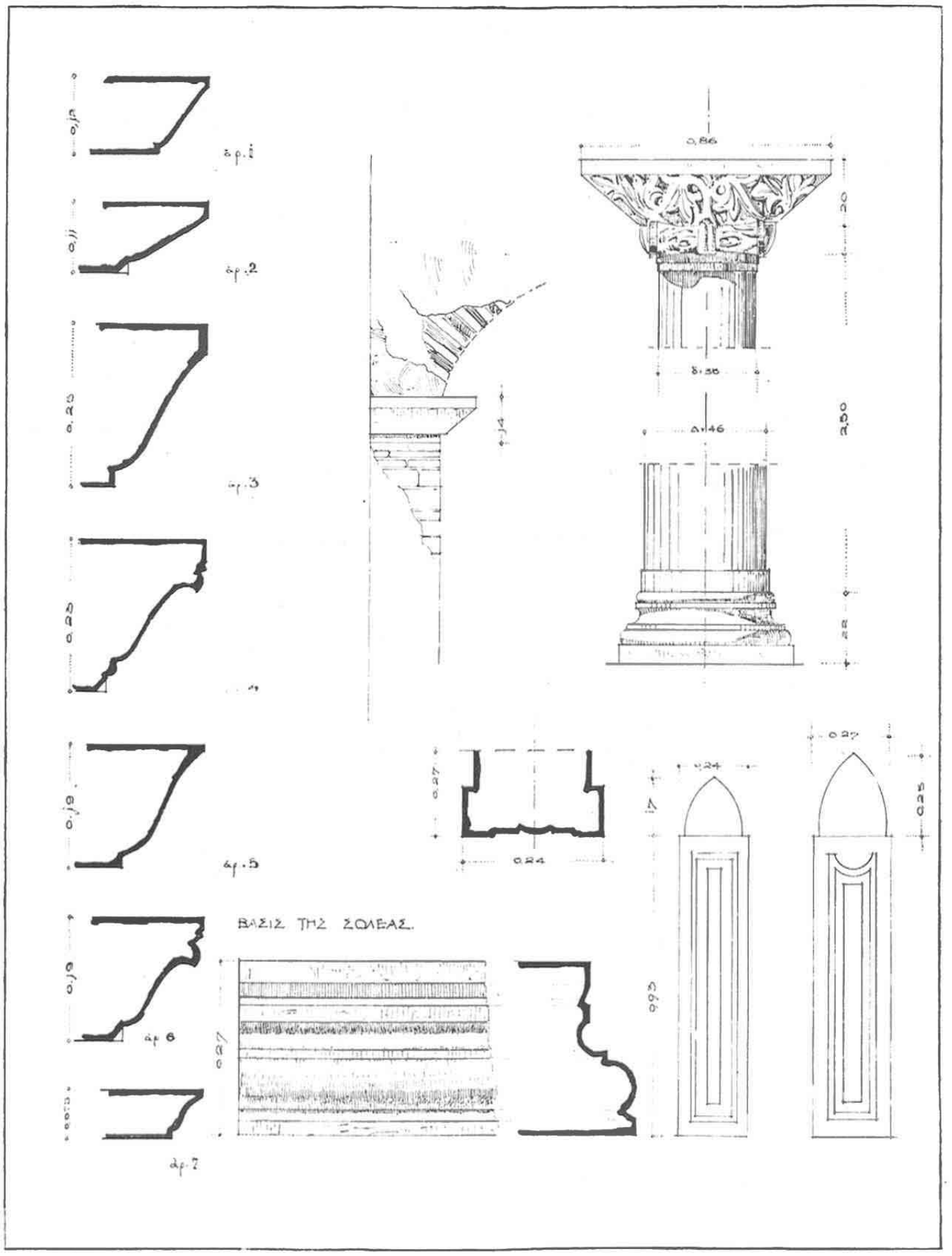

Εἰκ. 79. Τομαὶ τῶν γείσων καὶ τοῦ βάθρου τῆς σολέας· ὄψεις κιονίσκων τῆς σολέας καὶ κιονοκράνου τῶν ὑπερῴων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

τῶν τοίχων τοῦ κτιρίου, εἶναι μεγάλαι πλάκες μαρμάρου (πλ. 0.12 - 0.25 μ. καὶ μήκ. 0,85 - 1,00 μ.) διήκουσαι καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ τοίχου· ὅμοιον πλάτος ἔχουσι καὶ τὰ ἀνευρεθέντα ὑπ' ἐμοῦ γεῖσα ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ[1].

Τὰ πλεῖστα τῶν γείσων τῆς βασιλικῆς τῆς Ν. Ἁγχιάλου εἶναι εἰλημμένα ἐξ ἀρχαίου ὑλικοῦ καὶ μάλιστα ἐκ μαρμαρίνων σαρκοφάγων, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν διασωθέντων ἐν αὐτοῖς λειψάνων τοῦ διακόσμου τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν χρήσεως. Ὁ χριστιανικὸς γλυπτικὸς διάκοσμος κατέχει τὴν ἐξέχουσαν κατὰ 0.15 - 0.25 μ. λοξὴν ἐπιφάνειαν τοῦ γείσου.

Τὰ ἀνευρεθέντα πολλὰ καὶ μεγάλα τεμάχια γλυπτῶν γείσων ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς εἶναι διαφόρων μεγεθῶν καὶ ἔχουσι διαφόρους διακοσμήσεις· φαίνεται ὅθεν, ὅτι ἐκόσμουν εἰς μίαν ἢ δύο σειρὰς οὐ μόνον τὸν κυρίως ναόν, ἀλλὰ καὶ τὸν νάρθηκα καὶ τὸ αἴθριον. Ἀνευρέθησαν ὀκτὼ εἴδη γείσων, τὴν τομὴν δ' ἑκάστου τούτου παριστᾷ ἡ παρατιθεμένη ***εἰκ. 79*** ἀριστερὰ καὶ ἐν τῷ μέσῳ.

1. Ἐκ τοῦ αἰθρίου προέρχεται πρῶτον, ἁπλοῦν ἄνευ γλυφῶν γεῖσον (πλ. 0,14 μ.) μέρος τοῦ ὁποίου διεσώθη εἰς τὸ ἀνευρεθὲν ἐν τῷ αἰθρίῳ τμῆμα τοίχου τὸ προερχόμενον ἐκ τόξου (βλ. ἀνωτ. εἰκ. 19, πρβλ. καὶ ἀναπαράστασιν ἐν εἰκ.. 79 ἐν τῷ μέσῳ ἄνω) ἐντοιχισμένον μεταξὺ τοῦ τοίχου καὶ τῆς γενέσεως τοῦ τόξου. Ἐκ τῶν ἁπλῶν τούτων γείσων ἀνευρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ ἕτερα τρία τεμάχια ὁλικοῦ μήκους 2.80 μ., ἐξ ὧν τὰ δύο τεμάχια (0.85 × 1.00 μ.) ἔχουσι τὴν λοξὴν ἐπιφάνειαν εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη, προέρχονται ἄρα ἐκ τῶν γωνιῶν τῶν τοίχων εἰς ἀνοίγματα θυρῶν ἢ ἐκ τῶν παραστάδων, ὡς εἶναι αἱ δύο παραστάδες ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ αἰθρίου μὲ τὰς διαστάσεις τῶν ὁποίων συμφωνοῦσι.

2. Ὁμοίως ἐκ γωνιῶν προέρχεται τὸ γεῖσον τὸ ἐν εἰκ. 84 δεξιὰ ἐκ λευκοκυάνου μαρμάρου (πλατ. 0.075 - 0.12 μ. – εἰς εἰκ. 79 ὑπ' ἀριθ. 7). Τοῦτο φέρει εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς (1.00 × 0.90 μ.) διάκοσμον ἐκ ραβδώσεων χωριζομένων διὰ βελῶν, ἤτοι ὅμοιον διάκοσμον πρὸς τὸν διάκοσμον τῶν κιονοκράνων τῶν παραθύρων τοῦ κάτω ὀρόφου (βλ. ἀνωτ. σ. 66). Ἡ γωνία τοῦ γείσου σχηματίζεται δι' ἀνθεμίου. Ἐκ τῶν γείσων τούτων τῶν κοσμουμένων μὲ ραβδώσεις ἀνευρέθησαν ἑπτὰ ἄλλα μικρότερα τεμάχια ὁλικοῦ μήκους 1.70 μ.

Γεῖσα μὲ ραβδώσεις εἶναι συνήθη εἰς παλαιοχριστιανικοὺς ναοὺς ἐξ ἑλληνορρωμαϊκῶν προτύπων, ὡς εἰς ναοὺς τοῦ Στουδίου[2] – τῆς γωνίας σχηματιζομένης ἐκεῖ δι' ἀκάνθου – καὶ Σεργίου καὶ Βάκχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως[3]. Ἁπλούστερα, μὲ ραβδώσεις μόνον, ἔχομεν εἰς τὴν βασιλικὴν τῶν Στόβων[4] καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης· τὰ τελευταῖα προέρχονται ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ τοῦ 5ου αἰῶνος, ἀνευρέθησαν δὲ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς μετὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ ἔτους 1917 μὴ δημοσιευθέντα εἰσέτι.

3. Ἕτερον γεῖσον ***(εἰκ. 80)*** ἐπίσης ἐκ λευκοκυάνου μαρμάρου (πλατ. 0.10 μ. – εἰς εἰκ. 79 ὑπ' ἀριθ. 1) φέρει εἰς τὴν λοξὴν αὐτοῦ ἐπιφάνειαν διάκοσμον ἐκ παρασχηματισμοῦ λεσβίου κυματίου εἰς ὡραίαν ἐργασίαν. Ὁ διάκοσμος οὗτος παρατηρεῖται καὶ εἰς ἕτερα γλυπτὰ τοῦ ναοῦ, ὡς εἶναι ἡ ταινία τῆς μαρμαρίνης δοκοῦ τῆς φιάλης (βλ. τὴν ἀνωτέρω εἰκόνα 42), τὸ ἄνω τμῆμα τῆς ὁποίας παραθέτομεν ἐνταῦθα ***(εἰκ. 81)***. Τὸ κυμάτιον λαμβάνει εἰς τὸν διάκοσμον τοῦτον διάπλασιν φυσικοῦ φύλλου δι' ἐλαφρᾶς μετατροπῆς τοῦ περιγράμματος καὶ προσθήκης τῶν νευρώσεων τοῦ φύλλου δι' ἐγχαράκτων γραμμῶν καὶ ἐλαφρᾶς πλαστικότητος.

Διὰ λεσβίου κυματίου ἑλληνιστικῆς μορφῆς κοσμεῖται ἡ περίφημος σαρκοφάγος τοῦ

1 Πρβλ. Γ. Σωτηρίου. Ὁ ναὸς τῆς Θεολόγου τῆς Ἐφέσου, ἐν Ἀρχ. Δελτίῳ, τομ. Ζ' (1922), σ. 145 εἰκ. 20-22.

2 Millingen, ἔ. ἀ. Πίν. VII.

3 Πρβλ. Gurlitt, ἔ. ἀ. I εἰκ. 7 b, c.

4 Egger, Die stadtische Kirche in Stobi, ἐν Jahresh. des osterr. arch. Inst. ἔ. ἀ. εἰκ. 65.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Καλοῦ Ποιμένος τῆς Salona τοῦ 4ου αἰῶνος[1] καὶ σειρὰ σαρκοφάγων τοῦ 5ου αἰῶνος ἰδίᾳ τῆς Ραβέννης[2]. Πλουσιωτέραν διάπλασιν ἐπὶ τὸ φυσικώτερον τοῦ λεσβίου κυματίου συναντῶμεν εἰς τὴν θύραν τῆς S. Sabina Ρώμης[3]. Ἡ μετατροπὴ καὶ ἀνάμιξις φυσικῶν μορφῶν εἰς ἀρχιτεκτονικὰ ἢ γεωμετρικὰ σχέδια, ἡ παρατηρουμένη ἤδη λίαν ἐνωρὶς εἰς τὴν γλυπτικὴν Ἀντιοχείας καὶ Συρίας[4] ἁπαντᾷ καὶ εἰς σειρὰν παλαιοχριστιανικῶν γλυπτῶν τῆς Ἑλλάδος ἀποκειμένων εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν.

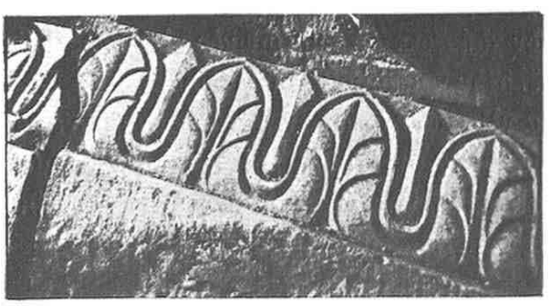

Εἰκ. 80. Τμῆμα γείσου μετὰ παρασχηματισμοῦ λεσβίου κυματίου.

Ἐκ τῶν γείσων τούτων μετὰ τοῦ λεσβίου κυματίου ἀνευρέθησαν: ἓν μέγα ἀκέραιον τεμάχιον μήκους 2 μ. καὶ πλάτους 0.80 μ. ἴσον δηλ. πρὸς τὸ πάχος τῶν τοίχων, καὶ τέσσαρα ἄλλα τεμάχια μήκους 2.30 μ. (βλ. ἕτερον τεμάχιον ἐν εἰκ. 84 δεξιὰ ἄνω). Πάντα τὰ γεῖσα ταῦτα ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ περὶ τὸν νάρθηκα χώρου.

4. Μέγας ἀριθμὸς ἑτέρων γείσων (πλάτους 0.25μ.- εἰς εἰκ. 79 ὑπ' ἀριθ. 3) φέρει διάκοσμον, ὡς ἡ ***εἰκ. 82*** δεικνύει, ἐκ σειρᾶς ὀδόντων καὶ ἕλικος ἀκανθοειδοῦς ἀνθεμίου, ἤτοι δι' ἀνθεμίων ἐναλλὰξ ὀρθίων καὶ ἀνεστραμμένων, συνδεομένων διὰ διπλῆς ἕλικος εἰς ὡραίαν ἐργασίαν ἱκανῶς ἐξέχοντος ἀναγλύφου.

Τὸ αὐτὸ θέμα ἄνευ τῆς ὁριζοντίας ταινίας τῶν ἀνθεμίων καὶ εἰς βαθυτέραν ἐργασίαν συναντῶμεν εἰς ἀνάγλυφον τῆς βασιλικῆς τῶν Στόβων[5], εἰς μορφὴν δὲ σχεδὸν κλασσικὴν καὶ εἰς ἄβακα κιονοκράνου τῆς βασιλικῆς τοῦ Μιαφαρκὶν (τοῦ τέλους 4ου — ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰῶνος[6]). Τέλος κατὰ τὸν 6ον αἰ. ἁπαντᾷ εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς ἄβακας τῶν κιονοκράνων τῆς ἁγ. Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως εἰς ἐργασίαν διάτρητον[7].

Εἰκ. 81. Τὸ ἄνω τμῆμα τῆς δοκοῦ στεγάσματος τῆς φιάλης.

Ἐκ τῶν γείσων τούτων ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς περὶ τὰ εἴκοσι πέντε τεμάχια ὁλικοῦ μήκους 15.80 μέτρων. Τρία ἐκ τῶν τεμαχίων τούτων δεικνύουσιν ὅτι ἐσυλήθησαν ἐξ ἀρχαίων σαρκοφάγων καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς δευτέραν χρῆσιν. Τὸ ἓν φέρει τὴν ἐπιγραφὴν ἐν ᾗ ἀναφέρεται ἡ πόλις τῶν Θηβῶν (βλ. ἀνωτέρω σ. 4)· τὸ ἄλλο φέρει ἐν ἀναγλύφῳ δέλτον κατὰ τὸ ἥμισυ ἀπεξεσμένην καὶ τὸ τρίτον εἶναι τὸ ἔμπροσθεν τῆς εἰκ. 84, ὅπερ διασῴζει τὴν γλυφὴν τῆς βάσεως.

1 Βλ. Egger, Forschungen in Saloaa, III, εἰκ. 28-30.

2 Πρβλ. Diehl, Ravenne, Paris, 1907, σ. 68 κέ.

3 Βλ. εἰκόνα ἐν Toesca, Storia dell'arte italiana, Roma, 1916, I, εἰκ. 165.

4 Πρβλ. Wulff, Altchr. Kunst σ. 269.

5 Πρβλ. Egger, ἔ. ἀ. εἰκ. 67.

6 G. Bell, Churches and monasteries of the Tûr-Aldîn, Heidelberg 1913, Taf. XIII.

7 Βλ. Gurlitt, Die Bankuust Konstantinopels, ἔ. ἀ. εἰς Πίνακας ἁγ. Σοφίας I τόμου ὑπ' ἀρ. 8,0.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

5. Ἄλλο γεῖσον ***(εἰκ. 83)*** (πλάτ. 0.19 μ. – εἰς εἰκ. 79 ὑπ' ἀριθ. 5) φέρει ἄνωθεν ὀδόντων σειρὰν σχεδὸν συνεχομένων πλατυφύλλων ἀκάνθων μὲ ὀξέα ἄκρα, βαθέως εἰργασμένων, ὁμοιοτάτων πρὸς τὸν διάκοσμον τῶν ἐπικράνων τοῦ αἰθρίου (πρβλ. τὴν ἀνωτέρω εἰκ. 57). Σῴζεται εἰς μῆκος 1.20 μ. εἰς τέσσαρα τεμάχια.

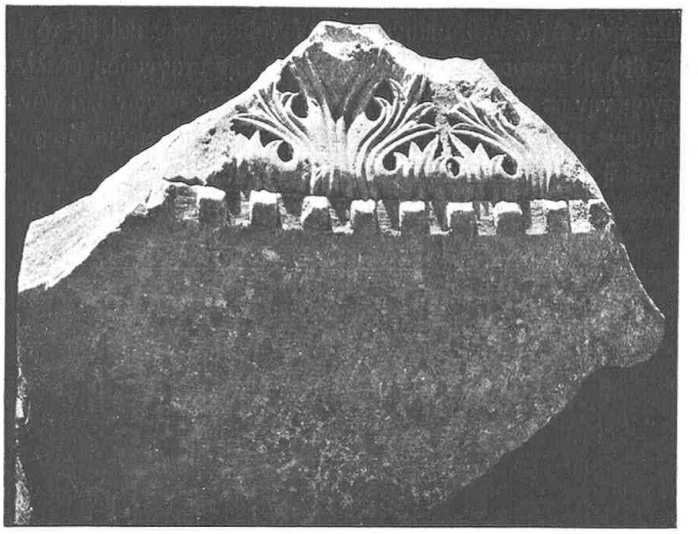

Εἰκ. 83. Τεμάχιον γείσου μὲ ὀδόντας καὶ πλατυφύλλους ἀκάνθους.

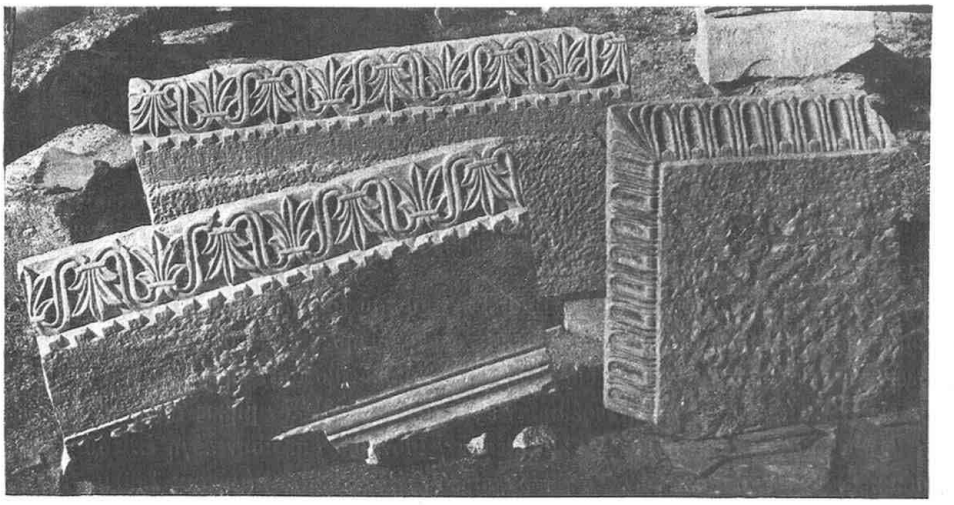

Εἰκ. 82. Τμήματα γείσων μετ' ἀνθεμίων καὶ ραβδώσεων.

6. Ἡ ***εἰκὼν 84*** παριστᾷ ἕτερα γεῖσα (πλάτ. 0.19 μ.– εἰς εἰκ. 79 ὑπ' ἀριθ. 6) κοσμούμενα ὁμοίως δι' ὀδόντων καὶ σειρᾶς μεγάλων ἀναδιπλουμένων φύλλων τῆς λεπτοτμήτου ἀκάνθου, περιβαλλομένων ὑπὸ στεφάνης ἡμιφύλλων καὶ τοποθετημένων εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων, ὁμοίων κατὰ τὴν μορφὴν πρὸς τὸν διάκοσμον τῶν ἐπικράνων τῶν παραστάδων τῆς βασιλικῆς (βλ. εἰκ. 69).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Σειρὰ ὀρθίων φύλλων ἀκάνθου εἶναι ἓν τῶν προσφιλεστέρων διακοσμητικῶν θεμάτων τῆς παλαιοχριστιανικῆς γλυπτικῆς κατὰ ἑλληνορρωμαϊκὰ πρότυπα[1], ὅπερ ἐπέζησεν, ὡς γνωστόν, μέχρι τοῦ 14ου αἰῶνος (πρβλ. διάκοσμον: Καχριέ, Μιστρᾶ, Τσάγεζι κ. ἀλλ.). Καίτοι δὲ αἱ ἄκανθοι εἶναι εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπ᾽ ἀλλήλων χωρὶς τὰ ἄκρα των νὰ ἐφάπτωνται, ὅπως εἰς τὰ ἑλληνορρωμαϊκὰ πρότυπα, δὲν εἶναι ἐν τούτοις τοῦτο ἱκανὸν νὰ δώσῃ τόνον φυσικότητος εἰς τὸν διάκοσμον. Αἱ ἄκανθοι εἰργασμέναι ἐνταῦθα, ὅπως καὶ εἰς τὸ ἐπίθημα τοῦ τριβήλου (πρβλ. εἰκ. 68), μὲ ἀπεριόριστον λεπτότητα εἰς τὴν παιγνιώδη ἐναλλαγὴν φωτὸς καὶ σκιᾶς (τὴν παραγομένην ἐκ τῆς πλησμονῆς τῶν πριονωτῶν ἄκρων καὶ τῶν ὀπῶν τρυπάνου οὕτως ὥστε ἡ δύναμις τῆς γραμμῆς νὰ ἐξασθενῇ) παρέχουσι περισσότερον τὴν ἐντύπωσιν γλωσσῶν τριχάπτου ἢ σειρᾶς μεμονωμένων φύλλων[2].

Τὰ γεῖσα ταῦτα, ἕνεκα τῆς συγγενείας τοῦ διακόσμου των πρὸς τὰ κιονόκρανα καὶ τὰ

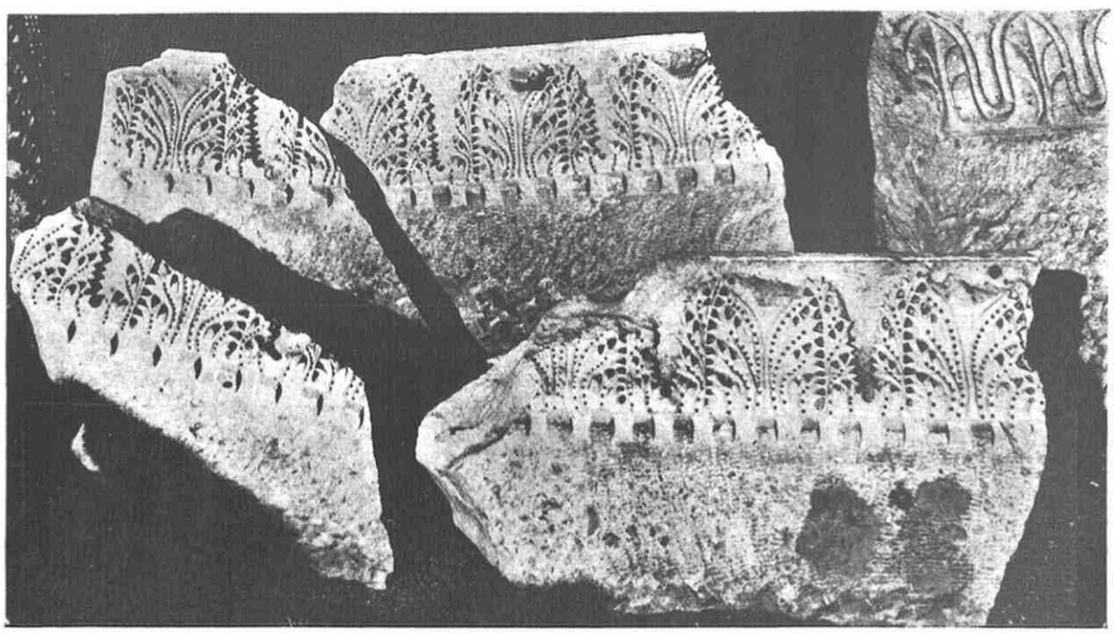

Εἰκ. 84. Τμήματα γείσων μετὰ λεπτοτμήτων φύλλων ἀκάνθου.

ἐπίκρανα τῶν κάτω κιονοστοιχιῶν τῆς βασιλικῆς καὶ τοῦ τριβήλου, ὑποθέτομεν, ὅτι ἐκόσμουν μέτωπα τῶν κιονοστοιχιῶν, διατρέχοντα αὐτὰ εἰς τὸ σύνηθες ὕψος, ὀλίγον δηλ. κάτωθεν τῶν βάσεων τῶν κιονοστοιχιῶν τῶν ὑπερῴων (πρβλ. ἀποκατάστασιν τῆς κατὰ μῆκος τομῆς τοῦ ναοῦ εἰς Πίν. Γ΄.) Ἐξ αὐτῶν ἀνευρέθησαν ἓξ τεμάχια εἰς ὁλικὸν μῆκος τριῶν μέτρων.

7. Μὲ τὸ αὐτὸ θέμα κοσμεῖται καὶ ἕτερον γεῖσον, ὅπερ περισυνελέγη ἐκ τοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν. Τὸ γεῖσον τοῦτο ***(εἰκ. 85 κάτω)*** (μήκους 1.60 μ.– εἰς εἰκ. 79 ὑπ᾽ ἀριθ. 4) εἰς δύο τεμάχια καταλήγει εἰς τὴν δεξιὰν αὐτοῦ ἄκραν εἰς γωνίαν κοσμουμένην διὰ μικροτέρου φύλλου ἀκάνθου. Εἶναι ἱκανῶς πλατύτερον τοῦ προηγουμένου (0.23 μ.) φέρει δὲ εἰς τὴν βάσιν τῶν φύλλων καὶ ἀστράγαλον ἄνωθεν τῶν ὀδόντων. Διαφέρει ἀκόμη εἰς τὴν μορφὴν τῆς ἀκάνθου ὡς καὶ εἰς τὴν τεχνοτροπίαν· τὸ σχέδιον τῶν φύλλων εἶναι ἐνταῦθα

1 Βλ. ὡραῖον παράδειγμα σειρᾶς μεμονωμένων φύλλων ἀκάνθου ρωμαϊκῶν χρόνων ἐν Wiegand. Milet, 1928, εἰκ. 78.

2 Τὴν πλήρη ἀπομάκρυνσιν τοῦ θέματος τούτου ἀπὸ τῶν φυσικῶν μορφῶν τὴν παρέχουσαν ἐντελῶς τὴν ἐντύπωσιν τριχάπτου μὲ διπλᾶς γλώσσας συναντῶμεν εἰς γεῖσα τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἐν Arch. Anzeiger, 1911, εἰκ. 30).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

διαυγέστερον καὶ ἁπλούστερον· ὑπάρχουσι δύο μόνον ζεύγη φυλλαρίων ἑκατέρωθεν αἱ δὲ νευρώσεις, περιοριζόμεναι μόνον εἰς τὸ ὁλόκληρον φύλλον τῆς ἀκάνθου, σχηματίζονται ἰσχυ-

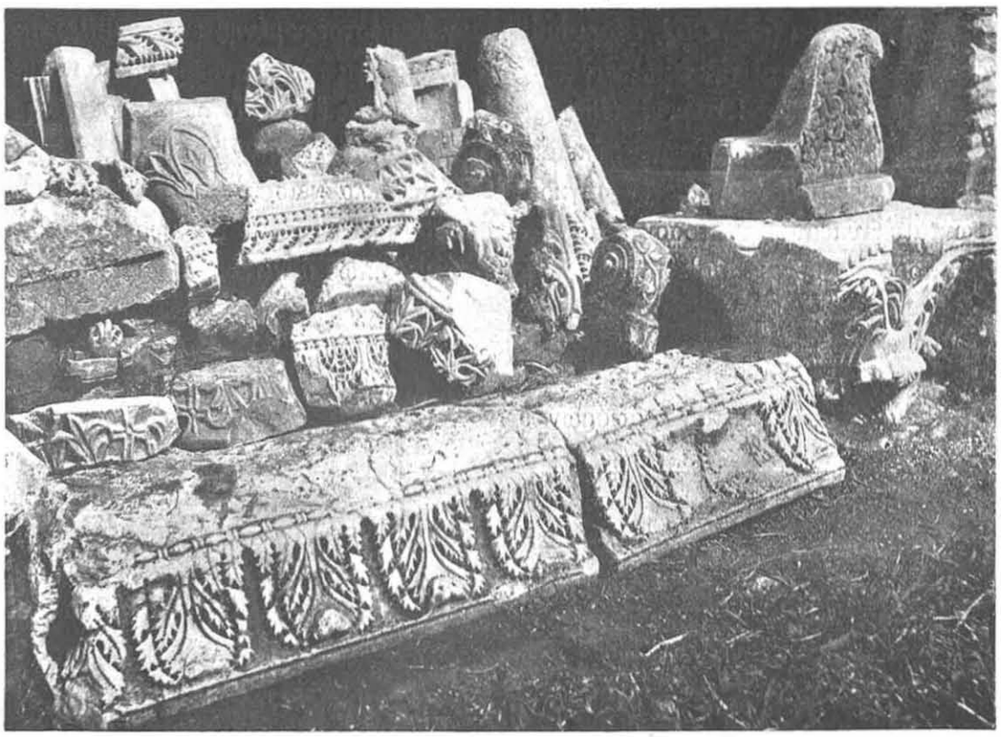

Εἰκ. 85. Γλυπτὰ μέλη περισυλλεγέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ ἀποκείμενα εἰς τὴν συλλογὴν Ν.' Αγχιάλου (κάτω τὸ ὑπ' ἀριθ. 7 γεῖσον μετ' ἀοτραγάλου καὶ φύλλων ἀκάνθου).

ραὶ διὰ βαθείας χαραγῆς, ἐντὸς τῆς ὁποίας αἱ συνεχεῖς ὀπαὶ τρυπάνου προσθέτουσι βαθεῖαν γραμμὴν σκιᾶς· οὕτως ἡ ἀπόδοσις τῆς μορφῆς καθίσταται ἰσχυροτέρα καὶ ἡ ἐναλλαγὴ φωτὸς καὶ σκιᾶς πλέον ἤρεμος. Αἱ ἄκανθοι, καθὼς καὶ τὰ περιβάλλοντα αὐτὰς ἡμίφυλλα, φαίνονται συμπαγέστερα καὶ πλαστικώτερα οὕτως ὥστε οὐ μόνον πλησιάζουσι περισσότερον τὴν ὀργανικὴν μορφὴν τῶν φύλλων ἀλλὰ καὶ ἐνσαρκώνουσι κατὰ τρόπον τελειότερον τὴν διακοσμητικὴν ἐμφάνισιν.

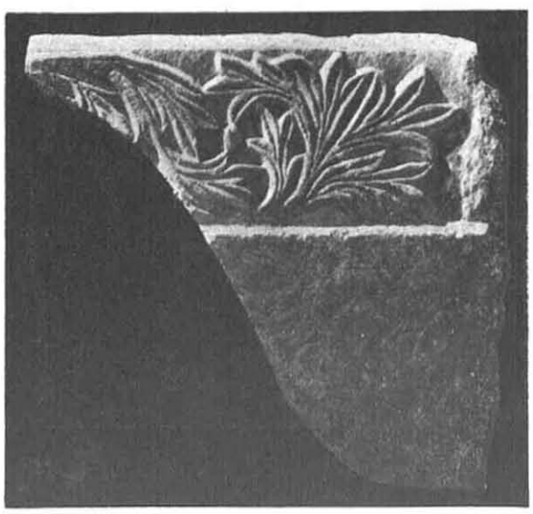

Εἰκ. 86. Τμῆμα γωνίας γείσου μετὰ συστρεφομένων φύλλων ἀκάνθου.

Ἡ τεχνοτροπία τοῦ γείσου τούτου ἔχει τοσαύτην ὁμοιότητα πρὸς τὰ κιονόκρανα: τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς τοῦ Στουδίου ἐν Κωνσταντινουπόλει (βλ. εἰκ. ἐν Millingen, ἔ. ἀ. Pl. VI-VII) καὶ τοῦ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μεταφερθέντος εἰς Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου (Wulff, ἔ. ἀ. N° 160) ὥστε νὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι τὸ ἡμέτερον γεῖσον δυνατὸν νὰ μετεφέρθη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Εἰργάσθη ὅμως καὶ τοῦτο ἐπὶ τόπου διότι τὸ μάρμαρον εἶναι ἐγχώριον (ἐκ τοῦ λατομείου τῆς Μεγάλης Βελανι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

διᾶς) καὶ εἶναι εἰλημμένον ἐκ καλύμματος ἀρχαίας σαρκοφάγου, ὁ ἀρχικὸς λεπιδωτὸς διάκοσμος τοῦ ὁποίου, ἀποξεσθεὶς ἐν μέρει, διασῴζεται ἀκόμη εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν.

8. Τελευταῖον γεῖσον (πλάτ. 0.21 μ. – εἰς εἰκ. 79 ὑπ' ἀριθ. 2), τοῦ ὁποίου σῴζεται εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον τὸ τέρμα ***(εἰκ. 86)***, φέρει διάκοσμον ἐκ συστρεφομένης ἐν στροβίλῳ ἀκάνθου, ὁμοίας κατὰ τὸ θέμα καὶ τὴν ἐκτέλεσιν πρὸς τὰ ἀνάγλυφα τῶν κιονοκράνων τῶν ὑπερῴων. Σῴζεται εἰς ὁλικὸν μῆκος 1.10 μ. εἰς τέσσαρα ἐπίσης τεμάχια, ἓν τῶν ὁποίων παριστᾷ ἡ εἰκ. 86.

Τὰ δύο τελευταῖα ταῦτα γεῖσα, ἐπειδὴ σχηματίζουσιν εἰς τὰ ἄκρα γωνίαν, εὑρέθησαν δ' ἀφ' ἑτέρου εἰς μικρὸν μῆκος ἐν συγκρίσει μὲ τὰ ἄλλα γεῖσα, νομίζω, ὅτι δύνανται νὰ προέρχωνται ἐξ ὑπερθύρων, τοσοῦτο μᾶλλον καθόσον πλαίσια θυρῶν ἀνευρέθησαν ἐλάχιστα ἐν σχέσει πρὸς τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν διασωθέντων λοιπῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

γ'. Θωράκια.

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ ναοῦ ἀνευρέθη πλῆθος μικρῶν καὶ μεγάλων τεμαχίων θωρακίων, προερχομένων: ἐκ τῶν διακοσμήσεων τῶν κιονοστοιχιῶν τῆς βασιλικῆς – ὡς δεικνύουσιν αἱ ἐγκοπαὶ τῶν κατὰ χώραν διασωθεισῶν βάσεων τῶν κιόνων καὶ τὰ ἐπὶ τῶν στυλοβατῶν ἴχνη – ἐκ τῶν ὑπερῴων, ἐκ τῆς σολέας καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν τοῦ ἀνασκαφέντος μνημείου. Τὰ τεμάχια ταῦτα, ὁλόκληροι σωροὶ τῶν ὁποίων περισυνελέγησαν καὶ ἐταξινομήθησαν ἐν τῇ καταρτισθείσῃ ἐν Ν. Ἀγχιάλῳ συλλογῇ, ἀντιπροσωπεύουσιν, ὡς ἐκ τοῦ διακόσμου των, τοὺς κυριωτέρους τύπους θωρακίων τοὺς ἐπικρατοῦντας εἰς τὰς βυζαντινὰς χώρας κατὰ τὸν 5ον καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος, ἀνήκουσι δὲ εἰς τὰ ἐξεταζόμενα κατωτέρω εἴδη.

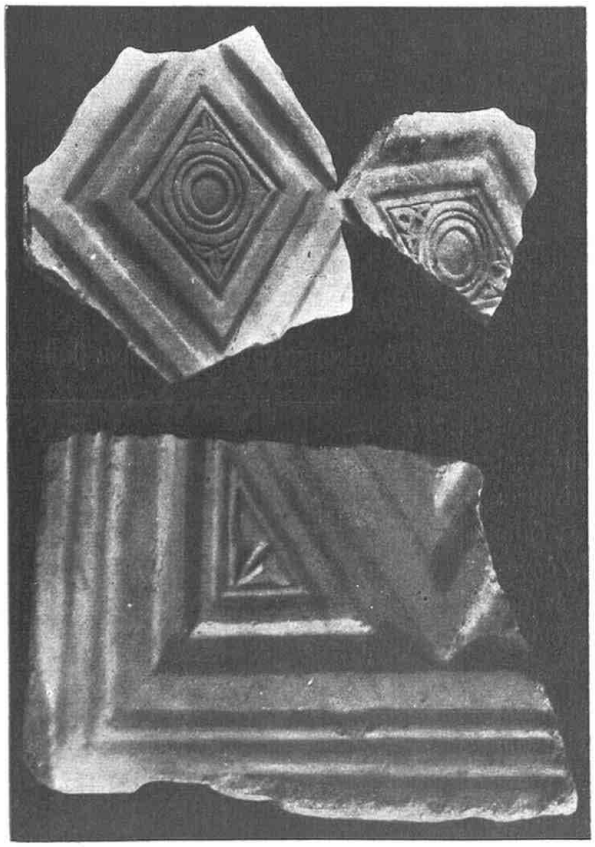

Εἰκ. 88. Δείγματα ἐκ τῶν περισυλλεγέντων τεμαχίων θωρακίων τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ ναοῦ (μεταφερθέντων ἐκ Κων/πόλεως).

1. Σειρὰ ἐκ δώδεκα μεγάλων σχετικῶς τεμαχίων ἐκ στιλπνοῦ λευκοῦ μὲ κυανᾶς ἀποχρώσεις μαρμάρου τῆς Προκοννήσου (προελεύσεως ἐπομένως καὶ τέχνης Κωνσταντινουπόλεως), ἐξ ὧν παραθέτομεν τρία ἐνταῦθα ***(εἰκ. 88)***, ἔχουσι τὸ σύνηθες θέμα τῶν ρόμβων ἐντὸς τετραγώνου πλαισίου ἐκ πολλαπλῶν γλυφῶν. Αἱ ἑκατέρωθεν τῶν ρόμβων γωνίαι κοσμοῦνται διὰ τριγώνων πληρουμένων διὰ τριφύλλων, τὸ δὲ κέντρον διὰ κύκλων καὶ τριφύλλων. Ἡ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ὀπισθία ὄψις τῶν θωρακίων τούτων φέρει πλατὺ ἐκ γλυφῶν πλαίσιον καὶ σταυρὸν ἐντὸς ἀναγλύφου δίσκου. Πάντα τὰ θωράκια ταῦτα ἔχουσι πάχος 0.09 μ. προέρχονται δὲ ἐκ τοῦ διακόσμου εἴτε τῆς σολέας εἴτε τῶν κιονοστοιχιῶν, καθόσον ἐφαρμόζουσιν ἀκριβῶς εἰς τὰς ἐγκοπὰς τῶν βάσεων (πλ. 0.10 μ.) (πρβλ. καὶ εἰκ. 29 ἔνθα διακρίνεται ἡ ἐγκοπή) καὶ εἰς τοὺς στυλοβάτας, ἔνθα τὰ ἴχνη τῆς τοποθετήσεως θωρακίων εἶναι καταφανῆ.

Μὲ τὸ αὐτὸ θέμα κοσμοῦνται ἕτερα θωράκια τοῦ αὐτοῦ καὶ μικροτέρου πάχους ἐξ ἐγχωρίου λευκοῦ μαρμάρου καὶ ὀλιγώτερον ἐπιμελῶς εἰργασμένα, φέροντα εἰς τὰ τρίγωνα καρποὺς εἰς δὲ τὰς γωνίας τῶν ρόμβων τὰ συνήθη φύλλα κισσοῦ ἢ τρίφυλλα ***(εἰκ. 89).*** Καὶ τὰ θωράκια ταῦτα ἐκόσμουν πιθανώτατα κιονοστοιχίας τοῦ ναοῦ.

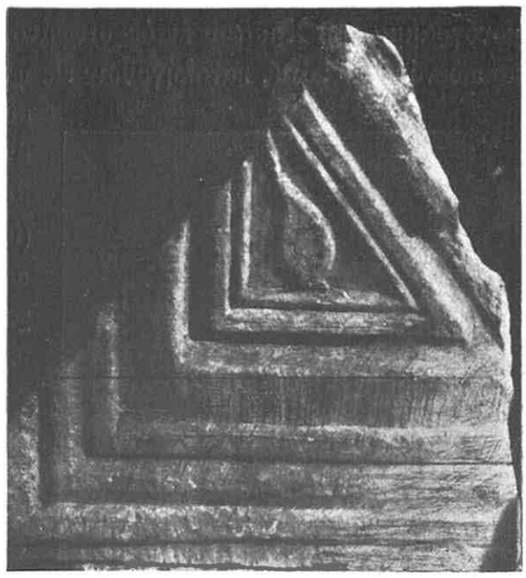

Εἰκ. 89. Τμῆμα θωρακίου ἐξ ἐγχωρίου μαρμάρου.

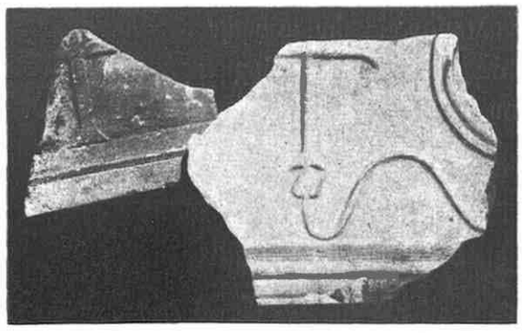

Εἰκ. 90-91. Τεμάχια ἐκ θωρακίων μετὰ μονογράμματος καὶ φύλλων κισσοῦ ἄνωθεν τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι σταυροί.

Τὸ θέμα τῶν ρόμβων καὶ τριγώνων τιθεμένων διαγωνίως ἐντὸς τετραγώνου πλαισίου ἐκ γλυφῶν εἰς θωράκια καὶ ἄλλα γλυπτὰ μέλη εἶναι ἐκ τῶν συνηθεστέρων κατὰ τὸν 5ον καὶ ἰδίως τὸν 6ον αἰῶνα, ἀνήκει δὲ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸν κύκλον τῆς τέχνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου μὲ μικρὰς παραλλαγὰς ἀπαντᾷ εἰς μεγάλην σειρὰν παραδειγμάτων[1], ἐκεῖθεν δὲ διαδίδεται εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, Θεσσαλονίκην καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, Δαλματίαν, Ἰταλίαν καὶ ἀλλαχοῦ[2].

Ἕτερος πολὺ μεγαλύτερος σωρὸς θωρακίων μικροτέρου πά-

1 Βλ. θωράκια ὑπερῴων τῶν ναῶν Κωνσταντινουπόλεως: ἁγ. Σοφίας, Σεργίου καὶ Βάκχου, ἁγ. Εἰρήνης κ. ἄλλ. ἐν Brehier, ἔ. ἀ. fasc. 3. σ. 70, Ebersolt, Mission arch de Con/ple, 1920 Pl. XXXVIII, κ. ἄ.

2 Πρβλ. θωράκια ναῶν: Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ, Κοιμήσεως ἐν Νικαίᾳ, ἁγ. Δημητρίου Θεσ/νίκης, ναῶν ἐν Salona. ἐν Ραβέννῃ, ἐν Ἀθήναις κλπ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

χους ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐγχωρίου μαρμάρου, ἀνευρεθεὶς εἰς μικρὰ τεμάχια ***(εἰκ. 90-91*** βλ. καὶ ἄνω σειρὰν γλυπτῶν τῆς εἰκ. 78) φέρει ἕτερον θέμα σύνηθες κατὰ τὸν 5ον καὶ 6ον αἰῶνα, ἤτοι μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς στεφάνου καὶ ἄλλοτε κύκλου ἐκ διπλῆς ταινίας· αἱ ταινίαι προσδενόμεναι κάτω, καταλήγουσιν εἰς φύλλα κισσοῦ, ἐφ' ὧν στηρίζονται σταυροί. Ἡ ὀπισθία ὄψις φέρει μόνον σταυρὸν εἰς τὸ μέσον ἐντὸς ἀναγλύφου δίσκου [1]. Εἰς τὰ πλαίσια τινῶν ἐκ τῶν θωρακίων τούτων διεσώθησαν μέρη ἐπιγραφῶν οἷον (ὑπὲ)Ρ ΕΥ(χῆς) κ. ἄλλ. Καὶ ταῦτα ἔχουσι τὰς διαστάσεις τῶν μεσοκιονίων τῶν κιονοστοιχιῶν καὶ προέρχονται πιθανώτατα ἐξ αὐτῶν ἢ καὶ ἐκ μερῶν τῶν ὑπερῴων τοῦ ναοῦ.

Εἰκ. 92. Τμῆμα θωρακίου μετὰ κληματίδος.

Ἓν μόνον διασωθὲν τεμάχιον ***(εἰκ. 92)*** τοῦ αὐτοῦ πάχους (0.37μ.) ἐκ χονδροκόκκου λευκοκυάνου ἐγχωρίου μαρμάρου κοσμεῖται μὲ κλάδους κλήματος ἐκ χονδροῦ στελέχους φέροντος φύλλα ἀκανθοειδῆ, σταφυλὴν καὶ ἕλικα εἰς ἱκανῶς ἐξέχον ἀνάγλυφον. Ἐκ τοῦ μικροῦ διασωθέντος τεμαχίου (0.30 × 0.32μ.) δὲν δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ τὸ θέμα τοῦ ὅλου θωρακίου. Ἀναλογίαν εἰς τὴν μορφὴν τῆς κληματίδος καὶ τῶν φύλλων παρέχει ὁ διάκοσμος τῆς γνωστῆς σαρκοφάγου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεοδώρου εἰς τὸν ἐν Ραβέννῃ ναὸν τοῦ ἁγ. Ἀπολλιναρίου in Classe καὶ τοῦ θωρακίου τοῦ αὐτόθι ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἀπολλιναρίου τοῦ νέου [2].

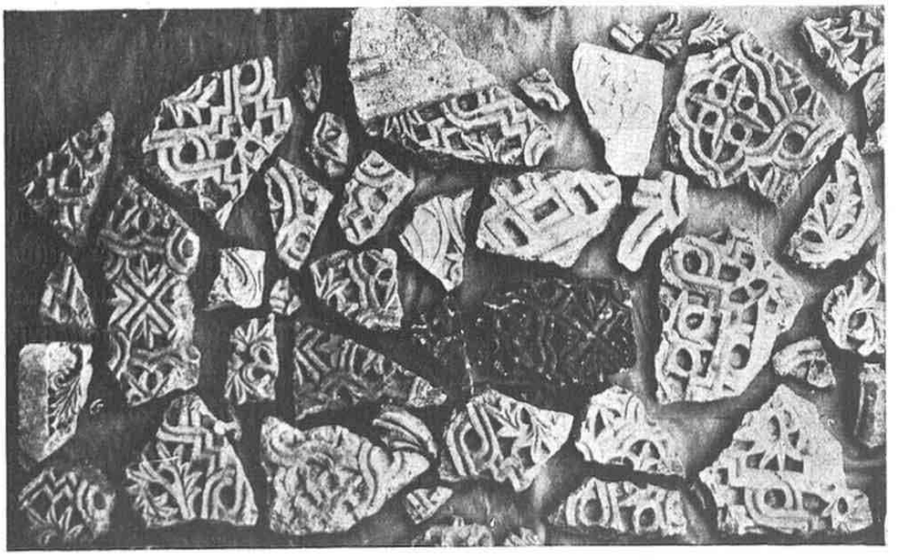

Εἰκ. 93. Τμήματα διατρήτων θωρακίων περισυλλεγέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφάς.

2. Μέγας ἀριθμὸς ἑτέρων θωρακίων μικροῦ πάχους μόλις 0.03 μ. ***(εἰκ. 93-94)*** ἐκ χονδροκόκκου στιλπνοῦ λευκοῦ μαρμάρου κοσμεῖται μὲ γεωμετρικὰ πλέγματα ἐκ διπλῆς ται-

1 Περὶ τοῦ διακοσμητικοῦ τούτου θέματος τῶν θωρακίων βλ. Wulff, Altchr. u. byz. Bindwerke, II, σ. 23, ἔνθα εὑρίσκεται καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2 Βλ. Dalton, Byzantine Art and Archaeology, ἐ.ἀ. εἰκ. 456.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 94. Τμήματα ἐκ διατρήτων θωρακίων μετὰ πτηνῶν καὶ κλαδίσκων περισυλλεγέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφάς.

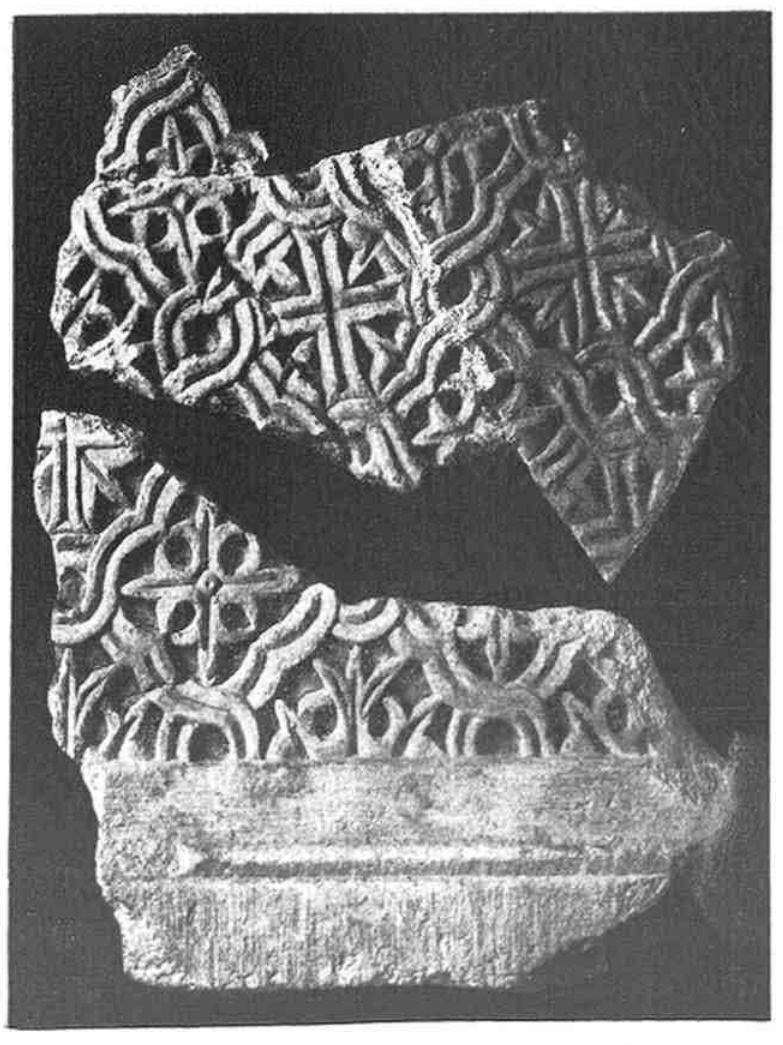

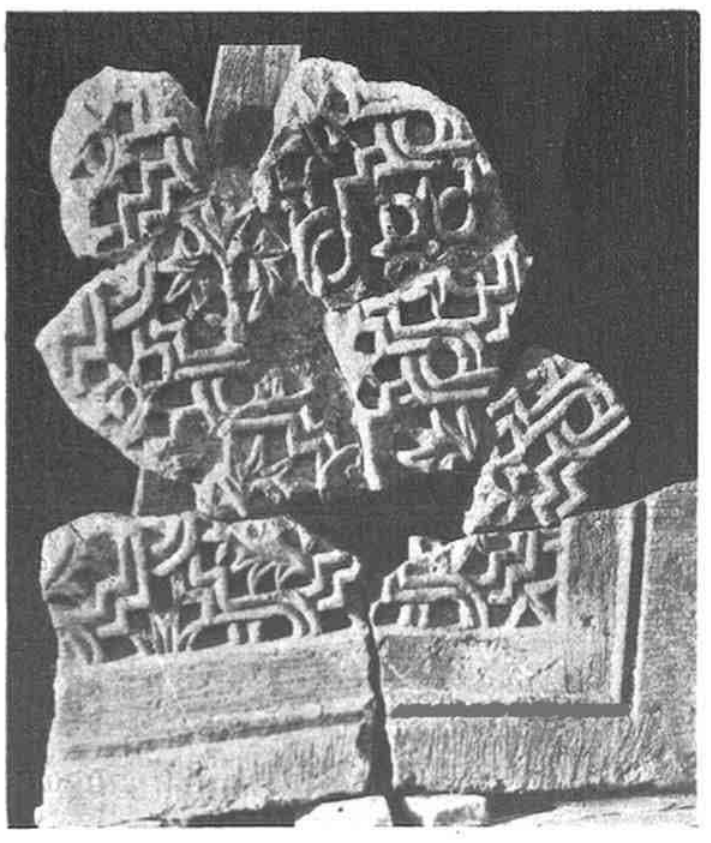

Εἰκ. 95 - 96. Ἀνευρεθέντα μεγαλύτερα τμήματα ἐκ τῶν διατρήτων θωρακίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

νίας πληρούμενα διὰ φύλλων ἀκάνθου, σταυρῶν, πτηνῶν κλπ. Ἀπαρτίζουσι δὲ ταῦτα τρία εἴδη: τῶν πρώτων τὰ πλέγματα σχηματίζουσι γεωμετρικὰ σχήματα πληρούμενα δι' ἰσοσκελῶν ἀκτινωτῶν καὶ εἰς τρίφυλλα ἀπολεγόντων σταυρῶν (***εἰκ. 95*** πρβλ. καὶ εἰκ. 97). Τῶν δευτέρων τὰ πλέγματα σχηματίζουσι τετράγωνα μὲ τὰς γωνίας ζητοειδῶς κεκαμμένας πληρού-

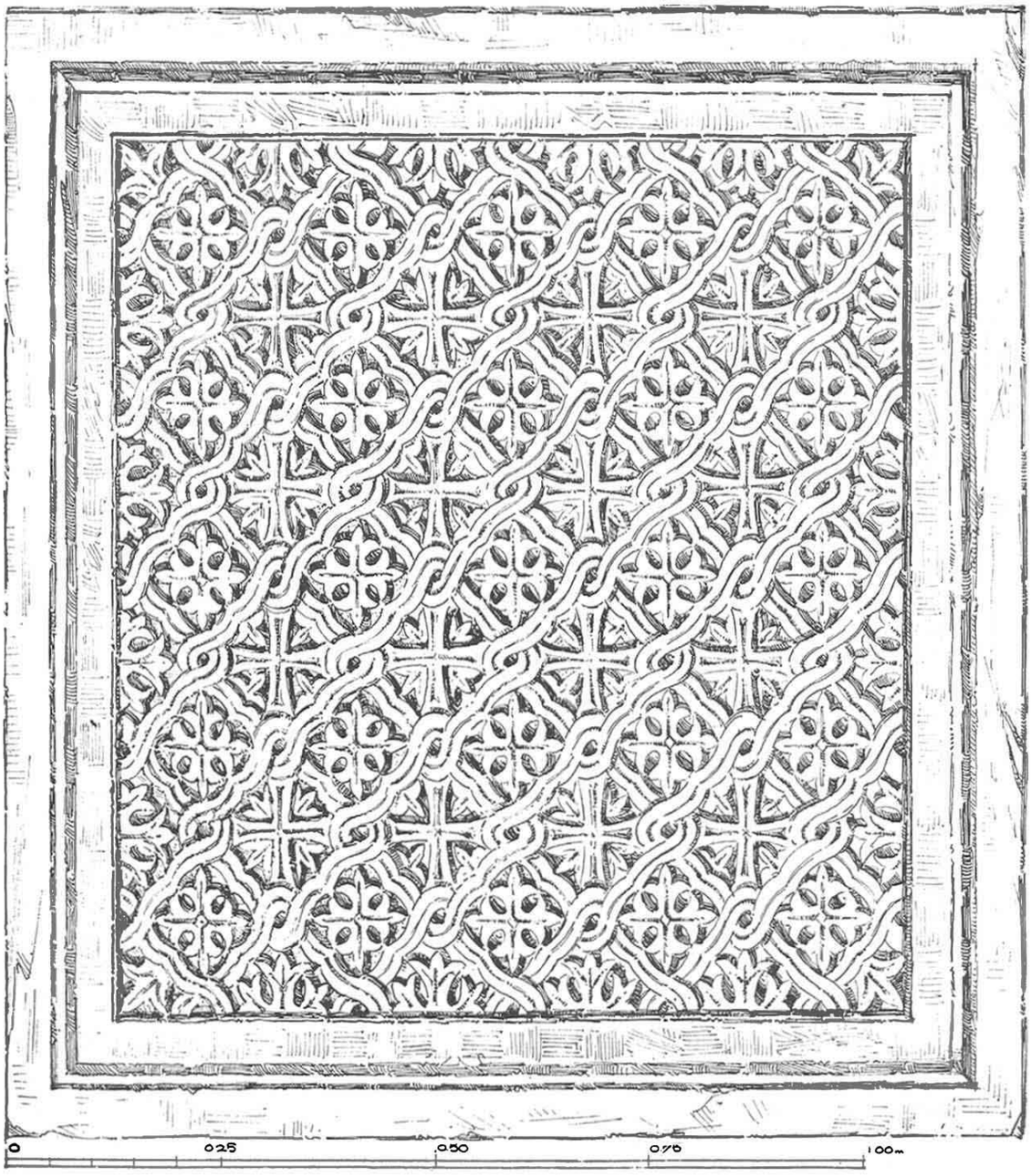

Εἰκ. 97. Ἀποκατάσταοις θωρακίου τῆς εἰκόνος 95.

μενα διὰ κλαδίσκων καὶ σταυρῶν (***εἰκ. 96*** καὶ 98), τῶν δὲ τρίτων τὰ πλέγματα εἶναι διηυθετημένα εἰς ἁπλοῦς συνδεομένους κύκλους καὶ πληροῦνται διὰ κλαδίσκων καὶ πτηνῶν ***(εἰκ. 94)***. Συμπλήρωσιν καὶ ἀναπαράστασιν τῶν θωρακίων τῶν δύο πρώτων εἰδῶν παρέχουσιν αἱ ***εἰκ. 97 - 98***. Ἡ ὀπισθία αὐτῶν ὄψις φέρει τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς κύκλων. Εἶναι πιθανόν, ὅτι ταῦτα προέρχονται ἐκ τῶν διακοσμήσεων τῶν ὑπερῴων τοῦ ναοῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ὁ διάκοσμος τῶν θωρακίων τούτων, ἐφαρμοζόμενος συνηθέστερον εἰς ἀληθῆ διάτρητον τεχνικὴν καὶ προερχόμενος ἐκ μιμήσεως ξυλογλύπτων, ἀνήκει εἰς τοὺς συνδυασμοὺς τῶν ἀνατολικῶν καὶ ἑλληνικῶν θεμάτων, ἐξ ὧν κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ἐξεπήγασε πλῆθος νέων διαμορφώσεων μὲ κύρια κέντρα τὰς μεγάλας πόλεις τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου. Ὅμοια θωράκια συναντῶμεν εἰς Ραβένναν[1], εἰς ἅγιον Μηνᾶν[2], εἰς βασιλικὴν Στόβων[3] καὶ ἀλλαχοῦ.

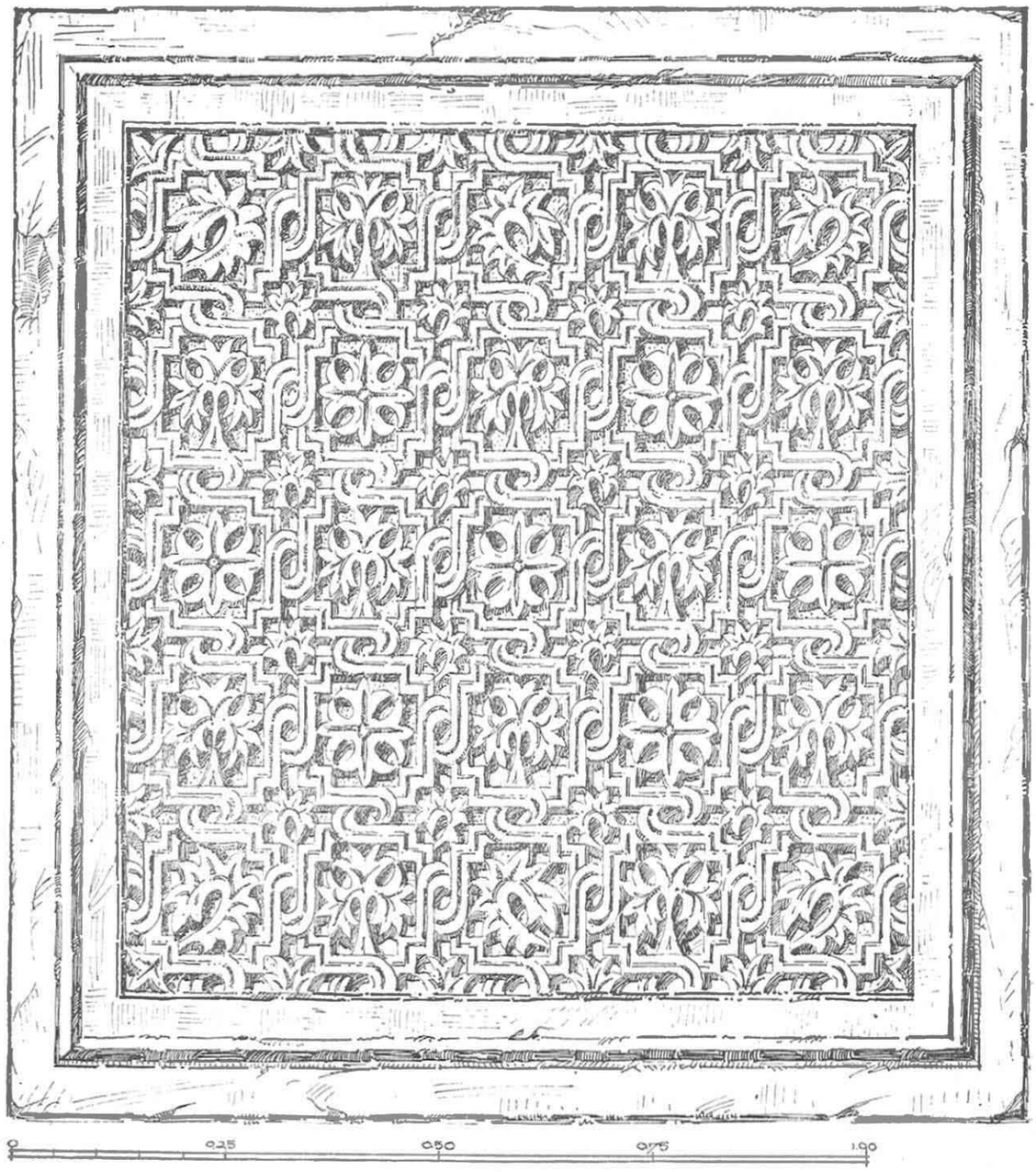

Εἰκ. 98. Ἀποκατάστασις θωρακίου τῆς εἰκόνος 96.

1 Βλ. τοιαῦτα καὶ ἐν Dalton, ἔ. ἀ. εἰκ. 439.
2 Kaufmann, Menasstadt, ἔ. ἀ. Πίν. 64.
3 Egger, ἐν Jahresh. des österr. arch. Institus, ἔ. ἀ. εἰκ. 76.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Μὲ ἁπλᾶ γεωμετρικὰ θέματα κοσμοῦνται καὶ τρία ἄλλα θωράκια ***(εἰκ. 99*** πρβλ. καὶ σχέδιον εἰς ***εἰκ. 100),*** ἅτινα περισυνελέγησαν ἐκ τοῦ χώρου ὃν κατελάμβανεν ἡ σολέα τῆς βασιλικῆς, πιθανώτατα δὲ δι' αὐτῶν ἐκοσμοῦντο μέρη τῆς σολέας. Ἐκ τούτων τὸ ἓν φέρει συμπλεκομένους μαιανδρικοὺς σταυροὺς (swastika), τὸ δεύτερον καγκελλωτὸν κόσμημα μὲ ἁπλᾶ τετράγωνα, τὸ δὲ τρίτον εἶναι διάτρητον φέρον τὸ μεγάλως διαδεδομένον φολιδωτὸν κόσμημα, ἐνταῦθα ὅμως μὲ τὰς σειρὰς τῶν φολίδων ἐναλλὰξ ἴσας καὶ ἀνεστραμμένας διακοπτομένας διὰ σειρᾶς κύκλων.

Εἰκ. 98. Τμήματα ἐκ θωρακίων μὲ γεωμετρικὰς διακοσμήσεις.

Τὰ ἁπλᾶ ταῦτα γεωμετρικὰ θέματα εἰς πλουσιωτάτην ποικιλίαν εἶναι ἐκ τῶν κοινοτέρων εἰς τὴν πλαιοχριστιανικὴν γλυπτικὴν ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος[1] ἄλλοτε ἀνάγλυφα, ἄλλοτε ἁπλῶς διάτρητα, ἄλλοτε διάτρητα ὁμοῦ καὶ ἀνάγλυφα, χρησιμοποιούμενα – τὰ τελευταῖα ἰδίᾳ – κατ' ἐξοχὴν εἰς δρύφρακτα χαμηλῶν τέμπλων καὶ εἰς παράθυρα[2]. Πολλὰ παράλληλα συναντῶμεν εἰς Συρίαν, Κωνσταντινούπολιν, Δελφούς, Ὀλυμπίαν, Θεσσαλονίκην, Ραβένναν, Σάλονα.

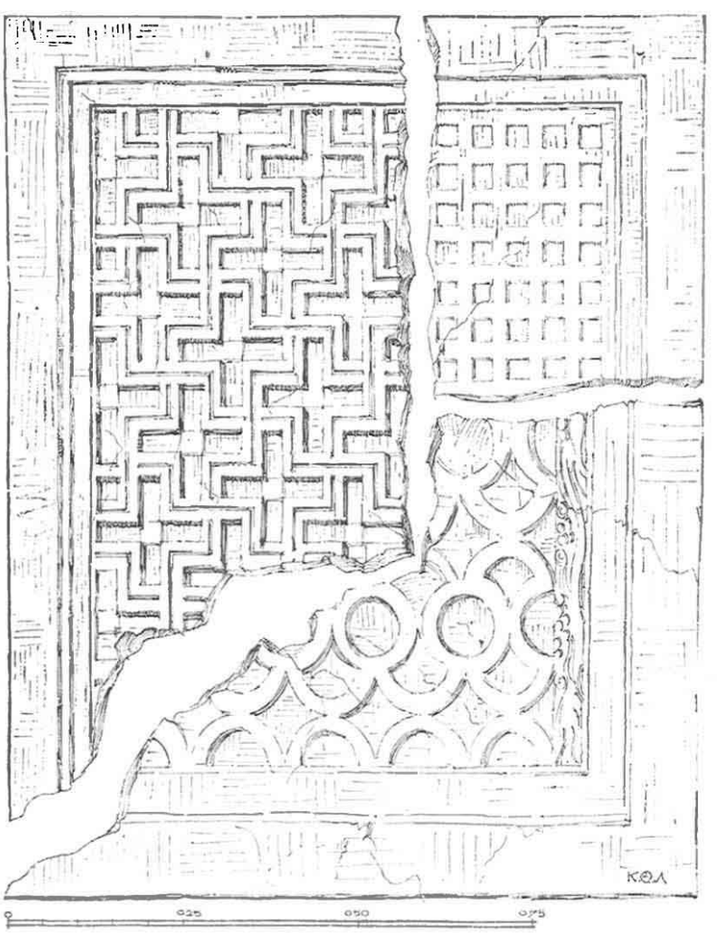

Εἰκ. 100. Ἀποκατάστασις θωρακίων τῆς εἰκόνος 99.

3. Τέλος ἀνευρέθη κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ ἕτερον εἶδος θωρακίων, τὸ μόνον δεῖγμα μεταγενεστέρας ἐποχῆς μεταξὺ τῶν γλυπτῶν. Τὸ θωράκιον τοῦτο ***(εἰκ. 101)*** (πάχ. 0.035 μ. ὕψους 0.90 μ. εἰς σωζόμενον μῆκος 1.00 μ.) κοσμεῖται μὲ ἀμφορέα, ἡ κοιλία τοῦ ὁποίου φέρει ταινίας ἐν εἴδει φύλλων ἀνθεμίου· ἑκατέρωθεν αὐτοῦ εὑρίσκονται ταῶ ραμφίζοντες κλάδους μὲ τρίφυλλα καὶ καρποὺς ἐκφυομένους ἐκ τοῦ

1 Πρβλ. Wulff, Altchristliche und byzantiniche Kunst ἔ. ἀ. σ. 265 κ. ἑ.

2 Dyggve, Recherches à Salone. Copenhague 1928, εἰκ. 67 καὶ 77.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 101. Ἀνευρεθὲν θωράκιον τοῦ 7ου αἰῶνος.

ἀγγείου. Διασῴζεται ὁ ταῶς ἀριστερά, μέρος τῆς οὐρᾶς τοῦ ὁποίου εἶναι ἀποκεκομμένον. Τὸ ὅλως χαμηλὸν ἀνάγλυφον καὶ ἰδίως ἡ ξηρότης καὶ τὸ ἄτεχνον τοῦ σχεδίου προδίδουσι τὸν 7ον περίπου αἰῶνα.

Ἀνευρέθη καὶ δεύτερον μικρὸν τεμάχιον ἐξ ὁμοίου θωρακίου προερχόμενον, διασῷζον τὴν οὐρὰν ταῶ καὶ ἀνῆκον εἰς ἕτερον θωράκιον (βλ. τεμάχιον ἐν τῇ ἄνω σειρᾷ τῆς ἀνωτέρω παρατεθείσης εἰκ. 78).

Εἰκ. 102. Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων πλαισίων τῶν πυλῶν τῆς Βασιλικῆς.

δ΄. Πλαίσια πυλῶν.

Ἐκ τῶν πλαισίων τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ πλὴν τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων γείσων, τινὰ τῶν ὁποίων, ὡς εἴπομεν, φαίνεται, ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ ὡς ὑπέρθυρα, ἀνευρέθησαν ἐλάχιστα τεμάχια, ὡς τὸ παρατιθέμενον ἐνταῦθα ***(εἰκ. 102)*** (πλάτους 0.26 καὶ πάχους 0.10 μ.) φέροντα γλυφάς, ἤτοι τὴν συνήθη διακόσμησιν τῶν παλαιοχριστιανικῶν θυρῶν.

Ὀλίγῳ περαιτέρω τοῦ χώρου τῶν ἀνασκαφῶν περισυνελέγησαν καὶ δύο ὀγκώδη τμήματα μαρμαρίνης μετ' ἀναγλύφων δοκοῦ ***(εἰκ. 103),*** ἐν ᾧ ἕτερον τῆς αὐτῆς τέχνης μέγα τμῆμα ***(εἰκ. 104)*** ἦτο ἐντοιχισμένον εἰς κεντρικὴν πύλην τοῦ χωρίου Καραμπάς, ἀπέχοντος ἡμίωρον τῆς Ν. Ἀγχιάλου. Εἰς τὸ χωρίον μάλιστα τοῦτο εὑρίσκετο καὶ δεύτερον μικρότερον τεμάχιον, ὅπερ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

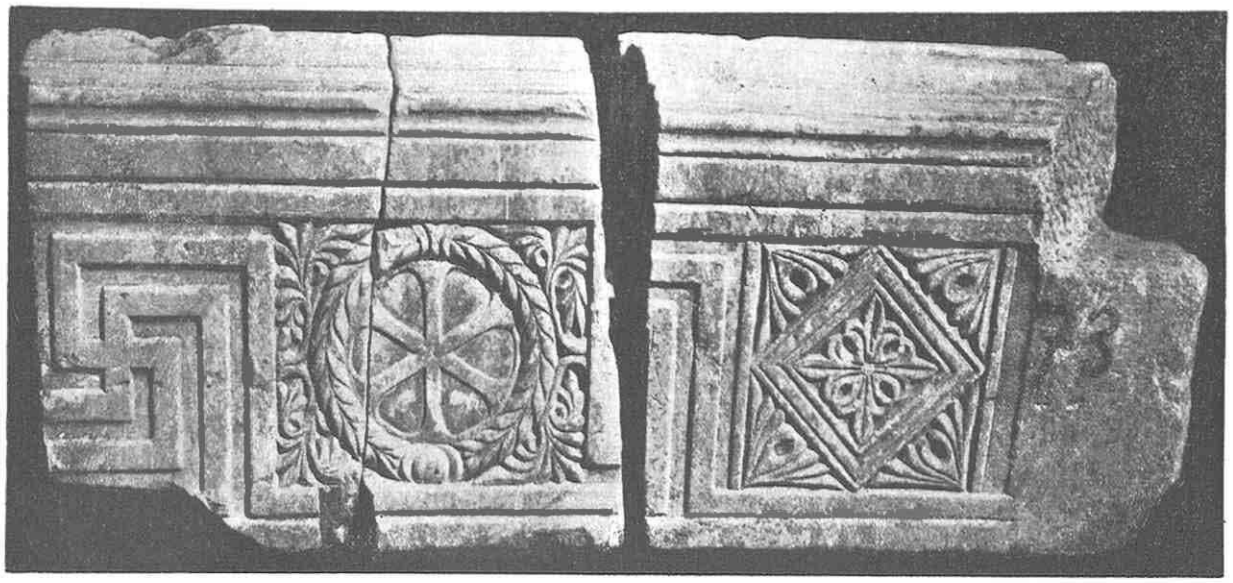

Εἰκ. 103 - 104. Ἀνάγλυφα τμήματα ἐπενδύσεων πύλης.

ὁ Dodwell μετέφερεν εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον[1].

Τὰ πέντε τεμάχια ταῦτα φέρουσι πάντα ὅμοιον διάκοσμον ἐκ μαιάνδρου καὶ προέρχονται ἐκ περιθυρωμάτων, ἅτινα ἐκάλυπτον τὸ πάχος τοῦ τοίχου τῆς πύλης καὶ εἰς τὰς τρεῖς ἐπιφανείας αὐτῆς (βλ. ἀποκατάστασιν εἰς τὸ σχέδ. τῆς εἰκ. 105). Ὅτι δὲ πρόκειται πράγματι περὶ περιθυρωμάτων κατὰ ἑλληνορρωμαϊκὰ καὶ πάλιν πρότυπα[2], συμπεραίνομεν μετὰ βεβαιότητος ἐκ τοῦ ἐν Ν. Ἀγχιάλῳ ἐναπομείναντος τεμαχίου (εἰκ. 103 δεξιὰ) ὅπερ προέρχεται ἀπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ ἀνωφίου.

Τοῦτο ἐκ λευκοῦ μαρμάρου (πλάτ. 0.57 καὶ πάχ. 0.20 μ.) κοσμεῖται μὲ τὸ σύνηθες ἐκ ρόμβων θέμα τῶν θωρακίων, ἡ μία δὲ κατὰ μῆκος πλευρὰ καταλήγει εἰς προεξέχον μετὰ γλυφῶν πλαίσιον. Εἰς τὸ ἄκρον ἡ μαρμαρίνη δοκὸς προεκτείνεται καὶ φέρει ἐγκοπὴν διὰ τὴν προσαρμογὴν τῆς καθέτου δοκοῦ τῆς παραστάδος (βλέπε λεπτομερείας ἐν εἰκ. 105 δεξιά). Τὸ προεξέχον πλαίσιον τῶν γλυφῶν τέμνεται λοξῶς, ὡς συνήθως παρατηρεῖται τοῦτο εἰς τὰ ἁπλᾶ ἐκ γλυφῶν περιθυρώματα, δι' οὗ δηλοῦται, ὅτι καὶ ἡ παραστὰς ἔφερε πλαίσιον ἐκ γλυφῶν.

Εἰς τὸ αὐτὸ ἀνώφλιον ἀνήκει καὶ τὸ ἀριστερὰ τῆς εἰκόνος 103 τμῆμα, ὅπερ προέρχεται ἐκ τοῦ μέσου. Εἰς τὸν μεταξὺ τῶν μαιάνδρων χῶρον φέρει τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς στεφάνου δάφνης· αἱ γωνίαι πλη-

1 Βλ. Dodwell, Classical and topographical tour thrungh Greece, II, London, 1814, f. 86 a, b.

2 Βλ. ὅμοια ἀλλ' ἁπλᾶ ἄνευ διακοσμήσεων ἐν Ἐφέσῳ (ἐν Jahresh. d. österr. arch. Instituts XXVI (1929) (sonderabr.) εἰκ. 9-15. Πρβλ. ὅμοια εἰς πύλας χριστιανικῶν ναῶν, ὡς ἐν ναῷ ἁγ. Εἰρήνης Κων/πόλεως, ἐν W. S. George, The church of S. Eirene at Con ple. Oxford, 1912, Pl. 24 καὶ ἄλλ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

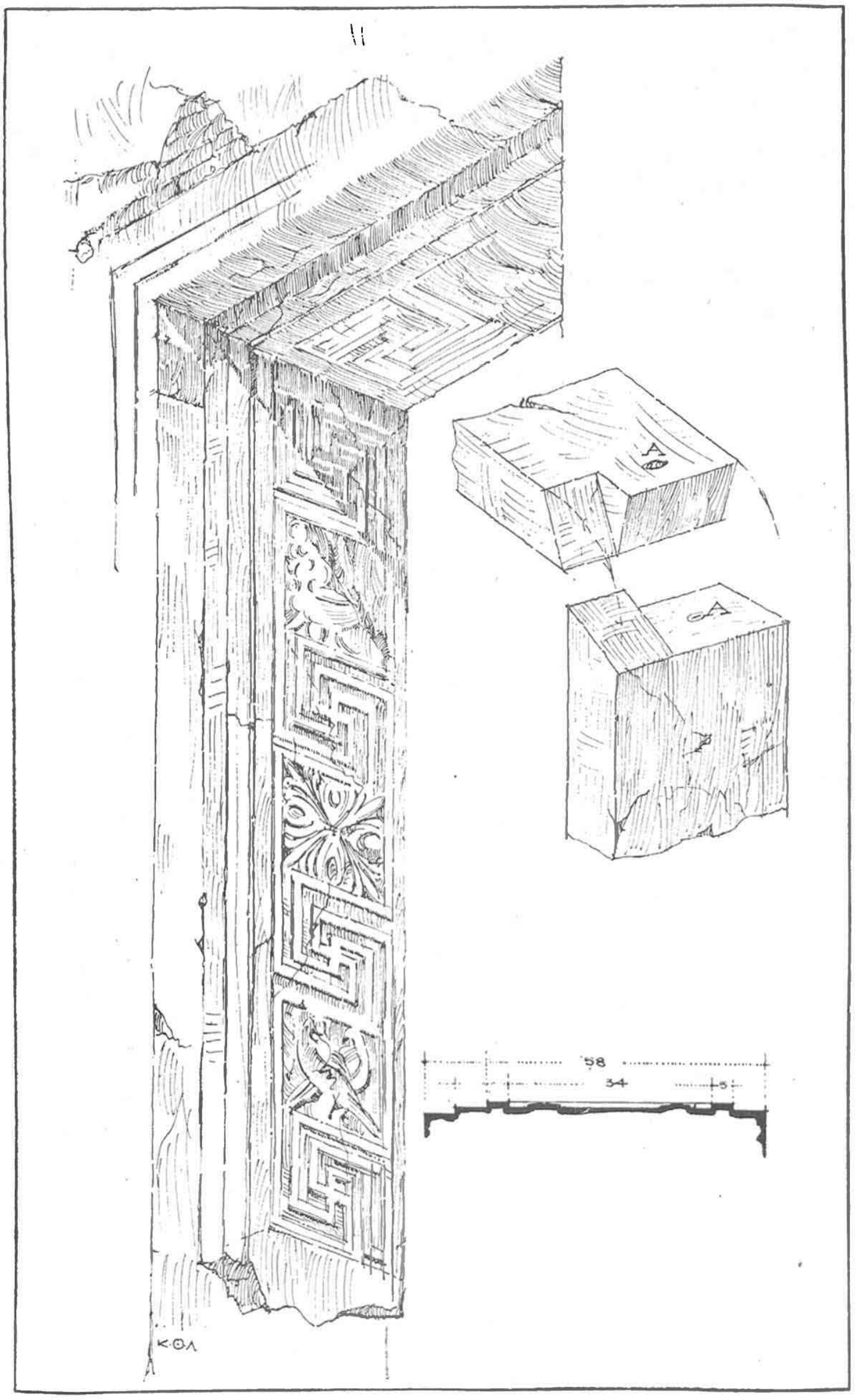

Εἰκ. 105. Ἀναπαράστασις πλαισίων πύλης τοῦ ναοῦ καὶ λεπτομέρειαι αὐτῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ροῦνται μὲ ἀνθεμοειδεῖς κλάδους εἰς ὡραίαν ἐργασίαν. Τὸ ὅλον ἀνώφλιον δύναται νὰ ὑπολογισθῇ ὅτι ἔχει μῆκος 1.80 μ.

Τὸ μέγα τεμάχιον *(εἰκ. 104)* (πλάτους 0.56, πάχους 0.18 καὶ μήκους 2.65 μ.) προέρχεται ἐκ τοῦ κάτω μέρους τῆς παραστάδος, διακρίνεται δὲ εἰς τὴν βάσιν ἡ ἀρχή· ἡ ὀπισθία ὄψις εἶναι ἀκατέργαστος· ἡ ἀριστερὰ πλευρά, ἡ καταλήγουσα εἰς δύο ταινίας, εἶναι κατὰ τὸ πάχος ἐπεξειργασμένη, ἤτοι ἀπετέλει τὸ ἄκρον ὅπερ ἐφαίνετο. Ἡ δεξιὰ πλευρά, κατεστραμμένη κατὰ τὸ πλεῖστον, διασῴζει ἐνιαχοῦ εἰς τὸ πάχος αὐτῆς τὴν ἀρχικὴν ἀδρῶς εἰργασμένην ἐπιφάνειαν. Πλαίσιον ἑπομένως μὲ γλυφὰς δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὴν παραστάδα ταύτην· προσέτι τὸ μάρμαρον εἶναι κυανωπόν. Αἱ διαφοραὶ αὗται μαρτυροῦσιν ὅτι ἡ παραστὰς προέρχεται ἐξ ἄλλης θύρας ἄνευ πλαισίου ἐκ γλυφῶν, ἀλλὰ μὲ τὸν αὐτὸν διάκοσμον καὶ τὴν αὐτὴν ὡραίαν ἐργασίαν. Τὰ μεταξὺ τῶν μαιάνδρων σχηματιζόμενα τετράγωνα πληροῦνται διὰ δύο χιαστὶ διασταυρουμένων περιστερῶν, δι' ἀνθεμοειδοῦς ἀκάνθου ἐπίσης χιαστὶ διηυθετημένης καὶ διὰ καρδιοσχήμων ἀνθεμίων.

Τὸ τεμάχιον τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου, φέρον πλαίσιον ἐκ γλυφῶν ὅπως τὸ ἡμέτερον ἀνώφλιον, εἶναι πιθανόν, ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς αὐτῆς θύρας. Τοῦτο εἰς τὰ μεταξὺ τῶν μαιάνδρων φέρει χιαστὶ διασταυρουμένους δελφῖνας καὶ σταυρὸν διηυθετημένον διὰ μικρῶν κλαδίσκων εἰς τετράγωνον.

Ἡ ὡραία ἐργασία καὶ τὸ ἀρχαιότροπον τῶν μαιάνδρων τῶν περιθυρωμάτων τούτων παρέχουσιν ἐκ πρώτης ὄψεως τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται περὶ ἀρχαιοτέρου ἔργου τοῦ τέλους τοῦ 4ου περίπου αἰῶνος. Τὰ θέματα ὅμως τῶν διαμέσων τετραγώνων, συνήθη καθ' ὅλον τὸν 5ον αἰῶνα καὶ τὸν 6ον ἀκόμη, καὶ ἰδίως ἡ τάσις νὰ προσαρμόζηται ὁ διάκοσμος οὗτος πρὸς τὸν τετραγωνικὸν χῶρον καὶ νὰ καταλαμβάνῃ κατὰ τὸ δυνατὸν ὁλόκληρον τὸ κενὸν ἀποδεικνύει, ὅτι καὶ τὰ περιθυρώματα ταῦτα συμπίπτουσι χρονικῶς πρὸς τὸν λοιπὸν διάκοσμον τοῦ ναοῦ. Ὡς πρὸς τὴν θέσιν, ἔνθα τὰ πλαίσια ταῦτα ἦσαν τοποθετημένα, πιθανωτέρα εἶναι ἡ γνώμη ὅτι ἐκόσμουν τὰς πύλας τοῦ αἰθρίου, τὸ ἄνοιγμα τῶν ὁποίων ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἀνωτέρω περιγραφὲν ἀνώφλιον.

Εἰκ. 106. Ἀνευρεθέντα μικρὰ τεμάχια ἐκ τοῦ διακόσμου τῶν θωρακίων τοῦ ἀμβωνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΜΒΩΝ

Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο περὶ γλυπτικῆς τοῦ ναοῦ ἀνήκει καὶ ἡ ἐξέτασις τοῦ ἄμβωνος, ὅστις συνίστατο ὁλόκληρος ἐξ ἀναγλύφων καὶ κατεῖχεν ἐξέχουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν κοσμούντων τὴν χριστιανικὴν ταύτην βασιλικὴν γλυπτικῶν ἔργων.

Ἡ κατὰ χώραν διασωθεῖσα δεξιὰ τοῦ μέσου κλίτους καὶ παρὰ τὸν ἔκτον ἀπὸ δυσμῶν κίονα τῆς βασιλικῆς ταύτης μαρμαρίνη βάσις (ὕψους 0.25 μ.), φέρει ὡραίας γλυφὰς εἰς τὸ πρὸς ἀνατολὰς δὲ ἡμικύκλιον καὶ ἀστράγαλον ***(εἰκ. 108 – 109)***. Ἡ βάσις αὕτη ἔχει τὸ σχῆμα τῆς ἐσχάτως εὑρεθείσης ὁμοίας βάσεως ἄμβωνος νοτίως τῆς Rotonda τοῦ ἁγ. Γεωργίου Θεσσαλονίκης[1], ἀποτελεῖται δηλ. ἐκ κυκλικοῦ ἐμβαδοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται τὸ σῶμα τοῦ ἄμβωνος (διαμ. 1.28 μ.) μετὰ προσόψεως πρὸς ἀνατολάς· τὸ κυκλικὸν τοῦτο κέντρον περιβάλλει κατὰ τὸ πρὸς δυσμὰς ἥμισυ αὐτοῦ διάδρομος ἡμικυκλικὸς (πλάτ. 0,60 μ.) ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίζοντο ἔνθεν καὶ ἔνθεν αἱ βαθμῖδες τῆς πρὸς ἄνοδον καὶ κάθοδον διπλῆς κλίμακος.

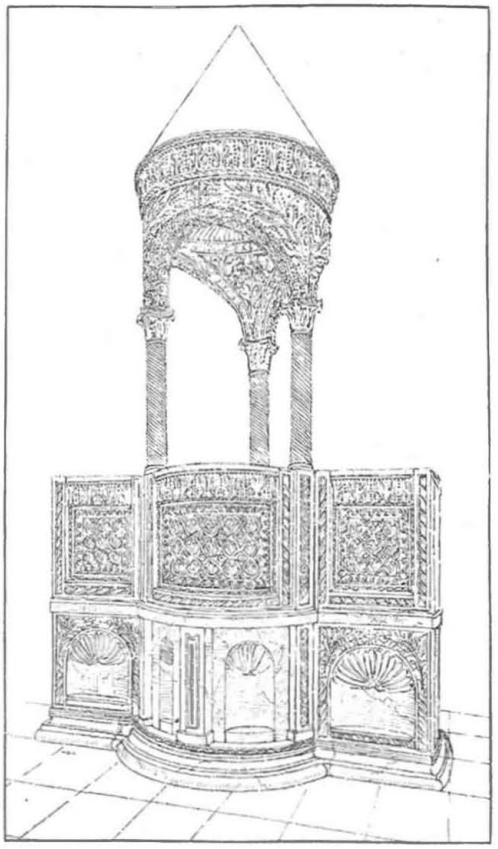

Εἰκ. 107. Ἀποκατάστασις τοῦ ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς Α.

Τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς βάσεως διασωζόμενα ἴχνη καθιστῶσι δυνατὴν τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης ἀνυψωμένου σώματος τοῦ ἄμβωνος. Εἰς τὴν περιφέρειαν δηλ. τοῦ κυκλικοῦ ἐμβαδοῦ ὑπάρχουσιν ἓξ τετράγωνοι κοιλότητες προσαρμογῆς, αἵτινες δεικνύουσιν, ὅτι ἓξ μαρμάρινοι στυλίσκοι μὲ τετράγωνον βάσινἐστήριζον τὴν πλάκα τοῦ δαπέδου τοῦ ἄνω ὀρόφου τοῦ ἄμβωνος. Εἰς τὸν πρὸς δυσμὰς ἡμικυκλικὸν διάδρομον καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ κεντρικὸν αὐτοῦ τμῆμα τὸ μάρμαρον τῆς βάσεως ἔχει ἀποτριβῆ ἕνεκα τῆς χρήσεως, ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι ἐκεῖθεν ἐγίνετο ἡ ἄνοδος εἰς τὸν ἄμβωνα, τοῦ μέρους τούτου τῆς βάσεως χρησιμοποιουμένου ὡς πρώτης βαθμῖδος τῶν δύο ἑκατέρωθεν κλιμάκων ***(εἰκ. 110α)***. Ἱκανὰ ὑπολείμματα κτισίματος (ἐξ ἀργολιθοδομῆς μετὰ τεμαχίων πλίνθων) διασωθέντα εἰς τὴν θέσιν τῆς δεξιᾶς κλίμακος – διακρινόμενα εἰς τὰς εἰκόνας 108 καὶ 109 – μαρτυροῦσιν, ὅτι αἱ βαθμῖδες δὲν ἦσαν ἐκ συμπαγοῦς λίθου, ἀλλὰ κτισταί, ἐπενδεδυμέναι διὰ πλακῶν. Μαρμαρίνη ἐπένδυσις (πάχ. 0.10 μ.) ἀπέκρυπτεν ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαζομένων τὰς κλίμακας, ὡς συμπεραίνομεν ἐκ τῶν ἓξ τόρμων, οἵτινες παρατηροῦνται κατ' ἀποστάσεις εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ ἡμικυκλίου (βλ. κάτοψιν ἐν εἰκ. 110α πρβλ. καὶ εἰκ. 108). Τῆς ἐπενδύσεως ταύτης ἀνευρέθησαν ἑπτὰ τεμάχια, τὰ μεγαλύτερα τμήματα τῶν ὁποίων ἀπεικο-

1 Βλ. E. Hébrard, ἐν Bull. d. corr. hellénique, 1920, σ. 29, fig. 13-14.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

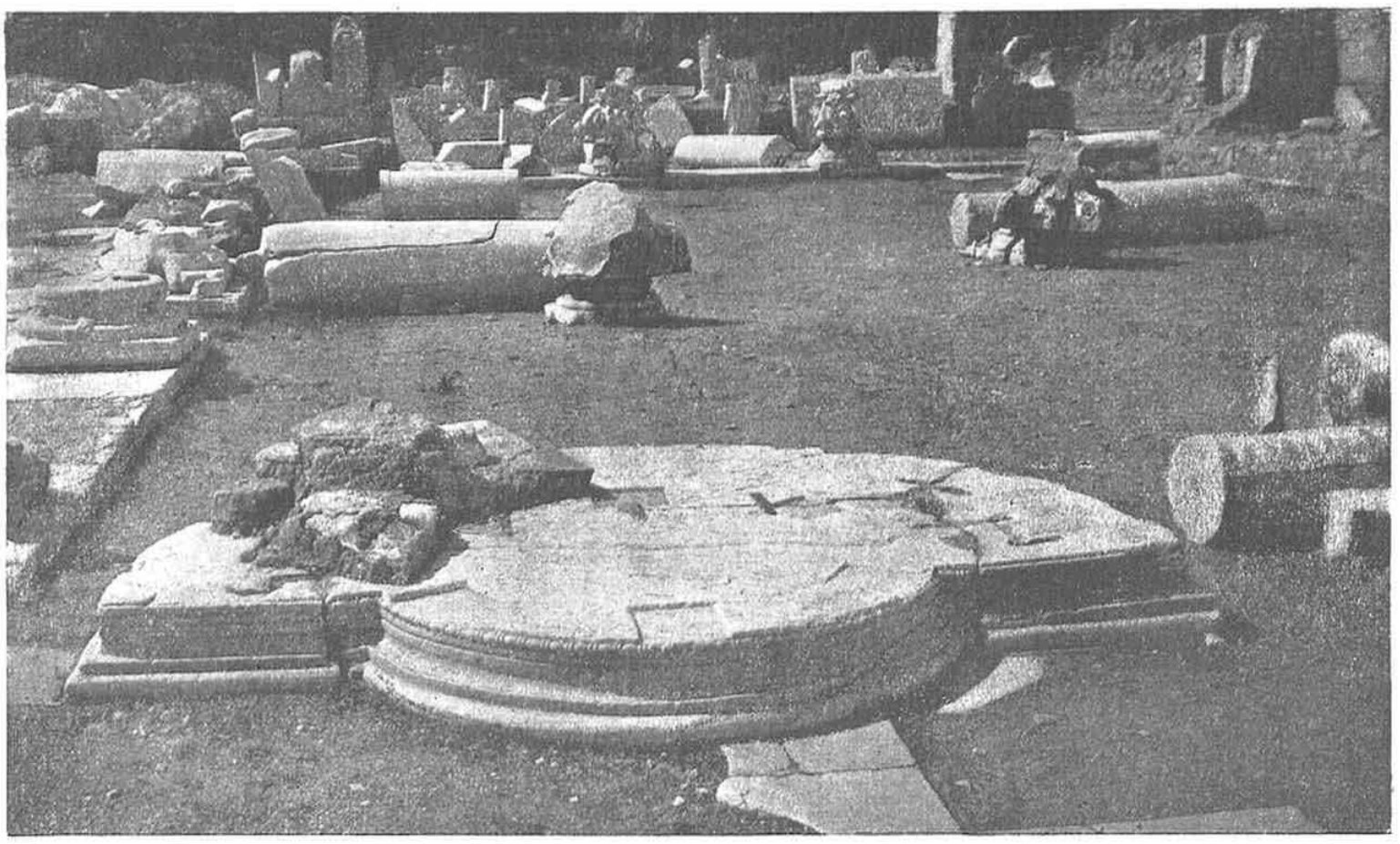

Εἰκ. 108. Ἀνατολικὴ ἄποψις τῆς κατὰ χώραν ἀνευρεθείσης βάσεως τοῦ ἄμβωνος.

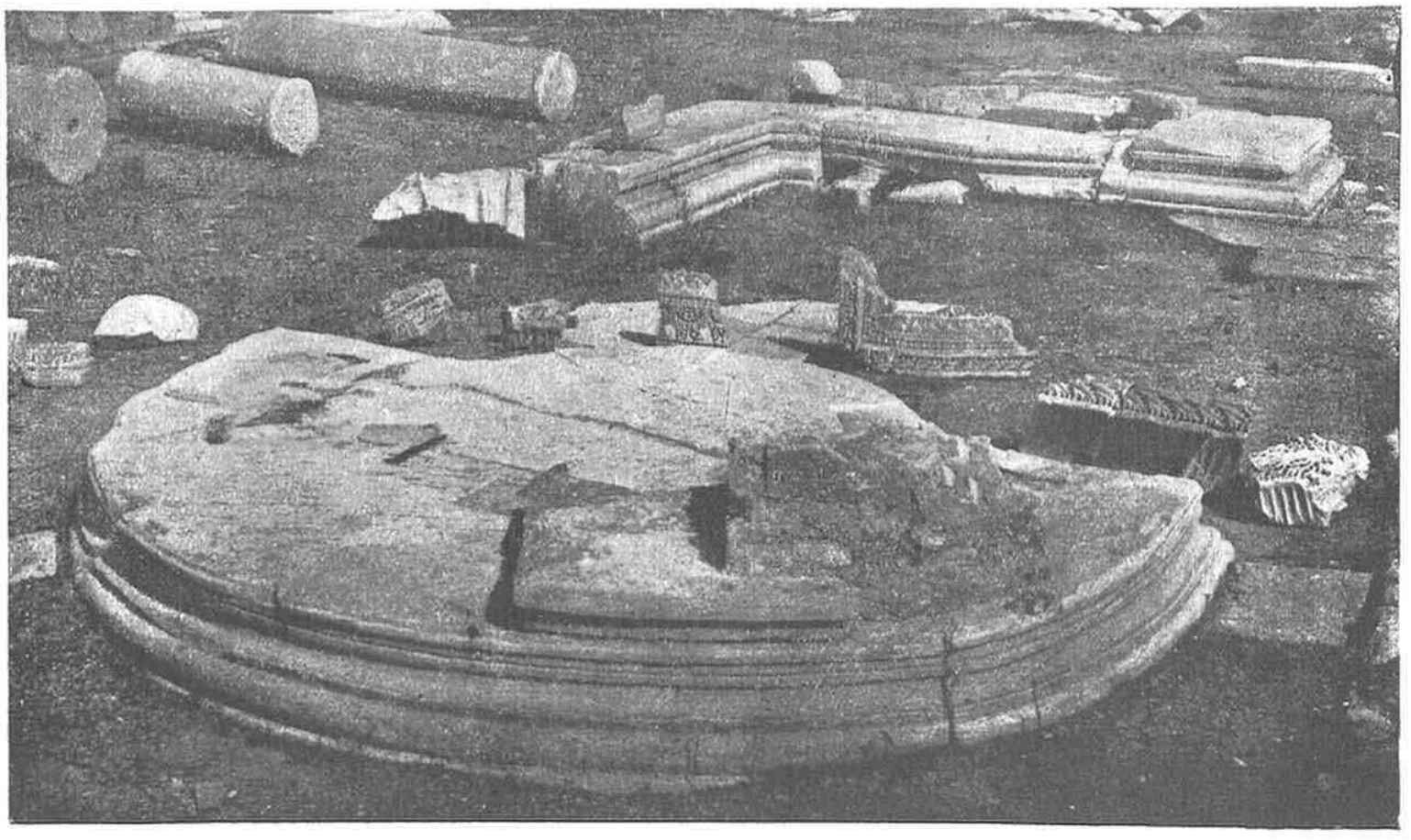

109. Δυτικὴ ἄποψις τῆς αὐτῆς βάσεως τοῦ ἄμβωνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

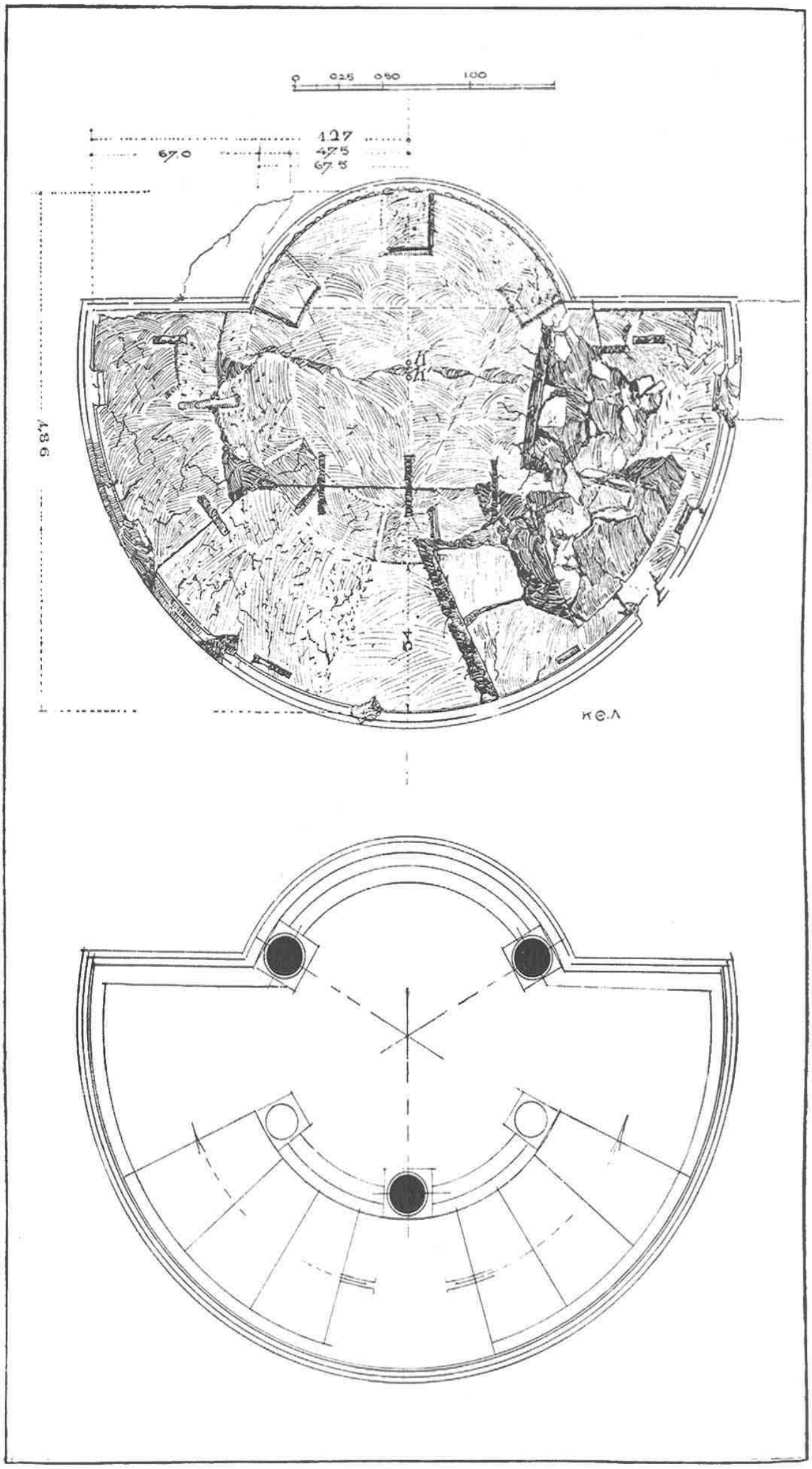

Εἰκ. 110. Κατόψεις τῆς βάσεως τοῦ ἄμβωνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

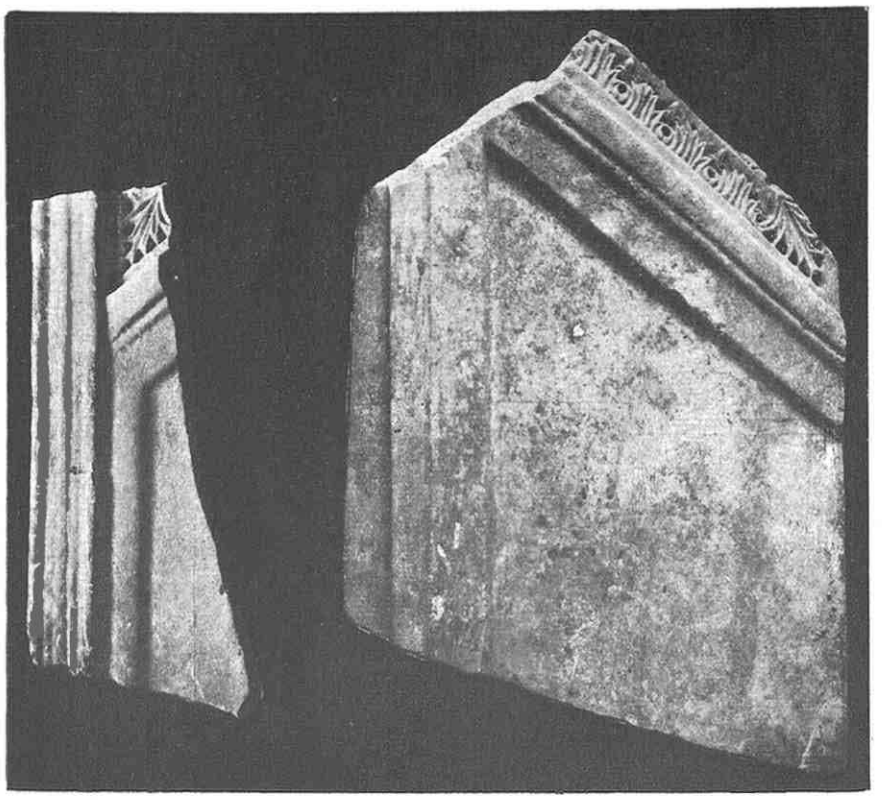

Εἰκ. 111. Τμήματα μαρμαρίνων πλακῶν τῆς κλίμακος τοῦ ἄμβωνος.

νίζονται ἐν ***εἰκ. 111***. Αἱ μαρμάριναι αὗται πλάκες (πάχ. 0,10 μ.) εἶναι καμπύλαι κοσμούμεναι μόνον εἰς τὰ ἄκρα διὰ γλυφῶν ἐν εἴδει πλαισίου, δὲν ἐκάλυπτον δὲ μόνον τὰς βαθμίδας, ἀλλ' ὑψοῦντο σχηματίζουσαι τὰς κιγκλίδας τῆς κλίμακος ἐν εἴδει διατρήτου θωρακίου. Τὰ τεμάχια τῆς ἐπενδύσεως τῆς εἰκ. 111 διασώζουσι τὸ πλαίσιον τῶν θωρακίων τούτων ἐκ σειρᾶς ἀνθεμοειδῶν εἰς σχῆμα Μ· εἰς τὴν μεγάλην δὲ πλάκα δεξιὰ διακρίνονται εἰς τὸ ἄκρον τὰ ἴχνη τοῦ ἀποκρουσθέντος διατρήτου διακόσμου τοῦ θωρακίου. Ὁ διάκοσμος οὗτος διασώζεται καλύτερον εἰς τὸ ἀνευρεθὲν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν γωνιαῖον ἄνω ἄκρον τῆς κλίμακος ***(εἰκ. 112)*** ἀποτελούμενος ἀπὸ ἀκάνθους ἐν στροβίλῳ. Ἡ κλίσις τοῦ ἀκραίου τούτου θωρακίου, βαίνουσα παραλλήλως πρὸς τὴν κλίσιν τῆς κλίμακος, ἔχει ἀναλογίαν 4 : 5· ἔχοντες δὲ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ μέγεθος τῆς κατόψεως δὲν ἐπιτρέπει περισσοτέρας τῶν τεσσάρων βαθμίδων, ὑπολογίζομεν εἰς ἓν μέτρον τὸ ὕψος τῆς κλίμακος.

Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πρόσοψιν ἡ ἐπένδυσις τοῦ ἄμβωνος ἦτο διάφορος, ὡς συμπεραίνομεν ἐκ τῶν δύο μεγαλυτέρων τόρμων, οἵτινες δὲν

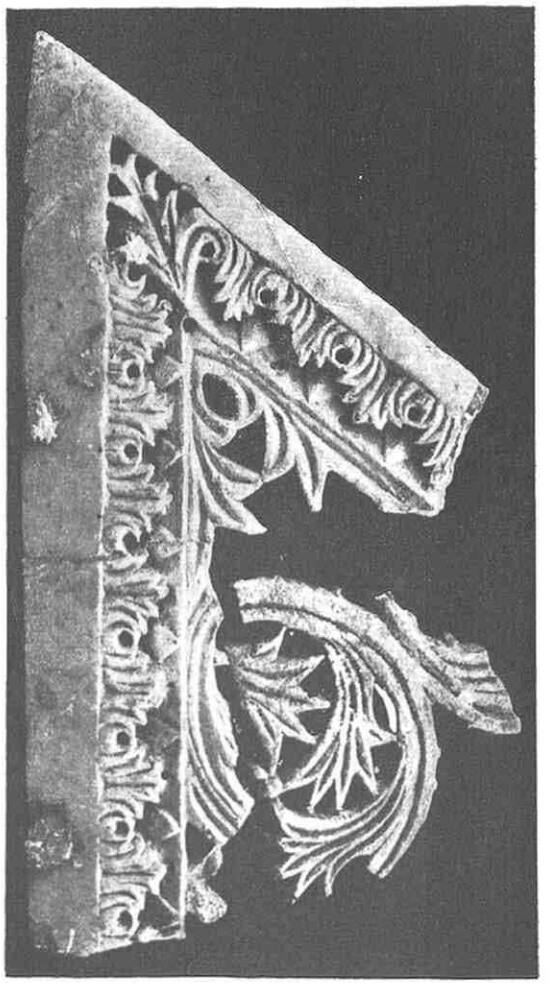

Εἰκ. 112. Τμῆμα θωρακίου τῆς κλίμακος τοῦ ἄμβωνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

εὑρίσκονται εἰς τὰ ἄκρα τῆς βάσεως, ὅπως οἱ λοιποί, ἀλλ' ἱκανῶς βαθύτερον (βλ. εἰκ. 110α). Ἀνευρεθέντα τμήματα μαρμαρίνων κογχῶν δύο διαφόρων μεγεθῶν – τὸ πλάτος τῶν ὁποίων ἔχει ἀκριβῶς: τὸ μὲν, τὸ πλάτος τῶν εὐθέων ἑκατέρωθεν τοῦ ἐξέχοντος ἡμικυκλίου τμημάτων τῶν βάσεων (ἤτοι 0.60 μ.), τὸ δὲ, τὸ πλάτος τοῦ μεταξὺ τῶν στύλων διαστήματος, ὕψος δὲ περὶ τὸ ἓν μέτρον – ἀπέδειξαν, ὅτι ἡ ἀνατολικὴ πρόσοψις τοῦ ἄμβωνος ἐκοσμεῖτο διὰ κογχῶν, ἐνθυμίζουσα τὸν περίφημον ἄμβωνα τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν ἀποκείμενον ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ Μουσείῳ Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐκ τῶν κογχῶν τούτων ἀνευρέθησαν: 1) τὸ κάτω ἥμισυ μιᾶς ἐκ τῶν πλατυτέρων ἀκραίων κογχῶν (πλάτ. 0,60 μ., εἰς σῳζόμενον ὕψος 0,55 μ.) ἔχουσα ἀποκεκρουσμένον καὶ μόλις διαφαινόμενον τὸν ἐκ λοξῶν ἀκανθωτῶν φύλλων διάκοσμον τοῦ πλαισίου αὐτῆς ***(εἰκ. 113).***

2) Μέγα μέρος – ἐκ δύο τεμαχίων – στενωτέρας κόγχης (πλάτ. 0,17 μ. εἰς σῳζόμενον ὕψος 0,52 μ.,) ἔνθα διασῴζεται ἀριστερὰ τὸ ἐξ ἡμιφύλλων πλαίσιον καὶ ἄνω τὸ ἥμισυ περίπου τῆς κογχύλης, εἰς ἣν κατέληγον αἱ κόγχαι ***(εἰκ. 114).*** Τὸ πλαίσιον μὲ τὰ φύλλα (πλάτ. 0,10 μ.) κλίνει εἰς τὴν κόγχην ταύτην ἰσχυρῶς πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ οὕτως ἐφαρμόζει ἀκριβῶς εἰς τὰ διάμεσα τῶν μικρῶν στύλων, οἵτινες ὑπεβάσταζον τὸ δάπεδον τοῦ ἄμβωνος. Τὰ πλαίσια τῶν κογχῶν τούτων ἄνωθεν τῆς κογχύλης ηὐρύνοντο σχηματίζοντα μέτωπον ὀρθογώνιον. Ἡ ἐπιφάνεια αὕτη ἐπληροῦτο ὁλόκληρος διὰ δύο μεγάλων γυρτῶν ἀκάνθων διασχιζομένων εἰς διπλᾶ ἀκανθωτὰ φύλλα μετὰ σχοινοειδοῦς κοσμήματος εἰς τὸ μέσον. Εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἐπαφῆς των περιέκλειον σταυρόν, ὡς δεικνύουσι τρία ἀνευρεθέντα τεμάχια ***(εἰκ. 116)*** ἐκ τῶν ἄνω τούτων μερῶν τῶν κογχῶν προερχόμενα (βλ. καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ ἄμβωνος εἰς Πίν. Δ΄).

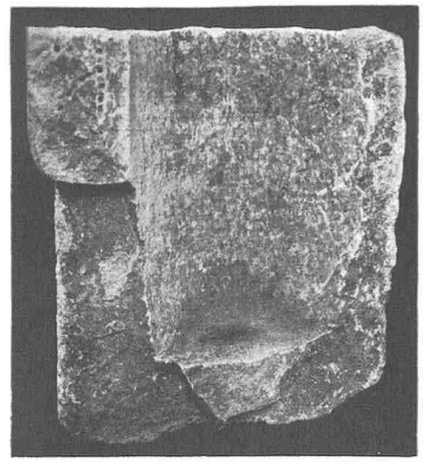

Εἰκ. 113. Τὸ κάτω ἥμισυ κόγχης διακοσμούσης τὸν ἄμβωνα.

Εἰς τὰς ἀνασκαφὰς ἀνευρέθησαν καὶ τμήματα δύο κογχῶν ***(εἰκ. 115)***, ἐξ ὧν τὸ πρὸς τ΄ ἀριστερὰ ἔχει τὸ πλαίσιον ἀδιακόσμητον, τὸ δὲ πρὸς τὰ δεξιὰ εἶναι ἄλλου σχήματος καὶ μεγαλυτέρου μεγέθους τῆς κόγχης τῆς εἰκ. 114. Ταῦτα ὅμως προέρχονται ἴσως ἐξ ἑτέρας διακοσμήσεως τοῦ ναοῦ μὴ δυναμένης νὰ ἐξακριβωθῇ.

Οἱ ἓξ στυλίσκοι τοῦ κάτω ὀρόφου ὑπεβάσταζον τὴν στρογγύλην πλάκα τοῦ πατώματος τοῦ ἄμβωνος, τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν τμήματα. Ἐπ' αὐτῆς ἐστηρίζοντο τὰ θωράκια τοῦ ἄνω ὀρόφου, οἱ κίονες καὶ τὰ κατωτέρω περιγραφόμενα τόξα, τὰ φέροντα τὸν βαρὺν μαρμάρινον οὐρανόν (βλ. εἰκ. 110β). Ἐξ ὅλου τοῦ συγκροτήματος τούτου τοῦ ἄνω μέρους τοῦ ἄμβωνος εὑρέθησαν τὰ ἓξῆς τεμάχια, τὰ ὁποῖα κατέστησαν δυνατὴν τὴν πλήρη σχεδὸν ἀναπαράστασιν αὐτοῦ.

1. Τμήματα καμπύλων θωρακίων, ἡ κλίσις τῶν ὁποίων συμπίπτει ἀκριβῶς πρὸς τὴν καμπύλην τοῦ ἐξέχοντος ἡμικυκλίου τῆς βάσεως τοῦ ἄμβωνος ***(εἰκ. 117-119).*** Ἐκ τούτων τὰ τῶν εἰκόνων 117 καὶ 118 προέρχονται ἐκ τοῦ ἄνω πλαισίου τοῦ θωρακίου μὲ διάκοσμον ἐκ σειρᾶς συνεχομένων φύλλων λεπτομήτου ἀκάνθου εἰς διάτρητον τεχνικὴν ἄνω-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

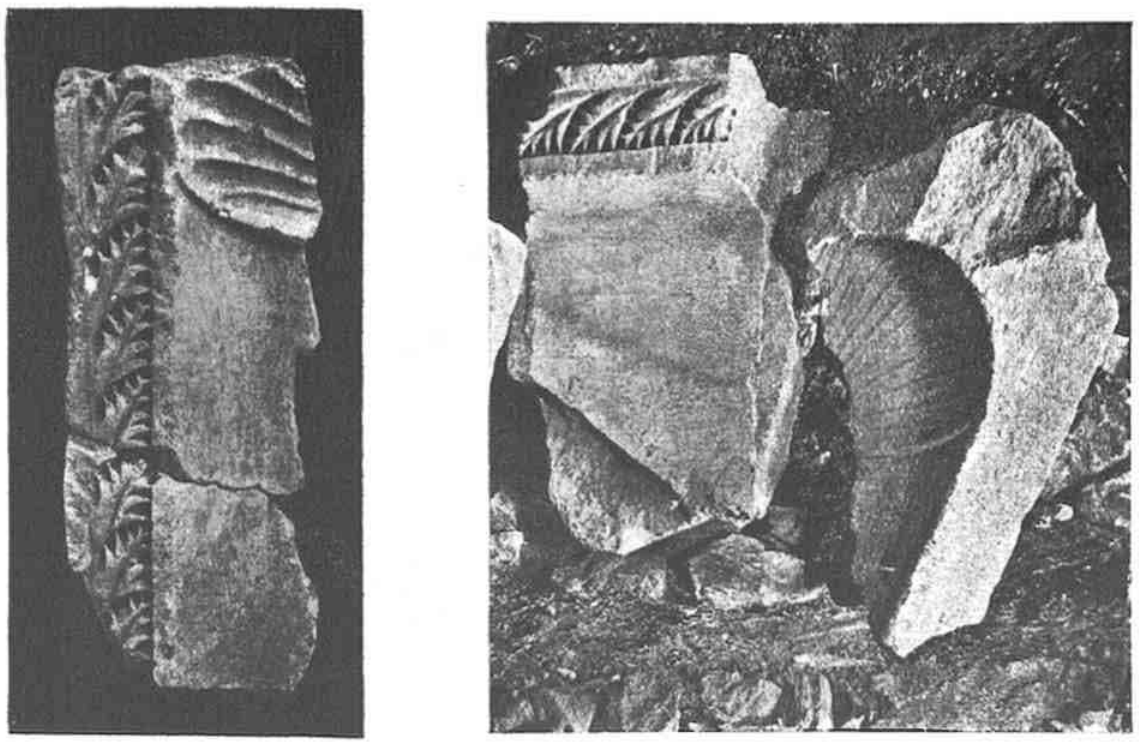

Εἰκ. 114 - 116. Τμήματα κογχῶν τοῦ ἄμβωνος.

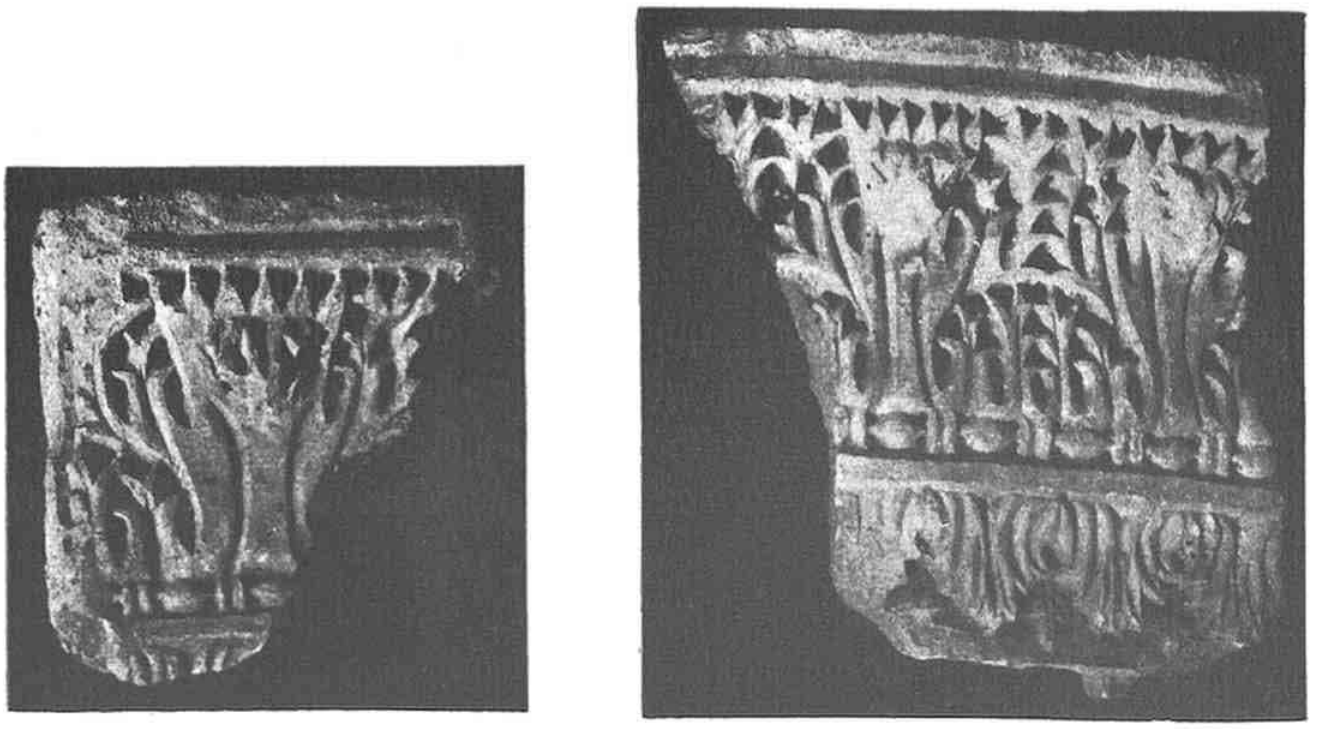

Εἰκ. 117 - 118. Τμήματα ζωγρῶν θωρακίων τοῦ ἄμβωνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

θεν ἀστραγάλου καὶ σειρᾶς φοινικοειδῶν εἰς σχῆμα Ν, ὁμοίων πρὸς τὰ θωράκια τῆς κλίμακος. Τὸ παριστώμενον εἰς τὴν εἰκ. 119 προέρχεται ἐκ πλαισίου τοῦ κάτω μέρους τοῦ αὐτοῦ θωρακίου, ὅπερ κοσμεῖται μὲ τὰ φοινικοειδῆ, τὸν ἀστράγαλον καὶ τὰ ἀκανθωτὰ ἡμίφυλλα τοῦ πλαισίου τῶν κογχῶν. Τὰ διασῳζόμενα ἐκ τοῦ μέσου τῶν θωρακίων ὑπολείμματα τοῦ διατρήτου διακόσμου δεικνύουσιν,ὅτι οὗτος ἦτο διάφορος τοῦ διακόσμου τῶν θωρακίων τῆς κλίμακος· ἀνευρεθέντα μικρὰ τεμάχια, ἀκριβῶς ἐφαρμόζοντα εἰς τὰ ὑπολείμματα ταῦτα, ἀποκαθιστῶσι τὸν διάκοσμον τῶν καμπύλων τούτων θωρακίων· οὗτος δηλονότι συνίστατο ἐκ συμπλεκομένων τετραγώνων πληρουμένων δι᾽ ἀκάνθων εἰς διάφορα σχήματα λεπτοτάτης ἐργασίας, ὁμοίων πρὸς τὰ γνωστὰ θωράκια τῆς Ραβέννης. Τὰ μικρὰ ταῦτα τεμάχια ὁμοῦ μὲ ἄλλα ἐκ τῶν θωρακίων τῆς κλίμακος διακρίνονται εἰς τὴν ***εἰκ. 106*** (ἐν σελ. 88).

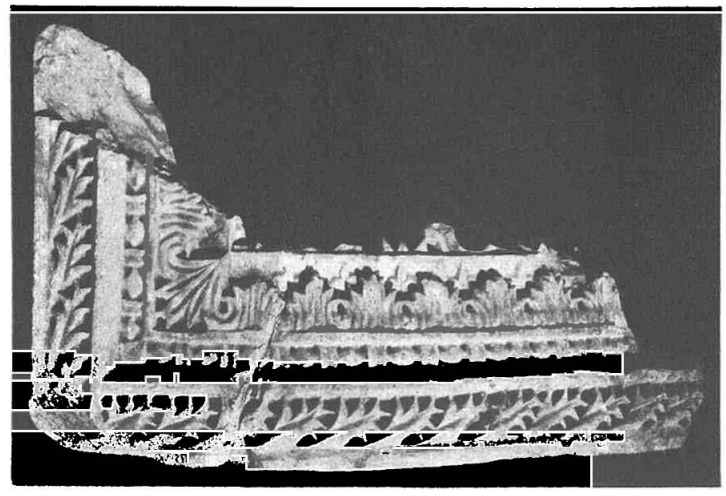

Εἰκ. 119. Τμῆμα κυρτοῦ θωρακίου τοῦ ἄμβωνος.

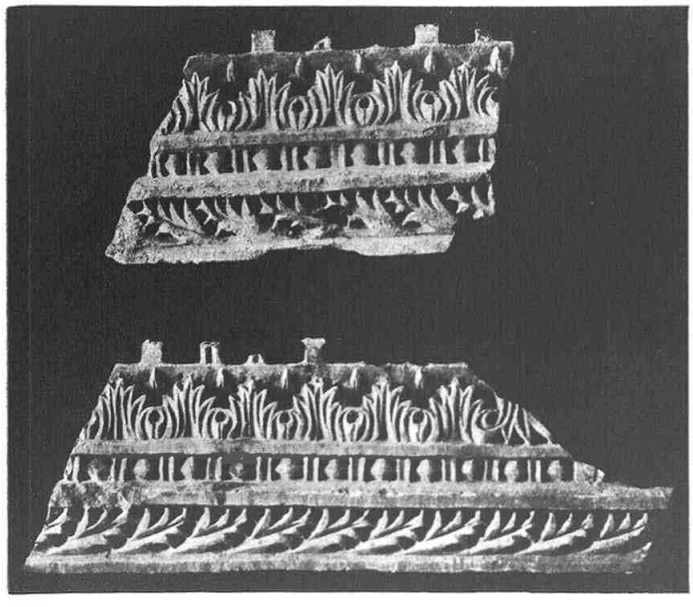

Εἰκ. 120. Τμήματα εὐθέων θωρακίων κοσμούντων τὰς δύο εὐθείας πλευρὰς τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως τοῦ ἄμβωνος.

2. Τμήματα ἐκ πλαισίου εὐθέων θωρακίων, ὁμοίων ἀκριβῶς πρὸς τὰ καμπύλα ὡς πρὸς τὸν διάκοσμον καὶ τὸ μέγεθος ***(εἰκ. 120)***· ταῦτα προέρχονται ἐκ θωρακίων τῶν δύο εὐθειῶν πλευρῶν τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως, καὶ ἐπληροῦντο μὲ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς γεωμετρικὸν διάκοσμον, ὅπως καὶ τὰ καμπύλα θωράκια τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως, ὡς δεικνύουσι τὰ ἐπ᾽ αὐτῶν σωζόμενα ἴχνη.

3. Ὀκτὼ τεμάχια προερχόμενα ἐκ καμπύλων τόξων παριστώμενα εἰς τὰς ***εἰκόνας 121-123***· τρία ἐξ αὐτῶν προέρχονται ἐκ τῶν κάτω ἄκρων τῶν τόξων φέροντα τὰς τετραγώνους ὀπὰς τῶν γόμφων. Ὁ διάκοσμος τῶν μετώπων τῶν τόξων τούτων εἶναι καθ᾽ ὅλα ἀνάλογος πρὸς τὸν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

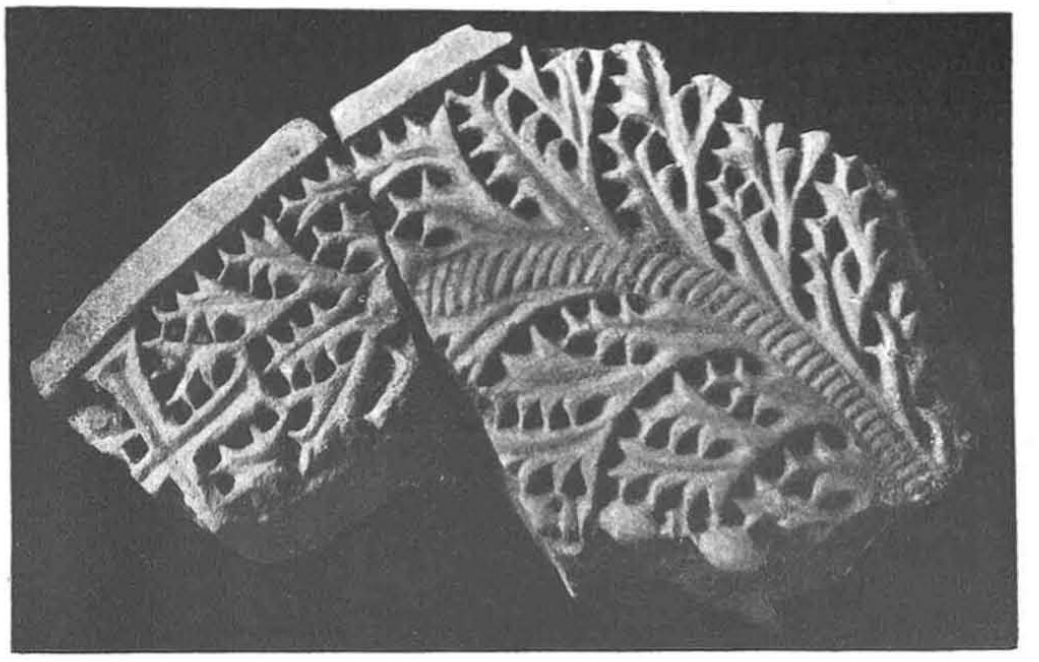

Εἰκ. 121. Τμῆμα ἐκ τῶν καμπύλων τύξων τῶν στηριζόντων τὸν οὐρανὸν τοῦ ἄμβωνος.

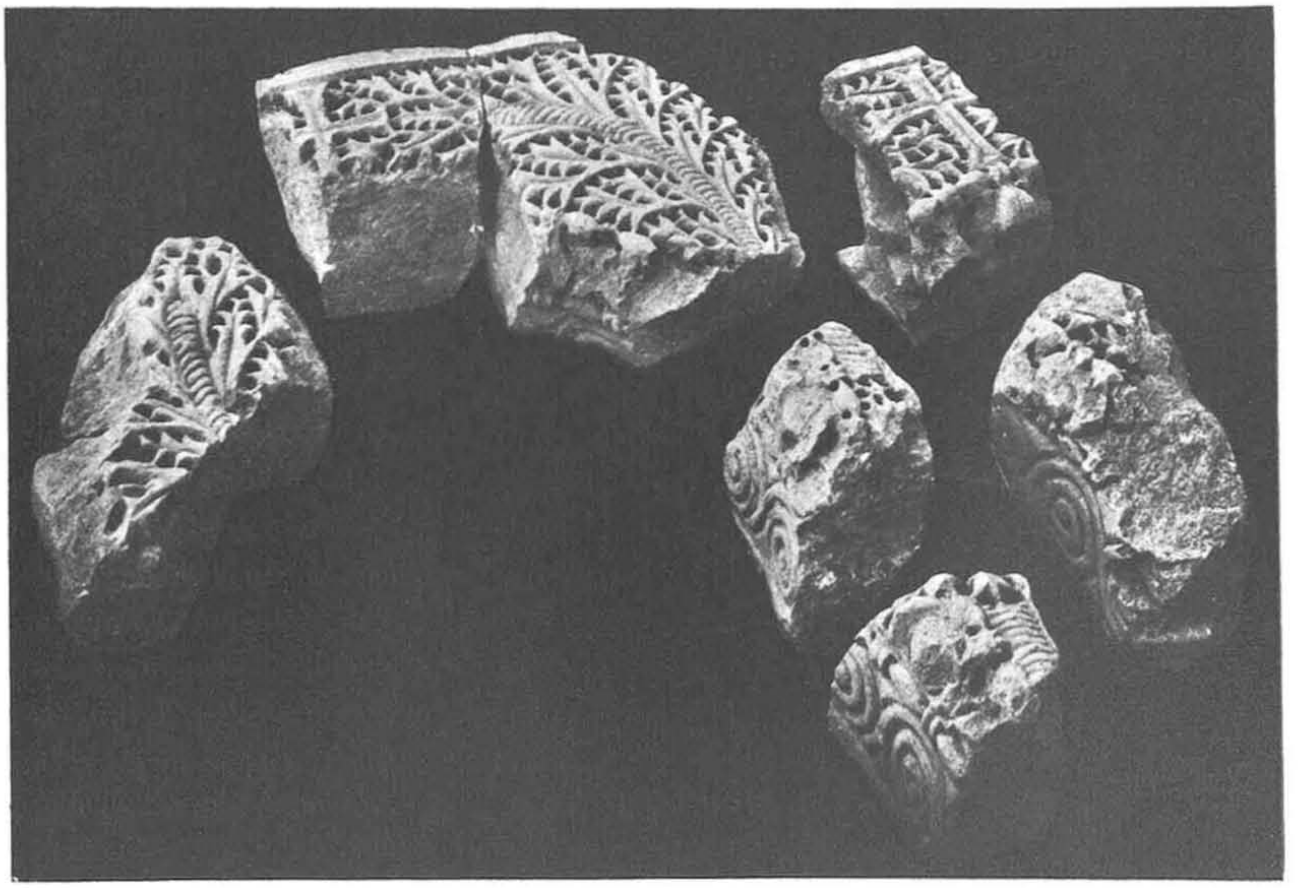

Εἰκ. 122. Τὰ διασωθέντα τεμάχια ἐκ τῶν καμπύλων τόξων τοῦ ἄμβωνος.

διάκοσμον τῶν κογχῶν, ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ μεγαλυτέρα ἐπιφάνεια ἐπιτρέπει τὰ δύο ὑπερμεγέθη φύλλα τῆς ἀκάνθου ν' ἀναπτυχθῶσι μὲ εὐρυτέραν διακοσμητικότητα. Ἡ ὅλη ἄκανθος διαγράφει μέγα τόξον αἱ δὲ τριμερεῖς της διακλαδώσεις (πρβλ. εἰκ. 121) διατίθεν-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ται ρυθμικῶς εἰς ἐπαλλήλους καμπύλας τονιζομένας διὰ βαθείας σκιᾶς. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ πάχους τῶν τόξων τούτων πληροῦται μὲ ἰωνικὸν κυμάτιον ἐν μέσῳ διπλῆς σειρᾶς ἀστραγάλου καὶ μὲ σπειροειδὲς κόσμημα, ὡς διακρίνεται κυρίως εἰς τὴν εἰκόνα 123.

Εἰκ. 123. Τμῆμα τῆς ἀρχῆς τοξου τοῦ ἄμβωνος.

4. Τμῆμα τοῦ κάτω μέρους κορμοῦ στρεπτοῦ κίονος, ὁμοίου πρὸς τὸν ἀνωτέρω (βλ. ἐν σελ. 24 εἰκ. 26) παρατεθέντα κορμὸν τὸν προερχόμενον ἐκ τῶν κιόνων τοῦ κιβωρίου τῆς ἁγίας Τραπέζης τοῦ ναοῦ καὶ μικρὸν κιονόκρανον θεοδοσιανὸν ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸν κίονα ***(εἰκ. 124)***· τὸ κιονόκρανον τοῦτο ἂν καὶ κατεστραμμένον κατὰ τὸ ἄνω μέρος, διασῴζει καθαρῶς τὰς δύο ὀπὰς τῶν γόμφων, ἵνα προσαρμόζωνται αἱ ἀρχαὶ δύο τόξων.

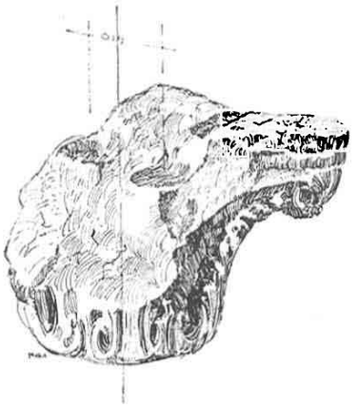

Εἰκ. 124. Ἀνευρεθὲν κιονόκρανον τοῦ ἄμβωνος.

5. Εἰς τὸν ἄμβωνα τέλος ἀνήκει τὸ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἀποκείμενον εἰς τὴν θέσιν τῆς βασιλικῆς πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἐν τῷ Μουσείῳ Ἀλμυροῦ μεταφερθὲν μέγα τμῆμα τοῦ οὐρανοῦ· ἕτερον μικρὸν τμῆμα ἀνευρεθὲν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ***(εἰκ. 125)*** συνεπλήρωσεν αὐτὸ καὶ οὕτως ἐσχηματίσθη τὸ ἥμισυ τοῦ οὐρανοῦ, συγκείμενον ἐξ ἑνὸς μαρμαρίνου ὄγκου ***(εἰκ. 126)***. Ἐπίσης ἀνευρέθη καὶ τμῆμα ἐκ τοῦ ἄλλου ἡμίσεος, διακρινόμενον ἀριστερὰ τῆς εἰκ. 126. Ὁ οὐρανὸς οὗτος τοῦ ἄμβωνος εἶναι στρογγύλος ἡ δὲ διάμετρος αὐτοῦ εἶναι ἀκριβῶς ἴση πρὸς τὴν διάμετρον τῆς βάσεως τοῦ σώματος τοῦ ἄμβωνος (ἤτοι 0.90 μ.) Ἡ κάτω ἐπιφάνεια τοῦ κύκλου, ἐφ' ἧς ἐστηρίζετο ὁ οὐρανὸς (πλ. 0,18 μ.), εἶναι ἀδρῶς εἰργασμένη χωρὶς ἴχνη κοιλωμάτων προσαρμογῆς κιόνων ἢ τόρμων. Τὸ ἐλαφρῶς κοῖλον ἐσωτερικὸν κοσμεῖται διὰ ῥαβδώσεων κογχυλοειδῶν στρεφομένων πρὸς τὸ κέντρον. Ἡ ἐξωτερικὴ στενὴ ἐπιφάνεια (ὕψους 0,20 μ.) κοσμεῖται διὰ τριπλῆς στεφάνης ἐκ λοξῶν διμερῶν καὶ ἐκ μεγάλων ὀρθίων φύλλων ἀκάνθου, ὁμοίων πρὸς τὰ θωράκια τοῦ ἄμβωνος καὶ ἐξ ἀστραγάλου εἰς λαμπρὰν ἐργασίαν, ὁμοίου πρὸς τὸ γεῖσον τῆς εἰκ. 85. Ὁ κύκλος τῆς ἄνω ἐπιφανείας φέρει βαθεῖς τόρμους μὲ ἴχνη μετάλλου, μαρτυροῦντας τὴν ὕπαρξιν μαρμαρίνου ἐπιστεγάσματος κωνικοῦ ἢ τρουλλωτοῦ.

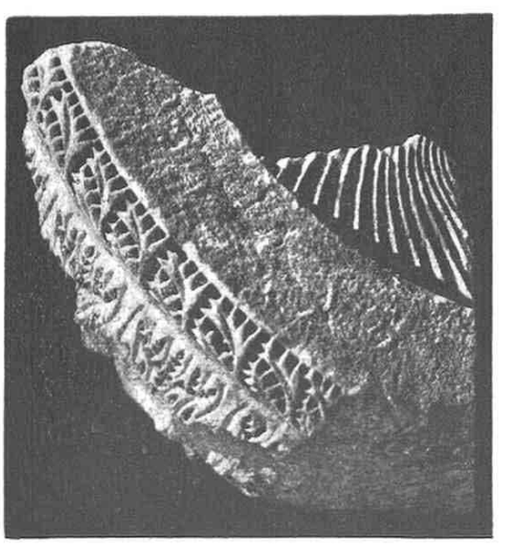

Εἰκ. 125. Τμῆμα τοῦ οὐρανοῦ τοῦ ἄμβωνος.

Ἡ ἐκ τῶν τεμαχίων τούτων ἀναπαράστασις τοῦ ἄνω τούτου μέρους τοῦ ἄμβωνος ἦτο λίαν δυσχερής. Τὸ πρῶτον πρόβλημα ἦτο: πόσοι ἦσαν οἱ κίονες, οἱ ὑποβαστάζοντες τὸν οὐρανόν· ὅτι οὗτοι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἦσαν ἕξ, ἀντίστοιχοι πρὸς τοὺς κάτω πεσσούς, εἶναι προφανές, διότι ἡ ἀπόστασίς των εἶναι πολὺ μικρὰ καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἡ δι' αὐτῶν δίοδος ἀδύνατος. Ἡ διάταξις τῶν ἓξ μικρῶν στύλων ἐπὶ τῆς βάσεως ὑπέδειξεν ὅτι τρεῖς κίονες ἦσαν ἄνω, τοποθετημένοι εἰς ἰσόπλευρον τρίγωνον (πρβλ. εἰκ. 101β)· τέσσαρας κίονας, ὡς εἶναι τὸ συνηθέστερον, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν, διότι καὶ πάλιν αἱ μεταξύ των ἀποστάσεις ἀποβαίνουσι λίαν στεναὶ καὶ ἡ δι' αὐτῶν δίοδος σχεδὸν ἀδύνατος.

Δεύτερον πρόβλημα ὑπῆρξεν: ἡ ἀποκατάστασις τῆς στηρίξεως τοῦ οὐρανοῦ, ἐφ' ὅσον τὰ ἀνευρεθέντα μικρὰ σχετικῶς τεμάχια τῶν ἀνωτέρω περιγραφέντων τόξων μετὰ δυσκολίας ἄφινον νὰ δηλωθῇ τὸ καμπύλον τῆς ἐπιφανείας αὐτῶν[1]. Ἡ ἔλλειψις παντὸς ἴχνους κοιλωμάτων προσαρμογῆς καὶ τόρμων εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τῆς βάσεως τοῦ οὐρανοῦ ὑπέδειξαν, ὅτι

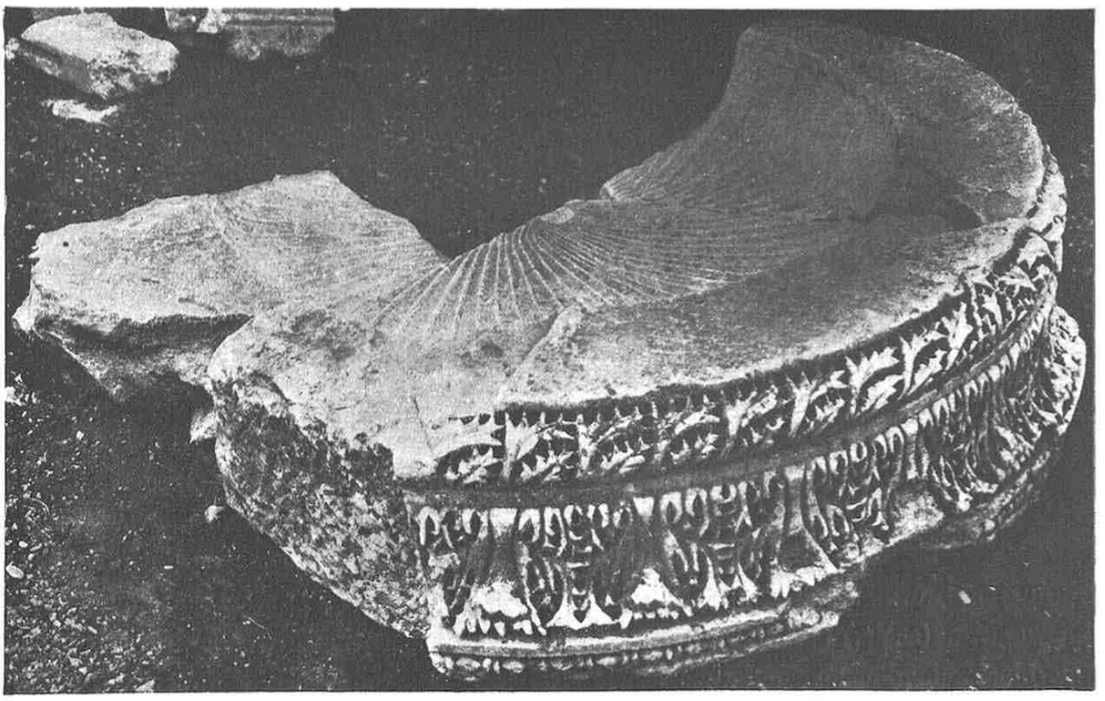

Εἰκ. 126. Ὁλόκληρον τὸ διασωθὲν τμῆμα τοῦ οὐρανοῦ τοῦ ἄμβωνος.

οὗτος ἐστηρίζετο δι' ὁλοκλήρου τῆς βάσεως του ἐπὶ τόξων καὶ οὐχὶ ἐπὶ κιόνων. Ὡδηγήθημεν οὕτως εἰς τὴν πλήρη ἀποκατάστασιν τοῦ ἄμβωνος, ἐξαιρέσει τοῦ κωνικοῦ ἢ τρουλλωτοῦ ἐπιστεγάσματος τοῦ οὐρανοῦ, οὗτινος δὲν ἀνευρέθη ἴχνος τι. Αἱ δύο ἀναπαραστάσεις (Πίναξ Δ΄ καὶ εἰκ. 107) παρέχουσιν ἀμυδρὰν ἰδέαν τοῦ καλλιτεχνικοῦ αὐτοῦ ὅσον καὶ λεπτοτάτου ἔργου τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς γλυπτικῆς, ἀληθινοῦ κοσμήματος τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ, τόσον ἄλλωστε συμφώνου καὶ ἐνιαίου πρὸς τὸν λοιπὸν γλυπτικὸν διάκοσμον τῆς βασιλικῆς.

Ὁ ἄμβων τῆς βασιλικῆς τῆς Ν. Ἀγχιάλου εἶναι ἐν κατόψει ὅμοιος πρὸς τὸν γνωστὸν ἄμβωνα τῆς Θεσσαλονίκης, πρὸς τὸν ὁποῖον δὲν ἀπέχει μεγάλως καὶ ὡς πρὸς τὴν συγκρότησιν τοῦ ἄνω καὶ κάτω ὀρόφου. Ἡ διὰ τοῦ οὐρανοῦ ἐπιστέγασις αὐτοῦ εἶναι τὸ πρῶτον αὐθεντικὸν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε μνημείων δεῖγμα ἀρχαίου ἄμβωνος καὶ δύναται νὰ συμπληρώσῃ οὐ μόνον τὸν ἄμβωνα τῆς Θεσσαλονίκης ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἄλλους παλαιοχριστιανικοὺς ἄμβωνας, τῶν ὁποίων αἱ ἀποκαταστάσεις περιορίζονται εἰς τὰ κάτω μόνον μέρη.

1 Εἰς τὴν κατανόησιν τῆς στηρίξεως τοῦ οὐρανοῦ τοῦ ἄμβωνος μεγάλως ἐβοήθησεν ἡμᾶς ὁ ἀρχιτέκτων κ. Κίμων Θ. Λάσκαρις, ὁ ἐκτελέσας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ ὡς καὶ πάσας τὰς ἀρχιτεκτονικὰς λεπτομερείας τῆς παρούσης μελέτης. Εἰς τοῦτον ἐκφράζομεν καὶ ἐνταῦθα τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

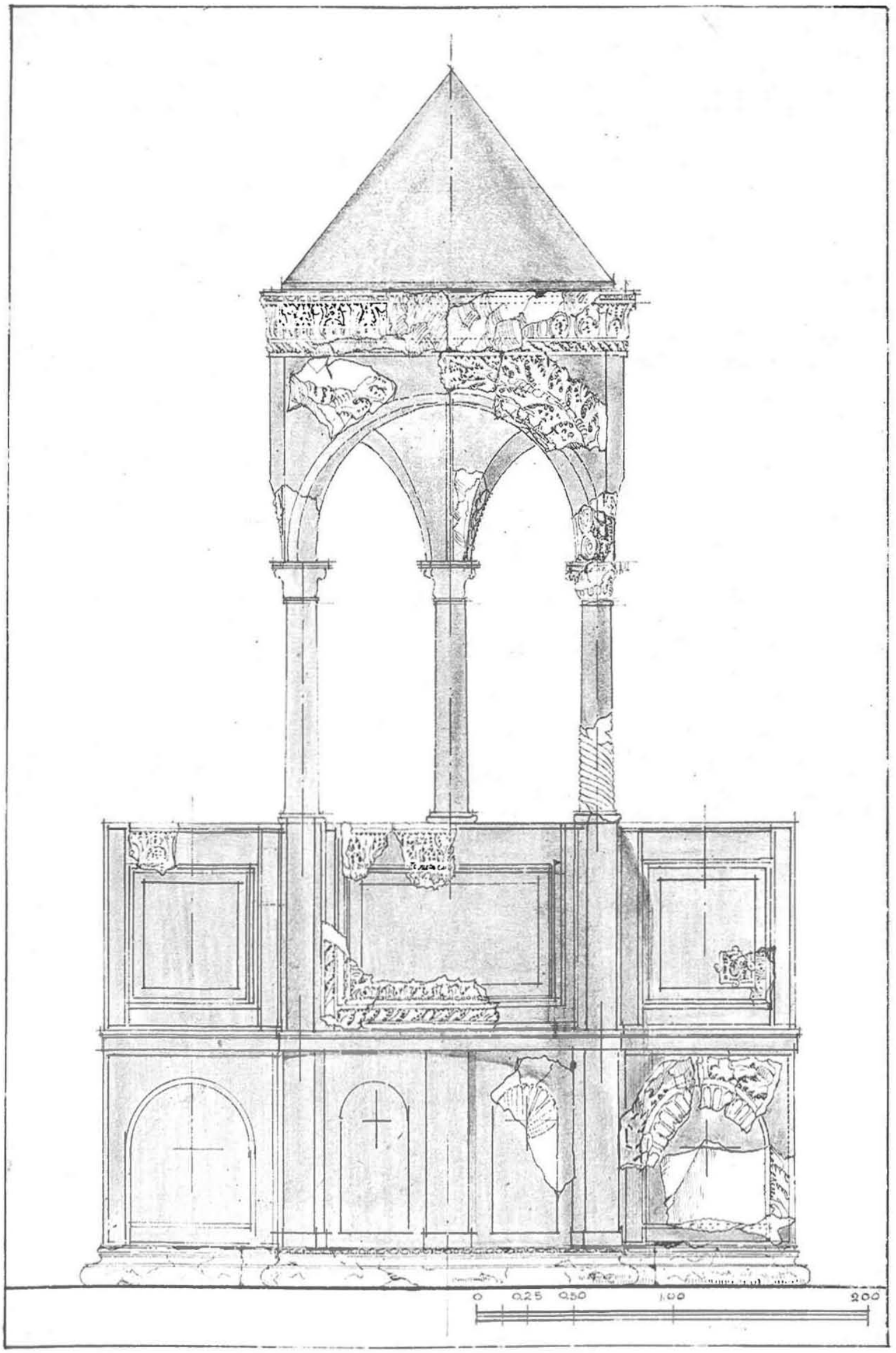

Αποκατάστασις τοῦ ἄμβωνος τοῦ ναοῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ - ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

Ἐκ τῆς γενομένης ἀνωτέρω ἀναλύσεως τῶν καθ' ἕκαστον γλυπτῶν ἀρχιτεκτονικῶν καὶ διακοσμητικῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς Α βλέπομεν, ὅτι εἰς τὸν διάκοσμον αὐτῶν παρατηρεῖται μεγάλη ποικιλία εἰς θέματα, μορφὰς καὶ τεχνικήν, δεῖγμα τοῦτο τῆς πλήρους καλλιτεχνικῆς ζωῆς καὶ τῶν ποικίλων ἀναζητήσεων τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν ταῦτα ἀνήκουσι.

Τὰ ἐπικρατοῦντα ἐν αὐτοῖς θέματα εἶναι τὰ ἑλληνικά. Ταῦτα ἔχουσιν ἐνίοτε τὴν πλαστικὴν μορφὴν τῆς ἀρχαιότητος, ἥτις εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπιζῇ καθαρώτερον ἢ ἀλλαχοῦ, κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμως λαμβάνουσι τὴν νέαν μορφὴν τῆς γραφικῆς διακοσμητικότητος, χωρὶς ν' ἀποβάλωσι τὴν ὀργανικήν των πνοήν, ὅπερ χαρακτηρίζει τὸν 5ον κυρίως αἰῶνα.

Τὰ τέσσαρα εἴδη τῶν κιονοκράνων (εἰκ. 53 – 64) ἀντιπροσωπεύουσι τοὺς κατ' ἐξοχὴν κυριαρχοῦντας τύπους κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα, οὐδαμοῦ δὲ παρετηρήθη τὸ ἐπιθηματοειδὲς (Kämpferkapitel), τὸ χαρακτηρίζον τὴν ἰουστινιάνειον ἐποχήν. Τὸν 5ον αἰῶνα προδίδει καὶ ἡ μεγάλη χρῆσις τῆς λεγομένης θεοδοσιανῆς ἀκάνθου, δι' ἧς κατ' ἐξοχὴν κοσμεῖται ὁ ἄμβων (εἰκ. 111 - 126), ὡς καὶ ἡ ἀνάμικτος αὐτῆς χρῆσις μὲ τὴν πλατύφυλλον εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ γλυπτὸν μέλος (εἰκ. 33· πρβλ. καὶ εἰκ. 72 – 74).

Ἡ σύγκρισις πρὸς χρονολογημένα γλυπτὰ φέρει πάλιν κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα μέγαν ἀριθμὸν παραλλήλων, καίτοι θέματά τινα – ἰδίᾳ τῶν θωρακίων – ἐξακολουθοῦσι καὶ εἰς τὸν 6ον αἰῶνα. Πρὸς ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν βοηθεῖ ἡμᾶς ἡ τεχνοτροπία τῶν γλυπτῶν. Ἡ βαθμὶς ἀφ' ἑνὸς τῆς ἐξελίξεως τῆς πλατείας ἀκάνθου, ὡς εἴδομεν εἰς τὰ κιονόκρανα καὶ τὰ ἐπιθήματα τοῦ αἰθρίου (εἰκ. 53 – 54 καὶ 57) ἢ τῆς λεπτοτμήτου, ὡς εἴδομεν εἰς τὰ κιονόκρανα καὶ τὰ γεῖσα τῆς βασιλικῆς (εἰκ. 58 κέ. καὶ 84 κέ.), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ συγγένεια τῆς κατασκευῆς πρὸς τὸν γλυπτὸν διάκοσμον τῶν ναῶν: ἁγ. Δημητρίου (412) καὶ Στουδίου, τῆς Χρυσῆς Πύλης καὶ τοῦ κίονος τοῦ Μαρκιανοῦ (456) μᾶς ἐπιτρέπει, νομίζω, νὰ καθορίσωμεν ὡς χρονολογίαν τῶν ἡμετέρων γλυπτῶν τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος.

Ὡς πρὸς τὸν κύκλον τέχνης τέλος, μεθ' οὗ ὁ γλυπτὸς οὗτος διάκοσμος συνδέεται, τὰς μεγαλυτέρας σχέσεις καὶ ἀναλογίας εὑρίσκομεν πρὸς τὰ γλυπτὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Θεσσαλονίκης· μέρος τούτων συνδέεται πρὸς τὰ ἰδιάζοντα συροπαλαιστινιακὰ πρότυπα καὶ ἕτερον μέρος ἔχει πρωτοτυπίαν τοπικήν. Ἡ καλὴ ἐκτέλεσις, ἥτις εἰς πολλὰ γλυπτὰ δὲν ὑπολείπεται τῆς τέχνης τῆς πρωτευούσης, εἶναι προφανῶς προϊὸν τῆς μακρᾶς καλλιτεχνικῆς παραδόσεως εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας.

Ἐκ τοῦ διατρήτου διακόσμου τῶν θωρακίων τοῦ ἄμβωνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

§ 5. Ἀνευρεθέντα διακοσμητικὰ μέλη καὶ μικροτεχνήματα. — Κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ μνημείου, ὡς καὶ ἐκ περισυλλογῆς ἐνεργηθείσης πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ Νικ. Γιαννοπούλου κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς τῆς ἀνωτέρω περιγραφείσης χριστιανικῆς βασιλικῆς, ἦλθον εἰς φῶς τὰ ἑξῆς ἀντικείμενα.

Α. ΓΑΥΠΤΑ

1. Τμῆμα τόξου ***(εἰκ. 127)*** περισυλλεγὲν πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν ἀπὸ τοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς καὶ προερχόμενον πιθανώτατα ἐκ τῶν τόξων τῶν συνδεόντων τοὺς κίο-

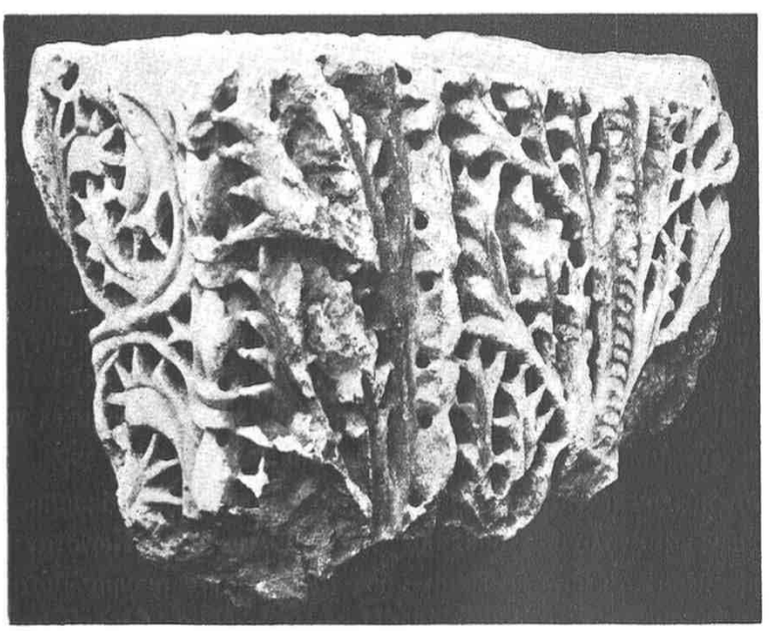

Εἰκ. 127. Τμῆμα τόξου τοῦ κιβωρίου τῆς ἁγίας Τραπέζης.

νας τοῦ ἄνωθεν τῆς ἁγ. Τραπέζης κιβωρίου τοῦ ναοῦ (βλ. ἀνωτ. σ. 26). Τοῦτο εἶναι καθ' ὅλα ὅμοιον πρὸς διακοσμήσεις τοῦ ἄμβωνος, εἰργασμένον μὲ τὴν λεπτότητα καὶ πλαστικότητα τῆς στεφάνης τοῦ ἀνωτέρω περιγραφέντος οὐρανοῦ (πρβλ. εἰκ. 126). Τὰ θέματα τὰ διακοσμοῦντα αὐτὸ εἶναι τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ θέματα τῶν μετώπων τῶν καμπύλων τόξων τοῦ ἄμβωνος (βλ. εἰκ. 121 πρβλ. καὶ Πίν. Δ') καὶ μόνον αἱ ἀκμαὶ τῶν τόξων καὶ τὸ πάχος αὐτῶν εἶναι ἐνταῦθα πλουσιώτεραι· ἡ κάτω δηλονότι ἐπιφάνεια πληροῦται εἰς τὸ ἡμέτερον τεμάχιον μὲ διμερῆ λοξὰ φύλλα ἐντὸς ἀστραγάλων καὶ μὲ ἀκάνθους ἐν στροβίλῳ ἀντὶ τοῦ ἁπλοῦ σπειροειδοῦς τοῦ παρατηρουμένου εἰς τὰ πρῶτα. Ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἐπιμελὴς ἐργασία τοῦ διασωθέντος τούτου τμήματος τόξου τοῦ κιβωρίου δύναται νὰ μαρτυρήσῃ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ διακόσμου τῆς ἁγίας Τραπέζης τῆς χριστιανικῆς ταύτης βασιλικῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

2. Δύο τμήματα κογχῶν ***(εἰκ. 128)*** ἀνευρεθέντα κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ δεξιοῦ κλίτους τοῦ ναοῦ δεξιὰ τῆς σολέας· ταῦτα διασῴζουσι τοὺς πλαισιοῦντας τὰς κόγχας ἡνωμένους κιονίσκους των, κοσμουμένους διὰ φύλλων πενταφύλλου ἀκάνθου καὶ μέρη τῶν ἑκατέρωθεν αὐτῶν γλυφῶν· τὸ ἄνω τεμάχιον ἔχει καὶ πλατεῖαν ἐν εἴδει παρυφῆς ταινίαν πληρουμένην διὰ ζητοειδῶν διακοσμήσεων.

Εἰκ. 128. Τμήματα ἐκ τόξων ἀνευρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ δεξιοῦ κλίτους.

3. Τὸ κάτω ἀριστερὸν τμῆμα γλυπτικοῦ συμπλέγματος μεθ' ἡνωμένης βάσεως ὕψους 0,22 μ. ***(εἰκ. 129),*** εὑρεθὲν εἰς χεῖρας τοῦ κατοίκου τῆς Ν. Ἀγχιάλου Δ. Ζαχαριάδου καὶ προερχόμενον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς· Εἰς τὸ εὑρεθὲν τεμάχιον διασῴζεται ὁ δεξιὸς ποὺς ἀνδρὸς καὶ ἀριστερὰ τὸ ἥμισυ σῶμα λέοντος ἐξηπλωμένου παρὰ τοὺς πόδας

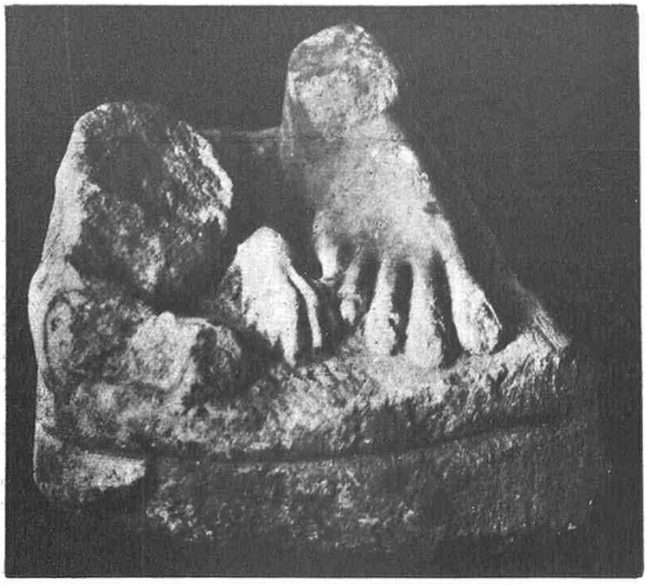

Εἰκ. 129. Τὸ κάτω ἀριστερὸν τμῆμα γλυπτικοῦ συμπλέγματος.

αὐτοῦ. Πρόκειται ἴσως ἐνταῦθα περὶ τεμαχίου προερχομένου ἐκ τοῦ γνωστοῦ χριστιανικοῦ συμπλέγματος τοῦ Δανιὴλ ἐν τῷ μέσῳ τῶν λεόντων, προσφιλοῦς θέματος τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς τέχνης, δι' οὗ ἐκοσμοῦντο, ὡς γνωρίζομεν ἐκ τῶν πηγῶν (Εὐσεβίου, ἐν βίῳ Κωνσταντίνου, βιβλ. 3, κ. 49), κρῆναι, στοαὶ κλπ. Ἡ πλαστικότης ἐν τούτοις τοῦ ἀνευρεθέντος τεμαχίου πλησιάζει τὰ ρωμαϊκὰ ἔργα γλυπτικῆς, ἂν καὶ εἰς ἔργα χριστιανικὰ (ὡς εἰς τὸ ἀγαλμάτιον τοῦ Καλοῦ Ποιμένος τοῦ Λατερανοῦ ἐν Ρώμῃ) ὁμοία πλαστικότης παρατηρεῖται.

4. Εἰς χεῖρας τοῦ αὐτοῦ Ζαχαριάδου εὑρέθη καὶ κεφαλὴ ἀμνοῦ (πλάτ. 0,22 μ. εἰς σῳζόμενον ὕψος 0,15 μ.) ***(εἰκ. 130).*** Τὸ τεμάχιον τοῦτο προδίδει καταφανῆ χριστιανικὴν ἐργασίαν καὶ εἶναι ἴσως μεταγενέστερον τοῦ προηγουμένου. Ἐκ τῶν λεπτομερειῶν τῆς κεφαλῆς καλύτερον διασῴζονται οἱ ὀφθαλμοί, πλαστικῶς ὁπωσδήποτε εἰργασμένοι διὰ προεξοχῆς τοῦ βολβοῦ καὶ ἐμβαθύνσεως τῆς ἴριδος, ὅπως εἰς τὰ παλαιοχριστιανικὰ ἀνάγλυφα.

Τὰ τρία ἀνωτέρω τεμάχια εἶναι πιθανώτατα λείψανα διακοσμήσεων τῶν περὶ τὴν ἡμετέραν βασιλικὴν κτισμάτων.

5. Ἐκ περισυλλογῆς προέρχεται καὶ μικρὸν τμῆμα κυρτοῦ θωρακίου μετὰ λοξοτμήτου ἄνω γλυφῆς (ὕψους 0,12 μ.), ἔνθα διασῴζεται ἐπιπεδόγλυφος κεφαλὴ μετὰ φωτοστεφάνου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

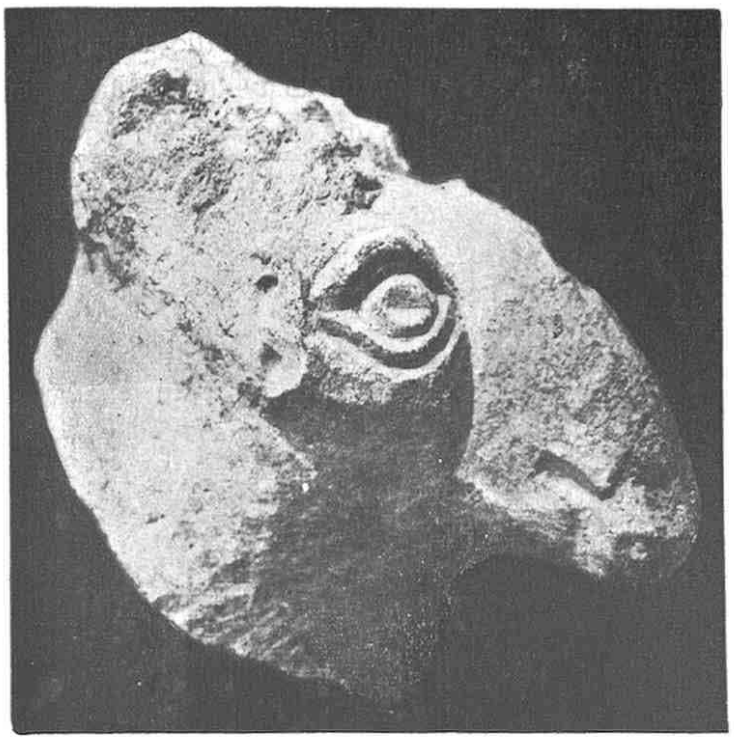

Εἰκ. 130. Ἀνευρεθεῖσα κεφαλὴ ἀμνοῦ.

Εἰκ. 131.
Ἐπιπεδόγλυφος κεφαλὴ ἁγίου (;) ἐπὶ τμήματος θωρακίου.

(εἰκ. 131) τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου (ὀφθαλμοί, ρίς, στόμα) ὡς καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς ἀποδίδονται διὰ χαραγῶν, φαίνεται δὲ ἐκ τοῦ διασωθέντος μέρους τοῦ λαιμοῦ εἶδός τι μαφορίου κατερχομένου δεξιὰ καὶ καλύπτοντος μέρος τῆς σιαγόνος. Ὑπετέθη ὅτι πρόκειται περὶ ἁγιογραφικῆς τινος συνθέσεως (οἷον, τῆς Θεοτόκου ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ), πιθανώτερον ὅμως φαίνεται ὅτι εἶναι μεμονωμένη τις παράστασις.

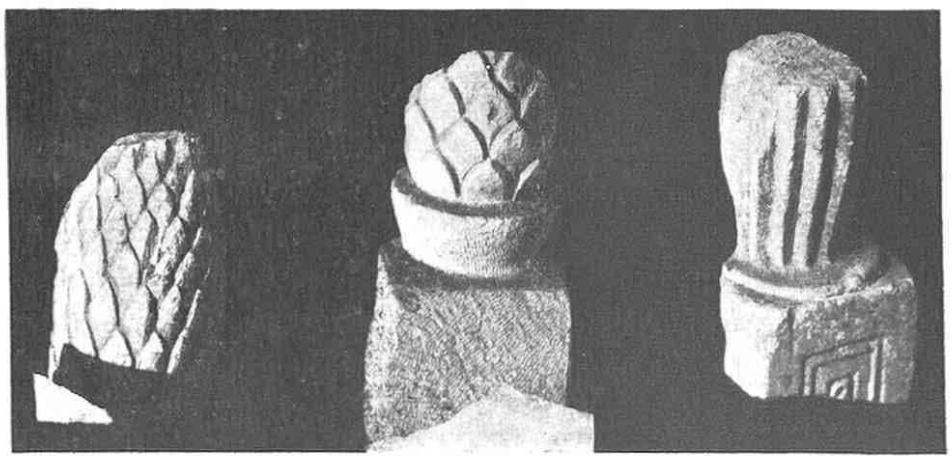

Εἰκ. 132. Τμήματα πεσσίσκων τῆς σολέας.

6. Τμήματα τετραγωνικῶν κιονίσκων τῆς σολέας τοῦ ναοῦ ***(εἰκ. 132)***, ἐξ ὧν τὰ δύο ἀριστερὰ ἀνευρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς, τὸ δεξιὰ δὲ εἰκονιζόμενον προέρχεται ἐκ περισυλλογῆς πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν. Τὰ τεμάχια ταῦτα διασῴζουσιν ἰδιορρύθμους λαβὰς εἰς σχῆμα καρπῶν πεύκης ἢ εἴδους τινὸς θυσσάνου σχηματιζομένου διὰ γλυφῶν. Προέρχονται πιθανώτατα ἐκ τῶν διαχωριστικῶν μεταξὺ θωρακίων μικρῶν πεσσῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

τῆς σολέας, ὑπάρχουσι δὲ εἰς τὸ ἓν τούτων δύο ἐγκοπαὶ (προέρχεται ἑπομένως ἐκ τῶν ἐν τῷ μέσῳ πεσσίσκων), εἰς τὸ ἕτερον δὲ μόνον μία, δηλωτικὴ τῆς ἐν τῇ εἰσόδῳ θέσεως αὐτοῦ.

7. Δύο βάσεις τραπεζῶν προερχόμεναι ἐκ περισυλλογῆς πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν ***(εἰκ. 133-134).*** Ἐκ τούτων ἡ τετράγωνος ἀριστερὰ (ὕψ. 0.46 μ.) ἔχει ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως τὸν συνήθη διάκοσμον τῶν θωρακίων, ἤτοι ρόμβον μὲ διπλῆν ταινίαν πληρούμενον διὰ σταυροῦ, οὗτινος αἱ κεραῖαι ἀπολήγουσιν εἰς τρίφυλλα καὶ ἐγγραμμένον εἰς τετράγωνον, τὰς γωνίας τοῦ ὁποίου κοσμοῦσιν ἡμίφυλλα· ἡ ἑτέρα (ὕψ. 0,86 μ.) εἶναι πλαστικώτερον εἰργασμένη καὶ προφανῶς

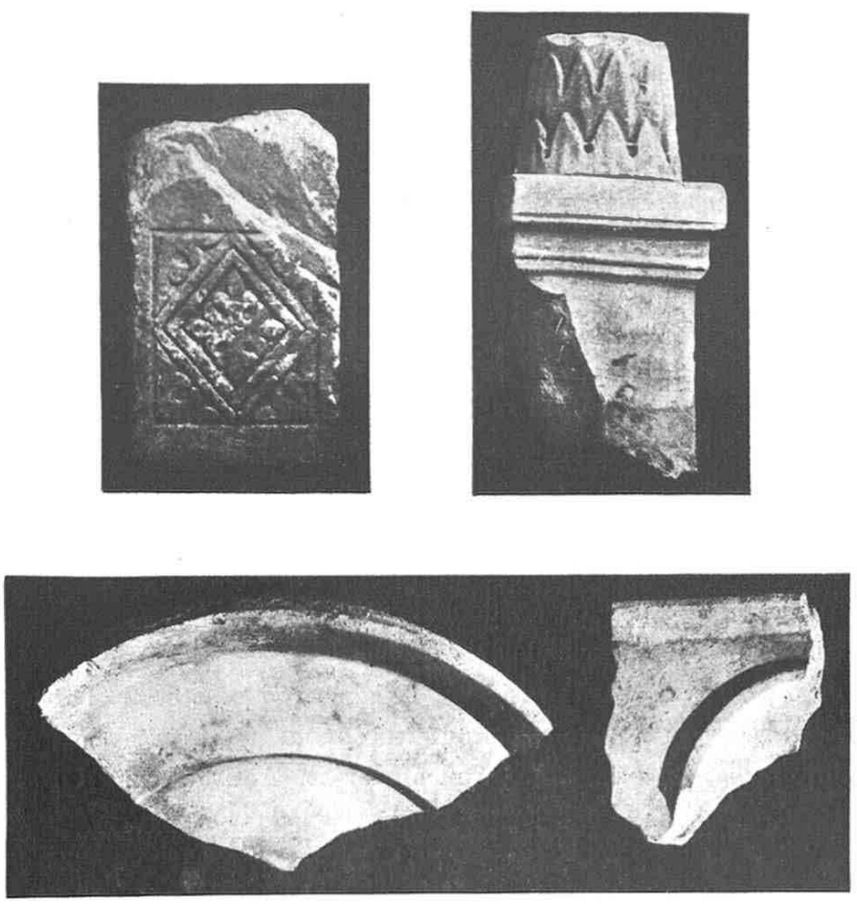

Εἰκ. 133 - 137. Βάσεις καὶ τμήματα τραπεζῶν.

ἀρχαιοτέρα τῆς πρώτης· ἔχει τὸ σχῆμα τετραγωνικῆς βάσεως μετὰ βάθρου (podium) ἄνω δὲ στρογγύλον κορμὸν μετὰ ἀναγλύφου φολιδωτοῦ διακόσμου. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια εἶναι ἐλαφρῶς κοίλη μετ᾽ ὀπῆς ἐν τῷ μέσῳ, κατάλληλος νὰ δεχθῇ τὴν πλάκα τραπέζης.

Πλάκες τοιαῦται ἀνευρέθησαν δύο ***(εἰκ. 135)***, ἐξ ὧν ἡ ἀριστερὰ εἶναι ἀβαθὴς στρογγύλη μετὰ διπλοῦ πλαισίου, ἡ δ᾽ ἑτέρα (δεξιὰ) τετράγωνος, ἔχουσα πλὴν τοῦ πλαισίου ἐν τῷ μέσῳ στρογγύλην ἐμβάθυνσιν εἰς σχῆμα λεκάνης. Αἱ τράπεζαι αὗται προέρχονται προφανῶς ἐκ προσκτισμάτων τῆς βασιλικῆς.

Ἀξιολογώτερα εἶναι ἕτερα τμήματα τραπεζῶν παριστώμενα ἐν ***εἰκ. 136.*** Ἐκ τούτων δύο ἀνευρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ αἰθρίου, τὰ δὲ λοιπὰ περισυνελέγησαν ἐκ τοῦ χώρου τῆς ὑποτιθεμένης ἀγορᾶς τῆς πόλεως (βλ. ἀνωτ. σ. 13) κατὰ τὴν κατασκευὴν περιτοιχίσματος τῆς σημερινῆς ἐκκλησίας τῆς κωμοπόλεως. Τὰ τεμάχια ταῦτα προέρχονται ἐκ τραπε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

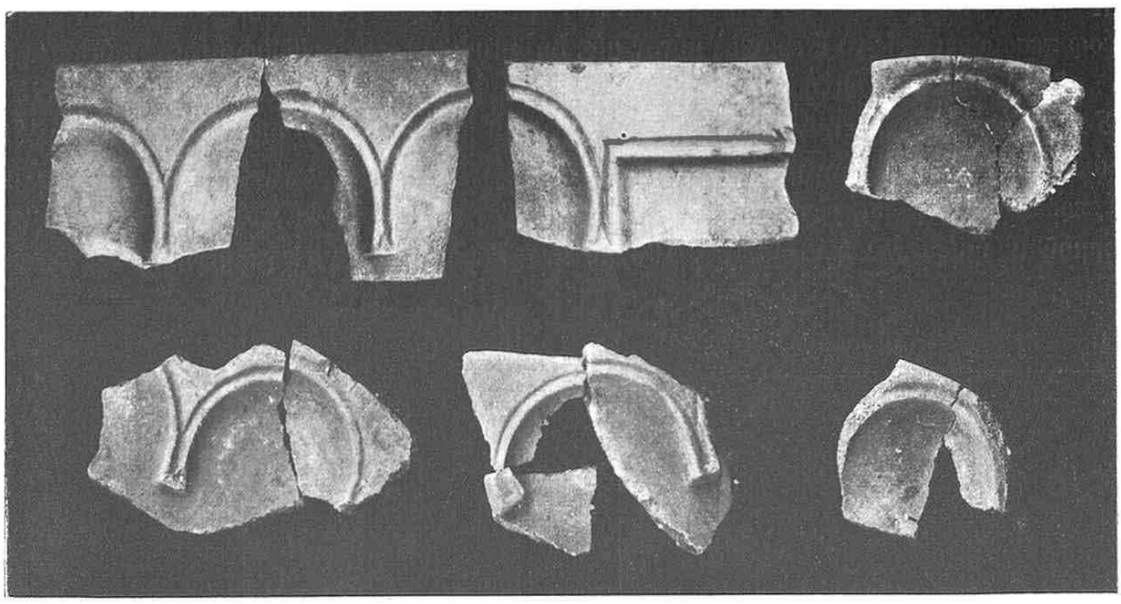

Εἰκ. 136. Ἀνευρεθέντα τεμάχια ἐκ τραπεζῶν νεκροδείπνων (mensae martyrum(;).

ζῶν, ὁμοίων κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς τὰς ἐσχάτως ἀνευρισκομένας εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, οἷον ἐν Ἐφέσῳ, Κορίνθῳ κ.ἀλλ., ἡ χρησιμοποίησις καὶ ὁ συμβολισμὸς τῶν ὁποίων δὲν ἐξηκριβώθησαν εἰσέτι. Ἡ ὁμοιότης των πρὸς τὰς γνωστὰς τραπέζας νεκρικῶν δείπνων καὶ ἀγαπῶν, τελουμένων εἴτε εἰς ἰδιωτικοὺς τάφους εἴτε καὶ εἰς τάφους μαρτύρων τῆς πίστεως (διὸ καὶ εἶναι γνωσταὶ ὡς mensae martyrum) εἶναι καταφανὴς (βλ. περὶ τῶν τραπεζῶν τούτων εἰς προσεχῆ μελέτην μου περὶ χριστιανικῶν βασιλικῶν).

Τμῆμα τραπέζης εἶναι καὶ τεμάχιον εἰκονιζόμενον ἐν ***εἰκ. 137*** ἀριστερὰ ἄνω· τὸ διασωθὲν τεμάχιον προέρχεται ἐκ τῆς στεφάνης μεγάλης τραπέζης ἔνθα εἰκονίζοντο κυνηγετικαὶ σκηναί. Ἡ τέχνη τοῦ τεμαχίου τούτου εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν γνωστὴν τράπεζαν τοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (βλ. Ὁδηγὸν Βυζαντινοῦ Μουσείου, Ἀθῆναι, 1924 σ. 15 κέ.).

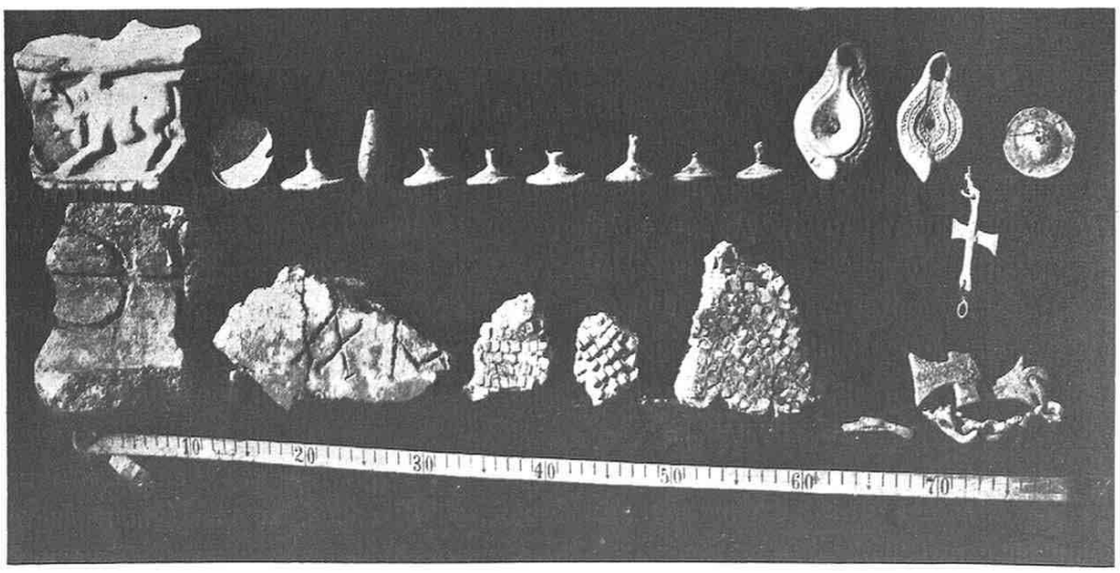

Εἰκ. 137. Τεμάχια ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων μικροτεχνημάτων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Β΄. ΜΩΣΑΪΚΑ - ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ

Εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνευρέθη πλῆθος τεμαχίων μωσαϊκῶν καὶ μέγας ἀριθμὸς διαλελυμένων ψηφίδων, προερχομένων ἐκ τῶν διακοσμήσεων τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ.

Ὡς διακρίνεται εἰς τὰ τεμάχια τῆς εἰκ. 137 (κάτω σειρὰ ἐν τῷ μέσῳ) ἅτινα προσάγονται ὡς δείγματα ἐνταῦθα, αἱ ψηφῖδες εἶναι ἀκανόνιστοι, τοποθετημέναι εἰς ἱκανὴν ἀπ᾽ ἀλλήλων ἀπόστασιν, ὥστε ν᾽ ἀφίνωνται κενά· εἰς τὸ μεταξὺ τῶν ψηφίδων διαφαινόμενον κονίαμα διακρίνονται χρωματισμοί, ἀνάλογοι πάντοτε πρὸς τὸ χρῶμα τῶν ψηφίδων (ὑπὸ τὰς χρυσᾶς ψηφίδας ὑπάρχει ἐρυθρὸς χρωματισμός, ὑπὸ τὰς βαθείας κυανᾶς καὶ τὰς πρασίνους ὅμοιοι χρωματισμοὶ καὶ οὕτω καθεξῆς). Ὁμοίως παρατηρεῖται εἰς ἀνευρεθέντα τεμάχια – προερχόμενα προφανῶς ἐκ διακοσμήσεων τόξων – ἡ διὰ λόγους ὀπτικῆς λοξὴ κατὰ σειρὰς τοποθέτησις τῶν ψηφίδων.

Κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ βαπτιστηρίου ἀνευρέθησαν καὶ τμήματα κονιαμάτων μετὰ ζωηρῶν χρωματισμῶν, προερχόμενα ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν τῶν μερῶν τούτων τοῦ ναοῦ. Ἀτυχῶς ἡ κατάστασις, εἰς ἣν τ᾽ ἀνωτέρω ἀνευρέθησαν, δὲν ἐπιτρέπει λεπτομερεστέραν ἀνάλυσιν τῆς τέχνης καὶ τῆς τεχνικῆς τοῦ ζωγραφικοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ.

Γ΄. ΠΗΛΙΝΑ – ΥΑΛΙΝΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΛΛΙΝΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ἀριστερὰ τοῦ αἰθρίου τῆς βασιλικῆς εὑρισκομένου σκευοφυλακίου ἀνευρέθησαν εἰς σχετικῶς μεγάλην ποσότητα τὰ κατωτέρω περιγραφόμενα ἀντικείμενα, ἠκρωτηριασμένα καὶ ἐφθαρμένα κατὰ τὸ πλεῖστον, ἱκανὰ ἐν τούτοις νὰ δώσωσιν ἰδέαν τινα οὐ μόνον τοῦ στολισμοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἀρχαίας ταύτης χριστιανικῆς βασιλικῆς ἀλλὰ καὶ τῶν διαφόρων σκευῶν τῶν ἐν χρήσει εἰς τὰ σκευοφυλάκια τῶν παλαιῶν τούτων ναῶν.

α΄. Πήλινα.

1. Πλῆθος τεμαχίων ἐκ μεγάλων *πίθων* (βλέπε ἀνωτέρω ἐν σελ. 45 περιγραφὴν τοῦ σκευοφυλακίου), μεταξὺ τῶν ὁποίων τεμάχια ἐκ στομίων μετ᾽ ἐγχαράκτων ἐπιγραφῶν (εἰς εἰκ. 137 τὰ δύο τεμάχια ἀριστερὰ τῆς κάτω σειρᾶς). Εἰς ἓν τῶν τεμαχίων τούτων διασῴζεται ἡ ἐπιγραφὴ ΘΗ(βῶν]πιθ. ἐκκλησίας Θηβῶν[, εἰς τὸ ἕτερον δὲ τὰ γράμματα: Χ μετὰ λοξῆς γραμμῆς πρὸ τοῦ γράμματος (πιθ. χίλιοι) καὶ Μ (πιθ. μόδιοι). Ἤτοι τὸ πρῶτον ἀναγράφει τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, τὸ δὲ δεύτερον τὴν χορητικότητα ἴσως τοῦ πίθου.

2. Πολλοὶ *λύχνοι*, οἱ κυριώτεροι τῶν ὁποίων παρίστανται εἰς τὰς ***εἰκ. 138 - 140*** (πρβλ. καὶ εἰκ. 135 δεξιὰ ἄνω σειρά).

Οἱ λύχνοι οὗτοι ἔχουσι τὸ σύνηθες ὠοειδὲς μετὰ λαβῆς σχῆμα τῶν παλαιοχριστιανικῶν λύχνων, αἱ ἀνάγλυφοι δὲ διακοσμήσεις των, ἀνήκοντες εἰς τοὺς διαφόρους γνωστοὺς τύπους, εἶναι διάφοροι. Εἰς τὸν λύχνον τῆς εἰκ. 138 τὸ κέντρον πληροῦται δι᾽ ἀγγείου (εἰς σχῆμα κανθάρου), ἐξ οὗ φύονται ἄνθη ἑκατέρωθεν, ἐν ᾧ ἡ παρυφὴ ἔχει τὸ σύνηθες ἐκ τριπλῶν κύκλων κόσμημα. Εἰς τὸν λύχνον τῆς εἰκ. 139 τὸ κέντρον καταλαμβάνει ταῶς, τὴν δὲ παρυφὴν κόσμημα εἰς σχῆμα πτεροῦ καὶ ἐσχηματοποιημένα ἄνθη. Εἰς τοὺς λύχνους τῆς εἰκ. 140 (πρβλ. καὶ τὴν εἰκ. 137 δεξιὰ ἄνω) ἐπικρατεῖ εἰς τὰς παρυφὰς τὸ ἁπλοῦν ἢ διπλοῦν διὰ στιγμῶν καὶ κύκλων εἰς σχῆμα ῥόδακος κόσμημα, ἐν ᾧ τὸ κέντρον πληροῦται διὰ μονογραμμάτων τοῦ Χριστοῦ, ῥόμβων, κύκλων εἰς σχῆμα στεφάνου καὶ καθεξῆς[1].

1 Τοὺς διαφόρους τύπους τῶν λύχνων βλέπε ἐν Wulff, Altchr. u. Miltelalt. Bildwerke ἔ. ἀ. Νο 1220 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

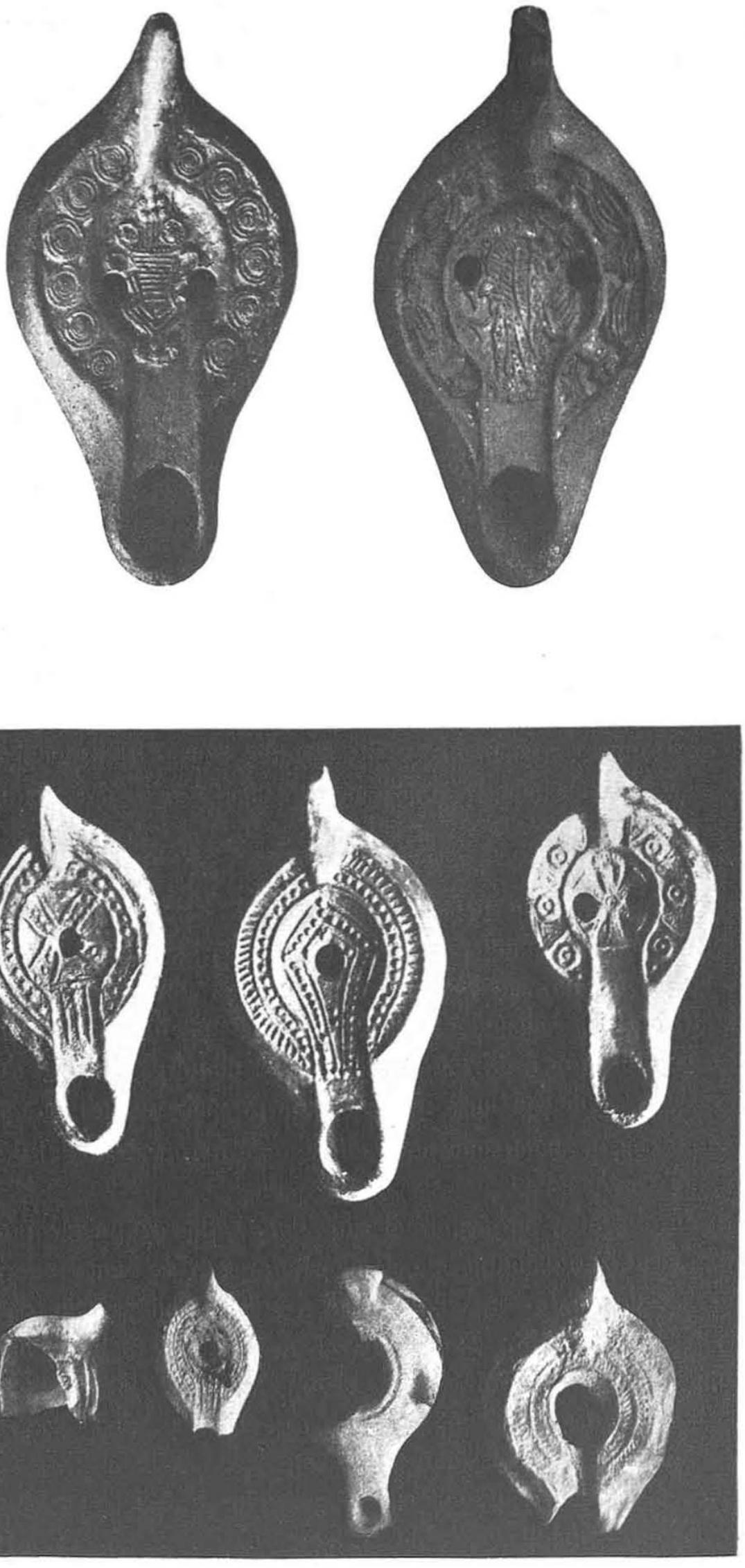

Εἰκ. 138 - 140. Παλαιοχριστιανικοὶ λύχνοι εὑρεθέντες ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τοῦ ναοῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 141. Πηλίνη σφραγὶς ἀνευρεθεῖσα ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τοῦ ναοῦ.

3. Μεταξὺ τῶν πηλίνων εὑρημάτων τοῦ σκευοφυλακίου εἶναι καὶ *σφραγὶς* ἔχουσα ἐν τῷ μέσῳ ἀνάγλυφον διπλοῦν ἰσοσκελῆ σταυρὸν ἐντὸς κύκλου καὶ κατὰ τὴν παρυφὴν ἑλικοειδὲς γραμμικὸν κόσμημα μετὰ στιγμῶν ***(εἰκ. 141).***

4. Ἐκ τοῦ σκευοφυλακίου περισυνελέγη καὶ πλῆθος θραυσμάτων ἐξ *ἀγγείων* ἄνευ γανώσεως, τὸ ἀνευρεθὲν δὲ ἀκέραιον παριστᾷ ἡ ***εἰκ. 142.***

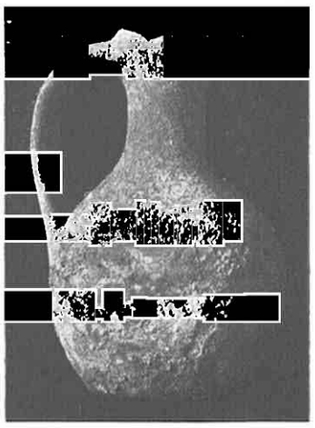

Εἰκ. 142. Ἀνευρεθέντα πήλινα ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων.

Πλὴν τούτων ἀπόκεινται εἰς τὴν συλλογὴν Ν. Ἀγχιάλου περισυλλεγέντα ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν καὶ ἄλλα ἀγγεῖα, ἄνευ γανώσεως τῶν αὐτῶν χρόνων, παριστώμενα εἰς τὴν εἰκ. 142 ἄνω, ἤτοι στάμνος καὶ εἶδός τι μαγειρικοῦ σκεύους(;) ἔχοντος κατὰ τὴν κοιλίαν αὐτοῦ ὀπάς.

Εἰς τὰ πήλινα εὑρήματα περιλαμβάνομεν τέλος ἐνταῦθα καὶ μεγάλας κεράμους εὑρεθείσας εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ προπύλου (βλ. ἀνωτ. σ. 49), τὸ σχῆμα τῶν ὁποίων παριστᾷ ἡ ***εἰκὼν 143.***

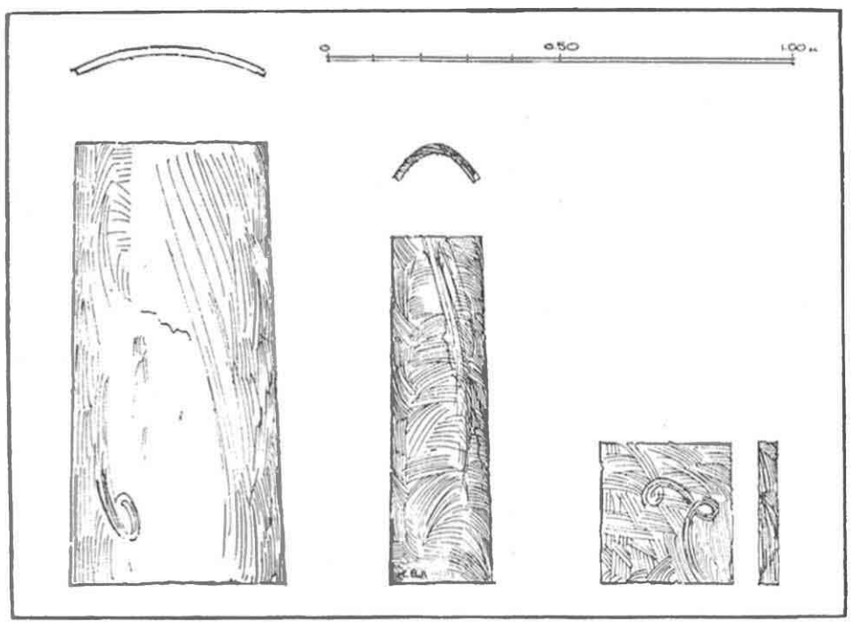

Εἰκ. 143. Σχήματα κεράμων καὶ πλίνθων τῆς βασιλικῆς.

β΄. Ὑάλινα.

Κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ σκευοφυλακίου ἀνευρέθησαν καὶ πολλαὶ βάσεις ἐξ ὑαλίνων δοχείων κανδηλῶν (διαμ. 0,04 – 0,05 ½ μ.). Αὗται ἔχουσιν ἐλαφρῶς τὸ σχῆμα κολούρου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

πυραμίδος – πλὴν μιᾶς ἥτις εἶναι ἐπίπεδος – καταλήγουσι δὲ πᾶσαι κατὰ τὸ ἄκρον εἰς δακτύλιον κοῖλον καὶ διατηροῦσιν ἐν μέρει τὴν κάθετον λαβὴν ἐν τῷ κέντρῳ, ἥτις ἐπλατύνετο εἰς τὸ χεῖλος ἄνω· ἡ λαβὴ αὕτη ἔχει ὕψος ποικίλλον ἀπὸ 0,005 – 0,009 μ. Ὡς ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων τεμαχίων δηλοῦται, αἱ κανδῆλαι αὗται ἦσαν ἐλαφρῶς ἀσύμμετροι κατὰ τὸ σχῆμα, προδίδουσαι τὴν διὰ τῆς χειρὸς ἐργασίαν, τὰ δὲ χρώματά των ἔχουσι διαφόρους ἀποχρώσεις κυανοῦ καὶ πρασίνου (βλ. εἰκ. 137 ἄνω σειρά).

Μεταξὺ τῶν ἀνευρεθέντων τεμαχίων ὑπάρχουσι: μικροὶ ἐκ λεπτοτάτης ὑάλου δίσκοι (διαμ. 0,05 ½ μ.) ἐλαφρῶς κοῖλοι καὶ φιαλίδιον βαθέως κυανοῦν (ὕψ. 0,06 μ.), ὅπερ εἶναι πιθανώτατα τὸ κάτω μέρος μεγάλης κρεμαστῆς κανδήλας (εἰκ. 137).

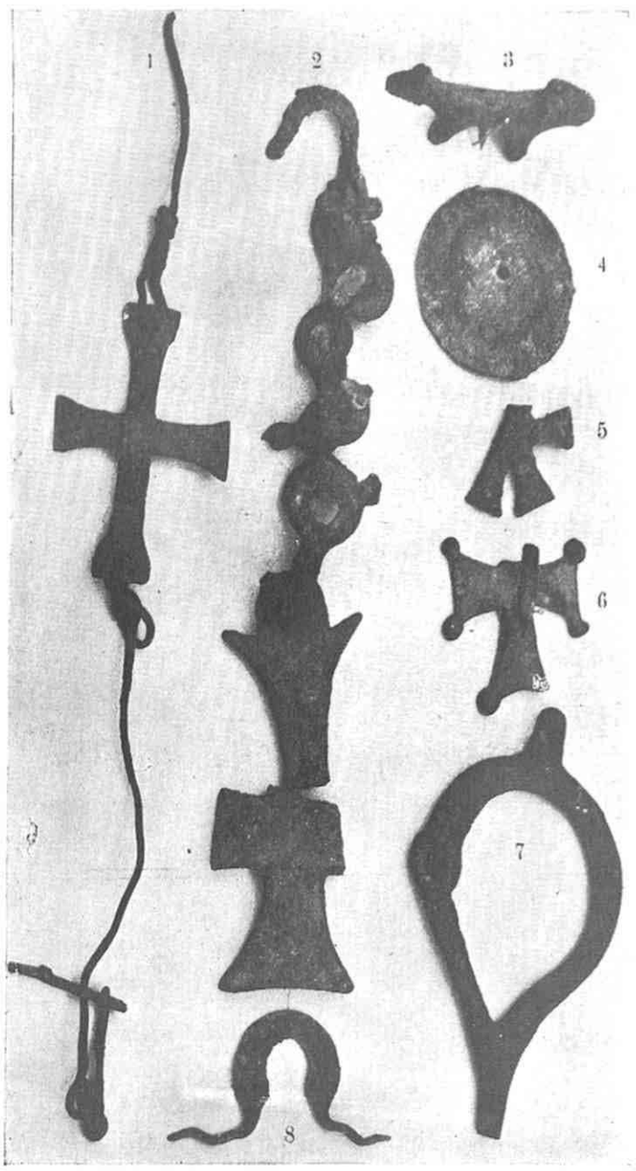

Εἰκ. 114. Σταυροὶ ἐξ ὀρειχάλκου καὶ ἕτερα μεταλλινα ἀντικείμενα ἀνευρεθέντα εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τοῦ ναοῦ.

Ὑάλινα τεμάχια εἰς μεγαλύτερον ἀριθμὸν ἀνευρέθησαν καὶ κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ. Ταῦτα προέρχονται προφανῶς ἐξ ὑελοπινάκων παραθύρων, τὸ πάχος δὲ αὐτῶν δὲν εἶναι πάντοτε ὅμοιον (εἰς τὰ ἄκρα ποικίλλει ἀπὸ 0,001 – 0,002 μ., εἰς δὲ τὸ μέσον ἀπὸ 0,004 μ. – 0,005 μ.)· τὸ ἐπικρατοῦν εἰς τὰ τεμάχια ταῦτα χρῶμα εἶναι τὸ πράσινον.

γ΄. Μετάλλινα.

Ἀξιόλογα εἶναι καὶ τ' ἀνευρεθέντα ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τοῦ ναοῦ μετάλλινα ἀντικείμενα.

1. Τρεῖς σταυροὶ ἐξ ὀρειχάλκου τοῦ 5ου ἢ 6ου αἰῶνος (εἰκ. *144*) ἐκ τῶν συνήθως χρησιμοποιουμένων πρὸς ἀνάρτησιν σκευῶν εἰς παλαιοχριστιανικοὺς ναούς. Ἐκ τούτων οἱ δύο ἀριστερὰ ἔχουσι τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ μὲ τὰ πλατυνόμενα ἄκρα τῶν κεραιῶν, διατηροῦσι δὲ εἰσέτι τοὺς μεταλλίνους δεσμοὺς εἰς τὴν κάθετον κεραίαν· εἰς τὸν ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰκ. 144 (συγκείμενον ἐκ τεμαχίων δύο σταυρῶν) διασῴζεται καὶ ἡ συγκρατοῦσα αὐτὸν ἅλυσις. Ὁ σταυρὸς δεξιὰ ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰκ. 144, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐλλείπει τὸ ἄνω τμῆμα τῆς καθέτου κεραίας, ἀνήκει εἰς τὸν τύπον μὲ τὰς πλατυνομένας κεραίας καὶ τὰς δισκοειδεῖς ἀπολήξεις τῶν γωνιῶν, ἐφηρμόζετο δὲ εἰς σκεῦός τι, ὡς δεικνύει ὁ ἐν τῷ μέσῳ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ὑπάρχων δεσμός. Τέλος τὸ ἄνωθεν αὐτοῦ τεμάχιον εἶναι τὸ ἥμισυ περίπου τιμῆμα μονογράμματος[1].

Τὰ λοιπὰ ὀρειχάλκινα τεμάχια, τὰ παριπτώμενα εἰς τὴν εἰκ. 144 προέχονται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τῶν ἐξαρτημάτων θυροφύλλων, τὸ δὲ ἄνωθεν τοῦ μονογράμματος τεμάχιον εἶναι ὀρειχαλκίνη βάσις σκεύους τοῦ ναοῦ.

2. Νομισματόμορφον χρυσοῦν ἔλασμα 0,03 μ. ***(εἰκ. 145)*** περιβαλλόμενον διὰ χρυσοῦ ὁμοίως στεφάνου καὶ ἔχον εἰς τέσσαρας σειρὰς ἐγχάρακτον διὰ κεφαλαίων γραμμάτων ὁλόκληρον τὸν τρισάγιον ὕμνον (Ἅγιος ὁ Θεὸς – Ἅγιος ἰσχυρὸς – Ἅγιος ἀθάνατος – ἐλέησον ἡμᾶς)· ἄνωθεν τοῦ ὕμνου ὑπάρχουσιν ὁμοίως ἐγχάρακτοι: σταυρὸς ἰσοσκελὴς ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἑκατέρωθεν τὰ σύμβολα ἡλίου καὶ σελήνης, κάτωθεν δὲ ἐν τῷ μέσῳ μονόγραμμα ἀναλυόμενον εἰς τὰ γράμματα: Λ, Μ, Ρ, Γ καὶ Υ (Δημητρίου;)[2]. Ἑκατέρωθεν τοῦ μονογράμματος εἶναι κεχαραγμέναι συμμετρικῶς περιστεραὶ στρέφουσαι τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸ κέντρον.

Εἰκ. 145
Χρυσοῦν φυλακτήριον (amuleta) μετὰ τοῦ τρισαγίου ὕμνου.

Πρόκειται ἴσως περὶ φυλακτηρίου (amuleta), τοῦ τρισαγίου ὕμνου κεχαραγμένου ἀντὶ εὐχῆς ἢ ἐπικλήσεως τοῦ κατόχου (Δημητρίου;)[3], ἤτοι ἀνήκει εἰς τὸ εἶδος τῶν χριστιανικῶν ἐγκολπίων. Εἰς τὸ ἔλασμα τοῦτο δὲν ὑπάρχει ὀπὴ πρὸς ἀνάρτησιν, ἑπομένως πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τοῦτο περιεκλείετο εἴς τι στρογγύλον πλαίσιον ἢ θήκην ἐξ ἑτέρας ὕλης.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τοῦ εὑρήματος τούτου, ἂν ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει: τὰ σύμβολα ἡλίου καὶ σελήνης, τὸ μονόγραμμα καὶ ἡ παλαιογραφία τοῦ ὕμνου, θὰ ἠδύνατο τις νὰ τὸ ἀναγάγῃ εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνους[4].

Δ. ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

Κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ δαπέδου τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ ναοῦ καὶ τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ σκευοφυλακίου ἀνευρέθησαν καὶ νομίσματα, ἐξ ὧν τὰ ὑπ' ἀρ. 3 κέ. εἶναι καὶ ἀξιόλογα κατὰ τοῦτο, καθ' ὅσον δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀπόδειξις τῆς χρονικῆς περιόδου τῆς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ. Ταῦτα κατὰ παράκλησίν μου ὁ συνάδελφος κ. Κωνσταντόπουλος κατέταξεν ὡς ἑξῆς:

Εἰκ. 146. Νόμισμα Κωσταντίου Β' εὑρεθὲν παρὰ τὴν ἁψῖδα τοῦ ναοῦ.

Κωνστάντιος Β'. – (323-361) ***(εἰκ. 146).***

1. /Α – 18 χιλ. – D.N. CONSTAN – TIVS P.F. AVG.

Πέριξ προτομῆς Κωνσταντίου Β' πρὸς δεξιά, μετὰ διαδήματος καὶ χλαμύδος.

Τὸ ὅλον ἐν κύκλῳ σφαιριδίων ἐφθαρμένῳ.

Ὄπ. FEL. TEMP. RE [PA] RATIO πέριξ τοῦ αὐτοκράτορος καταβάλλοντος διὰ τοῦ δόρατος πολέμιον.

1 Τοὺς διαφόρους τύπους ὁμοίων σταυρῶν βλέπε ἐν Wulff, Altchr. u. Mittelalt. Bildwerke, ἔ. ἀ. Νο 44 κέ.

2 Ἐκ τῶν γραμμάτων τούτων τὰ: Δ καὶ Μ ἀποτελοῦσι τὸ συμπίλημα τοῦ μέσου, ἐν ᾧ τὰ τρία τελευταῖα γράμματα εἶναι κεχαραγμένα εἰς τὴν προέκτασιν πρὸς τὰ ἄνω τῶν δύο σκελῶν τοῦ γράμματος Μ καὶ ἑκατέρωθεν τοῦ Δ· τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ συμπίλημα Τ καὶ Υ ἔχει διαταχθῇ εἰς σχῆμα σταυροῦ.

3 Ἡ γενίκευσις τοῦ τρισαγίου ὕμνου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἄρχεται ὡς γνωστόν, κατὰ τὴν παράδοσιν ἀπὸ Θεοδοσίου Β' (408-450) πρβλ. Γ. Σωτηρίου, Τὰ λειτουργικὰ ἄσματα, Ἀθῆναι, 1920, σ. 33.

4 Περὶ τῆς ἐμφανίσεως τῶν συμβόλων ἡλίου καὶ σελήνης καὶ περὶ σχημάτων τῶν φυλακτηρίων τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς ἐποχῆς μετ' ἐπιγραφῶν κλπ. πρβλ. Kaufmann, Handb. d. christl. Archaologie, Paderborn, 1913, σ. 632 κέ., ἔνθα ὑπάρχει καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία περὶ φυλακτηρίων εἰς δακτυλίους, ἐγκόλπια κτλ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ἐν τῷ πεδίῳ ἀριστερὰ Β, ἐν τῷ ἐξέργῳ S.M. T [ES.

Τὸ ὅλον ἐν κύκλῳ σφαιριδίων.

2. /Α—18 χιλ.—Ἕτερον ἐφθαρμένον πιθανῶς τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος, ἔχον ὅμοιον ὄπισθεν τύπον καὶ ὁμοίαν ἐπιγραφήν.

Τὰ δύο ἀνωτέρω νομίσματα εὑρέθησαν ἔξωθεν τῆς ἁψῖδος τοῦ ναοῦ κατὰ τὰς δοκιμαστικὰς ἀνασκαφὰς πρὸς προσδιορισμὸν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς.

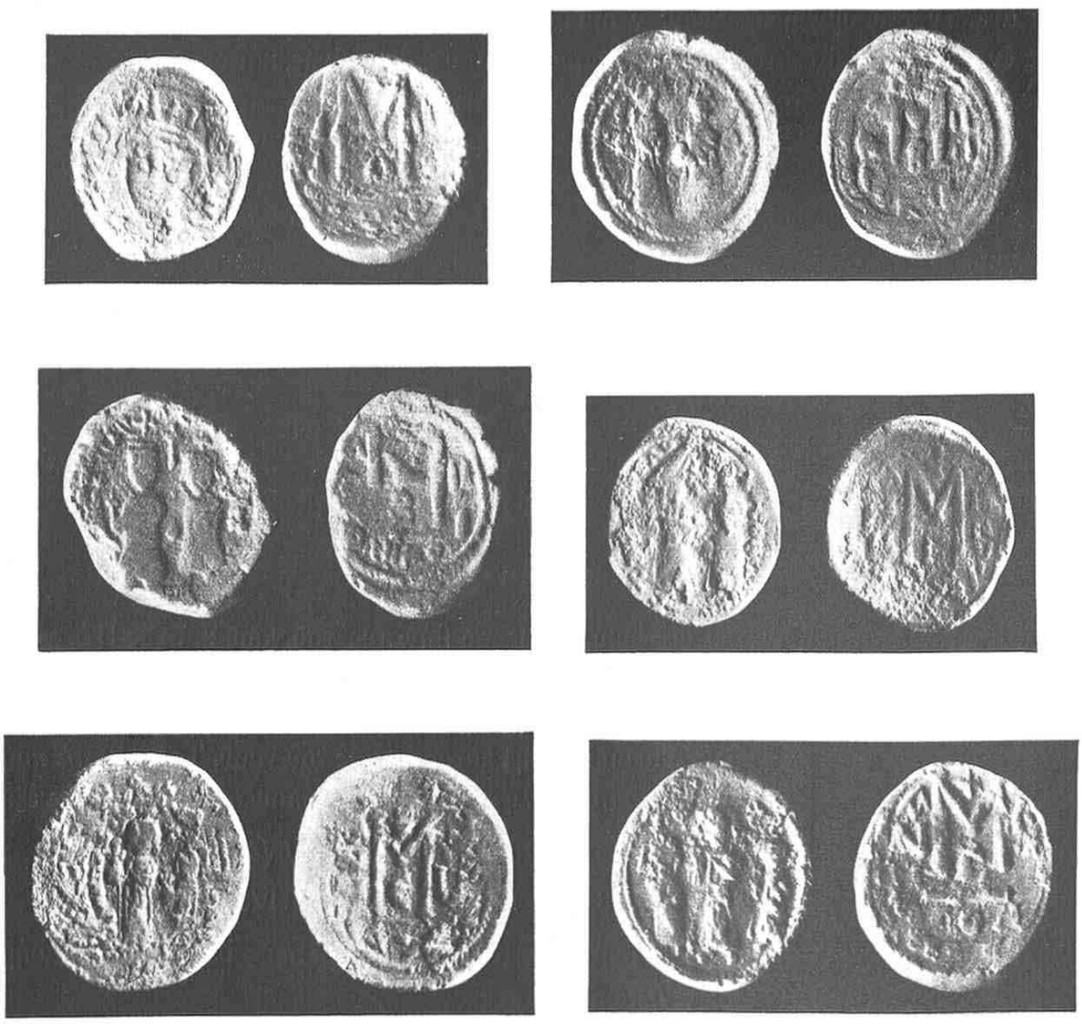

Εἰκ. 147-152. Νομίσματα τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῶν συμβασιλέων αὐτοῦ εὑρεθέντα ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τοῦ ναοῦ.

Ἡράκλειος μόνος.—(610-641) ***(εἰκ. 147).***

3. /Α—27 χιλ.—Ἐπιγραφὴ ἀσαφὴς διότι τὸ νόμισμα ἔχει ἐπικοπῆ ἐπὶ ἄλλου προγενεστέρου, ἴσως Τιβερίου.

. . . . . ER AVG. —πέριξ προτομῆς κατ' ἐνώπιον Ἡρακλείου μετὰ διαδήματος.

Ὀπ. μέγα Μ ἔχον ἑκατέρωθεν κιονιδὸν ἀριστερὰ μὲν ΑΝΝΟ δεξιὰ δὲ III· ἐν τῷ ἐξέργῳ CON.

Τεσσαρακοντανούμμιον κοπὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τὸ ὅλον ἐν στεφάνῳ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ἡράκλειος καὶ Ἡράκλειος Κωνσταντῖνος (613-641) (εἰκ.

4. /A—31 χιλ.—D]N HERAC . . . —E TH]E[RA . . . .
[CONST].

πέριξ Ἡρακλείου καὶ Ἡρακλείου Κωνσταντίνου ἱσταμένων κατ' ἐνώπ
ματα καὶ κρατούντων σταυροφόρους σφαίρας. Ἐν τῳ μέσῳ ἄνω μικρὸ

Ὀπ. μέγα Μ ἔχον ἑκατέρωθεν κιονιδὸν ἀριστερὰ μὲν A[NN]O δε
θεν τοῦ Μ ὑπάρχει Β καὶ ἐν τω ἐξέργῳ NIKO. Τεσσαρακοντανούμιον.

Τὸ ὅλον ἐν στεφάνω.

5. /A—33 χιλ.—Ἕτερον ἐπικεκομμένον ἐπι προγενεστέρου νομί
τὰς ἐπιγραφὰς *(εἰκ. 149)*.

6. /A—30 χιλ.—Ἄνευ ἐπιγραφῆς πέριξ.

Ὅμοιος τύπος ἐν στεφάνω.

Ὀπ. μέγα Μ ἔχον ἑκατέρωθεν κιονιδὸν ἀριστερὰ μὲν ANNO, δεξ
Μ τὸ Β καὶ ἐν τω ἐξέργω NIKO.

Τεσσαρακοντανούμερον κοπὲν ἐν Νικομηδεια.

Τὸ ὅλον ἐν στεφάνω *(εἰκ. 150)*.

7. /A—27 χιλ.—. . . . . EAL —— RACON . . . . .

Ὅμοιος τύπος ἐπικεκομμένος ἐπι προγενεστέρου νομίσματος.

Ὀπ. μέγα Μ ἔχον ἑκατέρωθεν κιονιδὸν ἀριστερὰ μὲν ANNO, δεξ
Μ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ καὶ κάτωθεν Γ—ἐν τῳ ἐξέργω KYZ.

Τεσσαρακοντανούμμιον κοπὲν ἐν Κυζίκω. *(εἰκ. 151)*.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ εὑρήματος πλην τῶν ἀνωτέρω προέρχονται καὶ ἕ
κλείου καὶ Κωνσταντίνου, ἅτινα εἶναι ἐπικεκομμένα τὰ πλεῖστα ἐπι προ
των καὶ ἔχουσιν ἀσαφεις καὶ συγκεχυμένας τὰς ἐπιγραφάς.

Τὰ πλεῖστα, καθ' ὅσον δύναται τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν
νομισματοκοπείων Κωνσταντινουπόλεως καὶ Νικομηδειας.

Ἡράκλειος, Ἡράκλειος Κωνσταντῖνος καὶ Μαρτίνα—(614-641)

8. /A—29 χιλ.—Ἄνευ επιγραφῆς. Ἡράκλειος ἐν τω μέσῳ, Μαρτίν
κλειος Κωνσταντῖνος δεξιά, ἱσταμένοι, φέροντες ἕκαστος σταυροφόρο
μικροι σταυροί.

Institutional Repository Library & Information Center - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

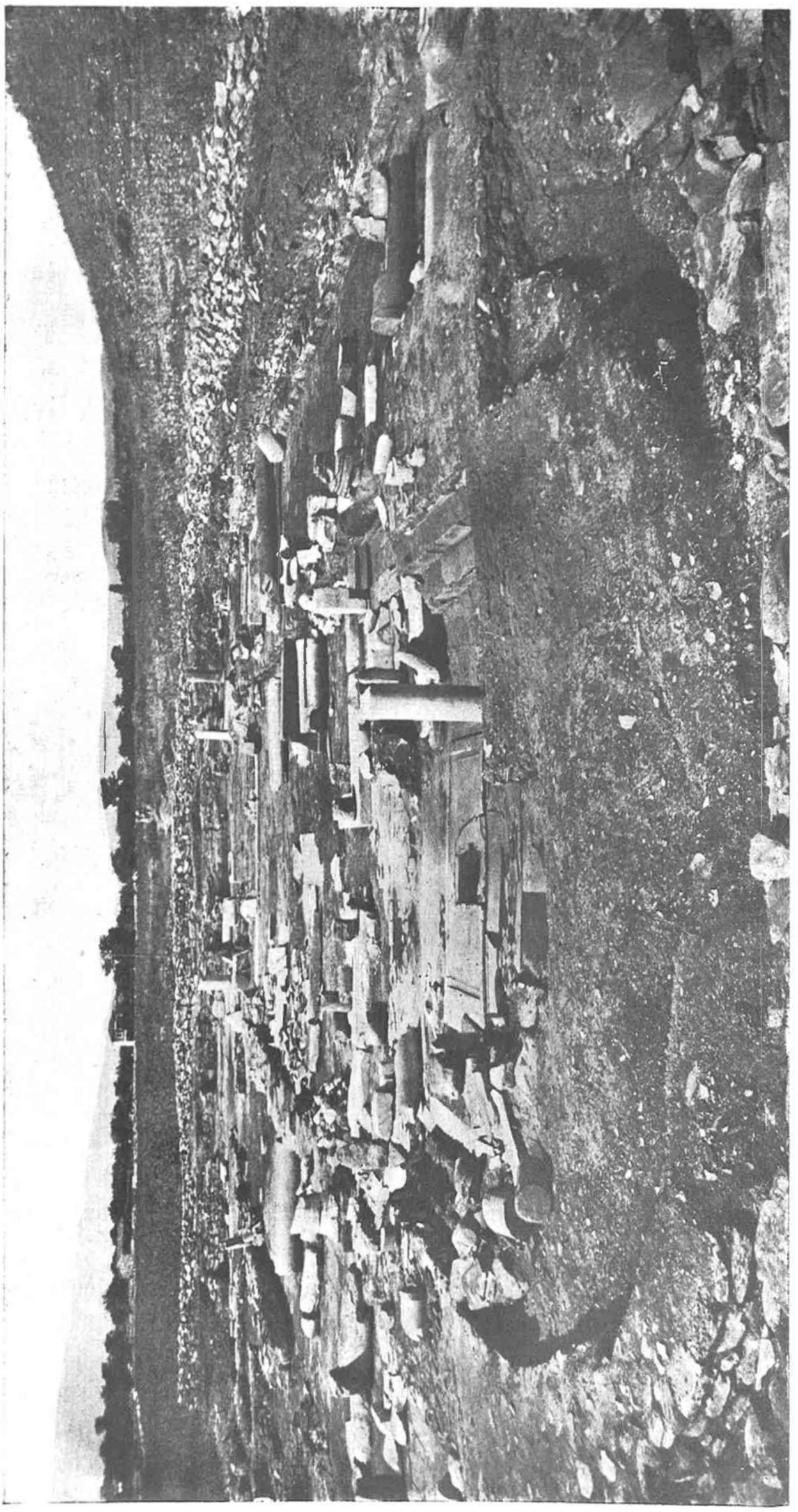

Εικ. 153. Γενική άποψις τῆς ὀρθῆς συμφλεκτούσης τοῦ βασιλικοῦ Β μετὰ τὴν ἐρείπωσιν τῶν ὑπερκειμένων λιθοπλίνθων τοῦ αἰθρίου).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 154. Ἄποψις τοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς Β πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν (δοκιμαστικαὶ ἔρευναι τοῦ ἔτους 1926 πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν θεμελίων τῆς ἁψῖδος).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ

Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΘΗΒΩΝ

§ 6. Περιγραφὴ τῆς Βασιλικῆς Β. — Πλὴν τῆς ἀνωτέρω ἐξετασθείσης βασιλικῆς ἀνευρέθη καὶ δευτέρα ὁμοίως σπουδαία χριστιανικὴ βασιλικὴ ἐν Θήβαις τῆς Θεσσαλίας κάτωθεν τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ λόφου τῆς Πυράσου καὶ παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν (βλ. τοπογραφικὸν διάγραμμα εἰς Πίν. Α.), ἀπέχει δὲ αὕτη 200 περίπου μέτρα ἀνατολικῶς τῆς πρώτης βασιλικῆς καὶ περὶ τὰ 60 μ. ἀπὸ τοῦ λιμένος.

Ἡ ἐμφάνισις καὶ τῆς βασιλικῆς ταύτης ὀφείλεται εἰς τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἤτοι τὴν ἀφαίρεσιν χωμάτων διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς δημοσίας ὁδοῦ καὶ τὴν ἀνεύρεσιν ἀρχιτεκτονικῶν τινων μελῶν.

Δοκιμαστικὴν ἔρευναν ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου ἐνήργησα κατὰ τὸ ἔτος 1926 πρὸς προσδιορισμὸν τῆς ἁψῖδος τοῦ ἱεροῦ βήματος, ἣν ἀνεῦρον ἐπίσης κατεστραμμένην, ὡς διακρίνεται ἐν τῇ ***εἰκόνι 154,*** συστηματικὰς δὲ ἀνασκαφὰς ἐξετέλεσα εἰς δύο συνεχῆ ἔτη: Σεπτέμβριον τοῦ 1928 – ὅτε ἀνεῦρον τὸ ἱερὸν βῆμα τοῦ ναοῦ – καὶ Αὔγουστον τοῦ 1929, ὁπότε ἀπεκάλυψα ὁλόκληρον τὴν βασιλικὴν καὶ τὰ προσκτίσματα αὐτῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

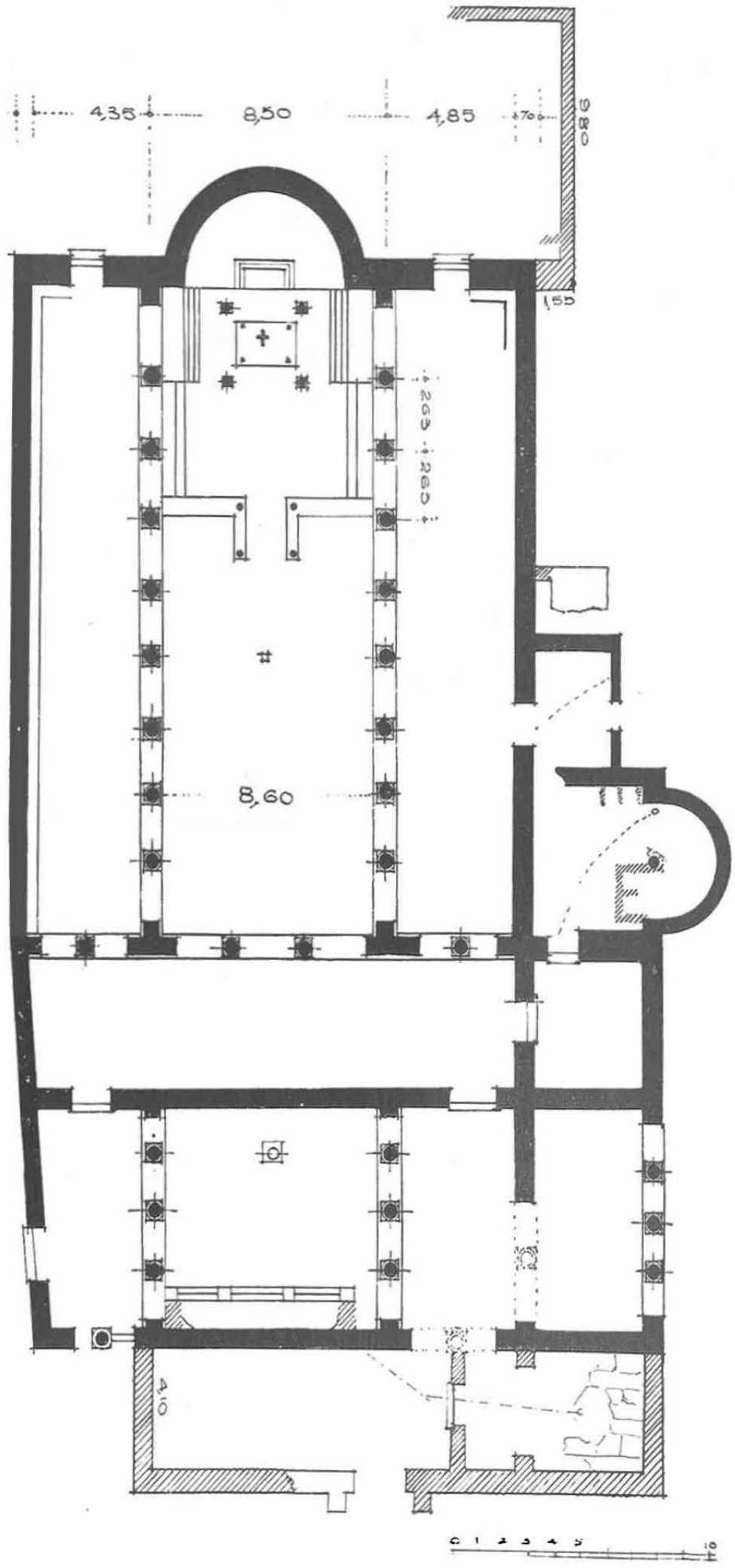

Εἰκ. 155. Γενικὴ κάτοψις τῆς βασιλικῆς Β.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Α'. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

α'. Γενικὴ κάτοψις – τοιχοδομία. — Ὡς ἐν τῇ γενικῇ κατόψει τῆς βασιλικῆς ταύτης διακρίνεται (***εἰκ. 155***· πρβλ. καὶ γενικὴν ἄποψιν τῶν ἀνευρεθέντων ἐρειπίων ἐν ***εἰκ. 153***), ἔχομεν καὶ ἐνταῦθα ἑλληνιστικοῦ τύπου χριστιανικὴν βασιλικὴν μήκους 22.25μ. καὶ πλάτους 17,05 μ. μετὰ νάρθηκος, αἰθρίου μετὰ προπύλου καὶ προσκτισμάτων.

Ἐκ τῶν μερῶν τούτων τῆς δευτέρας βασιλικῆς τὸ μὲν αἴθριον εἶναι μικρῶν διαστάσεων (7.70 μ. πλάτους) – ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ μεγαλοπρεπὲς αἴθριον τῆς βασιλικῆς Α, ὅπερ ἔχει διπλάσιον πλάτος – τὸ πρόπυλον εὑρίσκεται κατὰ τὴν Ν. πλευράν, τὰ δὲ προσκτίσματα εἶναι ἀσύμμετρα πρὸς τὸ κτίσμα, ἰδίᾳ τὸ προσηρτημένον δυτικῶς τοῦ μνημείου, μεθ' οὗ τοῦτο συνεκοινώνει. Ἡ ἰδιορρυθμία τῆς βασιλικῆς ταύτης καθιστᾷ αὐτὴν ἐνδιαφέρουσαν, καθόσον εἶναι χαρακτηριστικὸν δεῖγμα τῆς ποικιλίας τῆς παρατηρουμένης εἰς τοὺς παλαιοὺς χριστιανικοὺς ναοὺς τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν.

Ἡ *τοιχοδομία* τῆς βασιλικῆς Β συνίσταται ἐξ εὐτελεστέρας ἀργολιθοδομῆς μετ' ἀσβέστου καὶ λεπτῆς ἄμμου, εἰς ὀλίγα δὲ σημεῖα παρεντίθεται καὶ ἀρχαιότερον ὑλικόν, ἤτοι ἐρυθρωποὶ ἢ μέλανες τραχῖται καὶ πλίνθοι ὁμοίων διαστάσεων πρὸς τὰς πλίνθους τῆς βασιλικῆς Α.

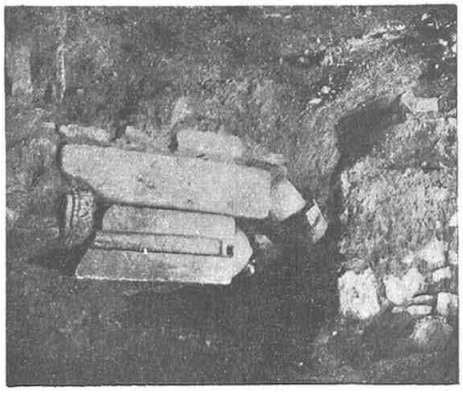

Εἰκ. 156. Πύλη τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ εὑρεθεῖσα πεφραγμένη διὰ πεσσίσκων τῆς σολέας.

Τὸ σῳζόμενον ὕψος τῶν θεμελίων της εἶναι 1,50 μ. κατὰ τὴν Β. καὶ Δ. πλευράν, ἐν ᾧ κατὰ τὴν Ν. τὰ θεμέλια ἔχουσιν ἐνιαχοῦ ἐξαφανισθῇ, τὰ ἐλάχιστα δὲ σῳζόμενα τμήματα ἔχουσιν ὕψος μόλις 0,50 μ. Εἰς τὴν ἁψῖδα διεσώθησαν καλύτερον ὁπωσδήποτε τὰ θεμέλια τῆς νοτίας πλευρᾶς εἰς ἐλάχιστον ὕψος (0,50 μ.).

Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ μνημείου ἀνευρέθησαν σχεδὸν κατεστραμμένα εἰς τὸν κυρίως ναόν, τὸν νάρθηκα καὶ τὸ αἴθριον, αἱ βάσεις δὲ τῶν κιόνων εἶναι ἀσβεστοποιημέναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἕνεκα πυρκαϊᾶς, ἥτις σχεδὸν ἐξηφάνισε τὸ μνημεῖον, πλὴν τοῦ ἱεροῦ βήματος, ὅπερ, ὡς θὰ ἴδωμεν, διετηρήθη ἀρτιώτερον.

Αἱ κιονοστοιχίαι τῆς βασιλικῆς δὲν εὑρέθησαν ἐνταῦθα πεφραγμέναι ὡς ἐν τῇ βασιλικῇ Α, εἰς τὸ αἴθριον ὅμως καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ στοάν, παρατηροῦνται μεταγενέστεραι ἐπισκευαί, ἀνυψωθέντος τοῦ δαπέδου καὶ ἐπεστρωμένου διὰ μεγάλων πλίνθων. Ὁμοίως εἶχον φραχθῆ καὶ αἱ ἑκατέρωθεν τῆς ἁψῖδος πυλῖδες διὰ μικρῶν πεσσῶν τῆς σολέας ***(εἰκ. 156).***

β'.) Μέρη τοῦ ναοῦ. — Τὸ μνημεῖον ἀνεσκάφη συστηματικῶς ἀπὸ δυσμῶν, τὴν σειρὰν δὲ ταύτην ἀκολουθοῦμεν καὶ ἐν τῇ κατωτέρω περιγραφῇ.

1. Τὸ αἴθριον μετὰ τοῦ προπύλου. — Εἰς τὸν ναὸν ὁδηγεῖ πρόπυλον κείμενον νοτίως τοῦ αἰθρίου ὡς προέκτασις αὐτοῦ.

Τὸ *πρόπυλον* τοῦτο τοῦ ναοῦ ἐν εἴδει εὐρείας στοᾶς (7.70×4.10μ.) φέρει κατὰ τὴν νοτίαν αὐτοῦ πλευρὰν τὴν κιονοστοιχίαν ἐκ τριῶν κιόνων, ἐξ ἧς ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν αἱ ἰωνίζουσαι βάσεις (πλευραὶ πλίνθου 0,54μ., ὕψος 0,18μ., διαμ. 0,44μ.). Τὸ δάπεδον τοῦ προπύλου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἔχει κατωφερικὴν κλίσιν πρὸς τὰ ἔξω, εἶναι δὲ ἐπεστρωμένον διὰ μεγάλων πλακῶν κυανοῦ λίθου· ἡ πλακόστρωσις αὕτη ἐξακολουθεῖ εἰς μικρὸν διάστημα καὶ ἔξωθεν τῆς κιονοστοιχίας.

Εἰς τὸν βόρειον τοῖχον ἀνοίγεται ἀσυμμέτρως (οὐχὶ δηλ. εἰς τὸ μέσον ἀλλ' εἰς τὸ δυτικὸν αὐτοῦ ἥμισυ) μεγάλη πύλη πλάτους 4 μ. Αὕτη ἦτο πιθανῶς δίλοβος, φέρουσα εἰς τὸ μέσον κίονα, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψει καὶ τὰς λοιπὰς εἰσόδους τοῦ αἰθρίου καὶ τοῦ νάρθηκος, αἵτινες ἂν καὶ στενώτεραι χωρίζονται διὰ κίονος· εὑρέθη ὅμως κατεστραμμένη μὲ ἴχνη μάλιστα μεταγενεστέρων ἐντοιχίσεων· φαίνεται, ὅτι τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ναοῦ ἐχρησιμοποιήθη βραδύτερον δι' ἄλλον σκοπόν, πιθανώτατα διὰ κατοικίαν, ὡς ἀφίνει τὰ ὑποτεθῇ τοῦτο ἡ ἀνεύρεσις κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν μεταγενεστέρων κτιστῶν ὑπολειμμάτων.

Διὰ τῆς εὐρείας διλόβου ταύτης εἰσόδου εἰσέρχεταί τις εἰς τὸ αἴθριον τοῦ ναοῦ.

Τὸ *αἴθριον* ἔχει διάφορον μορφὴν τοῦ αἰθρίου τῆς ἄλλης βασιλικῆς. Δὲν εἶναι τετρά-

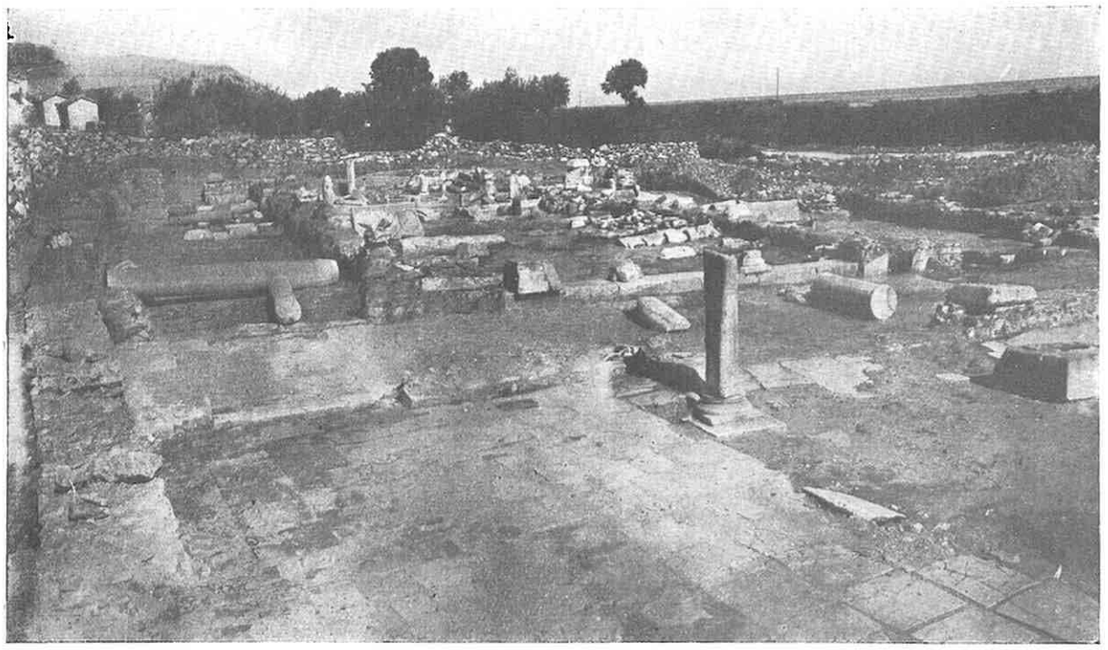

Εἰκ. 157. Τὸ αἴθριον — ἐπεστρωμένον κατὰ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ στοὰν διὰ μεγάλων πλίνθων — καὶ ὁ νάρθηξ τοῦ ναοῦ.

γωνον ἀλλ' ὀρθογώνιον καὶ ἔχει μόνον δύο κιονοστοιχίας εἰς τὰ πλάγια (παραλείπεται δηλονότι ἡ ἔναντι τῆς δυτικῆς πλευρᾶς κιονοστοιχία). Αἱ κιονοστοιχίαι εὑρίσκονται εἰς τὴν προέκτασιν τῆς γραμμῆς τῶν κιονοστοιχιῶν τῆς βασιλικῆς, ἀποτελοῦνται δ' ἐκ τριῶν μόνον κιόνων σχηματίζουσαι μικρῶν διαστάσεων στοάς (βλ. κάτοψιν ἐν εἰκ. 155).

Αἱ στοαὶ ἀνευρέθησαν παραμεμορφωμέναι διὰ μεταγενεστέρων ἐπισκευῶν· καὶ ἡ μὲν ἀριστερὰ εὑρέθη ἐπεστρωμένη διὰ μεγάλων πλίνθων (0,50 × 0,50 μ.) αἵτινες ἐκάλυπτον ἐν μέρει τὴν ἀριστερὰν κιονοστοιχίαν *(εἰκ. 157)* ἡ δὲ δεξιὰ διατηρεῖ μὲν τμήματα τοῦ ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν δαπέδου της, ἀνευρέθησαν ὅμως αἱ βάσεις τῆς κιονοστοιχίας της ἐν μέρει πεφραγμέναι διὰ μεταγενεστέρου τοίχου. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῶν στοῶν τούτων εὑρίσκονται *αἱ εἴσοδοι* τοῦ αἰθρίου, σχηματιζόμεναι ὡς δίλοβα ἀνοίγματα μετὰ κίονος ἐν τῷ μέσῳ, εἶναι δὲ ἀσύμμετροι ὡς πρὸς τὸ μέγεθος. Ἡ μικροτέρα εἴσοδος τῆς ἀριστερᾶς στοᾶς διατηρεῖ εἰσέτι τμῆμα τοῦ κατωφλίου της ἐκ τραχίτου λίθου ἄνευ ὄλμων· ἡ πλατυτέρα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

εἴσοδος τῆς δεξιᾶς στοᾶς εὑρέθη κατεστραμμένη, ἴσως δὲ μετετράπη ὅταν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους προσετέθη τὸ πρόσκτισμα κατὰ μῆκος τῆς προσόψεως μέχρι τῆς ἀριστερᾶς εἰσόδου (βλ. κάτοψιν). Ἑτέραν πύλην ἔχει τὸ αἴθριον πρὸς βορρᾶν, ἥτις ὡδήγει πιθανώτατα εἰς οἴκημα.

Τὰς παρατηρουμένας ἐν τῷ αἰθρίῳ ἐπικευὰς δύναται, νομίζω, νὰ ἐξηγήσῃ ἡ κατὰ τὰς ἀποχωματώσεις πρὸς κατασκευὴν τῆς ὁδοῦ ἀνευρεθεῖσα ἐπιγραφή, ἡ ἀναγράφουσα τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου *Ἐλπιδίου*, ὃν γνωρίζομεν ὡς ἀκμάσαντα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος (τῷ 538· βλέπε τὰ λεχθέντα ἀνωτέρω περὶ Ἐλπιδίου ἐν σελ. 6 πρβλ. καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἐν εἰκ. 6).

Κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ὁ διάκονος Στέφανος ἐπὶ Ἐλπιδίου ἐτέλεσε τὸ ἔργον ὑπὲρ εὐχῆς. Ἴσως πρόκειται περὶ σοβαρᾶς ἐπισκευῆς τοῦ μέρους τούτου τοῦ ναοῦ, πιθανῶς δὲ οὗτος εἶναι καὶ ὁ ἱδρυτὴς τῶν προσκτισμάτων του (βλ. κατωτέρω).

Εἰς τὸ μέσον τῆς κεντρικῆς στοᾶς τοῦ αἰθρίου καὶ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ πλευρὰν ἀνεφάνη φρέαρ, οὗτινος ἀνευρέθη τὸ τετραγωνικὸν μετ' ὀπῆς ἐν τῷ μέσῳ στόμιον (βλέπε τοῦτο ἐν εἰκόνι 157 δεξιὰ εἰς τὸ ἄκρον). Τὸ φρέαρ ἔχει ἱκανὸν βάθος, φαίνεται δ' ὅτι

Εἰκ. 158. Ἡ φιάλη τοῦ αἰθρίου τῆς βασιλικῆς Β.

σχετίζεται καὶ μὲ τοὺς ἀναφανέντας εἰς τὰ προσκίσματα ὀχετούς, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ αἰθρίου καὶ ἔναντι τοῦ φρέατος ἦλθεν εἰς φῶς κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εἶδός τι κτιστῆς λάρνακος διὰ παχέος κορασανίου ἐπενδεδυμένης ἐσωτερικῶς καὶ διασῳζούσης εἰς τὰ ἄκρα τοῦ δαπέδου τὰς προφυλακτηρίους γωνίας, ὡς παρατηρεῖται τὸ τοιοῦτον καὶ εἰς τὰς κρήνας καὶ κιστέρνας. Ἡ λάρναξ αὕτη ***(εἰκ. 158)*** εἶναι προφανῶς ἡ *φιάλη τοῦ αἰθρίου*, ἔχει μῆκος 4,10 μ. καὶ πλάτος 0,90 μ. σχηματίζεται δὲ μεταξὺ δύο ἐξεχόντων τοίχων πλάτους 0,80 μ. ἀσυμμέτρως ἐκτισμένων, ἤτοι τοῦ μὲν ἀριστεροῦ παρὰ τὴν παραστάδα τῆς ἀριστερᾶς κιονοστοιχίας τοῦ αἰθρίου, τοῦ δεξιοῦ δὲ εἰς διάστημα 0,85 μ. ἀπὸ τῆς παραστάδος τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ κιονοστοιχίας. Τοὺς ἐξέχοντας τούτους τοίχους συνδέουσι μεγάλαι μετὰ πλατείας ἐγκοπῆς μαρμάρινοι πλάκες (πλάτ. 1,25 μ.), ἔχουσαι τέσσαρας τετραγωνικὰς μικρὰς λαξεύσεις 0,20 × 0,20 μ.) καὶ γομφώσεις διὰ τοὺς τετραγωνικοὺς κιονίσκους, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν τὰ θωράκια τὰ ἀποκλείοντα τὸ κτίσμα τοῦτο καὶ σχηματίζοντα τὴν φιάλην. Δυστυχῶς ἐκ τοῦ διακόσμου τούτου τῆς φιάλης δὲν ἀνευρέθησαν μέλη, δι' ὧν θὰ ἠδύνατό τις ν' ἀποκαταστήσῃ τὸ σχῆμα αὐτῆς. Ἐπίσης τὸ ζήτημα τῆς εἰσόδου καὶ ἐξόδου τοῦ ὕδατος δυσκόλως δύναται νὰ διευκρινισθῇ, καθ' ὅσον ἀνευρέθη μὲν ὁ ὀχετὸς τῆς ἐξόδου εἰς τὸ δυτικῶς τοῦ αἰθρίου πρόσκτισμα, διευθυνόμενος κάτωθεν τοῦ τμήματος τοῦ τοίχου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

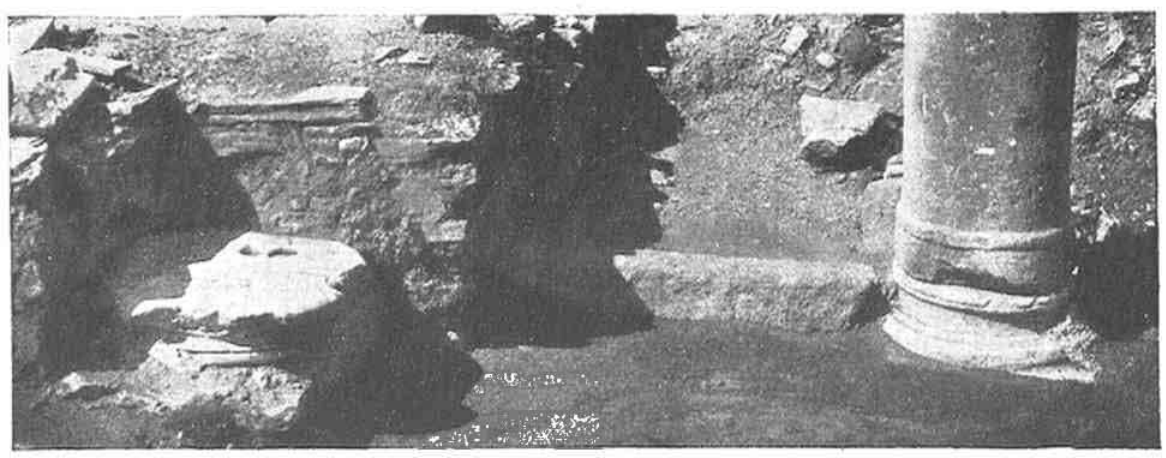

Εἰκ. 159. Βάσις λυχνίας εὑρεθεῖσα παρὰ τὴν φιάλην καὶ δεξιὰ τῆς πύλης τοῦ αἰθρίου.

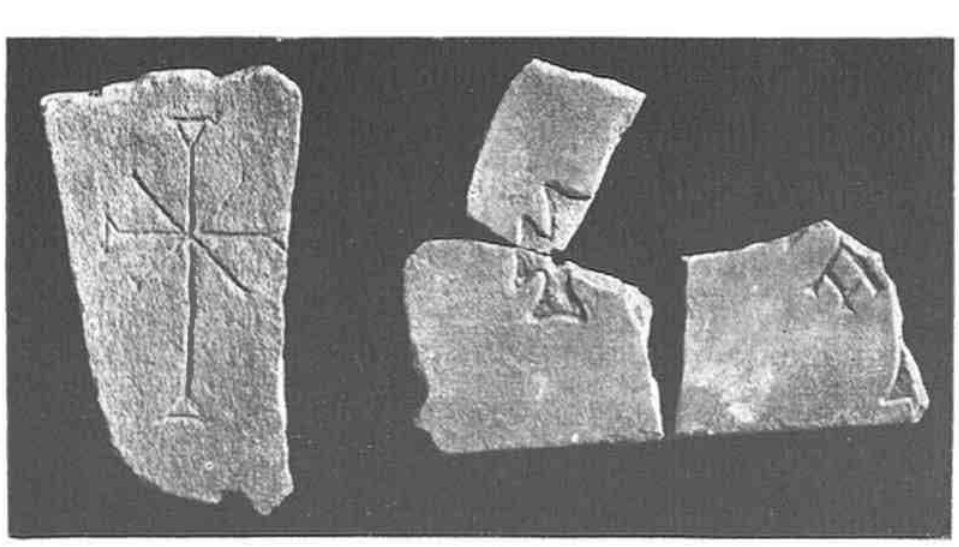

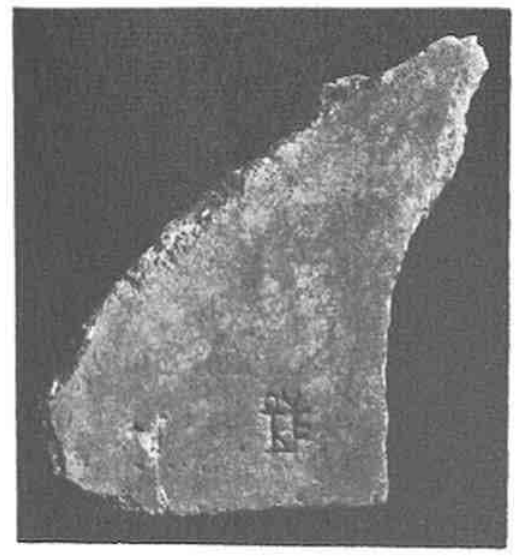

Εἰκ. 160 - 162. Τεμάχια θωρακίων ἀνευρεθέντα ἀριστερὰ τῆς φιάλης τοῦ αἰθρίου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

τοῦ ὑπάρχοντος μεταξὺ δεξιοῦ σκέλους τῆς φιάλης καὶ παραστάδος τῆς δεξιᾶς κιονοστοιχίας, ὡς διακρίνεται ἐν τῇ κατόψει, δὲν διεσώθη ὅμως ὁ ὀχετὸς τῆς εἰσόδου τοῦ ὕδατος (ἐκτὸς ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ φιάλη ἐπληροῦτο δι' ἀντλήσεως ἐκ τοῦ φρέατος).

Παρὰ τὴν παραστάδα τῆς ἀριστερᾶς κιονοστοιχίας ἀνευρέθη κατὰ χώραν ἀνεστραμμένη ἰωνίζουσα βάσις ἔχουσα 4 τόρμους, ἐν οἷς διατηρεῖται εἰσέτι ὁ συνδετικὸς μόλυβδος ***(εἰκ.159)***. Πρόκειται προφανῶς περὶ βάσεως τετρασκελοῦς μεταλλίνης λυχνίας. Παρὰ τὴν βάσιν μάλιστα ταύτην ἦλθον εἰς φῶς: τεμάχιον μαρμαρίνης πλακὸς μετ' ἐγχαράκτου σταυροῦ καὶ προχείρως κεχαραγμένης ἐν εἴδει graffiti ἐπιγραφῆς ἤτοι ἐπικλήσεως: Χ(ριστὸς) Φῶς Ζωῆς ***(εἰκ. 160)***, τὰ τεμάχια τῆς ***εἰκ. 161*** μετὰ σταυρῶν καὶ μονογραμμάτων καὶ τὸ τεμάχιον τῆς ***εἰκ.162*** μετὰ μονογράμματος δυναμένου νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς τοῦ μονογράμματος τοῦ ἐπισκόπου Ἐλπιδίου. Πάντα ταῦτα μαρτυροῦσιν, ὅτι εἰς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ναοῦ ὑπῆρχεν εἰδός τι προσκυνηταρίου (ἴσως καὶ λάρναξ μετὰ λειψάνων τοῦ ἐπισκόπου Ἐλπιδίου(;)), ὧν ὅμως τὸ σχῆμα δὲν δύναται ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ν' ἀποκατασταθῇ.

2. *Νάρθηξ.* — Ἀπὸ τοῦ αἰθρίου εἰσέρχεταί τις εἰς συνήθη ἁπλοῦν νάρθηκα (πλ. 4,20 μ.) διὰ δύο πυλῶν, εὑρισκομένων εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῶν πλαγίων στοῶν τοῦ αἰθρίου, ὡς καὶ ἐν τῇ βασιλικῇ Α. Ἀπὸ τοῦ νάρθηκος δὲ εἰς τὸν κυρίως ναὸν διὰ τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τριβήλου, ὁμοίου σχεδὸν πρὸς τὸ τρίβηλον τῆς βασιλικῆς Α – οὗτινος ἀνευρέθη ὁ στυλοβάτης ἐκ τριῶν μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν (πάχ. 0,22 καὶ πλ. 0,65 μ.) καὶ αἱ δύο βάσεις τῶν κιόνων εἰς τεμάχια (πλευραὶ πλίνθου 0,60 καὶ ὕψ. βάσεως 0,30 μ.) – καὶ διὰ δύο ἑτέρων πυλῶν ἑκατέρωθεν τούτου εὑρισκομένων. Αἱ πύλαι αὗται σχηματίζονται ὡς δίλοβα ἀνοίγματα, ὅμοια πρὸς τὴν κυρίαν πύλην καὶ τὴν πύλην τῆς ἀριστερᾶς στοᾶς τοῦ αἰθρίου τοῦ ναοῦ, ἃς εἴδομεν ἀνωτέρω. Κατὰ χώραν ἀνευρέθη ἡ ἰωνίζουσα βάσις τοῦ κίονος τῆς δεξιᾶς εἰσόδου, εἰς τὴν ἀριστερὰν δὲ εἴσοδον ὁ στυλοβάτης, ἤτοι σαφῆ καὶ ἐνταῦθα τὰ ἴχνη ὁμοίου διλόβου ἀνοίγματος. Αἱ βάσεις αὗται τῶν πυλῶν εἶναι μικρότεραι, ὅπως καὶ τοῦ προπύλου (πλ. πλίνθ. 0,54 μ. διάμ. 0,44 καὶ ὕψ. 0,18 μ.). Αἱ ἑκατέρωθεν τοῦ τριβήλου εἴσοδοι μετὰ τῶν κιόνων, συνεχίζουσαι οἱονεὶ τὴν μορφὴν τοῦ τριβήλου καὶ δι' ὁμοίων βήλων προφανῶς κοσμούμεναι, θὰ προσέδιδον γραφικὴν ὄψιν εἰς τὴν ἀνατολικὴν τοῦ νάρθηκος τούτου πλευράν. Τοιαύτη διαμόρφωσις τῶν εἰσόδων εἰς τὸν κυρίως ναὸν δὲν παρατηρεῖται οὔτε εἰς τὴν βασιλικὴν Α οὔτε εἰς ἕτερον ἐκ τῶν γνωστῶν μοι μέχρι τοῦδε παλαιοχριστιανικῶν μνημείων.

Ἀπὸ τοῦ τριβήλου καὶ τῶν ἑκατέρωθεν τούτου εἰσόδων εἰσέρχεταί τις εἰς τὸν κυρίως ναόν.

3. *Κυρίως ναός.* — Οὗτος ἔχει τὸ σχῆμα ἑλληνιστικῆς βασιλικῆς διαιρουμένης διὰ δύο κιονοστοιχιῶν – ἐξ ὀκτὼ κιόνων ἑκάστης – εἰς τρία κλίτη, ὧν τὸ μέσον ἔχει πλάτος 8,60 μ. ἔναντι τῶν πλαγίων σχηματιζομένων ἀσυμμέτρως πως, ἤτοι τοῦ μὲν δεξιοῦ ἔχοντος πλάτος 4,85 μ. τοῦ δὲ ἀριστεροῦ 4,35 μ. Τὸ τελευταῖον μάλιστα κλῖτος παρεκκλίνει τῆς εὐθείας μέχρι τοῦ νάρθηκος 0,36 μ., ἀπὸ τοῦ νάρθηκος δὲ πρὸς τὸ αἴθριον ἀκόμη 0,29 μ. ἤτοι σχηματίζει τεθλασμένην γραμμὴν ἀπέχουσαν ἀπὸ τῆς ΒΑ γωνίας τοῦ κτίσματος μέχρι τῆς ΒΔ 0,65 μ. (βλ. εἰκ. 157). Καὶ ἐλαφραὶ μὲν αἱ μεγαλύτεραι ἀσυμμετρίαι παρατηροῦνται συχνώτατα εἰς χριστιανικὰ κτίσματα[1], ἐνταῦθα ὅμως θὰ ἠδύνατο νὰ ἑρμηνευθῇ διὰ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ἡ βασιλικὴ συνεδέετο ἴσως πρὸς προγενέστερον κτίσμα κατὰ τὴν Β. πλευράν, ὡς ἀφίνει νὰ

1 Πρβλ. λ.χ. βασιλικὰς Μ. Ἀσίας ἐν Strzygowski, Kleinasien. Leipzig, 1903 εἰκ. 41 (Kanideli Κιλικίας: 2,17 μ. πλάτος δεξιοῦ κλίτους καὶ 3μ. πλ. ἀριστεροῦ κλίτους)· πρβλ. αὐτόθι καὶ ἄλλα παραδείγματα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ὑποτεθῇ τοῦτο ἡ πύλη τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ αἰθρίου καὶ ἡ ἐμφάνισις τοίχων κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ ναοῦ (βλ. κάτοψιν πρβλ. καὶ τὰ κατωτέρω προσκτίσματα).

Αἱ κιονοστοιχίαι βαίνουσιν ἐπὶ ὑψηλοῦ στυλοβάτου, ὅστις εἰς μὲν τὸ μέσον κλῖτος ὑψοῦται 0,42 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου, εἰς τὰ πλάγια δὲ κλίτη 0,50 μ. διότι τὸ δάπεδον αὐτῶν εἶναι χαμηλότερον κατὰ 0,08 μ. Ἐκ τῶν βάσεων τῶν κιόνων, αἵτινες εἶναι ἰωνίζουσαι, ὡς καὶ τῆς βασιλικῆς Α, διεσώθησαν κατὰ χώραν τέσσαρες τῆς δεξιᾶς κιονοστοιχίας καὶ μία μόνον ἐκ τῆς ἀριστερᾶς. Αἱ βάσεις αὗται δὲν εἶναι πᾶσαι ὁμοιομόρφου ἐργασίας οὔτε τοῦ αὐτοῦ ὕψους, προδίδουσι δὲ δευτέραν χρῆσιν· τὸ μέσον ὕψος των εἶναι 0,23 μ. μία δὲ παρὰ τὴν σολέαν ἔχει ὕψος 0,33 μ. Αἱ λοιπαὶ βάσεις ἀνευρέθησαν εἰς τεμάχια, συναρμολογηθέντα εἰς

Εἰκ. 163. Τὸ νότιον κλῖτος τοῦ ναοῦ (ὥρις ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς).

τὰς οἰκείας θέσεις μετὰ τὴν ἀνασκαφήν. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ παρατηρουμένη καταστροφή. Αἱ κατὰ χώραν ἀνευρεθεῖσαι βάσεις εἶναι ἀσβεστοποιημέναι, τὰ δὲ τεμάχια ἀνευρέθησαν μελανὰ ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς, ἥτις ἀπετέφρωσε τὸ ἀνασκαπτόμενον μνημεῖον.

Ὁ στυλοβάτης ἀποτελεῖται ἐξ ἀργολιθοδομῆς ***(εἰκ. 163)*** καὶ εἶναι δι' ὀρθομαρμαρώσεως ἐπενδεδυμένος, τοποθετοῦνται δὲ μόνον κάτωθεν τῶν βάσεων τῶν κιόνων τετράγωνοι τραχῖται λίθοι (0,60 × 0,60 μ. καὶ πάχ. 0,25μ.)

Ἐκ τῶν κυλινδρικῶν κορμιῶν τῶν κιόνων ἀνευρέθησαν ἱκανοὶ εἰς τεμάχια, εἷς δὲ διεσώθη ἀκέραιος ὕψους 3,70μ. (βλ. τοῦτον ἐν εἰκ. 157 εἰς τὸ πρὸς τὸν νάρθηκα τμῆμα τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους ὅπου καὶ ἀνευρέθη). Τὸ μέγα σχετικῶς ὕψος τῶν κορμῶν τούτων (3,70 μ. καὶ διαμ. 0,60 μ.), ὡς καὶ ἡ μὴ ἀνεύρεσις μικροτέρων κορμῶν κιόνων πλὴν τῶν μικροτέρων κιόνων τοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

προπύλου καὶ τῶν θυρῶν, ἡ κάτω διάμετρος τῶν ὁποίων (0,44 μ.) ἐφαρμόζει ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν κατὰ χώραν βάσεων (διαμ. 0,45 μ.), ὑποδηλοῦσιν, ὅτι ἡ βασιλικὴ αὕτη ἐστερεῖτο ὑπερῴων ἢ γυναικωνίτου.

Τὸ δάπεδον τοῦ μέσου κλίτους ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν, ἐξ ὧν ἐλάχισται ἀνευρέθησαν (2,20 × 0,87 μ.) τῶν δὲ πλαγίων κλιτῶν διὰ μεγάλων πλίνθων (0,50 × 50 καὶ πάχ. 0,05 μ.), αἵτινες διεσώθησαν εἰς ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ Β. κλῖτος καὶ κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὸ νότιον.

Κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου τῆς βορείας πλευρᾶς (ἤτοι τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους) καὶ εἰς ὕψος 0,30 μ. ἀνεφάνη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν κτιστὸν βάθρον (πλάτ. 0,40 μ.), ὅπερ συνεχίζεται καὶ εἰς τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς· ὅμοιον βάθρον ὑπῆρχεν, ὡς ἐκ τῶν ὀλίγων σῳζομένων ιμημάτων δύναταί τις νὰ κρίνῃ, καὶ εἰς τὰ ἀντίστοιχα μέρη τῆς Α. καὶ Ν. πλευρᾶς τοῦ ναοῦ. Τὸ συνεχὲς τοῦτο βάθρον, ὅπερ καὶ εἰς πολλοὺς ναοὺς παρατηρεῖται. δὲν δύναται ἄλλως νὰ ἐξηγηθῇ ἢ ὡς τὰ μέρη ἔνθα ἐκάθηντο οἱ πιστοί. Ἡ μαρτυρία τοῦ Εὐσεβίου (ἐν ἐκκλ. ἱστορίᾳ βιβλ. 10 κεφ. 4 στ. 44-45 «ἀλλὰ γὰρ ὧδε καὶ τὸν νεὼν ἐπιτελέσας θρόνοις τε τοῖς ἀνωτάτοις εἰς τὴν τῶν προέδρων τιμὴν καὶ προσέτι *βάθροις ἐν τάξει τοῖς καθ' ὅλου* κατὰ τὸ πρέπον κοσμήσας...») παρέχει σαφῆ τὴν ἀρχαίαν διάταξιν τοῦ ναοῦ, τὰ μέρη τοῦ ὁποίου εἶχον καθίσματα κατὰ τάξεις (ἀνδρῶν, γυναικῶν, παίδων)· ἡ ἀνεύρεσις βάθρων τοιούτων εἰς τὴν βασιλικὴν ταύτην εἶναι, νομίζω, χαρακτηρικὴ τῆς συνηθείας ταύτης εἰς τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς ναούς.

4. Ἱερὸν Βῆμα. — Ὅτι ὅμως ἀναδεικνύει τὴν βασιλικὴν ταύτην εἶναι τὸ εἰς ἀρίστην σχετικῶς κατάστασιν ἀνευρεθὲν ἱερὸν βῆμα, οὗτινος αἱ σχεδὸν ἀνέπαφοι διατηρηθεῖσαι βάσεις τῆς ἁγίας Τραπέζης, τοῦ κιβωρίου, τοῦ συνθρόνου καὶ τῆς σολέας μετὰ τοῦ ἐκ μαρμαροθετήματος δαπέδου του ***(εἰκ. 164)*** ἐπέτρεψαν τὴν πλήρη ἀναπαράστασιν αὐτοῦ, κατέστησαν δὲ δυνατὴν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἀνευρεθέντος κατεστραμμένου ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς Α (βλ. ἀνωτ. σ. 26). Ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὸ οὕτως ἀνευρεθὲν ἱερὸν βῆμα καὶ ἰδίᾳ τὸ σύνθρονον τοῦ ναοῦ προσδίδει ἡ διάταξις αὐτοῦ, ἥτις δὲν εἶναι ἡ συνήθης τῶν παλαιοχριστιανικῶν ναῶν μὲ τὸ ἡμικυκλικὸν σύνθρονον παρὰ τὴν ἀψῖδα, ἀλλ' ἔχει ἑτέραν μορφήν, ἥτις κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὑπάρχει εἰς σειρὰν βασιλικῶν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἔμεινεν ὅμως μέχρι τοῦδε ἀπαρατήρητος (ὡς εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Ὀλυμπίας) ἢ κακῶς ἡρμηνεύθη (ὡς εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Νικοπόλεως)[1].

α') Ἀψίς. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἱεροῦ βήματος ἡ ἀψὶς ἀνευρέθη 0,40 μ. ὑψηλότερον τοῦ λοιποῦ δαπέδου τοῦ βήματος (τὸ ἀρχικὸν αὐτῆς ὕψος βλέπε κατωτέρω). Εἰς τὸ ὑψηλὸν τοῦτο δάπεδον τῆς ἁψῖδος ἡ ἄνοδος ἐγίνετο ἐκ τοῦ μέσου, ἔνθα ἀνοίγεται ὀρθογώνιος κόγχη (1.30 × 1.15 μ.) διασῴζουσα σήμερον τὸ ὕψος μιᾶς βαθμῖδος καὶ ἐπεστρωμένη διὰ μαρμαροθετήματος ***(εἰκ. 165-166)*** φέρουσα δὲ κατὰ τὰς τρεῖς αὐτῆς πλευρᾶς βαθμῖδας κτιστὰς ἐπενδεδυμένας διὰ λευκῶν καὶ ἐρυθρῶν μαρμαρίνων πλακῶν, ἐξ ὧν διε. σώθησαν τμήματα.

Διὰ μεγαλυτέρων πλακῶν ἀνευρέθη ἐν μέρει ἐπενδεδυμένη καὶ ἡ πρόσοψις τοῦ ὑψωμένου δαπέδου τῆς ἁψῖδος, ὡς διακρίνεται εἰς τὰς ἀνωτέρω εἰκόνας.

Κατὰ τὰ δύο ἄκρα τῆς ἁψῖδος ἀνευρέθησαν ἕτεραι βαθμῖδες, ὁμοίως κτισταὶ καὶ ἐπεν-

1 Βλ. Α. Φιλαδελφέα, ἐν Ἀρχ. Ἐφημερίδι τοῦ ἔτους 1916, σελ. 36, ἔνθα οὗτος ἐκλαμβάνει τὸ σύνθρονον τῶν πρεσβυτέρων ὡς «βάθρα ἤ τι τοιοῦτον, ἐφ' ὧν ἐστηρίζοντο μανουάλια....».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

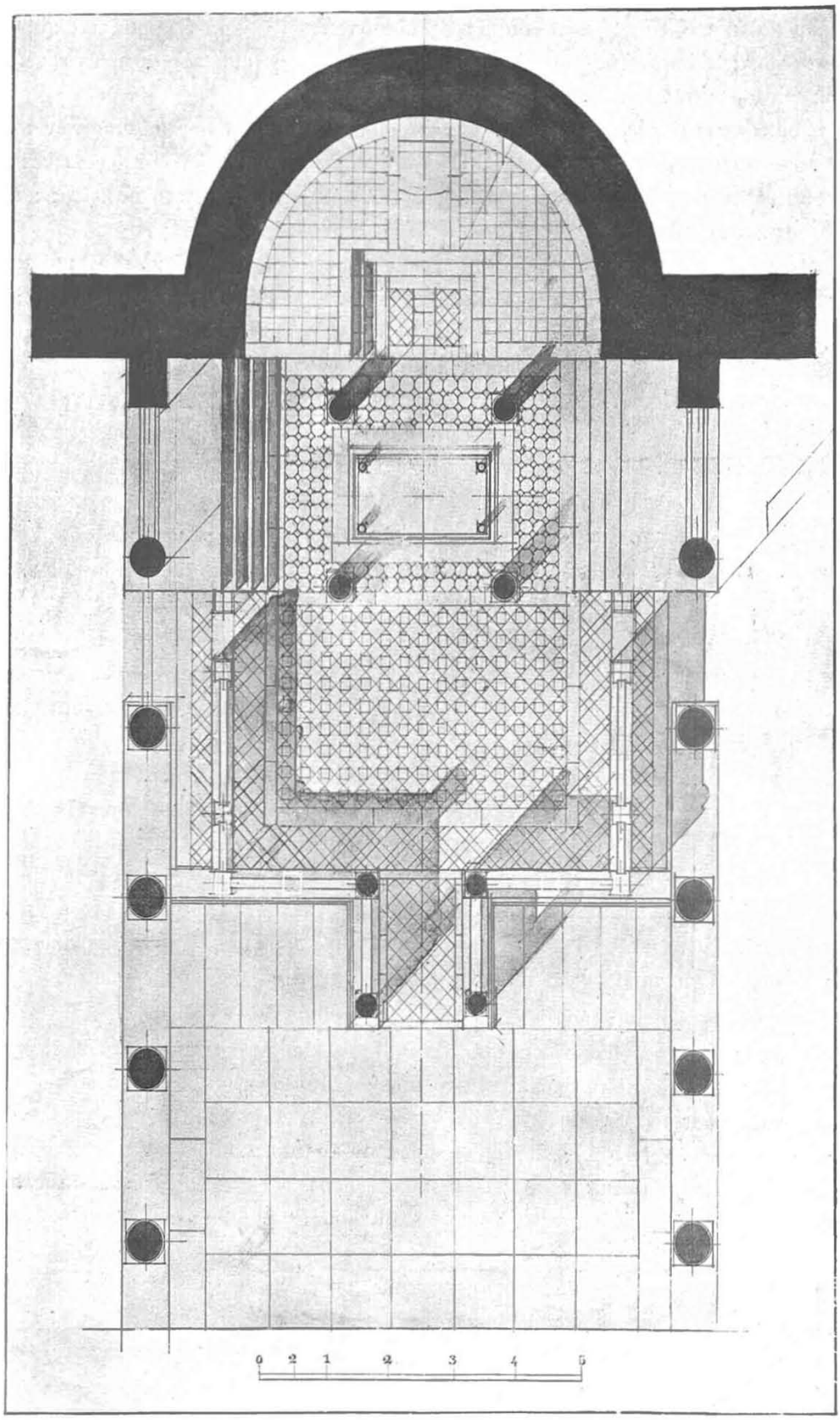

Εἰκ. 164. Λεπτομερὴς κάτοψις τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ ναοῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

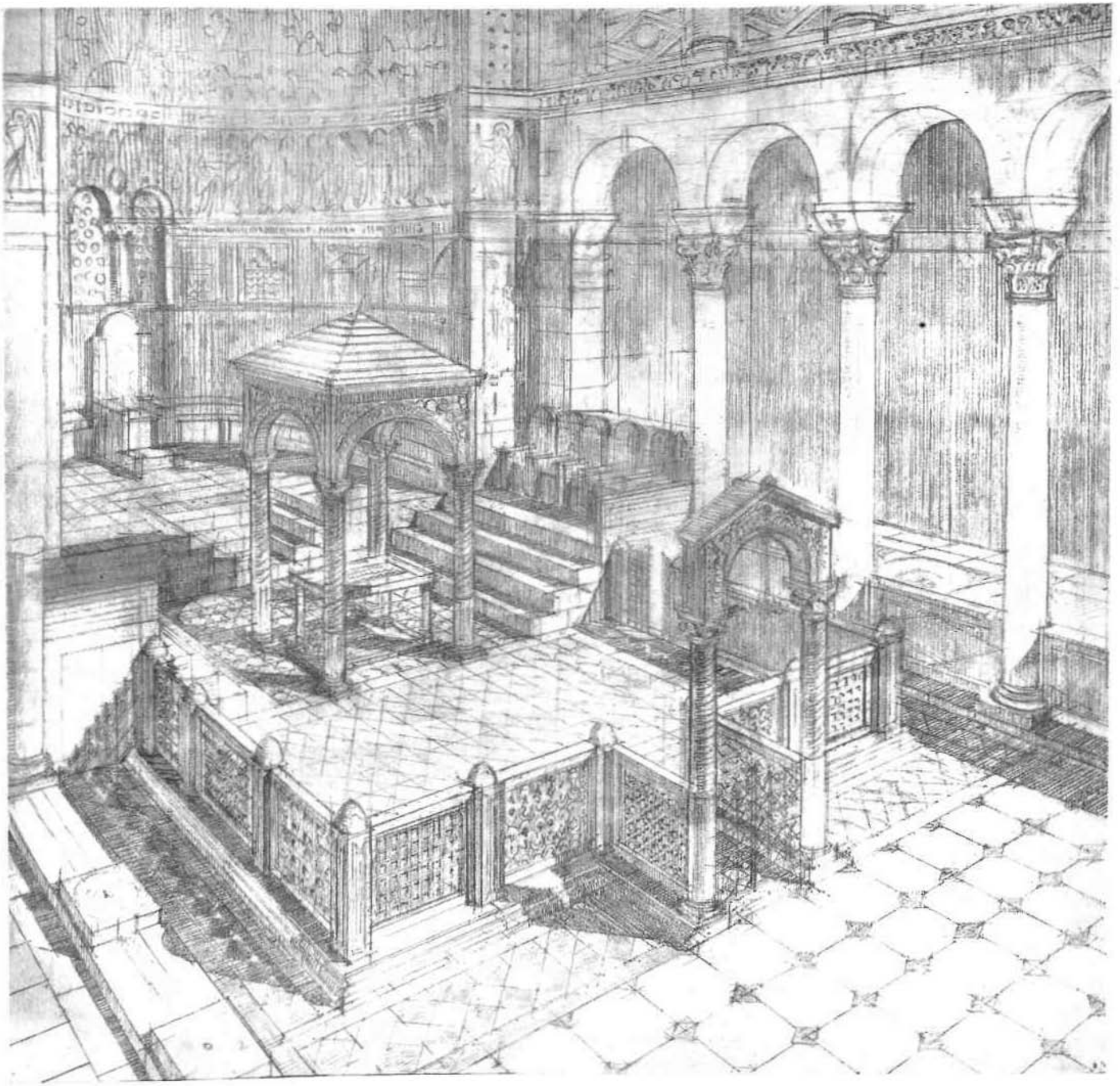

Ἀποκατάστασις ἱεροῦ Βήματος τῆς Βασιλικῆς Α.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

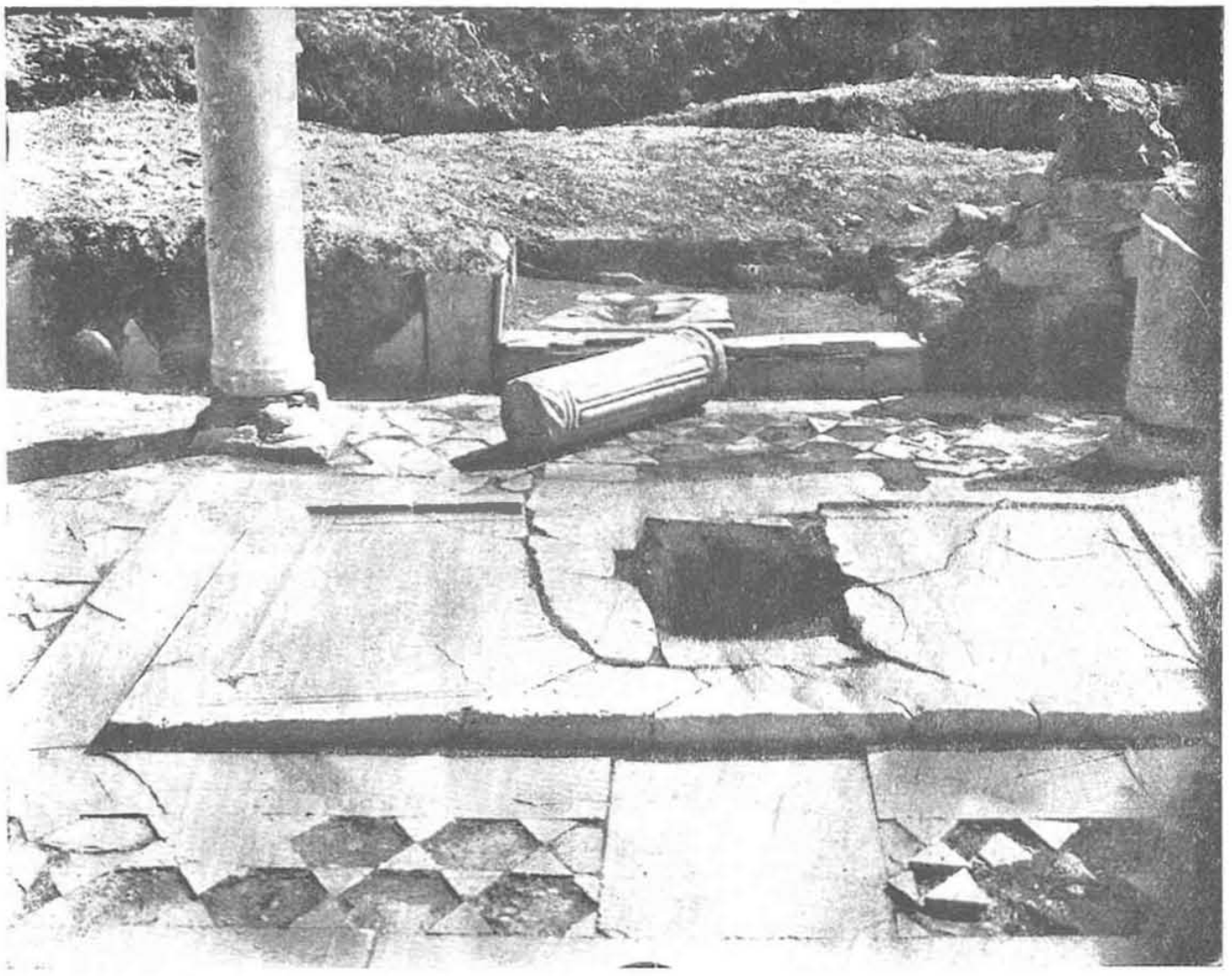

Εἰκ. 165. Ἡ ἁψὶς μετὰ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου καὶ ἡ ἁγία Τράπεζα τοῦ ναοῦ.

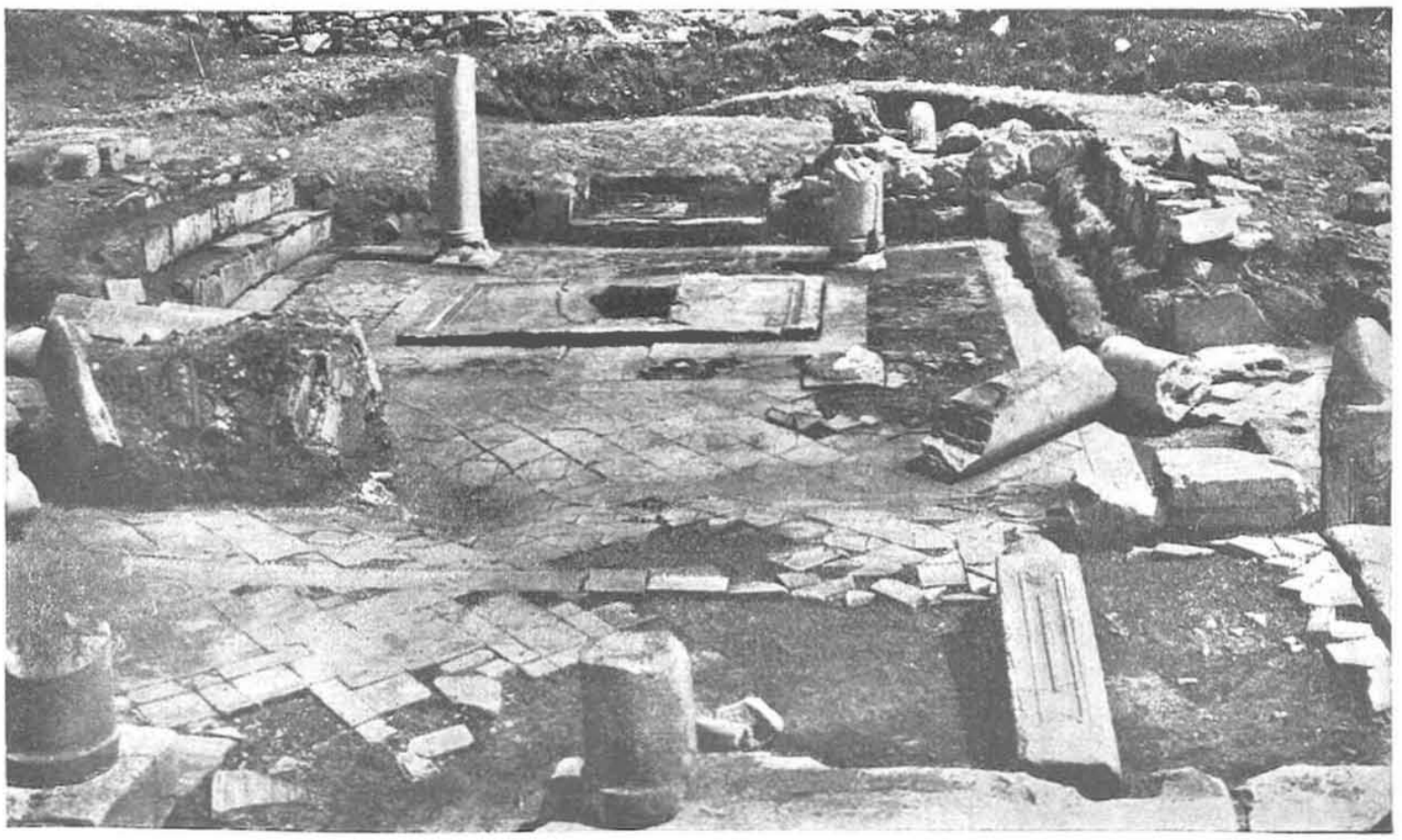

Εἰκ. 166. Γενικὴ ἄποψις τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ ναοῦ (πλὴν τῆς σολέας).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

δεδυμέναι διὰ πλακῶν, τέσσαρας τὸν ἀριθμόν, ἐξ ὧν διεσώθησαν αἱ τρεῖς, χωροῦσαι πρὸς δυσμὰς εἰς μῆκος τριῶν καὶ ἡμίσεος μέτρων ***(εἰκ. 167 - 168).*** Αὗται ὁδηγοῦσιν εἰς ὑψηλὸν δάπεδον ἐκτεινόμενον εἰς πλάτος 1.50 μ., σχηματίζονται δὲ οὕτω δύο ὀγκώδη κτιστὰ βάθρα (πλ.2.40μ.) μετὰ βαθμίδων καταλαμβάνοντα ἑκατέρωθεν καὶ τὸν στυλοβάτην τῶν κιονοστοιχιῶν,

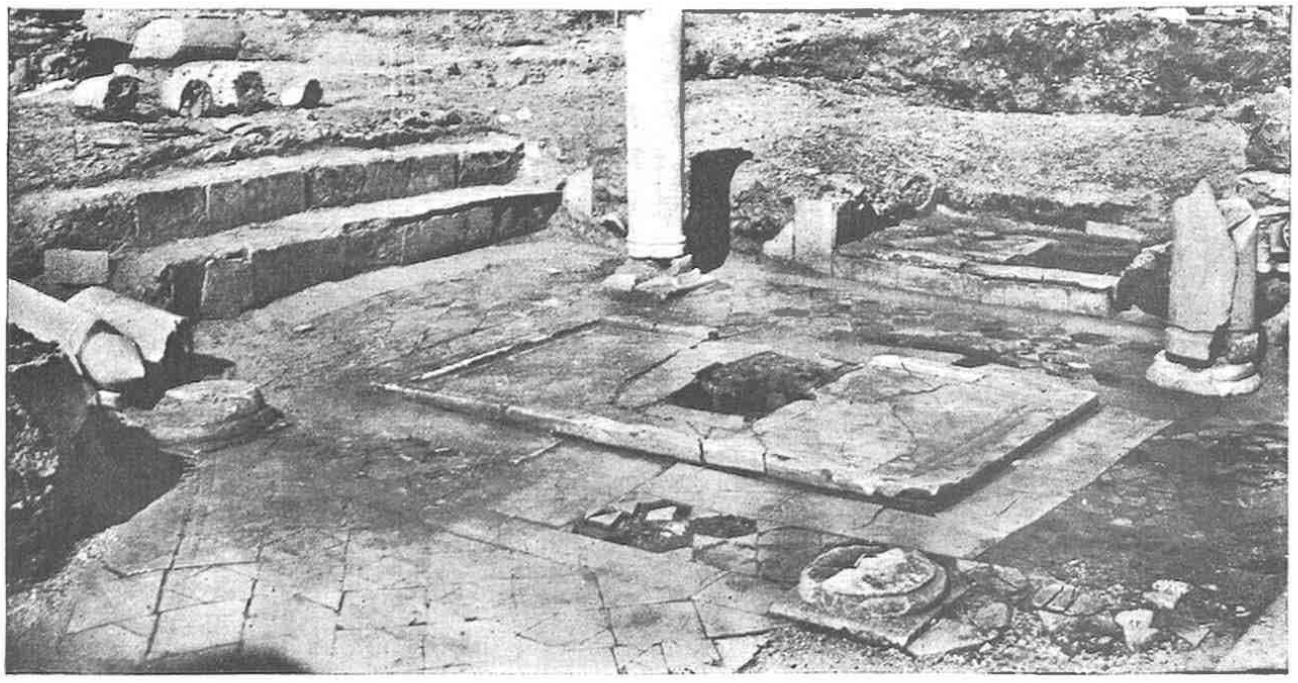

Εἰκ. 167 - 168. Ἡ ἁγία Τράπεζα μετὰ τοῦ κιβωρίου καὶ τὰ ἑκατέρωθεν αὐτῆς βάθρα τοῦ συνθρόνου.

τῶν ὁποίων οἱ πρῶτοι κίονες ἐντοιχίζονται εἰς τὰ ἄκρα τοῦ βάθρου (βλ. εἰς εἰκ. 164 λεπτομερῆ κάτοψιν ἱεροῦ βήματος). Τὸ δάπεδον, εἰς τὸ ὁποῖον ὡδήγουν αἱ βαθμῖδες αὗται, ἦτο ἐπίσης μαρμαρόστρωτον, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἀνευρεθέντων ἐκεῖ μαρμαρίνων πλακιδίων· εἰς τὰ ἄκρα ἐφράσσετο ὑπὸ χαμηλῶν θωρακίων, ὡς συμπεραίνομεν τοῦτο καὶ ἐξ ἀνευ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ρεθέντος κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ περὶ τὸ ἀριστερὸν βάθρον χώρου κορμοῦ κίονος τῆς ἀριστερᾶς κιονοστοιχίας (ἀναφανέντος παραπλεύρως τοῦ βάθρου τούτου), ὅστις εἰς ἀπόστασιν 0,30 μ. ἀπὸ τοῦ κάτω ἄκρου αὐτοῦ φέρει βαθεῖαν ἐγκοπὴν (0,04 μ. πλάτους καὶ 0,60 μήκους) πρὸς στήριξιν θωρακίου· πρόκειται ἑπομένως περὶ τοῦ ἑτέρου τῶν πρώτων ἀπὸ τῆς ἁψῖδος κιόνων τῶν κιονοστοιχιῶν τῶν ἐντοιχισμένων εἰς τὰ ἄκρα τῶν βάθρων (βλ. εἰκ. 164). Οὕτως ἐκ τοῦ κίονος τούτου οὐ μόνον διαπιστοῦται ἡ ὕπαρξις θωρακίων εἰς τὰ βάθρα ἀλλὰ καὶ καθορίζεται τὸ ὕψος αὐτῶν εἰς ἓν μέτρον, ὑπολογιζομένου καὶ τοῦ ὕψους τῆς βάσεως (0,30 μ.) καὶ τοῦ ὕψους τοῦ στυλοβάτου (0,40 μ.).

Τὰ χαμηλὰ ταῦτα θωράκια δὲν ἦσαν ὅμοια πρὸς τὰ συνήθη θωράκια. Εἰς τὴν πρώτην βασιλικήν, ἥτις διέσωσε καλύτερον τὸν μαρμάριον διάκοσμον αὐτῆς, ἀνευρέθησαν πολλὰ τεμάχια μαρμαρίνων πλακῶν ***(εἰκ. 169)*** ὕψους μόλις 0,40 μ. καὶ μεγάλου μήκους μὲ γλυφὰς κατὰ μῆκος, ὁμοίας πρὸς γλυφὰς βάσεων ὀρθομαρμαρώσεων (πρβλ. ὁμοίας κατὰ χώραν εἰς ναὸν ἁγ. Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως ἐν George, ἔ.ἀ. πίν. 14)· ἀλλ' εἰς τὰ ἡμέτερα ὑπάρ-

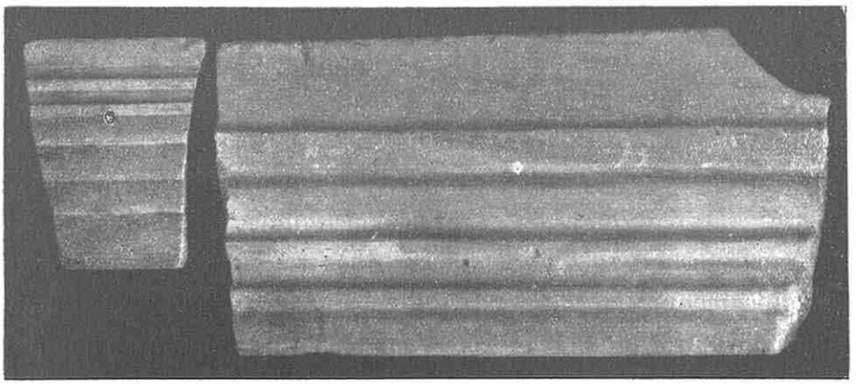

Εἰκ. 169. Τμήματα χαμηλῶν θωρακίων τοῦ συνθρόνου τῆς βασιλικῆς Α.

χουσι γλυφαὶ καὶ κατὰ τὰς δύο αὐτῶν ὄψεις· δυνάμεθα ἑπομένως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τοιαῦται πλάκες ἐχρησίμευον ὡς θωράκια τῶν βάθρων.

Τὰ ὑψηλὰ ταῦτα βάθρα, τὰ περιφρασσόμενα ὑπὸ θωρακίων, δὲν δύνανται νὰ νοηθῶσιν ἄλλως εἰ μὴ ὡς βάθρα διὰ τοὺς «θρόνους τῶν πρεσβυτέρων»[1]. Ὁ θρόνος τοῦ ἐπισκόπου κατελάμβανε μόνος τὸν ὑψωμένον χῶρον τῆς ἁψῖδος, ὅστις ἐχρησίμευεν οὕτως εἰπεῖν ὡς τὸ βάθρον αὐτοῦ καὶ εὑρίσκετο ἢ εἰς τὸ ὕψος τῶν θρόνων τῶν ἱερέων (ἤτοι εἰς ὕψος ἑνὸς μέτρου) ἢ καὶ εἰς μεγαλύτερον ὕψος. Οὕτως ἐσχηματίζετο τὸ *σύνθρονον* εἰς σχῆμα ⌐¯¯¯

σημασίαν καὶ ἀπὸ λειτουργικῆς ἀπόψεως· ἔχομεν δηλονότι τὴν συμβολίζουσαν τὸν θρόνον τοῦ Χριστοῦ ἱερὰν καθέδραν, μόνην δεσπόζουσαν ἐπὶ τοῦ εὐρέος ἡμικυκλίου τῆς ἁψῖδος, τοὺς δὲ θρόνους τῶν πρεσβυτέρων ἐκ δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν τῆς μεγάλης ἁγίας Τραπέζης καὶ πλησιέστατα πρὸς αὐτήν. Ἡ θέσις αὕτη τῶν ἑδρῶν τῶν πρεσβυτέρων μεταξὺ τῆς ἁψῖδος καὶ τοῦ κυρίως ναοῦ, ἔνθα ἔμενον οἱ πιστοί, εἶναι καταλληλοτέρα διὰ τὰς διακονίας αὐτῶν, συμφωνεῖ δὲ πληρέστερον πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας, ἐν οἷς ὁρίζονται: οἱ ἐκ δεξιῶν καὶ οἱ ἐξ ἀριστερῶν πρεσβύτεροι.

Εἰς τοὺς λεγομένους λ.χ. Κανόνας ἐκκλησιαστικοὺς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καὶ διαταγὰς διὰ Κλήμεντος προκειμένου περὶ τῆς ἁγ. Τραπέζης ἢ τοῦ θυσιαστηρίου λέγεται: «Οἱ *ἐκ δεξιῶν πρεσβύτεροι* προνοήσονται τῶν ἐπισκόπων πρὸς τὸ θυσιαστήριον ὅπως τιμήσωσι καὶ ἀντιτιμηθῶσιν εἰς ὃ ἂν δέῃ. Οἱ *ἐξ ἀριστερῶν πρεσβύτεροι* προνοήσονται τοῦ πλήθους, ὅπως εὐσταθήσῃ καὶ ἀθόρυβον ᾖ[1]...»

Εἶναι ἀληθές, ὅτι μέχρι τοῦδε ἦτο γνωστὴ μόνη ἡ μορφὴ τοῦ *ἡμικυκλικοῦ συνθρόνου* ἐν τῇ ἁψῖδι, τοῦ ἔχοντος εἰς τὸ μέσον τὴν ἁγ. Τράπεζαν καὶ διαμορφωθέντος κατὰ τὸ πρότυπον τῶν λεγομένων ἐν τῇ Ἀποκαλύψει (δ'. 4 - 11 «καὶ κυκλόθεν τοῦ θρόνου θρόνοι εἴκοσι καὶ τέσσαρες καὶ ἐπὶ τοὺς θρόνους εἶδον τοὺς 24 πρεσβυτέρους καθημένους κλπ.»)[2]. Εἰς τὰς βασιλικὰς τῆς Ν. Ἀγχιάλου παρατηρεῖται νέα μορφή· τὸ θυσιαστήριον ἢ ἡ ἁγ. Τράπεζα εὑρίσκεται εἰς τὸ κέντρον *ὀρθογωνίου χώρου*, ἐκτεινομένου πέραν τῆς ἁψῖδος—καθιερωμένης πλέον εἰς μόνον τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον—διατάσσονται δὲ αἱ ἕδραι τῶν πρεσβυτέρων ἑκατέρωθεν αὐτοῦ οὕτως ὥστε καὶ πάλιν τὸ πρεσβυτέριον εὑρίσκεται κύκλῳ τοῦ θυσιαστηρίου, συμφώνως πρὸς τὴν Ἀποκάλυψιν ἀλλὰ καὶ συμφώνως πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας, τοὺς καθορίζοντας ἀκριβέστερον τὴν θέσιν τῶν πρεσβυτέρων καὶ τὰς διακονίας αὐτῶν. Ἡ διάταξις αὕτη τοῦ συνθρόνου τῶν βασιλικῶν τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν, ἥτις ἡρμήνευσε καὶ τὴν ὁμοίαν διάταξιν τοῦ συνθρόνου τῶν βασιλικῶν τῆς Νικοπόλεως τῆς Ἠπείρου, μνημείων ὁμοίως τοῦ 5ου αἰῶνος, παρετηρήθη δὲ ἀκόμη καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τῶν Στόβων τῆς βορείου Μακεδονίας[3], δύναται νὰ εἶναι ἐπίσης παλαιά, ὑφισταμένη παραλλήλως πρὸς τὸ ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ τῆς ἁψῖδος περιοριζόμενον βῆμα τῶν ἀρχαίων ναῶν καὶ τὸ ἐκ τούτου προελθὸν ἡμικυκλικὸν σύνθρονον τῆς ἁψῖδος, ὡς θ' ἀποδείξῃ τοῦτο λεπτομερὴς ἔρευνα τοῦ ἱεροῦ βήματος τῶν διασωθέντων παλαιοχριστιανικῶν μνημείων—ἥτις δὲν ἐπετεύχθη εἰσέτι—καὶ κατάδειξις τῶν γενομένων εἰς παλαιὰς χριστιανικὰς βασιλικὰς ἕνεκα διαφόρων λόγων ἐπισκευῶν.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ διαμορφωθεῖσα βαθμηδὸν διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν φερομένων εἰς ὄνομα Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου περὶ μυστικῆς θεολογίας ἔργων (τῶν ἀναγομένων εἰς τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος)[4] μυστικὴ λατρεία καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῶν παστο-

1 Βλ. κείμενον καὶ ἐν Texte u. Untersuchungen etc. Leipzig, II - 1886 - σελ. 14 κέ. (Die Quellen d. sog. Apost. Kirchenordnungen). Περὶ τῶν Κανόνων τούτων καὶ τῆς ἀποδιδομένης εἰς αὐτοὺς χρονολογίας βλ. καὶ ἐν Λ. Μπαλάνου, Πατρολογία. Ἀθῆναι, 1930. σ. 434.

2 Πρβλ. τὰ τῆς ἀρχικῆς διαμορφώσεως τῆς ἁγ. Τραπέζης ἐν Fr. Wieland, Altar und Altargrab, Leipzig, 1912, σελ. 38 κέ. καὶ 179 κέ.

3 Πρβλ. Jahresh. d. österr. arch. Instituts XXIV - 1928 σ. 67, ἔνθα ὁ ἀνασκάψας συνέδεσε τὸ ἀριστερὰ μόνον ἀνευρηθὲν βάθρον τῶν θρόνων τῶν πρεσβυτέρων πρὸς τὸ Μαρτύριον (confessio) καὶ ἐξέλαβεν αὐτὸ ὡς προερχόμενον ἐκ τῆς ἀνάγκης (τῆς ὑπάρξεως δηλ. εἰς τὴν ἁψῖδα Μαρτυρίου) καὶ τῆς ὑποτιθεμένης μεταθέσεως τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου εἰς τὰ πλάγια. ἐν ᾧ καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τῶν Στόβων ἔχομεν τὴν αὐτὴν διάταξιν συνθρόνου ὡς καὶ ἐν ταῖς βασιλικαῖς τῆς Ν. Ἀγχιάλου. Ἐν ταῖς βασιλικαῖς τῆς Νικοπόλεως τῆς Ἠπείρου ὁ ἐπισκοπικὸς θρόνος ἐξαίρεται ὑψούμενος κατὰ πολὺ τῶν θρόνων τῶν πρεσβυτέρων· ἑτέρας ποικιλίας τῆς αὐτῆς διατάξεως παρατηροῦμεν εἰς τὰς νεωστὶ ἀνασκαφείσας βασιλικάς: τῶν Δαφνουσίων, Ὀλύμπου Ἀττικῆς καὶ ἄλλ., περὶ ὧν λέγομεν ἐν τῇ περὶ βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος μελέτῃ ἡμῶν.

4 Πρβλ. Μπαλάνου. Πατρολογία, ἐ. ἀ. σ. 515.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

φορίων — τῶν ἐκτεινομένων ἑκατέρωθεν τῆς ἀψῖδος ὡς χωριστῶν διαμερισμάτων — καὶ διὰ λειτουργικὰς ἀνάγκας, συνετέλεσαν νὰ παραμερισθῶσιν οἱ ἔξω τῆς ἀψῖδος θρόνοι τῶν πρεσβυτέρων, ἵνα μὴ παρεμποδίζηται ἡ ἀπ' εὐθείας εἰς τὰ παστοφόρα—τὰ διαμορφωθέντα εἰς Πρόθεσιν καὶ Διακονικὸν — δίοδος.

β') Ἁγία Τράπεζα καὶ Κιβώριον. Ἐκ τῆς ἁγίας Τραπέζης ἀνευρέθη ἡ κάτω πλὰξ (2,25 × 1,35 μ.) ἐκ λευκοῦ μαρμάρου πλαισιουμένη διὰ γλυφῶν (πλάτ. γλυφῶν 0,18 μ.), εἰς τὰ τέσσαρα ἄκρα τῆς ὁποίας ὑπάρχουσι τετράγωνα (0,12×0,12 μ.) λαξεύματα, ἤτοι αἱ θέσεις ἔνθα τοποθετοῦνται οἱ βαστάζοντες τὴν ἄνω πλάκα τῆς ἁγ. Τραπέζης κιονίσκοι (βλ. εἰκ. 165-168). Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθησαν τμήματα τῶν κιονίσκων τούτων, ἐξ ὧν παραθέτομεν ἐνταῦθα τὰ χαρακτηριστικώτατα δείγματα τῆς βάσεως καὶ τοῦ ἡνωμένου κιονοκράνου των ***(εἰκ. 170)***· ἡ βάσις ἔχει τὴν πλίνθον, ἥτις ἐφαρμόζεται ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν τετραγώνων λαξευμάτων τῶν ἄκρων τῆς κάτω πλακὸς καὶ διπλᾶς ἰωνιζούσας γλυφάς, τὸ δὲ ἡνωμένον κιονόκρανον κοσμεῖται δι' ἐσχηματοποιημένων ὑδροβίων φύλλων (ἐχόντων τὴν μορφὴν ἰωνικοῦ κυματίου), ἄνωθεν δὲ αὐτοῦ ὑπάρχει πλίνθος διὰ τὴν στήριξιν τῆς ἄνω πλακὸς τῆς ἁγ. Τραπέζης. Ἴσως πρὸς ἀσφάλειαν τῆς πλακὸς ὑπῆρχε καὶ ἐν τῷ μέσῳ στῦλος (ὁ γνωστὸς ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ γλώσσῃ «κάλαμος»), ἂν ὡς τοιοῦτον θεωρήσωμιεν τὸ ἀνευρεθὲν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τεμάχιον ῥαβδωτοῦ κιονίσκου ρωμαϊκῶν χρόνων (βλ. εἰκ. 165) ὑποθέσωμεν δὲ ὅτι πρὸς τοῦτο μετεχειρίσθησαν ἀρχαῖον ὑλικόν.

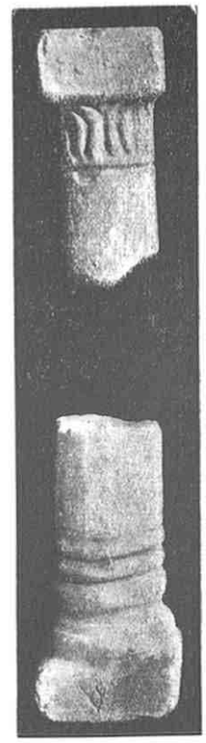

Εἰκ. 170. Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων κιονίσκων τῆς ἁγ. Τραπέζης

Ἐκ τῆς ἄνω πλακὸς τῆς ἁγ. Τραπέζης, ὁμοίως ἐκ λευκοῦ ἐκλεκτοῦ μαρμάρου, ἀνευρέθησαν πέντε τεμάχια ***(εἰκ. 171)*** ἔχοντα μορφὴν παρομοίαν πρὸς τὴν κάτω πλάκα, μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι εἰς τὸ πάχος αὐτῆς σχηματίζεται εἰσέχουσα γλυφή, αὕτη δὲ διακρίνει ταύτην ἀπὸ τῆς διασωθείσης σχεδὸν ἀκεραίας κάτω πλακός. Παρόμοιοι κιονίσκοι καὶ τεμάχια πλακὸς ἀνευρέθησαν, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (βλ. σ. 24), καὶ κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς Α.

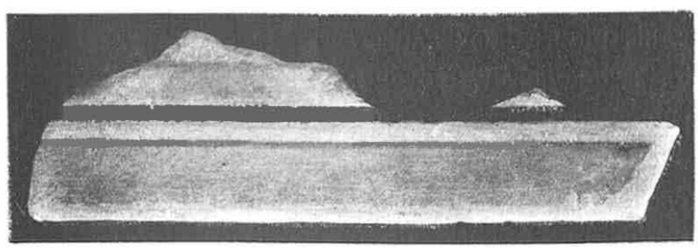

Εἰκ. 171. Τὸ μεγαλύτερον τεμάχιον ἐκ τῆς ἄνω πλακὸς τῆς ἁγ. Τραπέζης.

Τὸ κέντρον τῆς κάτω πλακὸς τῆς ἁγ. Τραπέζης ἀνευρέθη τεθραυσμένον καὶ συμπεπληρωμένον δι' ἑτέρων πλακῶν· ἀνασύραντες ταύτας εὕρομεν τὸ *ἐγκαίνιον* τοῦ ναοῦ, ἤτοι σταυροειδὲς ὄρυγμα (βάθους 0,56 μ.), ἐκτισμένον διὰ πλίνθων καὶ ἐπενδεδυμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, ὧν ἀνευρέθησαν μόνον τὰ κάτω μέρη ***(εἰκ. 172).*** Ἐξ αὐτῶν κατανοεῖται, ὅτι ἐσχηματίζοντο θῆκαι, ἤτοι μία μακρὰ εἰς τὴν κατὰ μῆκος κεραίαν τοῦ σταυροῦ καὶ δύο ἑκατέρωθεν εἰς τὴν ἐγκάρσιον αὐτοῦ κεραίαν. Ἡ ἔρευνα τοῦ ἐγκαινίου τούτου τοῦ ναοῦ ἀπέδωκε πληθὺν ὠξιδωμένων ἥλων ἀναμεμιγμένων μετὰ χωμάτων καὶ καστανόχρου κόνεως, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ θήκη τῶν ἐγκαινίων ἡ περιέχουσα προφανῶς λείψανα μαρτύρων ἦτο ξυλίνη. Ὁμοίως ἀνευρέθησαν μικρὰ τεμάχια ἀνθράκων. Ὅτι ὅμως εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα εἶναι ὅτι τὸ ἐγκαίνιον τοῦτο φαίνεται τεθειμένον εἰς ὑστέρους χρόνους, διὸ καὶ ἐθραύσθη πρὸς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

τοῦτο τὸ κέντρον τῆς πλακός. Εἶναι γνωστόν, ὅτι τὸ ἐγκαίνιον καθιερώθη γενικῶς διὰ συνοδικῆς διατάξεως βραδύτατα[1] τὰ συμφραζόμενα ἐν τούτοις τοῦ κανόνος καὶ αἱ ἑρμηνεῖαι αὐτοῦ (πρβλ. Ζωναρᾶν «ἀλλὰ – οἱ εἰκονομάχοι – καὶ *ἔθη παλαιὰ παραλελοίπασι*.. τὸ ἐν ταῖς καθιερώσεσι τῶν θείων ναῶν μὴ γίνεσθαι καταθέσεις λειψάνων ἁγίων»)[2] μαρτυροῦσιν, ὅτι ἤδη πρὸ τῆς εἰκονομαχίας ἐθεωρεῖτο τὸ ἐγκαίνιον «παλαιὸν ἔθος»[3], ἐπεκράτησε δὲ πιθανώτατα εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνους, ὅτε προφανῶς ἐγένετο καὶ εἰς τὸν ἡμέτερον ναὸν ἡ κατάθεσις λειψάνων κάτωθεν τῆς ἀρχικῆς ἄνευ λειψάνων πλακὸς τῆς ἁγ. Τραπέζης. Ὅμοιον ἐγκαίνιον ἀνευρέθη καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν Α, ὅπου ὅμως δὲν διεσώθη ἡ κάτω πλὰξ τῆς ἁγ. Τραπέζης.

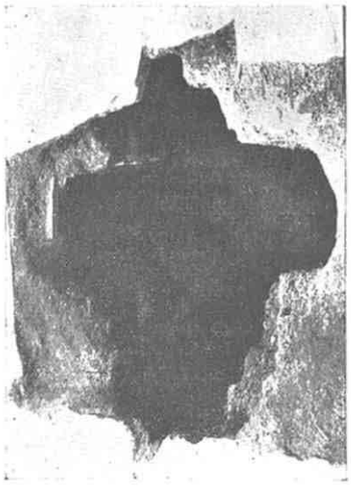

Εἰκ. 172. Τὸ ἐγκαίνιον τοῦ ναοῦ (σταυροειδὲς ὄρυγμα κάτωθεν τοῦ κέντρου τῆς πλακὸς τῆς ἁγ. Τραπέζης).

Εἰς τὰ τέσσαρα ἄκρα τῆς ἁγ. Τραπέζης ἀνευρέθησαν αἱ ἰωνίζουσαι βάσεις τοῦ *Κιβωρίου* (πλευραὶ πλίνθ. 0,40 × 0,40 μ.) σχηματίζουσαι μέγα τετράγωνον (2,80 × 2,80 μ.) καὶ τμήματα τῶν κυλινδρικῶν κορμῶν τῶν κιόνων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου (βλ. εἰκ. 165). Ἐπίσης ἀνευρέθησαν καὶ τὰ κορινθιάζοντα κιονόκρανα αὐτῶν μετὰ σταυροῦ ἐν τῷ μέσῳ εἰς τεμάχια (πρβλ. εἰκόνα εἰς τὰ κατωτέρω ἐξεταζόμενα γλυπτὰ τῆς βασιλικῆς). Ἐκ τῶν τόξων, τῶν συνδεόντων τοὺς κίονας τοῦ κιβωρίου, δὲν ἀνευρέθησαν μέλη, δυνάμενα νὰ καθορίσωσιν ἀκριβέστερον τὴν μορφὴν αὐτοῦ.

γ') Σολέα. Ἀπὸ τῶν ἄκρων τοῦ συνθρόνου καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν στυλοβατῶν τῶν κιονοστοιχιῶν ἐκτείνονται αἱ βάσεις τῶν κιγκλίδων, δι' ὧν περιεφράσσετο καὶ κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς ἡ ὡς εὐρὺ ὀρθογώνιον (6.50 × 4.50 μ.) σχηματιζομένη σολέα τοῦ ναοῦ (***εἰκ. 174*** πρβλ. καὶ κάτοψιν ἐν εἰκ. 164). Ὁλόκληρος ὁ χῶρος οὗτος τῆς σολέας εὑρέθη ἐπεστρωμένος διὰ μαρμαροθετήματος, σχηματιζομένου δι' ἁπλῶν γεωμετρικῶν σχεδίων ἐκ λευκῶν καὶ βαθέων κυανῶν μαρμαρίνων πλακιδίων (βλ. εἰκ. 165-168)· εἰς μίαν ἐκ τῶν πλακῶν τοῦ μαρμαροθετήματος τούτου εὑρέθη κεχαραγμένον τὸ ὄνομα: ΟΝΗCΙΜΟΥ ***(εἰκ. 173)***, τοῦ χορηγήσαντος πιθανώτατα πρὸς κατασκευὴν τοῦ δαπέδου τούτου τοῦ ναοῦ.

Εἰκ. 173. Ἐπιγραφὴ ἐπὶ πλακιδίου τοῦ μαρμαροθετήματος τῆς σολέας τοῦ ναοῦ.

Αἱ βάσεις, ἐφ' ὧν ἔβαινον αἱ κιγκλίδες εἰς τὰ πλάγια τῆς σολέας, χωροῦσι παραλλήλως πρὸς τὴν κιονοστοιχίαν μέχρι τοῦ τρίτου ζεύγους τῶν κιόνων αὐτῆς, ἀποτελοῦνται δὲ ἐκ μαρμαρίνων δοκῶν (πλ. 0,30 μ.), αἵτινες μόλις ἐξέχουσι τοῦ δαπέδου καὶ διασώζουσι κατὰ διαστήματα ἴχνη τῆς στηρίξεως τῶν χαμηλῶν πεσσίσκων. Πλησίον τοῦ συνθρόνου ἡ βάσις διακόπτεται καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη (εἰς πλάτος 0,80 μ.) συνεχιζομένου

1 Πρβλ. ζ' κανόνα τῆς Ζ' Οἰκουμ. Συνόδου «ὅσοι οὖν σεπτοὶ ναοὶ καθιερώθησαν ἄνευ λειψάνων μαρτύρων ὁρίζομεν ἐν αὐτοῖς *κατάθεσιν* γίνεσθαι λειψάνων μετὰ τῆς συνήθους εὐχῆς» (ἐν Ράλλη καὶ Ποτλῇ, Σύνταγμα θείων καὶ ἱερῶν κανόνων. Β', Ἀθῆναι, 1892, σ. 580).

2 Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 581.

3 Βλ. Ἀποκαλ. 6, στ. 9. «εἶδον ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου τὰς ψυχὰς τῶν ἐσφαγμένων διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ» πρβλ. ἄλλας μαρτυρίας καὶ ἐν Wieland, Altar u. Altargrab, ἔ. ἀ. σ. 39 κ. ἑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

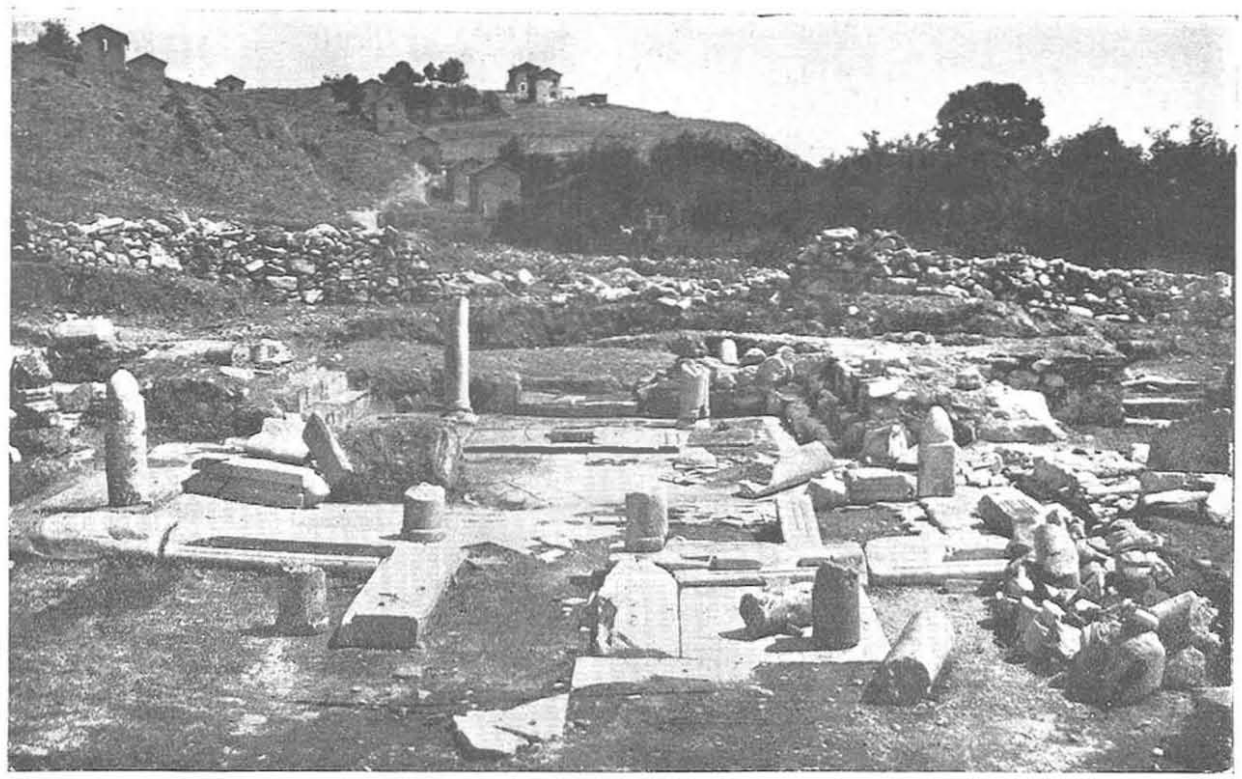

Εἰκ. 174. Γενικὴ ἄποψις τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ ναοῦ μετὰ τῆς ωοειδοῦς.

κάτω τοῦ μαρμαροθετήματος τοῦ δαπέδου· τοῦτο δεικνύει, ὅτι ὑπῆρχον ἐκεῖ δίοδοι· ὅτι δὲ αἱ δίοδοι αὗται ἔφερον καὶ θυρίδας δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ ἐκ τῶν διακρινομένων ἑκατέρωθεν ἰχνῶν τοποθετήσεως πεσσίσκων, ἐφ' ὧν ἐστηρίζοντο τὰ θυρόφυλλα (πρβλ. ἀποκατάστασιν εἰς πίν. Ε').

Ἐκ τῶν πεσσίσκων ἀνευρέθησαν ἓξ (αἱ τέσσαρες ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἐντετοιχισμένοι εἰς τὰς ἑκατέρωθεν τῆς ἀψῖδος θυρίδας – βλ. εἰκ. 156 – οἱ δὲ λοιποὶ κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς σολέας)· ἐκ τῶν πεσσίσκων τούτων τρεῖς ἀνευρέθησαν σχεδὸν ἀκέραιοι καὶ οἱ λοιποὶ εἰς τεμάχια, εἶναι δὲ πάντες ὁμοιόμορφοι (ὕψ. 1,20 μ. καὶ πλάτ. 0,26 μ.), πλὴν ἑνός, ὅστις εἶναι λεπτότερος (0,20 μ.) καὶ καταφανῶς μεταγενέστερος. Φέρουσι τὰς συνήθης γλυφὰς (πρβλ. εἰκ. 79) κατὰ τὰς δύο δὲ πλευρὰς τὰς ἐγκοπὰς διὰ τὴν στήριξιν τῶν θωρακίων.

Ἡ σῳζομένη κατὰ χώραν βάσις εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς σολέας εἶναι πλατυτέρα (0,50 μ.) καὶ ὑψηλοτέρα (0,25 μ.) κοσμουμένη εἰς τὴν ἐξωτερικὴν κάθετον ἐπιφάνειαν αὐτῆς διὰ γλυφῶν, προχωρεῖ δὲ ἑκατέρωθεν μέχρι τῶν στυλοβατῶν τῶν κιονοστοιχιῶν. Εἰς τὸ μέσον ἀνοίγεται εἴσοδος προβαλλομένων τῶν βάσεων εἰς σχῆμα πυλῶνος, ὅπως καὶ εἰς τὴν πρώτην βασιλικὴν (πρβλ. εἰκ. 28). Εἰς τὸ σημεῖον τῆς στροφῆς διακρίνονται ἐπὶ τῶν βάσεων ἴχνη κονιάματος (0,40 × 0,40 μ.) μὲ ἕνα κεντρικὸν τόρμον εἰς τὸ μέσον διασῴζοντα καὶ τὸν μετάλλινον σύνδεσμον διὰ τὴν στήριξιν προφανῶς κίονος οὐχὶ δὲ πεσσίσκου. Ὅμοια ἴχνη καὶ ἀνὰ τρεῖς μεγάλαι γομφώσεις εἰς τὰ δύο ἄκρα τοῦ πυλῶνος δηλοῦσιν, ὅτι καὶ ἐκεῖ θὰ ὑπῆρχον ἐπίσης κίονες. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπόστασις ἀπὸ κέντρου εἰς κέντρον τῶν τεσσάρων τούτων κιόνων εἶναι καθέτως καὶ ὁριζοντίως ἀκριβῶς τετράγωνος (1.50 × 1.50 μ.) ὑποθέτομεν, ὅτι ὑπεράνω αὐτῶν ὑψοῦτο πιθανῶς τετράστυλον εἰς σχῆμα κιβωρίου.

Τοιοῦτον σχῆμα εἰκονίζεται καὶ εἰς μνημεῖα τῆς μικροτεχνίας, ὡς εἶναι ἡ πολλάκις ὑπὸ τῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἀνασκαψάντων τὴν Salona μνημιονευθεῖσα περίφημος λειψανοθήκη τῆς Pola[1], ἔνθα διακρίνεται παρόμοιον σχῆμα εἰσόδου εἰς εἰκονιζομένην αὐτόθι πρόσοψιν τῆς σολέας παλαιοῦ ναοῦ.

Οἱ κίονες οὗτοι τῆς εἰσόδου ἦσαν ἐξ ὡραίου ἐρυθροῦ (λακωνικοῦ;) μαρμάρου, πολλὰ δὲ τεμάχια—ἀνήκοντα ἴσως καὶ εἰς περισσοτέρους τῶν τεσσάρων κίονας—ὁμοῦ μὲ ἄλλα τεμάχια ἐκ πρασίνου θεσσαλικοῦ (ἀτρακίου) μαρμάρου ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς σολέας (βλ. εἰς εἰκ. 174 δεξιὰ τοὺς σωροὺς ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων τούτων τεμαχίων).

Ἡ λοιπὴ πρόσοψις τῆς σολέας δὲν εἶναι βέβαιον ἂν ἔφερεν ὑψηλοὺς κίονας καὶ ἐπιστύλιον ἄνω ἢ χαμηλοὺς πεσσίσκους μὲ κιγκλίδας ὅπως αἱ πλάγιαι πλευραί. Διὰ τὴν ἀποκατάστασιν μὲ ὑψηλοὺς κίονας ἔχομεν τεκμήρια: α΄ τὴν πλατυτέραν βάσιν τῆς σολέας εἰς τὴν δυτικὴν αὐτῆς πρόσοψιν καὶ β΄ τὴν ἀνεύρεσιν πολλῶν τμημάτων ἐξ ἐρυθρῶν καὶ πρασίνων κιόνων[2].

Οὕτως ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἐν τῇ βασιλικῇ Β ἀσφαλῶν τεκμηρίων τῆς διατάξεως τοῦ ἱεροῦ βήματος καὶ ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς Α[3], τοῦ ἐρευνηθέντος ἐκ νέου μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς δευτέρας βασιλικῆς καὶ ἀποδειχθέντος καθ' ὅλα ὁμοίου πρὸς αὐτὴν—πλὴν τῆς προσόψεως τῆς σολέας—ἐπεχειρήσαμεν τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς Α, ὡς δεικνύει ὁ Πίναξ Ε΄.

5. Προσκτίσματα. Τὴν βασιλικὴν Β περιέβαλλον προσκτίσματα, ἐξ ὧν τινὰ μὲν φαίνονται σύγχρονα πρὸς αὐτὴν ἄλλα δὲ προσετέθησαν ἀσυμμέτρως εἰς μεταγενεστέρους χρόνους.

α΄) Κατηχούμενα καὶ βαπτιστήριον τοῦ ναοῦ. Δυτικῶς τοῦ αἰθρίου ἀνεφάνη στενὸν ὀρθογώνιον κτίσμα (17,35 × 4,10 μ.) ***(εἰκ. 175)*** ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ αἰθρίου κιονοστοιχίας μέχρι τοῦ προπύλου τοῦ ναοῦ, προστεθὲν προφανῶς εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, ὡς δεικνύουσι τὰ σημεῖα τῆς ἐπαφῆς τῶν τοίχων. Τὸ κτίσμα τοῦτο διαιρεῖται εἰς δύο κυρίως αἰθούσας· ἤτοι ἀριστερὰ μὲν ἐκτείνεται μεγάλη αἴθουσα (9,78 × 4,10 μ.), ἐπεστρωμένη διὰ μαρμαρίνων πλακῶν καὶ ἔχουσα ἐπενδεδυμένους τοὺς τοίχους δι' ὀρθομαρμαρώσεως, δεξιὰ δὲ μικρὰ αἴθουσα (5,50 × 4,10 μ.) ὁμοίως ἐπεστρωμένη. Πρὸ τῆς μικρᾶς ταύτης αἰθούσης καὶ εἰς ἀπόστασιν 2,07 μ. σχηματίζεται εἶδός τι προθαλάμου συγκοινωνοῦντος διὰ τῆς μεγάλης αἰθούσης διὰ θύρας, ἧς ἀνεφάνη τὸ μαρμάρινον κατώφλιον, ἐν ᾧ διατηροῦνται εἰσέτι οἱ ὅλμοι τῶν θυροφύλλων, δημιουργοῦνται δὲ διὰ τοῦ προθαλάμου τούτου καὶ δύο εἴσοδοι εἰς τὸ δεξιὸν τμῆμα τοῦ αἰθρίου. Εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν ὁδηγεῖ πυλών, οὗτινος διεσώθη μόνον τὸ δεξιὸν σκέλος (βλ. κάτοψιν ἐν εἰκ. 155).

Μεγάλην δυσκολίαν παρέχει ἡ ἑρμηνεία τοῦ δεξιοῦ τετραγώνου διαμερίσματος μετὰ τοῦ προθαλάμου. Πρὸ τοῦ τελευταίου δύο παραστάδες ὑποδηλοῦσιν, ὅτι τοῦτο ἐχωρίζετο διὰ παραπετάσματος ἢ βήλου ἀπὸ τοῦ προθαλάμου, ὅστις πάλιν συνεκοινώνει μετὰ μεγάλης

1 Βλέπε εἰκόνα ἐν Österr. Jahresheft XIX-XX, 1919, Beibl. σελ. 195 κέ.

2 Σολέα μὲ ὑψηλοὺς κίονας εἰς τὴν πρόσοψιν αὐτῆς καὶ πιθανῶς χαμηλὰς κιγκλίδας εἰς τὰ πλάγια ἀνεφάνη καὶ εἰς τὴν ἀνασκαπτομένην εἰσέτι δευτέραν βασιλικὴν τῆς Νικοπόλεως τῆς Ἠπείρου. Ἐκεῖ ἡ ἐν εἴδει ὑψηλοῦ τέμπλου πρόσοψις βεβαιοῦται ἕνεκα τῆς εὑρέσεως πεσσίσκων φερόντων ἄνω ἡνωμένην τὴν βάσιν τοῦ κίονος, ὅπως ἐπεκράτησε τὸ τοιοῦτον καὶ εἰς τὰ μεταγενέστερα τέμπλα. Εἶναι δὲ δύσκολον νὰ δεχθῶμεν καὶ τὰς πλαγίας πλευρὰς τῆς σολέας μὲ ὑψηλοὺς κίονας διότι αὕτη καταλήγει, ὅπως καὶ εἰς τὰς βασιλικὰς τῆς Ν. Ἀγχιάλου, εἰς τοὺς χαμηλοὺς θρόνους τῶν ἱερέων, θὰ ὑψοῦτο δὲ ἐκεῖ ἡ σολέα ἀσύνδετος καὶ μετέωρος. (Περὶ τῶν διαφόρων σχημάτων τῆς σολέας καὶ τοῦ ἱεροῦ βήματος καθόλου τῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος πρβλ. τὴν περὶ τῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος ἡμετέραν μελέτην).

3 Τὰς βασιλικὰς τῶν χριστ. Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας ἀριθμοῦμεν διὰ τῶν στοιχείων Α καὶ Β, καθόσον δὲν ἀνευρέθησαν ἐπιγραφαὶ δυνάμεναι νὰ προσδιορίσωσιν αὐτὰς ἀκριβέστερον· ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἐλπιδίου, ἡ ἀνευρεθεῖσα εἰς τὴν δευτέραν βασιλικήν, ὡς ἀναφερομένη εἰς ἐπισκευὰς τοῦ ναοῦ, δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ διὰ τὴν ὀνομασίαν τοῦ δευτέρου μνημείου. Ἴσως θὰ ἠδύναντο νὰ ὀνομασθῶσι: βασιλικὴ τῆς Ἀγορᾶς καὶ βασιλικὴ παρὰ τὸν λιμένα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

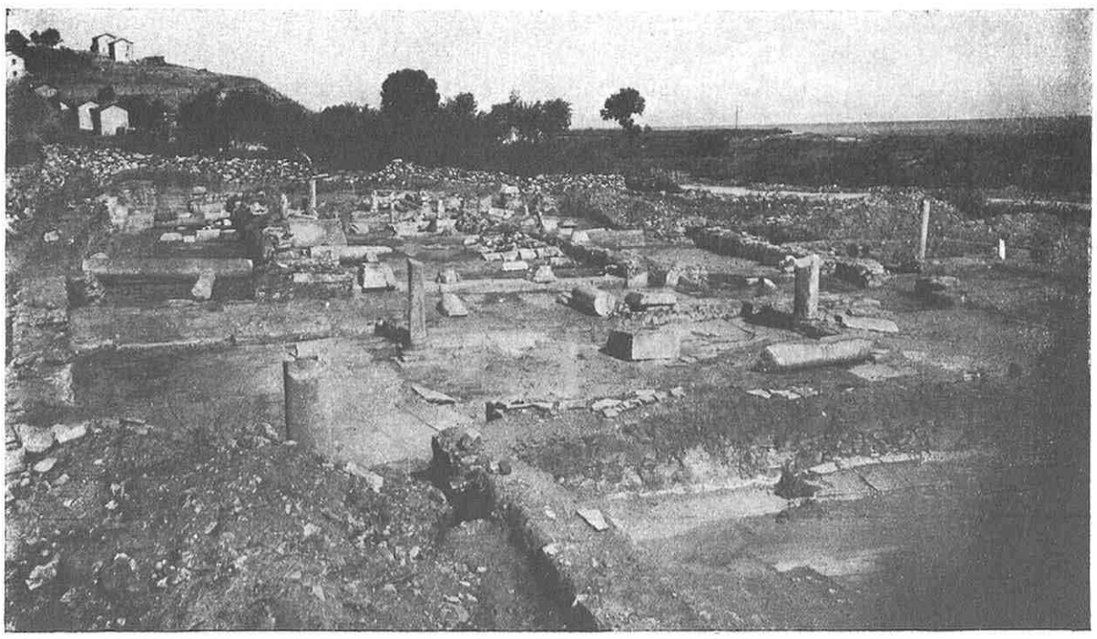

Εἰκ. 175. Γενικὴ ἄποψις ἀπὸ δυσμῶν τῆς βασιλικῆς Β (ἔμπροσθεν καὶ δεξιὰ τῆς εἰκόνος διακρίνονται τὰ προσκτίσματα τοῦ ναοῦ).

αἰθούσης διὰ θύρας, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω. Εἰς τὴν δεξιὰν αἴθουσαν αἱ ἀνευρεθεῖσαι πλάκες τοῦ δαπέδου ἦσαν οὕτω διατεταγμέναι ὥστε νὰ σχηματίζωσι κύκλον ἐν τῷ μέσῳ. Τὰς πλάκας ταύτας ἀφαιρέσαντες εὕρομεν μεταξὺ τῶν χωμάτων πολλὰ τμήματα ἐκ μαρμαρίνης λεκάνης ἐχούσης τὸ σχῆμα σταυροῦ (πάχους 0,12 μ. καὶ ὕψους 0,50μ.) ***(εἰκ. 176)***· ἐπὶ τοῦ χείλους τεμαχίου τῆς λεκάνης ταύτης εἶναι κεχαραγμένος ἰσοσκελὴς σταυρός, ἐντεθειμένος δὲ εἰς τὰς

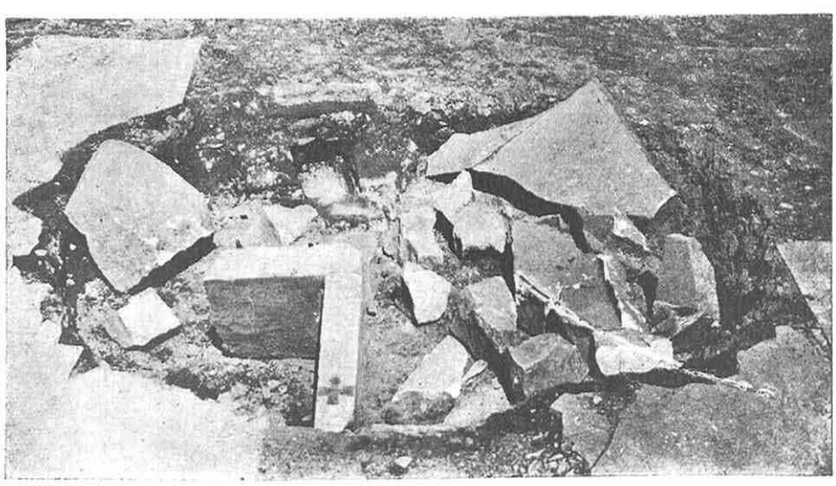

Εἰκ. 176. Ἀνευρεθέντα λείψανα τοῦ βαπτιστηρίου τοῦ ναοῦ.

κεραίας αὐτοῦ μόλυβδος (βλ. εἰκ. 176). Εἰς τὸν ἀνασκαφέντα κύκλον ἀνεφάνη κατὰ τὸ βόρειον μέρος ὀχετὸς ἐπιμελῶς διὰ κορασανίου ἐκτισμένος, ὅν, παρακολουθήσαντες, εὕρομεν διερχόμενον ὑπὸ τὸ κατώφλιον τοῦ προθαλάμου καὶ συνεχιζόμενον ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς μεγάλης αἰθούσης, κάτωθεν τοῦ ὁποίου σχηματίζεται διὰ μαρμαρίνων πλακῶν ὀπή, δι' ἧς διωχετεύετο τὸ ὕδωρ δεξιὰ τῆς φιάλης τοῦ αἰθρίου (βλ. κάτοψιν ἐν εἰκ. 155).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Προβάλλει ἤδη τὸ ἐρώτημα: πῶς δύναται ὁλόκληρον τὸ πρόσκτισμα τοῦτο νὰ ἑρμηνευθῇ.

Τὰ διαμερίσματα αὐτοῦ καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἀνευρεθέντα, νομίζομεν, ὅτι ἐπιτρέπουσι νὰ ἑρμηνεύσωμεν τοῦτο ὡς τὰ *Κατηχούμενα* καὶ *τὸ Βαπτιστήριον* τοῦ ναοῦ. Ἡ ἀριστερὰ μεγάλη αἴθουσα εἶναι πιθανώτατα ἡ αἴθουσα διδασκαλίας τῶν κατηχουμένων μετὰ ἰδιαιτέρας εἰσόδου καὶ μικρᾶς διόδου εἰς τὸ αἴθριον τοῦ ναοῦ, ἡ δεξιὰ δὲ αἴθουσα τὸ βαπτιστήριον μετὰ τῆς κολυμβήθρας (τῆς ἀνευρεθείσης δηλ. εἰς τεμάχια σταυρικῆς μαρμαρίνης λεκάνης), πρὸ αὐτῆς δὲ ἡ ἀπαραίτητος μικρὰ αἴθουσα διὰ τοὺς ἐξορκισμοὺς εἰς σχῆμα προθαλάμου. Ἀπὸ τούτου πάλιν μικρὰ δίοδος ἄγει εἰς τὸν ναόν.

Διὰ τὴν τοιαύτην ἑρμηνείαν τοῦ προσκτίσματος τούτου θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἐπικαλεσθῇ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Ἀμβροσίου (Epist. 33 «post lectiones atque tractatum dimissis *catechumenis symbolum aliquibus competentibus in baptisteriis tradebant basilicae*»[1]. Ὅτι ἀφ' ἑτέρου τὰ Κατηχούμενα ἢ Κατηχουμενεῖα ἦσαν συνήθη προσκτίσματα τῶν παλαιοχριστιανικῶν ναῶν, πλὴν τῶν λεγομένων εἰς τὰς Κατηχήσεις Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ 97ου κανόνος τῆς ἐν Τρούλλῳ ς' Οἰκουμ. Συνόδου: «τοὺς ... τοὺς ἱεροὺς τόπους κοινοποιοῦντας καὶ καταφρονικῶς περὶ αὐτοὺς ἔχοντας καὶ οὕτως ἐν αὐτοῖς καταμένοντας καὶ *ἐκ τῶν ἐν τοῖς σεβασμίοις ναοῖς κατηχουμένων ἐξωθεῖσθαι προστάττομεν*»· τὸν κανόνα τοῦτον ἑρμηνεύων ὁ Βαλσαμὼν λέγει: «ἱεροὶ τόποι λέγονται οἱ ἀφωρισμένοι τῷ Θεῷ, ἤγουν οἱ θεῖοι ναοί, *οἱ πρόναοι, τὰ κατηχουμενεῖα* καὶ τὰ περὶ αὐτά»[2].

β') *Σκευοφυλάκιον καὶ Ἑστία.* – Τρία ἕτερα μικρὰ προσκτίσματα εὑρέθησαν προσηρτημένα εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸ πρόπυλον ***(εἰκ. 177)***.

Ἐκ τούτων τὸ πρῶτον εἶναι τετράγωνον (4.20 × 4.35 μ.) διαμέρισμα, ὅπερ εὑρίσκεται εἰς τὴν προέκτασιν τοῦ νάρθηκος συγκοινωνεῖ δὲ πρὸς αὐτὸν καὶ εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ μεγάλων πλίνθων (0.50 × 0,50 μ.) ὅπως τὰ πλάγια κλίτη τῆς βασιλικῆς. Τοῦτο εἶναι ἀναμφιβόλως σύγχρονον πρὸς τὸν ναόν, ὡς δεικνύει ὁ συνεχόμενος πρὸς τὸ πρόπυλον Ν. τοῖχος αὐτοῦ. Εἰς τὴν θέσιν ἄλλως τε ταύτην προσκτίσματα τετράγωνα ἢ ἐπιμήκη ἀπαντῶσι συνηθέστατα εἰς τὰς βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἡμέτερον φαίνεται, ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς τὸ *σκευοφυλάκιον*, διότι κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν αὐτοῦ ἀνευρέθη πλῆθος συντριμμάτων ἐκ πίθων καὶ ἀγγείων διαφόρων σχημάτων.

Πρὸς τὸ διαμέρισμα τοῦτο συγκοινωνεῖ ἕτερον μεγαλύτερον (6.90×4.90μ.) φέρον πρὸς Ν. ἁψῖδα, ὅπερ δὲν εἶναι βέβαιον ἂν εἶναι σύγχρονον πρὸς τὸν ναὸν ἢ μεταγενέστερον, καθόσον αἱ παρατηρούμεναι ἀσυμμετρίαι δύνανται νὰ εἶναι καὶ ἀρχικαί. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ διαμερίσματος τούτου καὶ ὀλίγον δεξιώτερον ἀνευρέθη κτιστὴ βάσις ἐκ πλίνθων εἰς σχῆμα Ε εἰς τὸ ἀριστερὸν δὲ αὐτῆς ἄκρον βάσις κίονος κατὰ χώραν καὶ μέγα τμῆμα τοῦ ἀντιστοιχοῦντος εἰς αὐτὴν κορμοῦ. Ὅμοιαι κτισταὶ βάσεις ἀνευρέθησαν εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς στηριζόμεναι ἐπ' αὐτῆς. Παρ' αὐτὰς καὶ κατὰ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τῆς ἁψῖδος εὑρίσκεται ἐμπεπηγμένον ἐπὶ τοῦ δαπέδου στόμιον ὀχετοῦ· ὁ ὀχετὸς οὗτος συνεχίζεται κάτωθεν τοῦ δαπέδου, καμπυλούμενος δὲ φθάνει πρὸς τὴν θυρίδα, δι' ἧς γίνεται ἡ συγκοινωνία πρὸς τὸ πρῶτον διαμέρισμα ***(εἰκ. 178)***. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθη πλῆθος ἐκ πλίνθων, δι' ὧν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἐστεγάζετο διὰ καμάρας, εἰς τὰς ἐν αὐτῷ δὲ ὑπαρχούσας κτιστὰς βάσεις μέγα πλῆθος ἀνθράκων καὶ τέφρας. Προφανῶς ἔχομεν ἐνώπιον

1 Πρβλ. τὸ χωρίον καὶ ἐν Kraus, Real-Encycl. d. christl. Alterthümer, II, Freiburg i. B. 1886, σελ. 153 (ἐν λέξει κατηχούμενα), ἔνθα τὰ προσκτίσματα ταῦτα ὀρθῶς χαρακτηρίζονται ὡς «Schülgebäude».

2 Βλ. ἐν Ράλλη καὶ Ποτλῇ, Σύνταγμα θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, Β', Ἀθῆναι, 1852, σελ. 536 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 177. Τὰ προσκτίσματα τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς (ὥψις ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς).

Εἰκ. 178. Ἡ ἀνευρεθεῖσα παρὰ τὸ νότιον κλῖτος Ἑστία.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἡμῶν *ἑστίαν*, αἱ κτισταὶ δὲ βάσεις εἶναι οἱ πύραυνοι καὶ ὁ κίων ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἀνάρτησιν τοῦ λέβητος. Ἡ διοχέτευσις τοῦ ὕδατος ἔχει πιθανώτατα σχέσιν πρὸς τὸ φρέαρ τοῦ αἰθρίου.

Πρὸς Α. ἡ ἑστία συγκοινωνεῖ δι' ἀνοίγματος – ὅπερ ἀνευρέθη κατεστραμμένον – πρὸς τρίτον μικρὸν διαμέρισμα διὰ πλακῶν ἐκ σχιστολίθου ἐπεστρωμένον, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἀνεφάνη ὁμοίως ὀχετός. Τοῦτο συγκοινωνεῖ καὶ πρὸς τὸ δεξιὸν κλῖτος τῆς βασιλικῆς, πρὸς Ν δὲ ἔχει μικρὰν ἐξώθυραν ἄγουσαν ἴσως εἰς αὐλήν, διότι τὸ ἔξωθεν δάπεδον εὑρέθη ἐπεστρωμένον διὰ πλίνθων. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο πιθανώτατα εἶναι ἡ πρὸ τῆς ἑστίας αἴθουσα, ἔνθα διενέμοντο τὰ ἐδέσματα εἰς τοὺς προσερχομένους πτωχοὺς τῆς χριστιανικῆς κοινότητος. Ἀνατολικῶς τοῦ διαμερίσματος τούτου ἀνευρέθη κτιστὴ βάσις, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἡ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ναοῦ χαμηλὴ τράπεζα (βλ. εἰς εἰκ. 177 τὸ ἔμπροσθεν χαμηλὸν κτίσμα), ἔνθα ἐγίνετο ἡ ἑστίασις τῶν προσερχομένων πιστῶν, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὅμοιαι χαμηλαὶ κτισταὶ τράπεζαι ἔξωθεν οἰκιῶν εἶναι ἐγχώριος συνήθεια διατηρηθεῖσα μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων. Τοιαῦτα προσκτίσματα, ἰδιάζοντα εἰς Μονάς, πρώτην φοράν, καθόσον γνωρίζω, συναντῶνται εἰς ἐκκλησίας τῶν πόλεων, συνδέονται δὲ πρὸς τὰς ἐλεημοσύνας τῶν παλαιῶν ναῶν καὶ τὴν μέριμναν περὶ τῶν πτωχῶν τῆς κοινότητος.

γ') Οἰκήματα. Τέλος ἕτερον πρόσκτισμα ἀνεφάνη κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι συνέχονται πρὸς τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς Α πλευρᾶς, διευθύνονται δὲ 9.80μ. πρὸς νότον, ὁπόθεν κλίνουσι πρὸς Α. Ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐπιχωματώσεως δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐρευνήσωμεν τοῦτο τελείως, φαίνεται ὅμως ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ οἰκήματος κληρικῶν καθ' ὅσον συγκοινωνεῖ τὸ διαμέρισμα τοῦτο διὰ πυλίδων ἑκατέρωθεν τῆς ἀψῖδος ἀνοιγουμένων (***εἰκ. 179***· πρβλ. τὴν ἑτέραν πυλίδα ἐν εἰκ. 156). Ὅτι καὶ ἄλλα οἰκήματα περιέβαλλον τὴν βασιλικὴν Β κατὰ τὴν Β καὶ Δ πλευράν, τοῦτο ἀφῆκε νὰ ὑποτεθῇ ἡ ἐμφάνισις συνεχομένου τοίχου κατὰ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ κατηχουμενείου, ὡς καὶ ἡ πύλη τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ἀριστεροῦ τμήματος τοῦ αἰθρίου.

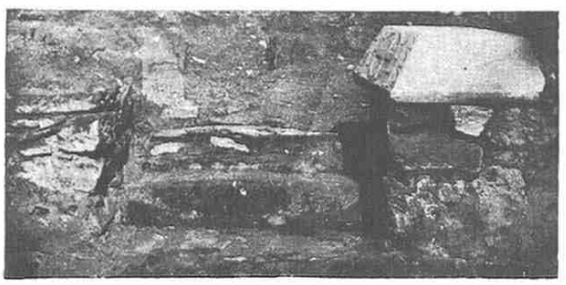

Εἰκ. 179. Ἡ δεξιὰ πυλὶς τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ.

Β'. ΓΛΥΠΤΙΚΗ

§ 7. Μαρμάρινος διάκοσμος τοῦ ναοῦ. — Ἐκ τῶν γλυπτῶν τῆς ἀνωτέρω περιγραφείσης βασιλικῆς ἐλάχιστα εἶχον περισυλλεγῆ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς· πάντα σχεδὸν τὰ κατωτέρω ἀναγραφόμενα εὑρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν ἐτῶν 1928-1929 ἀτυχῶς καὶ ταῦτα κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένα.

Εἰς τὸν γλυπτικὸν διάκοσμον τοῦ ναοῦ τούτου, φαίνεται, ὅτι ἐγένετο χρῆσις καὶ ὑλικοῦ εἰλημμένου ἐκ παλαιοτέρου ναοῦ – τοῦ τέλους ἴσως τοῦ 4ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰῶνος –, ὡς τοῦτο ἀφῆκε νὰ ὑποτεθῇ ἡ ἀνεύρεσις παλαιοτέρου ὑλικοῦ χρησιμοποιηθέντος εἰς τὸ ἀνασκαφὲν μνημεῖον.

Οὕτω τὸ ἀνευρεθέν, ἀποκεκολλημένον τῆς θέσεώς του προεξέχον βάθρον τῆς εἰσόδου τῆς σολέας ἔχει τὴν κάτω ἐπιφάνειαν αὐτοῦ κεκοσμημένην δι' ἀναγλύφων· τοῦτο προέρχεται ἐκ παλαιοτέρου διχοτομηθέντος θωρακίου (πάχ. 0,25 μ.), ὁ ἀνάγλυφος διάκοσμος τοῦ ὁποίου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἰσοσκελῶν σταυρῶν ἐντὸς κύκλων καὶ ἐξ ἁπλῶν τετραγώνων πλαισίων μὲ τρίφυλλα εἰς τὰς γωνίας, εἶναι δὲ εἰργασμένος εἰς ἐπίπεδον ἀβαθὲς ἀνάγλυφον ἀλλὰ μὲ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὴν μνημειώδη ἁπλότητα γλυπτῶν τοῦ 4ου αἰῶνος ***(εἰκ. 180).***

α΄) Κιονόκρανα. Τὰ κιονόκρανα τῆς βασιλικῆς εἶναι ἰωνικὰ καὶ ἔχουσιν ἰδιαίτερα ὑψηλὰ ἐπιθήματα. Ἀνευρέθη ἓν μόνον σχεδὸν ἀκέραιον κιονόκρανον, ἕτερον ἀποκεκρουσμένον εἰς τὰς γωνίας καὶ δύο τεμάχια ἐκ τρίτου κιονοκράνου. Ταῦτα ὅμως δὲν εἶναι ὁμοιόμορφα, ἀλλ᾽ ἀνήκουσιν εἰς δύο εἴδη. Τὸ τῆς ***εἰκ. 181*** (διαμ. 0,52 μ., ὕψ. 0,30 μ. καὶ πλευραὶ ἄβακος 0,57 μ.), καλῶς εἰργασμένον, φέρει εἰς τὴν πλαγίαν ὄψιν ἐπὶ τῶν προσκεφαλαίων δέσμην ὑδροβίων εἰς ἀβαθὲς ἀνάγλυφον· ἡ αὐτὴ τέχνη παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸ ἰωνικὸν κυμάτιον τῶν προσόψεων. Αἱ ἕλικες εἶναι εἰργασμένα βαθέως κοῖλοι, πλησιάζουσι δὲ κατὰ τὴν μορφὴν τὰ ρωμαϊκὰ πρότυπα.

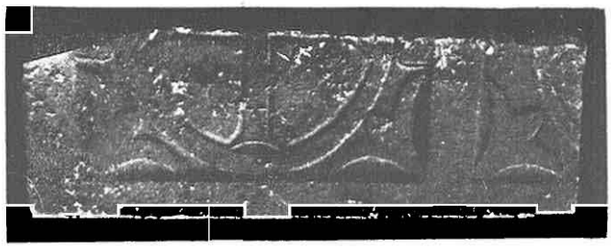

Εἰκ. 180. Ἡ κάτω ὄψις βάθρου τῆς ωολέας εἰλημμένου ἐκ θωρακίου ναοῦ τοῦ Λ΄ αἰῶνος.

Τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τεμάχια ἕτερα κιονόκρανα εἶναι μὲν τοῦ αὐτοῦ μεγέθους ἀλλ᾽ ἁπλᾶ εἰς τὰς πλαγίας ὄψεις καὶ ἀμελέστερον εἰργασμένα· αἱ ἕλικες αὐτῶν εἶναι ὅλως ἀβαθεῖς ἐν εἴδει ταινίας ἑλισσομένης, ὡς παρατηρεῖται τοῦτο εἰς τὰ μεταγενέστερα ἰωνικὰ κιονόκρανα τοῦ 6ου αἰῶνος[1].

Τὰ πρῶτα προέρχονται ἴσως ἐξ ἀρχαιοτέρου χριστιανικοῦ ναοῦ, χρησιμοποιηθέντα ἐκ δευτέρου, φαίνεται δ᾽ ὅτι εἴτε κατὰ τὴν ἵδρυσιν εἴτε εἰς μεγάλας ἐπισκευὰς τοῦ ναοῦ συνεπληρώθησαν τὰ ἐλλείποντα δι᾽ ἑτέρων προσομοιαζόντων πρὸς τὰ πρῶτα. Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ ἡ χρῆσις ἰωνικῶν κιονοκράνων μὲ χωριστὸν ἐπίθημα, ἂν καὶ φαίνεται ὅτι καθ᾽ ὅλον τὸν 5ον αἰῶνα ἦτο τοῦτο ἐν χρήσει παραλλήλως πρὸς τὸ ἡνωμένον· τοῦτο, ἐμφανισθὲν ἤδη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 5ου αἰῶνος[2], ἀποβαίνει τυπικὸν εἰς τὰ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ κτίσματα, ὡς εἶναι τὰ κιονόκρανα μεθ᾽ ἡνωμένων ἐπιθημάτων τῶν ναῶν: ἁγ. Εἰρήνης Κων/πόλεως, Καταπολιανῆς Πάρου, Θεολόγου Ἐφέσου κ. ἄλλ.

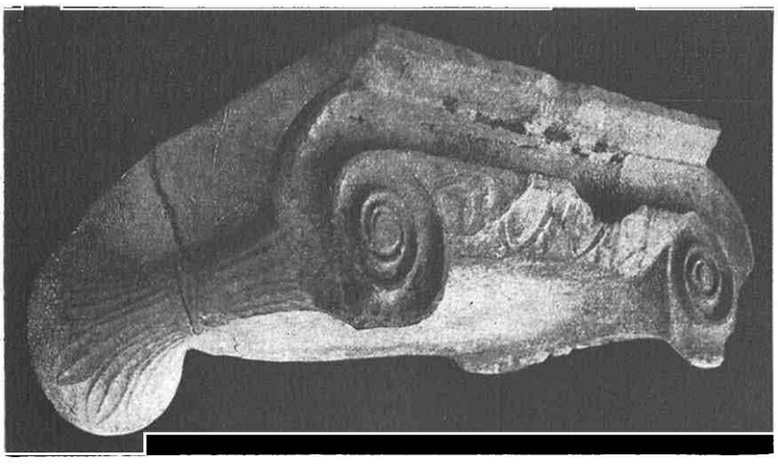

Εἰκ. 181. Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων κιονοκράνων τῆς βασιλικῆς Β.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὑρέθησαν καὶ ἱκανὰ τμήματα κορινθιαζόντων κιονοκράνων μὲ

1 Πρβλ. κιονόκρανα τοῦ ναοῦ τοῦ Θεολόγου τῆς Ἐφέσου, ἐν Γ. Σωτηρίου, ὁ ναὸς τοῦ Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ, Ἀρχ. Δελτίον, τόμ. 7 - 1922 — σελ. 140 κέ.

2 Πρβλ. κιονόκρανον εὑρεθὲν ἐν Σκριποῦ (Γ. Σωτηρίου, Ὁ ναὸς Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐν Θήβαις, ἐν Ἀρχ. Ἐφημερ. τοῦ ἔτους 1924 σ. 14 εἰκ. 20).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

θεοδοσιανὴν ἄκανθον, ἅτινα ἀπεικονίζονται ἐν **εἰκ. 182.** Ταῦτα εἶναι μικρῶν διαστάσεων (πλευραὶ ἄβακος 0,30 × 0,40 μ.) καὶ προέρχονται ἴσως ἐκ τοῦ κιβωρίου καὶ τῆς σολέας τοῦ ναοῦ.

Εἰς ἓν ἐκ τῶν τμημάτων τούτων, προερχόμενον ἐκ τοῦ ἄνω μέρους κιονοκράνου (πλά-

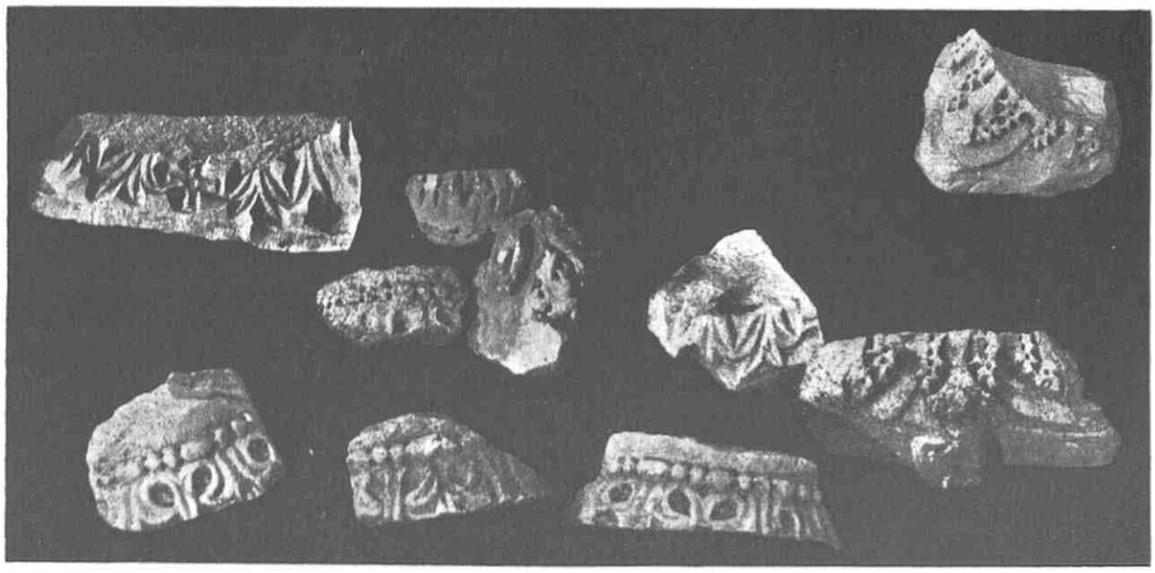

Εἰκ. 182. Τεμάχια ἐκ θεοδοσιανῶν καὶ κορινθιαζόντων κιονοκράνων προερχόμενα ἐκ κιονοκράνων τοῦ κιβωρίου, τῆς σολέας καὶ τοῦ προπύλου.

τους 0,30 μ. βλ. εἰκ. 182 κάτω δεξιὰ) διασώζονται καὶ ἴχνη χρωμάτων (χρυσοῦν εἰς τὸν σταυρὸν ἐρυθρὸν δὲ εἰς τὰς ἀκάνθους).

Ἐκ τῶν μικροτέρων κιόνων τοῦ προπύλου καὶ τοῦ τριβήλου προέρχονται κορινθιάζοντα κιονόκρανα μὲ πλατεῖαν ἄκανθον, ἐξ ὧν ἀνευρέθησαν μόνον τμήματα τῆς βάσεως τοῦ κιονοκράνου (εἰκ. 182 ἄνω σειρά), ἥτις συμπληρουμένη, δεικνύει διάμετρον 0,35 μ., ὅση δηλ. εἶναι καὶ ἡ διάμετρος ἄνω τοῦ μικροτέρου κίονος τοῦ ἀνευρεθέντος ἀκεραίου, τοῦ ὁποίου ἡ κάτω διάμετρος (0,45μ.) συμφωνεῖ πρὸς τὴν διάμετρον τῶν βάσεων τοῦ προπύλου.

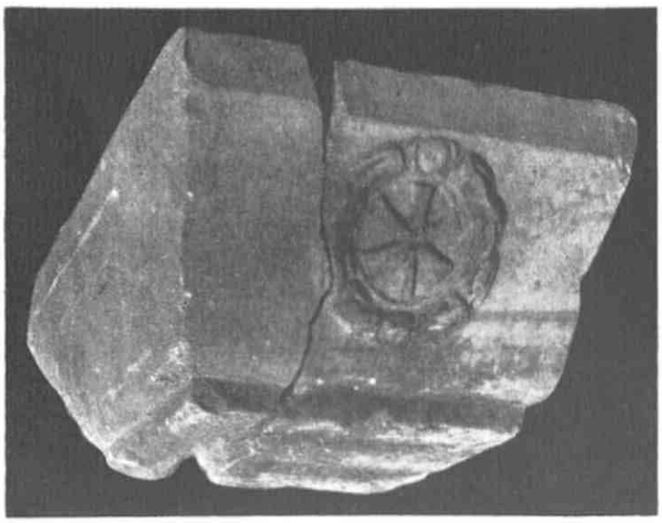

Εἰκ. 183. Ἐπιθήματα κιονοκράνων τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος.

β') Ἐπιθήματα. Τὰ ἐπὶ τῶν κιονοκράνων τούτων ἐφαρμοζόμενα ἐπιθήματα εἶναι ὑψηλά, τεσσάρων ἐν ὅλῳ εἰδῶν. Δύο ἀνευρεθέντα ἀκέραια εἶναι ὅλως ἁπλᾶ (ὕψ. 0,30 μ., ἄνω 0,50 × 0,72 μ. καὶ κάτω 0.45 × 0.45 μ.) μὴ φέροντα οὔτε σταυρούς. Ἕτερα δύο (ὕψ. 0,30 μ. ἄνω 0,50 × 50 καὶ κάτω 0,70 × 1.00 μ.) φέρουσι καὶ εἰς τὰς δύο αὐτῶν πλευρὰς τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς στεφάνου ἐκ φύλλων δάφνης εἰς ἐξέχον ἀνάγλυφον καὶ καλὴν ἐργασίαν ***(εἰκ. 183)*** ὁμοιάζοντα πρὸς πολλὰ ἐπιθήματα ναῶν τοῦ 5ου αἰῶνος (ἁγ. Παρασκευῆς: Θεσσαλονίκης, Χαλκίδος κ.ἄλλ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 184. Ἐκ τῶν ἐπιθημάτων τῶν κιόνων τῆς βασιλικῆς.

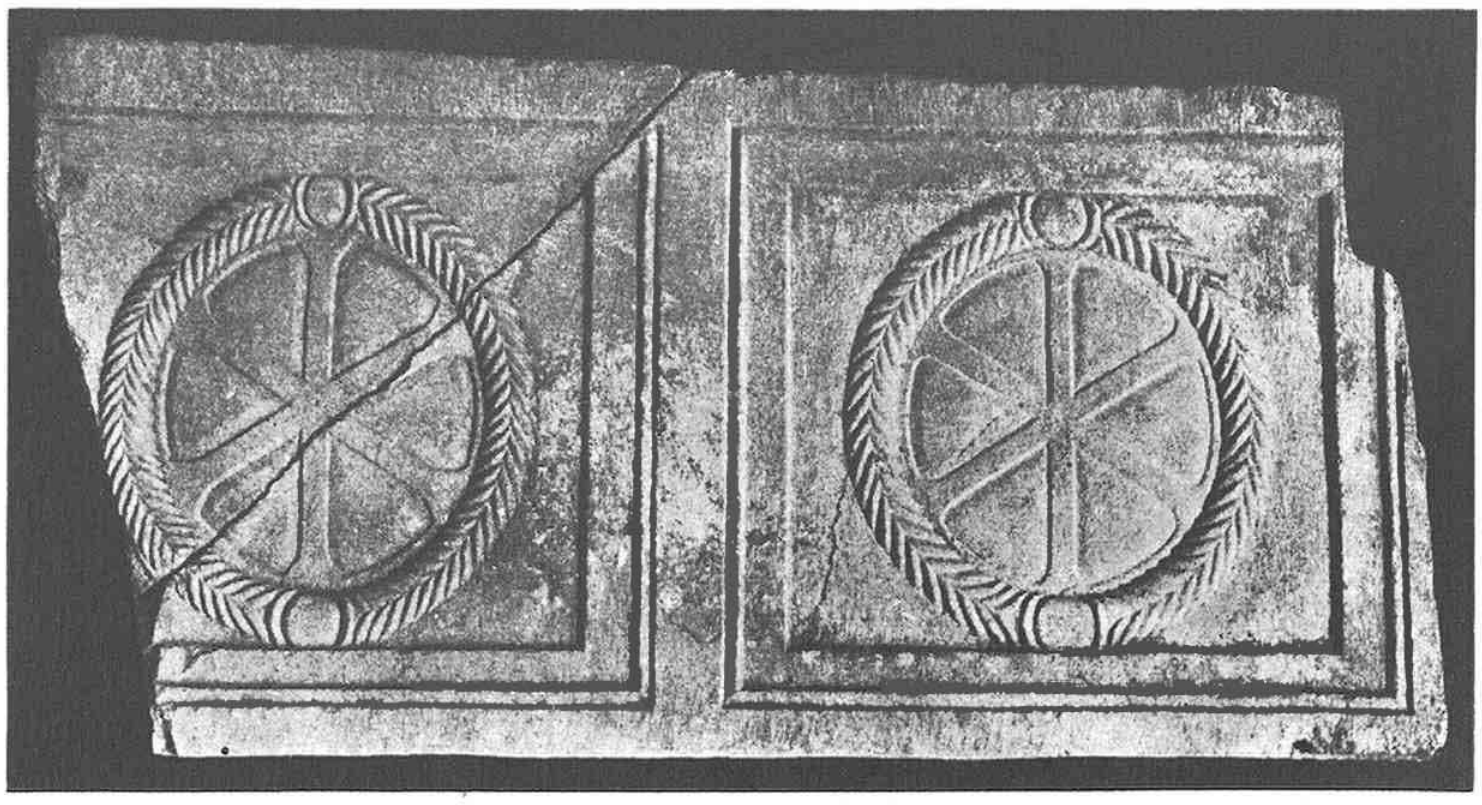

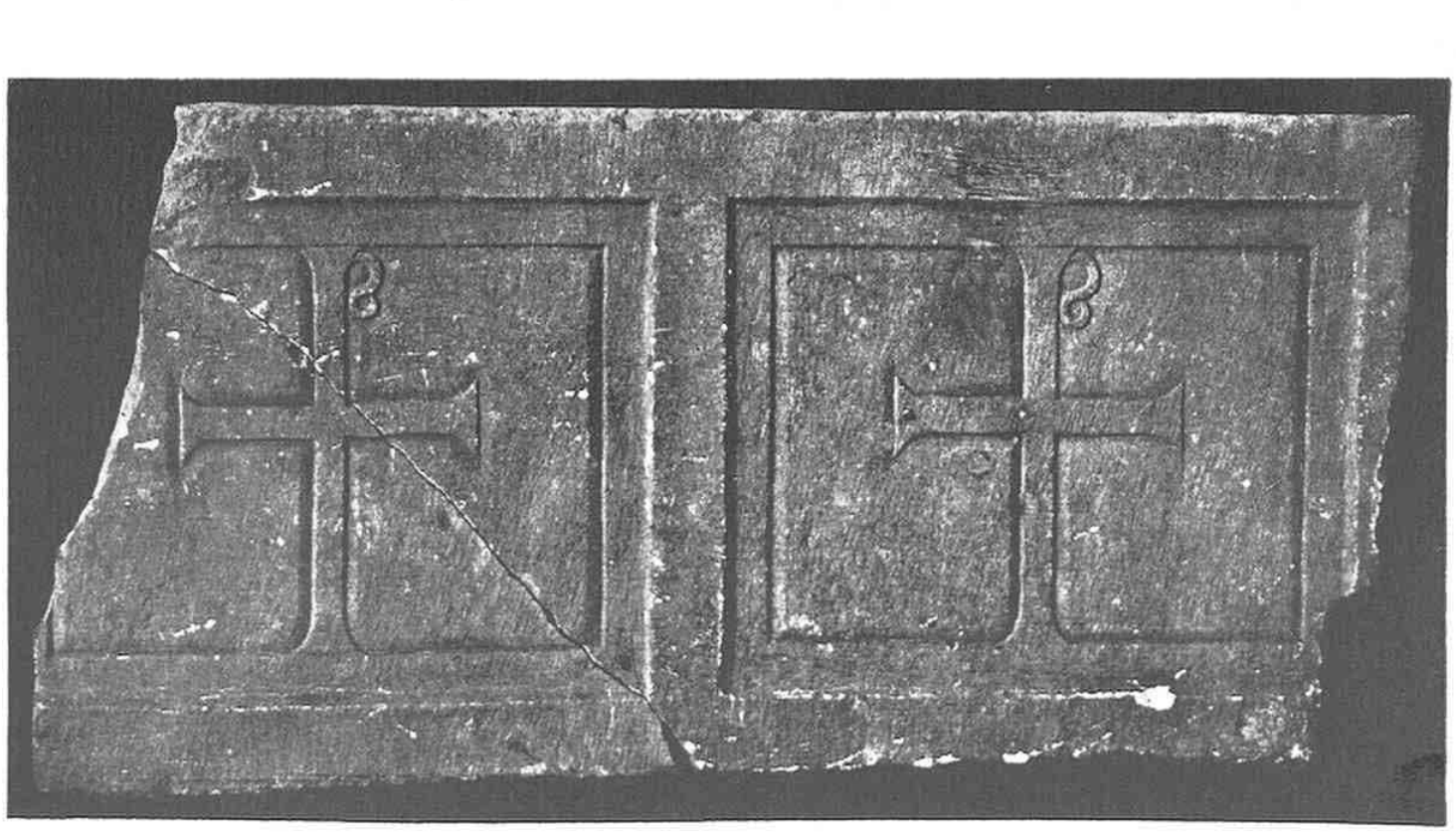

Εἰκ. 185 - 186. *Αἱ δύο ὄψεις ἀνευρεθέντος θωρακίου τῆς βασιλικῆς.*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ταῦτα προέρχονται ἐκ τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος, καθόσον εὑρέθησαν παρὰ τὸν στυλοβάτην αὐτοῦ, εἶναι δὲ μεγαλυτέρων διαστάσεων, ὡς εἴδομεν, καὶ προγενέστερα τῶν πρώτων.

Τὸ τρίτον εἶδος τῶν ἐπιθημάτων (ὕψ. 0,30 μ. κάτω 0,50 × 0,50 καὶ ἄνω 0,72 × 0,60 μ.). ***(εἰκ. 184)*** κοσμεῖται δι' ἰσοσκελοῦς σταυροῦ ἐντὸς κύκλου, ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου δύο μετεσχηματισμέναι ἄκανθοι μὲ στρογγύλα φύλλα εἰς σχῆμα κλάδου φοίνικος πληροῦσι τὴν ἐπιφάνειαν εἰς ἀβαθῆ καὶ ἀμελῆ ἐργασίαν. Τὰ ἐπιθήματα τοῦ εἴδους τούτου ἐκόσμουν τὰ κιονόκρανα τῆς βασιλικῆς.

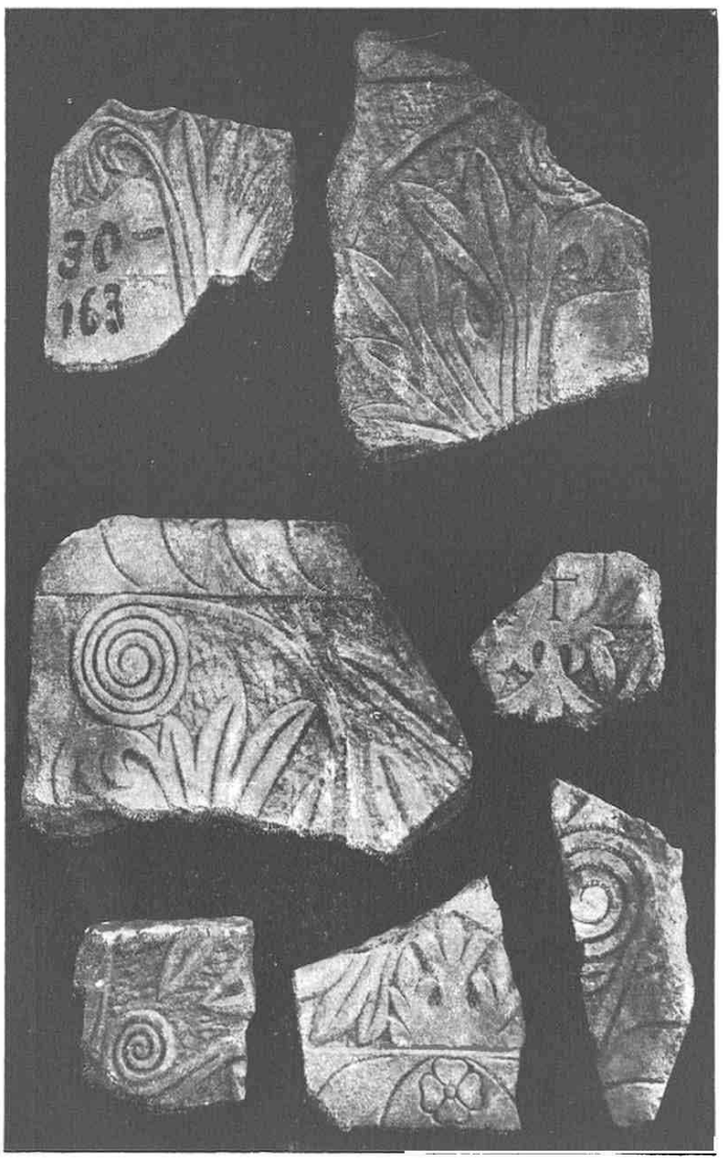

Εἰκ. 187. Τμήματα ἐξ ἐπιπεδογλύφων θωρακίων τῆς βασιλικῆς.

Ἀνευρέθη τέλος καὶ ἕτερον μικρὸν τμῆμα ἐπιθήματος ἔχον εἰς τὸ μέσον ὅμοιον σταυρὸν ἀλλ' ἑκατέρωθεν ἡμίφυλλα ἀκάνθου τῆς αὐτῆς πρὸς τὰ προγενέστερα ἐργασίας.

γ') Θωράκια. Μεταξὺ τῶν κιόνων ὑπῆρχον μεγάλα διπλᾶ θωράκια, ἐξ ὧν διεσώθη ἓν σχεδὸν ἀκέραιον καὶ πλῆθος συντριμμάτων ἐξ ὁμοίων θωρακίων. Τὸ ἀκέραιον ***(εἰκ. 185-186)*** μήκους 1.85 μ. ὅσον ἀκριβῶς εἶναι τὸ μεταξὺ τῶν κιόνων διάστημα (ὕψ. 0.80 πάχ. 0.07 μ.) εἶναι ἀμφίγλυφον· κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν κοσμεῖται διὰ τοῦ μονογράμματος τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς στεφάνου ἐκ φύλλων δάφνης ἐσχηματοποιημένης, περιβάλλεται δὲ ἕκαστος στέφανος ὑπὸ τετραγώνου πλαισίου ἐκ γλυφῶν, ἡ ἄλλη δὲ πλευρὰ ἐντὸς ἁπλουστέρων τετραγώνων πλαισίων φέρει σταυρὸν μετὰ μονογράμματος.

Πλὴν αὐτῶν εὑρέθησαν καὶ τρία ἄλλα εἴδη θωρακίων μικροτέρου πάχους (0.04 - 0.05 μ.) εἰς μικρὰ τεμάχια μὴ δυνάμενα πλήρως νὰ συμπληρωθῶσι ***(εἰκ. 187)***. Τὰ δύο ἐξ αὐτῶν κοσμοῦνται διὰ μεγάλων κλάδων ἀκάνθου εἰς ἐπιπεδόγλυφον τεχνικήν· ἤτοι τὰ μὲν κοσμήματα εἶναι λεῖα, ἐντελῶς ἐπίπεδα, ἔχοντα κατὰ τὸ πλεῖστον τὰς νευρώσεις τῶν φύλλων ὡς ἁπλᾶς χαραγάς, τὸ δὲ βάθος ἀφίνεται ἁδρῶς εἰργασμένον χωρὶς σχεδὸν οὐδόλως νὰ βαθύνεται· τοῦτο δεικνύει, ὅτι δὲν ἐπληροῦτο δι' ὑελώδους τινος ὕλης, ὅπως τὰ ἀληθῆ ἐπιπεδόγλυφα τοῦ 10 - 11ου αἰῶνος, ἀλλ' ἀφίνετο τὸ βάθος ἁδρῶς εἰργασμένον διὰ τὴν φωτοσκίασιν. Ἡ ἐπιπεδόγλυφος αὕτη ἐργασία ἦτο ἐν χρήσει ἤδη ἀπὸ τῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰῶνος, ὡς ἐμφανίζεται εἰς ἕτερα γλυπτὰ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ὁμοίας τεχνικῆς μὲ διάκοσμον ἐξ ἀνθεμίων, ἡ μορφὴ τῶν ὁποίων – πολὺ πλησίον ἀκόμη ἱσταμένη πρὸς τὴν ἑλληνικὴν – προδίδει τὴν πρὸ τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰῶνος ἐποχήν[1]. Τὸ μικρὸν πάχος αὐτῶν δεικνύει, ὅτι δὲν προέρχονται ἐκ τῆς σολέας, ἥτις διασῴζει αὔλακας διὰ θωράκια πλάτους 0.07 μ. Εἰς αὐτὴν θὰ προσηρμόζετο ἓν τρίτον εἶδος θωρακίων διατρήτων, τῶν ὁποίων τὸ πλαίσιον ὅλως ἁπλοῦν – ἐκ μιᾶς μόνον γλυφῆς – ἔχει πάχος 0.06 - 0.07μ. Τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τοιούτων θωρακίων πληροῦται διὰ δύο εἰδῶν διατρήτων κοσμημάτων, ὧν ἀνευρέθησαν πολλὰ θραύσματα εἰς πολὺ μικρὸν μέγεθος ***(εἰκ. 188)***· τὰ μὲν φέρουσι διπλᾶς ταινίας συμπλεκομένας εἰς κύκλους καὶ πληρουμένας διὰ ροδάκων, τὰ δὲ κλάδους ἀκάνθου· ἀμφότερα εἰς ἐργασίαν ἁδροτέραν, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ λεπτουργήματα τῆς βασιλικῆς Α. Τὰ πρῶτα, ὑποστάντα, φαίνεται, ἐν μέρει καταστροφήν, ἀντικατεστάθησαν μεταγενεστέρως μὲ ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἐμιμήθησαν τὸ σχέδιον ἀλλ' εἰς ἐργασίαν πολὺ κατωτέραν καὶ εἰς τεχνικὴν οὐχὶ πλέον διάτρητον. Ἐκ τούτων διεσώθη ἓν τεμάχιον διασῷζον τὸ πλαίσιον καὶ μέρος τῆς ἀρχῆς τοῦ διακόσμου του ***(εἰκ. 189)***.

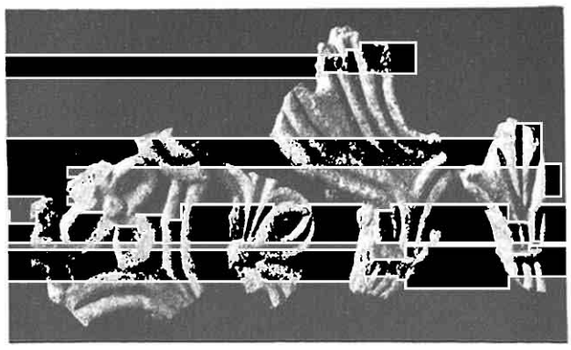

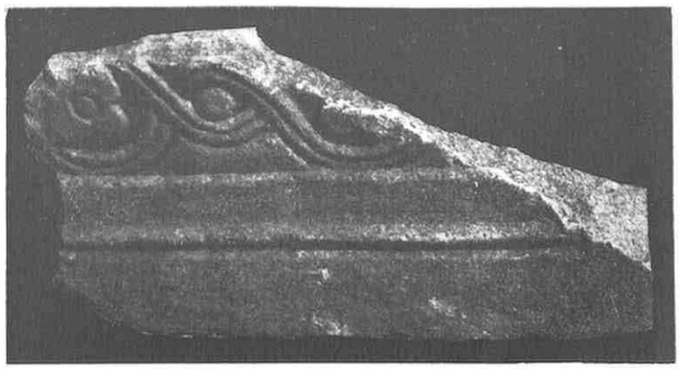

Εἰκ. 188 - 189. Τεμάχια ἐκ διατρήτων θωρακίων.

δ') Γεῖσα. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν διάκοσμον τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν τοίχων τῆς δευτέρας ταύτης βασιλικῆς, ἐκοσμοῦντο οὗτοι διὰ γείσων ἑνὸς μόνον εἴδους. Τὰ ἀνευρεθέντα ἐκ τούτων

Εἰκ. 190. Τεμάχια ἐκ τῶν γείσων τῆς βασιλικῆς Β.

τεμάχια δὲν ἀποτελοῦνται ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν μεγάλου πλάτους διὰ νὰ εἰσχωρῶσιν εἰς ὅλον τὸ πάχος τοῦ τοίχου, ὅπως εἰς τὴν ἄλλην βασιλικήν, ἀλλ' εἶναι στενά, ἐνετοιχίζοντο δὲ εἰς βάθος 0.15 μ. ***(εἰκ. 190)***. Ἐπὶ τῆς λοξῆς των ἐπιφανείας, ὕψους μόλις 0.08 μ., φέρουσι

1 Βλ. Γ. Σωτηρίου. Ὁδηγὸν Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι, 1924, σελ. 16 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

σειρὰν ἡνωμένων φοινικοειδῶν εἰς σχῆμα Μ, θέμα συνηθέστατον κατὰ τὸν 5ον καὶ 6ον αἰῶνα ἰδίᾳ εἰς ἐπιστύλια καὶ ὑπέρθυρα· ὅμοια ἀνευρέθησαν καὶ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (βλ. εἰκόνα ἐν Ἀρχαιολ. Δελτίῳ τοῦ ἔτους 1918, Παράρτ. σελ. 35).

Ἐκ τῶν γείσων τούτων ἀνευρέθησαν ὀκτὼ τεμάχια εἰς μῆκος δύο περίπου μέτρων· τὰ πλεῖστα τούτων εἶναι εἰργασμένα ἐπὶ ἀρχαίου ὑλικοῦ καὶ μάλιστα ἐπὶ τμημάτων προερχομένων ἐκ κορμῶν κυλινδρικῶν κιόνων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ — ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

Ἐκ τῆς γενομένης ἀνωτέρω περιγραφῆς τῶν ἀνευρεθέντων ἀρχιτεκτονικῶν καὶ γλυπτικῶν λειψάνων τῆς δευτέρας ταύτης βασιλικῆς ἐξάγεται, ὅτι δύναται αὕτη νὰ θεωρηθῇ ὡς σύγχρονος περίπου τῆς βασιλικῆς Α, ἤτοι μνημεῖον τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰῶνος.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς τὸν γλυπτικὸν ἰδίᾳ διάκοσμον δὲν παρουσιάζει ἡ βασιλικὴ αὕτη τὴν ἐνιαίαν καὶ ἐπιμεμελημένην ἐργασίαν τῆς προηγουμένης βασιλικῆς, τοῦτο ὅμως πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη, εἰς τὸ ἄκρον τῆς πόλεως εὑρισκομένη, ἦτο προφανῶς δευτερευούσης σημασίας, δὲν ἐκτίσθη δὲ οὔτε διεκοσμήθη μὲ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς κεντρικῆς. Ἀφ' ἑτέρου ἡ βασιλικὴ αὕτη ὑπέστη ἱκανὰς προσθήκας καὶ ἐπισκευὰς εἴτε ἕνεκα παρουσιαζομένων ἀναγκῶν εἴτε καὶ ἕνεκα βλάβης τῶν μερῶν αὐτῆς. Ὡς δεικνύει ἐν τούτοις ἡ ὁμοία τοιχοδομία καὶ αἱ μιμήσεις τῶν αὐτῶν διακοσμητικῶν θεμάτων εἰς τὰ ἀντικατασταθέντα γλυπτικὰ τεμάχια, αἱ ἐπισκευαὶ αὗται δὲν δύνανται νὰ τεθῶσι πέραν τῶν μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνων, ἤτοι πέραν τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν συνεχίζονται -- ὁλοὲν παρακμάζοντα — τὰ αὐτὰ διακοσμητικὰ θέματα ἐν τῇ χριστιανικῇ γλυπτικῇ. Ἐπειδὴ δὲ ἀνευρέθη ἐν τῷ ἐπισκευασθέντι αἰθρίῳ τοῦ ναοῦ ἐπιγραφὴ ἀναγράφουσα τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου Ἐλπιδίου (538), νομίζομεν ὅτι αἱ ἐπισκευαὶ αὗται δύνανται ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας του ν' ἀποδοθῶσιν. Ἑπομένως ἔχομεν πρὸ ἡμῶν μνημεῖον τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰῶνος μὲ ἐπισκευὰς τοῦ 6ου.

Εἰκ. 191. Λειψανοθήκη ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἐν Pola μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως προσόψεως τῆς πολέως παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ (βλέπε ἀνωτέρω ἐν σελ. 127 κέ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

Ἡ ἐνεργηθεῖσα εἰς τὴν περιοχὴν τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας περισυλλογὴ πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν εἶχεν ἀποδώσει ἱκανὸν ἀριθμὸν (εἰς τεμάχια κατὰ τὸ πλεῖστον) ἐπιταφίων ἐπιγραφῶν ἑλληνικῶν, ῥωμαϊκῶν καὶ χριστιανικῶν χρόνων. Αἱ ἀκολουθήσασαι ἀνασκαφαὶ προσέθηκαν εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἑτέρας ἐπιγραφὰς ἢ τεμάχια συμπληροῦντα τὰς πρότερον περισυλλεγείσας, οὕτω δὲ ἀπηρτίσθη ἐν τῇ καταρτισθείσῃ ἐν Ν. Ἀγχιάλῳ συλλογῇ ἴδιον ἐπιγραφικὸν τμῆμα.

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς παρούσης μελέτης μεταχειρίσθημεν τινὰς ἐξ αὐτῶν διὰ νὰ προσδιορίσωμεν τὸ ὄνομα τῆς ἀνασκαπτομένης πόλεως (πρβλ. σ. 3 κέ.), εἰς τὴν γενικὴν δὲ περιγραφὴν τοῦ χώρου τῶν ἀνασκαφῶν (σελ. 11. κέ.) εἴδομεν καὶ τὰ νεκροταφεῖα τῆς πόλεως, ἀπὸ τῶν ὁποίων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αὗται προέρχονται. Ἐνταῦθα προσθέτομεν, ὅτι κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἰδίᾳ τῆς βασιλικῆς Α ἀνευρέθησαν καὶ ἐπιγραφαὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐπὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ ναοῦ, προερχόμεναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ σαρκοφάγων, ἃς οἱ χριστιανοὶ εἶχον μεταχειρισθῆ εἴτε ὡς οἰκοδομήσιμον ὑλικὸν εἴτε ὡς γεῖσα, ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῶν ὁποίων ἔθεσαν χριστιανικὰς διακοσμήσεις.

Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων, τὰς ἀναγομένας κυρίως εἰς ἑλληνικοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους ἀνέλαβε νὰ ἐπεξεργασθῇ ὁ ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων Θεσσαλίας Ν. Γιαννόπουλος, ὅστις εἶχε καὶ πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν δημοσιεύσει εἰς διάφορα περιοδικὰ πολλὰς ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ περισυλλεγεισῶν ἐπιγραφῶν. Ἐνταῦθα δημοσιεύομεν τὸ ὑλικὸν τοῦτο ἐπιφυλασσόμεθα δὲ εἰς τὴν μέλλουσαν ν' ἀκολουθήσῃ τὴν παροῦσαν μελέτην δευτέραν ἔκθεσιν περὶ τῶν συνεχιζομένων εἰσέτι ἀνασκαφῶν Ν. Ἀγχιάλου νὰ προσθέσωμεν ὅ,τι πληρεστέρα μελέτη τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἤθελε παρουσιάσει καὶ συμπληρώσει.

Ν. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΠΥΡΑΣΟΥ-ΘΗΒΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Τὰς ἑλληνικὰς καὶ ρωμαϊκὰς ἐπιγραφὰς Πυράσου – Θηβῶν, διακρίνομεν: 1ον εἰς ἐπιγραφὰς ἀνευρεθείσας καὶ δημοσιευθείσας πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ καὶ 2ον εἰς ἐπιγραφὰς ἀνευρεθείσας κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἀνασκαφῶν.

Αἱ πρῶται ἐδημοσιεύθησαν ἐν *Bull. Corresp. Hell. XVIII,* 1894, 310,1 – *Αὐτόθι XV,* 1891, 562, 1, καὶ *αὐτόθι, XXVI,* 1904, 380, 76. – *Δελτίον Φιλ. Ἑτ. Ὄθρυος,* Β', 1899, 7, 7 καὶ *B.C.H. XXVI,* 1904, 380, 77. – *Αὐτόθι XIV,* 1890, 243, 6. – *Δελτίον Φ.Ε.Ο.* Β', 1899, 22, 32 *BCH, XXVI,* 1904, 360. 78. – *Δελτίον ΦΕΟ,* Γ', 1906, 21, 27. – *Αὐτόθι,* Γ' 1906, 18, 9. – *Αὐτόθι* Γ', 1906, 19, 13. – *Αὐτόθι* Γ' 1906, 24, 34. – *Αὐτόθι* Γ' 19, 14. – *Αὐτόθι* Γ', 1906, 24, 35. – Ζ', 1911, 32,2.-33, 3, 4.-34, 5, 6, 7,8.-35,9.-35,10 (ὑπὸ Hiller). – 36,11.-37, 10 (ἀνάπτυξις ὑπὸ Hiller τῆς ὑπ' ἀριθ. 10 ἐπιγραφῆς). – Ἐπίσης ἐν *Byzantinische Zeitschrift XXI,* 1912, 153, 2. – 153-154, 3. – *Byzantinisch-neugriechische Jahrbucher* I, 1920, 386, 1. – *Αὐτόθι,* 387, 2, 3, 4.-388, 5, 6, 7.-389,8.

Ὑπάρχουσι δὲ καί τινες ἀνέκδοτοι προγενεστέρως εὑρεθεῖσαι.

Ἐκ τῶν ἄνω εὑρεθεισῶν καὶ δημοσιευθεισῶν ἐπιγραφῶν ὁ Ὄθων Kern συμπεριέ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

λαβεν ἐν *Inscriptiones Graecae* τόμ. IX, μέρ. II (Inscriptiones Thessaliae) τὰς ὑπ' ἀριθ. 132-137α καὶ addenda ultima (μ. VII - VIII) τὰς ὑπ' ἀριθμὸν 1362-1369. Μένουσι δὲ μὴ συμπεριληφθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Kern αἱ εἰς τὰ μεταγενεστέρως ἐκδοθέντα: *Δελτίον τῆς ἐν Ἀλμυρῷ Φιλαρχαίου Ἑταιρείας «Ὄθρυος»* τεῦχος Ζ' τοῦ 1911, *Byzantinische Zeitschrift, Byzantinisch-neugrich. Jahrbücher* καὶ Ἀρχ. Ἐφημερίδα τοῦ ἔτους 1915 σ. 80 (1-8) ἐπιγραφαί.

Α'. Ἐπιγραφαὶ ἑλληνικῶν χρόνων.

1.—Στήλη ἐπιτύμβιος λευκοῦ μαρμάρου ἀπολήγουσα εἰς ἀέτωμα μετ' ἀκρωτηρίων ἐφθαρμένων καὶ γείσου, ἀποκεκρουσμένη ἀριστερὰ καὶ κάτω. Ὕψ. 0,44. πλ. 0,25. πάχ. 0,06. ὕψ. γραμ. 0,02. Ἡ στήλη φέρει δύο ἐπιτυμβίους ἐπιγραφὰς μίαν ἄνω ὑπὸ τὸ γεῖσον καὶ ἑτέραν κάτω ἀντιστρόφως, ὅπερ δηλοῖ ὅτι βραδύτερον ἐχρησιμοποιήθη εἰς ἕτερον τάφον.

ΡΥΝΑ	[Φ] *ρύνα*
ΠΤΟΛΕΜΟΥ	[Νεο] *πτολέμου*
ΤΙΦΡΟΝΙΔΑΣ	[Ἀν] *τιφρονίδας*
ΡΕΥΑ	*..ρεύα(;)*

ΞΟΙΞ	*Λιον* [ύ-]
ΝΟΙΔ	*σιος.*

2.—Μεγάλη στήλη μέλανος τραχύτου λίθου ἐντελής, ἀπολήγουσα εἰς γωνίαν. Ὕψ. 1,20. πλ. 0,54. πάχ. 0,07. ὕψ. γραμ. 0,07-0,09. Γ' αἰὼν π.Χ.

ΛΕΠΤΩΝ	*Λέπτων*
ΧΑΡΙΔΑ	*Χαριδά-*
ΜΟΥ	*μου.*

3.—Ἐπιστύλιον μετ' ἐφθαρμένου ἀετώματος καὶ ἀκρωτηρίων ναϊσκομόρφου μνημείου, λευκοῦ μαρμάρου, μήκους 1,17, ὕψ. μετόπης 0,095, ὕψ. ἀπὸ μετόπης μέχρι τῆς σῳζομένης κορυφῆς τοῦ ἀετώματος 0.25, πάχ. 0.25, γρ. ὕψ. 0.03: Δ' ἕως Γ' π.Χ. αἰῶνος.

ΧΟΡΟΝΙΚΟΣ ΕΥΚΤΗΜΟΝΟΣ

4.—Στήλη ἐπιτύμβιος λευκοῦ μαρμάρου, ἀποκεκρουσμένη ἄνω καὶ κάτω. Κάτωθι τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἀναγεγλυμμένη ἐντὸς ἐγκοίλου τετραγώνου πρῶρα πλοίου· ὕψ. 0.35, πλ. 0.42, πάχ. 0.12, ὕψος γρ. 0.035. Β'. αἰῶνος π.Χ.

..ΣΙΜΑΧΕ	[Λυ] *σίμαχε*
ΜΕΝΟΙΤΟΥ	*Μενοίτου*
ΧΡΗΣΤΕ	*χρηστὲ*
ΧΑΙΡΕ	*Χαῖρε*

Στίχ. 2 *Μενοίτου*, τὸ ὄνομα εἶναι *Μενοίτας* κατ' ἰδιωτισμὸν θεσσαλικὸν *Μενοιταῖος* (=υἱὸς Μενοίτου). Ἰρβλ. IG, IX² 517 ἐπιγρ. Λαρίσης: *Φίλιππος Μενοιταῖος Κραννούνιος.*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

5.— Στήλη ἐπιτύμβιος, εὑρεθεῖσα τῷ 1926, σηκόμορφος, ἀποκεκρουσμένη λοξῶς δεξιὰ καὶ κάτω, λευκοῦ μαρμάρου. Ὕψ. 0,28, πλ. ἄνω 0,13, πλ. κάτω 0,20. πάχ. 0,07. ὕψ. γραμ. 0,015. Γ΄ π.Χ. αἰῶνος.

ΦΙΛΟΜΟΥ — — — — — Φιλόμου[σος — — — — — —]

6. Στήλη λευκοῦ μαρμάρου ἀναθηματικὴ (μετὰ 4 ὀπῶν δι' ἀναθήματα), ναϊσκόμορφος ἐκ πλαγίου τοῦ ναοῦ μετὰ δύο τετραπλεύρων κιονίσκων δωρικοῦ τύπου (0,50×0,55 πάχ. 0,07 ὕψ. γραμμ. 0,013). Ἐπὶ τῆς μετόπης ἄνω ἐδηλώθησαν τὰ ἀνθέμια. Ὁ ἀριστερὸς κιονίσκος ἀπεξεσμένος καὶ ἐφθαρμένος, ὁ δεξιὸς ὀλίγον ἀνωτέρω τοῦ μέσου μέχρι τῆς βάσεως τῆς στήλης· ἐλλείπει ἡ βάσις ἀποκεκρουσμένη ἀριστερά. Ἀνευρέθη κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ προπύλου τῆς βασιλικῆς Α.

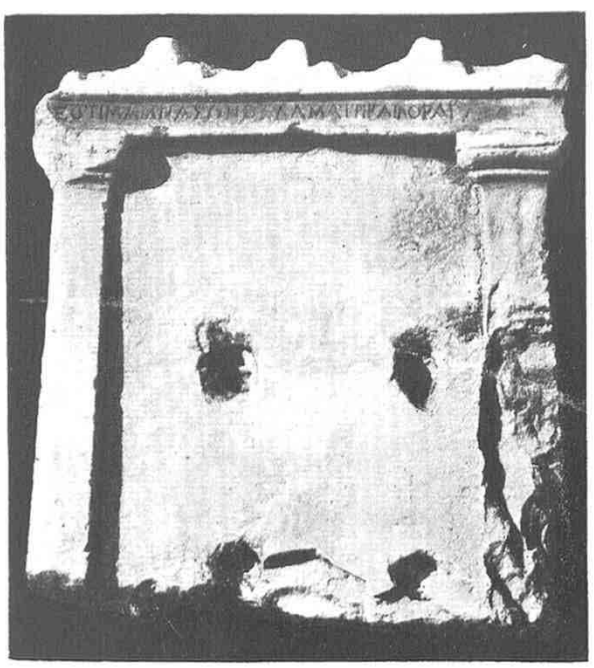

Θ]εοτίμα Μνάσωνος Λάματρι καὶ Κόρᾳ.

Ἡ στήλη προέρχεται προφανῶς ἐκ τοῦ περιφήμου ἱεροῦ τῆς Δήμητρος ἐν Πυράσῳ, περὶ οὗ βλέπε ἀνωτέρω ἐν σελίδι 2 κέ.

Ὁμοία ἀναθηματικὴ στήλη περισυνελέγη πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ χώρου ἄνευ ἐπιγραφῆς, ἥτις, φαίνεται, ὅτι ἦτο γραπτὴ καὶ οὐχὶ ἐγχάρακτος.

7.— Βάσις κατὰ τὸ ἥμισυ τεθραυσμένη καὶ ἐντετοιχισμένη ἐπὶ τῆς θύρας τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς ἀγούσης εἰς τὸ βαπτιστήριον, λίθου τραχύτου ἀποκεκρουσμένη κατὰ τὸ ἥμισυ δεξιά. Εὑρέθη τῷ 1927. Ὕψ. 0,80 πλάτ. 0,23, πάχ. 0,15 γραμ. ὕψ. 0,015 Δ΄ αἰῶνος π.Χ.

Ι. Α. Α. Ο. Π. . .	ι α. α. ο. π — — — — —
Ι . . ΛΟΝ	[ι . .] λον — — — — —
ΙΩΙΛΟΝ	Ζ ώ ϊ λ ο ν — — — — —
ΥΠΕΡΚΛΙ	ὑπερ κλι — — — — —
ΚΗΔΟΣ	κῆ δος — — — — — —
Ο	ο — — — — — —

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Β΄. Ἐπιγραφαὶ ρωμαϊκῶν χρόνων.

8. — Βάσις τετράγωνος λευκοῦ μαρμάρου ἀνδριάντος εἰς ρωμαῖον αὐτοκράτορα, εὑρεθεῖσα τῷ 1926 ἔν τινι οἰκίᾳ τῆς ἀνατολικῆς συνοικίας Νέας Ἀγχιάλου «*Τὰ 12 σπήτια*». Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι κεχαραγμένη ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ πάχους, ἥτις ἄνω εἶναι ἀποκεκρουσμένη οὕτως ὥστε λείπει τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ 1ου στίχου. Ὕψος 0,72 πλάτος 0,60. πάχος 0,20. Τὸ ὕψος εἶναι τὸ πάχος τοῦ λίθου· ὕψ. γρ. 0,035.

ΓΑΙΟ\	*Γάϊο[ν Ἰούλιον; — — — — — — — —]*
ΗΑΝΓΑΙΟΥΥΙΟΥΙΟΥΛΙΟΥΚΑΙ	*ηαν Γαΐου υἱοῦ Ἰουλίου Καί-*
ΣΑΡΟΣΘΕΟΥΤΟΥΣΕΒΑ[illegible]	*σαρος, Θεοῦ, τοῦ σεβα [στοῦ]*
ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΤΙΙΝΑΟΙ[illegible]	*Γερμανικοῦ — — — — — — — — —*

Ὁμοία βάσις ἀνδριάντος ρωμαίου αὐτοκράτορος Γαΐου Ἰουλίου Καίσαρος εὑρέθη ὑπὸ Ἀρβανιτοπούλου ὡς βάσις κίονος ἐν παλαιοχριστιανικῇ βασιλικῇ τῆς Δημητριάδος μετενεχθεῖσα εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου καὶ ἔχουσα ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ πάχους: *Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ, αὐτοκράτωρ, Θεός.* Ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς: «*Δημητριεῖς Γάϊον καὶ . . . . . ν Ἰοῦσ[τον] Ῥοῦφον πρεσβευ | τὴν καὶ ἀντιστράτηγον ἀποδεδειγμένον δὲ καὶ δή | μαρχον τὸν ἑα(υ)τῶν εὐεργέτην, ἀρετῆς ἕνεκεν τῆς εἰς ἑα(υ)τούς.*»

9. — Τεμάχιον πλακὸς λευκοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουσμένον καθ' ὅλας τὰς πλευράς. Ὕψος 0,13. πλ. 0,32. πάχ. 0,06 ὕψ. γρ. 0,04.

— — — ΤΩΝΟΦΑΜΕΝΟCΑ — —	[Λάμ]πων *ὁ φάμενος* ἀ[πηλευθερῶσθαι]
— — — ΟΝΙΚΑCΙΠΟΛΕΟC — —	[ἀ π]ὸ *Νικασιπόλεος* — — — — — —

Τεμάχιον στήλης περιεχούσης πράξεις ἀπελευθερώσεως δούλων (πρβλ. καὶ Byz.-neugriech. Jahrbücher, I, 1920, 388, 5).

10. — Τμῆμα μακρᾶς πλευρᾶς σαρκοφάγου τὸ ἥμισυ κατὰ μῆκος πλακὸς λευκοῦ μαρμάρου, τεθραυσμένον πάλιν εἰς δύο τεμάχια κατὰ τὸ μέσον ἐφαρμόζοντα. Τούτων τὸ δεξιὸν ἥμισυ εἶχεν ἀνευρεθῇ τῷ 1917 καὶ εἶχε δημοσιευθῇ ἐν Byzantinisch - neugriechische Jahrbücher τόμ. I, 1920, σ. 387 ἀριθ. 3. Τῷ δὲ 1924 κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ κ. Σωτηρίου ἀνευρέθη ὑπ' αὐτοῦ καὶ τὸ ἕτερον ἀριστερὸν ἥμισυ τῆς αὐτῆς σαρκοφάγου, ὅπερ ἐφαρμοζόμενον ἀποτελεῖ πλήρη σχεδὸν κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ τὴν ἐπιγραφήν. Διαστάσεις τῆς πλακὸς ὅλης εἶναι: μῆκος 1,35, πλάτος 0,28, πάχος 0,12. ὕψ. γρ. 0,04 περίπου. Τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ τῆς αὐτῆς πλακός, τεθραυσμένον ἐπίσης εἰς δύο τεμάχια ἐφαρμόζοντα, τὸ μὲν ἀριστερὸν εἶχεν εὑρεθῇ πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ κ. Σωτηρίου καὶ δημοσιευθῇ ἔνθ' ἀνωτέρω, τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ ἀνευρέθη ὑπὸ τοῦ κ. Σωτηρίου κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς αὐτοῦ τῷ 1924. Ἐφαρμοζόμενα δὲ ὑπὸ τοῦ κ. Σωτηρίου τὰ τέσσαρα ταῦτα τεμάχια ἀποτελοῦσι πλήρη τὴν ἐπιγραφήν. Τὸ μῆκος τοῦ κάτω ἡμίσεος τῆς πλακὸς εἶναι 0,82· πλάτος 0,21 - 0,23· πάχ. 0,10 ὕψος γραμ. 0,04.

Ἡ ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ εἶναι ἔμμετρος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ἡ μεταγραφὴ αὐτῆς δύναται νὰ εἶναι ἡ ἑξῆς:

Βουλευτὴν Θη[β]ῶν, ἀρχὰς τελέσαν
τα πόλει Δήμητρος [μ]ύστην ὥμοις
καλὸν ἀείρω.... ικιτα(;) τοὔνομ᾽ ἔχον
[τα.....
ϑ . . ε . κλινον .....
την᾽ νηπίαχοι παῖδες φιλίη τ᾽ ἄλοχος γεγα
υῖα οἰκτρὰ κινυρομένη Λουκία
ϑάψε πόσιν.

Στίχ. 3. — *οἰκτρὰ κινυρομένη*. Τὴν φράσιν βλέπομεν ἐν ἑτέρᾳ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἐπιγραφῇ εὑρεθείσῃ ὑφ᾽ ἡμῶν ἐν τῷ χωρίῳ Λρίσκολι τῶν Φαρσάλων καὶ δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ *Δελτίῳ* τῆς ἐν Ἁλμυρῷ Φιλαρχαίου Ἑταιρείας «Ὄθρυος» (τεῦχ. Ζ΄ 1911, σελ. 55-57, ἀρ. 3). Ἐκεῖ φέρεται: *οἰκτρὰ κινυραμένην* = *θρηνοῦσαν*. Τὸ ῥῆμα παράγεται ἐκ τῆς *κινύρας* μουσικοῦ ὀργάνου. Εἰκόνα τῆς ἐπιγραφῆς βλέπε ἀνωτέρω ἐν σελ. 3 (εἰκ. 3)

11. — Πλὰξ μεγάλη σαρκοφάγου λευκοῦ μαρμάρου τεθραυσμένη εἰς δέκα τεμάχια ἐφαρμόζοντα, ἐλλείπουσιν ὅμως δεξιά. Μῆκος 0,80. πλ. 0,50. πάχ. 0,13. Ὀρθογωνίου πλαισίου μῆκος σῳζόμ. 0,35 × πλ. 0,30. ὕψ. γραμμ. 0,035.

ΙΕΡΩΝ	*Ἱέρων*
ΠΩΛΛΙΩ	*Πωλλίω-*
ΝΟCΝΕΙΚΟ	*νος, Νικο-*
ΜΗΔΕVCΝΑΥ	*μηδεὺς, ναύ-*
ΚΛΗΡΟCΕΤΩΝ	*κληρος ἐτῶν*
ΚΒ.	*κβ΄.*

Ὡς πρὸς τὸ ὄνομα *Πωλλίωνος* πρβλ. ἑτέραν ἐκ χριστιανικῶν Θηβῶν ἐπιγραφὴν *Πωλλίων Πολλίωνος* καὶ *Πωλίτα Πωλλίωνος* μετενεχθεῖσαν εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου (Arvanitopoullos, *Revue de Philologie, XXXV*, 1911, 153, 45). Ὡς πρὸς δὲ τὸ ἐθνικὸν *Νεικομηδεὺς* καὶ τὸ ἐπάγγελμα *ναύκληρος* πρβλ. ἑτέραν ἐπιγραφὴν ἐκ χριστιανικῶν Θηβῶν ἐν *Δελτίῳ* Φιλαρχ. Ἑταιρείας «Ὄθρυος» (τεῦχος Γ΄. 1906. σ. 32, ἀρ. 29).

Ἡ προκειμένη ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν Byzantinisch-neugrieschiche Jahrbücher τόμ. I, 1920 389, 8.

12. — Ἐπὶ τμήματος γείσου παλαιοχριστιανικοῦ κατειργασμένου ἐπὶ ἀρχαιοτέρας ἐνεπιγράφου ἐπιτυμβίου πλακὸς σαρκοφάγου. Διεσώθη τὸ ἀριστερὸν τμῆμα εὑρεθὲν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ κ. Σωτηρίου: Ὕψος 0,29, πλάτ. 0,10 ὕψ. γρ. 0,05.

ΜΜVΑ	*M...(;)* — — — — — — —
ΠΑΤΕΝ	πατεν — — — — — — — —
ΕΑVΤ	*ἑαυ τ*[οῦ ἢ-ῆς — — — — εἰ]
ΔΕΤΙC	*δέ τις* [τολ-]
ΜΗCΗΑ	[μ] *ήσῃ ἀ* [νοῖξαι
ΩΜΑ	[καὶ.... σ] ῶμα
ΕΙ	[δώσ] *ει* [τῷ ταμείῳ...

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

13. — Πλὰξ σαρκοφάγου λευκοῦ μαρμάρου τεθραυσμένη εἰς πολλὰ τεμάχια ἐφαρμόζοντα· λείπουσιν ὅμως τὰ κάτω, δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Ἡ ἐπιγραφὴ κατὰ τὸ ἄνω μέρος ἀπεξέσθη· ὑπολογίζονται δὲ ὅτι θὰ ἀπεξέσθησαν τρεῖς στίχοι· διεσώθη δὲ μόνον ὁ τέταρτος. Ἀνευρέθη κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ κ. Σωτηρίου τῷ 1925. Μῆκος 0,81, πλάτος 0,20–0,25, πάχος 0,11.

ΤΡΗΠΡΕΨΑ | ΝΤΑΤΕΙΜΑΙ | CΕΚΚΡΙ | ΤΟΙC | ΧΑΙΡΟΝ . . .

— —

— — — *τρη πρέψαντα τειμαῖς ἐκκρίτοις — — χαιρον . . .*

14. — Πλὰξ σαρκοφάγου λευκοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουσμένη καθ' ὅλας τὰς πλευράς. Ἐσώθη κατὰ τὰ δύο τρίτα τὸ πλαίσιον μετ' ἐλλιποῦς ἐπιγραφῆς. Μῆκος 0,63, πλ. 0,35. πάχος 0,16 ὕψ. γρ. 0,04.

— — — — ΩΝ ΑΙΡΟ

. . ΙΟC ΚΕΚΗCΘΑΙ ΜΕΧΡΙ

. . ΦΝΑΙΟC ΑΝΔΕΤΕΡΟC

— — — — — — *ων αιρο*

— — — — — — *ιος κε κησθαι μέχρι*

— — — — — — [ἀ]*φναιὸς ἂν δ' ἕτερος*

15. — Τεμάχιον πλακὸς σαρκοφάγου τὸ κάτω μέρος τοῦ πλαισίου τῆς ἐπιγραφῆς, ἐφ' οὗ ἐσώθη εἷς στίχος κολοβός. Μῆκος 0,25. πλάτ. 0,15. πάχ. 0,13. ὕψ. γρ. 0,05. Ἀποκεκρουσμένον ἄνω, δεξιὰ καὶ ἀριστερά· κάτω ἐσώθη τὸ πλαίσιον.

— — — — — — — — — —

ΘΝΗΤΟΥCΠΑΝΤΑCΑ — — — *θνητοὺς πάντας ἀ— —*

Πρβλ. καὶ Byzant.-neugriech. Jahrbücher, I, 1920, 388, 7.

16. — Τμῆμα πλακὸς σαρκοφάγου λευκοῦ μαρμάρου, ἐφ' οὗ διεσώθη τὸ ἓν τέταρτον περίπου τοῦ πλαισίου μετ' ἐπιγραφῆς κολοβῆς. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἔμμετρος. Μῆκος 0,55 κάτω, 0,41 ἄνω· πλ. 0,36–0,34. πάχ. 0,12, πλαίσιον μῆκ. σῳζ. 0,30. πλ. σῳζ. 0,15, ὕψ. γρ. 0,035.

ΩΝΙCΙΠΑCΗΛ

ΑCΤΩΝΤΕΤΕΙΜΑΙCΑΙΕΝΙ

CΕΜΝΗΔΑΜΑΡ CΥΝΠΑΙC

ΠΑΝΥCΤΑΤΩΚΟCΜΗCΗ

— — — — — *ωνι [σ;] ι [π]άσῃ λ — — — —*

ἀστῶν τε τειμαῖς αἰ ἐν ι — — — — — — —

σεμνὴ δάμαρ σὺν παισ [ί] — — — — — — —

πανυστάτῳ κοσμήσῃ — — — — — — — — —

Στίχ. 2. Διορθωτέον ἐν Byzant.-neugriech. Jahrbücher I, 1920, 387,2, ἀντὶ ΓΕ ΓΕΙΜΑC (= *γε γείμας*) εἰς ΤΕ ΤΕΙΜΑΙC (= *τε τειμαῖς*).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

17.—Τμῆμα πλακὸς σαρκοφάγου αποκεκρουσμένη κατὰ τὰς τρεις πλευράς· ἐσώθη τὸ ἓν τρίτον περίπου τοῦ πλαισίου, ἐφ' ου ἡ κολοβὴ επιγραφή. Μῆκος 0,47, πλ. 0,50 ἀριστερὰ και 0,60 δεξιά· πάχ. 0,13, ὕψ. γρ. 0,05. Μάρμαρον ὑπόφαιον.

ΑΓΑΘΑΝΩΡ — — — — *Ἀγαθάνωρ*

ΝΤΡΙΕΤΗ — — — — *ν τριετη.*

Πρβλ. Ἀρχ. Ἐφ. 1913, 218, 1.

18.— Μεγάλη πλὰξ σαρκοφάγου λευκοῦ μαρμάρου, ἀποκοπεῖσα υπὸ τῶν χριστιανῶν καθέτως ἀριστερὰ κατὰ τὸ $^1/_4$ και μεταποιηθεῖσα κατὰ τὴν μακρὰν στενὴν πλευρὰν τοῦ πάχους εἰς λοξότμητον γεῖσον χριστιανικόν ἄνωθεν τοῦ τριβήλου τῆς παρὰ τὴν ἀγορὰν Ν. Ἀγχιάλου ἀνασκαφείσης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Ἀπεξέσθη δὲ υπὸ τῶν χριστιανῶν καὶ ἡ δέλτος τῆς ἐν τω μέσω τῆς πλακὸς ἐπιτυμβίου τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων επιγραφῆς, μόλις διακρινομένη. Μῆκος 1,26, πλάτ. 0,65, πάχ. 0,15. Πλαισίου (δέλτου) μῆκος 0,60, πλάτ. 0,42, ὕψ. γραμ. 0,07:

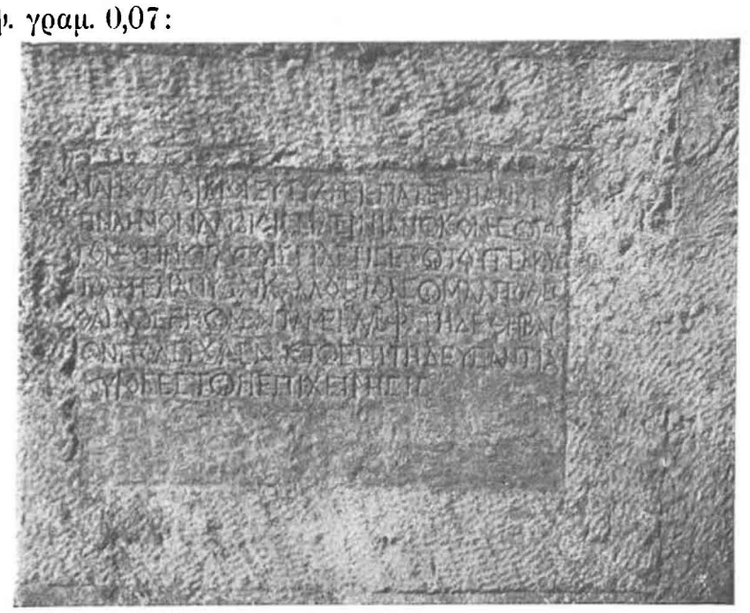

Μᾶρκοι Λαίβιοι Εὐτυχης κ⟨αὶ⟩ Πατερνιανὸς
τὴν λῆνον Λαιβίοις Πατερνιανω κ⟨αὶ⟩ Ὀνησω τοις
γονευσιν και ἑαυτοῖς· εἰ δέ τις ἔξω τοῦ γένους
τολμήσῃ ἀν⟨οῖ⟩ξαι και ἀλλότριον σῶμα ἀποθέσ-
θαι, δώσει τω μεν ταμείω (δηνάρια) βφ. τῇ δὲ Θηβαί-
ων πόλει (δηνάρια) ασν κ⟨αὶ⟩ τω ἐπιτηδεύσαντι ἄ-
κυρος ἔστω ἡ ἐπιχείρησις.

Λαίβιος. Λατ. Laevius IG 2, 3514. *Εὐτυχης.* Ὄνομα συνηθέστατον εἰς τὰς θεσσαλικὰς ἐπιγραφάς. IG 9. 2. 881, 324, 1268 κτλ. *Πατερνιανός.* λατ. Paternianus IG 2. 3191. *Ὀνησω.* Kirchner, Prosop. Attica 171.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

19. — Μεγάλη πλὰξ σαρκοφάγου ἐπεστρωμένη ἐπὶ τῆς κιονοστοιχίας τοῦ δεξιοῦ κλίτους τῆς παρὰ τὴν ἀγορὰν τῆς Νέας Ἀγχιάλου ἀνασκαφείσης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Ἡ πλὰξ εἶχεν ἀποκαλυφθῆ τῷ 1920. Ἔχει μῆκος 1,65, πλάτος 0,93 καὶ πάχ. 0,10. Ἄνω εἶναι κανονικῶς κεκομμένη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν οὕτως ὥστε ἀγνοοῦμεν πόσοι στίχοι λείπουσιν, ὁ δὲ πρῶτος τῶν τριῶν σῳζομένων στίχων ἔχει τὰς κορυφὰς τῶν γραμμάτων κεκομμένας καὶ εἶναι ἐλλιπὴς δεξιά. Ἐπίσης ἡ πλὰξ εἶναι ἀποκεκομμένη κατὰ τὴν ἄνω ἀριστερὰν γωνίαν οὕτως ὥστε λείπει ἡ ἀρχὴ τῶν δύο πρώτων στίχων καὶ ἓν γράμμα τοῦ τρίτου. Ὕψος γραμμάτων 0,05.

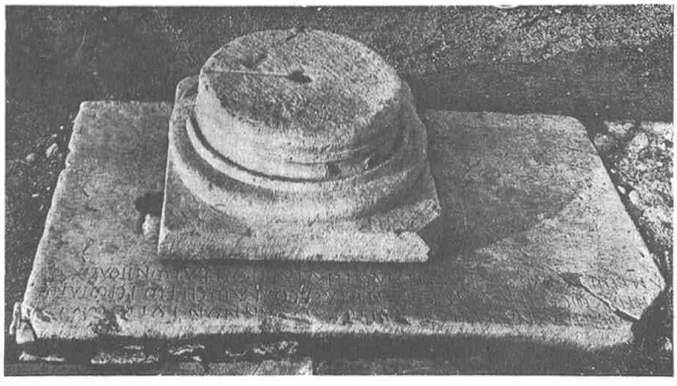

— —

— — — — *τη·ν μηδένα ἕτερον τ* [εθ;] *ῆ* [ναι;] — *ν ληνὸν* [τ;] *ο* [π;] .. *ω* [οι] — — — — — —

[ἐν;] *ηνακώς, εἴτις τολμήσῃ ἐνβιάσασθαι δώσῃ* (=σει) *τῷ ἱερωτάτῳ*

[τ] *αμείῳ (δηνάρια)* $\overset{\alpha}{M}$(=*ύρια) καὶ τῇ λαμπροτάτῃ Θηβαίων πόλει (δηνάρια) ε* (=*πεντακισχίλια),*

Στίχ. 2 *[ἐν]ηνακώς.* Συνεπληρώθη οὕτω διότι λείπουσιν ἐν ἀρχῇ δύο γράμματα, ἐκτὸς ἂν ἡ λέξις εἶναι συνέχεια τοῦ πρώτου στίχου.

Στίχ. 2. *ἐνβιάσασθαι.* Ἐν ἄλλαις ἐπιγραφαῖς φέρεται *ἀνοῖξαι* (πρβλ. ἀρ. 12).

Στίχ. 2. *ἱερωτάτῳ ταμείῳ.* Παρατηρητέον τὸ ἐπίθετον διὰ τὸ Δημόσιον Ταμεῖον.

Στίχ. 3. *τῇ λαμπροτάτῃ Θηβαίων πόλει.* Ὄντως τὰ ἀποκαλυφθέντα πλούσια γλυπτὰ ἐκ μαρμάρου μνημεῖα τῶν Θηβῶν τῶν ρωμαϊκῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν χρόνων δικαιολογοῦσι πληρέστατα τὸ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ δοθὲν ἐπίθετον τῇ πόλει.

20. — Δύο τμήματα σαρκοφάγου λευκοῦ λίθου μετὰ γείσου καὶ ἀνθεμίου κατεστραμμένου, ἀποκεκρουσμένα καθ' ὅλας πλευρὰς ὕψ. 0,45, πλ. 0,31, παχ. 0,07· ὕψ. γρ. 0,02-0,043.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

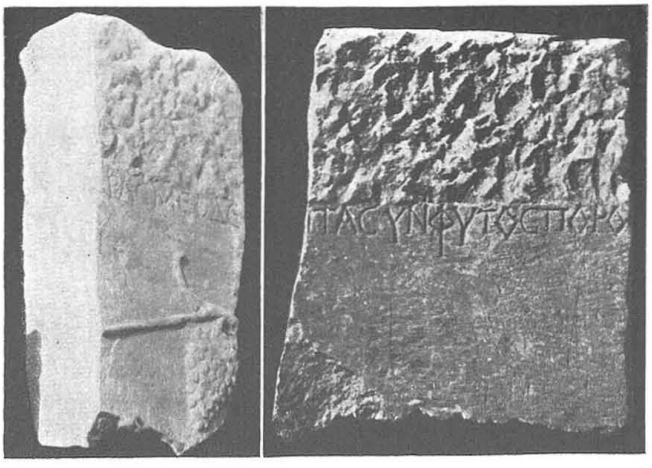

Ὁρᾷς ὁδεῖτα σύμφυτος πορο . . .

Ἐκ τῶν τμημάτων τούτων τὸ μὲν δεξιὸν εὑρέθη ἐπὶ τάφου ἐκτισμένου ἐντὸς τοῦ βαπτιστηρίου τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τῷ 1927 (πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 9 καὶ 41) τὸ δὲ ἀριστερὸν εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ προπύλου ἔχον κάτωθεν ἀνάγλυφον σταφυλήν.

21. — Στήλη λευκοῦ μαρμάρου ἐκτισμένη ἐπὶ τοῦ τοίχου ἀριστερὰ τῆς θύρας τοῦ νάρθηκος τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, περιέχουσα ἐπὶ τῆς στενῆς πλευρᾶς τοῦ πάχους *πράξεις ἀπελευθερωτικὰς* δούλων τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (ὕψος 0,75. πλ. 0,15, πάχ. 0,10 ὕψ. γρ. 0,055).

	ΗΝΟ_Ν	*1. ηνο — — ν — —*
	ΟΜΙΑ	*2. ομία — — —*
	ΔΙΟΝΥΣΙ	*3. Διονυσί [α*
	ΔΙΟΓΕ	*4. Διογε*
5	ΟΥΣΑΠΕ	*5. ν] ους ἀπε*
	ΛΕΥΘΕΡΩ	*6. λευθερω*
	ΕΙΣΑΑΠΟΔΗ	*7. θ] εῖσα ἀπὸ δη*
	ΛΟΥΤΟΥΙ	*8. μου] του ι*
	ΛΜΕΝΕΟΣ	*9. — — μενεος*
10	. ΣΜ Λ Δ	*10. — — — — — —*
	Ν Μ ΙΙΙ Λ	*11. — — — — — —*
	ΛΕΟΣΕΙΣ	*12. λεος εις —*
	ΣΤΩΑΠΟ	*13. στω ἀπὸ*
	Ε	*14. ε — — —*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

22. — Στήλη μετ' ἀετώματος καὶ ἀκρωτηρίων ἀποκεκρουσμένη δεξιά, ἀριστερὰ καὶ κάτω. Ὕψος 0,20, πλάτ. 0,15, πάχ. 0,08 ὕψ. γρ. 0,03.

Μ	*1.* Μ*(νημεῖον)*
ΘΑΛΛΕΜΗΔΩC	*2. Θαλλεμηδως*
ΔΙΟΝVCΙCΚΟΠΙ	*3. Διονυσις κοπι . . . .*
ΗΡΩC ΧΡΗCΤΕ Χ	*4. Ἥρως χρηστὲ χ[αῖρε*
. . ΕΜΗΝ ΤΕΛΕVΤΗ	*5. . . . ἐμὴν τελευτὴ[ν]*
ΤΕΘΗΝΑΙ.	*6. τεθῆναι.*

23. Τμῆμα ἐπιγραφῆς ρωμαϊκῶν χρόνων ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας χριστιανικοῦ κιονοκράνου ἀποκεκρουσμένου καθ' ὅλας τὰς πλευράς (0,31×0,23 πάχ. 0,115 ὕψ. γραμμ. 0,025). Τὸ τμῆμα τῆς ἀριστ. πλευρᾶς τοῦ κιονοκράνου διασῴζει ἀνάγλυφον σταυρὸν μεταξὺ φύλλων μαλακῆς ἀκάνθου· εἶναι ἓν τῶν ἀνωτέρω ἐξετασθέντων κιονοκράνων (βλ. εἰκ. 182) τῆς βασιλικῆς, εἰς τὸ μέσον κλῖτος τῆς ὁποίας καὶ ἀνευρέθη.

1. — — *κιε* — — *νι* —
2. — — *εως τιμια* — —
3. *μενους π* — —
4. — — — *Ηηλευ θ* — —
5. — — — *ωρας ε* — —
6. — — — *υπερ αι* — —
7. *ως τι* — —

24. — Βάσις ἀνδριάντος (ὕψ. 0,35. πλ. 0,50, πάχ. 0,60. γρ. ὕψ. 0,015) περιέχουσα πράξεις ἀπελευθερώσεως δούλων τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, δημοσιευθεῖσα ἐν μέρει πλημμελῶς.

Ἡ βάσις αὕτη βραδύτερον μετ' ἄλλων λίθων ἐνεπιγράφων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν παλαιοχριστιανικῶν μετηνέχθη ὑπὸ Ἀρβανιτοπούλου εἰς τὸ ἐν Βόλῳ Μουσεῖον. Τῷ 1919, ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων ὤν, παρετήρησα ὅτι ἡ βάσις ἔφερε καὶ ἐπὶ τῆς πλαγίας πλευρᾶς ἑτέραν ἀναγραφὴν πράξεων ἀπελευθερωτικῶν ἀνέκδοτον ἔτι.

Τούτου δ' ἕνεκα δημοσιεύομεν ἀμφοτέρας τὰς ὄψεις τοῦ λίθου ἐνταῦθα, τὸ μὲν ἐπιδιορθοῦντες τὴν πρώτην ἔκδοσιν, τὸ δὲ παρέχοντες τὴν ἀνέκδοτον.

Ὄψις Α΄ πλευρᾶς.

[illegible] ΑΔΟΥΤΟΥΛΕΟΝΤΟΣΚΑΙ [illegible]
[illegible] ΛΕΟΝΤΟΣΤΟΥΙΟΥΛΥ [illegible]
[illegible] ΝΘΥΟΥΑΝΤΙΜΑΧΑΑΠΟ
[illegible] ΟΥΣΤΡΑΤΟΝΙΚΟΥ
5 [illegible] ΟΜΟΛΩΟΥ
[illegible] ΤΗΥΠΟΜΕΝΩΝΟΣΤΟΥΖΩΣΙΜΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ὄψις Β΄ πλευρᾶς.

[illegible] ΡΧΟΥΤΟΥΠΟ[illegible]
[illegible] ΝΟΥΣΤΡΑΤΗΓ
[illegible] ΕΥΟΝΤΟΣΤΗΣ
[illegible] ΤΗΝΕΠΙΣΤΡΑ
Τ[illegible]ΩΣΑΝΔΡΟΥΟΦΑΜΕ
ΝΟΣΑΠΗΛΕΥΘΕΡΩΣΘΑΙΚΑΙΔΕΔ
ΩΚΩΣΤΗΠΟΛΕΙΤΑΓΙΝΟΜΕΝΑΚΑΤΑ
ΤΟΝΝΟΜΟΝ[illegible]Τ[illegible]CΜ<[illegible]

Ὄψις Α΄.

Ασκληπι;] άδου τοῦ Λέοντος καὶ [illegible]
— — — — — — *Λέοντος τοῦ (υ)ἱοῦ αὐτοῦ.*
— — — — — Μη]νὸς *Θύου. Ἀντιμάχα ἀπὸ*
— — — — — — τ]*οῦ Στρατονίκου.*
Μηνὸς] *Ὁμολῴου.*
Βιο;] *τῃ ὑπὸ Μένωνος τοῦ Ζωσίμου.*

Μεθ' ὃ ἄγραφος ἐπιφάνεια τοῦ λίθου ὕψους 0,09 καὶ ἐπιφάνεια ἡμικατεργασμένη διὰ σφύρας ὕψους 0,10.

Ὄψις Β΄.

— — — — *ἀπὸ Τιμά; / ρχου τοῦ Πο*[λέ;]
μωνος — — — — — *ν / ου, στρατη*[γοῦ;]
— — — — — — *ταμι / εύοντος τῆς* [πόλεως]
τὴν δεῖνα ἐξάμηνον;] τὴν ἐπὶ στρα [τηγοῦ]
— — — — — — *Σ] ωσάνδρου, ὁ φάμε-*
νος ἀπηλευθερῶσθαι καὶ δεδ-
ωκὼς τῇ πόλει τὰ γινόμενα κατὰ
τὸν νόμον [Χ = *δηνάρια* ΚΒ< *]* — — *τ* — — ΟΜ< — —

Καὶ ἐνταῦθα, ἀποκεκρουσμένου ὄντος τοῦ λίθου κατὰ μῆκος καὶ εἰς ὕψος 0, 10, λείπει ἡ συνέχεια τῆς ἐπιγραφῆς.

Ἐκ τῆς προκειμένης ἐπιγραφῆς λείπουσι τὰ ὀνόματα τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ταμιῶν, διεσώθησαν δὲ τὰ ὀνόματα δύο θεσσαλικῶν μηνῶν *Θύου* καὶ *Ὁμολῴου*, γνωστῶν καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων θεσσαλικῶν ἐπιγραφῶν (περὶ τῶν μηνῶν πρβλ. G. Reusch, De manumissionum praetoribus apud Thessalos, dissert. Halle S. 1908, σελ. 124 καὶ ἑξῆς.)

Τὸ καταβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἀπελευθέρου τίμημα εἰς τὸ ταμεῖον ἦτο δηνάρια ΚΒ< ἤτοι δηνάρια εἴκοσι δύο ἥμισυ.

Ἐν τῷ *Δελτίῳ* Φιλαρχ. Ἑτ. «Ὄρθρυος» (Ζ΄, 1911, 35, 9) ἐδημοσιεύθη πλημμελῶς:

Στίχ. 1. ΛΔΩΝ ἀντὶ ΑΔΟΥ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Στίχ. 3. Μ ΘΥΟΥ ἀντὶ Ν ΘΥΟΥ, διότι ὁ χαράκτης ἔγραψε συντετμημένην τὴν λέξιν [ΜΗ]Ν. ἀντὶ ΜΗΝΟΣ.

Στίχ. 6. ΝΗΥΠΟΜΕΝΩΝΟΣ κλπ. ἀντὶ --- ΤΗ ΥΠΟΜΕΝΩΝΟΣ κλπ. Τὰ δ' ἐλλείποντα γράμματα συμπληρούμενα ἀποτελοῦσι τὸ ὄνομα [ΒΙΟ] ΤΗ.

Στίχ. 2. ΙΟΥ ὁ χαράκτης συγχυσθεὶς ἐκ τοῦ προηγουμένου ἄρθρου ἔλαθε τοῦ ἀρκτικοῦ Υ τῆς λέξεως ΥΙΟΥ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ

1. Πλὰξ λίθου ὑποφαίου τεθραυσμένη κάτω καὶ δεξιὰ(0,29 × 0,24 πάχ. 0,03 ὕψ. γραμμ. 0,03). Τὰ γράμματα ἰσομεγέθη βαθέως καὶ ἐπιμελῶς κεχαραγμένα.

1. *Μνῆμα ἔ[νθα κ]*
2. *ατάκ ⟨ει⟩ τ ⟨αι⟩ Σ[έργ;]*
3. *ιος ἀναγ [νώστης . . . .*
3. *ιπ΄ (;). Εἴ τις [τολμήσει]*
5. *ἀν ⟨οἰ⟩ ξ [αι ; . . .*
6. *των κ. . . . . .*

στ. 4. ιπ᾽ μετὰ σημείου συντμήσεως (;).

Ἡ ἐπιγραφὴ ἀνάγεται εἰς τὴν γνωστὴν κατηγορίαν χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν συνεχιζουσῶν ἀρχαῖον ἔθος, ἐν αἷς εὕρηνται ποικίλα ἀναθέματα κατὰ τῶν ἐπιχειρούντων βεβήλωσιν τῶν τάφων (βλ. Κ. Κωνσταντοπούλου ἐν «Ἁρμονία» Ἀθῆναι 1900, σελ. 21 ἔνθα καὶ τὰ παράλληλα)· πρβλ. καὶ τὴν ἀνωτέρω ὑπ᾽ ἀριθ. 12 ἐπιγραφὴν ρωμαϊκῶν χρόνων).

2. Πλὰξ λίθου φαιοῦ τεθραυσμένη εἰς τρία τεμάχια συναρμόζοντα ἀκριβῶς (0,45 × 0,49 πάχ. 0,03 ὕψος γραμμάτων 0,04).

Γράμματα σχεδὸν ἰσομεγέθη ἐπιμελῶς κεχαραγμένα.

1. *Μνημ⟨εῖ⟩ον*
2. *διαφέρον*
3. *Πέτρου Ἀν-*
4. *τιοχέ⟨ω⟩ς*
5. *καὶ Δημ[ητρίου]*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἐπεκαλέσθημεν καὶ ἀνωτέρω (βλ. σελ. 17) πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐμπορικῆς σημασίας τῆς ἀνασκαπτομένης πόλεως.

3. Πλὰξ λευκοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουσμένη καθ' ὅλας τὰς πλευράς (0,17 × 0,16, ὕψος γραμμάτων 0,03). Γράμματα ἰσομεγέθη.

1. *[Μη] μόρι [ον]*
2. *[Χ;] αρτοκ [ράτους;]*
3. *ε; θυαι . . ν*
4. *κ. . . ω κ⟨εῖ⟩τ⟨ αι ⟩ . .*

4. Πλὰξ λευκοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουσμένη καθ' ὅλας τὰς πλευράς (0,25 × 0,20, ὕψος γραμμάτων 0,03).

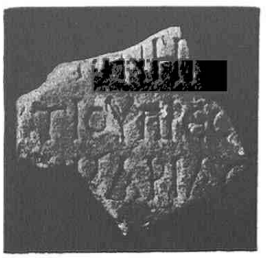

1. *Μνῆμ [α] . . .*
2. *τίου πρεσ [βυτέρου]*
3. *. . Μαρίας . . . .*
4. *. . ο . . . (συμβίου;)*

5. Πλὰξ λευκοῦ μαρμάρου τμήματος κορμοῦ κυλινδρικοῦ κίονος (0,10 × 25, πάχ. 0,05, ὕψος γραμμάτων 0,05.) Ἐν τῷ μέσῳ μονογραμματικὸς σταυρὸς καὶ ἑκατέρωθεν τῆς βάσεως αὐτοῦ Α - Ω.

1. *Μη* [μό] *ριον*
2. *Δομνίνου*

6. Στήλη ἐπὶ λίθου λευκοῦ τοξωτὴ ἄνω (0,46 × 0,54 πάχ. 0,04, ὕψος γραμμάτων 0,04). Μικροὶ σταυροὶ ἐν τῷ μέσῳ ἄνω καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιγραφῆς· ἐν τέλει μεγαλύτερος σταυρὸς ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ μεγάλα φύλλα κισσοῦ. Τὰ γράμματα βαθέως κεχαραγμένα σχεδὸν ἰσομεγέθη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

1. Ἔνθα κατά-
2. κ ⟨εις⟩ τ ⟨αι⟩ ὁ τῆς εὐλαβοῦς
3. μνήμης Πέτρος Ἀν-
4. αγν ⟨ώ⟩ στης καὶ ἡ σύν-
5. βιος αὐτοῦ Εἰρ ⟨ή⟩ νη ἔχ⟨ω⟩ν
6. τὴν μέθ ⟨ο⟩ δον κραν-
7. βιτας.

Σημειωτέα ἡ ἐναλλαγὴ τοῦ C καὶ ⊏. Τὸ ι μετὰ δύο στιγμῶν ἄνω (ϊ).

Στ. 6-7 ἔχ⟨ω⟩ν τὴν μέθοδον (ἐπάγγελμα;) κρα⟨μ⟩βιτᾶς (ἐκ τοῦ κράμβη; = λαχανοπώλης ἢ κηπουρός;)

7. Πλὰξ ὑποκυάνου ἐγχωρίου μαρμάρου ἀποκεκρουσμένη κάτω καὶ δεξιά (0,15 × 0,30, ὕψος γραμμάτων 0,03) ἐλλείπει τὸ ἥμισυ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς. Ἄνωθεν τῆς ἀρχῆς σταυρός.

1. Μνῆμα δ [ιαφέρων] . . .
2. ἐπαρχι [ακοῦ;] . . . . .
3. ἀπετε [λειώθη;] . . . .
4. τὸ πεδ [ίων;] . . . .
5. Ματ̈ου . . .
6. Ημ [έρᾳ] ε΄.

8. Στήλη ἐκ λευκοῦ ἐγχωρίου λίθου, ἀποκεκρουσμένη ἀπὸ τοῦ μέσου καὶ ἄνω (0,75 × 0,45, ὕψος γραμμάτων 0,035-0,04). Τὸ κάτω μέρος ἀκατέργαστον. Τὸ τέλος τῆς ἐπιγραφῆς δηλοῦται διὰ σταυροῦ καὶ φύλλου κισσοῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

[Μνημεῖον]

1. *[διαφέρον τὰ] Ἰοήλ (;)*
2. . . . . *Πρόβου Πέ-*
3. *[τρου;] .. ας κ ⟨αἰ⟩ Συμε*
4. *[ών;] . . ου τῶν νέων*
5. *Ἀμήν.*

Στ. 3. Σημειωτέα ἡ σύντμησις τοῦ καὶ - καὶ ὁ τύπος τοῦ Υ ἐν λέξει Συμεών· τὸ τελευταῖον πιθανῶς ἐξ ἀμελείας τοῦ χαράκτου.

Στ. 4. συμπίλημα τοῦ ου.

9. Πλὰξ λίθου φαιοῦ ἐγχωρίου (0,44 × 0,37, ὕψος γραμμάτων 0,035). Ἄνω ἐν τῷ μέσῳ σταυρός, ἐκ τῶν ἄκρων τῆς ἐγκαρσίας κεραίας τοῦ ὁποίου κλαδίσκοι ἀπολήγοντες εἰς φύλλα κισσοῦ· κάτω περιστερὰ ραμφίζουσα κλαδίσκον ἀπολήγοντα εἰς μέγα φύλλον κισσοῦ καὶ ἐν τῷ μέσῳ μικρὸς σταυρός.

Ὁμοίως ἕτεροι δύο σταυροὶ ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει τῆς ἐπιγραφῆς. Ἡ ἐπιγραφὴ κεχαραγμένη ἐπὶ ἀρχαιοτέρας — ρωμαϊκῶν χρόνων — ἐπιγραφῆς, ἐξ ἧς διετηρήθησαν ἀριστερὰ τῆς περιστερᾶς τὰ γράμματα ΦΡΟ . . . ΙΑ καὶ ἕτερα ἴχνη γραμμάτων εἰς 2αν 4ην καὶ 5ην σειράν.

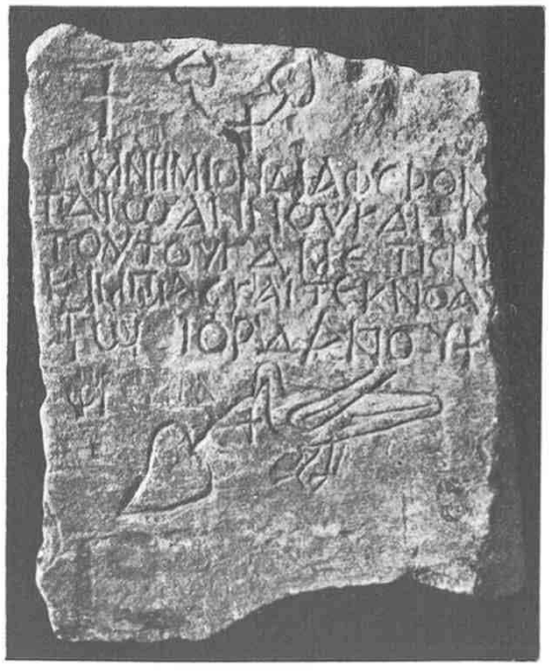

1. *Μνημεῖον διαφέρον*
2. *τὰ Ἰωάννου καὶ τ ⟨ῆ⟩ς*
3. *τούτου γαμετ ⟨ῆ⟩ς Νι-*
4. *κίμπας καὶ τέκν ⟨ου⟩ αὐ-*
5. *τῶ [ν] Ἰορδάνου.*

Τὸ ὄνομα Νικίμπα ἀσύνηθες· ἀξιοσημείωτον τὸ ὄνομα τοῦ τέκνου τῆς οἰκογενείας (Ἰορδάνης)· πιθ. οἰκογένεια χριστιανικὴ ἐξ Ἰουδαίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

10. Πλὰξ λίθου λευκοῦ ἀποκεκρουσμένη δεξιὰ καὶ κάτωθεν (0,34 × 0,20, ὕψος γραμμάτων 0,08). Ἑκατέρωθεν τοῦ στ. 1 σταυροί. Ἀξιοσημείωτος ὁ τύπος τοῦ Λ.

1. *Κυριδί-*
2. *ωνος*
3. *μνημ⟨εῖ⟩ο(ν)*

11. Στήλη ὑπολεύκου λίθου (1,00 × 0,40, ὕψ. γραμμ. 0,02-0.03) τοξωτὴ ἄνω· ἡ ἐπιγραφὴ κεχαραγμένη ἐπὶ τοῦ λαξευθέντος ἄνω τμήματος πλακὸς πιθανώτατα σαρκοφάγου ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἀνευρέθη εἰς ἀγρὸν Χρ. Ἀξαρλῆ παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν ἔξωθεν τῆς κωμοπόλεως (βλέπε ἀνωτ. σελ. 15).

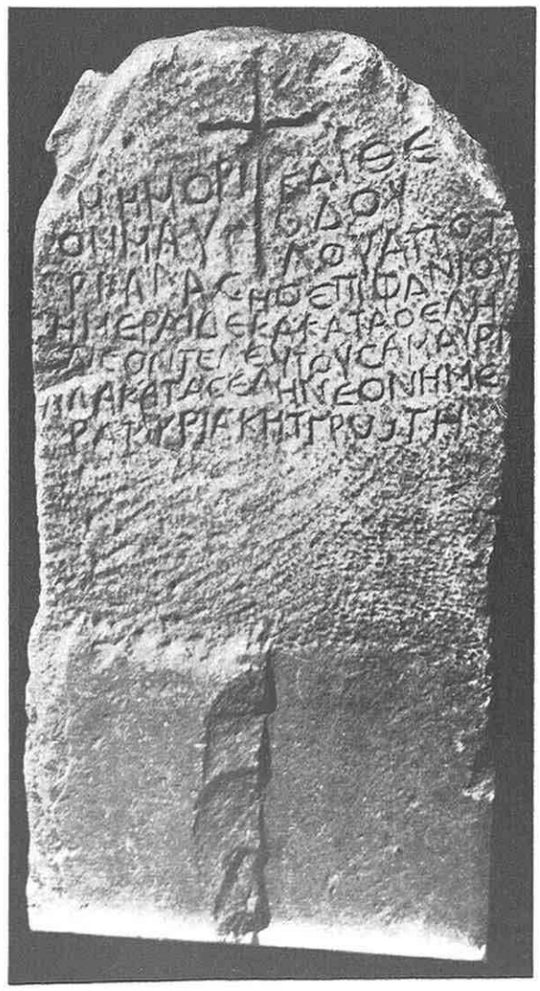

1. *Μημόρι-* | *καὶ Θε-*
2. *ον Μαυ-* | *οδού-*
3. *ρίλλας* | *λου ἀπὸ τ-*
4. *ῆ⟨ς⟩ Ἐπιφαν⟨ί⟩ου*
5. *ἡμέραι δέκα, κατὰ ⟨σ⟩ελη-*
6. *νέον τελευτοῦσα Μαυρί-*
7. *λλα. Κατὰ σεληνέον· ἡμέ-*
8. *ρα Κυριακὴ πρώτη.*

Τὸ C δὶς ὡς Ο. Στ. 5-7. *Κατὰ σεληνέον* (;).

Ἡ ἐπιγραφὴ ἀξιόλογος διὰ τὰ παρεχόμενα χρονολογικὰ ὀνόματα (κατὰ σεληνέον) καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

τὰς ἀναφερομένας ἑορτὰς καὶ τακτὰς ἡμέρας (ἡμέραι δέκα ἀπὸ τῆς Ἐπιφανίου – ἡμέρας ἡ ἑορτῆς – ἡμέρα Κυριακὴ πρώτη).

Τὰ Ἐπιφάνια ἢ Θεοφάνια, ὡς γνωστόν, γενικῶς μὲν πρὸ τοῦ Δ΄ αἰῶνος ἦσαν ἡνωμένα μὲ τὰ Χριστούγεννα κατὰ τόπους δὲ ἀπὸ τοῦ Πάπα Ἰουλίου (336-52). Εἰς Ἀντιόχειαν τῷ 376 εἰσήχθη τὸ πρῶτον ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων. Τὴν ἀρχαίαν ἑνότητα τῶν δύο τούτων ἑορτῶν ἐτήρησεν ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ δωδεκαημέρῳ καὶ ἐν τῇ ὁμοιότητι τῶν ἀκολουθιῶν (Πρβλ. Ρομπότου, Λειτουργική, Ἀθῆναι, 1869, σ. 220). Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην θὰ ἑρμηνεύσωμεν καὶ εἰς ἰδίαν μελέτην.

12. Πλὰξ λευκοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουσμένη κάτω καὶ ὀλίγον κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευράν (0,25 × 0,27, ὕψος γραμμάτων 0,11). Γράμματα ἀνισομεγέθη βαθέως ἀλλ' ἀμελῶς κεχαραγμένα.

1. *Ε] ἰρήνης δια-*
2. *κόνου καὶ Ζωῆ-*
3. *ς τῆς δούλη-*
4. *ς μου ἣν Κ [ύριος]*
[παρελάβετο ;]

13. Στήλη ἐγχωρίου ὑποφαίου λίθου, ἀπολήγουσα εἰς ἀέτωμα μετ' ἀκρωτηρίων ἐφθαρμένων (0,71 × 0,36 πάχ. λίθου 0,08 ὕψ. γραμ. 0,025). Ἐπὶ τοῦ ἀετώματος ἐν τῷ μέσῳ σταυρός. Ἡ στήλη εὑρέθη ἔνθα καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 12 ἐπιγραφή.

\+

1. *Μνημηον δια*
2. *φέρον τὰ Ἰσιδο*
3. *ρο κηπουρο σὺν*
4. *τη συνβιο αὐτοῦ*
5. \+ *Κοσμία* —

Στ. 1. μνημ ⟨εῖ⟩ον. Στ. 2-3 Ἰσιδ ⟨ώ⟩ρ ⟨ῳ⟩ κηπουρ ⟨ῷ⟩. Στ. 4. τ ⟨ῇ⟩ συ ⟨μ⟩βί ⟨ῳ⟩. Στ. 5. Κοσμί ⟨α⟩.

14. Πλὰξ λευκοῦ μαρμάρου, τεθραυσμένη κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς· τεμάχιον κορμοῦ κυλινδρικοῦ κίονος (0,45 × 0,29 πάχ. 0,20, ὕψ. γραμμ. 0,04). Εἰς ταινίαν ἄνω καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιγραφῆς κεχαραγμένοι σταυροί· ἀνευρέθη ἔνθα καὶ ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφή.

\+ \+ \+

\+ *Ἔνθα κ[ατάκει]*
2. *τε Θωμ[ᾶ...*
3. *.. πρεσ[βυτ]*
4. *ερου ....*

Στ. 1-2 κ[ατάκει]τ ⟨αι⟩.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

15. Πλὰξ λίθου ἐγχωρίου ὑποκυάνου, τεθραυσμένη εἰς τρία ἄνισα τεμάχια ἐφαρμόζοντα· ἐλλιπὴς δεξιὰ καὶ κάτω (0,78×0,55 πάχ. 0,03, ὕψ. γραμ. 0,05). Τὴν ἐπιγραφὴν παρεθέσαμεν ἀνωτέρω (βλ. σελ. 6 καὶ εἰκ. 6) πολλάκις δὲ ἐμνημονεύσαμεν αὐτὴν ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ.

1. *Ἐπὶ Ἐλπιδίου τοῦ*
2. *ἁγιω(τάτου) ἐπισκό(που)*
3. *Στέφανος ὁ ἐλάχ(ιστος)*
4. *Διάκο(νος) ὑπὲρ εὐχῆς*

Σημειωτέαι αἱ συντμήσεις τῶν λέξεων: ἁγιωτ(άτου) ἐπισκό(που) ἐλάχ(ιστος) διάκο(νος). Τὴν ἑρμηνείαν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τὸν χρόνον τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Ἐλπιδίου εἴδομεν ἀνωτέρω.

16. Πλὰξ λίθου φαιοῦ ἀποκεκρουσμένη πανταχόθεν (0,34×0,24 ὕψ. γραμ. 0,045). Καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην παρεθέσαμεν ἀνωτέρω (βλ. σελ. 5 εἰκ. 5) ὡς ἀπόδειξιν τοῦ ὀνόματος τῆς ἀνασκαπτομένης πόλεως.

1. . . . . .
2. *π(;) ο γ α . . .*
3. *Π]αυλου ὁ [ιακο]*
4. *νου Θειβῶ[ν]*
5. *χ;] ερε το κεχ [αρισμένο*

Στ. 4. Θ⟨η⟩βῶ[ν] – Στ. 5. Χ] ⟨αῖ⟩ρε; τ⟨ῷ⟩ κεχ[αρισμένῳ;].

17. Πλὰξ ἐγχωρίου πρασινόχρου λίθου πανταχόθεν ἀποκεκρουσμένη (0,30×0,19 πάχ. 0,02 ὕψ. γρ. 0,04-0,035). Εὑρέθη εἰς δάπεδον ἀριστεροῦ διαμερίσματος αἰθρίου τῆς βασιλικῆς Β. ἀνεστραμμένη (τὴν ὀπισθίαν ὄψιν βλ. ἐν εἰκ. 161 ἀριστερὰ μετὰ σταυροῦ καὶ πλαγίας γραμμῆς (Χ;)

1. *[Μν]ημιον [διαφέρον . .*
2. *. . . . οικ κο . . . . .*
3. *. . . ι γενα . . . .*
4. *. . . καὶ πρα . . . .*
5. *. . κιτε κ . . .*
6. *ος ⊹*

18. Στήλη ἐπιμήκης πρασινοφαίου ἐγχωρίου ἀκατεργάστου λίθου (0,93×0,44 ὕψος γραμμ. 0,04).

1. *Ἔνθα κιτ*
2. *ε Σύμφορος*

⊹ ⊹ ⊹ ⊹

3. *Ριχομιδῶν Μ*
4. *αγιρος.*

Στ. 1-2 κιτε . . κεῖται. Στ. 3-4 μάγ⟨ει⟩ρος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

19. Στήλη ἐπιμήκης λίθου λευκοῦ (0,90,×11 ὕψ. γραμμ. 0,025).

1. Μνη-
2. μιον
3. Ανθεμίου
4. κριπιδα
5. ρίων + + +

20. Στήλη ἀκατεργάστου ἐγχωρίου μελανοφαίου λίθου ἀποκεκρουσμένη δεξιὰ (0,55 ×0,25 ὕψ. γραμμ. 0,05).

1.	*Πρω*	*Προ-*
2.	*βατι*	*βάτι ⟨ ε ⟩*
3.	*ευμυρι*	*εὐμοίρει*

Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ἀναλογίαν πρὸς γνωστὰ ἀρχαιότερα χαράγματα ἐν Ρώμῃ, περὶ ὧν βλέπε ἐν Kaufmann, Handb. d. christl. Epigraphik, Freiburg, 1917 σ. 297 κέ., ἔνθα μάλιστα εὕρηται ὁ αὐτὸς τύπος: ευμυρι ἀντὶ εὐμοίρει.

21. Πλὰξ λευκοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουσμένη ἄνω καὶ δεξιὰ λοξῶς, σῳζομένης ἐν μέρει τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς (0,11×0,10 ὕψ. γραμμ. 0,03).

[Μνημεῖον]
1. διαφ [έρον τὰ]
2. Ὀνη [σίμου ἀ]
3. ναγ [νώστου;]
4. ο . . . . .

22. Στήλη λευκοῦ ἐγχωρίου λίθου (0,74×0,14, ὕψ. γραμμ. 1,05). Κιονίσκος ἀποκεκρουσμένος καὶ ἀπεσχισμένος ἄνω καὶ κάτω.

1. [Μνημεῖ] ον διαφέρ [ον τὰ]
2. Ἰ] ωάννου κ [αὶ
3. τῇ συνβίο αὐ [τοῦ. . . .

Στ. 3. *Τῇ συνβίο . . . .* ἀντὶ συμβίῳ. Σημειωτέα ἡ συνένωσις τοῦ Η μετὰ τοῦ Ⅽ καὶ ἡ ἐν τέλει ἀμελὴς γραφὴ τοῦ Α, οὗτινος ὁ χαράκτης παρέλειψε τὴν δεξιὰν πλαγίαν κεραίαν.

23. Πλὰξ λίθου λευκοῦ (0,35×0,25, ὕψ. γραμ. 0,05). ἀποκεκρουσμένη ἀριστερά.

1. [Μν] η μηον . . .
2. [Εὐ] τυχίω
3. [πρ] εσβυτε-
4. ρ] ου.

Στ. 1. Μνημηον ἀντὶ μνημεῖον· τὸ ἐν τῷ μέσῳ μ ἔχει τὴν μορφὴν τοῦ υ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

24. Πλὰξ ἐγχωρίου λίθου (0,36×0,34, ὕψ. γραμ. 0,09).

1. *Μνημεῖον*
2. *Ἀγαθοκλῆ δια-*
3. *φέροντι Φλωρεν-*
4. *τί + ου*

25. Στήλη ἐκ λευκοῦ ἐγχωρίου λίθου (0,75×0,14, ὕψ. γραμμ. 0,06).

\+ ΑΝΤΩ
ΝΙΝΟ [ς;]
ΜΑΡΑ [ν ἀθά;]

26. Πλὰξ λευκοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουσμένη δεξιὰ καὶ κάτω (0,13×0,10, ὕψ. γραμμ. 0,02-0,03). Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως ὑπάρχουσι γλυφαί, ἤτοι προέρχεται τὸ τμῆμα ἐκ παλαιοτέρου ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους. Ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι κεχαραγμένη ἐπτάφωτος λυχνία εἰς τὸ σύνηθες ἐν ἰουδαϊκαῖς ἐπιγραφαῖς σχῆμα.

Ἀνευρέθη εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἀνατολικοῦ προσκτίσματος τῆς βασιλικῆς παρὰ τὸν λιμένα καὶ ἀποδεικνύει, ὡς εἴδομεν, τὴν ἐμπορικὴν σημασίαν τῆς πόλεως κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους.

Μν [ῆμα . . . .
νος καὶ . . . . .
ἔτη σ (ιν ;
α. τ.

Σημ. — Αἱ ὑπ' ἀριθ. 2, 4-6, 8-9, 15, 18-20 καὶ 22-23 χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί, ἀνευρεθεῖσαι πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν, ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἐν *Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι* τοῦ ἔτους 1915 σελ. 80-82 καὶ ἐν *Byz.-neugr. Jahrb.* I, 1920 σ. 389-394.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΑΙ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ

ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

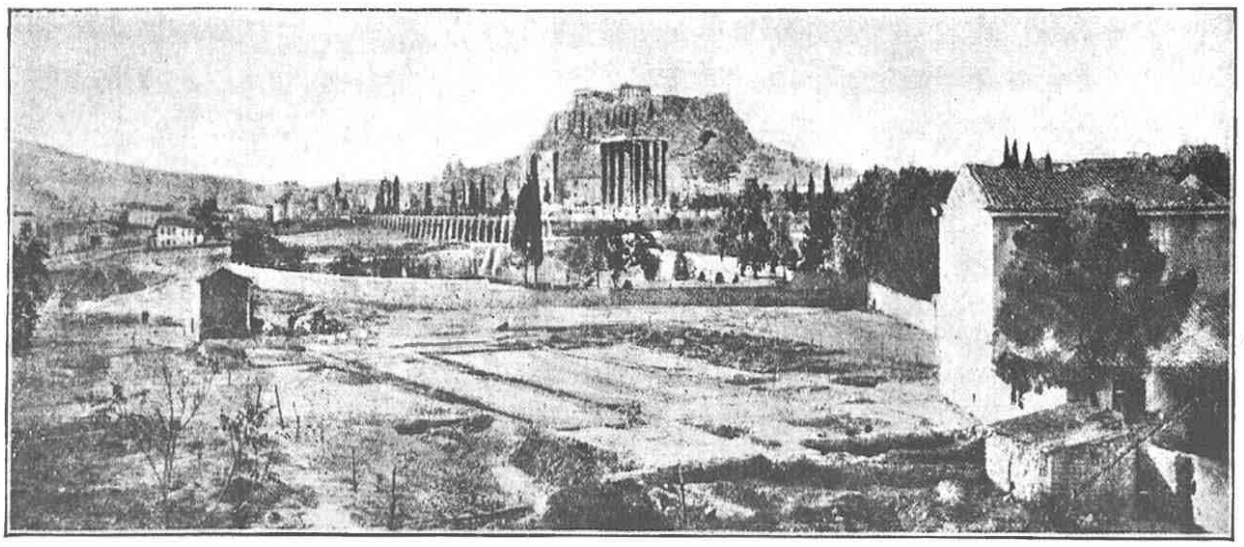

Εἰκ. 1. Τὰ ἀνευρεθέντα θεμέλια παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς παρὰ τὸ ἐν Ἀθήναις Ὀλυμπιεῖον.

ΑΙ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αἱ κατὰ τὴν τελευταίαν κυρίως δεκαετίαν ἐνεργηθεῖσαι ἀνασκαφαὶ χριστιανικῶν μνημείων ἐν Ἑλλάδι ἔφερον εἰς φῶς σειρὰν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν, διὰ τῶν ὁποίων διαφωτίζεται πλέον ἱκανῶς ἡ ἀρχαία χριστιανικὴ τέχνη τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Πρὸ τῶν ἐργασιῶν τούτων ἐλάχιστα μνημεῖα ἦσαν γνωστά, διὸ καὶ εἰς τὰ γενικώτερα περὶ ἀρχαίας χριστιανικῆς τέχνης ἔργα δὲν συγκαταλέγονται αἱ κυρίως ἑλληνικαὶ χῶραι μεταξὺ τῶν μεγάλων ἐπαρχιακῶν κύκλων, οἷον: Μικρᾶς Ἀσίας, Αἰγύπτου, Συρίας, βορείου Ἀφρικῆς κλπ. ἔνθα ἡ παλαιὰ χριστιανικὴ τέχνη ἀνεπτύχθη[1].

Αἱ ἐξ ἐκκλησιαστικῶν καὶ φιλολογικῶν καθόλου πηγῶν — ἰδιαίτατα δὲ ἐπιγραφικῶν μνημείων[2] — πληροφορίαι διὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐποχήν, ἂν καὶ εἶναι ἐλάχισται, δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς βάσις διὰ τὴν ὀρθὴν ἐξήγησιν τῶν ἔργων τῆς τέχνης· ἀφ' ἑτέρου αὐτὰ τὰ μνημεῖα δύνανται ἐνιαχοῦ νὰ χύσωσι φῶς εἰς μίαν περίοδον τοσοῦτον σκοτεινὴν διὰ τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ὡς εἶναι ἡ παλαιοχριστιανικὴ ἐποχή.

Ὅθεν πρὸς κατανόησιν τῶν κατωτέρω ἐξεταζομένων παλαιῶν χριστιανικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος προτάσσομεν ἐνταῦθα συντόμως τὰς γνωστὰς μέχρι τοῦδε εἰδήσεις περὶ τοῦ ἀρχαίου χριστιανισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν κυριωτέρων ἑλληνικῶν κέντρων ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ ἀρχαίου αὐτῶν βίου.

1 Βλ. G. Millet, L'école grecque dans l'architecture byzantine, Paris, 1916, σ. 2 κέ. ἔνθα τίθενται ἐκτὸς ἐξετάσεως τὰ πρὸ τοῦ 9ου αἰ. χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος, καθόσον μνημεῖα τοιαῦτα κατὰ τὸν συγγραφέα «ne nous fourniront que des indices».

2 Βλ. τὰς χριστιανικὰς ἐπιγραφὰς τῆς Ἑλλάδος ἐν CIG IV pars XL· πρβλ. καὶ εἰς ἐκδεδομένα τεύχη τῶν IG ἐγκατεσπαρμένας χριστιανικὰς ἐπιγραφὰς ἑλληνικῶν τόπων· πλήρη τὴν βιβλιογραφίαν τῶν χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν Ἀττικῆς βλέπε ἐν Γ. Σωτηρίου. Εὑρετήριον τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι. 1927 τεῦχ. Α' σ. 25 κέ. Τὰς ἐκκλησιαστ. καὶ φιλολογικὰς πηγὰς πραγθέτομεν κατωτέρω.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

α') Ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις. Κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ὁ χριστιανισμὸς εἶχεν ἐξαπλωθῆ εὐρύτατα εἰς τὰς χριστιανικὰς παροικίας τῆς *Ἀχαΐας* (ὡς ἐκαλεῖτο τότε ἡ Ἑλλάς), ἐπαρχίας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐχούσης διοικητικὸν κέντρον τὴν Κόρινθον.

Αἱ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος, εἰς ἃς μαρτυρεῖται ὅτι περὶ τὸ 300 μ.Χ. εἶχε διαδοθῆ ὁ χριστιανισμὸς καὶ ὅπου ὑπῆρχον ἐπισκοπαί, κατὰ τὰς ἐργασίας τῶν: de Boor, Duchesne, Geltzer κ. ἄ.[1] ἦσαν:

1. Ἐν ***Πελοποννήσῳ:*** ἡ Κόρινθος καὶ τὸ ἐπίνειον αὐτῆς Κεγχρεαί, τὸ Ἄργος, ἡ Λακεδαίμων, ἡ Μεσσήνη, ἡ Μεγαλόπολις, ἡ Τεγέα καὶ αἱ Πάτραι.

Ἐν ***Στερεᾷ Ἑλλάδι:*** αἱ Ἀθῆναι, τὰ Μέγαρα, αἱ Θῆβαι, ἡ Τανάγρα, αἱ Πλαταιαί, αἱ Θεσπιαί, ἡ Κορώνεια, ὁ Ὀποῦς, ἡ Ἐλάτεια, ἡ Σκάρφια καὶ ἡ Ναύπακτος.

Ἐν ***Θεσσαλίᾳ:*** ἡ Λάρισσα, αἱ Θῆβαι (σημ. Ν. Ἀγχίαλος) καὶ πιθανῶς ἡ Τρίκκη (Τρίκκαλα).

Ἐκ τῶν νήσων δὲ ἡ ***Εὔβοια*** (Χαλκίς, Κάρυστος, Πορθός), ἡ ***Αἴγινα***, ἐκ τῶν ***Κυκλάδων:*** ἡ Θήρα, ἡ Θηρασία καὶ ἡ Μῆλος (ἐξ ἐπιγραφῶν), ἐκ τῶν νήσων τοῦ ***Αἰγαίου πελάγους:*** ἡ Λῆμνος, ἡ Χίος, ἡ Μυτιλήνη (Λέσβος), ἡ Πάτμος, ἡ Ρόδος, ἡ Κῶς καὶ ἡ Σάμος(;), ἐκ τῶν ***Ἰονίων νήσων:*** ἡ Κέρκυρα καὶ ἡ Κεφαλληνία (εἰς τὴν τελευταίαν μαρτυρεῖται ἡ πόλις Σάμη ὡς δεχθεῖσα τὸν χριστιανισμὸν διὰ τοῦ καρποκρατιανοῦ αἱρετικοῦ Θεοφάνους) καὶ ἡ ***Κρήτη*** (Γόρτυς καὶ Κνωσός).

Ἂν δὲ θελήσωμεν νὰ συμπεριλάβωμεν τὴν ***Ἤπειρον*** καὶ ***Μακεδονίαν*** ἔχομεν: τὴν Νικόπολιν καὶ τὸ Βουθρωτὸν ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Μακεδονίᾳ δὲ τὴν Θεσσαλονίκην, τοὺς Φιλίππους, τὴν Βέροιαν, τὴν Πέλλαν, τὴν Πύδναν, τοὺς Στόβους καὶ τὰ Σκόπια.

Ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος, ἤτοι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὁ χριστιανισμὸς διαδίδεται καὶ εἰς πάσας τὰς λοιπὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἀντικαθιστῶν βαθμηδὸν τὴν ἀρχαίαν πίστιν. Εἰς τὰς ὑφισταμένας ἔτι ἀθίκτους πόλεις τῆς Ἀχαΐας, τῆς συμπεριληφθείσης ἤδη ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου εἰς τὴν ἐπαρχίαν (praefectura) τοῦ ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ, κλείονται διὰ διαταγμάτων τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου - ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ὁποίων πέμπτον καὶ τελευταῖον εἶναι τὸ ὑπὸ Θεοδοσίου Β΄ τῷ 426 ἐκδοθὲν - τὰ ἀρχαῖα ἱερὰ ἐξαγνιζόμενα διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ, ἢ μετατρέπονται ταῦτα εἰς χριστιανικοὺς ναούς, παρ' αὐτὰ δὲ ἱδρύονται αὐτοτελεῖς ναοὶ τῇ χορηγίᾳ πολλάκις καὶ τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς.

Ἡ ἐκ τῶν διοικήσεων Δακίας καὶ Μακεδονίας ἀποτελεσθεῖσα ἐπαρχία τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἀναδεικνύει ἐν τῇ τελευταίᾳ πέντε μεγάλας Μητροπόλεις: ***Θεσσαλονίκης*** (μετὰ τῶν ἐπισκοπῶν Μακεδονίας καὶ τῶν παρακειμένων νήσων: Θάσου, Λήμνου καὶ Σαμοθράκης), ***Λαρίσης*** (μετὰ τῶν ἐπισκοπῶν Θεσσαλίας καὶ τῶν Σποράδων νήσων), ***Κορίνθου*** (μετὰ τῶν ἐπισκο-

1 Βλ. A. Harnack, Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrh. τόμ. II Leipzig 1906³, σελ. 195 κέ. ἔνθα παρατίθενται καὶ πᾶσαι αἱ μαρτυρίαι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰς χριστιανικὰς κοινότητας τῶν κατωτέρω καταχωριζομένων πόλεων καὶ χωρῶν τῆς Ἑλλάδος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

πῶν Στερεᾶς Ἑλλάδος, Πελοποννήσου, Εὐβοίας, Κυκλάδων καὶ Ἑπτανήσου), ***Γορτύνης*** (μετὰ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς Κρήτης) καὶ ***Νικοπόλεως*** (μετὰ τῶν ἐπισκοπῶν Ἠπείρου). Τῶν μητροπόλεων τούτων ἀναδεικνύεται ἔξαρχος καὶ προεδρεύει τῶν συγκαλουμένων γενικῶν ἐπαρχιακῶν συνόδων ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ὑπαγόμενος διὰ διοικητικοὺς κυρίως λόγους ὑπὸ τὸν Πάπαν Ρώμης. Αἱ μὴ συμπεριληφθεῖσαι τέλος ἐν τῇ διοικήσει Μακεδονίας ἑλληνικαὶ νῆσοι ἀπετέλεσαν ἰδίαν «ἐπαρχίαν τῶν νήσων» ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Ρόδου, συνδεθείσης τῆς Μητροπόλεως αὐτοῦ μετὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας[1].

β') Πολιτικὴ κατάστασις. Ἡ πολιτικὴ κατάστασις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ὁπότε ἤρχισεν ἡ ἐπικράτησις τοῦ χριστιανισμοῦ, μέχρι τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅτε αὕτη κατὰ τὸ πλεῖστον συνετελέσθη, δὲν ἔχει εἰς τὰς λεπτομερείας της ἐξακριβωθῆ κυρίως ἕνεκα τῆς σιωπῆς τῶν συγχρόνων πηγῶν περὶ τῆς ἀκριβοῦς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος[2]. Πᾶσαι ὅμως αἱ ἐνδείξεις μαρτυροῦσιν, ὅτι, παρὰ τοὺς ταραχώδεις καιρούς, τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν ἀκμαζόντων ἀρχαίων κέντρων παρέμειναν ἀνέπαφα, βλέπομεν δὲ τὸν 4ον αἰῶνα παρακαθημένους εἰς τὰς συγκληθείσας τῷ 325 καὶ 381 Οἰκουμενικὰς Συνόδους ἐξ ὅλων σχεδὸν τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος ἐπισκόπους.

Ἡ ἰδιάζουσα σχέσις τῶν βαρβαρικῶν φυλῶν (Γότθων, Ἀλανῶν, Ἰσαύρων κ. ἄ.) πρὸς τὸ βυζαντινὸν Κράτος ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ προσοχὴ τοῦ Κράτους, ἐστραμμένη πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἰδίως κατὰ τῶν Περσῶν, συνετέλεσαν ὥστε αἱ ἐπαρχίαι τῆς Ἑλλάδος, λησμονημέναι ἀπὸ τὸ κέντρον, νὰ παραμείνωσιν ἥσυχοι καὶ νὰ αὐξάνωσι μὲ τὰς ἰδίας αὐτῶν δυνάμεις. Μόνη ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Γότθων ὑπὸ τὸν Ἀλάριχον τῷ 395 ἐπέφερε μὲν τὴν καταστροφὴν πολλῶν μεγάλων ἑλληνικῶν κέντρων, ἀλλ' ὅπως εἰς τὰς Ἀθήνας εἰσῆλθεν οὗτος ὡς φίλος, οὕτω φαίνεται καὶ εἰς ἑτέρας πόλεις συνέβη χωρὶς τοῦτο ν' ἀναφέρεται. Ἀφ' ἑτέρου ὁ κίνδυνος τῶν Οὔννων ὑπὸ τὸν Ἀττίλαν (441) καὶ ὁ κίνδυνος τῶν Βανδήλων δὲν ἐπεξετάθη εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Προκειμένου περὶ τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ ἰδίως περὶ τῆς βασιλείας Θεοδοσίου Β' (408-450) δικαίως ὁ Geltzer ἐν τῇ ἱστορίᾳ του ἀναγράφει, ὅτι «ἐν ᾧ τὸ δυτικὸν κράτος κατέρρεε, τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ κράτους διήρχετο αἰσίως τοὺς κρισίμους τούτους χρόνους καὶ σχετικῶς ἐν ἡσυχίᾳ»[3].

Ἡ ἡσυχία αὕτη ἐν Ἑλλάδι ἐξηκολούθησε καὶ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅστις τὰς ὑπὸ τῶν Γότθων κυρίως καταστραφείσας πόλεις ὠχύρωσεν, ἐλάχιστα δέ, φαίνεται, χριστιανικὰ ἱερὰ ἀνίδρυσεν εἰς τὰς κυρίως ἑλληνικὰς χώρας, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Προκόπιον, ὅστις ρητῶς λέγει, ὅτι «ἐπ' αὐτοῦ — τοῦ Ἰουστινιανοῦ — ***ἔν τε τῇ ἄλλῃ πάσῃ Ἑλλάδι καὶ οὐχ ἥκιστα ἐν Ἀθήναις αὐταῖς οὔτε τις ἐν δημοσίῳ οἰκοδομία οὔτε ἄλλο ἀγαθὸν γενέσθαι ξυνέβη***» (Προκοπίου Ἀνέκδοτα, ἔκδ. Βόννης, III, σ. 147 κέ.).

1 Πρβλ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι Α', 1920, σελ. 2 κέ. ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία περὶ τῶν ἀρχαίων ἐπισκοπῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν σχέσεων τοῦ Πάπα Ρώμης πρὸς τὴν ἐξαρχίαν Θεσσαλονίκης.

2 Ἐν Ἑλλάδι ἡ ἐξάπλωσις τοῦ χριστιανισμοῦ ἕνεκα τῶν διωγμῶν καὶ τῆς πάλης πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν φαίνεται ὅτι εἰς δυσπρόσιτά τινα μέρη ἐπεβραδύνθη· ἀπόδειξις τούτου εἶναι ἡ ὕπαρξις ἐθνικῶν ἑλλήνων εἰς τὴν Μάνην τὸν 9ον αἰῶνα (ἐν Πορφυρογεννήτου, πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν, κεφ. 50, ἔκδ. Βόννης II, σελ. 224).

3 Ἐν Krumbacher, Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας (κατὰ μετάφρασιν Γεωργίου Σωτηριάδου ἐν Βιβλιοθήκῃ Μαρασλῆ, τόμ. Γ'. Ἀθῆναι, 1900, σελ. 254· πρβλ. καὶ Herzberg. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ ἀρχαίου βίου μέχρι σήμερον (κατὰ μετάφρασιν Καρολίδου ἐν Βιβλιοθήκῃ Μαρασλῆ, Ἀθῆναι, Α'. 1906, σελ. 93 κέ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Αἱ πρῶται ἀφ' ἑτέρου εἰσβολαὶ σλαβικῶν ἢ φιννικῶν λαῶν (Γετῶν, Ἀβάρων, Βουλγάρων) ἄρχονται μὲν ἀπὸ τοῦ 6ου αἰ. ζήτημα ὅμως εἶναι ἂν οὗτοι ἐπέφερον τότε ἐν Ἑλλάδι καταστροφάς, ἐφ' ὅσον τὸν 7ον αἰῶνα ἐπὶ Ἡρακλείου δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν καλλιτεχνικήν τινα ζωὴν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας (βλ. κατωτέρω).

Αἱ καταστροφαὶ συνετελέσθησαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὰ τέλη τοῦ 7ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 8ου αἰῶνος, ὁπότε ἀφ' ἑνὸς οἱ Σλάβοι ἐνιδρυθέντες ἐν τῇ χερσοννήσῳ τοῦ Αἵμου ἐπετίθεντο σφοδρότερον κατὰ τῶν βορειοτέρων κατὰ πρῶτον χωρῶν Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας καὶ εἶτα τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀφ' ἑτέρου οἱ Ἄραβες ἐλεηλάτουν τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους[1].

ΜΕΡΟΣ Α΄.

ΑΙ ΑΝΕΥΡΕΘΕΙΣΑΙ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἡ ἀνωτέρω συντόμως ἐκτεθεῖσα ἐκκλησιαστικὴ καὶ πολιτικὴ κατάστασις τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν ἑρμηνεύει τὰ παλαιοχριστιανικά των μνημεῖα. Τὰ μνημεῖα ταῦτα ἦσαν πρό τινος κατὰ τὸ πλεῖστον ἄγνωστα, ἐρευνηθείσης κυρίως μιᾶς μόνης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς καὶ ταύτης ἐκ μετατροπῆς-τῆς βασιλικῆς τῆς Ὀλυμπίας-ἥτις μετὰ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Στουδίου ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τῶν δύο βασιλικῶν τῆς Θεσσαλονίκης (ἁγ. Δημητρίου καὶ Ἀχειροποιήτου-ἁγ. Παρασκευῆς) ἦσαν οἱ μεμονωμένοι κρίκοι, οἱ συνδέοντες τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν βυζαντινὴν περίοδον.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τυχαῖα εὑρήματα κατὰ πρῶτον καὶ συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ μετὰ ταῦτα ἔφερον εἰς φῶς ἱκανὰ μνημεῖα — ὑπὲρ τὰ τριάκοντα — ἀναγόμενα, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἰς τοὺς μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 6ου αἰῶνος χρόνους, ἅτινα ἐπιτρέπουσι πλέον εἰς ἡμᾶς νὰ ἐξετάσωμεν αὐτὰ ὡς σύνολον καὶ νὰ διακρίνωμεν γραμμήν τινα ἐξελίξεως.

Αἱ βασιλικαὶ αὗται ἀνεφάνησαν κατὰ πρῶτον εἰς πάσας σχεδὸν τὰς μητροπόλεις τῆς Ἑλλάδος, αἵτινες ἤκμαζον μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Σειρὰ χριστιανικῶν βασιλικῶν ἀνευρέθη κατὰ τὰς ἐνεργουμένας ἀρχαιολογικὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὰ ἀρχαῖα κέντρα, διότι εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς ὀνομαστοτέρους τόπους τῆς παλαιᾶς λατρείας (Ἀκρόπολιν Ἀθηνῶν, Ἐλευσῖνα, Δελφούς, Ὀλυμπίαν, Ἐπίδαυρον, Δωδώνην κλπ.) ἐπόμενον ἦτο νὰ ὑψωθῶσι κατὰ τοὺς ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου χρόνους χριστιανικοὶ ναοὶ εἴτε χρησιμοποιηθέντων αὐτῶν τούτων τῶν ἀρχαίων μνημείων (οἷον τοῦ Παρθενῶνος, τοῦ Ἐρεχθείου κλπ.) εἴτε καὶ ἀνεγερθέντων αὐτοτελῶν κτισμάτων ἀφιερωμένων εἰς τὴν νέαν λατρείαν[2].

1 Πρβλ. τὰς ἀνωτέρω (Αἱ χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας, ΑΕ. 1929, σελ. 7 κέ.) προσαχθείσας καὶ ὑφ' ἡμῶν μαρτυρίας περὶ βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας.

2 Εἰς τὰς παλαιοτέρας ἀρχαιολογικὰς ἐρεύνας ἐν Ἑλλάδι ἑλλήνων καὶ ξένων ἀρχαιολόγων ἐνεφανίζοντο χριστιανικὰ μνημεῖα. ἅτινα ἢ δὲν ἐτύγχανον προσοχῆς ἢ ἡρμηνεύοντο ὡς μνημεῖα τῶν ἐσχάτων ρωμαϊκῶν χρόνων· οὕτως ὁ Καββαδίας ἀνευρὼν χριστιανικὴν βασιλικὴν ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐξέλαβεν αὐτὴν ὡς βασιλικὴν Ἀγορᾶς ρωμαϊκῶν χρόνων (ΑΕ. 1918 σ. 172 κέ. πρβλ. Σωτηρίου ἐν Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, 4, 1929, σ. 91 κέ.) καὶ παλαιότερον ὁ Κουμανούδης ἀνασκά-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ἀφ' ἑτέρου ἑτέρα σειρὰ χριστιανικῶν βασιλικῶν ἦλθεν εἰς φῶς καὶ εἰς τόπους, περὶ τῆς ἀκμῆς τῶν ὁποίων ἐλαχίστας μέχρι τοῦδε εἴχομεν εἰδήσεις, ὡς ἐν ταῖς θεσσαλικαῖς Θήβαις (Νέᾳ Ἀγχιάλῳ) κ. ἀλλ.

Αἱ μέχρι τοῦδε εἰς ἑλληνικὰς χώρας ἐλθοῦσαι εἰς φῶς παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ εἶναι αἱ ἑξῆς:

Α΄ Ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι καὶ Εὐβοίᾳ. *α΄ Ἐν Ἀθήναις:* Πλὴν τῆς γνωστῆς μετατροπῆς τῶν ἀρχαίων μνημείων: Παρθενῶνος, Ἐρεχθείου, Ἀσκληπιείου[1], Θησείου, καὶ ναοῦ Δήμητρος καὶ Κόρης ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἄγρας[2], προσδιωρίσθη ἐσχάτως ὡς αὐτοτελὲς χριστιανικὸν μνημεῖον τὸ κεντρικὸν κτίσμα τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ, ἀνευρέθη παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ εἰς τὸ προάστειον τοῦ Ἀδριανοῦ παρὰ τὸ Ὀλυμπιεῖον, καὶ τέλος ἀνεφάνησαν τμήματα δύο ἑτέρων βασιλικῶν, ὧν ἡ μία εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Λυκαβηττοῦ καὶ ἡ ἑτέρα παρὰ τὸ σημερινὸν μητροπολιτικὸν μέγαρον[3].

β΄ Εἰς τὰ περίχωρα τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς τὴν ὕπαιθρον καθόλου Ἀττικὴν ἀνευρέθησαν πολλαὶ ἀξιόλογοι μὲν ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον μικροτέρων διαστάσεων χριστιανικαὶ βασιλικαὶ (ἐν Ἐλευσῖνι, ἐν Ἁλιμοῦντι, ἐν Γλυφάδᾳ, ἐν Καλυβίοις Κουβαρᾶ καὶ ἐν συνοικισμῷ Ὀλύμπου παρὰ τὸ Λαύριον).

γ΄ Ἐκ τῶν παλαιοχριστιανικῶν μνημείων τῆς λοιπῆς *Στερεᾶς Ἑλλάδος* ἦλθον εἰς φῶς μέχρι σήμερον χριστιανικαὶ βασιλικαί: ἐν Δαφνουσίοις τῆς Λοκρίδος, ἐν Ὑπάτῃ (βασιλικὴ τοῦ Ἡρωδίωνος) καὶ ἐν Δελφοῖς (ἐνταῦθα πιθανώτερον εἶναι, ὅτι ἐγένετο μετατροπὴ τῆς βασιλικῆς τῆς ρωμαϊκῆς ἀγορᾶς εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, ἐξ ἧς προέρχονται κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ ὑπὸ Laurent ἐξετασθέντα γλυπτά).

δ΄ Ἐν *Εὐβοίᾳ* πλὴν τῆς βασιλικῆς τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, παραμορφωθείσης δι' ἐπισκευῶν εἰς φραγκικοὺς χρόνους[4], γνωρίζομεν μέχρι τοῦδε τὴν ὕπαρξιν ἑτέρας χριστιανικῆς βασιλικῆς ἐν Λίμνῃ, μὴ ἐξετασθείσης εἰσέτι (διασῴζεται εὐρεῖα ἡμικυκλικὴ ἁψὶς μετὰ ψηφιδωτοῦ δαπέδου, ἣν καταλαμβάνει σήμερον τὸ νεώτερον ναΐδριον τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς).

Ἐν ***Πελοποννήσῳ,*** ἀνεφάνησαν μέχρι τοῦδε χριστιανικαὶ βασιλικαὶ εἰς τὰ ἀρχαῖα ἱερά: Ἐπιδαύρου, Ὀλυμπίας καὶ εἰς τὰς πόλεις: Κόρινθον, Ἄργος, Μαντίνειαν, Νεμέαν, Τεγέαν καὶ Γεράκι (πλὴν τῶν βασιλικῶν Ἐπιδαύρου Ὀλυμπίας καὶ Κορίνθου αἱ λοιπαὶ δὲν

πτων τὸ κεντρικὸν κτίσμα τῆς βιβλιοθήκης Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις ἐξέλαβε καὶ αὐτὸς τοῦτο ὡς ρωμαϊκὸν (πρβλ. ΠΑΕ. 1885 σ. 17 κέ.), ἕτεροι δὲ ἀρχαιολόγοι τἀνευρισκόμενα ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς των παλαιὰ χριστιανικὰ ἀρχιτεκτονικὰ καὶ διακοσμητικὰ γλυπτικὰ μέλη μετετόπισαν ἐκ τῶν τόπων τῆς εὑρέσεως αὐτῶν καὶ οὕτω πλεῖστα σημεῖα ἐρεύνης ἐξηφανίσθησαν. Ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦσι διὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους ἀρχαιολόγους οἱ Laurent καὶ Strzygowski, οἵτινες διὰ τῶν μελετῶν των περὶ χριστιανικῶν Δελφῶν καὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν (Laurent, Delphes chretiennes ἐν BCH XXIII, 1900, σελ. 206 κέ. καὶ Strzygowski, Akropolis in altchr. Zeit ἐν Mitteil. d. deutsch. arch. Instituts XIV, 1899, σ. 271 κέ.), ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν εἰς τὰ κινητὰ εὑρήματα, ἐνῷ οἱ ἕλληνες ἀρχαιολόγοι εἶχον στρέψει τὴν προσοχὴν ἀπ' ἀρχῆς εἰς τὰς παλαιοχριστιανικὰς ἐπιγραφάς (πρβλ. λ. χ. Κουμανούδη, Ἀττικῆς ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιοι. Ἀθῆναι, 1871, ἔνθα παρατίθενται καὶ 85 χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ παλαιότερον Πιττάκην ἐν ΑΕ. Γ'. 1856 σ. 935 καὶ ἄλλ.).

1 Βλ. Γ. Σωτηρίου. Εὑρετήριον τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, ἔ. ἀ. Α'. σελ. 47 (εἰκ. 33 κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Lambert ἐν BCH, 1 (1887) σελ. 121 Πίν. VI, VII). Εἰς τὸ κεφ. τοῦτο γίνονται παραπομπαὶ μόνον εἰς τὰ μνημεῖα, ἅτινα δὲν ἐξετάζομεν ἐνταῦθα, δι' οὓς λόγους ἀμέσως λέγομεν ἐν τῷ κειμένῳ· εἰς τὰ ἐξεταζόμενα κατωτέρω μνημεῖα παρατίθεται ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2 Βλέπε σχεδιάσματα τοῦ ἐξαφανισθέντος ναιδρίου τούτου ἐν Stuart et Revett, The antiquities of Athens, London 1762. I chapt. II pl. I - VII.

3 Πρβλ. Εὑρετήριον ἔ. ἀ. σελ. 55 κέ. (ἡ βασιλικὴ τοῦ Λυκαβηττοῦ ἐκ τοῦ ἄρθρου τοῦ Strzygowski, ἐν Röm. Quartalschrift τοῦ ἔτους 1890 σ. 1 κέ.).

4 Βλ. περιγραφὴν ὑπὸ Strzygowski, ἐν Δελτίῳ Ἱστορικῆς Ἑταιρίας 2 (1885) σ. 711 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἔχουσιν εἰσέτι ἐπαρκῶς ἐρευνηθῆ, γνωστὰ δὲ εἶναι κυρίως τὰ ἐκ τῶν μερῶν τούτων προερχόμενα παλαιοχριστιανικὰ γλυπτὰ μέλη)[1].

Ἐν ***Θεσσαλίᾳ*** ἀνεφάνη ἀκμαῖον χριστιανικὸν κέντρον ἐν Θήβαις (Ν. Ἀγχιάλῳ), ὅπου ἦλθον εἰς φῶς δύο μεγάλαι βασιλικαὶ καὶ τρία ἕτερα παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα μὴ ἐξετασθέντα εἰσέτι[2]· ἀνευρέθησαν προσέτι χριστιανικαὶ βασιλικαὶ ἐν Δημητριάδι, εἰς θέσεις Θεοτόκου καὶ Λάϊ παρὰ τὰ χωρία Ἀργαλαστῆ καὶ Μπρομύρι τοῦ Πηλίου, πιθανῶς δὲ ὑπάρχει βασιλικὴ καὶ εἰς τὸ φρούριον Τρικκάλων ἀποδιδομένη εἰς τὸν ἅγιον Οἰκουμένιον[3].

Ἐν ***Ἠπείρῳ*** ὁμοίως ἀνεφάνη ἀκμαῖον χριστιανικὸν κέντρον ἐν Νικοπόλει μετὰ δύο μεγάλων βασιλικῶν, ἀνευρέθησαν δὲ καὶ βασιλικαὶ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Δωδώνης, ἐν Παραμυθίᾳ καὶ ἐν Βουθρωτῷ[4].

Ἐν ***Μακεδονίᾳ*** πλὴν τῶν μόνων ἐν Ἑλλάδι διασωθεισῶν ἀκεραίων παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν Θεσσαλονίκης (ἁγίου Δημητρίου καὶ Ἀχειροποιήτου) ἀνευρέθησαν αὐτόθι τὰ θεμέλια καὶ ἑτέρας β. ἐν θέσει Τούμπα. Ἐν τῇ λοιπῇ Μακεδονίᾳ ἀνεφάνησαν μέχρι τοῦδε δύο ἀξιόλογοι βασιλικαὶ ἐν Δίῳ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου (ἐξ ὧν ἡ μία μόνον ἀνεσκάφη) τρεῖς ἕτεραι βασιλικαὶ εἰς τοὺς Στόβους τῆς βορείου Μακεδονίας τῆς ἀνηκούσης σήμερον εἰς τὴν Σερβίαν[5], γνωστὴ δὲ εἶναι καὶ ἡ βασιλικὴ ἐν Φιλίπποις.

Τέλος ἐν ταῖς ***ἑλληνικαῖς νήσοις*** προσδιωρίσθησαν χριστιανικαὶ βασιλικαὶ ἐν Κερκύρᾳ (βασιλικὴ Παλαιοπόλεως), ἐν Κυθήροις (βασιλικὴ ἁγ. Γεωργίου Παλαιοπόλεως διασῴζουσα τμήματα ψηφιδωτοῦ δαπέδου παραμορφωθεῖσα δι' ἐπισκευῶν)[6], ἐν Σάμῃ Κεφαλληνίας, (τμήματα προσκτισμάτων παλαιοχριστιανικοῦ μνημείου μὴ μελετηθέντα εἰσέτι), ἐν Αἰγίνῃ, Θήρᾳ[7], Μήλῳ[8], Κρήτῃ (εἰς Λεβῆνα, διακρίνονται δὲ καὶ ἀνεξέταστα παλαιοχριστιανικὰ λείψανα ἐν Χερσοννήσῳ)[9] ἐν Χίῳ (δύο βασιλικαι), ἐν Λέσβῳ (τέσσαρες βασιλικαι), ἐν Σάμῳ[10], Ρόδῳ[11], Κέῳ[12], Κῷ[13], Καρπάθῳ, Λήμνῳ καὶ Θάσῳ.

Πολλοὶ ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε μελετηθέντων παλαιῶν τούτων χριστιανικῶν ναῶν εἶναι εὐρυχωρότατα κτίσματα, λαμπρῶς κεκοσμημένα δι' ἀφθόνου γλυπτικοῦ διακόσμου καὶ λαμ-

1 Διὰ τὰ παλαιοχριστιανικὰ γλυπτὰ Ἄργους καὶ Μαντινείας πρβλ. Millet, Ecole grecque ἔ. ἀ. σ. 2· διὰ τὰ λείψανα τῆς βασιλικῆς ἐν Νεμέᾳ βλ. C. Blegen, Excavations at Nemea 1926 ἐν Am. Journal of arch. XXXI, 1927, σ. 432 κέ. καὶ εἰκ. 9· τῆς βασιλικῆς τῆς Τεγέας (ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προβατηνοῦ) δημοσιεύονται προσεχῶς τὰ λείψανα ὑπὸ Ὀρλάνδου, τῆς δὲ βασιλικῆς τοῦ Γερακίου (τῶν ἀρχαίων Γερονθρῶν) σῴζονται τμήματα τοίχων ἐν θέσει «παλαιὰ Μητρόπολις» νοτίως τοῦ χωρίου, ἅτινα θέλω προσεχῶς διευκρινίσει καὶ δημοσιεύσει ἐν τῇ περὶ Γερακίου μελέτῃ.

2 Πρβλ. Γ. Σωτηρίου, Αἱ χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας ΑΕ 1929, σ. 13 κέ.

3 Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ φρουρίου καὶ παρὰ τὴν εἴσοδον διακρίνονται ἐλάχιστα τμήματα τοίχων χριστιανικοῦ ναοῦ καὶ φρέαρ, ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων τιμώμενα ὡς λείψανα τοῦ ναοῦ τοῦ πολιούχου τῶν Τρικκάλων ἁγίου Οἰκουμενίου.

4 Ἐν Βουθρωτῷ τῆς Ἠπείρου (ὑπαγομένω σήμερον εἰς τὴν Ἀλβανίαν) ἀνευρέθησαν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν (Ugolini) βαπτιστήριον καὶ παλαιοχριστιανικὰ λείψανα.

5 Πρβλ. Egger, Die städtische Kirche in Stobi ἐν Jahresh. d. österr. arch. Instituts XXIV, 1928, σ. 42 ἑξ.

6 Πρβλ. Γ. Σωτηρίου, ἐν Κυθηραϊκῇ Ἐπετηρίδι 1923 σελ. 314.

7 Βλ. Hiller v. Gaertringen, Thera, Berlin, 1904 σ. 195 κέ. ἔνθα παρατίθεται (εἰκ. 213) καὶ σχέδιον τῆς βασιλικῆς παραμεμορφωμένης δι' ἐπισκευῶν καὶ προσκτισμάτων.

8 Εἰς θέσιν Κλῖμα (ἀρχαίαν πρωτ. τῆς νήσου, ἔνθα καὶ ἡ ὑπ' ἐμοῦ ἐσχάτως ἐρευνηθεῖσα Κατακόμβη, βλ. Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν ὁ (1928) σ. 33 κέ.) ἀνευρέθη ἡ κολυμβήθρα βαπτιστηρίου χριστιανικῆς βασιλικῆς μὴ ἀνασκαφείσης (Annual of Britisch School II-1895/6 σ. 155 κέ.), ἧς τὰ θεμέλια εἶχε παρατηρήσῃ ἤδη ὁ Prokesch-Osten (Denkwürdigkeiten I - 1825 - σ. 537)· βλ. καὶ περὶ ἑτέρων παλαιῶν ἐκκλησιῶν Μήλου ἐν ABS ἔ. ἀ. σ. 63 κέ.

9 Τὴν πληροφορίαν περὶ λειψάνων παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς ἐν Χερσονήσῳ Κρήτης ὀφείλω εἰς τὸν ἔφορον Σ. Μαρινάτον.

10 Jahrb. d. arch. Inst. Archaologische Anzeiger 1927 σ. 399 ἔνθα παρατίθενται δεξιὰ τοῦ μεγάλου ναοῦ τὰ διευκρινισθέντα χριστιανικὰ μνημεῖα, ὧν ἀναμένεται ἡ δημοσίευσις.

11 Λείψανα βασιλικῆς μετὰ βαπτιστηρίου ἐν Ἰαλύσω - ἀνασκαφαὶ Ἰταλῶν ἀδημοσίευτοι.

12 Βλ. ἐν BCH, 1905 σ. 335 fig. 4.

13 Παρὰ Herzog, Jahrb. d. Inst. 1903, Archaol. Anzeiger 4.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

πρᾶς κατασκευῆς μωσαϊκῶν δαπέδων[1], περιβαλλόμενα συχνότατα ὑπὸ σειρᾶς προσκτισμάτων (βαπτιστηρίων, σκευοφυλακίων, κατηχουμενείων, λουτρώνων κλπ.), δι' ὧν καταδεικνύεται ἡ ἀκμαία ἐκκλησιαστικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ζωὴ τῶν χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, μὴ ὑπολειπομένων τῶν λοιπῶν συγχρόνων κέντρων: Αἰγύπτου, Συρίας, Παλαιστίνης, Μικρασίας κλπ.

Ἡ ἀκριβὴς ***χρονολογία*** τῆς ἱδρύσεως αὐτῶν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐλλείπει, δυνάμεθα ἐν τούτοις ἐκ τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ των σχήματος καὶ τῆς τεχνοτροπίας τῶν γλυπτῶν καὶ τῶν μωσαϊκῶν των δαπέδων νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὀλίγαι ἀνάγονται εἰς τὸν 4ον αἰῶνα, ἡ μεγάλη δὲ οἰκοδομικὴ ὁρμὴ παρατηρεῖται κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα, εἰς ὃν ἀνάγεται ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς τῶν ἀναγραφομένων ἐνταῦθα βασιλικῶν, εἶτα δὲ καὶ εἰς τὸν 6ον αἰ. ἤτοι τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 6ου καὶ μέχρι τῶν μέσων ἴσως τοῦ 7ου αἰ. ἔχομεν μᾶλλον ἐπισκευὰς βασιλικῶν τοῦ 5ου αἰῶνος.

Κατὰ τὸν 7ον καὶ τὸν 8ον αἰῶνα, φαίνεται, ὅτι ἐλάχιστα χριστιανικὰ μνημεῖα παρέμειναν ἄθικτα ἐρειπωθέντα καὶ ταῦτα σὺν τῷ χρόνῳ, εἰς πλεῖστα δὲ παρατηρεῖται βιαία καταστροφὴ καὶ ἰδίως πυρκαϊαὶ (τὰ περισσότερα τῶν ἀρχιτεκτονικῶν των μελῶν εὑρίσκονται ἀσβεστοποιημένα), ὀφειλόμεναι προφανῶς εἰς τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομάς (βλέπε τὴν περιγραφὴν τῶν ἐρειπίων τῶν δύο βασιλικῶν τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν). Δὲν ἔχομεν ἑπομένως εἰς τὰ ἀνευρεθέντα ταῦτα χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος πλήρη κτίρια, ἀλλ' ἐρείπια περισωθέντα μόλις εἰς μέγιστον ὕψος 1 - 2 μέτρων. Ἡ ἐπελθοῦσα ὅμως βιαία αὐτῶν κατακρήμνισις καὶ ἡ μετὰ ταῦτα ἐρήμωσις ἀφῆκαν ἐν πολλοῖς ἀνέπαφα τὰ κάτω μέρη τῶν ναῶν ὡς καὶ μέρος τῶν ἀρχιτεκτονικῶν των μελῶν οὕτως, ὥστε σπουδαῖαι λεπτομέρειαι, ἀφορῶσαι τὴν μορφὴν καὶ διάταξιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν ναῶν, τοῦ ἱεροῦ βήματος αὐτῶν, τῆς διακοσμήσεως τοῦ δαπέδου καὶ τῶν προσαρτημάτων των νὰ ἔλθωσιν εἰς φῶς.

Οὕτω διὰ τῶν νέων τούτων μνημείων πληροῦται ἐν μέγα κενὸν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, προστίθεται δὲ ἓν κεφάλαιον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τόσον ἐλλειποῦς ἀκόμη διὰ τὴν πλήρη γνῶσιν τῆς Βασιλικῆς.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἐκ τῶν ἀνωτέρω κατονομασθέντων ὑπερεξήκοντα τούτων παλαιοχριστιανικῶν μνημείων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων γνωστῶν, ἅτινα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνήκουσιν εἰς τὰς ἀνωτέρω ἐκ φιλολογικῶν πηγῶν γνωστὰς παλαιὰς χριστιανικὰς κοινότητας, τὸ ἥμισυ σχεδὸν τούτων ἔχει διευκρινισθῇ· τῶν λοιπῶν εἶναι σήμερον δύσκολος ἡ λεπτομερὴς ἔρευνα καθ' ὅσον ἄλλα ἐκ τούτων ἔχουσι τελείως ἐξαφανισθῇ (ὡς εἶναι τὰ ἐπὶ τοῦ χώρου τοῦ Ἀσκληπιείου παρὰ τοὺς νοτίους πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν χριστιανικὰ μνημεῖα, ὁ ναὸς Δήμητρος καὶ Κόρης ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἀγρας κ.ἄ.), ἄλλα ἔχουσιν ὑποστῇ παραμορφώσεις διὰ μεταγενεστέρων ἐπισκευῶν καὶ προσθηκῶν (ὡς εἶναι ἡ βασιλικὴ τῆς ἁγ. Παρασκευῆς ἐν Χαλκίδι, ὁ ναὸς τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἐν Παλαιοπόλει Κυθήρων κ.ἄ.), ἐξ ἄλλων μνημείων πάλιν ἔχομεν μέχρι τοῦδε μόνον ἐνδείξεις (γλυπτὰ καὶ μέρη χριστιανικῶν κτισμάτων, ὡς εἶναι αἱ βασιλικαί: Ἄργους, Μαντινείας, Νεμέας, Τεγέας, Γερακίου, τρία μνημεῖα τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν μὴ ἐξετασθέντα εἰσέτι, ὡς καὶ τὰ ἐν φρουρίῳ Τρικκάλων, ἐν Σάμῃ Κεφαλληνίας, Μήλῳ κ. ἄ.), καὶ τέλος ἄλλα δὲν ἔχουσιν εἰσέτι τελείως ἐρευνηθῇ καὶ δημοσιευθῇ (ὡς εἶναι τὰ εὑρεθέντα ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῶν Ἰταλῶν ἐν Ἰαλύσῳ

1 Τὴν ἐξέτασιν καὶ σημασίαν τοῦ γλυπτικοῦ διακόσμου τῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος, ὅπως καὶ τῶν μωσαϊκῶν δαπέδων, δὲν συμπεριλαμβάνομεν ἐνταῦθα· θὰ ἐξετάσωμεν καὶ ταῦτα μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν ἀνασκαφῶν, ὡς λέγομεν κατωτέρω.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ρόδου, ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς Γερμανικῆς σχολῆς ἐν Σάμῳ καὶ τὰ ἐν Κῷ, Κέῳ καὶ ἀλλ.).

Ἡμεῖς ἐνταῦθα, δημοσιεύοντες τὴν σειρὰν τῶν ὁπωσδήποτε καλύτερον μέχρι τοῦδε ἐρευνηθεισῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος, οὐ μόνον τῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀποκαλυφθεισῶν ἀλλὰ καὶ τῶν παλαιοτέρων, ἐπιχειροῦμεν μίαν πρώτην κατάταξιν αὐτῶν ἀπὸ ἀπόψεως τύπων καὶ φέρομεν εἰς φῶς τὰ ἰδιάζοντα χαρακτηριστικὰ τόσον εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν των καθόλου ὅσον καὶ εἰς τὰ μέρη των, ἵνα καταδειχθῇ κατὰ πόσον εἶναι ἐνιαῖος ὁ χαρακτὴρ τῶν ἑλλαδικῶν μνημείων καὶ ποῖαι εἶναι αἱ διαφοραὶ καὶ ἡ σχέσις των πρὸς ὅμοια μνημεῖα ἄλλων χωρῶν.

Πολλὰ καὶ ἐκ τῶν παρατιθεμένων μνημείων ἔχουσιν ἀκόμη ἀνάγκην πληρεστέρας ἀνασκαφῆς καὶ ἐρεύνης, πλὴν δὲ τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις, ὅτι καὶ εἰς ἱκανὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος κρύπτονται παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαί. Ὅταν εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον τὰ νέα ταῦτα μνημεῖα τελείως ἀποκαλυφθῶσι ἔχομεν ὑπ' ὄψει νὰ προβῶμεν εἰς δευτέραν τελειοτέραν δημοσίευσιν αὐτῶν μετὰ λεπτομερῶν σχεδίων καὶ φωτογραφιῶν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ συναδέλφου καὶ ἀρχιτέκτονος Α. Ὀρλάνδου.

Αἱ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος εἶναι πᾶσαι ἑλληνιστικοῦ τύπου, παρουσιάζουσι δὲ τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν μορφῶν, αἵτινες εἶχον ἤδη διαπλασθῆ καὶ ἐφαρμοσθῆ εἰς τὰ κτίρια τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Τὰς βασιλικὰς ταύτας δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν εἰς δύο ὁμάδας:

1. Εἰς τὰς βασιλικὰς τὰς ἐχούσας τὸν ἁπλοῦν ἑλληνιστικὸν τύπον καὶ

2. Εἰς τὰς βασιλικὰς μετὰ ἐγκαρσίου κλίτους, εἰς τὰς ὁποίας συμπεριλαμβάνομεν καὶ βασιλικὰς ἐχούσας προβληματικὸν τὸν σταυρικὸν τύπον.

Ἰδιαιτέραν ὁμάδα ἀπαρτίζουσιν αἱ ἐκ μετατροπῆς ἀρχαίων μνημείων προελθοῦσαι χριστιανικαὶ βασιλικαί, ἃς καὶ προτάσσομεν ἐνταῦθα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΕΚ ΜΕΤΑΤΡΟΠΗΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Αἱ βασιλικαὶ αἱ προελθοῦσαι ἐκ μετατροπῆς ναῶν τῆς ἀρχαιότητος εἰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας ἔχουσι κοινὸν γνώρισμα τὸν ἀντίθετον προσανατολισμὸν καὶ τὴν προσήκην τῆς ἁψῖδος εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς τοῦ ἀρχαίου προνάου πλευρᾶς. Τὸ σχῆμα τούτων, ὡς καὶ τῶν ἐξ ἄλλων μνημείων τῆς ἀρχαιότητος προελθόντων παλαιῶν χριστιανικῶν ναῶν, ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς μορφῆς τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος καὶ προσαρμόζεται πρὸς τοῦτο διὰ διαφόρων λύσεων.

Οἱ οὕτω μετατραπέντες εἰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας γνωστοὶ εἰς ἡμᾶς ἀρχαῖοι ναοὶ χωρῶν τῆς Ἑλλάδος εἶναι κυρίως ναοὶ τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν (Ἀκροπόλεως καὶ ἄστεως), ἐλάχιστοι δὲ εἰς νήσους (ὡς εἶναι λ.χ. τὸ ἱερὸν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος ἐν Σικίνῳ)· μετετράπησαν ὅμως εἰς ἐκκλησίας, ὡς εἴπομεν, καὶ κτίσματα ἑτέρας χρήσεως (τὸ λεγόμενον λ.χ. ἐργαστήριον τοῦ Φειδίου ἐν Ὀλυμπίᾳ κ. ἄλλ.)[1].

1 Εἰς τὰ κατωτέρω ἐξεταζόμενα ἀρχαῖα μνημεῖα δὲν συμπεριλαμβάνομεν, δι' οὓς λόγους εἴπομεν ἀνωτέρω, τὸν ἐξαφανισθέντα τῷ 1779 ὑπὸ Χασεκῆ ναὸν Δήμητρος καὶ Κόρης ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἀγορᾶς ἐν Ἀθήναις, καὶ τὸν «ναὸν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος» ἐν Σικίνῳ (τὸν τελευταῖον καὶ διότι βλέπομεν αὐτὸν μεταβεβλημένον εἰς μονόκλιτον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ὡς πρὸς τὸν ***χρόνον*** τῆς μετατροπῆς τῶν μνημείων τούτων εἰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας δὲν ἔχομεν μὲν ἀσφαλεῖς πληροφορίας, ὑποθέτομεν ὅμως ὅτι αὕτη συνετελέσθη κατὰ τὸν 5ον κυρίως αἰ. ἀπὸ τῶν χρόνων ἴσως τοῦ Θεοδοσίου Β΄ καὶ ἑξῆς, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ διατάγματα τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων κατὰ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, ἰδίᾳ δὲ τὸ ἐκδοθὲν τῷ 426, τὸ ἐπιβάλλον τὴν ἐξάγνισιν τῶν ἀρχαίων ἱερῶν διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ (Codex theodos. ἔκδ. Golhifredi VLI, σ. 263).

Τὰ σπουδαιότερα τῶν εἰς χριστιανικὰς βασιλικὰς μετατραπέντων μνημείων τῆς ἀρχαιότητος ἐν Ἑλλάδι εἶναι τὰ ἑξῆς:

1. Παρθενών.

Τὸ κυριώτερον μνημεῖον τῆς ὁμάδος ταύτης εἶναι ὁ περίφημος ναὸς τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Παρθενών.

Ὁ ἀρχαῖος Παρθενὼν διὰ σπουδαίων ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτοῦ μετατροπῶν μετεβλήθη εἰς χριστιανικὴν βασιλικὴν ἐπ' ὀνόματι ἴσως τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας κατὰ πρῶτον, εἶτα δὲ τῆς Παναγίας Ἀθηνιωτίσσης. Τὸ εἰς χριστιανικὴν βασιλικὴν μετατραπὲν ἀρχαῖον μνημεῖον εἶχε τρία κλίτη, ὑπερῷα καὶ δύο νάρθηκας (κυρίως Παρθενῶνα καὶ ὀπισθόδομον), προστεθείσης εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ σηκοῦ, ἔνθα ἦτο ἡ πύλη τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, μεγάλης κόγχης ἐσωτερικῶς ἡμικυκλικῆς καὶ ἐξωτερικῶς τριπλεύρου ἐξικνουμένης μέχρι τῶν κιόνων τοῦ ἀρχαίου προνάου ***(εἰκ. 2)***. Ἐκ τῶν μετατροπῶν τούτων τὰ μόνα διακρινόμενα σήμερον — μετὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ μνημείου ἐκ τῶν χριστιανικῶν λειψάνων — εἶναι (πλὴν μεταγενεστέρων τινῶν ἰχνῶν: βυζαντινῶν τοιχογραφιῶν τοῦ νάρθηκος, φραγκικοῦ κωδωνοστασίου — τουρκικοῦ μιναρὲ) κονιάματα τινὰ ἐκ τῆς ἁψῖδος ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ προνάου, ἐλαφρὰ λαξεύματα διὰ τὰς βάσεις κιόνων ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἡ θέσις τῆς πύλης τῆς ἀγούσης ἀπὸ τοῦ νάρθηκος — κυρίως Παρθενῶνος — εἰς τὸν ναὸν — ἑκατόμπεδον[1].

Ἡ βασιλικὴ περιγράφεται ὑπὸ τῶν περιηγητῶν ὡς σκοτεινὴ καὶ θολωτὴ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἐπικρατοῦντα ἐν Ἑλλάδι τύπον τῆς ξυλοστέγου, τὸν ἔχοντα ὑψωμένον καὶ ἁπλέτως φωτιζόμενον τὸ μέσον κλῖτος. Ἐπίσης διὰ τοὺς ἑλλαδικοὺς ναοὺς εἶναι σπάνια τὰ περιγραφόμενα *εὐθέα ἐπιστύλια* ἄνωθεν τῶν κιόνων, οἱ μαρμαρένδυτοι θόλοι ὡς καὶ τὸ σύστημα τῆς ὑποστηρίξεως αὐτῶν διὰ παραστάδων εἰς τοὺς τοίχους καὶ ἀντερεισμάτων ἐν εἴδει τόξων, συνδεόντων τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους πρὸς τοὺς κίονας τοῦ περιστυλίου· πάντα ταῦτα ἐγένοντο ἐκ λόγων ἀνάγκης, ἤτοι προσαρμογῆς πρὸς τὸ ἀρχαῖον κτίριον καὶ πρὸς τὸ ὑλικόν, δὲν εἶναι ὅμως ἀπίθανον ἡ ἀλλαγὴ τῶν κιόνων καὶ τῆς στέγης νὰ εἶναι μεταγενεστέρα τῆς ἀρχικῆς μετατροπῆς.

Ἡ μορφὴ τοῦ εἰκονοστασίου, ἀποκλείοντος καθ' ὅλον τὸ πλάτος τὴν βασιλικήν, ὡς

ναὸν μετὰ τρούλλου· πρβλ. Λαμπάκη, Memoirs etc. Athènes 1902, σ. 4 εἰκ. 5-6). Ἐπίσης δὲν παρατίθενται καὶ μνημεῖα μὴ διευκρινισθέντα εἰσέτι, ὡς εἶναι ἡ βασιλικὴ τῶν Δελφῶν, ἥτις, ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, πρέπει ν' ἀναζητηθῇ εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἀγορὰν δεξιὰ τοῦ ἱεροῦ, καὶ τέλος μνημεῖα, περὶ τῶν ὁποίων, ἕνεκα τῆς γενομένης καταστροφῆς τῶν χριστιανικῶν των λειψάνων οὐδὲν σήμερον δύναταί τις νὰ συναγάγῃ (ὡς εἶναι τὸ Ἀσκληπιεῖον κάτωθεν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν).

1 Λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν γενομένων ἐν τῷ Παρθενῶνι μεταβολῶν βλέπε ἐν Ad. Michaelis, Der Parthenon, Leipzig 1871, σελ. 45 κ. ἑ. ἔνθα ἡ παρατιθεμένη καὶ ἐνταῦθα κάτοψις ἐκ περιγραφῶν περιηγητῶν· πρβλ. καὶ Γ. Σωτηρίου, Εὑρετήριον τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, Α΄. Ἀθῆναι 1927, σ. 34 ἔνθα παρατίθενται καὶ τὰ γλυπτικὰ καὶ ζωγραφικὰ λείψανα τοῦ χριστιανικοῦ Παρθενῶνος, ὡς καὶ αἱ ὑπάρχουσαι περὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ Παρθενῶνος πληροφορίαι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

σημειοῦται ἐν τῇ κατόψει, δὲν εἶναι βεβαία, διότι πλὴν τοῦ Ἀνωνύμου, ὅστις ἀναφέρει τὴν «ὡραίαν πύλην» οὐδεὶς ἐκ τῶν περιηγητῶν εἶδε τὸ τέμπλον, διότι τοῦτο εἶχεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν των ἀφαιρεθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων. Τὸ σύνθρονον εἰς τὸ σύνηθες σχῆμα κατεῖχε τὸ ἡμικύκλιον τῆς ἁψῖδος, ἑκατέρωθεν δὲ δύο κίονες ἐξ ἰάσπιδος σχετικῶς μικροὶ (0.30 μ. διαμ.) ἐβάσταζον τὸ τόξον τῆς ἁψῖδος, ὅπως μεμονωμένως παρατηρεῖται τοῦτο εἰς χριστιανικάς τινας βασιλικὰς τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰ., ὡς εἰς βασιλικὰς ἐν Salona Δαλματίας,[1] ἐν Sabratha Τριπολίτιδος, ἔνθα ἀντὶ κιόνων εἶναι μαρμάρινοι πεσσοί,[2] ἐν Πριήνῃ (μεγάλη Β. παρὰ τὸ θέατρον)[3] καὶ εἰς τὴν πλαγίαν ἁψῖδα τῆς ἀρχαιοτέρας βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ Αἰγύπτου[4].

Ἡ μετατροπὴ τοῦ Παρθενῶνος εἰς χριστιανικὴν βασιλικὴν δὲν εἶναι γνωστὸν πότε ἐγένετο· θεωροῦμεν τὸν 5ον αἰῶνα ὡς τὴν πιθανωτέραν ἐποχὴν ἐκ τῆς τεχνοτροπίας μεγάλου ἀριθμοῦ χριστιανικῶν γλυπτῶν, ἅτινα εὑρέθησαν ἐν τῇ Ἀκροπόλει καὶ ἀπόκεινται σήμερον ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν.

2. Ἐρέχθειον.

Ἕτερον μνημεῖον τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν μετατραπὲν εἰς χριστιανικὴν βασιλικὴν εἶναι τὸ Ἐρέχθειον.

Κατὰ τὴν μετατροπὴν τοῦ Ἐρεχθείου ἀντικατεστάθη ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος αὐτοῦ διὰ νέου φέροντος ἡμικυκλικὴν καὶ ἐξωτερικῶς (;) ἁψῖδα, ἀφῃρέθη ὁ ἀρχικὸς μεσότοιχος ὁ χωρίζων τοὺς δύο ναοὺς τοῦ Ἐρεχθείου καὶ ἐκτίσθη δυτικώτερον (ἐπὶ τοῦ προστομαίου) ὁ τοῖχος τοῦ νάρθηκος μὲ τὰς τρεῖς αὐτοῦ πύλας. Ἡ βορεία πρόστασις ἐχρησιμοποιήθη ὡς κυρία εἴσοδος, ἡ δὲ νοτία ὡς γυναικωνίτης (;)[5].

Ἡ βασιλικὴ διῃρέθη εἰς τρία κλίτη διὰ κιονοστοιχιῶν ἐκ τεσσάρων εἰς ἑκάστην κιόνων, ἐξῶν οἱ πρῶτοι πρὸς ἀνατολὰς ἦσαν πιθανῶς πεσσοὶ ***(εἰκ. 3)***. Οἱ κίονες, ὡς ἱκανῶς ἀπέχοντες ἀπ' ἀλλήλων, συνεδέοντο ἴσως διὰ τόξων καὶ ἐβάσταζον τὸ ὑψηλότερον μέσον κλῖτος, ξυλόστεγον, φωτιζόμενον, ὡς συνήθως, διὰ παραθύρων. Τὰ πλάγια κλίτη ἐφωτίζοντο διὰ στενῶν παραθύρων, ἅτινα ἠνοίχθησαν εἰς τοὺς μακροὺς τοίχους τοῦ ἀρχαίου κτιρίου. Οἱ κτιστοὶ στυλοβάται ἦσαν κατὰ 0.50 μ. ὑψηλότεροι τοῦ δαπέδου, εἰς τὰ διάμεσα δὲ τῶν κιόνων ὑπῆρχον ἀντὶ θωρακίων μαρμάρινοι δοκοὶ χρησιμοποιούμενοι ἴσως καὶ ὡς καθίσματα.

Τὸ ἱερὸν βῆμα ἦτο τριμερὲς ἀποχωριζόμενον διὰ τέμπλου, ὅπερ δὲν περιωρίζετο εἰς τὸ μέσον κλῖτος, ἀλλ' ἐχώρει μέχρι τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων ἀποφράσσον καὶ τὰ πλάγια κλίτη. Διεσώθη ἡ μαρμαρίνη βάσις τοῦ τέμπλου ἐξ ἀρχαίου ὑλικοῦ καὶ ἓν μέγα ἀνάγλυφον θωράκιον· λαξεύματα εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῆς βάσεως μαρτυροῦσιν, ὅτι ὑπῆρχον κίονες ἑκατέρωθεν τῆς ὡραίας πύλης, στηρίζοντες πιθανῶς ἐπιστύλια καὶ ἔχοντες θωράκια κατὰ τὰς βάσεις· ὁμοίως εἰς τὰ πλάγια κλίτη ὑπῆρχον κίονες μετ' ἐπιστυλίων (ὅπως λ.χ. τὸ ἰουστινιάνειον τέμπλον τῆς Ἑκατονταπυλιανῆς), ὡς ἀποκαθίσταται καὶ ὑπὸ Meritt. Τὸ τριμερὲς ἱερὸν καὶ τὸ μέχρι τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων διῆκον τέμπλον μαρτυρεῖ ἐποχὴν ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ

1 Βλ. Gerber, Forschungen in Salona, I Wien 1917 εἰκ. 41.

2 Βλ. R. Bartoccini, Guida di Sabratha, Roma - Milano, 1927.

3 Πρβλ. Wiegand, Priene, σ. 500.

4 C. K. Kaufmann, Die Menasstadt, I Leipzig, 1910 εἰκ. 23.

5 Περὶ τῶν μετατροπῶν τοῦ Ἐρεχθείου εἰς χριστιανικοὺς χρόνους βλέπε λεπτομερῆ περιγραφὴν ἐν τῇ τελευταίᾳ περὶ τοῦ μνημείου μελέτῃ τῆς ἀμερικανικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς: The Erechtheum, Cambridge Mass. 1927, σ. 492 κέ., ἔνθα ὑπάρχει καὶ πᾶσα ἡ προγενεστέρα βιβλιογραφία. πρβλ. καὶ Γ. Σωτηρίου, Εὑρετήριον ἔ. ἀ. σ. 43 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΠΡΟΕΛΘΟΥΣΑΙ ΕΚ ΜΕΤΑΤΡΟΠΗΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

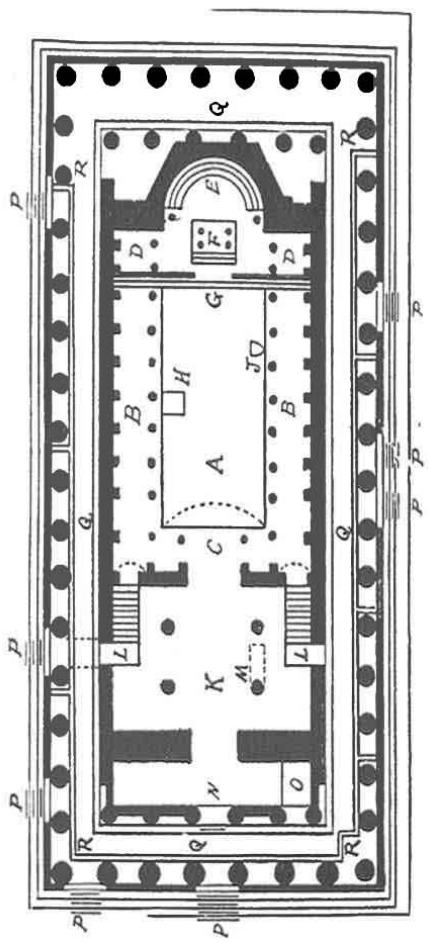

Εἰκ. 2. Ὁ Παρθενὼν ὡς χριστιανικὴ βασιλικὴ (ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν).

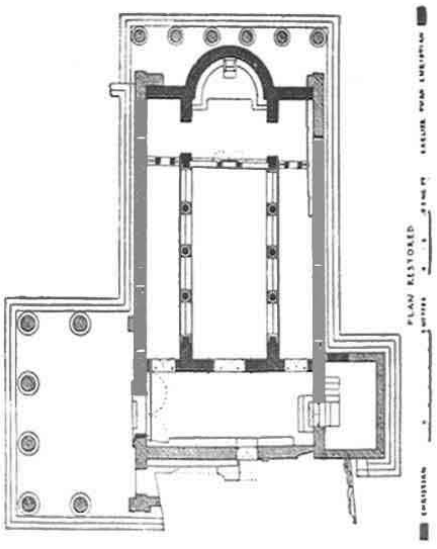

Εἰκ. 3. Τὸ Ἐρέχθειον ὡς χριστιανικὴ βασιλικὴ (ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν).

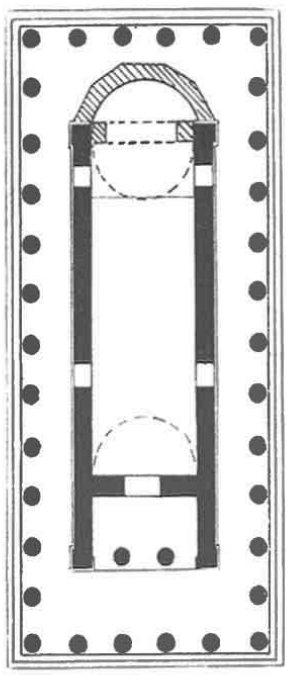

Εἰκ. 4. Τὸ Θησεῖον ὡς χριστιανικὴ βασιλικὴ (ἐκ τῶν μνημείων τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν).

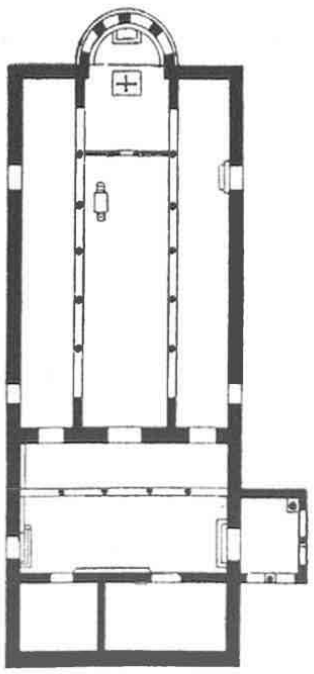

Εἰκ. 5. Τὸ λεγόμενον ἐργαστήριον τοῦ Φειδίου ὡς χριστιανικὴ βασιλικὴ (ἐκ τῶν μνημείων τοῦ ἱεροῦ τῆς Ὀλυμπίας).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

καὶ ἐντεῦθεν. Μὲ τὴν χρονολογίαν αὐτὴν (τέλος τοῦ 6ου αἰῶνος) συμφωνεῖ καὶ ἡ τεχνοτροπία τοῦ θωρακίου καί τινες ἀμέλειαι καὶ δυσαρμονίαι εἰς τὴν μετατροπὴν τοῦ κτιρίου.

3. Θησεῖον.

Τρίτον μνημεῖον τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν μετατραπὲν εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν εἶναι τὸ λεγόμενον Θησεῖον.

Τὸ μνημεῖον τοῦτο, τὸ διασῳζόμενον μέχρι σήμερον ἀρτιώτερον, μετετράπη εἰς μονόκλιτον χριστιανικὴν βασιλικὴν τιμωμένην εἰς ὄνομα τοῦ ἁγίου Γεωργίου[1]. Πρὸς τοῦτο μετεβλήθη καὶ πάλιν ὁ προσανατολισμός· ὁ ὀπισθόδομος μετετράπη εἰς νάρθηκα, ἀνοιγείσης εἰς τὸ κέντρον μεγάλης πύλης, τέσσαρες δὲ ἄλλαι μικρότεραι πύλαι ἠνοίχθησαν συμμετρικῶς εἰς τὰς μακρὰς πλευρὰς τοῦ σηκοῦ ***(εἰκ. 4).*** Εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ἀρχικοῦ κτιρίου κατερρίφθη ὁ τοῖχος, ἔνθα ἦτο ἡ πύλη, καὶ ἀφῃρέθησαν οἱ δύο κίονες τοῦ προνάου, ἀντικατασταθέντες διὰ τοίχου, ἀνατολικῶς τοῦ ὁποίου προσετέθη μεγάλη πεντάπλευρος ἁψὶς κατέχουσα ὅλον τὸ πλάτος τοῦ κτιρίου, ὡς σημειοῦται τὸ πρῶτον ὑπὸ Stuart καὶ Revett[2] (εἰς νεωτάτους χρόνους ἡ ἁψὶς κατερρίφθη καὶ ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ ἐφράχθη ὁλόκληρος). Ἑκατέρωθεν τῆς ἁψῖδος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὁ τοῖχος σχηματίζει παραστάδας, αἵτινες ἐβάσταζον τὸ τόξον τῆς ἁψῖδος. Αἱ παραστάδες αὗται εἰς ὕψος 2 μ. φέρουσιν ἐπίκρανα μετ' ἀναγλύφων εἰς τὰς δύο πλευρὰς (ἀκάνθους ἐναλλασσομένας μὲ ὑδρόβια καὶ ἐν μέσῳ σταυρὸν εἰς ἀρίστην ἐργασίαν). Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἁψῖδος θὰ ἦτο πάντως ἡμικυκλικὸν οὐχὶ δὲ πεντάγωνον ὡς σημειοῦται ἐν Stuart καὶ Revett. Καὶ τὸ ἐξωτερικῶς πεντάγωνον σχῆμα εἶναι σπάνιον διὰ παλαιοχριστιανικοὺς ναούς, ἀπαντᾷ ἐν τούτοις μενονωμένως, ὡς ἐν τῇ βασιλικῇ Ursiana τῆς Ραβέννης καὶ ἐν Καθεδρικῷ ναῷ ἐν Bosra τῆς Συρίας[3].

Ὁ χρόνος τῆς μετατροπῆς δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστός. Τὰ θέματα ὅμως καὶ ἰδίως ἡ τεχνοτροπία τῶν ἀναγλύφων τῶν κατὰ χώραν ἐπικράνων προδίδουσι τὸν 5ον αἰῶνα.

Ἡ ἀντικατάστασις τῆς ἀρχαίας ὀροφῆς διὰ καμάρας ἐπισκευασθείσης τὸ 1835 δὲν ἐγένετο ἴσως κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν περίοδον, διότι ἡ κατασκευή της ἐκ λίθων προδίδει ἱκανῶς μεταγενεστέραν — μετὰ τὸν 9ον αἰῶνα — ἐποχήν.

4. Βασιλικὴ Ὀλυμπίας[4].

Ἐκ τῶν ἀρχαίων μνημείων τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τὴν βασιλικὴν ἐν Ὀλυμπίᾳ.

Τὸ παρὰ τὸν Θεηκολεῶνα μέγα ὀρθογώνιον κτίριον, τὸ λεγόμενον ἐργαστήριον τοῦ Φειδίου, μετετράπη εἰς χριστιανικὴν βασιλικὴν ἀφαιρεθέντων τῶν κιόνων καὶ μεσοτοίχων τοῦ

1 Περὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ χριστιανικοῦ Θησείου πρβλ. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Αἱ Παλαιαὶ Ἀθῆναι, Ἀθῆναι, 1922. σελ. 292 κ. ἑ.

2 Stuart καὶ Revett, The antiquities of Athens, London, III, 1871, chapt. I pl. II, ἐξ αὐτοῦ δὲ πιθανῶς καὶ ἡ ἀτελὴς ἄλλως περιγραφὴ ὑπὸ Bruno Sauer (Das sog. Theseion und seine plastische Schmuck, Berlin. 1899 σ. 1 καὶ 2), ἐνῷ μία ἀπεικόνισις τοῦ χριστιανικοῦ Θησείου κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐν Expédition scient. de Morée τοῦ ἔτους 1829 παριστᾷ τὴν ἁψῖδα μικράν (βλ. εἰκόνα ἐν Γ. Σωτηρίου Εὑρετήριον κλπ. σελ. 48).

3 Βλ. Holtzinger, Altchr. u. byz. Baukunst, Leipzig, 1909, εἰκ. 65 καὶ 211.

4 Ἡ βασιλικὴ αὕτη, γνωστὴ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς π. ἑκατονταετηρίδος (πρβλ. Exped. scientifique de Morée, I pl. 61), ἀνεσκάφη καὶ ἐμελετήθη κατὰ τὰς ἀρχαιολογικὰς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐρεύνας (1878-1880) τῆς γερμανικῆς σχολῆς (βλ. Ausgrabungen von Olympia, Band III, Taf. 3-5).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἀρχαίου κτιρίου, διατηρηθέντων δὲ μόνον τῶν ἐξ ὀπτῶν πλίνθων ἐξωτερικῶν αὐτοῦ τοίχων μέχρι περίπου τῆς στέγης. Αἱ εὑρεῖαι καὶ ἐπιμήκεις διαστάσεις ἐπέτρεψαν τὴν διαρρύθμισιν τοῦ ἐσωτερικοῦ εἰς κλασσικοῦ τύπου τρίκλιτον βασιλικὴν (18.50 × 12.70 μ.) μὲ εὐρὺν νάρθηκα φέροντα κατὰ πλάτος κιονοστοιχίαν καὶ δύο διαμερίσματα πρὸς δυσμάς, συγκοινωνοῦντα μόνον ἀπὸ τοῦ νάρθηκος ***(εἰκ. 5).*** Θύραι καὶ τοξωτὰ μεγάλα παράθυρα ἠνοίχθησαν εἰς τοὺς πλαγίους τοίχους (ἀφεθέντων ἀνοικτῶν καὶ τῶν ὑψηλότερον εὑρισκομένων ἀρχικῶν παραθύρων) εἰς δὲ τὴν προστεθεῖσαν εἰς τὴν πρὸς ἀνατολὰς ἀρχικὴν θύραν ἀψῖδα ἠνοίχθη καθ' ὅλον τὸ ἡμικύκλιον αὐτῆς μέγα τετράλοβον παράθυρον εἰς ὕψος 1.90 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Ἡ ἀψίς, κλιμακωτὴ ἔξωθεν, ἔχει ὡραίαν τοιχοδομίαν ἐκ πελεκητῶν μεγάλων καὶ μικρῶν λίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἰς ὁριζοντίας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον σειρὰς παρατηροῦνται μία ἢ δύο σειραὶ ὀπτοπλίνθων. Τὴν αὐτὴν τοιχοδομίαν δεικνύουσι καὶ οἱ διάμεσοι τοῖχοι μεταξὺ κυρίως ναοῦ καὶ νάρθηκος. Αἱ τρεῖς θύραι αἱ ἄγουσαι εἰς τὸν ναὸν εἶναι ἁπλῶς ὀρθογώνιοι πλαισιούμεναι διὰ μεγάλων πελεκητῶν λίθων, ἡ δὲ μεσαία φέρει ἄνω τόξον ἐξ ὀπτοπλίνθων πληρούμενον πάλιν δι' ὀπτοπλίνθων.

Αἱ κιονοστοιχίαι εὑρίσκονται ἐπὶ ὑψηλοῦ (0.85 μ.) στυλοβάτου, τὸ ὑπερβολικὸν ὕψος τοῦ ὁποίου ἐξηγεῖται ἐκ τῆς ἀνάγκης νὰ προσδοθῇ ὕψος εἰς τοὺς χαμηλοὺς πεπλατυσμένους κίονας, οἵτινες εἶναι εἰλημμένοι ἐξ ὑπάρχοντος ὑλικοῦ.

Ἀριστερὰ τοῦ κεντρικοῦ κλίτους πλησίον τοῦ δευτέρου κίονος σῴζεται ὁ ἄμβων — τετράγωνος μὲ δύο κλίμακας ἐξ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν — (κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μεταγενέστερος ἕνεκα τῆς εὐτελεστέρας ἐκ μεγάλων λίθων κατασκευῆς του). Οἱ κίονες συνεδέοντο ἴσως διὰ τόξων, ὡς δεικνύει ἡ μεγάλη ἀπόστασις αὐτῶν, ἐβάσταζον δὲ πιθανῶς τὴν ὑψηλοτέραν ξυλίνην στέγην τοῦ κεντρικοῦ κλίτους.

Μεταξὺ τοῦ πρώτου ζεύγους τῶν κιόνων διασῴζεται τὸ χαμηλὸν τέμπλον (1.20 μ.) ἐκ διατρήτων θωρακίων μὲ τὴν ὡραίαν πύλην ἐξ ὑψηλοτέρων κιόνων (ὕψ. 1.95 μ.), οἵτινες πιθανῶς ἐβάσταζον τόξον. Εἰς τὸ ἡμικύκλιον τῆς ἀψῖδος διασῴζεται τὸ σύνθρονον ἐκ δύο μαρμαρίνων μεγάλων βαθμίδων καὶ κτιστῆς βάσεως. Ὅ,τι δὲν παρετηρήθη μέχρι τοῦδε εἶναι, ὅτι δύο κτιστὰ βάθρα διήκουσιν ἑκατέρωθεν ἀπὸ τῶν ἄκρων τοῦ συνθρόνου μέχρι τοῦ τέμπλου, ὅπως καὶ εἰς τὰς βασιλικὰς τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν διὰ τὰς ἕδρας τῶν πρεσβυτέρων.

Ἡ μετατροπὴ ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰῶνος, ὡς δύναταί τις κυρίως νὰ κρίνῃ ἐκ τῆς μορφῆς τοῦ τέμπλου καὶ τῶν θωρακίων, ἐκ τῆς παλαιογραφίας ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἐκ τῆς ἀκριβοῦς καὶ μνημειώδους κατασκευῆς τοῦ διαρρυθμισθέντος κτιρίου.

5. Βασιλικὴ τῆς ἐν Ἀθήναις στοᾶς τοῦ Ἀδριανοῦ.

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν μνημείων τούτων παραθέτομεν καὶ τὸ εἰς βασιλικὴν μετατραπὲν τετράκογχον κτίριον ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ἐν Ἀθήναις Στοᾶς τοῦ Ἀδριανοῦ. Τοῦτο ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος αὐτὸ ρωμαϊκόν[1], ὡς τοιοῦτον δὲ ἀναφέρεται καὶ ἐν τῷ Εὑρετηρίῳ[2]. Νεώτεραι ὅμως ἔρευναι[3] ἀπέδειξαν ὅτι ὁλόκληρον τὸ ἀρχικὸν κτίριον εἶναι ἀξιολογώτατος χριστιανικὸς τετράκογχος ναὸς τοῦ 4ου αἰῶνος ***(εἰκ. 6),*** ἔχων μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὸν

1 Ἰδε Πρακτικὰ Ἀρχ. Ἑταιρείας, 1885 σ. 17 κέ. («τετραγωνον ρωμαϊκὸν κτίσμα μετὰ εὑρέων ἀνοιγμάτων ἐν τῷ μέσῳ ἑκάστης τῶν τεσσάρων πλευρῶν»).

2 Ἰδε Εὑρετήριον, τεῦχ. Β' (Α. Ξυγγοπούλου) σελ. 88.

3 Ἰδε M. Sisson, The Stoa of Hadrian at Athens. Papers ot the Britisch School at Rome XI 1929.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

περίφημον ναὸν τοῦ S. Lorenzo ἐν Μιλάνῳ ὡς καὶ πρὸς ἑτέρους τετρακόγχους ναούς: Φιλιππουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως ἐν Θράκῃ, Σεργιουπόλεως ἐν Μεσοποταμίᾳ κ. ἄ. Τὴν στέγασιν τοῦ κεντρικοῦ τετραγώνου τοῦ τετρακόγχου ὁ Sisson ἀποκαθιστᾷ ξυλίνην ἀμφικλινῆ, καίτοι θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι θόλος στηριζόμενος ἐπὶ κογχῶν (trompes), ὡς δηλοῦσι τὰ ὀκτὼ στηρίγματα. Πάντως εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν ἡ στέγη αὕτη εἶχε καταπέσει καὶ πρὸς εὐκολωτέραν στήριξιν τῆς νέας στέγης μετέτρεψαν τὸν κεντρικὸν χῶρον εἰς *τρίκλιτον βασιλικὴν (εἰκ. 7)* προσθέσαντες ἐπὶ ὑψηλῶν στυλοβατῶν ὑψηλοὺς κίονας, ἵνα ἀνταποκρίνωνται εἰς τὸ ὕψος τοῦ διωρόφου οἰκοδομήματος. Τόσον οἱ κίονες ὅσον καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν εὐθέα ἐπιστύλια ἐλήφθησαν ἐξ ἀρχαίου ὑλικοῦ τῆς καταπεσούσης ἐν τῷ μεταξὺ Στοᾶς τοῦ Ἀδριανοῦ. Αἱ διαστάσεις τῆς βασιλικῆς περιωρίσθησαν εἰς τὸ κεντρικὸν τετράγωνον, ὅπερ ἐνετειχίσθη, ἀφέθησαν δὲ ἐκτὸς τῆς βασιλικῆς αἱ κόγχαι.

Οἱ στυλοβάται τῶν κιονοστοιχιῶν εἶναι τοποθετημένοι ἱκανῶς ἀσυμμέτρως, τὸ δὲ ἀρχαῖον ὑλικὸν εἰς τοὺς κίονας καὶ τὰ κιονόκρανα ἐχρησιμοποιήθη λίαν ἀμελῶς (ὁ εἷς ἐκ τῶν τριῶν σῳζωμένων κιόνων φέρει βάσιν ἐν ᾧ οἱ δύο ἄλλοι στεροῦνται τοιούτων, αἱ μαρμάρινοι παραστάδες εἰς ἃς καταλήγουσι πρὸς Α αἱ κιονοστοιχίαι εἶναι: ἡ μία τετράγωνος ἐν ᾧ διὰ τὴν ἄλλην ἐχρησιμοποιήθη τὸ ἥμισυ κίονος κλπ.). Πάντα ταῦτα ὡς καὶ ὁ περιορισμὸς τοῦ μεγέθους τοῦ ναοῦ προδίδουσιν ὡς ἐποχὴν τῆς μετατροπῆς τοῦ τετρακόγχου ναοῦ εἰς βασιλικὴν τοὐλάχιστον τὸν 7ον αἰῶνα.

Εἰς βυζαντινὴν ἐποχὴν μετετράπη πάλιν ὁ ναὸς εἰς σταυροειδῆ μετὰ τρούλλου — γνωστὸν μὲ τὸ ὄνομα τῆς Μεγάλης Παναγίας — διετηρήθησαν ὅμως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αἱ κιονοστοιχίαι τῆς βασιλικῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΑΠΛΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ

Ὁ ἁπλοῦς τύπος τῆς ἑλληνιστικῆς βασιλικῆς, ὅστις συναντᾶται εἰς πάσας σχεδὸν τὰς χώρας τῆς Μεσογείου μὲ μικρὰς παραλλαγὰς — ἐφηρμόσθη δὲ καὶ εἰς τὰ πλεῖστα τῶν ἀνωτέρω μετατραπέντων εἰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας μνημείων τῆς ἀρχαιότητος — εἶναι καὶ ὁ συνηθέστερος τύπος τῶν αὐτοτελῶν χριστιανικῶν βασιλικῶν τῶν χωρῶν τῆς Ἑλλάδος. Πᾶσαι αἱ βασιλικαὶ αὗται ἔχουσι μίαν ἐξέχουσαν ἡμικυκλικὴν καὶ ἐξωτερικῶς ἀψῖδα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δὲ αὐτῶν εἶναι τρίκλιτοι, χωριζομένων τῶν κλιτῶν διὰ κιονοστοιχιῶν, αἵτινες χωροῦσι μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ μὴ διακοπτόμεναι κατὰ τὸ ἱερὸν Βῆμα. Κατὰ κανόνα ὑπάρχει πρὸς Δ. νάρθηξ καὶ ἐνίοτε πρὸ αὐτοῦ μέγα αἴθριον, ἢ ἐλλείψει τούτου δεύτερος νάρθηξ.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμά των, ἱκαναὶ ἐξ αὐτῶν ἔχουσι τὰς μακρὰς ἀναλογίας τῶν ἑλληνικῶν ναῶν, ἤτοι 2:1 καὶ 3:2, αἱ πλεῖσται ἔχουσι τὰς ἀναλογίας 4:3, ὀλίγων δὲ τὸ σχεδιάγραμμα εἶναι τετράγωνον, ὅπερ προσιδιάζει εἰς ἀνατολικὰς βασιλικάς· εἰς ταύτας ὅμως καὶ πάλιν ἡ προσθήκη ναρθήκων κατὰ μῆκος προσδίδει εἰς τὸ γενικὸν σχῆμα τὰς μακρὰς διαστάσεις τοῦ ἐπικρατοῦντος ἐγχωρίου ἐπιμήκους τύπου.

Αἱ μέχρι τοῦδε γνωσταὶ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τοῦ τύπου τούτου εἶναι εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ἤτοι: πέντε ἐν ***Μακεδονίᾳ:*** ἡ βασιλικὴ τῆς Ἀχειροποιήτου καὶ ἡ ἐν θέσει Τούμπα ἐν Θεσσαλονίκῃ, μία ἐκ τῶν ἐν Δίῳ (παρὰ τὴν Κατερίναν) ἀναφανεισῶν βασιλικῶν, μία ἐκ τῶν ἐν Στόβοις, καὶ ἡ τῶν Φιλίππων· πέντε ἐν ***Θεσσαλίᾳ:*** δύο

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΤΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΚΤΙΣΜΑ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΣΤΟΑΣ ΤΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΥ

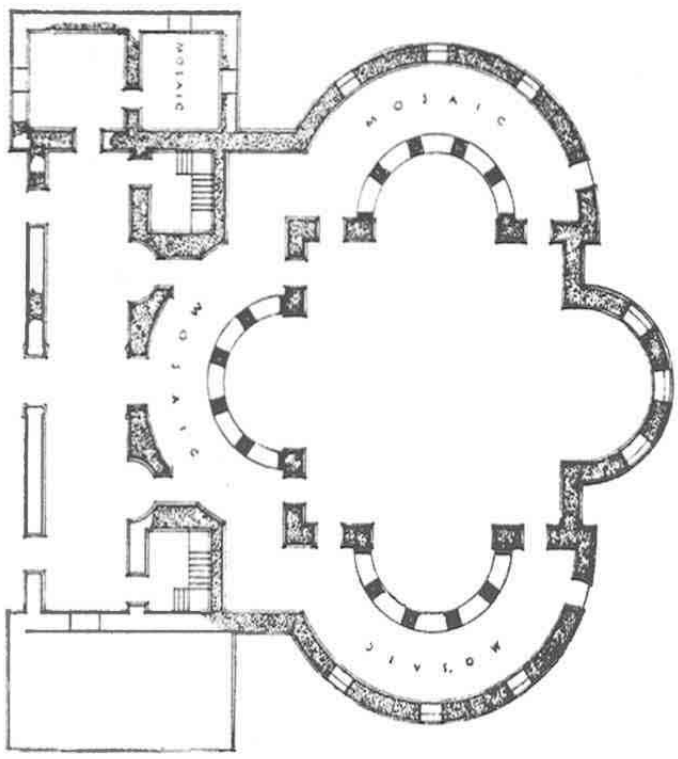

Εἰκ. 6. Ὁ ἀρχικὸς τετράκογχος χριστιανικὸς ναὸς τοῦ 4ου αἰ.

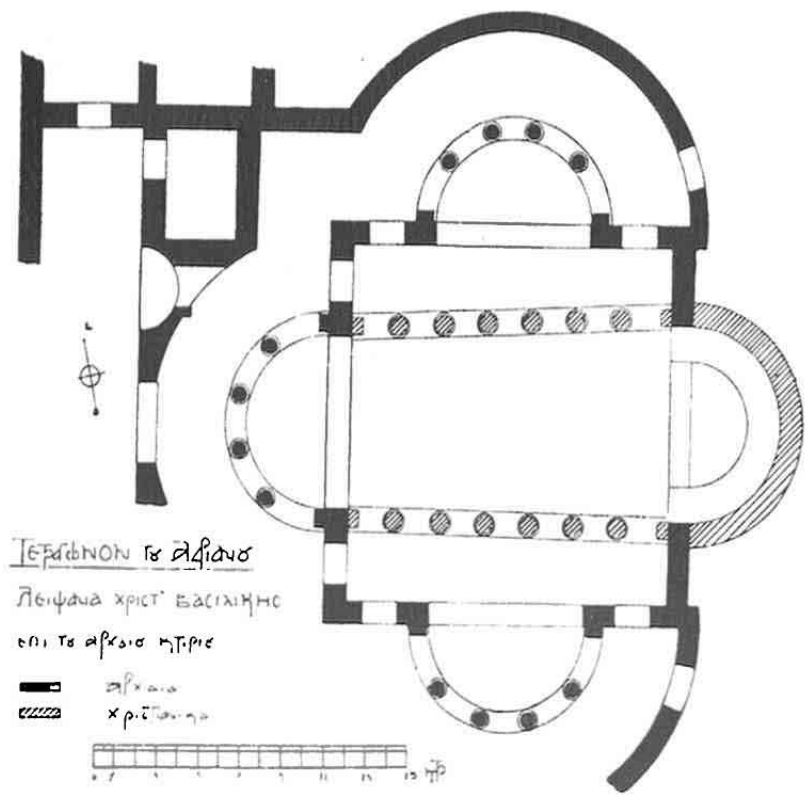

Εἰκ. 7. Ὁ αὐτὸς χριστιανικὸς ναὸς μετατραπεὶς τὸν 7ον αἰ. εἰς βασιλικήν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

βασιλικαὶ τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν (Ν. Ἀγχιάλου), μία ἐν Δημητριάδι (παρὰ τὸν Βόλον) καὶ δύο ἐπὶ τοῦ Πηλίου εἰς θέσεις: Θεοτόκου καὶ Λάϊ· τέσσαρες ἐν ***Ἀττικῇ:*** Ἐλευσῖνος, Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου, Καλυβίων Κουβαρᾶ, καὶ Γλυφάδας· μία ***ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι*** (ἐν Ὑπάτῃ) καὶ δέκα ***εἰς τὰς νήσους:*** εἰς Κέρκυραν (βασιλικὴ Παλαιοπόλεως), εἰς Λέσβον (τέσσαρες βασιλικαί: Ἐρεσσοῦ, Ἀφεντέλλη, Ὑψηλομετώπου καὶ Ἀργάλων), εἰς Χῖον (δύο βασιλικαί: ἁγ. Ἰσιδώρου καὶ Φανῶν), εἰς Λῆμνον (δύο βασιλικαὶ) καὶ εἰς Κρήτην (ἐν Λεβῆνι)[1].

Πλὴν τούτων ἔχομεν τέλος καὶ δύο μονοκλίτους βασιλικάς, ἐξ ὧν ἡ μία ἐν ***Ἀλιμοῦντι*** παρὰ τὰς Ἀθήνας καὶ ἡ ἑτέρα ἐν ***Καρπάθῳ.***

Παρέχοντες κατωτέρω τὰς κατόψεις αὐτῶν, συνοδευομένας μὲ σύντομον περιγραφὴν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς των κατὰ τὰ σπουδαιότερα αὐτῶν σημεῖα, ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς μόνης διασωθείσης ἀκεραίας γνωστῆς βασιλικῆς τῆς Ἀχειροποιήτου ἐν Θεσσαλονίκῃ.

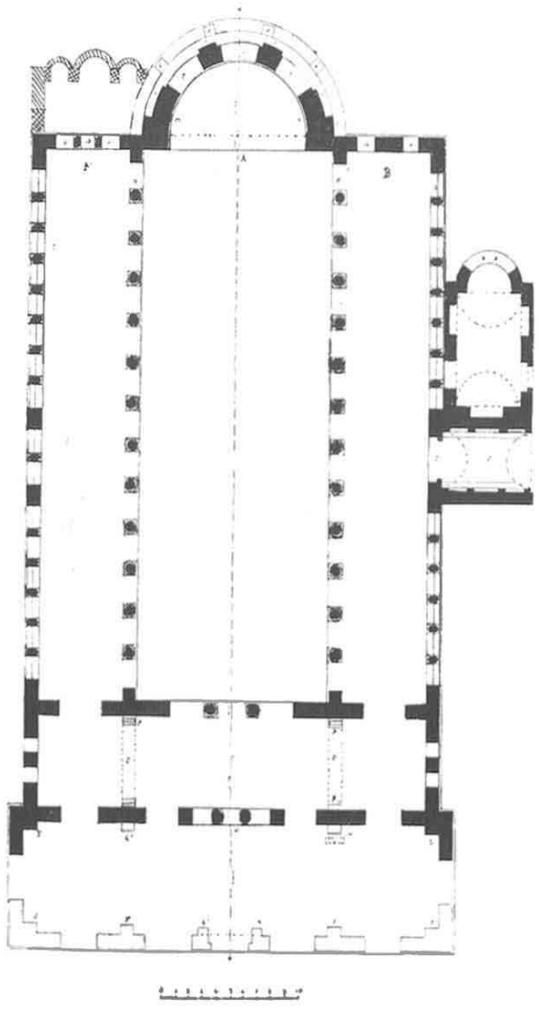

Εἰκ. 8. Βασιλικὴ τῆς Ἀχειροποιήτου (ἁγ. Παρασκευῆς) Θεσσαλονίκης.

1. Βασιλικὴ Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης.

Ἡ βασιλικὴ αὕτη τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι ὁ κλασσικὸς τύπος τῆς βασιλικῆς τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ τὰς ἀναλογίας τῶν μερῶν αὐτῆς. Ἔχει τὰς διαστάσεις τῶν μεγάλων βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος (τὸ κύριον σῶμα αὐτῆς εἶναι 36×28 μ.)[2], καὶ διαιρεῖται διὰ κιονοστοιχιῶν εἰς τρία κλίτη, ἐξ ὧν τὸ μεσαῖον εἶναι διπλάσιον σχεδὸν τῶν πλαγίων ***(εἰκ. 8).*** Οἱ κίονες ἀφιστάμενοι ἀλλήλων 1.80 μ. συνδέονται διὰ τόξων καὶ βαίνουσιν ἐπὶ χαμηλοῦ στυλοβάτου. Ἡ ἡμικυκλικὴ ἁψὶς ἔχει μεγαλύτερον πάχος τῶν λοιπῶν τοίχων τοῦ ναοῦ, ἐξέχει πλέον τοῦ ἡμικυκλίου κατὰ ἓν μέτρον ὅσον εἶναι τὸ πάχος τῶν τοίχων καὶ ἔφερεν ἀρχικῶς μέγα πεντάλοβον παράθυρον κατέχον σχεδὸν ὁλόκληρον τὴν ἁψῖδα. Μεγάλα παράθυρα παρατηροῦνται εἰς πάσας τὰς βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος, ὅσαι διέσωσαν εἰς ὕψος τὰς ἁψῖδας αὐτῶν. Ὁ νάρθηξ ἔχει τὸ πλάτος τῶν πλαγίων κλιτῶν, συγκοινωνεῖ διὰ θυρῶν πρὸς αὐτά, διὰ τριβήλου δὲ πρὸς τὸ κεντρικὸν κλῖτος, ἐνῷ πρὸς τὸ μέρος τοῦ καταστραφέντος εὐρυτέρου ἐξωνάρθηκος συγκοινωνεῖ διὰ τεσσάρων θυρῶν. Πρὸς δυσμὰς τοῦ ἐξωνάρθηκος εἶναι πιθανόν, ὅτι ἐξετείνετο καὶ αἴθριον·

1 Ἐκ τῶν βασιλικῶν τούτων παραλείπονται: αἱ δύο τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν, ἃς περιεγράψαμεν ἐκτενῶς ἀνωτέρω καὶ ἡ βασιλικὴ τῶν Φιλίππων, ἀνασκαφεῖσα ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ μὴ δημοσιευθεῖσα εἰσέτι.

2 Τὰς διαστάσεις τῶν ναῶν ὑπολογίζομεν ἐνταῦθα πάντοτε ἀναγράφοντες τὰ μέτρα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ναοῦ χωρὶς νὰ συμπεριλαμβάνωμεν τὴν ἁψῖδα καὶ τοὺς νάρθηκας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

τοῦτο δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἐσχάτως εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ κιόνων, κιονοκράνων, γείσων κ. ἄλλ.

Ἡ βασιλικὴ φέρει ὑπερῷα εἰς δὲ τοὺς τοίχους δύο σειρὰς συνεχομένων παραθύρων. Πλὴν τῶν πρὸς δυσμὰς εἰσόδων ὑπάρχουσι δύο ἕτεραι πύλαι εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν καὶ μία εἰς τὴν νοτίαν· ἡ τελευταία ἔχει πρὸ αὐτῆς ὡς πρόπυλον ἐπίμηκες θολωτὸν διαμέρισμα μὲ τυφλὰ τόξα εἰς τοὺς τοίχους.

Νεώτεραι ἔρευναι[1] ἔφερον εἰς φῶς εἰς τὴν Α. πλευρὰν τοῦ προπύλου τούτου σύγχρονον πρὸς αὐτὸ πρόσκτισμα μὲ ἁψῖδα ἐν εἴδει παρεκκλησίου. Ἕτερον πρόσκτισμα ἀνεφάνη ἔξωθεν τῆς ἁψῖδος εἰς τὴν προέκτασιν τοῦ βορείου πλαγίου κλίτους μὲ τρεῖς κόγχας, ὅπερ συγκοινωνεῖ πρὸς αὐτὸ διὰ μεγάλου τριλόβου ἀνοίγματος ἔχοντος δύο κίονας· τόσον οἱ κίονες ὅσον καὶ τὸ πρόσκτισμα εἶναι μεταγενέστερα. Εἰς τὸ κεντρικὸν κλίτος ἀνευρέθησαν ἑκατέρωθεν τῆς ἁψῖδος λείψανα βάσεων τῶν ἑδρῶν τῶν ἱερέων, εἰς ἣν θέσιν καὶ μορφὴν παρατηροῦνται ἐν ταῖς βασιλικαῖς τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν ὡς καὶ τὸ κεντρικὸν τμῆμα τῆς βάσεως τοῦ τέμπλου, ὁμοίου καὶ τούτου προφανῶς πρὸς τὸ τῆς βασιλικῆς Α τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν· ἀνευρέθη τέλος—οὐχὶ ὅμως κατὰ χώραν—μέγα τμῆμα τοῦ ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς (βλ. καὶ κατωτέρω)

Α΄ ΕΤΕΡΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΑΝΑΦΑΝΕΙΣΑΙ ΕΣΧΑΤΩΣ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

2. Βασιλικὴ ἐν θέσει «Τούμπα» Θεσσαλονίκης.

Κατὰ τὴν ἀνέγερσιν στρατιωτικῶν παραπηγμάτων εἰς θέσιν «Τούμπα» τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸ ἔτος 1917 ἀνευρέθησαν τὰ θεμέλια παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς μικρῶν διαστάσεων, περιβαλλομένης ὑπὸ προσκτισμάτων καὶ ἐχούσης ἀκριβῆ τὸν προσανατολισμόν, καλυφθέντα ἀτυχῶς μετὰ ταῦτα ὑπὸ παραπηγμάτων ***(εἰκ. 9)***[2].

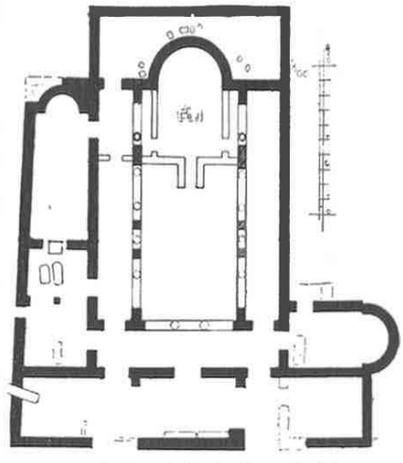

Εἰκ. 9. Βασιλικὴ εὑρεθεῖσα ἐν θέσει «Τούμπα» ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Τὸ κύριον σῶμα τῆς βασιλικῆς (15.50 × 13. 30 μ.) διαιρεῖται εἰς τρία κλίτη, ἐξ ὧν τὸ μέσον εἶναι εὐρύτερον τοῦ διπλασίου τῶν πλαγίων, ὡς καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Ἀχειροποιήτου. Οἱ στυλοβάται τῶν κιονοστοιχιῶν διετηρήθησαν, διακοπτόμενοι κατ' ἀσυνήθη τρόπον ὑπὸ τριῶν πεσσῶν εἰς ἑκάστην πλευρὰν εἰς ἀνίσους μεταξύ των ἀποστάσεις (2.80,3.60,1.30 καὶ 3.40 μ.)· εἰς τὸ ἀριστερὸν ὅμως κλίτος καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.80 μ. ἀπὸ τῆς παραστάδος τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου διεσώθη βάσις κίονος (0,60 × 0,60 μ.)· ὁ κίων οὗτος δὲν δύναται νὰ ἔχῃ σχέσιν πρὸς τὸν πεσσόν, καθόσον δὲν εὑρίσκεται οὔτε ἀμέσως πρὸ αὐτοῦ οὔτε εἰς ἱκανὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν, τὸ δὲ ἄνοιγμα (1.80 μ.), ὅμοιον πρὸ τὰ ἀνοίγματα τῶν τόξων τῆς Ἀχειροποιήτου—ὑπολογιζομένων πέντε κιόνων—συμφωνεῖ ἀκριβῶς καὶ πρὸς τὸ ὅλον μῆκος τοῦ

1 Ἐσχάτως ἐνήργησε σκαφικὰς ἐρεύνας εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀχειροποιήτου ὁ ἔφορος τῶν βυζαντινῶν μνημείων Α. Ξυγγόπουλος, ὅστις καὶ θὰ δημοσιεύσῃ προσεχῶς τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν.

2 Τὴν ἐκκαθάρισιν τῶν θεμελίων τῆς βασιλικῆς ταύτης ἐνήργησε τῷ 1917 κατὰ τὴν ἀνίδρυσιν στρατιωτικῶν παραπηγμάτων ὁ ἀρχιτέκτων Α. Νικολαΐδης—ἔφεδρος τότε ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ Μηχανικοῦ—ὅστις ἐξεπόνησε κατὰ παράκλησίν μου καὶ τὴν παρατιθεμένην κάτοψιν. Οἱ δι' ἐστιγμένων γραμμῶν σημειούμενοι κίονες εἶναι οἱ ὑποθετικοί.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

στυλοβάτου (13.80 μ.) καὶ πρὸς τὸ ἄνοιγμα τῶν τριῶν τόξων τοῦ τριβήλου τοῦ νάρθηκος (6.60 μ.). Ἐκ τούτου δύναταί τις μετὰ πολλῆς πιθανότητος νὰ συναγάγῃ, ὅτι ὁ ναὸς εἶχεν ἀρχικῶς κιονοστοιχίας ἐκ πέντε κιόνων, εἰς μεταγενεστέρους δὲ χρόνους ἀντικατέστησαν ταύτας διὰ πεσσῶν, ὁπότε ἔλαβε τὴν μορφὴν τῆς βασιλικῆς τῆς Νικαίας (ἐξαιρέσει τῆς διαπλάσεως τοῦ ἱεροῦ βήματος), ἀντικατασταθείσης προφανῶς τῆς στέγης τῆς βασιλικῆς ἀπὸ ξυλίνης εἰς θολωτήν.

Εἰς τὸ κέντρον τοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ βήματος καὶ πλησιέστερον πρὸς τὴν ἁψῖδα ἀνευρέθη τὸ εἰς σχῆμα Τ «ἐγκαίνιον» (1.10 × 0,80 μ.) ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ δαπέδου· ἄνωθεν αὐτοῦ ὑπῆρχε προφανῶς ἡ ἁγία Τράπεζα. Ὁμοίως εἰς τὸν πρὸ τῆς ἁψῖδος χῶρον τοῦ μέσου κλίτους διεσώθησαν αἱ βάσεις τοῦ ὀρθογωνίου τέμπλου μετὰ προεκτεινομένης εἰς τὸ μέσον εἰσόδου. Ἡ εἰς τὸ βόρειον κλίτος παρατηρουμένη προέκτασις τῆς βάσεως τοῦ τέμπλου πιθανώτατα εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη.

Καὶ ἡ βασιλικὴ αὕτη τῆς Θεσσαλονίκης φέρει πρὸς Δ. δύο νάρθηκας, ἐξ ὧν ὁ ἐσωτερικὸς εἶναι ἴσου πλάτους πρὸς τὰ πλάγια κλίτη, συγκοινωνεῖ δὲ διὰ τριβήλου πρὸς τὸ μέσον· ὁ ἐξωνάρθηξ εἶναι πλατύτερος καὶ ἔχει παραστάδας εἰς τοὺς τοίχους, ἐκτείνεται δὲ μέχρι τῶν πλαγίων προσκτισμάτων, χωρὶς νὰ συγκοινωνῇ πρὸς αὐτά. Μετὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ νάρθηκος συγκοινωνεῖ οὗτος διὰ τριῶν εἰσόδων, ἐπὶ τῆς δυτικῆς δὲ προσόψεως φέρει δύο μεγαλύτερα ἀνοίγματα.

Τὰ περιβάλλοντα τὸν ναὸν τοῦτον προσκτίσματα εἶναι: ἓν ὀρθογώνιον πρὸς Ν, ὅπερ συγκοινωνεῖ μετὰ τοῦ ἐσωνάρθηκος καὶ καταλήγει εἰς ἁψῖδα, καὶ δύο ἕτερα ὁμοίως ὀρθογώνια κατὰ μῆκος τῆς βορείας πλευρᾶς, συγκοινωνοῦντα μετὰ τοῦ βορείου κλίτους διὰ θυρῶν· τὸ ἀνατολικώτερον ἀπολήγει εἰς ἁψῖδα πιθανῶς ἐγγεγραμμένην, τὸ δὲ δυτικὸν διαιρεῖται διὰ πεσσοῦ εἰς δύο τετράγωνα διαμερίσματα, ἐν οἷς πρέπει ἴσως ν' ἀναζητηθῶσιν: εἰς μὲν τὸ μεγαλύτερον (4.50 × 4.20 μ.) τὸ βαπτιστήριον, εἰς δὲ τὸ μικρότερον τὸ φωτιστήριον. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς βασιλικῆς περικλείεται ὁλόκληρος ὑπὸ ὀρθογωνίου τοίχου, συγκοινωνεῖ δὲ ὁ χῶρος οὗτος, ἔνθα ἀνευρέθησαν πολλοὶ τάφοι, μετὰ τοῦ βορείου κλίτους. Τοιοῦτος ὀρθογώνιος τοῖχος παρατηρεῖται καὶ εἰς ἑτέρας βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος (βλ. κατωτέρω), ἐνταῦθα ὅμως πρόκειται περὶ περιβόλου μᾶλλον ἢ περὶ προσκτίσματος.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρονολογίαν τῆς βασιλικῆς ταύτης, δύναταί τις ἐκ τῆς καθόλου μορφῆς τῶν μερῶν αὐτῆς (τῆς μιᾶς ἁψῖδος, τῆς ἐλλείψεως παστοφορίων, τοῦ ὀρθογωνίου τέμπλου κ.ἄ.) νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι δὲν δύναται πέραν τοῦ τέλους τοῦ 6ου αἰῶνος ν' ἀναχθῇ.

3. Βασιλικὴ ἐν Στόβοις (ἐπισκοπικὴ ἐκκλησία).

Ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς ἐξαφανισθείσης πόλεως τῶν Στόβων, ἥτις, ὡς γνωστόν, ἦτο μία τῶν ἀκμαζουσῶν μακεδονικῶν πόλεων τῆς Παιονίας κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν καὶ παλαιοχριστιανικὴν ἐποχήν[1], ἦλθεν εἰς φῶς δι' ἀνασκαφῶν συνεχιζομένων εἰσέτι[2] μεγαλοπρεπὴς βασιλικὴ (38.80 × 28.60 μ.), φέρουσα νάρθηκα — ὅστις ἕνεκεν ἐδαφικῶν λόγων δὲν ἐκτείνεται εἰς

1 Ἡ πόλις κατεστράφη κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰῶνος ὑπὸ τῶν Γότθων, ἀνῳκοδομήθη ὅμως καὶ πάλιν ταχέως.

2 Βλ. πρώτην δημοσίευσιν τῶν ἀνασκαφῶν ὑπὸ R. Egger, Jahresh. d. österr. arch. Instituts XXIV—1938—σ. 42 κέ., ἣν καὶ ἡμεῖς ἔχομεν κυρίως ὑπ' ὄψιν. Ἐν τῷ Γ'. Βυζαντινολογικῷ Συνεδρίῳ τῶν Ἀθηνῶν ὁ B. Saria ἀνεκοίνωσεν ἀξιολόγους συμπληρώσεις τῶν ὑπ' αὐτοῦ συνεχισθεισῶν ἀνασκαφῶν. — Τὴν ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους εὑρισκομένην βασιλικὴν ταύτην συμπεριλαμβάνομεν ἐνταῦθα πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ κύκλου τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν τῆς Μακεδονίας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ὅλον τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ — καὶ ἡμικυκλικὴν ἐξέχουσαν ἁψῖδα κατὰ τὴν Α. πλευράν, ἔχουσα δὲ ὀλίγῳ πρὸς Ν. τὸν προσανατολισμὸν *(εἰκ. 10)*.

Οἱ τοῖχοι τοῦ ναοῦ (πάχους 0.97 μ. — τῆς ἁψῖδος 1.33 μ.) εἶναι ἐκτισμένοι δι' ἀργῶν λίθων καὶ πλίνθων, παρεντίθεται δὲ καὶ ἀρχαιότερον ὑλικὸν (πελεκητοὶ λίθοι καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη εἰλημμένα ἐκ τῶν αὐτόθι ἀρχαίων κτιρίων). Τὸ δάπεδον τοῦ νάρθηκος ἐπεστρωμένον διὰ μωσαϊκοῦ, ὑψοῦται κατὰ 0.72 μ. ὑπεράνω τοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς, συγκοινωνεῖ δὲ μετ' αὐτῆς διὰ τριῶν θυρῶν. Αἱ τρεῖς ἐξώθυραι εἰς τὴν πρόσοψιν εὑρίσκονται εἰς ἀσυμμέτρους θέσεις προφανῶς ἕνεκα προσκτισμάτων.

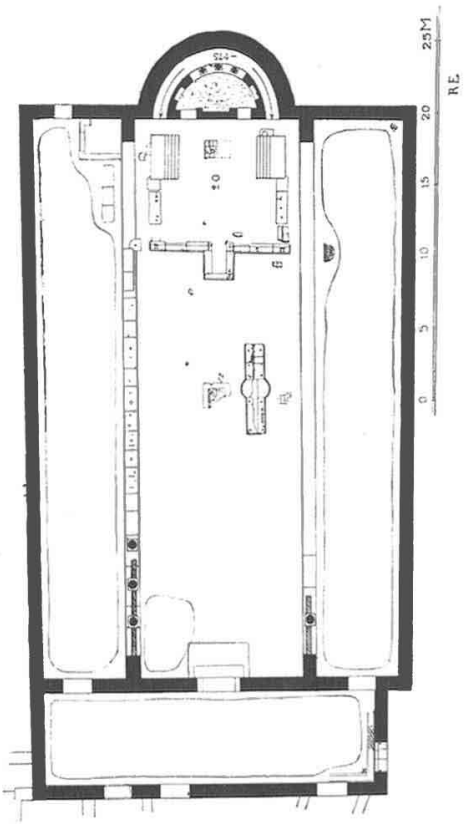

Εἰκ. 10. Βασιλικὴ ἐν Στόβοις (τῆς σερβικῆς Μακεδονίας).

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ αἱ μακραὶ κιονοστοιχίαι ἐκ δέκα τριῶν κιόνων εἰς ἑκάστην πλευρὰν — ἐξ ὧν ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν τρεῖς μόνον βάσεις τῆς ἀριστερᾶς κιονοστοιχίας κατὰ σειρὰν ὡς καὶ κορμοὶ κιόνων ἐκ ροδίνου μαρμάρου — βαίνουσιν ἐπὶ λίαν ὑψηλῶν στυλοβατῶν (0.77 μ.). Ἄνω ὑπῆρχον ὑπερῷα, ὡς δεικνύουσιν ἀνευρεθέντες μικρότεροι κίονες.

Εἰς τὸ ἀποκαλυφθὲν μέσον κλίτος ἀνευρέθη δεξιὰ τοῦ ἄξονος τοῦ ναοῦ ἡ μαρμαρίνη βάσις τοῦ ἄμβωνος, ἔχουσα τὸ γνωστὸν σχῆμα μὲ κυκλικὸν περίπου τὸ κύριον σῶμα καὶ κλίμακας πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμάς, ὡς καὶ πλεῖστα ἀνάγλυφα τμήματα τοῦ σώματος τοῦ ἄμβωνος καθιστῶντα δυνατὴν τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ.

Πρὸ τῆς ἁψῖδος ἀνευρέθη ὁλόκληρος ἡ διάταξις τοῦ ἱεροῦ βήματος, κειμένου κατὰ μίαν βαθμίδα (0.24 μ.) ὑψηλότερον τοῦ λοιποῦ ναοῦ, ὁμοίου δὲ κατὰ τὴν μορφὴν πρὸς τὰς δύο βασιλικὰς τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν· ἦλθον δηλονότι εἰς φῶς τὰ βάθρα τῶν ἑδρῶν τῶν ἱερέων (βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 124) μὲ τέσσαρας βαθμῖδας (ὕψ. 1.20 μ.), εἰς τὰ ἄκρα τῶν ὁποίων στηρίζονται αἱ βάσεις τοῦ ὀρθογωνίου τέμπλου ἔχοντος ὁμοίως καὶ ἐνταῦθα ἐξέχουσαν εἴσοδον. Εἰς τὸν διὰ τῶν βάθρων τῶν ἱερέων σχηματιζόμενον μέσον χῶρον προσδιωρίσθη ἡ θέσις τῆς ἁγίας Τραπέζης (1.70 × 1.20 μ.), μεταξὺ δὲ τῆς πλουσίας συλλογῆς τῶν ἀνευρεθέντων γλυπτῶν ὑπάρχουσι καὶ τμήματα τῆς ἄνω αὐτῆς πλακὸς ἐκ ροδίνου μαρμάρου. Εἰς τὴν ἁψῖδα ὅλως κατ' ἐξαίρεσιν ὑπάρχει Μαρτύριον (confessio), οὗτινος τὸ δάπεδον κεῖται εἰς βάθος 1.75 μ. Τὸ Μαρτύριον τοῦτο τῆς βασιλικῆς τῶν Στόβων εἶναι τὸ μόνον ἀπαντώμενον εἰς ναοὺς τῆς Ἀνατολῆς, δὲν εἶναι ὅμως ἀπολύτως βέβαιον ἂν ἀνήκει εἰς τὴν πρώτην ἐποχὴν τοῦ ναοῦ, διότι εἰς τὸ ἱερὸν βῆμα ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις μεταγενεστέρων μεταβολῶν.

Ἐκ τῆς παλαιογραφίας τοῦ τμήματος τῆς ἀνευρεθείσης κτιτορικῆς ἐπιγραφῆς (ἀνευρέθη ὑπὸ τοῦ Saria καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου Φιλίππου), ὡς καὶ ἐκ τοῦ σχήματος τῆς βασιλικῆς καὶ ἰδίως ἐκ τῆς τεχνοτροπίας τοῦ ἀφθόνου γλυπτικοῦ διακόσμου, ὁ ναὸς δύναται νὰ χρονολογηθῇ περὶ τὸ 500 μ.Χ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

4. Βασιλικὴ ἐν Δίῳ.

Εἰς τὸ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου ἀρχαῖον Δῖον (πόλιν ἀξιόλογον τῆς ἀρχαίας Πιερίας παρὰ τὸ σημ. χωρίον Μαλαθριά, ἀπέχον ὥραν τῆς Κατερίνης) κατὰ τὰς ἐνεργουμένας εἰσέτι ἀνασκαφὰς ἀνευρέθησαν δύο χριστιανικαὶ βασιλικαί, ἐξ ὧν ἡ μεγαλυτέρα ἔχει μέχρι τοῦδε ἐρευνηθῆ ***(εἰκ. 11)***[1].

Ἡ μεγάλη αὕτη βασιλικὴ τοῦ Δίου ἀνήκει εἰς δευτέραν περίοδον, ἀνηγέρθη δὲ ἐπὶ τοῦ χώρου ἀρχαιοτέρας, τῆς ὁποίας εὑρέθη ἡ ἁψὶς ἐντὸς τοῦ κεντρικοῦ κλίτους τῆς νεωτέρας καὶ εἰς βάθος 2 μ., μέρη τοῦ μωσαϊκοῦ της δαπέδου (ἡ θέσις τῶν ἀνευρεθέντων μερῶν τῆς ἀρχαιοτέρας βασιλικῆς τοῦ 4ου πιθ. αἰῶνος σημειοῦται ἐν τῷ σχεδίῳ διὰ γραμμῆς). Ἡ βασιλικὴ τῆς δευτέρας περιόδου εἶναι μεγαλυτέρα (27,25 × 18,90 μ.) φέρει εὐρὺν νάρθηκα (5.20 μ. πλάτους), οὗτινος ὁ δυτικὸς τοῖχος ἔχει διπλάσιον πάχος (1.50 μ.) τῶν λοιπῶν τοίχων τοῦ ναοῦ. Δύο ὀρθογώνια προσκτίσματα προστίθενται εἰς τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τῆς βασιλικῆς, πρὸς νότον δὲ ὑπάρχει κυκλικὸν οἰκοδόμημα, πιθανῶς βαπτιστήριον, συνδεόμενον πρὸς τὴν βασιλικὴν διὰ τριῶν μικρῶν διαμερισμάτων τοποθετημένων εἰς λοξὴν κατεύθυνσιν.

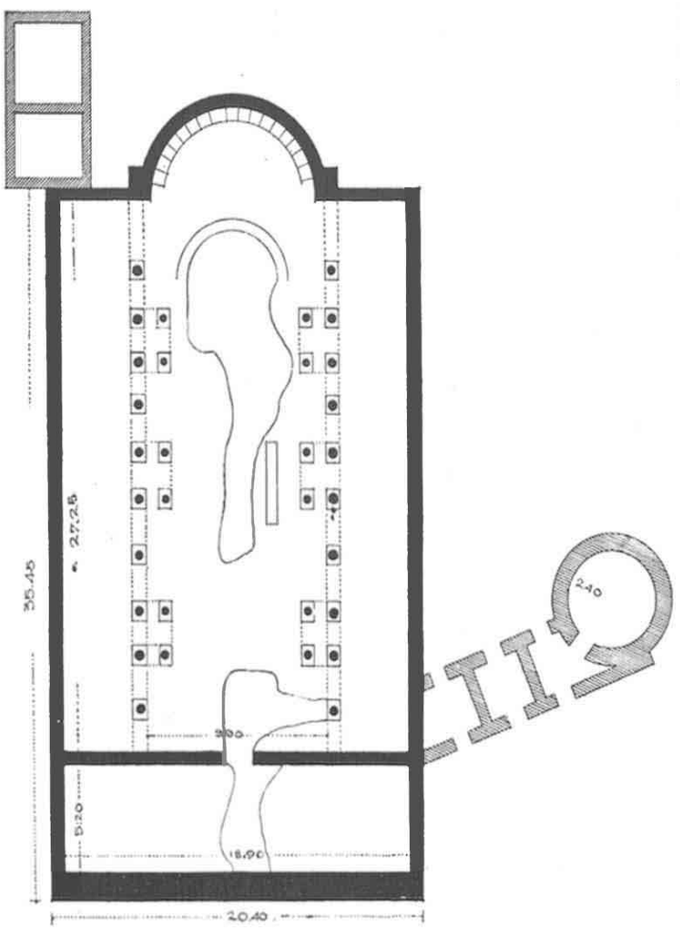

Εἰκ. 11. Βασιλικὴ ἐν Δίῳ τῆς Μακεδονίας.

Ἰδιάζων εἶναι ὁ χωρισμὸς τῶν κλιτῶν τῆς βασιλικῆς ταύτης. Πλὴν τῶν συνήθων κιονοστοιχιῶν ὑπάρχουσι παραπλεύρως αὐτῶν καὶ εἰς κανονικὰ διαστήματα εἰς τὸ κεντρικὸν κλίτος καὶ ἀνὰ τρεῖς πεσσοὶ τεθεμελιωμένοι εἰς μέγα βάθος ὡς ἀντηρίδες. Οἱ πεσσοὶ οὗτοι ὑποστηρίζουσιν ἀνὰ δύο μικροτέρους κίονας, τοποθετημένους ἀπέναντι τῶν μεγαλυτέρων κιόνων τῶν κιονοστοιχιῶν. Ἄνευ λεπτομεροῦς κατὰ χώραν μελέτης τῶν ἀνευρεθέντων δύσκολον εἶναι νὰ ἐξηγήσῃ τις τὴν ἰδιόρρυθμον ταύτην διάταξιν. Πρόκειται ἴσως περὶ μεταγενεστέρων ἐπισκευῶν μᾶλλον ἢ περὶ ἀρχικῆς διατάξεως. Ἐπισκευὰς δηλοῦσιν ἀκόμη πιθανώτατα καὶ αἱ ἀσύμμετροι ἀποστάσεις τῶν κιόνων. Ἡ ἀσυμμετρία αὕτη καὶ τὸ μικρὸν τῶν ἀποστάσεων, αἵτινες ποικίλλουσιν ἀπὸ 1.10 μέχρι 1.80 μ. μαρτυρεῖ προσέτι, ὅτι ἄνωθεν αὐτῶν ἐξετείνετο εὐθὺ ἐπιστύλιον οὐχὶ δὲ τόξα[2].

1 Ἡ βασιλικὴ αὕτη ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Γ. Σωτηριάδου (πρβλ. ΠΑΕ. 1928, σ. 86 κέ.)· ἐνταῦθα παρέχομεν τὴν κάτοψιν εὐγενῶς παραχωρηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος, ὅστις λεπτομερῶς θὰ πραγματευθῇ περὶ αὐτῆς.

2 Πλὴν τῶν ἀνωτέρω βασιλικῶν, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐσημειώθη, ὑπάρχει ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἡ βασιλικὴ τῶν Φιλίπ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Β ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Ἐν Θεσσαλίᾳ πλὴν τῶν δύο χριστιανικῶν βασιλικῶν τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν (Ν. Ἀγχιάλου), ἃς ἐξητάσαμεν λεπτομερῶς ἀνωτέρω — ἀριθμοῦμεν δὲ ταύτας καὶ ἐνταῦθα ὡς βασιλικὰς ὑπ' ἀριθ. *5* καὶ *6* — ἀνεφάνησαν μέχρι τοῦδε καὶ αἱ ἑξῆς:

7. Βασιλικὴ Δημητριάδος.

Ἡ βασιλικὴ αὕτη ἀνεφάνη τὸ πρῶτον εἰς δοκιμαστικὰς ἀνασκαφὰς ἐν τῇ ἐξαφανισθείσῃ παλαιᾷ πόλει τῆς Δημητριάδος, ἔνθα ὑπάρχουσι καὶ πολλῶν ἄλλων παλαιοχριστιανικῶν ναῶν λείψανα χρῄζοντα συστηματικῶν ἀνασκαφῶν[1]. Ἐσχάτως ἐπεχειρήσαμεν μικρὰν σκαφικὴν ἔρευναν πρὸς καθορισμὸν τοῦ σχεδιαγράμματος αὐτῆς, ἐλπίζομεν δὲ προσεχῶς ν' ἀνασκάψωμεν αὐτὴν ἐντελῶς, καθόσον εἶναι τφόντι λίαν ἀξιόλογον κτίσμα, ἔχομεν δὲ ἐνδείξεις, ὅτι διατηρεῖ καὶ λαμπρὸν ἐνεπίγραφον μωσαϊκὸν δάπεδον, ὅπερ ὑπέστη ἀτυχῶς ἱκανὴν βλάβην ὑπὸ τοῦ ἐνεργήσαντος τὰς πρώτας ἐρεύνας.

Ἐκ τῆς γενομένης μικρᾶς ἀνασκαφῆς προσδιωρίσθη βασιλικὴ (29.80 × 21.80 μ.) ἔχουσα νάρθηκα (4.30 μ.) καὶ μέγα αἴθριον (22 × 22 μ.) ***(εἰκ. 12)***. Τοῦτο εἰς τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πλευρὰν φέρει ἑκατέρωθεν ἐξέχοντα τετράγωνα διαμερίσματα, ὑπάρχουσι δὲ γύρωθεν τῆς βασιλικῆς ταύτης καὶ ἕτερα προσαρτήματα (εἰς ἀπόστασιν λ.χ. 6.50 μ. ἀπὸ τῆς βορείου πλευρᾶς εὑρέθη τοῖχος βαίνων παραλλήλως πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τῆς βασιλικῆς, ἔξωθεν δὲ τοῦ νοτίου κλίτους ἀνευρέθησαν τάφοι). Οἱ τοῖχοι τοῦ ναοῦ, δι' ἀργολιθοδομίας ἐκτισμένοι, εἶναι μικροῦ πάχους (0.65 μ.), μόνον δὲ ὁ τοῖχος τῆς ἡμικυκλικῆς ἁψῖδος εἶναι ἱκανῶς παχύτερος (0.95 μ.).

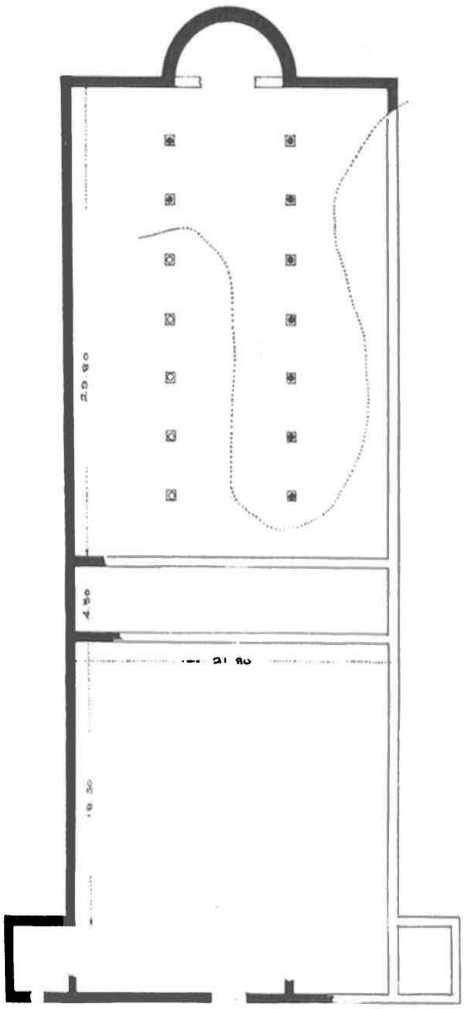

Εἰκ. 12. Βασιλικὴ Δημητριάδος Θεσσαλίας.

Τὰ πλάγια κλίτη — εἰς ἀσύνηθες πλάτος (6.40 μ.) ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ κεντρικὸν (7.80 μ.) — χωρίζονται διὰ κιονοστοιχιῶν ἐξ ἑπτὰ κιόνων εἰς ἑκάστην πλευράν, ὧν εὑρέθησαν πολλαὶ βάσεις, τινὰς τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἀνα-

πων παρὰ τὴν Δράμαν τῆς ἑλληνικῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας. Αὕτη κατόπιν τῶν ἐνεργηθεισῶν ἐρευνῶν ἀπεδείχθη βασιλικὴ ἁπλοῦ ἑλληνιστικοῦ τύπου οὐχὶ δὲ βασιλικὴ μετὰ τρούλλων ὡς ἀπεκατεστάθη ὑπὸ Strzygowski (ἐν Kleinasien, ἔ.ἀ. σ. 134)· τροῦλλος ὑπάρχει πιθ. εἰς τὸ ἱερὸν Βῆμα, ὡς ἐν τῇ βασιλικῇ Ἰλισσοῦ· ἀτυχῶς δὲν ἔχουσιν εἰσέτι δημοσιευθῆ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν ἵνα κρίνῃ τις ἀσφαλέστερον.

1 Πρβλ. Α. Ἀρβανιτοπούλου, Γραπταὶ Στῆλαι Δημητριάδος - Παγασῶν, Ἀθῆναι 1928 σ. 106.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

σκάψας ἀτυχῶς μετετόπισεν. Οἱ κίονες δὲν στερεοῦνται ἐπὶ στυλοβάτου, ἀλλ' αἱ βάσεις αὐτῶν ἀναδύονται ἀμέσως ἀπὸ τοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου, ὅπως συνήθως παρατηρεῖται εἰς τὰς βασιλικὰς τῆς Ρώμης.

Τὸν χῶρον τοῦ ἱεροῦ βήματος εὕρομεν ἀνεσκαμμένον, χαρακτηριστικὰ δὲ τμήματα αὐτοῦ κατεστραμμένα· τελεία ἐν τούτοις ἀποχωμάτωσις τοῦ μνημείου θὰ διαφωτίσῃ ἴσως τὴν διάταξιν αὐτοῦ. Ἐκεῖνο, ὅπερ εἶναι ἄξιον προσοχῆς, παρατηρεῖται δὲ καὶ εἰς τὴν ἀμέσως κατωτέρω περιγραφομένην βασιλικήν, εἶναι ἡ ἐμφάνισις δύο ἐγκαρσίων τοίχων—μήκους δύο περίπου μέτρων—λεπτοτέρων κατά τι τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων (0.60 μ.), οἵτινες ἀποκλείουσιν ἐν μέρει ἑκατέρωθεν τὴν ἁψῖδα. Οἱ τοῖχοι οὗτοι διατηροῦνται εἰς ἱκανὸν ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου (περίπου 0.70 μ.), φέρουσι δὲ κονίαμα καὶ κατὰ τὰς δύο αὐτῶν ὄψεις.

Ἡ χρονολόγησις τῆς βασιλικῆς ταύτης τῆς Δημητριάδος, ὡς ἐκ τοῦ ὅλου σχεδιογραφήματος αὐτῆς, τῆς μορφῆς τῶν ὀλίγων ἀναφανέντων μερῶν τοῦ μωσαϊκοῦ της δαπέδου καὶ τῶν ἐν τῷ Μουσείῳ Βόλου μεταφερθέντων ἐλαχίστων γλυπτῶν δύναταί τις νὰ συναγάγῃ, πρέπει νὰ τεθῇ εἰς τὰ τέλη τοῦ 5ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος.

8. *Βασιλικὴ εἰς θέσιν Λάϊ ἐπὶ τοῦ Πηλίου.*

Ἐπὶ τοῦ Πηλίου—εἰς θέσιν Λάϊ ἀπέχουσαν μίαν ὥραν ἀπὸ τῆς Ἀργαλαστῆς—ἀνεσκάφη καὶ ἐδημοσιεύθη τῷ 1906 ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς σχολῆς παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, ἐξ ἧς μόνον τὰ θεμέλια ἀνευρέθησαν ***(εἰκ. 13)***[1].

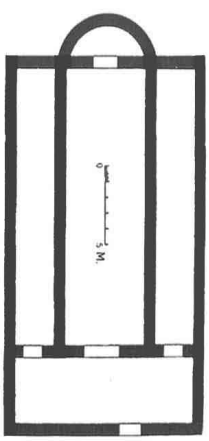

Εἰκ. 13. Βασιλικὴ εἰς θέσιν Λάϊ ἐπὶ τοῦ Πηλίου.

Ἡ βασιλικὴ αὕτη εἶναι μικρῶν διαστάσεων (17,50 × 12,50 μ.), χωρίζεται εἰς τρία κλίτη—ὧν τὸ μεσαῖον ὑπερβαίνει κατά τι τὸ διπλάσιον τῶν πλαγίων—διὰ τοίχων, οἵτινες προφανῶς εἶναι οἱ κτιστοὶ στυλοβάται, συχνότατα παρατηρούμενοι εἰς τὰς βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ πρὸς δυσμὰς νάρθηξ, πλατύτερος τῶν πλαγίων κλιτῶν (4,20 μ.), συγκοινωνεῖ διὰ τριῶν θυρῶν πρὸς τὸν κυρίως ναόν, ἡ δὲ ἐξωτερικὴ πύλη δὲν εὑρίσκεται εἰς τὸ κέντρον ἀλλὰ νοτιώτερον· τοῦτο εἶναι ἴσως δηλωτικόν, ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἐξωνάρθηξ, χωριζόμενος εἰς ἄνισα διαμερίσματα, ὅπως εἰς τὴν βασιλικὴν Ὀλυμπίας κ. ἀλλ.

Εἰς τὴν ἁψῖδα παρατηροῦνται ὅμοιοι τοῖχοι πρὸς τοὺς ὑπάρχοντας καὶ ἐν τῇ ἁψῖδι τῆς ἀνωτέρω βασιλικῆς τῆς Δημητριάδος, πρὸς ἣν, φαίνεται, ὅτι εἶναι σύγχρονος καὶ ἡ βασιλικὴ αὕτη τῆς Θεσσαλίας.

9. *Βασιλικὴ Θεοτόκου παρὰ τὴν Σηπιάδα ἄκραν τοῦ Πηλίου.*

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Πηλίου ἐν θέσει «Θεοτόκου» πλησίον τῆς Σηπιάδος ἄκρας ἀνευρέθη ἑτέρα παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ ***(εἰκ. 14)***[2].

Ἡ τοιχοδομία τῆς βασιλικῆς ταύτης εἶναι ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ ἐνιαχοῦ ὀπτοπλίνθων. μετὰ κονιάματος· ἱκανὴ χρῆσις ἐγένετο καὶ ἀρχαίου ὑλικοῦ ἐκ μεγάλων λαξευτῶν λίθων

1 JHS. 1906, σ. 152· πρβλ. καὶ The Annual of British School at Athens, XIII, 1906/7, σ. 320 καὶ Πίν. X.

2 Ἀνεσκάφη καὶ ἡ βασιλικὴ αὕτη ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς σχολῆς τῷ 1901 (βλέπε The Annual of Br. School, ἔ. ἀ. σελ. 310 καὶ Πίν. X καὶ XI), ἠρευνήθη δὲ ἐκ νέου ὑφ' ἡμῶν τῷ 1930 καὶ ἐγένετο νέα κάτοψις ἣν παραθέτομεν ἐνταῦθα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Τὸ κύριον αὐτῆς σῶμα εἶναι τετράγωνον (13 × 13 μ.), ἀποβαίνει ὅμως ὁ ναὸς ἐπιμήκης διὰ τῆς προσθήκης τριῶν ναρθήκων, ἐξ ὧν ὁ τρίτος εἶναι μικρότερος. Ὑψηλοὶ κτιστοὶ στυλοβάται (0.50 μ.) χωρίζουσι τὴν βασιλικὴν εἰς κλίτη, ὧν τὸ μεσαῖον ὑπερβαίνει καὶ τὸ διπλάσιον πλάτος τῶν πλαγίων (6.70 ἔναντι 2.50 μ.). Ὁ νάρθηξ συγκοινωνεῖ διὰ θυρῶν πρὸς τὸν κυρίως ναὸν καὶ διὰ τεσσάρων ἄλλων θυρῶν συγκοινωνεῖ πρὸς τὸν ἐξωνάρθηκα, ὅστις χωρίζεται εἰς τρία διαμερίσματα μὴ συγκοινωνοῦντα πρὸς ἄλληλα. Τὸ πρὸς βορρᾶν πρόσκτισμα ἐξέχει περισσότερον οὕτως, ὥστε νὰ καθίσταται τετράγωνον χρησιμοποιούμενον, πιθανῶς, ὡς βαπτιστήριον. Πρὸς δυσμὰς ὁ ἐξωνάρθηξ συγκοινωνεῖ διὰ τριβήλου πρὸς τὸν μικρότερον τρίτον νάρθηκα, ὅστις εἶναι ἀνοικτὸς ἐν εἴδει προπύλου καὶ ἔχει τρίβηλον τὴν εἴσοδον (τοῦ προπύλου τούτου δὲν σῴζεται πλέον ἴχνος)· γύρωθεν ὑπάρχουσιν ἴχνη καὶ ἄλλων συνεχομένων προσκτισμάτων.

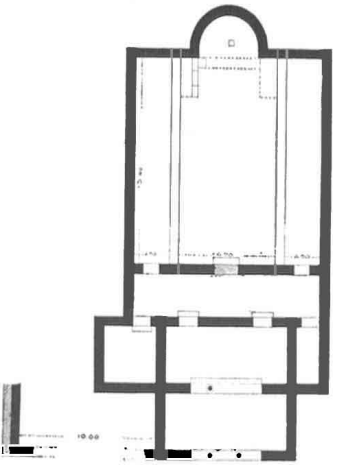

Εἰκ. 14. Βασιλικὴ εἰς Θέσιν Θεοτόκου (Πηλίου).

Εἰς τὸ ἱερὸν βῆμα ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνασκάψαντος τὸ μνημεῖον σημειοῦται τὸ τέμπλον, ὡς εὑρισκόμενον ἀκριβῶς πρὸ τῆς ἀψῖδος καὶ ἑκατέρωθεν προεκτεινομένου τοίχου μέχρι τῶν στυλοβατῶν εἰς μῆκος δύο μέτρων· οἱ τοῖχοι οὗτοι, ἐξ ὧν σῴζεται σήμερον, ὡς δηλοῦται ἐν τῇ κατόψει, μόνον μία σειρὰ λαξευτῶν λίθων, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ τὸ σύνθρονον, ὅμοιον πρὸς τὸ σύνθρονον τῶν βασιλικῶν τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν, καίτοι, ὡς παρουσιάζεται σήμερον, ἠδύνατο κάλλιστα νὰ θεωρηθῇ ὡς βάσις τῶν κιγκλίδων τοῦ τέμπλου. Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ τέμπλον δὲν δύναται ἀρχικῶς νὰ εὑρίσκεται πρὸ τῆς ἁψῖδος ἀφῖνον ἔξω τοὺς θρόνους τῶν ἱερέων, ἴσως δὲ ἡ παρατηρηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος βάσις τοῦ τέμπλου, ἥτις ἐξηφανίσθη σήμερον, προέρχεται ἐκ μεταγενεστέρας ἐποχῆς, ὡς καὶ ἡ βάσις τῆς ἁγίας Τραπέζης, ἥτις ἄλλως τε δὲν εὑρίσκεται εἰς τὸ κέντρον τῆς ἁψῖδος.

Ἡ βασιλικὴ διατηρεῖ ὡραῖον ψηφιδωτὸν δάπεδον μὲ γεωμετρικὰς διακοσμήσεις. Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τῆς βασιλικῆς ταύτης, οἱ ἀνασκάψαντες θεωροῦσιν αὐτὴν ὡς κτίσμα ἱδρυθὲν πρὸ τοῦ ἔτους 570 ἕνεκεν ἀνευρεθέντος νομίσματος (Ἰουστίνου Β΄ καὶ Σοφίας).

Γ΄ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

10. Βασιλικὴ ἐν Ἐλευσῖνι.

Βορειοανατολικῶς τῆς Αὐλῆς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσῖνος, ἔνθα σήμερον εὑρίσκεται τὸ ναΰδριον τοῦ ἁγίου Ζαχαρίου, ἀνεφάνη ἀξιόλογος παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, ἧς τὸ ἱερὸν βῆμα καταλαμβάνει τὸ νεώτερον κτίσμα *(εἰκ. 15)*[1].

Ἡ βασιλικὴ αὕτη τῆς Ἐλευσῖνος ἔχει πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τὴν ἀνωτέρω περιγρα-

1 Ἡ βασιλικὴ αὕτη ἀνεσκάφη ὑπὸ Κ. Κουρουνιώτου, ὅστις καὶ παρεχώρησεν εἰς ἡμᾶς εὐγενῶς τὴν ἄδειαν τῆς δημοσιεύσεως. Κατωτέρω παρατίθενται καὶ λεπτομέρειαι περὶ τῆς βασιλικῆς ταύτης (βαπτιστήριον).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

φεῖσαν βασιλικὴν «Θεοτόκου» καὶ ὡς πρὸς τὴν τετράγωνον κάτοψιν (15.70 × 15.40 μ.) καὶ ὡς πρὸς τοὺς νάρθηκας. Ἡ τοιχοδομία της συνίσταται ἐξ ἀργῶν λίθων μετὰ κονιάματος καὶ πελεκητῶν λίθων, εἰλημμένων ἐξ ἀρχαίου ὑλικοῦ.

Τὸ κύριον σῶμα τῆς βασιλικῆς χωρίζεται διὰ κιονοστοιχιῶν ἐκ πέντε κιόνων (ἐξ ὧν διεσώθησαν κατὰ χώραν οἱ δύο μόνον κίονες τῆς ἀριστερᾶς κιονοστοιχίας) εἰς τρία κλίτη, ἐξ ὧν τὰ πλάγια ἔχουσιν ἀσύνηθες πλάτος (4.20 ἔναντι 5.70 μ. τοῦ μέσου). Οἱ στυλοβάται εἶναι κτιστοὶ διασῴζουσι δὲ ἐνιαχοῦ καὶ μεγάλας μαρμαρίνας πλάκας ἐξ ἑτοίμου ἀρχαίου ὑλικοῦ. Αἱ μεγάλαι ἐπίσης βάσεις, πιθανῶς δὲ καὶ οἱ κορμοὶ τῶν κιόνων — ἐξ ὧν διεσώθη εἷς ἐφαρμόζων ἐπὶ τῆς βάσεως — εἶναι εἰλημμένοι ἐξ ἀρχαίων μνημείων τῆς Ἐλευσῖνος. Οἱ κίονες ἔφερον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εὐθέα μαρμάρινα ἐπιστύλια οὐχὶ δὲ τόξα· τοῦτο συμπεραίνομεν καὶ ἐκ τῆς πυκνῆς — ἀναλόγως τοῦ μεγέθους των — τοποθετήσεως αὐτῶν, ὡς καὶ ἐκ τῶν διαστάσεων τῶν παραστάδων, εἰς τὰς ὁποίας καταλήγουσιν αἱ κιονοστοιχίαι, αἵτινες εἶναι στενώτεραι τῶν στυλοβατῶν, τέλος δὲ ἐκ τῶν μεγάλων μαρμαρίνων δοκῶν, αἵτινες εὑρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφήν.

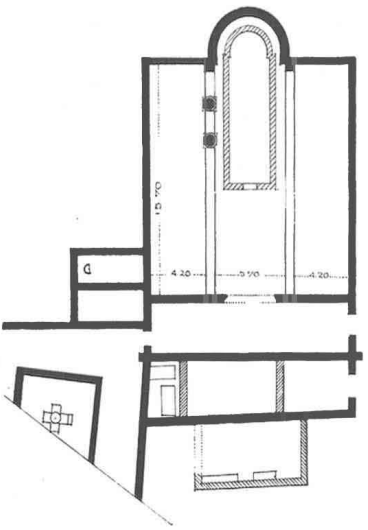

Εἰκ. 15. Βασιλικὴ Ἐλευσῖνος.

Ἐκ τῆς διατάξεως τοῦ ἱεροῦ βήματος οὐδὲν διεσώθη, τὰ ἴχνη του δὲ — ἂν ὑφίστανται — καλύπτονται ὑπὸ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ἐκτισμένου νεωτέρου παρεκκλησίου.

Οἱ δύο νάρθηκες συγκοινωνοῦσι μόνον διὰ πλαγίων θυρῶν· φαίνεται ὅμως ὅτι αἱ πύλαι ἔκειντο ὑψηλότερον τοῦ διασωθέντος ὕψους τῶν θεμελίων. Ὁ ἐξωνάρθηξ χωρίζεται διὰ τοίχων εἰς τρία διαμερίσματα, ἐξ ὧν τὸ πρὸς βορρᾶν φέρει δύο πλινθοκτίστους τάφους· πιθανῶς ὅμως οἱ τοῖχοι οὗτοι, ὡς δεικνύει ἡ εὐτελεστέρα τοιχοδομία των, ἀνήκουσιν εἰς δευτέραν ἐποχήν· ἐπίσης μεταγενεστέρας ἐπισκευὰς προδίδει καὶ τὸ δυτικῶς τοῦ ἐξωνάρθηκος πρόσκτισμα.

Πρὸς βορρᾶν τῶν ναρθήκων εἶναι προσκεκολλημένον τὸ βαπτιστήριον, ὅπερ ἔχει τὸ ἰδιάζον σχῆμα τῶν μικρασιατικῶν (Σμύρνης, Περγάμου, Μιλήτου), ἤτοι εἶναι τετράγωνον περιβαλλόμενον γύρωθεν ὑπὸ διαδρόμων· εἰς τὸ κέντρον ἀνευρέθη ἡ σταυροειδὴς κολυμβήθρα, κτιστὴ διὰ πλίνθων καὶ ἐπενδεδυμένη διὰ μαρμαρίνων πλακῶν. Πρὸς ἀνατολὰς ἡ αὐλὴ τοῦ βαπτιστηρίου συνέχεται μετὰ δύο μικροτέρων ἐπιμήκων διαμερισμάτων (πιθανῶς τοῦ ἀποδυτηρίου καὶ φωτιστηρίου), ἐξ ὧν τὸ δεύτερον διατηρεῖ κατὰ χώραν πλησίον τοῦ βορείου τοίχου μαρμαρίνην καθέδραν ἀρχαίας μορφῆς, στηριζομένην εἰς λεοντόποδας.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρονολογίαν τῆς βασιλικῆς, ἡ χρῆσις εὐθέος ἐπιστυλίου καὶ ἡ διακόσμησις ἑνὸς διασωθέντος ὀγκώδους θωρακίου φέροντος ἐντὸς κύκλου σταυρὸν καὶ ἑκατέρωθεν Α—Ω μαρτυρεῖ μᾶλλον τὸν 5ον αἰῶνα.

11. Βασιλικὴ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου.

Μεταξὺ τῶν ὀρέων τῆς Ἀττικῆς Πανίου καὶ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου, ἦλθεν εἰς φῶς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

δι' ἀνασκαφῶν[1] μέγα τμῆμα ἀξιολόγου βασιλικῆς ***(εἰκ. 16)***. διασωθείσης εἰς μέγιστον ὕψος 1.60 μ., ἐκτισμένης δὲ δι' ἀργολιθοδομῆς καὶ μιᾶς σειρᾶς ὀπτοπλίνθων.

Ἀνεσκάφη τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τῆς βασιλικῆς, ἀνεφάνησαν δὲ μέχρι τοῦδε οἱ τρεῖς κίονες ἑκάστης κιονοστοιχίας, ἐντοιχισμένοι εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν. Ἰδιάζον τῆς βασιλικῆς ταύτης εἶναι αἱ μακραὶ παραστάδες τῶν ἀνατολικῶν τοίχων, χωροῦσαι 2.80 μ. πρὸς δυσμὰς καὶ περιορίζουσαι ἐκατέρωθεν τὸ ἱερὸν βῆμα. Ἀπὸ τῶν τοίχων τούτων ἄρχονται αἱ κιγκλῖδες τοῦ χαμηλοῦ τέμπλου, καμπτόμεναι εἰς μικρὰν ἀπόστασιν εἰς ὀρθογώνιον. Διεσώθησαν αἱ μαρμάριναι βάσεις μὲ τὰς ἐμβαθύνσεις διὰ τὰ θωράκια καὶ τοὺς πεσσίσκους. Παρὰ τὸν τοῖχον τῆς ἁψῖδος ἀνευρέθη τὸ ἡμικυκλικὸν σύνθρονον, κτιστὸν καὶ ἐπενδεδυμένον δι' ὀρθομαρμαρώσεως· ἐνταῦθα ὅμως τὸ σύνθρονον δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἁψῖδα, ἀλλ' ἐξέχει περὶ τὸ ἓν μέτρον πέραν αὐτῆς, καταλῆγον ἑκατέρωθεν εἰς βαθμῖδα διὰ τὴν ἄνοδον.

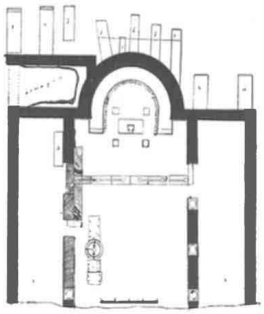

Εἰκ. 16. Βασιλικὴ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου.

Εἰς τὴν διάμετρον περίπου τῆς ἁψῖδος ἀνευρέθη ἡ πλὰξ τοῦ δαπέδου τῆς ἁγίας Τραπέζης, φέρουσα εἰς τὸ μέσον βαθεῖαν εἰς σχῆμα Τ ἐγκοπὴν διὰ τὸ «ἐγκαίνιον» καὶ πέριξ ἐν τετραγώνῳ αἱ τέσσαρες βάσεις τοῦ κιβωρίου. Εἰς τὸ κεντρικὸν κλίτος, ἀριστερὰ τοῦ ἄξονος τοῦ ναοῦ, διεσώθη ἡ βάσις τοῦ μεγάλου ἄμβωνος εἰς τὸ σύνηθες κυκλικὸν σχῆμα μὲ κλίμακας πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμάς. Ἔξωθεν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἀνευρέθησαν πολλοὶ κτιστοὶ τάφοι ἀσύλητοι καὶ πρόσκτισμα πρὸς βορρᾶν προσκολλώμενον εἰς τὴν ἁψῖδα.

Ἐκ τῆς μορφῆς τοῦ ἄμβωνος καὶ τοῦ τέμπλου, ὡς καὶ ἐκ τῆς τεχνοτροπίας τῶν ἀνευρεθέντων γλυπτῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, δύναται ἡ βασιλικὴ αὕτη νὰ χρονολογηθῇ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 5ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος.

12. Βασιλικὴ Καλυβίων Κουβαρᾶ.

Πρὸς δυσμὰς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου τῆς Ἀττικῆς παρὰ τὸ χωρίον Καλύβια Κουβαρᾶ διεσώθη παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, τῆς ὁποίας οἱ μὲν τοῖχοι τῆς μεγάλης ἡμικυκλικῆς ἁψῖδος καὶ τῶν πλαγίων κλιτῶν διεκρίνοντο εἰς τὸ ἔδαφος, τὸ δὲ μεσαῖον κλίτος εἶχεν ἐντοιχισθῆ χρησιμοποιηθὲν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ὡς μονόκλιτος ναὸς μετὰ νέας μικροτέρας ἁψῖδος ***(εἰκ. 17)***. Εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τῶν μακρῶν πλευρῶν διακρίνεται ἡ σειρὰ τῶν ἐκ πλίνθων τόξων τῶν κιονοστοιχιῶν. Ὡς δηλοῦται ἐν τῷ παρατιθεμένῳ σχεδιαγράμματι, ἔνθα γίνεται ἡ ἀποκατάστασις τοῦ ἀρχικοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ[2], ἡ βασιλικὴ εἶναι μικρὰ (16 × 13.60 μ.), τρίκλιτος, μὲ πέντε κίονας εἰς ἑκάστην κιονοστοιχίαν, ἡ δὲ ἁψὶς ὑπερβαίνει ὡς συνήθως κατά τι τὸ ἡμικύκλιον.

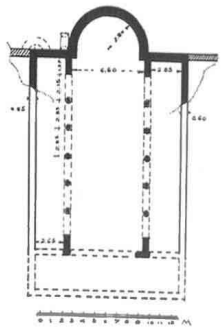

Εἰκ. 17. Βασιλικὴ Καλυβίων Κουβαρᾶ Ἀττικῆς.

Διασωθέντα θωράκια καὶ μικρὰ κιονόκρανα κοσμούμενα διὰ φύλλων ἀκάνθου καὶ ὑδροβίων ὡς καὶ ἕτερα γλυπτικὰ μέλη μὲ στε-

1 Ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Ν. Κοτζιᾶ. ὅσεις καὶ θὰ δημοσιεύσῃ ταύτην λεπτομερῶς μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν συνεχιζομένων ἀνασκαφῶν.

2 Τὸ σχεδιογράφημα ὀφείλω εἰς τὸν Α. Ὀρλάνδον, ὅστις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

φάνην ἐξ ἀκάνθου καὶ πτηνά, συνήθη κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα, μαρτυροῦσι περὶ τῆς χρονολογίας τῆς βασιλικῆς.

13. Βασιλικὴ Γλυφάδας.

Εἰς τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τῆς Ἀττικῆς — παρὰ τὴν σημερινὴν λουτρόπολιν τῆς Γλυφάδας, ὅπου ἔκειτο ὁ ἀρχαῖος δῆμος Αὔξονος — ἀνεκαλύφθη εἰς ἀρχαιολογικὰς ἀνασκαφικὰς ἐρεύνας πρὸς εὕρεσιν τάφων μικρὰ παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ μὲ μίαν ἐξέχουσαν ἁψῖδα καὶ νάρθηκα ***(εἰκ. 18)***[1].

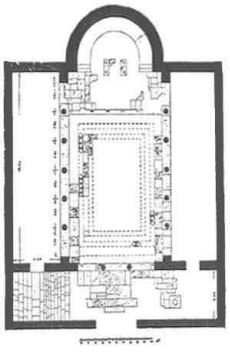

Εἰκ. 18. Βασιλικὴ Γλυφάδας.

Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι, ἐκτισμένοι ἐκ λιθοδομῆς καὶ σειρῶν πλίνθων, διασῴζονται εἰς ὕψος ἑνὸς περίπου μέτρου. Τὸ κύριον σῶμα τῆς βασιλικῆς εἶναι εὐρύτερον κατὰ πλάτος ἢ κατὰ μῆκος (12.40 × 16.50 μ.) χωριζόμενον εἰς τρία κλίτη διὰ κιονοστοιχιῶν ἐκ πέντε κιόνων ἐπὶ στυλοβάτου ὕψους 0,12 μ. Οἱ κίονες εἶναι ἐξαιρετικῶς μικροὶ (ὕψ. 2.65) τὰ δὲ κιονόκρανα ἰωνίζοντα μὲ χωριστὰ ὑψηλὰ ἐπιθήματα. Ὁ νάρθηξ φέρει μίαν μόνον ἐξώθυραν εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ τρία ὡς συνήθως ἀνοίγματα εἰς τὴν πρὸς τὴν βασιλικὴν ἀνατολικὴν πλευράν, ἐξ ὧν τὸ μέσον ἔχει τρίβηλον. Τὸ δάπεδον ἀποτελεῖται ἐκ μικρῶν πλακῶν εἰς ἁπλᾶ γεωμετρικὰ σχήματα διατεταγμένων.

Ἡ διάταξις τοῦ ἱεροῦ βήματος διασῴζεται καλῶς. Τὸ τέμπλον εἶναι τοποθετημένον μεταξὺ τῶν δύο πρώτων κιόνων τῶν κιονοστοιχιῶν τῆς βασιλικῆς, εὑρεθεὶς δὲ πεσσίσκος μὲ ἡνωμένην βάσιν κιονίσκου ἄνω δεικνύει ὅτι τοῦτο ἦτο ὑψηλὸν ὅπως εἰς τὴν βασιλικὴν Β τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν καὶ εἰς τὸ Ἐρέχθειον. Τὸ σύνθρονον κατέχει τὸ ἡμικύκλιον τῆς ἁψῖδος (πλάτους 0,95 μ.) καταλήγει δὲ κατὰ τὰ ἄκρα εἰς δύο βαθμίδας, δι' ὧν ἐγίνετο ἡ ἄνοδος. Εἰς τὴν διάμετρον τῆς ἁψῖδος διασῴζονται ἐπὶ τοῦ δαπέδου τμήματα τῆς πλακὸς τῆς ἁγίας Τραπέζης μὲ τὰς ἐμβαθύνσεις διὰ τὰ τέσσαρα στηρίγματα αὐτῆς· ἐπίσης εὑρέθη τμῆμα τῆς ἄνω αὐτῆς πλακός.

Ὁ ναὸς ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω γνωρισμάτων δύναται νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸν 5ον ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος.

14. Βασιλικὴ Ὑπάτης.

Ἐν τῇ Ὑπάτῃ, πόλει ἀκμαζούσῃ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ἱδρύθη μεγάλη βασιλικὴ ἐπ' ὀνόματι τοῦ πρώτου ἐπισκόπου αὐτῆς καὶ μάρτυρος Ἡρωδίωνος, μαθητοῦ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἧς τὰ ἐρείπια ἐσῴζοντο ἄλλοτε, σήμερον ὅμως ἔχουσιν ἐξηφανισθῆ.

Τὸ παρατιθέμενον σχεδιάγραμμα ***(εἰκ. 19)*** εἶναι πρόχειρον καὶ δὲν εἶναι βέβαιον ἂν πᾶσαι αὐτοῦ αἱ λεπτομέρειαι ἀνήκουσιν εἰς μίαν ἐποχήν[2].

Ἡ βασιλικὴ εἶναι ἐπιμήκης (25.50 × 12.80 μ.) χωριζομένη διὰ τοίχων, οἵτινες προφανῶς

καὶ ἐμελέτησε τὸν ναὸν (πρβλ. «Ἀθηνᾶ» τόμ. ΛΕ' σ. 165), προέβη δὲ ἐσχάτως διὰ σκαφικῆς ἐρεύνης εἰς ἐξακρίβωσιν αὐτοῦ.

1 Ἡ βασιλικὴ αὕτη ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Ν. Κυπαρίσση καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Α. Ὀρλάνδου (ἐν Πρακτ. Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν 5, 1930, σ. 258 κέ.).

2 Ἡ βασιλικὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Ν. Γιαννοπούλου (ἐν ΔΙΕ 7ος 1918, σ. 441 κέ.), εἰς ὃν ὀφειλεται καὶ τὸ παρατιθέμενον ἐνταῦθα πρόχειρον σχεδιογράφημα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

εἶναι οἱ κτιστοὶ στυλοβάται τῶν κιονοστοιχιῶν, ὅπως εἰς τὰς λοιπὰς βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος. Ὁ νάρθηξ εἶναι ἀσυνήθως μικρός, περιοριζόμενος εἰς τὸ πλάτος τοῦ μέσου κλίτους, δύο δὲ τετράγωνα διαμερίσματα προστιθέμενα ἑκατέρωθεν καὶ εἰς τὸ μέσον περίπου τῶν μακρῶν πλευρῶν προσδίδουσι σταυρικὴν μορφὴν εἰς τὸ κτίριον. Δὲν εἶναι δυνατὸν ἐκ μόνου τοῦ σχεδίου νὰ διευκρινισθῇ ὁ λόγος τῶν συμμετρικῶν τούτων διαμερισμάτων, ἂν δηλ. πρόκειται περὶ προπύλων ἢ εἶναι ἁπλῶς προσκτίσματα.

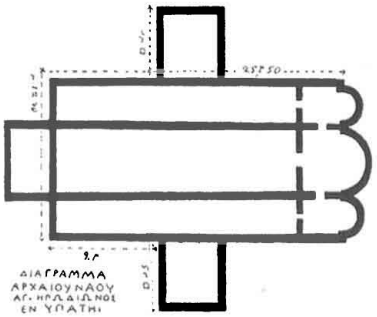

Εἰκ. 19. Βασιλικὴ Ὑπάτης.

Τὸ ἱερὸν βῆμα εἶναι τρίκογχον, τριμερές, μὲ πρόθεσιν καὶ διακονικόν, συγκοινωνοῦν ἀπ' εὐθείας δι' εἰσόδων, σημειοῦται δὲ καὶ τέμπλον κτιστόν, ἐκτεινόμενον καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς βασιλικῆς. Καὶ αἱ μὲν τρεῖς ἁψῖδες ἀπαντῶσι καὶ εἰς ἀρχαιοτέρους τοῦ 6ου αἰῶνος ναοὺς (λ. χ. ἐν Καλὰτ-Σεμάν, ἐν Σινᾷ κ. ἀλλ.), ἡ διαμόρφωσις ὅμως τῶν λοιπῶν μερῶν καὶ τοῦ τέμπλου, ἂν δὲν προέρχονται ἐκ μεταγενεστέρων ἐπισκευῶν, προδίδουσι τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνους.

Ε ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΝΗΣΩΝ

15. Βασιλικὴ Παλαιοπόλεως Κερκύρας.

Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀγορᾶς τῆς παλαιᾶς πόλεως τῆς Κερκύρας καὶ ἐπὶ τῆς ὑποτιθεμένης θέσεως ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ναοῦ δεικνύεται ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου, νεώτερον κτίσμα ἱδρυμένον ἐπὶ ἠρειπωμένων τμημάτων μεγάλης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, μήκους 30 μ.[1].

Ἐκ τῆς παλαιᾶς βασιλικῆς διακρίνονται τὰ θεμέλια τῆς δι' ἀργολιθοδομῆς ἐκτισμένης ἐξεχούσης ἡμικυκλικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἁψῖδος, ἥτις ἔχει διάμετρον 6.85 μ. — ἐκτείνεται σήμερον αὕτη εἰς ὁλόκληρον τὸ πλάτος τοῦ νεωτέρου κτίσματος — καὶ ὑπερβαίνει τὸ ἡμικύκλιον κατὰ 1.50 μ. (εἰκόνα τῆς προσόψεως τοῦ μνημείου παραθέτομεν κατωτέρω).

Οἱ ἐξωτερικοὶ μακροὶ τοῖχοι τῆς τρικλίτου προφανῶς βασιλικῆς ταύτης ἔχουσι καταρριφθῆ, τὴν θέσιν δὲ τῶν κιονοστοιχιῶν καταλαμβάνουσι σήμερον οἱ μεταγενέστεροι τοῖχοι, περιορισθέντος οὕτω τοῦ ὑπάρχοντος ναοῦ εἰς τὸ μέσον κλίτος· μαρμάρινοι μετὰ γλυφῶν βάσεις κατὰ μῆκος τῶν νεωτέρων τούτων τοίχων, ὡς καὶ βαθμῖδες εἰς τὴν ἁψῖδα, μαρτυροῦσιν, ὅτι εἰς φραγκικοὺς ἤδη χρόνους τὸ μνημεῖον εἶχεν ὑποστῆ σοβαρὰς μεταβολάς.

Εἰς τὴν δυτικὴν πρόσοψιν τοῦ ναοῦ διεσώθησαν τέσσαρες κίονες μετὰ κορινθιαζόντων παλαιοχριστιανικῶν κιονοκράνων εἰς ὕψος 3 μ. ὑποστηρίζοντες εὐθὺ ἐπιστύλιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι βαθέως κεχαραγμέναι δι' ὡραίων γραμμάτων αἱ ἑξῆς ἐπιγραφαί:

ΑΥΤΗ Η ΠΥΛΗ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΙ ΕΙΣΕΛΕΥΣΟΝΤΕ⟨αι⟩ ΕΝ ΑΥΤΗ

διὰ μικροτέρων δὲ γραμμάτων:

ΠΙΣΤΙΝ ΕΧΩΝ ΒΑΣΙΛΙΑΝ ΗΜΩΝ ΜΕΝΕΩΝ ΣΥΝΕΡΙΘΟΝ
ΣΟΙ ΜΑΚΑΡ ΥΨΙΜΕΔΟΝ ΤΟΝΔ ΙΕΡΟΝ ΕΚΤΙΣΑ ΝΗΟΝ
ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΕΜΕΝΗ ΚΑΙ ΒΩΜΟΥΣ ΕΞΑΛΑΠΑΞΑΣ
ΧΕΙΡΟΣ ΑΠ ΟΥΤΙΔΑΝΗΣ ΙΟΒΙΑΝΟΣ ΕΝΔΟΝ ΑΝΑΚΤΙ[2].

1 Τὸν ναὸν τοῦτον κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος εὗρον οἱ περιηγηταὶ Spon καὶ Wheler ὡς καθολικὸν Μονῆς τῆς Θεοτόκου (μνημονεύουσι τὸν λόγιον ἱερομόναχον Ἀρσένιον Καλοῦδην καὶ τὸν θεῖον αὐτοῦ Γ'εράσιμον Βλάχον, συντάκτην τοῦ τετραγλώσσου Θησαυροῦ πρβλ. Ἰω. Ρωμανοῦ, Κερκυραϊκά, Κέρκυρα 1903 σ. 17 κέ. ἔνθα δίδονται καὶ πληροφορίαι περὶ ἀνευρεθείσης εἰς παρακείμενον οἰκίσκον ἐπιγραφῆς τοῦ Ἀρσενίου μετὰ τοῦ ἔτους 1680).

2 Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται πολλάκις ἔχουσι δημοσιευθῆ μέχρι τοῦδε· πρβλ. IG. IX, 1. 720.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Περὶ τοῦ ἐν τῇ ἀρχαιοπρεπῇ ταύτῃ (εἰς ἡρωϊκὸν ἑξάμετρον) ἐπιγραφῇ ἀναγραφομένου κτίτορος τοῦ ναοῦ (ἂν πρόκειται δηλονότι περὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰοβιανοῦ (363/4) ἢ περὶ ὁμωνύμου πολιτικοῦ ἢ ἐκκλησιαστικοῦ ἄρχοντος) πολλαὶ γνῶμαι, ὡς γνωστόν, ἐξηνέχθησαν[1]. Πάντως ἡ μεγάλη αὕτη βασιλική, ὡς ἱδρυθεῖσα ἐκ τῶν πρώτων μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν οἱ κατὰ τοῦ ἐθνισμοῦ ἀγῶνες ἦσαν πρόσφατοι, θὰ ἀνήκῃ μᾶλλον εἰς τὰ τέλη τοῦ 4ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου μ. Χ. αἰῶνος.

Εἰς σκαφικὰς ἐρεύνας, ἐνεργηθείσας κατὰ τὸ ἔτος 1846 πρὸς προσδιορισμὸν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ναοῦ, ἀνευρέθησαν ἐν τῇ αὐλῇ πλὴν ἄλλων ἀρχαίων λειψάνων καὶ τμήματα ἐκ παλαιοχριστιανικοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου μετὰ παραστάσεων ζῴων, καρπῶν κ.ἄ. φυλασσόμενα σήμερον εἰς τὸ μουσεῖον Κερκύρας[2]. Τὸ ἀκριβὲς ὁπωσδήποτε σχῆμα καὶ ἡ χρονολογία τῆς βασιλικῆς ταύτης θὰ ἠδύναντο διὰ σκαφικῆς ἐρεύνης ἀκριβέστερον νὰ προσδιορισθῶσι.

16. Βασιλικὴ Ἁγίου Ἀνδρέου Ἐρεσσοῦ Λέσβου.

Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς νήσου Λέσβου παρὰ τὴν παραλίαν τῆς Ἐρεσσοῦ ἀνεσκάφη ἀπὸ ἐτῶν, δημοσιευθεῖσα ἐσχάτως[3], μεγάλη, λίαν ἐπιμήκων διαστάσεων, χριστιανικὴ βασιλικὴ (31.40 × 17.40 μ.), τιμωμένη σήμερον ὑπὸ τῶν κατοίκων εἰς ὄνομα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ Κρητός ***(εἰκ 20)***.

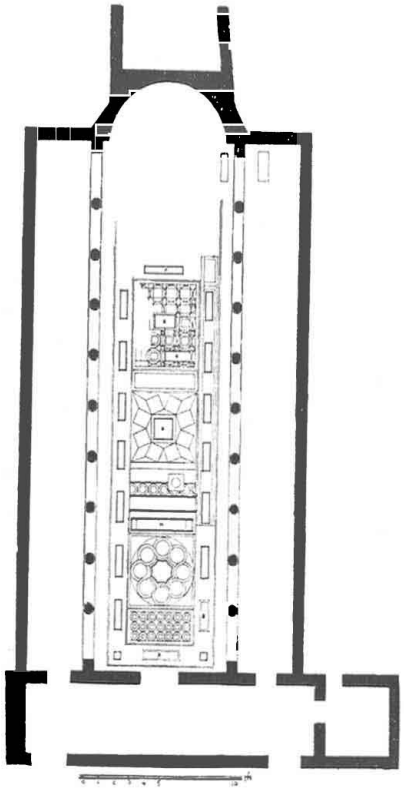

Εἰκ. 20. Βασιλικὴ ἁγ. Ἀνδρέου Ἐρεσσοῦ Λέσβου.

Ἡ βασιλικὴ αὕτη χωρίζεται εἰς τρία κλίτη διὰ κιονοστοιχιῶν, ἐξ ὧν διεσώθησαν μόνον οἱ ἐξ ἀρχαίου ὑλικοῦ στυλοβάται[4] καὶ τμήματα ἰωνιζόντων ἐπικράνων. Τὸ μέσον κλίτος εἶναι εὐρύτερον τοῦ διπλασίου πλάτους τῶν πλαγίων, ἄνωθεν τῶν ὁποίων ἐξετείνοντο ὑπερῷα. Ὁ πρὸς δυσμὰς νάρθηξ, ὀλίγον εὐρύτερος τῶν πλαγίων κλιτῶν, συγκοινωνεῖ διὰ τριῶν θυρῶν μετὰ τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ναοῦ, διὰ δύο δὲ θυρῶν πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ ἔλλειψις κεντρικῆς εἰσόδου εἰς τὸν Λ. τοῖχον τοῦ νάρθηκος καὶ ἡ θέσις τῶν θυρῶν εἰς τὰ δύο ἄκρα παρατηρεῖται εἰς ὅλας τὰς βασιλικάς, αἵτινες φέρουσι πρὸ τοῦ νάρθηκος αἴθριον· εἶναι ὅθεν πιθανόν, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρχεν αἴθριον. Πρὸς νότον τοῦ νάρθηκος ἐκτείνεται πέραν τῆς βασιλικῆς τετράγωνον διαμέρισμα, πιθανῶς τὸ κλιμακοστάσιον.

Ἡ ἁψὶς δὲν ἔχει ἐξωτερικῶς τὸ σύνηθες ἡμικυκλικὸν σχῆμα ἀλλ' εἶναι τρίπλευρος, ἀπὸ τῶν ἄκρων δὲ τῶν πλαγίων πλευρῶν ἐκτείνονται τοῖχοι προσηρτημένου διαμερίσματος. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν οὐδὲν διασῴζεται ἐκ τῆς διατάξεως τοῦ ἱεροῦ βήματος. Τὸ μέσον

1 Πρβλ. Μουστοξύδην, Delle cose Corciresi, Corfù, 1848 σ. 407, Μάρμοραν, Ἱστορία τῆς Κερκύρας 1672 σ. 672, Ρωμανόν, ἔ. ἀ. σ. 18 κ. ἄλλ. βλέπε αὐτόθι καὶ τὰς ποικίλας περὶ τοῦ ναοῦ παραδόσεις περὶ ἁγίας Κερκύρας κλπ.

2 Βλ. Ρωμανόν, ἔ. ἀ. σ. 19. Τὰς ἀκριβεῖς διαστάσεις τοῦ μνημείου, οὗτινος ἡ κάτοψις ἄνευ ἀνασκαφῶν δὲν εἶναι ἐφικτή, ὀφείλω εἰς τὸν ἔφορον ἀρχαιοτήτων Ι. Μηλιάδην.

3 Βλέπε Α. Ὀρλάνδου, Παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ Λέσβου εἰς Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Γ' (1928) σ. 325 κέ.

4 Οἱ σημειούμενοι ἐν τῇ κατόψει κίονες εἶναι ὑποθετικοί.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ὅμως κλίτος διατηρεῖ ἐνεπίγραφα μωσαϊκὰ δάπεδα ἀρίστης τέχνης μετὰ γεωμετρικῶν κατὰ τὸ πλεῖστον σχεδίων καὶ ὀλίγων ζωϊκῶν μορφῶν. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων, ἐν αἷς ἀναφέρεται ὁ ἐν τῇ Γ΄ Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ (431) παρακαθήσας ἐπίσκοπος Ἰωάννης, ἡ βασιλικὴ δύναται νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος.

17. Βασιλικὴ Ἀφεντέλλη Λέσβου.

Εἰς θέσιν Ἀφεντέλλη δυτικώτερον τῆς Ἐρεσσοῦ ἀπεκαλύφθη δι' ἀνασκαφῶν καὶ ἑτέρα χριστιανικὴ βασιλικὴ τῶν αὐτῶν περίπου διαστάσεων καὶ ἀναλογιῶν (30,50 × 17,90 μ.) διαφέρουσα κατὰ τὸν νάρθηκα, ὅστις ἐκτείνεται ἑκατέρωθεν πολὺ πέραν τοῦ ναοῦ καὶ καταλήγει εἰς τὴν βορείαν αὐτοῦ πλευρὰν εἰς μικρὰν ἐγγεγραμμένην ἁψῖδα *(εἰκ. 21)*[1]. Ἡ ἁψὶς τοῦ ἱεροῦ καὶ ὁλόκληρος ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ περικλείεται ὑπὸ εὐθέος τοίχου, σχηματιζομένων οὕτως ἑκατέρωθεν τῆς ἁψῖδος διὰ τῆς προσθήκης καὶ λοξῶν τοίχων δύο πλαγίων διαμερισμάτων, χρησιμοποιουμένων πιθανῶς ὡς παστοφορίων· εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν ἐκτίσθη μικρὰ κόγχη εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ δεξιοῦ κλίτους.

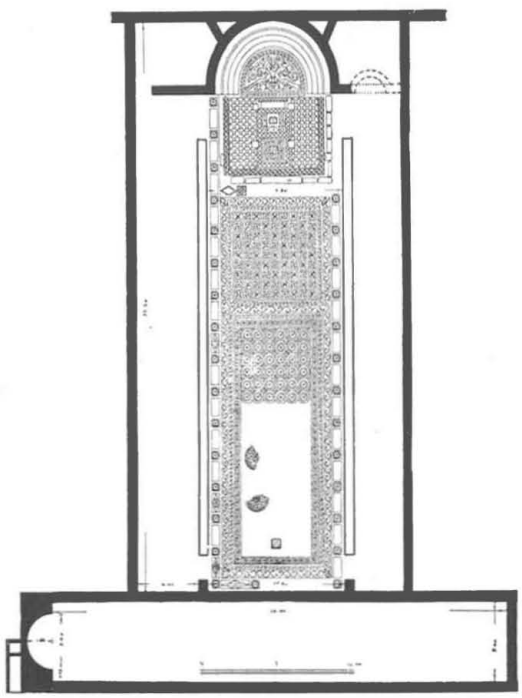

Εἰκ. 21. Βασιλικὴ Ἀφεντέλλη Λέσβου.

Ἡ βασιλικὴ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν διασῴζει τοὺς στυλοβάτας τῶν κιονοστοιχιῶν, διακοπτομένους παρὰ τὸ ἱερὸν βῆμα καὶ εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον, ὡς καὶ ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ ἐκ γεωμετρικῶν σχεδίων μωσαϊκὸν δάπεδον τοῦ μέσου κλίτους καὶ τοῦ ἱεροῦ βήματος.

Ἡ διάταξις τοῦ ἱεροῦ βήματος διετηρήθη εἰς καλὴν κατάστασιν. Τὸ σύνθρονον, ἡμικυκλικὸν μὲ ἡμικυκλικὰς ὁμοκέντρους βαθμίδας, ἔχει τὴν μορφὴν τοῦ συνθρόνου τῆς ἁγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Καταπολιανῆς Πάρου, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐνταῦθα εἶναι χαμηλότερον φέρον τρεῖς μόνον βαθμίδας· ἐπίσης ὑπάρχει δίοδος κάτωθεν αὐτοῦ ἀλλὰ λίαν στενὴ (0,40 μ.) ὥστε νὰ εἶναι ἀπρόσιτος. Εἰς τὰ ἄκρα τοῦ συνθρόνου καταλήγουσιν αἱ κιγκλίδες τοῦ τέμπλου, οὗτινος διεσώθησαν αἱ βάσεις εἰς ὀρθογώνιον σχῆμα, περιβάλλουσαι κατὰ τὰ τρία μέρη τὴν ἐν τῷ μέσῳ ἁγίαν Τράπεζαν. Τὸ τέμπλον δύναται ν' ἀποκατασταθῇ χαμηλὸν εἰς τὰ πλάγια, διότι τὸ τέρμα αὐτοῦ δὲν ἀντικρύζει τὸν τοῖχον ἀλλὰ τὸ σύνθρονον, ὑψηλὸν δὲ μὲ ἐπιστύλιον εἰς τὴν πρόσοψιν, ὅπως εἰς τὴν βασιλικὴν Β. τῶν Θεσσαλικῶν Θηβῶν, ὡς μαρτυροῦσιν ἀνευρεθέντες πεσσίσκοι ἐκ τοῦ τέμπλου φέροντες ἄνω

1 Ἡ βασιλικὴ αὕτη ἀνεσκάφη ὑπὸ Α. Ὀρλάνδου καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον εἰς Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 3ον - 1928, σ. 330. Ὁ ἀνασκάψας ποιεῖται ἐκτενῆ περιγραφὴν τῶν βασιλικῶν Λέσβου ἐν Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ, ἣν δὲν ἔχομεν ἐνταῦθα ὑπ' ὄψιν, ὡς μὴ δημοσιευθεῖσαν εἰσέτι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἡνωμένας τὰς βάσεις κιόνων. Ἡ θέσις τῶν τεσσάρων στηριγμάτων τῆς ἁγίας Τραπέζης καθὼς καὶ αἱ τέσσαρες βάσεις τοῦ κιβωρίου αὐτῆς διακρίνονται ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου, εἰς τὸ κέντρον δὲ σῴζεται ἡ τετράγωνος πλὰξ ἡ καλύπτουσα τὴν «κατάθεσιν» ἢ τὸ ἐγκαίνιον.

Ὁ ναὸς οὗτος ἐκ τῆς μορφῆς τοῦ συνθρόνου, τῆς τέχνης τῶν μωσαϊκῶν του δαπέδων κ. ἄλλ. θὰ ἠδύνατο εἰς τὸν 6ον αἰῶνα νὰ χρονολογηθῇ.

19. Βασιλικὴ Ἀργάλων Λέσβου.

Παρὰ τὴν Νεάπολιν τῆς Λέσβου καὶ νοτίως τῆς Μυτιλήνης εἰς τὸ χωρίον Ἄργαλα ἦλθε διὰ προσφάτων ἀνασκαφῶν[1] εἰς φῶς τρίκλιτος βασιλικὴ (24 × 16 μ.) μὲ νάρθηκα καταλήγοντα πρὸς νότον εἰς ἐγγεγραμμένην ἀψῖδα. Ἡ ἁψὶς τῆς βασιλικῆς εἶναι ὁμοίως ἐγγεγραμμένη εἰς ὀρθογώνιον παραπλεύρως δὲ αὐτῆς ὑπάρχει πρόσκτισμα πρὸς νότον ἔχον τὸ πλάτος τοῦ νοτίου κλίτους. Πρὸς δυσμὰς τοῦ νάρθηκος εἰς τὴν θέσιν τοῦ αἰθρίου εὑρίσκεται τὸ βαπτιστήριον εἰς σχῆμα ἐπιμήκους ὀρθογωνίου διαιρουμένου εἰς τρία διαμερίσματα, ἐξ ὧν τὸ μέσον—τὸ ἔχον μεγαλυτέρας διαστάσεις—εἶναι τὸ κυρίως βαπτιστήριον φέρον ἐν τῷ κέντρῳ τὴν σταυρόσχημον κτιστὴν κολυμβήθραν. Πρὸς νότον τοῦ βαπτιστηρίου καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀνευρέθη Μαρτύριον εἰς σχῆμα τετράγωνον, εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ ὁποίου ἀνοίγονται ὀρθογώνιοι κόγχαι καὶ ἐξέχουσα ἡμικυκλικὴ ἁψὶς πρὸς ἀνατολάς. Κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου κλίτους ὑπάρχει εὐρὺ πρόσκτισμα καταλῆγον πρὸς ἀνατολὰς εἰς τρίπλευρον ἁψῖδα, ὅπερ δὲν εἶναι βέβαιον ἂν εἶναι σύγχρονον.

Ἡ βασιλικὴ διέσωσεν εἰς πολλὰ μέρη τὸ μωσαϊκὸν αὐτῆς δάπεδον· καίτοι δὲ ἐντὸς τοῦ μέσου κλίτους ἠγέρθη εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους ναΰδριον δὲν κατεστράφη ὁλοσχερῶς ἡ θέσις τοῦ ὀρθογωνίου τέμπλου καὶ ἡ ἐν τῇ ἁψῖδι διάταξις τοῦ συνθρόνου. Τοῦτο σχηματίζεται διὰ δύο ὁμοκέντρων ἡμικυκλικῶν τοιχαρίων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον θὰ ἦτο χαμηλότερον τὸ δεύτερον δὲ ὑψηλότερον, ἵνα ἄνωθεν αὐτῶν σχηματισθῶσιν ἐκ πλακῶν: διὰ μὲν τοῦ χαμηλοτέρου πρώτου ἡ βαθμὶς διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ἡ ἡμικυκλικὴ ἐξέδρα διὰ τὴν θέσιν τῶν ἑδρῶν.

Καὶ ἡ βασιλικὴ αὕτη δύναται νὰ χρονολογηθῇ κατὰ τὸν 5ον ἢ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος.

18. Βασιλικὴ Ἁγίου Δημητρίου Ὑψηλομετώπου Λέσβου.

Εἰς τὸ κέντρον τῆς νήσου Λέσβου παρὰ τὸ χωρίον Ὑψηλομέτωπον διασῴζονται ἐρείπια παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τιμωμένης εἰς ὄνομα τοῦ ἁγίου Δημητρίου ὑπὸ τῶν κατοίκων ***(εἰκ. 22)***[2].

Ἡ βασιλικὴ αὕτη εἶναι μικροτέρα τῶν δύο προηγουμένων καὶ εἰς ἀναλογίας ὀλιγώτερον ἐπιμήκης (14,50 × 19,60 μ.)· ἔχει καὶ αὕτη τὴν αὐτὴν διάπλασιν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι ὁ εὐθὺς τοῖχος εἶναι εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἁψῖδος οὕτως,

1 Ἀνεσκάφη ἡ βασιλικὴ αὕτη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Δ. Εὐαγγελίδου. ὅστις μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν σκαφικῶν ἐρευνῶν του θὰ δημοσιεύσῃ τὰ κατ' αὐτὴν λεπτομερῶς. Ἡ ἀνωτέρω περιγραφὴ γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει πληροφοριῶν τοῦ ἐνεργοῦντος τὴν ἀνασκαφήν.

2 Βλ. Α. Ὀρλάνδου, Παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Λέσβου. εἰς Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν—1928—Γ' ἐ. ἀ. σελ. 323 κ. ἑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ὥστε νὰ σχηματίζωνται τέσσαρα διαμερίσματα συνεχόμενα ἀνὰ δύο. Τὰ δύο μεγάλα, χρησιμοποιούμενα πιθανῶς ὡς παστοφόρια, συγκοινωνοῦσι διὰ θυρῶν πρὸς τὰ πλάγια κλίτη.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ διατηρεῖ τοὺς ἐξ ἀρχαίου ὑλικοῦ στυλοβάτας καὶ τὰς λίαν ὑψηλὰς βάσεις τῶν κιόνων, ὑπάρχουσι δὲ ἐνδείξεις ὅτι ἡ βασιλικὴ ἔφερεν ὑπερῷα. Τὸ δάπεδον διατηρεῖ ἀξιολογώτατα μωσαϊκὰ δάπεδα μὲ ζωϊκὰς παραστάσεις καὶ ἐπιγραφάς, καλυφθέντα μεταγενεστέρως ὑπὸ πλακοστρώσεως. Διεσώθησαν γλυπτὰ θωράκια καὶ τμήματα μαρμαρίνου χαμηλοῦ τέμπλου.

Ὁ νάρθηξ φέρει πρὸς νότον πρόπυλον μὲ τρίβηλον εἴσοδον καὶ κτιστὰ καθίσματα παρὰ τοὺς τοίχους, συγκοινωνεῖ δὲ πρὸς δυσμὰς πρὸς μεταγενέστερον ἐξωνάρθηκα. Πέριξ τοῦ ναοῦ ὑπάρχουσι καὶ ἕτερα προσκτίσματα, ὡς δηλοῦσιν οἱ συνεχόμενοι τοῖχοι.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρονολογίαν τοῦ μνημείου, τόσον ἐκ τῆς τέχνης τῶν διασωθέντων γλυπτῶν καὶ τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων, ὅσον καὶ ἐκ τῆς ὁμοιότητος αὐτοῦ πρὸς τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἀφεντέλλη, θὰ ἠδύνατο καὶ τοῦτο ν' ἀναχθῇ εἰς τὸν 6ον αἰῶνα.

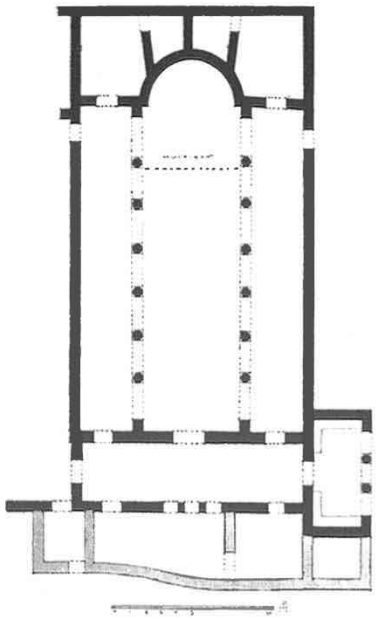

Εἰκ. 22. Βασιλικὴ Ὑψηλομετώπου Λέσβου.

20. Βασιλικὴ ἁγίου Ἰσιδώρου Χίου.

Πρὸς βορρᾶν τῆς πρωτευούσης τῆς νήσου Χίου ὑπάρχει ὁ ναὸς τῶν ἐν Χίῳ μαρτυρησάντων ἁγίων: Ἰσιδώρου καὶ Μυρόπης, μεγάλως τιμώμενος μέχρι σήμερον ἐν τῇ νήσῳ. Γενομένων ἀνασκαφῶν ἐντὸς καὶ πέριξ τοῦ μικροῦ σημερινοῦ ναοῦ τούτου τῶν πολιούχων τῆς νήσου, ὅστις ἀντικατέστησε παλαιότερον βυζαντινόν, ἀνευρέθησαν μέρη τοῦ ἀρχικοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ ***(εἰκ. 23)***, τὴν ὕπαρξιν τοῦ ὁποίου ἐμαρτύρουν καὶ παλαιότεραι πληροφορίαι καὶ πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη διασῳζόμενα ἐν τῷ σημερινῷ ναῷ[1].

Ἐκ τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς ἦλθον εἰς φῶς: ἡ ἁψίς, ἥτις ἐξωτερικῶς εἶναι ὀρθογώνιος, τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου μετὰ τοῦ δεξιοῦ κτιστοῦ στυλοβάτου καὶ ἱκανὰ τμήματα μωσαϊκοῦ δαπέδου τοῦ κεντρικοῦ καὶ τοῦ νοτίου κλίτους. Τὰ μωσαϊκὰ ταῦτα, εἰς δύο ἐπίπεδα εὑρισκόμενα, ἀνήκουσιν εἰς δύο ἐποχάς· τοῦτο δηλοῦται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ στυλοβάτης διακόπτει τὰ μωσαϊκὰ τοῦ μέσου κλίτους.

Ἡ ἀνευρεθεῖσα ἐπιμήκης βασιλική, ἧς ὁ στυλοβάτης συνδέεται μετὰ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου καὶ τῆς ἁψῖδος, ἀνήκει εἰς δευτέραν ἐποχήν. Εἰς τὸν πρῶτον ναὸν ἀνήκουσι τὰ μωσαϊκὰ τοῦ μέσου κλίτους καὶ τμῆμα στυλοβάτου ἐξ ὀρθογωνίων πλακῶν (διακρινόμενα ἐν τῷ σχεδίῳ δεξιὰ τοῦ ἄξονος τῆς βασιλικῆς), πρὸς τὸν ὁποῖον προσαρμόζονται τὰ μωσαϊκὰ ταῦτα.

1 Βλ. F. de Coulanges, Arch. des miss. scient. IV, σ. 493. Τὰς περὶ τοῦ ναοῦ τούτου παραδόσεις βλέπε ἐν Ζολώτα, Ἔκθεσις τῶν κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1899-1900 πεπραγμένων, Χίος, 1890 σ. 118 πρβλ. καὶ Γ. Σωτηρίου, Ἀρχαιολ. Δελτίον 1916, Παράρτημα σ. 28. Τὴν ἔρευναν τοῦ μνημείου τούτου εἴχομεν ἐπιχειρήσει τῷ 1918, ἐσυνέχισε δὲ ταύτην ὁ Α. Ὀρλάνδος, ὅστις καὶ ἀνεῦρε τ' ἀνωτέρω περιγραφόμενα (βλ. Μνημεῖα Χίου, Ἀθῆναι, 1930, (γαλλ.) πίν. Χ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰς ποῖον αἰῶνα ἀνάγεται ἡ δευτέρα αὕτη ἐποχὴ μαρτυροῦσι παραδόσεις ἀναφέρουσαι τὴν βασιλικὴν ὡς κτισθεῖσαν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου (668-685). Ἱστορικῶς ἡ παράδοσις αὕτη δὲν διαψεύδεται, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὰς καταστροφὰς ἃς ὑπέστη ἡ Χίος κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ τὰ διασωθέντα λείψανα τῶν γλυπτῶν (κιονόκρανα, θωράκια τέμπλου κλπ.) μὲ τεχνοτροπίαν ἀπέχουσαν τῆς ὡραίας ἐργασίας τοῦ 5 καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 6 αἰῶνος· θὰ ἠδύναντο ἑπομένως νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸν 7ον αἰῶνα, καίτοι δὲν ἔχομεν ἀκόμη σαφῆ ἰδέαν τῆς τεχνοτροπίας τῶν γλυπτῶν κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα.

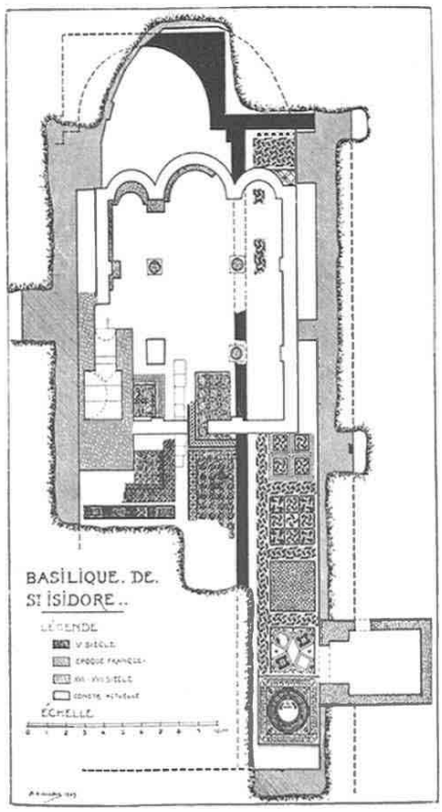

Εἰκ. 23. Βασιλικὴ ἁγ. Ἰσιμώρου Χίου.

Εἰς τὸ μέσον κλίτος καὶ ἀριστερὰ τοῦ ἄξονος τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ὁ τάφος τῶν ἁγίων Ἰσιδώρου καὶ Μυρόπης μαρτυρησάντων ἐπὶ Δεκίου κατὰ τὸν 3ον αἰῶνα· εἶναι ὑπόγειον θολωτὸν κτίσμα καταλῆγον εἰς ἁψῖδα, εἰς ὃ κατέρχεταί τις διὰ πέντε βαθμίδων, δὲν ἀνήκει ὅμως, ὡς καὶ ἐκ τῆς μορφῆς του δηλοῦται, εἰς τὸν πρῶτον ναόν, διότι διακόπτει τὸ μωσαϊκὸν αὐτοῦ δάπεδον.

Ἡ μεγάλως τιμωμένη βασιλικὴ αὕτη οὐδέποτε ἐγκατελείφθη καίτοι πολλάκις κατεστράφη· διακρίνονται δὲ εἰς αὐτὴν κατὰ τὰς γενομένας ἐρεύνας πέντε ἀλλεπάλληλοι ἐποχαί.

21. Βασιλικὴ Φανῶν Χίου.

Εἰς τὴν νοτιωτάτην ἄκραν τῆς νήσου Χίου παρὰ τὸ χωρίον Πυργὶ καὶ εἰς θέσιν Φανὰ —τὰς ἀρχαίας Φάνας— (ἔνθα κατὰ Στράβωνα ὑπῆρχε «λιμὴν βαθὺς καὶ νεὼς Ἀπόλλωνος») ἱδρύθη χριστιανικὴ βασιλικὴ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ χώρου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν ἐκτίσθη ναΰδριον εἰς τὸ κέντρον τῆς βασιλικῆς καὶ ἕτερον παρεκκλήσιον βορείως τῆς ἁψῖδος ***(εἰκ. 24)***.

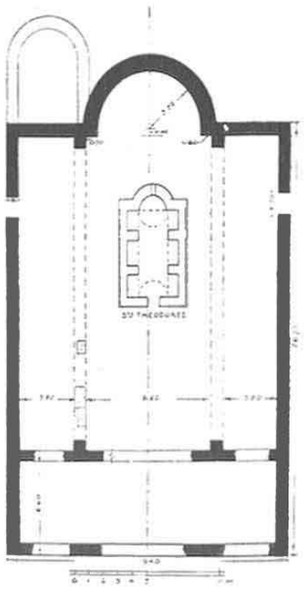
Εἰκ. 24. Βασιλικὴ Φανῶν Χίου.

Ἡ βασιλικὴ (20.15 × 13.80 μ.), μὲ ἐξέχουσαν ἡμικυκλικὴν ἁψῖδα, χωρίζεται εἰς τρία κλίτη, ἔχοντα τὰς συνήθεις ἀναλογίας, διὰ κιονοστοιχιῶν, ὧν ἀνευρέθησαν μικρὰ τμήματα τῶν ἐξ ἀρχαίων πλακῶν στυλοβατῶν. Ὁ νάρθηξ κατὰ πολὺ εὐρύτερος τῶν πλαγίων κλιτῶν (6.60 μ.) συγκοινωνεῖ διὰ τριῶν μεγάλων ἀνοιγμάτων πρὸς τὴν βασιλικὴν καὶ πρὸς τὰ ἔξω. Οἱ τοῖχοι τῆς βασιλικῆς, σωζόμενοι εἴς τινα μέρη εἰς ὕψος 1.80 μ., εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ μεγάλων ὁμοιομόρφων ὀρθογωνίων λίθων (1.15 × 0.97, ὕψ. 0.45 μ.) εἰλημμένων ἐκ τοῦ ἀρχαίου κτιρίου, τὸ ὁποῖον διεδέχθη ἡ βασιλική, διὸ καὶ ἐθεωρήθη ὡς ὁ σηκὸς τοῦ ἀρχαίου ναοῦ[1].

1 Περιεγράφη τὸ πρῶτον ἡ βασιλικὴ ὑπὸ τοῦ F. de Coulanges, ἐν Arch. des miss. scient. 1856. Ὅτι πρόκειται περὶ χριστιανικοῦ ναοῦ καθωρίσθη ὑπὸ Κουρουνιώτου ἐν Ἀρχ. Δελτίῳ, τόμ. Α' (1915), σελ. 64 κ.ἑ. πρβλ. καὶ Γ. Σω-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

22. Βασιλικὴ ἐν Λεβῆνι Κρήτης.

Ἡ βασιλικὴ αὕτη ἀνευρέθη εἰς τὴν ἐξαφανισθεῖσαν ἀρχαίαν πόλιν Λεβῆνα (σημ. Αέντα) παρὰ τὴν ἐσχάτην μεσημβρινὴν ἀκτὴν τῆς Κρήτης, ἀνατολικῶς τῶν ἐρειπίων τοῦ Ἀσκληπιείου, δι' ἀνασκαφῶν τῆς ἰταλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς *(εἰκ. 25)*[1].

Τὸ κύριον σῶμα τῆς βασιλικῆς (18 × 13 μ.) χωρίζεται διὰ κιονοστοιχιῶν ἐξ ἑπτὰ κιόνων, οἵτινες βαίνουσι ἐπὶ κτιστοῦ στυλοβάτου μὴ ἐξέχοντος τοῦ δαπέδου, οὗτινος ἐλάχιστα τμήματα διεσώθησαν. Ἡ μικρὰ ἀπόστασις τῶν κιόνων (1.50 μ.) καὶ τὸ μεγαλύτερον πλάτος τοῦ στυλοβάτου ἀπὸ τῶν παραστάδων τῶν Α καὶ Δ τοίχων μαρτυροῦσιν, ὅτι τοὺς κίονας δὲν συνέδεον τόξα ἀλλ' εὐθέα ἐπιστύλια. Κτιστὰ καθίσματα ὕψους 0.40 μ. παρατηροῦνται παρὰ τοὺς τοίχους τῆς βασιλικῆς, τὸν νάρθηκα καὶ τὸν ἐξωνάρθηκα, ὅπως παρατηρεῖται τοῦτο καὶ εἰς βασιλικὰς τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν καὶ Ὑψηλομετώπου Λέσβου.

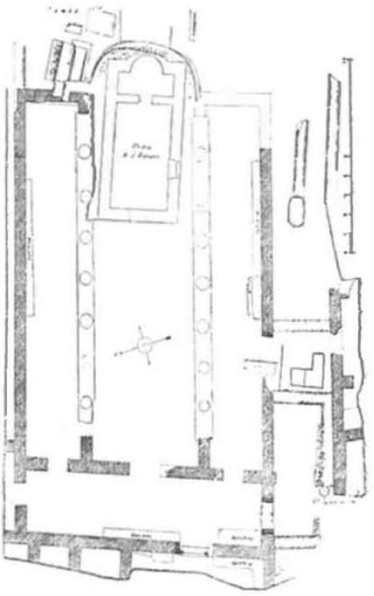

Εἰκ. 25. Βασιλικὴ Λεβῆνος Κρήτης.

Τοῦ ἱεροῦ βήματος δὲν διεσώθη ἡ διάταξις, διότι εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐκτίσθη μεταγενέστερον ναΰδριον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου. Βορείως τῆς ἁψῖδος ὑπάρχουσι κτιστοὶ τάφοι.

Ἡ βασιλικὴ ἔχει νάρθηκα καὶ προσκτίσματα μὴ διευκρινισθέντα. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ αἰθρίου ὑπάρχει εἶδος ἐξωνάρθηκος καὶ τρία ἐν συνεχείᾳ διαμερίσματα μὴ διευκρινισθέντα ἐπίσης. Ἡ βασιλικὴ εἶναι προσανατολισμένη ὀλίγον νοτιοανατολικῶς διεσώθη δὲ εἰς μέγιστον ὕψος 2 μ. πλὴν τῆς ἁψῖδος καὶ τῆς ΝΑ. γωνίας ἅτινα κατεστράφησαν. Ἡ τοιχοδομία της συνίσταται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μεγάλων πελεκητῶν λίθων.

Περὶ τῆς χρονολογίας δὲν ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις ἀλλ' ἐκ τοῦ σχήματος τοῦ μνημείου δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν 5ον ἢ καὶ τὸν 6ον αἰῶνα.

23-24. Βασιλικαὶ Λήμνου.

Ἐν τῇ νήσῳ Λήμνῳ κατὰ τὰς ἐσχάτως ἐνεργουμένας ἀρχαιολογικὰς ἀνασκαφὰς ὑπὸ τῆς ἰταλικῆς σχολῆς πρὸς προσδιορισμὸν τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἀνευρέθησαν δύο χριστιανικαὶ βασιλικαί[2].

Ἐκ τούτων ἡ πρώτη *(εἰκ. 26)* εἶναι ὁμοία περίπου εἰς τὸ σχῆμα καὶ τὰς ἀναλογίας πρὸς τὴν τῆς Κρήτης. Τὸ κύριον αὐτῆς σῶμα ἔχει μῆκος 22.50 μ. καὶ πλάτος 18 μ., πρὸς δυσμὰς δὲ ὑπάρχει νάρθηξ πλάτους 4.60 μ. συνεχιζόμενος πιθανώτατα πρὸς ἄλλο πρόσκτισμα, καταλαμβάνον καὶ ὁλόκληρον τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ. Ἡ βασιλικὴ χωρίζεται διὰ στυλοβατῶν πλάτους 0.57 μ. εἰς τρία κλίτη, ὧν τὸ μέσον εἶναι σχεδὸν διπλάσιον τῶν

τηρίου, Ἀρχαιολ. Δελτ. 1916, Παράρτημα σ. 28. Ἡ κάτοψις ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Ὀρλάνδου, Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Χίου, Ἀθῆναι, 1930 (γαλλ.) πίν. 6.

1 G. Gerola, Le antiche chiese di Lebena a Creta, Venezia, 1915 (ἐν τόμ. LXXIV τῶν Atti del Reale τοῦ Instituto Veneto di Scienze, σ. 1153 κέ.). Περὶ τῆς βασιλικῆς ταύτης ἔκαμε μικρὰν ἀνακοίνωσιν ὁ Gerola εἰς τὸ Γ'. βυζαντινολογικὸν Συνέδριον τῶν Ἀθηνῶν, παρεχώρησε δὲ εἰς ἡμᾶς καὶ τὴν περὶ αὐτῆς μελέτην.

2 Αἱ κατόψεις τῶν βασιλικῶν τούτων παρεχωρήθησαν εἰς ἡμᾶς εὐγενῶς ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἰταλικῆς σχολῆς κ. Al. Della Seta.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

πλαγίων (8.90 μ. ἔναντι 4.50 μ.). Δὲν διασῴζει ἴχνη τοποθετήσεως τῶν κιόνων αὐτῆς οὔτε ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων λειψάνων δηλοῦνται αἱ θύραι, πλὴν μιᾶς εἰς τὸ νότιον ἄκρον τῆς δυτικῆς προσόψεως, ὅπως παρετηρήσαμεν τοῦτο καὶ εἰς τὴν ἐν θέσει Λάϊ ἐπὶ τοῦ Πηλίου βασιλικήν.

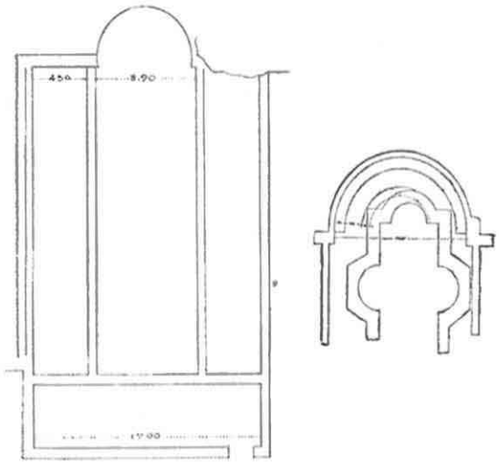

Εἰκ. 26-27. Βασιλικαὶ Λήμνου.

Ἐκ τῆς ἑτέρας ἀνευρεθείσης ἐν Λήμνῳ παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς ἀνεφάνη μέγα τμῆμα τοῦ μέσου κλίτους καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ ἦλθεν εἰς φῶς τρίκογχον ναΰδριον ἱδρυθὲν προφανῶς εἰς βυζαντινοὺς χρόνους ἐπὶ τῆς ἠρειπωμένης παλαιοτέρας βασιλικῆς ***(εἰκ. 27)***.

Τὸ ἀνευρεθὲν τμῆμα τοῦ μεγάλου ναοῦ εἶναι τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ μέσου κλίτους τῆς βασιλικῆς, ἀπολῃγούσης εἰς μεγάλην ἐξέχουσαν ἡμικυκλικὴν ἁψῖδα (διαμ. 7.35 μ.), εἰς ἣν διατηροῦνται καὶ αἱ βαθμῖδες τοῦ ἡμικυκλικοῦ συνθρόνου.

Καὶ αἱ βασιλικαὶ αὗται θὰ ἠδύναντο ν' ἀναχθῶσιν εἰς τὸν 5ον ἢ τὸν 6ον αἰῶνα.

25. Βασιλικὴ Αἰγίνης.

Ἔξωθεν τῆς σημερινῆς πόλεως Αἰγίνης, ἔνθα ἐξετείνετο ἡ ἀρχαία Αἴγινα, εἶναι ὁρατὸν τὸ Α τμῆμα παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς[1].

Διακρίνεται μεγάλη ἁψίς, ἔχουσα διάμετρον ἑπτὰ περίπου μέτρων, περικλείουσα δὲ ἡμικυκλικὸν σύνθρονον καὶ ἰδιαιτέραν ἐν τῷ μέσῳ θέσιν διὰ τὴν ἐπισκοπικὴν καθέδραν. Εἰς τὴν διάμετρον τῆς ἁψῖδος εὑρίσκεται κατὰ χώραν ἡ πλὰξ τῆς βάσεως τῆς ἁγίας Τραπέζης μὲ τὰ ἴχνη τῶν τεσσάρων αὐτῆς στηριγμάτων εἰς μικρὰν δὲ ἀπόστασιν ἐν τετραγώνῳ αἱ τέσσαρες βάσεις τοῦ κιβωρίου.

Αἱ παραστάδες τῶν ἀνατολικῶν τοίχων τῆς βασιλικῆς δὲν ἀντικρύζουσιν, ὅπως εἰς τὰς ἄλλας βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος, κίονας, ἀλλὰ μεγάλους ὀρθογωνίους πεσσοὺς κατέχοντας τὴν θέσιν τῶν κτιστῶν στύλων τοῦ βυζαντινοῦ τέμπλου καὶ κειμένους εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν παραστάδων οὕτως, ὥστε ν' ἀφίνωνται μόνον δίοδοι πρὸς τὰ ἑκατέρωθεν παστοφόρια (διαμόρφωσις δηλ. ἐξελιχθεῖσα ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ πέραν—λ. χ. ἐν ἁγίᾳ Εἰρήνῃ Κων/πόλεως καὶ εἰς τοὺς ναοὺς ἡμιβασιλικοῦ τύπου). Ἀπὸ τῆς δυτικῆς ἄκρας τῶν πεσσῶν ἐκτείνεται τὸ μαρμάρινον τέμπλον, οὗτινος διεσώθη κατὰ χώραν ἡ βάσις φέρουσα ἴχνη τεσσάρων κιονίσκων. Τὸ τέμπλον συνεχίζεται καὶ εἰς τὸ δεξιὸν κλίτος μέχρι τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς.

Ἡ μορφὴ αὕτη τοῦ τέμπλου, ὅπως καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διαμόρφωσις τοῦ ἱεροῦ βήματος, μαρτυροῦσιν, ὅτι ἡ βασιλικὴ αὕτη δύναται ν' ἀναχθῇ εἰς τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνους (τὴν κάτοψιν τοῦ ὁρατοῦ τμήματος τῆς βασιλικῆς ταύτης παραθέτομεν κατωτέρω εἰς τὰ περὶ διαμορφώσεως τοῦ τέμπλου τῶν παλαιοχριστιανικῶν ναῶν τῆς Ἑλλάδος).

1 Τὴν ἔρευναν τῆς βασιλικῆς ταύτης θὰ ἐνεργήσῃ ὁ ἑταῖρος τῆς γερμανικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς A. M. Schneider, εἰς ὃν ὀφείλω καὶ τὸ κατωτέρω παρατιθέμενον πρόχειρον σχεδιογράφημα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΜΟΝΟΚΛΙΤΟΙ

Εἰς τὴν ὁμάδα τῶν βασιλικῶν τούτων τοῦ ἁπλοῦ ἑλληνιστικοῦ τύπου κατατάσσομεν καὶ τὰς μονοκλίτους βασιλικάς. Αἱ μονόκλιτοι βασιλικαὶ κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν ἐχρησιμοποιήθησαν κυρίως ὡς μικρὰ παρεκκλήσια, ἐνιαχοῦ ὅμως καὶ ὡς αὐτοτελεῖς ἐπαρχιακοὶ ναοί, διεσώθησαν δὲ τοιαῦται εἰς διαφόρους χώρας, ὡς ἐν Β. Συρίᾳ[1], Μ. Ἀσίᾳ[2] καὶ ἀλλαχοῦ. Καὶ ἐν Ἑλλάδι ἀνευρέθησαν κατὰ τὰς ἐνεργουμένας ἀρχαιολογικὰς ἀνασκαφὰς μονόκλιτοι παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ ἐν Μαντινείᾳ, ἐν Σάμῳ, ἐν Νικοπόλει κ. ἀλλ. μὴ μελετηθεῖσαι εἰσέτι. Αἱ μέχρι τοῦδε ἐπαρκῶς ὁπωσδήποτε ἐρευνηθεῖσαι εἶναι δύο: μία ἐν Ἀττικῇ ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Ἁλιμοῦντος καὶ ἑτέρα ἐν τῇ νήσῳ Καρπάθῳ.

25. Βασιλικὴ Ἁλιμοῦντος παρὰ τὰς Ἀθήνας.

Ἡ μικρὰ αὕτη βασιλικὴ (11×5 μ.) ***(εἰκ. 28)***[3] κατ' ἀρχὰς μὲν ἱδρύθη μονόκλιτος ἔπειτα δὲ ηὐρύνθη εἰς τρίκλιτον, ὡς δεικνύει σαφῶς ἡ διαφορὰ τῆς τοιχοδομίας τῆς Α. πλευρᾶς (ἡ παλαιὰ διὰ πλίνθων καὶ μεγάλων λίθων καὶ ἡ δευτέρα δι' ἀργολιθοδομῆς)· ἡ μεταγενεστέρα τρίκλιτος βασιλικὴ ἔχει κιονοστοιχίας ἐκ τεσσάρων κιόνων εἰς τὴν θέσιν τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ πρώτου ναοῦ, προσετέθη δὲ εἰς ταύτην καὶ νάρθηξ μετὰ τριβήλου ἐπεστρωμένα ἐν μέρει διὰ πλίνθων τῆς παλαιοτέρας οἰκοδομῆς. Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην ἐποχήν, φαίνεται, ὅτι ἀνήκει καὶ ὁ κτιστὸς ἄμβων ὁ ἀνευρεθεὶς ἀριστερὰ τοῦ μέσου κλίτους, ἴσως δὲ καὶ ἡ ἁγία τράπεζα· αἱ μετασκευαὶ ὅμως αὗται ἐγένοντο πάντως εἰς παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν —κατὰ τὸν 6ον καὶ 7ον αἰῶνα —διότι δὲν προσετέθησαν ἀψῖδες εἰς τὰς θέσεις ἃς κατέλαβον μετὰ ταῦτα ἡ πρόθεσις καὶ τὸ διακονικὸν (ἡ ὑπάρχουσα ἀψὶς εἰς τὸ διακονικὸν προέρχεται προφανῶς ἐκ τρίτης ἐποχῆς—βυζαντινῆς). Τοῦ ἀνευρεθέντος τέμπλου αἱ βάσεις χωροῦσι μέχρι τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τοῦ ναοῦ, χρησιμοποιοῦνται δὲ οἱ πρῶτοι κίονες τῶν κιονοστοιχιῶν διὰ τὴν στήριξιν τῶν θωρακίων, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι τὸ τέμπλον τοῦτο εἶναι τῆς δευτέρας ἐποχῆς.

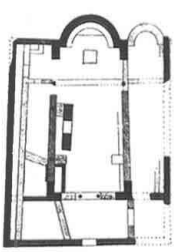

Εἰκ. 28. Βασιλικὴ Ἁλιμοῦντος (παρὰ τὰς Ἀθήνας).

Ἐκ τῆς ἁγ. Τραπέζης ἀνευρέθησαν: ἡ καλύπτουσα τὸ τετράγωνον πλινθόκτιστον «ἐγκαίνιον» (βάθ. 0,30 μ.) πλάξ, μαρμάρινοι δοκοὶ χρησιμοποιούμενοι ὡς βάσεις τῶν τεσσάρων αὐτῆς στηριγμάτων, ἐξ ὧν δηλοῦται ὅτι ἡ ἄνω πλὰξ τῆς ἁγ. Τραπέζης ἦτο τετράγωνος (1.15×1.15 μ.), προσέτι δὲ τμήματα στρογγύλης τραπέζης μετ' ἐγχαράκτου σταυροῦ, περὶ ὧν γενήσεται λόγος καὶ κατωτέρω.

26. Βασιλικὴ Ἀρκασίας Καρπάθου.

Ὅλως ἀσυνήθων διαστάσεων διὰ μονόκλιτον βασιλικὴν εἶναι ἡ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἀρκα-

1 Βλ. H. W. Bayer, Der syrische Kirchenbau, Berlin, 1925, σ. 105 κέ.

2 Πρβλ. Wiegand, Priene, ἔ. ἀ. σ. 480.

3 Ἡ βασιλικὴ αὕτη ἀνεσκάφη ὑπὸ τῆς γερμανικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς (Dr Wrede) ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἀρχαιολογικῶν ἐν Ἁλιμοῦντι (παρὰ τὸν συνοικισμὸν Καλαμάκι πλησίον τοῦ Π. Φαλήρου) ἐρευνῶν, παρεχωρήθη δὲ εὐγενῶς καὶ εἰς ἡμᾶς ἡ κάτοψις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

σίαν τῆς νήσου Καρπάθου ἐλθοῦσα δι' ἀνασκαφῶν τῶν Ἰταλῶν εἰς φῶς βασιλικὴ τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, χρονολογουμένη εἰς τὰ τέλη τοῦ 5ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰῶνος ***(εἰκ. 29)***[1].

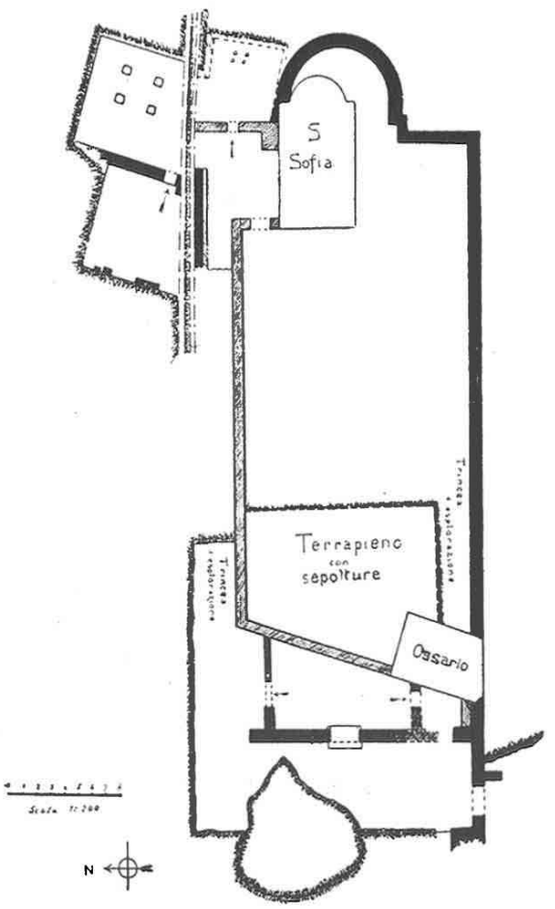

Εἰκ. 29. Βασιλικὴ Ἀρκασίας Καρπάθου.

Παρὰ τὰς μεταγενεστέρας μετασκευὰς καὶ προσθήκας διηυκρινίσθη τὸ σχεδιάγραμμα αὐτῆς, ὅμοιον εἰς τὰς λεπτομερείας πρὸς τὰς τρικλίτους βασιλικάς, ἤτοι μέγα ἐπίμηκες κλίτος (41 × 21 μ.) μετὰ μιᾶς ἡμικυκλικῆς ἁψῖδος πρὸς ἀνατολάς, ἥτις ὑπερβαίνει τὸ ἡμικύκλιον καὶ ἐπὶ ἰδιαιτέρας ἐξοχῆς τοῦ τοίχου ἀνοιγομένης, ὅπερ εἰς οὐδεμίαν ἄλλην βασιλικὴν παρατηρεῖται. Καὶ ἡ βασιλικὴ αὕτη ἔχει πρὸς δυσμὰς τριμερῆ νάρθηκα καὶ ἐξωνάρθηκα, εἰς τὴν βορειοανατολικὴν δὲ γωνίαν ὑπάρχουσι προσκτίσματα πιθανῶς ἀρχικά, διότι εἶναι ἐπεστρωμένα διὰ μωσαϊκοῦ δαπέδου. Καλῶς διατηρούμενον μωσαϊκὸν δάπεδον ἔχει καὶ ὁλόκληρος ἡ βασιλική, φέρει δὲ τὸ ψηφιδωτὸν τοῦτο ἀξιολόγους ἐπιγραφὰς[2] καὶ πλουσίας διακοσμήσεις ἐκ γεωμετρικῶν θεμάτων καὶ ἐξ ἄλλων παραστάσεων φυτῶν καὶ ζώων.

Ἡ ἔλλειψις οἱουδήποτε ἴχνους στυλοβάτου ἢ κιόνων ἐπὶ τοῦ συνεχοῦς μωσαϊκοῦ δαπέδου ἔπεισε τὸν ἀνασκάψαντα, ὅτι πρόκειται περὶ μονοκλίτου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΜΕΤΑ ΕΓΚΑΡΣΙΟΥ ΚΛΙΤΟΥΣ

Ἡ δευτέρα ὁμὰς τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀναφανεισῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν — σπουδαιοτέρα τῆς πρώτης — ἔχει εὐρὺ ἐγκάρσιον κλίτος ἐκτεινόμενον ἑκατέρωθεν τῆς ἁψῖδος. Τοῦτο δὲν εἶναι ὁμοιόμορφον εἰς πάσας τὰς βασιλικάς, ἀλλὰ δεικνύει ἐξέλιξιν καὶ ἀνάπτυξιν· ἀλλαχοῦ εἶναι ἁπλοῦν περιοριζόμενον εἰς τὸ πλάτος τῆς βασιλικῆς, ἀλλαχοῦ ἐξέχει εἰς

1 Βλ. G. Jacobich, Edifici bizantini di Scarpanto, mosaïci ed iscrizioni, Rodi, 1925· πρβλ. καὶ Al. Della Seta, ἐν Bollettino d'arte, Agosto, 1924 σ. 81 κέ. (R. Scuola archeologica Italiana di Atene), ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀνωτέρω παρατιθεμένη κάτοψις τοῦ μνημείου.

2 Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ ἀναγράφουσα τοὺς κτίτορας: ἐπίσκοπον (Κῦρον) καὶ κληρικούς, Ὑάκινθον (ἐνδοξότατον κουβικουλάριν), Ἰσίδωρον (ἐπίτροπον δεσποτικόν), Ἰωάνην (ἐλεημοσύνην), Κυριακὸν (νοτάριον), ὡς καὶ τοὺς ψηφοθέτας: Γεώργιον καὶ Κοσμᾶν· βλ. Jacobich, ἔ. ἀ. σ. 29 κέ. πρβλ. αὐτόθι σ. 35 (Μαρτύριον καὶ Φαυστῖνον ψηφοθέτας), σ. 26 (πρεσβύτερον Ἀλύπιον τὸν ποιήσαντα τὸ ἔργον), σ. 10 (Μηνᾶν μετὰ παντὸς τοῦ ἐνταῦθα κλήρου) κλπ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

σχῆμα Τ, ἀλλαχοῦ καταλήγει εἰς κόγχας καὶ ἀλλαχοῦ ἐκτείνεται κατὰ μῆκος πέραν τοῦ ἱεροῦ βήματος.

Ἡ παρατηρουμένη πλουσία αὕτη ποικιλία εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους τῶν ἑλληνικῶν βασιλικῶν δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ μὲ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ρώμης, ὅπου τὰ ἐγκάρσια κλίτη τῶν βασιλικῶν εἶναι ὁμοιόμορφα καὶ ἐλεύθερα, ἄνευ οὐδενὸς χωρισμοῦ[1], ἐνῶ τὰ τῶν ἑλληνικῶν βασιλικῶν χωρίζονται εἰς τρία συνήθως διαμερίσματα διὰ κιονοστοιχιῶν καὶ θωρακίων ἢ ἔχουσι συνθετώτερον τὸν χωρισμόν.

Τὸ ἐγκάρσιον κλίτος, ὅπερ προῆλθε προφανῶς ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς εὐρύνσεως τοῦ ἱεροῦ βήματος ἕνεκα τῶν ἀναγκῶν τῆς λατρείας καὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κληρικῶν, εἶναι μία τῶν σπουδαιοτέρων ἐνσυνειδήτων ἐξελίξεων τῆς χριστιανικῆς βασιλικῆς, συναντῶμεν δὲ τοῦτο εἰς πλείστας χώρας μὲ ποικιλίαν μορφῶν.

Ἡ Μ. Ἀσία παρουσιάζει πλουσίαν ἐφαρμογὴν τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους, συγγενῆ ἐν μέρει πρὸς τὴν τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ὅπως καὶ ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Παλαιστίνη, τῶν ὁποίων τὰ μνημεῖα σχετίζονται στενῶς πρὸς τὸ Βυζάντιον. Ἡ ἀναζήτησις μιᾶς πηγῆς (ὡς τῆς Ρώμης, τῆς Παλαιστίνης κλπ.) διὰ τὴν διαμόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν διαφόρων τύπων τῆς χριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς δὲν εὑρίσκει πλέον ὀπαδούς. Ἡ ἐπισταμένη ἐξέτασις τῶν μνημείων εἰς ὅλας τὰς χώρας καταδεικνύει ὁλονέν, ὅτι ἑκάστη χώρα ἐπεξεργάζεται μὲ ἰδίας δυνάμεις καὶ ἰδίας προσαρμογὰς τὰ θεμελιώδη προβλήματα τῆς ἐξελίξεως καὶ μετατροπῆς τῶν τύπων, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου αἱ ὅμοιαι λειτουργικαὶ ἀνάγκαι ἐπιφέρουσι τὴν ἑνότητα.

Ἐν Ἑλλάδι ἐκ τῶν βασιλικῶν μὲ ἐγκάρσιον κλίτος γνωστὴ ἦτο μόνον ἡ τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης· δι' ἀνασκαφῶν ἀνευρέθησαν δύο ἐν ***Πελοποννήσῳ*** (εἰς Ἐπίδαυρον καὶ Κόρινθον), τέσσαρες ἐν ***Ἠπείρῳ*** (δύο εἰς Νικόπολιν καὶ ἀνὰ μία εἰς Λωδώνην καὶ Παραμυθίαν), δύο ἐν ***Στερεᾷ Ἑλλάδι*** (ἐν Δαφνουσίοις Λοκρίδος καὶ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ἐν Ἀθήναις) καὶ μία εἰς τὰς ***νήσους*** (εἰς Θάσον).

Ἐκ τῶν βασιλικῶν τούτων τὴν ἁπλουστέραν μορφὴν ἔχει ἡ βασιλικὴ τῆς Κορίνθου, δύο εἶναι πεντάκλιτοι μεγάλων διαστάσεων μετ' ἐγκαρσίου κλίτους (Ἐπιδαύρου καὶ Νικοπόλεως Β), δύο ἕτεραι ἔχουσι τὸ ἱερὸν αὐτῶν βῆμα τρίκογχον (Δωδώνης καὶ Παραμυθίας), τρεῖς ἑξέχον (Νικοπόλεως Α, Δαφνουσίων καὶ Ἀθηνῶν) καὶ δύο ἔχουσι σταυρικὸν σχῆμα (Θάσου καὶ ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης εἰς τὴν ἀρχικήν του μορφὴν κατὰ πιθανὴν ἀποκατάστασιν), ἃς καὶ κατ' εἶδος περιγράφομεν κατωτέρω κατὰ τὰ σπουδαιότερα αὐτῶν σημεῖα.

Α.' ΑΠΛΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΕΤΑ ΕΓΚΑΡΣΙΟΥ ΚΛΙΤΟΥΣ

1. Βασιλικὴ τῆς παλαιᾶς Κορίνθου.

Τὴν ἁπλουστέραν καὶ συγχρόνως θεμελιώδη μορφὴν τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Ἑλλάδος συναντῶμεν εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Κορίνθου[2] ***(εἰκ. 30)***. Αὕτη εἶναι τρί-

1 Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ἐν Ρώμῃ ἡ βασιλικὴ τοῦ S. Vicenzo ed Anastasio, ἡ σημερινὴ ὅμως μορφὴ τῆς ὁποίας προέρχεται ἐκ μεταγενεστέρων ἐπισκευῶν (πρβλ. Kraus, Gesch. d. chr. Kunst, I. Freiburg i. B. 1896, σ. 317).

2 Ἀνεσκάφη μέγα τμῆμα αὐτῆς ἐσχάτως ὑπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς, ἥτις μέλλει νὰ συνεχίσῃ τὴν ἀνασκαφὴν πρβλ. Carpenter, Amer. Journal of Arch. 1929 Νο 3 σ. 385, ὁπόθεν καὶ ἡ παρατιθεμένη κάτοψις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

κλιτος, ἐκτισμένη κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ὀπτοπλίνθων, ἔχει ἐξέχουσαν ἡμικυκλικὴν καὶ ἐξωτερικῶς ἁψῖδα, τρίκογχον πρόσκτισμα — πιθανώτατα Μαρτύριον — εἰς τὴν Ν. πλευρὰν παρὰ τὸ ἱερὸν καὶ δύο ἀσύμμετρα διαμερίσματα ἔξωθεν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου· τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ ναοῦ παραμένει εἰσέτι ἀνεξερεύνητον. Τὸ πρὸ τῆς ἁψῖδος ἐγκάρσιον κλίτος, πλάτους 6 μ., ἤτοι μικροτέρου τοῦ πλάτους τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, χωρίζεται ἀπὸ τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ σταυρικῶν τοίχων ἐν εἴδει πεσσῶν. Οὗτοι μαρτυροῦσιν, ὅτι ὑπῆρχον τόξα καὶ εἰς τὰ τέσσαρα μέρη, ἤτοι: εἰς τὸ κέντρον τὸ «θριαμβευτικὸν» τόξον, εἰς τὰ πλάγια κλίτη — ἀντικρύζοντα μικρὰς παραστάδας — μικρότερα τόξα ἐν εἴδει εἰσόδων, πρὸς τὸ μέρος δὲ τοῦ ἱεροῦ — ἀντικρύζοντα τὰς παραστάδας τοῦ Α. τοίχου — ἕτερα τόξα χωρίζοντα τὸ ἐγκάρσιον εἰς τρία κλίτη. Τὰ ἐντὸς τοῦ ἐγκαρσίου τόξα θὰ ἦσαν δύο ἑκατέρωθεν, ὡς δηλοῦται ἐξ ὑπάρχοντος εἰς τὸ μέσον αὐτῶν πωρίνου λίθου διὰ τὴν θεμελίωσιν κίονος, κατ' ἀναλογίαν πρὸς ἄλλας βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος, ὡς τῆς Λωδώνης (βλ. κατωτέρω).

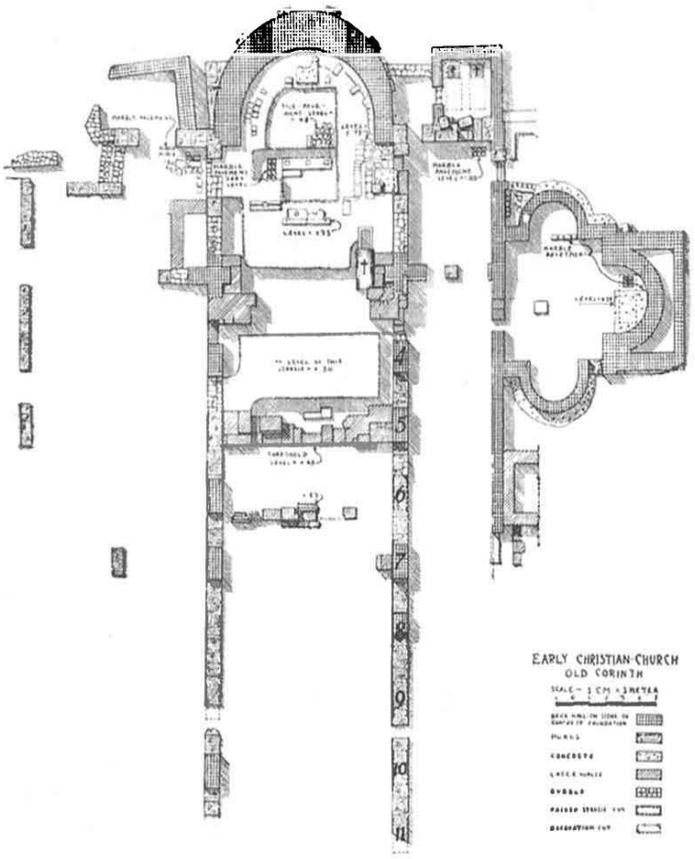

Εἰκ. 30. Βασιλικὴ ἐν Κορίνθῳ.

Ὁμοίαν ἀρχιτεκτονικὴν διάταξιν συναντῶμεν εἰς τὴν μικρασιατικὴν βασιλικὴν Kanytelideis εἰς τὸ κέντρον τῆς Κιλικίας, ἥτις σῴζεται εἰς ἱκανὸν ὕψος[1]. Οἱ αὐτοὶ σταυρικοὶ πεσσοὶ ὑπάρχουσι καὶ ἐκεῖ, σχηματίζοντες ἐγκάρσιον κλίτος ἐν εἴδει τριμεροῦς ἱεροῦ, ὡς καὶ διαμερίσματα ἔξωθεν τῶν πλαγίων κλιτῶν πρὸς Α, ἂν καὶ εἶναι ἄλλως ἐκεῖ διαμορφωμένα. Εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Κορίνθου δύο μεταγενέστερα δάπεδα, καλύπτοντα εἰσέτι τὸ ἀρχικὸν δάπεδον τοῦ ἱεροῦ ὡς καὶ τοῦ λοιποῦ ναοῦ, δὲν ἐπιτρέπουσι τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἀρχικῆς διατάξεως τοῦ ἱεροῦ βήματος εἰς τὰς λεπτομερείας αὐτοῦ.

Β'. ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΠΕΝΤΑΚΛΙΤΟΙ ΜΕΤ' ΕΓΚΑΡΣΙΟΥ ΚΛΙΤΟΥΣ

2. Βασιλικὴ Ἐπιδαύρου.

Μία τῶν ἀρχαιοτέρων πιθανῶς βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος, πεντάκλιτος μετ' ἐγκαρσίου

1 Περὶ τῆς βασιλικῆς ταύτης δὲν ἔχομεν εἰμὴ μόνον ἀτελεῖς παρατηρήσεις καὶ δύο πρόχειρα σχέδια, πρβλ. Langlois, Voyage dans la Cilicie, 1861 σ. 225 καὶ Strzygowski, Kleinasien ἔ. ἀ. σ. 53 εἰκ. 40/41.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

κλίτους, εἶναι ἡ βασιλικὴ τῆς Ἐπιδαύρου, ἀνευρεθεῖσα ἀνατολικῶς τῶν προπυλαίων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ***(εἰκ. 32)***[1].

Ὁλόκληρον τὸ συγκρότημα τῆς μεγαλοπρεποῦς ταύτης βασιλικῆς μετὰ τοῦ αἰθρίου καὶ τῶν προσαρτημάτων ἔχει μέγιστον μῆκος 60 μ. καὶ πλάτος 45 μ., στερεῖται δὲ τὸ ὅλον σχεδιάγραμμα αὐστηρᾶς συμμετρίας καὶ ἑνότητος.

Τὸ κύριον σῶμα τῆς βασιλικῆς, πλὴν τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους, εἶναι σχεδὸν τετράγωνον (24×22 μ.), διαιρεῖται δὲ διὰ κιονοστοιχιῶν, ἐξ ὧν σῴζονται μόνον οἱ στυλοβάται, εἰς πέντε κλίτη, ὧν τὸ μέσον εἶναι διπλασίου πλάτους τῶν πλαγίων καὶ εὑρέθη ἐπεστρωμένον διὰ μωσαϊκῶν ἐξ ἁπλῶν γεωμετρικῶν σχεδίων, ἐνῷ τὰ πλάγια εἶναι ἐπεστρωμένα διὰ πλίνθων.

Πρὸς Δ. ἡ βασιλικὴ φέρει νάρθηκα, ἐκτεινόμενον ἑκατέρωθεν πέραν τοῦ ναοῦ διὰ τῆς προσθήκης τετραγώνων διαμερισμάτων· πλάγιος νάρθηξ, πιθανῶς κατηχουμενεῖον, διῃρημένον εἰς τέσσαρα διαμερίσματα, κατέχει ὁλόκληρον τὴν Β. πλευρὰν τῆς βασιλικῆς, βορείως τοῦ ὁποίου — εἰς τὴν εὐθυγραμμίαν τοῦ Δ. νάρθηκος — ὑπάρχει τὸ βαπτιστήριον. Τοῦτο — εἰς σχῆμα ὀρθογωνίου, περιβάλλεται κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ πλευρὰς ὑπὸ ἐπιμήκων διαμερισμάτων, ὅπως περίπου τὸ βαπτιστήριον τῆς βασιλικῆς τῆς Μιλήτου. Εἰς τὸ κέντρον εὑρίσκεται ἡ κτιστὴ κολυμβήθρα, ἥτις ἔχει σχῆμα κυκλικὸν (βλ. εἰκόνα κατωτέρω). Ὁ νάρθηξ καὶ τὸ βαπτιστήριον εἶναι ἐπεστρωμένα διὰ μωσαϊκῶν.

Πρὸς Δ. τοῦ νάρθηκος ἐκτείνεται μέγα αἴθριον, τρίστῳον, μὲ προσκτίσματα ἑκατέρωθεν καὶ εἰσόδους κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ πλευράς. Ἡ κυρία εἴσοδος πρὸς Δ. ἔχει πρόπυλον, ἐκτεινόμενον ἑκατέρωθεν καθ' ὅλον τὸ πλάτος ὡς στοά, ἀνέρχεταί τις δὲ εἰς τοῦτο διὰ τριῶν βαθμίδων. Ἐκ τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ αἰθρίου (ὅπως καὶ τῆς βασιλικῆς) διεσώθησαν μόνον οἱ στυλοβάται ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν, εἰλημμένων ἐκ τῶν ἀρχαίων μνημείων τῆς Ἐπιδαύρου· ἑτοίμου ὑλικοῦ ἐγένετο ἄφθονος χρῆσις καὶ εἰς τὴν τοιχοδομίαν καὶ εἰς τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Ἡ τοιχοδομία εἶναι ἡ συνήθης ἐκ μεγάλων λίθων μὲ πλίνθους εἰς μικρὰν χρῆσιν.

Τὸ ἐγκάρσιον κλίτος χωρίζεται ἀπὸ τῆς βασιλικῆς διὰ πεσσῶν, οἵτινες εἰς τὰ ἔξω κλίτη ἐκτείνονται ὡς ἐγκάρσιοι τοῖχοι ἀφίνοντες μικρὰς διόδους· εἰς τὸ μέσον κλίτος τὸ μέγα ἄνοιγμα τοῦ θριαμβευτικοῦ τόξου, ἐστηρίζετο ἑκατέρωθεν εἰς κίονας, ὡς εἰκάζεται τοῦτο ἐκ τῶν τετραγώνων πλακῶν, αἵτινες παρατηροῦνται πρὸ τῶν πεσσῶν καὶ εἶναι ἴσου πλάτους πρὸς αὐτούς ***(εἰκ. 31)***. Κατὰ πλάτος τὸ ἐγκάρσιον χωρίζεται εἰς τρία κλίτη ἀντιστοιχοῦντα εἰς τὴν προέκτασιν τῶν πλαγίων κιονοστοιχιῶν, ὡς γίνεται φανερὸν ἐκ τῶν παραστάδων, τῶν διασῳζομένων στυλοβατῶν καὶ μιᾶς ἀνευρεθείσης κατὰ χώραν βάσεως, ἡ θέσις τῆς ὁποίας μαρτυρεῖ τρίτοξον ἑκατέρωθεν κιονοστοιχίαν. Ὁ λοιπὸς χῶρος τοῦ ἐγκαρσίου χωρίζεται πάλιν εἰς τὴν προέκτασιν τῶν κεντρικῶν κιονοστοιχιῶν δι' εἴδους κτιστῶν στυλοβατῶν πλάτους 1 μ., οἵτινες δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ τὰ βάθρα τῶν ἑδρῶν τῶν πρεσβυτέρων, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς διασωθείσης κατὰ μῆκος αὐτῶν βαθμῖδος[2]. Ἔφθανον δὲ ταῦτα εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν πεσσῶν διὰ νὰ ἀφίνεται δίοδος πρὸς τὰ παστοφόρια.

Ὁ κεντρικὸς χῶρος, ἤτοι τὸ ἀρχικὸν ἱερὸν βῆμα καὶ ἡ ἁψὶς ἐχρησιμοποιήθησαν μεταγενεστέρως κτισθέντος ἐκεῖ τοῦ ναϊδρίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, διεσώθη ἐν τούτοις ἐκ τῆς

1 Ἡ βασιλικὴ αὕτη ἀνεσκάφη ὑπὸ Π. Καββαδία, ὅστις ὅμως ἐξέλαβε ταύτην ὡς βασιλικὴν τῆς Ἀγορᾶς ρωμαϊκῶν χρόνων (ΑΕ. 1918, σ. 172 κέ.)· ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑφ' ἡμῶν ὡς παλαιὸν χριστιανικὸν μνημεῖον ἐν Πρακτικοῖς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 4 (1930)σ. 91 κέ. Ἡ παρατιθεμένη κάτοψις ὡς καὶ τὸ λεπτομερέστερον σχέδιον τοῦ βήματος δημοσιεύονται ἐνταῦθα κατὰ Καββαδίαν.

2 Τὴν λεπτομέρειαν ταύτην παρετήρησε καὶ ἀνεκοίνωσεν εὐγενῶς εἰς ἡμᾶς καὶ ὁ ἐσχάτως ἐργασθεὶς ἐν Ἐπιδαύρῳ συνάδελφος Α. Ὀρλάνδος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

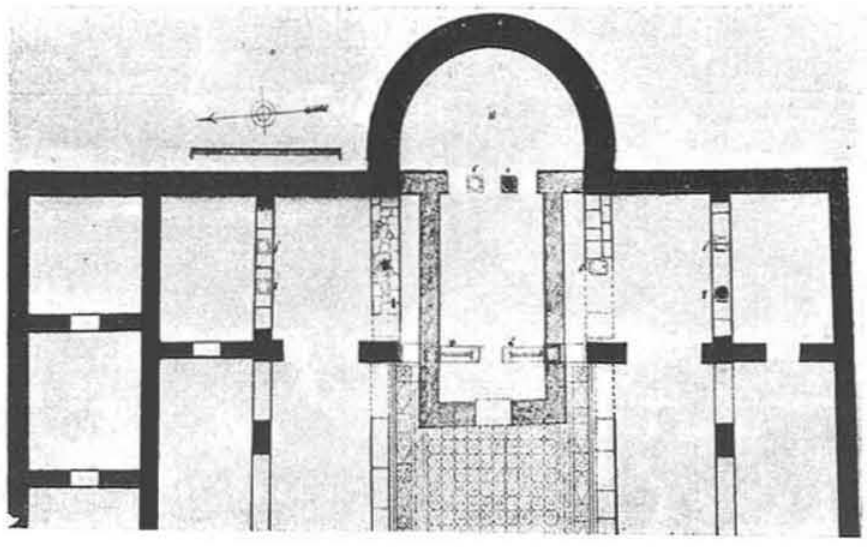

Εἰκ. 31. Τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς βασιλικῆς τῆς Επιδαύρου.

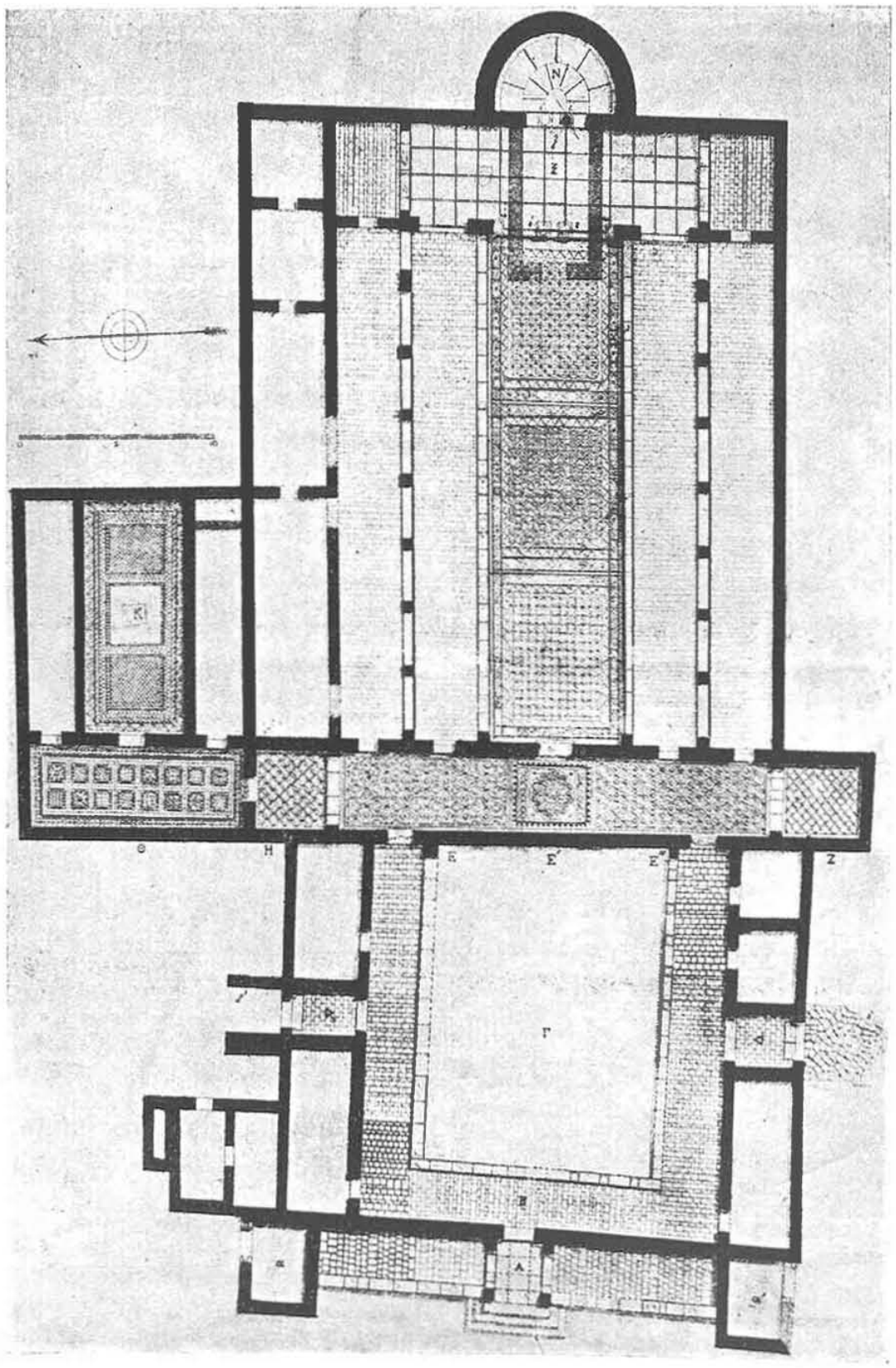

Εἰκ. 32. Ἡ βασιλικὴ τῆς Ἐπιδαύρου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἀρχικῆς διατάξεως τοῦ ἁγίου βήματος κατὰ χώραν ἡ μαρμαρίνη βάσις τοῦ ἀρχικοῦ χαμηλοῦ διαφράγματος τοῦ τέμπλου μὲ τὰ ἴχνη τῶν πεσσίσκων καὶ θωρακίων, τοποθετημένων εἰς τὸ διάμεσον τοῦ θριαμβευτικοῦ τόξου (βλ. εἰκ. 31). Εἰς τὰ πλάγια τοῦ ἱεροῦ βήματος δὲν ὑπῆρχον κιγκλίδες, διότι τὴν θέσιν των κατεῖχον τὰ βάθρα τῶν ἑδρῶν τῶν πρεσβυτέρων. Ἡ μεγάλη ἐξέχουσα καὶ ὑπερβαίνουσα τὸ ἡμικύκλιον ἁψίς, ἥτις ἔχει ἐλαφρῶς πεταλοειδὲς σχῆμα, χωρίζεται ἀπὸ τοῦ ἐγκαρσίου διὰ δύο κιόνων, ἐξ ὧν ἀνευρέθη ἡ μία βάσις· οὗτοι ὅμως ἐτέθησαν ἐκεῖ μεταγενεστέρως μὴ στερεούμενοι ἐπὶ τοῦ δαπέδου, χρησιμοποιηθέντες ἴσως εἰς τὸ τέμπλον τοῦ ναϋδρίου, ὅπερ ἀνάγεται εἰς βυζαντινοὺς χρόνους ἂν κρίνωμεν ἐκ τῆς τοιχοδομίας του.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τοῦ μνημείου, τὸ ὅλον σχῆμα τῆς βασιλικῆς, τὰ σχέδια καὶ ἡ τεχνοτροπία τῶν μωσαϊκῶν δαπέδων καὶ τὰ ὀλίγα διασωθέντα γλυπτὰ ὁδηγοῦσιν ἡμᾶς εἰς τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰῶνος.

2. Βασιλικὴ Β. Νικοπόλεως Ἠπείρου.

Δευτέρα μεγάλη πεντάκλιτος μετὰ ἐγκαρσίου κλίτους, αἰθρίου καὶ προσκτισμάτων βασιλικὴ ἦλθεν εἰς φῶς κατὰ τὰς τελευταίας ἀνασκαφὰς τὰς ἐνεργουμένας ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἥτις μέλλει νὰ συνεχίσῃ αὐτάς[1]. Ἡ πρώτη κατὰ τὸ ἔτος 1929 γενομένη δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ διηυκρίνησε τὰ κύρια σημεῖα τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος (μήκους 69 μ.) καὶ τὸ μέγεθος τῆς βασιλικῆς (46.60×31,60 μ.), ἥτις ἐνομίσθη κατ' ἀρχὰς τρίκλιτος ***(εἰκ. 34)***. Αἱ ἀκολουθήσασαι συστηματικαὶ ἀνασκαφαί, ἀπεκάλυψαν ὁλόκληρον τὸ ἐγκάρσιον κλίτος ***(εἰκ. 33)*** καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν διαχωριστικῶν τοίχων τῶν κλιτῶν, ἐξ ὧν διαπιστοῦται, ὅτι ὁ ναὸς ἦτο πεντάκλιτος μὲ εὐρύτατον τὸ μέσον κλίτος.

Τὸ ἐγκάρσιον κλίτος, ὅπως καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Ἐπιδαύρου, δὲν ἐξέχει τοῦ πλάτους τῆς βασιλικῆς, εἶναι ὅμως κατὰ πολὺ εὐρύτερον καὶ χωρίζεται εἰς τρία κλίτη διὰ μαρμαρίνων πεσσῶν (δύο ἑκατέρωθεν ἐξ ὧν ἀνευρέθη κατὰ χώραν μόνον εἷς), οἵτινες συνεχίζουσι τὰς κεντρικὰς κιονοστοιχίας τῆς βασιλικῆς. Τὰ διάμεσα τῶν πεσσῶν τούτων ἐφράσσοντο διὰ θωρακίων (ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς τοιαῦτα μαρμάρινα μετ' ἀναγλύφων φατνώματα ρωμαϊκῶν χρόνων) οὕτως, ὥστε τὰ τρία μέρη τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους νὰ χωρίζωνται ἀπ' ἀλλήλων, ἀφίνονται δὲ μόνον στεναὶ δίοδοι εἰς τὰ δύο πρὸς ἀνατολὰς ἄκρα· αἱ δίοδοι αὗται συνεκοινώνουν πρὸς στενὸν μόνον μέρος τῶν πλαγίων διαμερισμάτων ἐν εἴδει δια-

11 Τὴν ἀνασκαφὴν ἐνεργοῦμεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ συναδέλφου καὶ ἀρχιτέκτονος Α. Ὀρλάνδου. Εἰς τὴν θέσιν τῶν προσκτισμάτων τῆς βασιλικῆς ταύτης εἶχεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1921 ἐνεργήσει δοκιμαστικὰς ἐρεύνας ὁ ἔφορος ἀρχαιοτήτων Α. Φιλαδελφεύς, ἀνεῦρε δὲ σύμπλεγμα οἰκοδομημάτων μετὰ μονοκλίτου παρεκκλησίου καὶ παρὰ τὸ κατώφλιον αἰθούσης ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τὴν ἐπιγραφήν: «... *ὁ ἁγιώτατος ἀρχι(επίσκοπος)... Ἀλκίσων ἔκτισεν... (ἐκ) θεμελίων τὸ πᾶν ἔργον*»· κατὰ τὸ ἔτος 1926 ἐσυνεχίσαμεν τὴν ἐκκαθάρισιν μερῶν τοῦ συμπλέγματος τούτου μετὰ τοῦ Φιλαδελφέως (περὶ τῶν ἐξενεχθεισῶν τότε ὑποθέσεων πρβλ. Α. Φιλαδελφέως, Χριστιανικὸν ἵδρυμα Νικοπόλεως ΔΧΕ, Δ'. 1928 σ. 46 κέ. καὶ Γ. Σωτηρίου ἐν ΠΑΕ τοῦ ἔτους 1926 σ. 122 κέ.) καὶ ἀπὸ τοῦ 1929 εἰς τὰς ἐνεργουμένας μετὰ τοῦ Α. Ὀρλάνδου ἀνασκαφὰς ἀπεδείχθη τὸ σύμπλεγμα τοῦτο πρόσκτισμα μεγάλης βασιλικῆς προσηρτημένον εἰς τὴν νοτίαν αὐτῆς πλευρὰν (βλ. εἰκ. 34). Περὶ τοῦ Ἀλκίσωνος γνωρίζομεν, ὅτι ἀρχιεράτευσε τῆς Νικοπόλεως ἐπὶ Αὐτοκράτορος Ἀναστασίου Α' (491-518) (πρβλ. Le Quien, OC. II σ. 314)· εἰς τὰς ἀνασκαφὰς ὅμως τῆς μεγάλης βασιλικῆς ἀνεύρομεν τὴν ἐπιγραφὴν «*Καὶ τοῦτο τὸ καλὸν Δουμετίου*». Δουμετίους ἢ Δομιτίους, ἀρχιερεῖς Νικοπόλεως, γνωρίζομεν δύο ἐκ τῶν ἐν τῇ πρώτῃ βασιλικῇ (περὶ ἧς κατωτέρω) ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ αὐτῆς δαπέδου· τούτους πρέπει ἴσως νὰ τοποθετήσωμεν εἰς τὸ β'. ἥμισυ τοῦ 5ου αἰῶνος (πρβλ. καὶ Π. Φουρίκη, Νικόπολις-Πρέβεζα, ἐν Ἠπειρ. Χρονικοῖς Γ'. 1928 σ. 151 κέ.)· δυνάμεθα ἑπομένως νὰ δεχθῶμεν: τὴν μὲν βασιλικὴν κτίσμα τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 5ου αἰ. τὰ δὲ προσκτίσματα τὰ ἱδρυμένα ὑπὸ τοῦ Ἀλκίσωνος κτίσματα τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

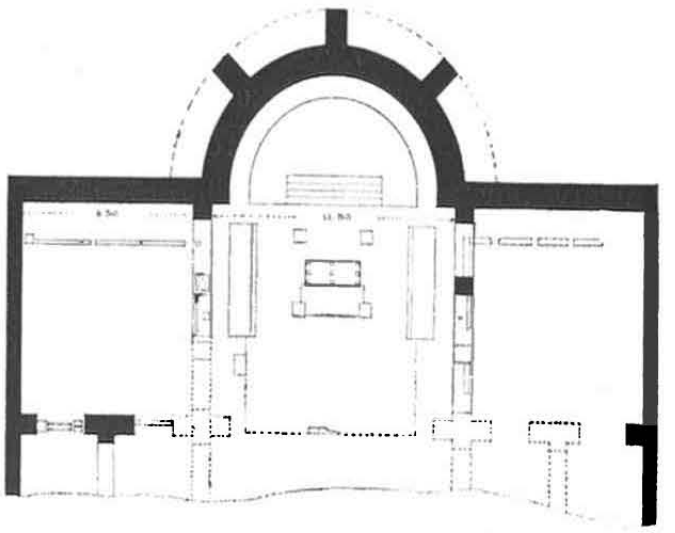

Εἰκ. 33. Τὸ ἀποκαλυφθὲν ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς βασιλικῆς Νικοπόλεως Β. (ἀναοκαφαὶ 1930).

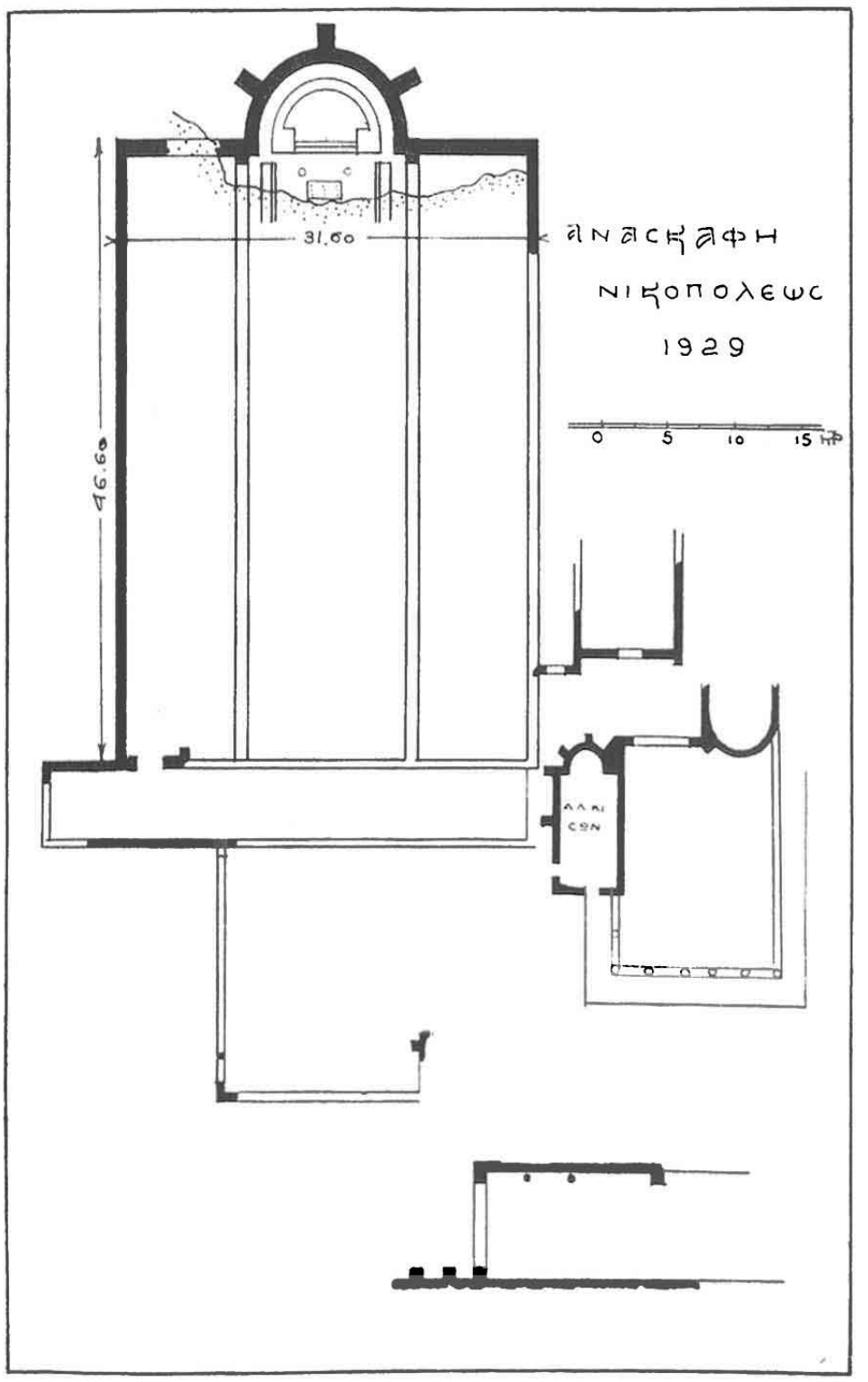

Εἰκ. 34. Βασιλικὴ Β Νικοπόλεως τῆς Ἠπείρου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

δρόμων ἀποκλειομένων καὶ τούτων δι' ὑψηλῶν θωρακίων (ἐξ ὁμοίων φατνωμάτων) τοῦ λοιποῦ χώρου.

Διὰ θωρακίων ἐφράσσοντο καὶ τὰ πλάγια κλίτη τῆς βασιλικῆς ἀπὸ τοῦ ἐγκαρσίου (εἶναι ἡ μόνη βασιλική, εἰς ἣν διεσώθησαν κατὰ χώραν οὐ μόνον αἱ βάσεις αἱ φέρουσαι τὴν ἐγκοπὴν διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν θωρακίων ἀλλὰ καὶ παραπλεύρως αὐτὰ τὰ θωράκια).

Εἰς τὸ κεντρικὸν κλίτος τοῦ ἐγκαρσίου ἀνευρέθη ὁλόκληρος ἡ διάταξις τοῦ ἱεροῦ βήματος ὁμοία — πλὴν ἀσημάντων διαφορῶν — πρὸς τὴν προγενεστέρως ἀνευρεθεῖσαν ἑτέραν βασιλικὴν Α τῆς Νικοπόλεως (βλ. κατωτέρω) ἀλλὰ ἐν καλυτέρᾳ καταστάσει. Ἡ διάταξις αὐτοῦ ὁμοιάζει ἐν πολλοῖς πρὸς τὴν διάταξιν τοῦ βήματος τῶν βασιλικῶν τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐν Νικοπόλει ὁ ἐν τῇ ἁψῖδι ἐπισκοπικὸς θρόνος ἐξαίρεται πλειότερον ὑψούμενος 1.55 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου μὲ πέντε βαθμῖδας, ἐν ᾧ τὰ βάθρα τοῦ συνθρόνου τῶν πρεσβυτέρων τὰ ἐκτισμένα ἑκατέρωθεν εἶναι χαμηλότερα (ὕψους 0,65 μ.) μὲ δύο βαθμῖδας, ἔναντι τοῦ συνθρόνου τῶν βασιλικῶν τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν τοῦ ἔχοντος πάντα τὰ βάθρα τῶν θρόνων εἰς ὅμοιον ὕψος (ἑνὸς μέτρου) μὲ τέσσαρας βαθμῖδας. Ἑτέρα διαφορὰ παρατηρεῖται ἐν Νικοπόλει ὡς πρὸς τὴν ὕπαρξιν διαδρόμου σχηματιζομένου μεταξὺ τοῦ ἡμικυκλίου τῆς ἁψῖδος καὶ τοῦ ὑψηλοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου, ἔνθα ὑπάρχουσι δύο κόγχαι, ὡς ἀνευρέθησαν τοιαῦται καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεολόγου τῆς Ἐφέσου[1]. Τὸ ὑψηλὸν δάπεδον τῆς ἁψῖδος διατηρεῖ τὸ μαρμαροθέτημα αὐτοῦ, ὅπως καὶ τὸ κατὰ μίαν βαθμῖδα ὑψηλότερον τοῦ λοιποῦ ἐγκαρσίου δάπεδον τοῦ ἱεροῦ βήματος.

Ἐξ εὑρεθέντων εἰς τὸν πέριξ χῶρον πεσσίσκων μετὰ ἡνωμένου κίονος, προερχομένων ἐκ τοῦ τέμπλου, δηλοῦται ὅτι τοῦτο θὰ ἦτο ὑψηλὸν (βλ. καὶ κατωτέρω).

Εἰς τὸ κέντρον τοῦ ὀρθογωνίου χώρου τοῦ σχηματιζομένου ὑπὸ τοῦ συνθρόνου ἀνευρέθη ἡ μεγάλη πλὰξ τῆς βάσεως τῆς ἁγ. Τραπέζης μὲ ἐννέα λαξεύματα διὰ τὴν προσαρμογὴν ἰσαρίθμων στηριγμάτων τῆς ἄνω πλακὸς καὶ αἱ τέσσαρες βάσεις τοῦ κιβωρίου τοποθετημέναι ἐπὶ ὑψηλοτέρου κατὰ μίαν βαθμῖδα πλακοστρώτου δαπέδου τοῦ λοιποῦ δαπέδου τοῦ ἱεροῦ βήματος. Πρὸ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς κάτω πλακὸς τῆς ἁγ. Τραπέζης ἀνευρέθη πλατεῖα μαρμαρίνη βαθμίς, ἔνθα προφανῶς ἵστατο ὁ λειτουργός, ὑπενθυμίζουσα ἀρχαῖα πρότυπα (πλὰξ προθύσεως).

Ἡ ἡμικυκλικὴ ἁψὶς διεσώθη εἰς τὸ ὕψος τοῦ μεγάλου ἀνοίγματος τοῦ παραθύρου, δεξιὰ δὲ ἀνοίγεται καὶ μικρὰ πύλη ἐν τῇ ἁψῖδι, δι' ἧς ἐπικοινωνεῖ ὁ ἐσωτερικὸς διάδρομος πρὸς τὰ ἔξω.

Γ'. ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΤΡΙΚΟΓΧΟΙ

4. Βασιλικὴ ἐν Δωδώνῃ τῆς Ἠπείρου.

Ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ τεμένους τῆς ἀρχαίας Δωδώνης εἶχε πρὸ πολλοῦ ἀναφανῆ παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, ἐντελέστερον ἐσχάτως ἐρευνηθεῖσα[2]. Αὕτη εἶναι τρίκλιτος μὲ

1 Βλ. Γ. Σωτηρίου, Ὁ ναὸς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ, Ἀρχαιολ. Δελτίον τοῦ ἔτους 1922, σ. 152 κέ.

2 Ἡ βασιλικὴ αὕτη, ἀτελῶς ἀνασκαφεῖσα ὑπὸ Καραπάνου παλαιότερον, ἠρευνήθη ἐσχάτως συμπληρωματικῶς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Δ. Εὐαγγελίδου, εἰς ὃν ὀφείλεται καὶ ἡ παρατιθεμένη κάτοψις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

κιονοστοιχίας ἑξ ἑπτὰ κιόνων καὶ νάρθηκα, εἶναι δὲ συγγενεστάτη πρὸς τὴν βασιλικὴν τῆς Κορίνθου ὡς πρὸς τὴν ὅλην ἀρχιτεκτονικὴν διάταξιν καὶ τὸ ἐγκάρσιον αὐτῆς κλίτος. Τοῦτο ὅμως παρουσιάζει ἐνταῦθα μίαν περαιτέρω ἐξέλιξιν. Ἂν καὶ ἡ βασιλικὴ τῆς Δωδώνης εἶναι μικροτέρων διαστάσεων τοῦ ναοῦ τῆς Κορίνθου (34×22 μ.), ἔχει τὸ ἐγκάρσιον αὐτῆς κλίτος εὐρύτερον (8.10 μ.), δύο δὲ ἀψῖδες προστίθενται εἰς τὰ πλάγια αὐτοῦ οὕτως, ὥστε ὁ ναὸς ἀποβαίνει τρίκογχος[1] ***(εἰκ. 35)***.

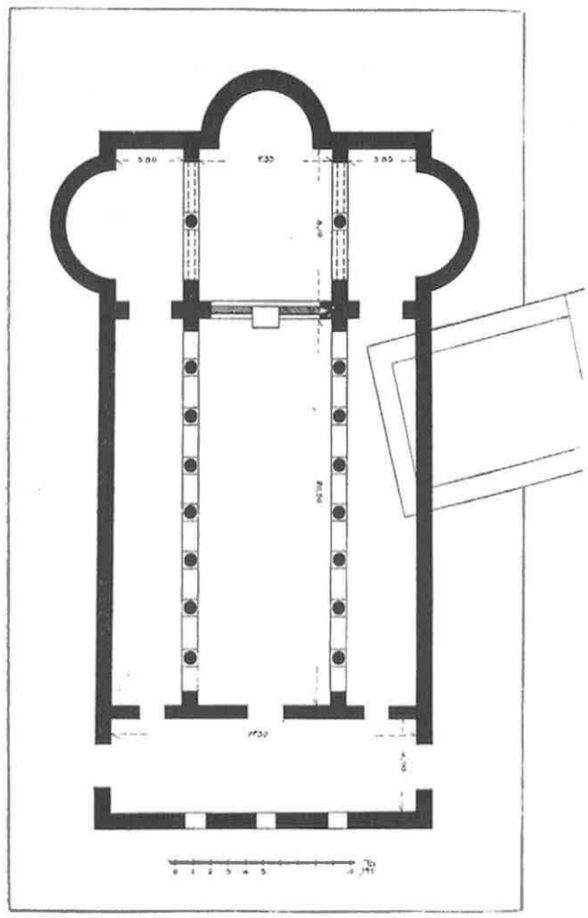

Εἰκ. 35. Βασιλικὴ ἐν Δωδώνῃ.

Οἱ πεσσοὶ οἱ χωρίζοντες τὴν βασιλικὴν ἀπὸ τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους εἶναι καὶ ἐνταῦθα ὅμοιοι μὲ τοὺς περιγραφέντας ἀνωτέρω πεσσοὺς τῆς βασιλικῆς τῆς Κορίνθου. Ὁ χωρισμὸς τοῦ ἐγκαρσίου εἰς τρία κλίτη γίνεται διὰ δύο ἑκατέρωθεν τόξων καὶ κίονος, ὡς δεικνύουσι σαφῶς αἱ ἀνευρεθεῖσαι βάσεις κιόνων, δι' ὧν οἱονεὶ συνεχίζονται αἱ κιονοστοιχίαι τῆς βασιλικῆς.

Ὁ κεντρικὸς οὗτος χῶρος τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους ἀποτελεῖ τὸ ἱερὸν βῆμα· ὀγκώδεις λαξευτοὶ λίθοι, εἰλημμένοι ἐκ τοῦ ὑπάρχοντος ἐν Δωδώνῃ ὑλικοῦ, ἐχρησιμοποιήθησαν ἀντὶ θωρακίων τοῦ χαμηλοῦ τέμπλου, ὅπερ ἐξετείνετο ἐν μὲν τῇ προσόψει εἰς τὰ διάμεσα τοῦ θριαμβευτικοῦ τόξου —ἀφίνοντα εἴσοδον ἐν τῷ μέσῳ— ἐν δὲ ταῖς πλαγίαις πλευραῖς εἰς τὰ διάμεσα τῶν κιόνων τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους. Οὕτω τὸ ἱερὸν βῆμα ἀπεκλείετο πανταχόθεν χωρὶς νὰ συγκοινωνῇ ἀπ' εὐθείας πρὸς τὰ ἑκατέρωθεν διαμερίσματα τοῦ ἐγκαρσίου.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρονολίαν τῆς βασιλικῆς, ἡ μία ἁψὶς καὶ ἡ μορφὴ τοῦ τέμπλου μαρτυροῦσιν ἐποχὴν οὐχὶ μεταγενεστέραν τοῦ 6ου αἰῶνος.

5. Βασιλικὴ ἐν Παραμυθίᾳ τῆς Ἠπείρου.

Εἰς θέσιν «χάλασμα» ἔξω τῆς Παραμυθίας καὶ πρὸς νότον αὐτῆς ἀπεκαλύφθη ἑτέρα βασιλικὴ τρίκογχος κατύπιν νεωτάτων ἀνασκαφῶν μὴ συμπληρωθεισῶν εἰσέτι· ὁρατὴ ἦτο ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ, σῳζομένη ἐνιαχοῦ εἰς ὕψος 5-6 μ., τὴν δὲ θέσιν τοῦ ἱεροῦ καταλαμβάνει νεώτερον ναΰδριον[2] ***(εἰκ. 36)***.

Ἡ βασιλικὴ αὕτη εἶναι μικρῶν σχετικῶς διαστάσεων (μέγιστον μῆκ. 23 μ. καὶ πλάτ.

1 Βλέπε τὰς κατωτέρω περὶ τρικόγχων παρατηρήσεις.

2 Καὶ τὴν βασιλικὴν ταύτην ἀνέσκαψεν ὁ καθηγητὴς Δ. Εὐαγγελίδης, εἰς ὃν ὀφείλεται καὶ ἡ εὐγενῶς παραχωρηθεῖσα κάτοψις. Τὴν βασιλικὴν ταύτην ὡς καὶ τὴν προηγουμένην θὰ δημοσιεύσῃ προσεχῶς ὁ ἀνασκάψας ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

14.50 μ.), ἔχει εὐρὺ ἐγκάρσιον κλίτος (5.30 μ.) ἀδιαίρετον, φέρον μεγάλας πλαγίας κόγχας ἴσης διαμέτρου καὶ μόνον κατά τι ἀβαθεστέρας τῆς κεντρικῆς κόγχης (2.30 ἔναντι 2.60 μ.), ἥτις ἔχει δύο ἀντηρίδας.

Τὸ κύριον σῶμα τοῦ ναοῦ, εὐρύτερον εἰς πλάτος (11.60×13.70 μ.), χωρίζεται διὰ τεσσάρων ἑκατέρωθεν τετραγώνων κιστῶν πεσσῶν βαινόντων ἐπὶ ὑψηλοῦ κιστοῦ στυλοβάτου (0,35 μ.). Δεξιὰ τοῦ ἄξονος καὶ μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου πεσσοῦ ἀνευρέθη τὸ κάτω μέρος κιστοῦ ἐπίσης ἄμβωνος εἰς τὸ σύνηθες κυκλικὸν σχῆμα μὲ κλίμακας πρὸς Α καὶ Δ.

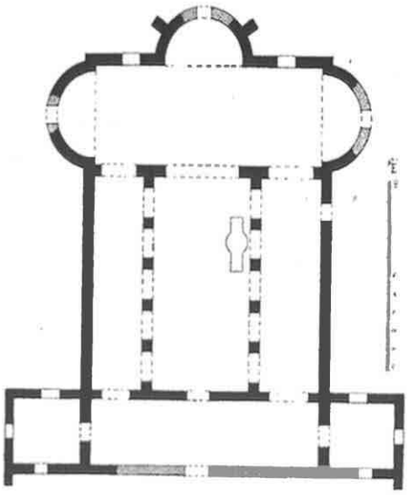

Εἰκ. 36. Βασιλικὴ ἐν Παραμυθίᾳ.

Διὰ τριῶν θυρῶν ἡ βασιλικὴ συγκοινωνεῖ πρὸς τὸν νάρθηκα, ὅστις ἑκατέρωθεν φέρει ἐξέχοντα τετράγωνα διαμερίσματα συγκοινωνοῦντα διὰ θυρῶν, ἀπὸ τῶν ἄκρων δὲ τῶν διαμερισμάτων τούτων συνεχίζονται πρὸς δυσμὰς τοῖχοι, ὑποδηλοῦντες τὴν ὕπαρξιν αἰθρίου ἢ ἄλλων προσκτισμάτων.

Ἡ τοιχοποιΐα ἀποτελεῖται, ὡς καὶ εἰς τὰς λοιπὰς βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος, ἐξ ἀργολιθοδομῆς μετ' ἀφθόνου κονιάματος καὶ ἔχει ἀκανονίστους σειρὰς παρεντιθεμένων ὀπτοπλίνθων· τὰ τόξα θυρῶν καὶ παραθύρων εἶναι πάντα ἐκτισμένα δι' ὀπτοπλίνθων. Περὶ τῆς στεγάσεως αὐτῆς ὡς καὶ περὶ τῆς ὑπάρξεως ὑπερῴων δὲν ὑπάρχουσι μέχρι τοῦτε ἐνδείξεις.

Ἡ βασιλικὴ αὕτη συνδέεται, ὡς πρὸς τὸ τρίκογχον, μὲ τὴν τῆς Δωδώνης, ἀποτελεῖ ὅμως ἐξαίρεσιν μεταξὺ τῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ διὰ τὸ ἀδιαίρετον ἐγκάρσιον κλίτος της, σπάνιον ἐν τῇ Ἀνατολῇ πλὴν τῆς Μ. Ἀσίας (Σαγαλασσοῦ), καὶ διὰ τὴν χρῆσιν τετραγώνων πεσσῶν ἀντὶ κιόνων.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν, τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα εἶναι ἀνεπαρκῆ. Ἡ παραλλαγὴ ὅμως ἀπὸ τοὺς συνήθεις τύπους, ὁ κτιστὸς ἄμβων κλπ. ὁδηγοῦσιν ὑμᾶς εἰς τοὺς μετὰ τῶν Ἰουστινιανὸν χρόνους.

Ὡς πρὸς τὸν τύπον τῶν τρικόγχων βασιλικῶν παρατηροῦμεν, ὅτι τρίκογχοι βασιλικαὶ εἰς τὴν μορφὴν τῆς βασιλικῆς Kherbet-bou-Addouïeh ἐν Ἀφρικῇ[1] καὶ τοῦ λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ μοναστηρίου τῆς Αἰγύπτου[2], δικαιολογοῦσι τὰς παρατηρήσεις τοῦ Wulff, ὅτι τὸ τρίκογχον δὲν εἶναι οὔτε προβαθμὶς οὔτε μετατροπὴ τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους, ἀλλὰ ἕνωσις τοῦ τρικόγχου τῶν κοιμητηρίων μὲ τὴν βασιλικήν[3]. Ἡ μορφὴ ἐν τούτοις τοῦ τρικόγχου ἱεροῦ τῶν βασιλικῶν τῆς Δωδώνης καὶ Παραμυθίας μὲ τοὺς ἀνατολικοὺς τοίχους μακρούς, ὅσον εἶναι τὸ πλάτος τῶν πλαγίων κλιτῶν, ἀπομακρύνεται πολὺ τοῦ τρικόγχου τῶν κοιμητηρίων καὶ δεικνύει ἀκριβῶς ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ μιᾶς πλουσιωτέρας διαπλάσεως τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους. Πιθανὸν ἐκ τῶν τριχόρων τῶν κοιμητηρίων νὰ εἰσῆλθον τὸ πρῶτον αἱ τρεῖς ἁψῖδες εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικήν, κατόπιν ὅμως διετηρήθησαν χρησι-

1 Βλ. κάτοψιν ἐν Holtzinger, Altchr. u. byz. Baukunst, ἔ. ἀ. σ. 113 εἰκ. 140.

2 Βλ. κατόψεις τῶν πολλάκις δημοσιευθέντων μνημείων τούτων τῆς Αἰγύπτου ἐν Wulff, Altchr. u. byz. Kunst, ἔ. ἀ. Ι σελ. 223 κέ. εἰκ. 221-224.

3 Wulff, ἔ. ἀ. σ. 205.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

μοποιηθεῖσαι δι' εὐρυτέραν διάπλασιν τοῦ ἐγκαρσίου, ὅπως ἐνταῦθα, ἄλλοτε τοῦ νάρθηκος, ὅπως εἰς βασιλικὴν παρὰ τὴν Σμύρνην (Gül - Baktsché) καὶ καθεξῆς.

Δ'. ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΜΕΤΑ ΕΞΕΧΟΝΤΟΣ ΕΓΚΑΡΣΙΟΥ ΚΛΙΤΟΥΣ

6. Βασιλικὴ Α. Νικοπόλεως τῆς Ἠπείρου.

Ἐν Νικοπόλει τῆς Ἠπείρου ἀνευρέθη τῷ 1915 ἀξιόλογος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ ἔχουσα τὴν γνωστὴν μορφὴν τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους ἐξέχουσαν εἰς σχῆμα Τ, ὅπως εἰς τὰς βασιλικὰς τῆς Ρώμης καὶ Μ. Ἀσίας ***(εἰκ. 37)***[1].

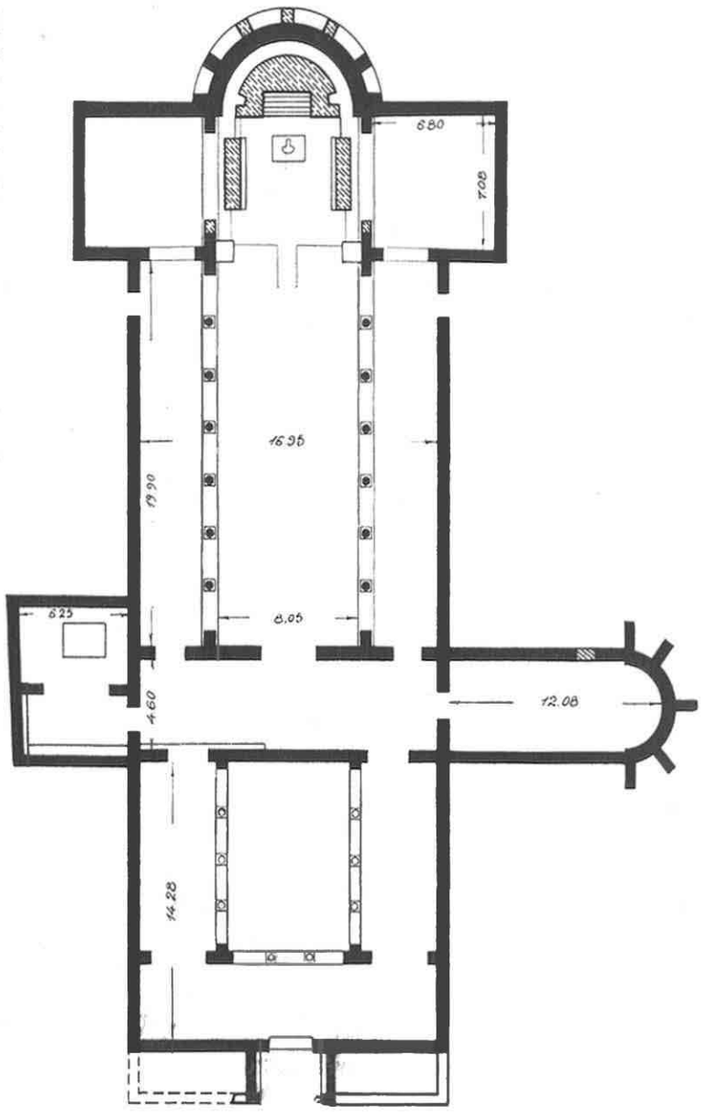

Εἰκ. 37. Βασιλικὴ Α. Νικοπόλεως.

Ὁ ναὸς οὗτος, εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἀφιερωμένος κατὰ τὰς ἀνευρεθείσας ἐπιγραφάς, ἔχει τὰς ἐπιμήκεις διαστάσεις καὶ τὸ μέγα αἴθριον τῶν ἑλληνιστικῶν βασιλικῶν, ὁλικοῦ μήκους 56 μ. Αἱ κιονοστοιχίαι ἐξ ἓξ κιόνων ἐστήριζον πιθανώτατα καὶ ὑπερῷα.

Τὸ ἰσχυρῶς ἐξέχον ἐγκάρσιον κλίτος χωρίζεται καὶ ἐνταῦθα, ὅπως εἰς ἄλλας βασιλικάς, εἰς τρία μέρη διὰ μεγάλων τόξων· νεώτεραι ἔρευναι ἐν τῷ ἱερῷ διεπίστωσαν, ὅτι τὸ θριαμβευτικὸν τόξον ἐστηρίζετο ἐπὶ μαρμαρίνων πεσσῶν, διότι διασῴζονται τόρμοι καὶ αὔλακες εἰς τὰς κατὰ χώραν τετραγώνους πλάκας, ἐφ' ὧν οὗτοι ἔβαινον.

Ἐπίσης διηυκρινίσθη καὶ ἡ διάταξις τοῦ συνθρόνου καὶ τοῦ τέμπλου, ὅπερ ἔχει ὁμοίαν διάταξιν πρὸς τὴν διάταξιν τοῦ βήματος τῆς ἀνευρεθείσης ἐν Νικοπόλει μεγαλυτέρας πεντακλίτου βασιλικῆς (βλέπε τὴν ἀνωτέρω περιγραφήν). Ἀνεύρομεν μάλιστα ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν γλυπτῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς καὶ τμῆμα τοῦ συνεχοῦς μαρμαρίνου καθίσματος τῶν πρεσβυτέρων, περὶ τοῦ ὁποίου λέγομεν κατωτέρω.

1 Ἡ βασιλικὴ αὕτη ἀνεσκάφη ὑπὸ Α. Φιλαδελφέως καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. τοῦ ἔτους 1916, συνεπληρώθη δὲ ἡ σκαφικὴ ἔρευνα τοῦ προπύλου καὶ τοῦ βήματος ὑφ' ἡμῶν. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τελευταίας ἐρεύνης ἐγένετο κατὰ παρακλησίν μου ὑπὸ Α. Ὀρλάνδου καὶ ἡ παρατιθεμένη κάτοψις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Αἱ χαμηλαὶ κιγκλίδες τοῦ ἱεροῦ βήματος εἶχον τὴν διάταξιν καὶ τὴν μορφὴν τῶν κιγκλίδων τοῦ βήματος τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐνταῦθα εἰς τὰς γωνίας ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῶν πεσσῶν τοῦ θριαμβευτικοῦ τόξου. Τὸ δάπεδον τοῦ βήματος εἶναι κατὰ μίαν βαθμῖδα ὑψηλότερον τοῦ λοιποῦ χώρου τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους καὶ τοῦ περὶ τὴν ἁψῖδα διαδρόμου. Ὁ διάδρομος οὗτος, ὡς καὶ ὁ ὅμοιος διάδρομος ἐν τῇ πεντακλίτῳ βασιλικῇ Β τῆς Νικοπόλεως (βλ. περιγραφὴν ἀνωτέρω), ἔχει προφανῶς λόγον νὰ ἐπικοινωνῶσι τὰ δύο πλάγια μέρη τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους χωρὶς νὰ διέρχωνται διὰ τοῦ ἱεροῦ βήματος. Εἰς τὸ κέντρον ἀνευρέθη ἐκ τῆς ἁγίας Τραπέζης τὸ «ἐγκαίνιον» εἰς σχῆμα Τ ἐκτισμένον ἐκ κορασανίου καὶ ἴχνη τῆς θέσεως τῆς πλακὸς τῆς βάσεως τῆς ἁγίας Τραπέζης.

Ὁ πρὸς Λ τῆς βασιλικῆς νάρθηξ εἶναι, ὡς συνήθως, ἁπλοῦς, συγκοινωνεῖ διὰ τριῶν θυρῶν μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ, διὰ δύο δὲ θυρῶν πρὸς τὸ αἴθριον· φέρει ἑκατέρωθεν προσκτίσματα, ἐξ ὧν τὸ δεξιὸν ἀπολήγει εἰς ἁψῖδα μὲ ἀντηρίδας, ὅπως παρατηροῦνται τοιαῦται καὶ εἰς τὴν ἁψῖδα τοῦ ἱεροῦ βήματος, τὸ δὲ πρὸς Β πρόσκτισμα διαιρεῖται εἰς δύο ὀρθογωνίους αἰθούσας ἐν αἷς θὰ ἠδύνατο ν' ἀναζητηθῇ τὸ βαπτιστήριον (ὅπερ ὅμως εἰς μεταγενεστέρους χρόνους φαίνεται ὅτι ἄλλως εἶχε χρησιμοποιηθῇ). Τὸ αἴθριον ἔχει τρεῖς εὐρείας στοὰς (4.30 μ.) ἐξ ὧν ἡ πρὸς Λ. χωρίζεται διὰ τοίχων καὶ εἰσόδων ἀπὸ τῶν δύο ἄλλων, ὅπως βλέπομεν τὸ τοιοῦτον εἰς τὴν βασιλικὴν Α τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν. Συμπληρωματικαὶ ἀνασκαφαί, γενόμεναι ἐσχάτως ἔξωθεν τοῦ αἰθρίου, ἔφερον εἰς φῶς τοὺς τοίχους τοῦ προπύλου κατὰ μῆκος τῆς προσόψεως, οἵτινες κάμπτονται εἰς γωνίας πρὸ τῆς εἰσόδου, σχηματίζοντες ἰδιαίτερον πρὸ τῆς κυρίας πύλης πρόπυλον, ἔφερον δὲ πιθανώτατα κίονας κατὰ μῆκος, ὅπως παρατηρεῖται τοῦτο εἰς τὰς βασιλικὰς Ἐπιδαύρου καὶ θεσσαλικῶν Θηβῶν.

Εἰς τὸ ὅλον σχεδιάγραμμα ἡ βασιλικὴ αὕτη τῆς Νικοπόλεως διακρίνεται διὰ τὰς καλὰς ἀναλογίας της μεταξὺ ὅλων τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀνευρεθεισῶν μέχρι τοῦδε βασιλικῶν μετ' ἐγκαρσίου κλίτους, ἔχει δὲ καὶ τὰ ἀξιολογώτερα μωσαϊκὰ δάπεδα, ἔνθα ἀναγινώσκονται καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ τοῦ κτίτορος Λουμετίου Α' ἀρχιεπισκόπου Νικοπόλεως κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα καὶ τοῦ συνεχιστοῦ τῆς διακοσμήσεως τοῦ ναοῦ Λουμετίου Β' (βλ. ἀνωτ. σημ. ἐν σελ. 201). Ἑπομένως ἔχομεν πρὸ ἡμῶν κτίσμα τοῦ 5ου αἰῶνος.

7. *Βασιλικὴ Δαφνουσίων.*

Ἐν Δαφνουσίοις παρὰ τὰ χωρία Ἀρκίτσα καὶ Λιβανάτες τῆς Λοκρίδος ἀνευρέθη ἐσχάτως μικρῶν σχετικῶς διαστάσεων (ὁλικοῦ μήκ. 30 μ.) βασιλικὴ ***(εἰκ. 38)***, ἔχουσα τὸν αὐτὸν τύπον τοῦ ἐξέχοντος εἰς σχῆμα Τ ἐγκαρσίου κλίτους, ὅπως καὶ ἡ βασιλικὴ Α ἐν Νικοπόλει[1].

Τὸ κύριον σῶμα τῆς βασιλικῆς ἔχει τὸ πλάτος μεγαλύτερον τοῦ μήκους. Αἱ κιονοστοιχίαι, ἐκ τεσσάρων μόνον κιόνων, βαίνουσιν ἐπὶ ὑψηλοῦ (0,28 μ.) καὶ λίαν στενοῦ στυλοβάτου (0,50 μ.), ὅπερ ἀποδεικνύει καὶ ὅτι δὲν ἔφερεν ὑπερῷα. Ἡ βασιλικὴ ἔχει νάρθηκα καὶ εὐρὺν ἐξωνάρθηκα ἀντὶ αἰθρίου, ὅπως καὶ ἡ βασιλικὴ τῆς Ὀλυμπίας.

Εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους καὶ τοῦ τέμπλου παρουσιάζει διαφοράς τινας ἀπὸ τὰς ἄλλας βασιλικάς. Χωρίζεται σαφῶς ἀπὸ τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ μακρῶν τοίχων καὶ κιόνων οὕτως, ὥστε νὰ περιορίζωνται τὰ ἀνοίγματα τοῦ θριαμβευτικοῦ τόξου καὶ τῶν πλαγίων. Τὸ θριαμβευτικὸν τόξον ἀντὶ πεσσῶν φέρει ἐνταῦθα κίονας· εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τὰ

1 Ἡ βασιλικὴ αὕτη ἀνεσκάφη ὑπὸ Α. Ὀρλάνδου καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν Byzantion V - 1926 30 σ. 207 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

χωρίζοντα τὸ ἐγκάρσιον τόξα στηρίζονται ἐπὶ κιόνων ἀντὶ παραστάδων, δὲν εὑρίσκονται δὲ εἰς τὴν προέκτασιν τῶν κιονοστοιχιῶν τῆς βασιλικῆς, ὡς παρατηρεῖται εἰς τὰς ἄλλας βασιλικάς, ἀλλὰ μετετοπίσθησαν ὀλίγῳ πλαγιώτερον ἀφίνοντα οὕτως εὐρυχωρότερον τὸν κεντρικὸν χῶρον.

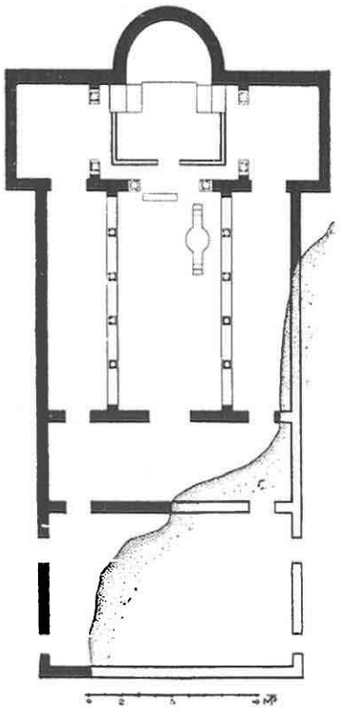

Εἰκ. 38. Βασιλικὴ Δαφνουσίων Λοκρίδος.

Τὰ χαμηλὰ διάτρητα θωράκια τοῦ τέμπλου, τὰ ἀποκλείοντα τὸ ἱερὸν βῆμα εἶναι τοποθετημένα ἐντὸς τοῦ κεντρικοῦ τούτου χώρου αὐτοτελῶς — ὅπως καὶ εἰς τὰς ἁπλᾶς βασιλικὰς — οὐχὶ δὲ εἰς τὰ διάμεσα τοῦ θριαμβευτικοῦ καὶ τῶν πλαγίων τόξων τοῦ ἐγκαρσίου. Ἡ διάταξις τοῦ συνθρόνου καὶ τοῦ τέμπλου εἶναι ἐνταῦθα ὁμοία κατ' ἀρχὴν πρὸς τὴν διάταξιν τῶν βασιλικῶν Θεσσαλικῶν Θηβῶν καὶ Νικοπόλεως ἀλλ' ἁπλουστέρα. Τὸ δάπεδον τῆς ἁψῖδος ἐν τῇ βασιλικῇ ταύτῃ εἶναι ὑψωμένον μόνον 0,60 μ., διὰ τὴν ἄνοδον δὲ εἰς τοῦτο χρησιμοποιεῖται ἡ πρώτη βαθμὶς τῶν πλαγίων συνθρόνων, ἅτινα ἐνταῦθα εἶναι προσκεκολλημένα εἰς τοὺς τοίχους παρὰ τὴν ἁψῖδα (ὅπως εἰς τὰς θεσσαλικὰς Θήβας) κατὰ πολὺ ὅμως μικρότερα εἰς μῆκος (1.50 μ.) διὰ τὸν μικρὸν ἴσως ἀριθμὸν τῶν ἱερέων[1].

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν ἡ βασιλικὴ αὕτη θεωρεῖται ὡς ἀνήκουσα εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰῶνος, ὡς δύναταί τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων λειψάνων καὶ μάλιστα ἐκ τῆς τέχνης καὶ τῆς μορφῆς τῶν γραμμάτων τοῦ μωσαϊκοῦ της δαπέδου.

8. *Βασιλικὴ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ἐν Ἀθήναις.*

Ἐν Ἀθήναις παρὰ τὸν Ἰλισσὸν καὶ ἔναντι τοῦ Ὀλυμπιείου εἴχομεν ἀνασκάψει καὶ δημοσιεύσει τῷ 1919 ἀξιόλογον παλαιοχριστιανικὴν μετὰ ἐξέχοντος ἐγκαρσίου κλίτους βασιλικὴν ***(εἰκ. 39)***[2]. Συμπληρωματικαὶ ἀνασκαφαὶ γενόμεναι ἐσχάτως εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἰλισσοῦ διεπίστωσαν, ὅτι καὶ αὕτη ἔφερε πρὸ τοῦ νάρθηκος μέγα αἴθριον καὶ οὐχὶ μικρὸν ἐξωνάρθηκα ὅπως σημειοῦται ἐν τῷ παρατιθεμένῳ σχεδίῳ. Ὁ ἐξωτερικὸς τοῖχος συνεχίζεται εἰς μῆκος 15 μέτρων, εὑρέθη δὲ καὶ ὁ κτιστὸς στυλοβάτης τῆς στοᾶς καὶ τμήματα τοῦ μωσαϊκοῦ αὐτῆς δαπέδου. Δὲν ἀπεκαλύφθη ὅμως ὁλόκληρον τὸ αἴθριον, διότι ἐντὸς αὐτοῦ ἔχουσι κτισθῆ οἰκήματα. Οὕτω τὸ μέγ. μήκ. τοῦ μνημείου ἀνέρχεται εἰς 70 μ.

Ἐκεῖνο ὅπερ διακρίνει τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἰλισσοῦ ἀπὸ τὰς ἄλλας βασιλικὰς εἶναι, ὅτι τέσσαρες ὀγκώδεις πεσσοὶ πρὸ τοῦ ἱεροῦ, ἄνωθεν δηλ. τοῦ ἱεροῦ βήματος, ἐβάσταζον προφανῶς τροῦλλον ἢ ἡμισφαιρικὴν ὀροφήν. Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ βασιλικὴ εἶναι ὁμοία πρὸς τὰς λοιπὰς βασιλικάς, ἔχουσα τὰς διαστάσεις μακρὰς καὶ στεγαζομένη διὰ ξυλίνης στέγης, ὡς δεικνύει τὸ

1 Ὁ ἀνασκάψας (ἔ. ἀ. σ. 213) θεωρεῖ τὴν ὕψωσιν τοῦ δαπέδου τῆς ἁψῖδος ὡς ἐξελιχθεῖσαν ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ ἐγκάρσια κλίτη τῶν βασιλικῶν τῆς Ρώμης. Τοῦτο δὲν δυναταί τις νὰ δεχθῇ, διότι εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Ἑλλάδος τὸ ὑψωμένον δάπεδον τῆς ἁψῖδος προέρχεται ἐκ τῆς χρησιμοποιήσεως αὐτοῦ ὡς Συνθρόνου, ἐν ᾧ ἡ μεγάλη ὕψωσις τοῦ ἱ. βήματος τῶν βασιλικῶν τῆς Ρώμης, ὅπου τοῦτο παρατηρεῖται, προέρχεται ἐκ τῆς ὑπάρξεως Κρύπτης (confessio· ὡς ἐν Torcello) ἢ εἶναι μεταγενεστέρα διασκευή, συμφώνως πρὸς τὴν μορφὴν τῶν ἱερῶν τῆς Δύσεως καθόλου.

2 Βλ. Γ. Σωτηρίου, Παλαιὰ χριστιανικὴ βασιλικὴ Ἰλισσοῦ ἐν Ἀρχ. Ἐφημερίδι τοῦ ἔτους 1919 σ. 1 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

μικρὸν πάχος τῶν τοίχων. Κτιστοὶ στυλοβάται ἐξ ἀργῶν λίθων χωρίζουσι τὰ τρία κλίτη ἀπ' ἀλλήλων· δι' ἀργολιθοδομῆς εἶναι ἐκτισμένοι καὶ οἱ λοιποὶ ἐσωτερικοὶ τοῖχοι τῆς βασιλικῆς, φαίνεται ὅμως ὅτι πρόκειται περὶ θεμελίων, διότι τὰ ὀλίγα ἀνευρεθέντα τμήματα τοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου κεῖνται ὑψηλότερον.

Ὁ νάρθηξ χωρίζεται ἐνταῦθα εἰς τρία διαμερίσματα διὰ τόξων, ἐκατέρωθεν δὲ ὑπάρχουσι διαμερίσματα μικρότερα κατά τι τοῦ πλάτους τοῦ νάρθηκος.

Τὸ ἐγκάρσιον κλίτος τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἰλισσοῦ εἶναι εὐρύτερον τῶν λοιπῶν ἐγκαρσίων τῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος οὐ μόνον ἐξέχον εἰς σχῆμα Τ πέραν τῆς βασιλικῆς ἀλλ' ἐκτεινόμενον πρὸς Δ πέραν τοῦ ἱεροῦ μέχρι τοῦ ὑπογείου Μαρτυρίου, ὅπερ εἶναι προσηρτημένον εἰς τὴν Β πλευράν. Εἶναι πιθανὸν ὅτι εἰς τοῦτο ὀφείλεται καὶ ἡ προέκτασις τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους, καίτοι αὕτη παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλους ναούς, ὡς ἐν Πέργῃ τῇ παλαιᾷ μητροπόλει τῆς Παμφυλίας[1] — μεθ' ἧς ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἰλισσοῦ ἔχει τὰς μεγαλυτέρας ἀναλογίας — καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐπίσης ἔχει ὁμοιότητα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ μέγα ἐγκάρσιον, μὲ τὰς βασιλικὰς τῆς Σαγαλασσοῦ, τοῦ ἁγίου Μηνᾶ τῆς Αἰγύπτου καὶ τὴν βασιλικὴν τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (ἔνθα ὅμως ὑπάρχουσιν ἕτεροι λόγοι διὰ τὴν τοιαύτην διαμόρφωσιν, ὡς λέγομεν κατωτέρω). Ὁ τοῖχος, ὁ χωρίζων τὰ ἐξέχοντα πέραν τῆς βασιλικῆς μέρη τοῦ ἐγκαρσίου, εἶναι προφανῶς τὰ θεμέλια τοῦ στυλοβάτου ἐφ' οὗ ἔβαινε κιονοστοιχία, ὅπως πιθανώτατα συμβαίνει καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Πέργης. Ἐπίσης ἀπεκλείετο τὸ ἐγκάρσιον καὶ ἀπὸ τῶν πλαγίων κλιτῶν τῆς βασιλικῆς, ὡς δεικνύουσι τοῦτο οἱ ὑπάρχοντες ἐκεῖ τοῖχοι. Τέλος οἱ μεταξὺ τῶν πεσσῶν τοῖχοι πιθανῶς νὰ περιορίζωνται μόνον εἰς τὰ θεμέλια ἵνα συνδέωσι τοὺς πεσσοὺς ἢ νὰ εἶναι λείψανα τοῦ συνθρόνου, ἀνάλογα πρὸς τὰ ὑπάρχοντα ἐν τῇ ἁψῖδι τῆς βασιλικῆς τῆς Ἐπιδαύρου (βλ. ἀνωτέρω).

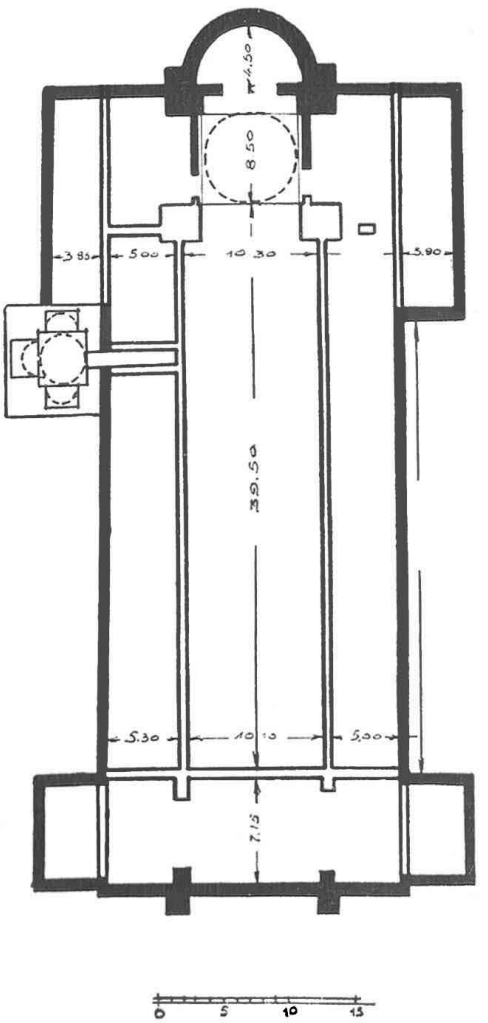

Εἰκ. 39. Βασιλικὴ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ἐν Ἀθήναις.

Τὸ ἱερὸν βῆμα ἐξετείνετο εἰς τὸν μεταξὺ τῶν πεσσῶν τετράγωνον χῶρον ὑψηλότερον κατὰ μίαν χαμηλὴν βαθμῖδα τοῦ λοιποῦ ἐγκαρσίου, ὅπως καὶ εἰς τὰς δύο βασιλικὰς τῆς Νικοπόλεως καὶ τὴν βασιλικὴν τῆς Ἐπιδαύρου. Εἰς τὸ ἀριστερὸν διαμέρισμα τοῦ ἐγκαρσίου

1 Βλέπε κάτοψιν τοῦ μνημείου καὶ περιγραφὴν ἐν H. Rott, Kleinasiatische Denkmäler, Leipzig, 1908, σ. 47 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

(εἰς τὴν θέσιν τῆς Προθέσεως) διεσώθη τὸ ἀρτιώτερον ἐν τῇ βασιλικῇ τμῆμα τοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου εὑρεθὲν εἰς ἐπίπεδον κατὰ 0.40 μ. ὑψηλότερον τῶν σῳζομένων ἐν θεμελίοις τοίχων. Ὑποθέτομεν ὅτι τοῦτο εἶναι καὶ τὸ ὕψος τοῦ δαπέδου ὁλοκλήρου τῆς βασιλικῆς, ἀνασκαφείσης βαθύτερον, οὐχὶ δὲ ὅτι τὸ ἐγκάρσιον κλίτος ἦτο ὑψηλότερον τῆς λοιπῆς βασιλικῆς.

Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἰλισσοῦ εἶναι πιθανῶς κτίσμα τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰῶνος, ἱδρυθεῖσα παραπλεύρως τοῦ κατὰ ἕνα αἰῶνα ἀρχαιοτέρου Μαρτυρίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀθηνῶν Λεωνίδη.

Ε. ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΣΤΑΥΡΙΚΑΙ

9. *Βασιλικὴ ἐν τῇ νήσῳ Θάσῳ.*

Τὸ σταυρικὸν σχῆμα τῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν, βέβαιον παράδειγμα τοῦ ὁποίου ἐπὶ ἀνατολικοῦ ἐδάφους δὲν ἦτο μέχρι τοῦδε γνωστόν, ἀντιπροσωπεύεται εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας διὰ τῆς βασιλικῆς τῆς Θάσου, μέρη μόνον τῆς ὁποίας ἦλθον ἐσχάτως εἰς φῶς δι' ἀνασκαφῶν ***(εἰκ. 40)***[1]. Ἀπεκαλύφθη ἡ ἀνατολικὴ κεραία τοῦ σταυροῦ, ἱκανῶς βραχεῖα, ἡ ἐγκαρσία κεραία, χωριζομένη διὰ κιόνων, ὡς συνήθως παρατηρεῖται τοῦτο εἰς τὰ ἐγκάρσια κλίτη τῶν ἐν Ἑλλάδι ναῶν, καὶ μικρὸν μέρος τοῦ κυρίου σώματος τῆς βασιλικῆς. Ἀξιοπαρατήρητον εἶναι ὅτι ὑπάρχουσι καὶ μικροὶ πλάγιαι ἁψῖδες (ἐξ ὧν ἀνεσκάφη ἡ μία), ὅπως καὶ εἰς τὴν σταυρικὴν βασιλικὴν Roccella di Squillace τῆς Καλαβρίας, τὴν ὁποίαν οἱ μελετήσαντες ἀνάγουσιν εἰς τὸν 4ον - 6ου αἰῶνος[2].

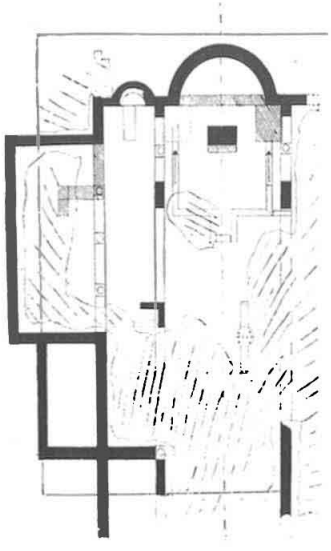

Εἰκ. 40. Βασιλικὴ Θάσου.

Τὸ σταυρικὸν σχῆμα μόλις ἐμφανίζεται ἐνταῦθα, καθ' ὅσον τὸ Α σκέλος τοῦ σταυροῦ εἶναι λίαν βραχύ, ἀπεναντίας δὲ κυριαρχεῖ τὸ ἐγκάρσιον κλίτος, ὅπερ εἶναι εὐρύ, λίαν προεξέχον καὶ χωρίζεται εἰς πέντε κλίτη. Οὕτως ἡ μορφὴ τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους συνδέει καὶ τὴν βασιλικὴν τῆς Θάσου πρὸς τὰς λοιπὰς βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος, δύναται δὲ νὰ ἀποτελέσῃ ἡ βασιλικὴ αὕτη ἕνα κρίκον εἰς τὴν σειρὰν τῆς ἐξελίξεως τῶν βασιλικῶν μὲ ἐγκάρσιον κλίτος. Τὸ ἐξέχον τμῆμα τοῦ ἐγκαρσίου χωρίζεται διὰ κιονοστοιχίας, ὅπως εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἰλισσοῦ, διετηρήθησαν δὲ ἐνταῦθα καὶ αἱ τρεῖς βάσεις τῶν κιόνων της κατὰ χώραν. Αἱ κιονοστοιχίαι τοῦ μέσου κλίτους τῆς βασιλικῆς ἐξηκολούθουν μέχρι τῆς ἁψῖδος, ὅπως εἰς τὰς βασιλικὰς Ἐπιδαύρου, Δωδώνης καὶ τῆς πεντακλίτου βασιλικῆς τῆς Νικοπόλεως, ἐναλλασσόμεναι ἐνταῦθα πρὸς πεσσούς. Ἀτυχῶς ἡ ἀνασκαφὴ διεκόπη εἰς τὸ σημεῖον ἔνθα θ' ἀπεκαλύπτοντο οἱ πεσσοὶ οἱ χωρίζοντες τὸ ἐγκάρσιον ἀπὸ τῆς βασιλικῆς.

Ὁ ναὸς ἔχει πρὸς Ν. τὸν προσανατολισμόν, εἰς νεωτέραν δὲ ἐποχὴν ἐτέθη τὸ ἱερὸν πρὸς ἀνατολάς, ὡς δεικνύουσιν οἱ εἰς ὕψος σῳζόμενοι μεταγενέστεροι τοῖχοι σημειούμενοι εἰς τὸ ἐξέχον μέρος τοῦ ἐγκαρσίου. Μεταγενέστερον εἶναι ἴσως καὶ τὸ τετράγωνον τοιχάριον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ στυλοβάτου ἄγνωστον εἰς τί χρησιμεῦον.

1 Ἡ ἔναρξις τῆς ἀνασκαφῆς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Ν. Κοτζιᾶ, εἰς ὃν ὀφείλεται καὶ τὸ σχεδιον.

2 Πρβλ. Strzygowski. Kleinasien, Leipzig, 1903, σελ. 220 εἰκ. 155.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἡ βασιλικὴ διασῴζει τὰς μαρμαρίνας βάσεις τοῦ χαμηλοῦ τέμπλου, ὁμοίας ὡς πρὸς τὴν θέσιν καὶ τὸ σχῆμα πρὸς τὰς τῶν βασιλικῶν Νικοπόλεως, θεσσαλικῶν Θηβῶν καὶ ἄλλων. Ἡ ἁγία Τράπεζα εἰς τὸ μέσον δὲν ἔχει τὴν συνήθη μορφὴν μαρμαρίνης Τραπέζης μὲ τέσσαρα στηρίγματα ἀλλ' εἶναι κτιστὴ καὶ ἐπενδεδυμένη δι' ὁρθομαρμαρώσεως.

Ὁ ἄμβων τοῦ ναοῦ εἰς τὸ συνηθέστερον σχῆμα, ἤτοι κυκλικὸς βασταζόμενος ὑπὸ τεσσάρων κιόνων μὲ δύο κλίμακας πρὸς Α καὶ Δ, διεσώθη κατὰ τὴν βάσιν δεξιὰ τοῦ ἄξονος τοῦ κεντρικοῦ κλίτους.

Προκειμένου περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ μνημείου, ὁ ἀνασκάψας θεωρεῖ τὴν βασιλικὴν ταύτην κτίσμα τοῦ 6ου αἰῶνος.

10. Ἡ βασιλικὴ τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης.

Μεταξὺ τῶν βασιλικῶν τῆς καθόλου Ἀνατολῆς γνωστοτέρα εἶναι ἡ βασιλικὴ τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, ἡ καυθεῖσα κατὰ τὸ ἔτος 1917, ἧς τὴν κάτοψιν παραθέτομεν ἐνταῦθα ***(εἰκ. 41)***, καθόσον αἱ ἐσχάτως γενόμεναι ἐν αὐτῇ ἔρευναι διηυκρίνισαν σημεῖά τινα τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ (τοῦ κτισθέντος, ὡς γνωστόν, τῷ 412 μ.Χ.), δι' ὧν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποστηριχθῇ τὸ σταυρικὸν αὐτοῦ σχῆμα[1].

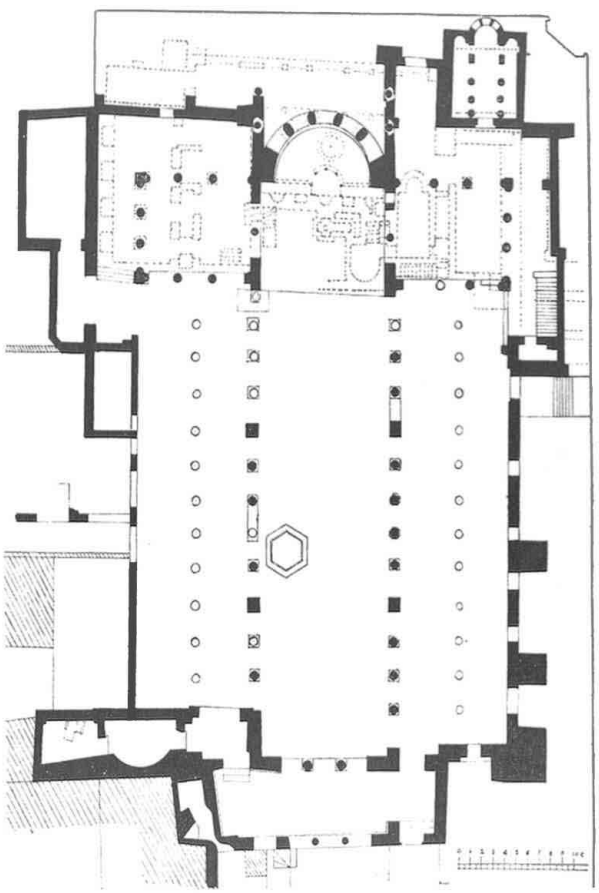

Εἰκ. 41. Βασιλικὴ τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης.

Ἡ βασιλικὴ αὕτη εἰς τὴν σημερινήν της μορφήν, ἤτοι τὴν πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς, εἶναι κτίσμα προερχόμενον ἐκ μεγάλων καὶ ἀλλεπαλλήλων ἐπισκευῶν, εἰς ἃς ὀφείλονται αἱ πολλαὶ ἀνωμαλίαι τοῦ σχεδιαγράμματος καὶ τῆς οἰκοδομῆς.

Τὸ κύριον σῶμα τῆς βασιλικῆς, πεντάκλιτον, εἶναι πλατύ, σχεδὸν τετράγωνον, ὅπως εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Ἐπιδαύρου, ὁ νάρθηξ ἀσυνήθως βραχύς, τὸ δὲ αἴθριον, ὡς δύναται νὰ συμπεράνῃ τις κατόπιν τοῦ γενομένου ἐσχάτως καθαρισμοῦ, ἦτο ἀρχικῶς μικρόν.

Τὸ ἐξέχον ἐγκάρσιον κλίτος παρουσιάζει ἱκανὰς ὁμοιότητας πρὸς τὰ ἐγκάρσια τῶν βασιλικῶν Ἰλισσοῦ, Πέργης καὶ ἄλλων ὡς πρὸς τὸ μέγα πλάτος καὶ τοὺς τέσσαρας κεντρικοὺς πεσσούς,

1 Εἰς τὴν πολλάκις δημοσιευθεῖσαν βασιλικὴν ταύτην τῆς Θεσσαλονίκης (βλ. βιβλιογραφίαν ἐν Diehl-Le Tourneau - Saladin, Les monuments chrétiens de Salonique, Paris, 1918 σ. 61 κέ.) ἐνηργήσαμεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1917 ἀνασκαφάς,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

πρὸς τὴν βασιλικὴν δὲ τοῦ ἁγίου Μηνᾶ Αἰγύπτου, ὡς πρὸς τὴν τοποθέτησιν τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ ἐγκαρσίου εἰς σχῆμα Π, ὥστε νὰ σχηματίζωνται πτερύγια. Ἀλλ' αἱ ὁμοιότητες αὗται εἶναι, φαίνεται, συμπτωματικαί, διότι εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Δημητρίου ὀφείλονται καὶ εἰς ἄλλην αἰτίαν.

Κάτωθεν τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους εὑρέθη κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἔτους 1917 μεγάλη κρύπτη — εἰς ἣν μάλιστα ὀφείλεται καὶ ἡ ὕψωσις τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους — ἐπεκτεινομένη πρὸς Α καὶ πέραν τοῦ ναοῦ[1]. Ἡ κρύπτη αὕτη — τὸ μόνον μέχρι τοῦδε δεῖγμα ἐκτεταμένου ὑπογείου μαρτυρίου εἰς ναοὺς τῆς Ἀνατολῆς — ἐν τῇ σημερινῇ της μορφῇ εἶναι μετατροπὴ ἀρχικοῦ τυπικοῦ ὑπογείου μαρτυρίου (confessio) τῆς ἐξειλιγμένης μορφῆς (τοῦ προσιτοῦ δηλονότι διὰ κλιμάκων ἀνόδου καὶ καθόδου ἐντοιχισθεισῶν μεταγενεστέρως), φαίνεται δ' ὅτι τὸν 7ον αἰῶνα — μετὰ τὴν μαρτυρουμένην πυρπόλησιν τοῦ ναοῦ — ἐπεξετάθη πλειότερον διὰ τῆς προσθήκης στοῶν, προωρισμένων νὰ ἐξυπηρετήσωσι τὴν κυκλοφορίαν τῶν προσκυνητῶν καὶ τὸν καθαγιασμὸν αὐτῶν διὰ τοῦ ἀναφανέντος μύρου, τοῦ πιστευομένου ὡς ἐκπηγάζοντος ἀπὸ τῶν πληγῶν τοῦ λειψάνου τοῦ Μυροβλύτου.

Ἡ ἐπέκτασις αὕτη τῆς κρύπτης, ἡ ἀσυνήθης θέσις τῆς ἁψῖδος — ἐνσφηνωμένης ἐντὸς τοῦ ἐγκαρσίου —, αἱ διασωθεῖσαι ἔξωθεν καὶ ἐκατέρωθεν τῆς ἁψῖδος κιονοστοιχίαι καὶ ἄλλαι ἐνδείξεις πείθουσιν, ὅτι ἡ ἀρχικὴ βασιλικὴ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος εἶχεν ἑτέραν μορφήν. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἀναστυλοῦντος τὸν καυθέντα ναὸν ἀρχιτέκτονος[2], ἡ ἀρχικὴ βασιλικὴ ἐπεξετείνετο πρὸς Α σχηματίζουσα σταυρόν, προσομοιάζει δὲ οὕτω πρὸς τὴν σταυρικὴν βασιλικὴν τῆς Salona[3]. Ἂν γίνῃ τοῦτο δεκτόν, αἱ κιονοστοιχίαι τῶν πτερυγίων, αἵτινες θεωροῦνται ὡς προερχόμεναι ἐκ τῶν ἐπισκευῶν τοῦ 7ου αἰῶνος, θὰ εἶναι ἀρχικαί, συνεχίζουσαι τὰς κιονοστοιχίας τῆς βασιλικῆς καὶ ἐξακολουθοῦσαι πρὸς Α — ὡς βλέπομεν αὐτὰς εἰσέτι κατὰ χώραν — ἤτοι σχηματίζουσαι τὰ πλάγια κλίτη τοῦ ἐξαφανισθέντος ἀνατολικοῦ σκέλους τῆς σταυρικῆς βασιλικῆς. Τὸ σταυρικὸν τοῦτο σχῆμα τῆς βασιλικῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου — ἂν βεβαιωθῇ διὰ τῶν ἀνασκαφῶν αἵτινες θὰ συνεχισθῶσιν ἔξωθεν τῆς Α πλευρᾶς — θὰ προσδώσῃ εἰς τὸν ναὸν τοῦτον τῆς Θεσσαλονίκης ἀκόμη μεγαλυτέραν σπουδαιότητα, καθόσον θὰ προβάλεται εἰς τὸ ἑξῆς ὡς λαμπρὸν παράδειγμα τῆς πλήρους ἐξελίξεως τῆς σταυρικῆς ἑλληνιστικῆς μετὰ ὑπερῴων βασιλικῆς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰῶνος.

τὴν πρώτην δὲ περὶ αὐτῶν δημοσίευσιν βλέπε ἐν Ἀρχ. Δελτίῳ, 1918, παράρτ. σ. 1-16 (πρβλ. καὶ ἀνακοίνωσιν ἡμῶν ἐν τῷ Α'. Βυζαντινολογικῷ Συνεδρίῳ Βουκουρεστίου Bull. de Section historique de l'Académie roumaine, τόμ. XI. Bucarest, 1924, σ. 237 κέ.). Αἱ ἀνασκαφαὶ θὰ συνεχισθῶσι, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν κυρίως πλευρὰν τοῦ μνημείου, μετὰ δὲ τὴν συμπλήρωσιν αὐτῶν θὰ δημοσιεύσωμεν πλήρη μελέτην περὶ τοῦ ἀξιολόγου τούτου ναοῦ.

1 Ἡ κρύπτη αὕτη σημειοῦται ἐν τῇ κατόψει (εἰκ. 41) δι' ἐστιγμένων γραμμῶν. Λεπτομερῆ περιγραφὴν καὶ πρώτην ἑρμηνείαν τῶν ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ ταύτῃ κρύπτῃ ἀνευρεθέντων βλέπε ἐν Ἀρχ. Δελτίῳ, ἔ. ἀ. σ. 34 κέ.

2 Ἡ ἀναστήλωσις τοῦ μνημείου ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας κατόπιν εἰσηγήσεως ἡμῶν εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα Α. Ζάχον.

3 Ἰδρβλ. Γ. Σωτηρίου, Ὁ ναὸς Ἰω. τοῦ Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ, ἔ. ἀ. σ. 219 κέ. (καταγωγὴ τῆς σταυρικῆς μετὰ τρούλλων βασιλικῆς).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

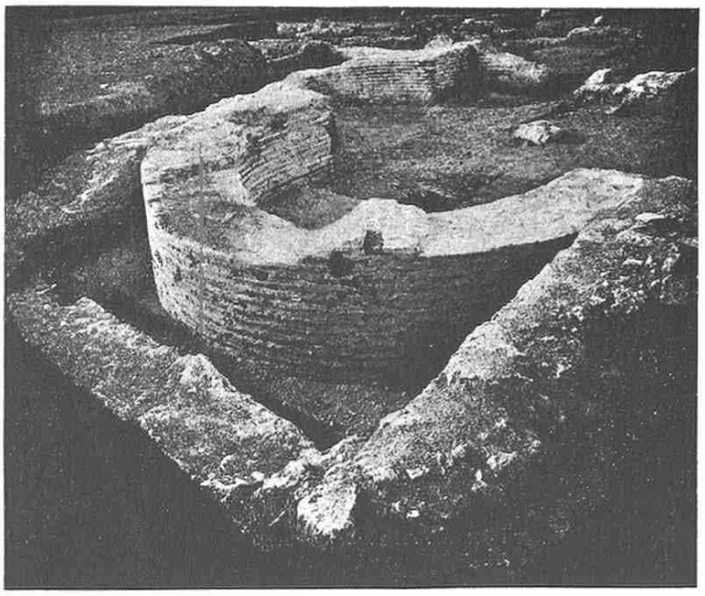

Εἰκ. 42. Θεμέλια ἀνευρεθέντος Μαρτυρίου προσηρτημένου εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς ἐν Παλαιᾷ Κορίνθῳ ἀνευρεθείσης βασιλικῆς.

ΜΕΡΟΣ Β΄.

ΓΕΝΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΜΕΡΩΝ ΑΥΤΩΝ

Μετὰ τὴν γενομένην ἀνωτέρω σύντομον περιγραφὴν τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀναφανεισῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν, παρέχομεν ἐνταῦθα τὰ γενικὰ αὐτῶν χαρακτηριστικά, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὕλην, τὸ γενικὸν διάγραμμα καὶ τὴν διάταξιν καὶ μορφὴν τῶν μερῶν αὐτῶν, ἵνα καταδειχθῶσιν οἱ ἐνιαῖοι αὐτῶν χαρακτῆρες καὶ ἡ ὑπάρχουσα σχέσις ἢ ἡ διαφορὰ τῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος πρὸς μνημεῖα ἄλλων χωρῶν. Τέλος ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰσέτι ἀσάφειαν περὶ τῆς ἀρχικῆς διατάξεως καὶ μορφῆς: τέμπλων, σολέας, συνθρόνου, ἁγίων Τραπεζῶν, κιβωρίων καὶ ἀμβώνων τῶν παλαιοχριστιανικῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἀνατολῆς καθόλου, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως μέχρι τοῦδε μνημείων ἐν οἷς νὰ διασῴζεται ἡ ἀρχικὴ τούτων μορφή, δημοσιεύομεν ἐνταῦθα πάντα τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ λείψανα, ὅσα παρέσχον εἰς ἡμᾶς τὰ ἐσχάτως ἀνευρεθέντα ἐν Ἑλλάδι παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα[1].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΤΟΙΧΟΔΟΜΙΑ — ΓΕΝΙΚΟΝ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΗ

1. Τοιχοδομία. — Αἱ παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος εἶναι κατεσκευασμέναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀργολιθοδομῆς μετὰ κονιάματος καὶ παρεντιθεμένων ὀπτῶν πλίνθων εἴτε ἀκανονίστως τοποθετημένων εἴτε εἰς σειρὰς (μίαν ἕως τρεῖς) — ὅπερ εἶναι καὶ

1 Διὰ τὴν συναδελφικὴν προθυμίαν τῶν: Κ. Κουρουνιώτου, Α. Ὀρλάνδου, Δ. Εὐαγγελίδου, Γ. Σωτηριάδου, Al. Della Seta, Α. Ξυγγοπούλου, καὶ Ν. Κοτζιᾶ, οἵτινες εὐγενῶς παρεχώρησαν εἰς ἡμᾶς σχεδιογραφήματα ἢ λεπτομερείας βασι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

τὸ συνηθέστερον —, ἐνῷ τὰ τόξα καὶ τὰ ὑψηλὰ μέρη τῶν τοίχων εἶναι ἐξ ὀπτῶν πλίνθων ἐκτισμένα· σπανιωτέρα εἶναι ἡ ἐξ ὁλοκλήρου χρῆσις ὀπτῶν πλίνθων ἐν τῇ τοιχοδομίᾳ, ὡς παρατηρεῖται τοῦτο εἰς τὰς βασιλικὰς Θεσσαλονίκης καὶ Κορίνθου (βλ. εἰκ. 42 καὶ 44). Ἐπίσης σπανίζει καὶ ἡ ἐξ ὁλοκλήρου λιθοδομὴ ἐκ πελεκητῶν λίθων, ἥτις ἰδίως παρατηρεῖται εἰς βασιλικὰς ἀνεγερθείσας ἐπὶ ἀρχαίων μνημείων (ὡς εἰς Λεβῆνα Κρήτης, Φανὰ Χίου κ. ἄ.), ὁπότε τὸ ὑλικὸν εἶναι εἰλημμένον ἐξ αὐτῶν. Συνηθέστατα εἰς τὰς βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος χρησιμοποιεῖται ὑπάρχον ἀρχαῖον ὑλικὸν ὡς οἰκοδομικὴ ὕλη, σπανίως δὲ εἰς ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (χαρακτηριστικὰ δείγματα τοιχοδομίας παρετέθησαν ἀνωτέρω ἐν σελ. 19 κέ. — εἰκ. 14, 18-20 κ. ἀλλ.).

2. Γενικὸν διάγραμμα καὶ μορφή.—Τὸ κύριον σῶμα τῶν ἐν Ἑλλάδι βασιλικῶν εἴτε τῶν ἁπλῶν εἴτε τῶν μετ' ἐγκαρσίου κλίτους εἶναι συνήθως ὀρθογώνιον, ἔχον τὰς ἑλληνικὰς ἀναλογίας 2: 3 περίπου, ὅπως ἄλλως τε παρατηρεῖται τοῦτο καὶ εἰς τὰς ἑλληνιστικὰς βασιλικὰς ὅλων τῶν παραλίων τῆς Μεσογείου· σπανιωτέρα δὲ εἶναι ἡ ἀναλογία 1: 2 (Ἰλισσοῦ εἰκ. 39, Ἐρεσοῦ εἰκ. 20, Ἀφεντέλλη εἰκ. 21). Ἀφ' ἑτέρου δὲν σπανίζει ὁ εὐρὺς τετράγωνος σχεδὸν τύπος (ὡς ἐν ταῖς βασιλικαῖς Δαφνουσίων εἰκ. 38, Θεοτόκου εἰκ. 14, Ἐλευσῖνος εἰκ. 15 κλπ.).

Αἱ *συνολικαὶ διαστάσεις* τῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος εἶναι τῶν μὲν μικροτέρων 20-30 μ., τῶν δὲ μεγάλων 30-42 μ. Εἰς τὰς ἐχούσας αἴθριον βασιλικὰς αἱ διαστάσεις ἀνέρχονται εἰς 55-65 μ. καὶ ἐνίοτε εἰς 70 μ. (βασιλικαί: Ἰλισσοῦ Ἀθηνῶν, Νικοπόλεως Β καὶ αἱ δύο τῆς Θεσσαλονίκης).

α' Ἀψίς. Ἡ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχουσα ἁψὶς κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξέχει καὶ εἶναι ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικῶς, ὅπως εἰς τὰς βασιλικὰς τῆς Ρώμης καὶ κατὰ μέγα μέρος τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οὐδέποτε δὲ ἐκτείνεται καθ' ὑπερβολὴν πέραν τοῦ ἡμικυκλίου, ὅπως συχνότατα παρατηρεῖται τοῦτο εἰς τὰς βασιλικὰς τῆς Β. Ἀφρικῆς. Ἐξαιρέσεις εἶναι: ἡ ἡμιεξαγωνικὴ ἁψὶς (εἰς βασιλικάς: Σάμου, Ἐρεσσοῦ εἰκ. 20), ἡ ἐξωτερικῶς ὀρθογώνιος (εἰς βασιλικάς: ἁγίου Ἰσιδώρου Χίου εἰκ. 23 καὶ Ἀργάλων Λέσβου) ὡς καὶ ἡ καθ' ὅλην τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς βασιλικῆς ὑπὸ ὀρθογωνίου τοίχου περιβαλλομένη (εἰς βασιλικάς: Ὑψηλομετώπου εἰκ. 22 καὶ Ἀφεντέλλη Λέσβου εἰκ. 21), παρατηρεῖται δὲ αὕτη ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους, ἐν αἷς ἡ σχέσις μὲ τὴν Μ. Ἀσίαν εἶναι στενωτέρα. Εἰς δύο βασιλικάς, αἵτινες ὅμως χρήζουσιν ἐρεύνης (Θάσου εἰκ. 40 καὶ Ὑπάτης εἰκ. 19), ὑπάρχουσι τρεῖς ἁψῖδες, ἁπαντῶσαι μεμονωμένως καὶ ἀλλαχοῦ εἰς παλαιοχριστιανικὰς βασιλικὰς (Καλὰτ-Σεμὰν Συρίας, ἁγ. Μηνᾶ Αἰγύπτου, Σινᾶ κλπ.).

Ὅσαι ἁψῖδες σῴζονται εἰς ὕψος δεικνύουσιν, ὅτι εἶχον μεγάλα παράθυρα τρίλοβα ἢ πεντάλοβα (εἰς βασιλικάς: Ἀχειροποιήτου καὶ Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Νικοπόλεως Β, Ὀλυμπίας), εἰς μίαν δὲ περίπτωσιν ὑπάρχει εἰς τὴν ἁψῖδα καὶ πυλὶς (Νικοπόλεως Β). Αἱ ἁψῖδες στεγάζονται μὲ ἡμιθόλια ἐκτισμένα δι' ὀπτοπλίνθων, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἀνευρισκομένων ὀπτοπλίνθων περὶ τὴν ἁψῖδα καὶ ἐκ τοῦ συνήθως μεγαλυτέρου αὐτῆς πάχους τῶν λοιπῶν τοίχων τοῦ ναοῦ· ἐνίοτε ὑπάρχουσι καὶ ἀντηρίδες ἔξωθεν τῆς ἁψῖδος (εἰς βασιλικάς: Νικοπόλεως εἰκ. 34 καὶ 37, Κορίνθου εἰκ. 30, Παραμυθίας εἰκ. 36), ὅπως παρατηροῦνται τοιαῦται καὶ εἰς ἄλλας παλαιοχριστιανικὰς βασιλικάς: τῆς Μιλήτου καὶ Σελευκείας ἐν Μ. Ἀσίᾳ, τοῦ Ἁγ. Μηνᾶ ἐν Αἰγύπτῳ, τῆς Manastirine ἐν Salona καὶ εἰς βασιλικὰς Nesactium καὶ Grado).

λικῶν, ἀνασκαφεισῶν ὑπ' αὐτῶν καὶ μὴ δημοσιευθεισῶν εἰσέτι, ἐκφράζομεν καὶ ἐνταῦθα τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αἱ ἁψῖδες εἶναι ὅλως ἁπλαῖ, κατ' ἐξαίρεσιν δὲ ὑπάρχουσιν ἑκατέρωθεν κίονες (Παρθενὼν εἰκ. 2), ὅπως εἰς ναοὺς Ρώμης[1] καὶ Ἀφρικῆς[2] ἢ παραστάδες (Δῖον εἰκ. 11), ὅπως εἰς ναοὺς τῆς Συρίας[3]. Ὑπάρχουσι προσέτι καὶ ὀλίγα παραδείγματα βασιλικῶν ἐν αἷς οἱ τοῖχοι προεκτείνονται ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου τῆς ἁψῖδος (Δημητριάδος εἰκ. 12, Ἰλισσοῦ εἰκ. 39, Λάϊ εἰκ 13), ὅπως παρατηρεῖται τοῦτο καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν — τοῦ 4ου αἰῶνος — βασιλικὴν ἐν Salona[4] καὶ εἰς βασιλικὰς τῆς Ἀφρικῆς[5].

Ἡ ἁψὶς εἰς οὐδεμίαν τῶν ἀνευρεθεισῶν βασιλικῶν χρησιμοποιεῖται μόνη ὡς ἱερὸν Βῆμα ἐξαιρέσει τῆς βασιλικῆς τῆς Θεοτόκου Πηλίου (εἰκ. 14) ὅπου δὲν εἶναι καὶ πάλιν τοῦτο βέβαιον· ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὰς βασιλικὰς τῆς Δύσεως δὲν ὑπάρχουσι Μαρτύρια (confessio) ἐντὸς τῶν ἁψίδων τῶν ἑλληνικῶν βασιλικῶν πλὴν μεμονωμένων παραδειγμάτων (τῶν βασιλικῶν: Στόβων εἰκ. 10 καὶ Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης εἰκ. 41, εἰς ἣν ὅμως πρόκειται περὶ ἐκτεταμένης κρύπτης). Τὸ δάπεδον αὐτῶν δὲν εἶναι ὑψηλότερον τοῦ λοιποῦ ἱεροῦ βήματος ἐκτὸς ἂν ὁλόκληρος ἡ ἁψὶς χρησιμοποιεῖται ὡς σύνθρονον.

Εἰκ. 43. Στυλοβάτης τῆς δεξιᾶς κιονοστοιχίας τῆς βασιλικῆς Ὑψηλομετώπου Λέσβου.

β'. Κλίτη. Αἱ περισσότεραι βασιλικαὶ ἐν Ἑλλάδι εἶναι τρίκλιτοι μὲ τὸ μέσον κλίτος κατὰ τὸ πλεῖστον διπλάσιον τῶν πλαγίων — καὶ μάλιστα κατά τι εὐρύτερον —, σπανιώτερον δὲ καὶ πεντάκλιτοι (Ἐπιδαύρου εἰκ. 32, Νικοπόλεως Β εἰκ. 34, ἁγίου Δημητρίου εἰκ. 41) ὡς καὶ μονόκλιτοι (Καρπάθου εἰκ. 29, Ἁλιμοῦντος εἰκ. 28).

Ὁ χωρισμὸς τῶν κλιτῶν γίνεται κατὰ κανόνα διὰ μαρμαρίνων κιόνων, ὅπως εἰς τὰς βασιλικὰς τῆς Ρώμης· κατὰ τοῦτο δὲ διαφέρουσιν ἀπὸ τὰς ἑλληνιστικὰς βασιλικὰς τῆς Μ. Ἀσίας, Β. Ἀφρικῆς καὶ ἄλλων χωρῶν ἔνθα ἡ χρῆσις πεσσῶν δὲν σπανίζει. Εἰς μίαν μόνον περίπτωσιν (βασιλικὴ Παραμυθίας εἰκ. 36) ὑπάρχουσι τετράγωνοι κτιστοὶ πεσσοὶ ἀντὶ κιόνων· εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης (εἰκ. 41) ὑπάρχει ἐναλλαγὴ πεσσῶν καὶ κιόνων, εἰς δὲ τὴν βασιλικὴν Τούμπας Θεσσαλονίκης (εἰκ. 9) οἱ πεσσοὶ προέρχονται ἐκ δευτέρας ἐποχῆς.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν κιόνων ποικίλλει· πέντε μέχρις ἐννέα κίονες καὶ σπανίως δώδεκα ὑπάρχουσιν εἰς ἑκάστην πλευράν, ἀναλόγως τοῦ μεγέθους τοῦ κυρίου σώματος τῶν βασιλικῶν, αἱ διαστάσεις τοῦ ὁποίου εἶναι διὰ μὲν τὰς μεγάλας ἀπὸ 20-35 μ. διὰ δὲ τὰς μικρὰς ἀπὸ 13-20 μ.

Οἱ κίονες κατὰ τὸ πλεῖστον ἔχουσιν ὁμοιομόρφους ἰωνιζούσας βάσεις, ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ὑψηλὰ βάθρα (podia) ὡς εἰς τὴν βασιλικὴν Δαφνουσίων· ταῦτα διετηρήθησαν ἐξ ἑλλη-

1 Βλ. Holtzinger, Altchr. u. byz. Baukunst, Leipzig, 1909 εἰκ. 28, 29 (S. Paolo fuori le mura, S. Pietro in Vincoli).

2 Gsell, ἔ. ἀ. II σελ. 136.

3 Tourmanin, Kalb-Lusch, Dar Kita κ. ἄλλ.

4 Gerber, Forschungen in Salona I 1917 σ. 85 κέ.

5 Gsell, ἔ. ἀ. σ. 166, εἰκ. 114, 150 κ. ἀ. (Anounna, S. Salsa κ. ἀ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

νορρωμαϊκῶν προτύπων μέχρι τοῦ 6ου αἰῶνος, μεμονωμένως εἰς τὰς ἑλληνιστικὰς βασιλικὰς ὅλων τῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου (εἰς ναούς: Σεργίου καὶ Βάκχου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἁγ. Πέτρου, Λατερανοῦ καὶ ἁγ. Ἀπολλιναρίου ἐν Ἰταλίᾳ, Σμύρνης ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ἁγ. Μηνᾶ ἐν Αἰγύπτῳ, Καλὰτ-Σεμὰν ἐν Συρίᾳ κλπ.). Ἐκεῖνο ὅπερ διακρίνει τὰς κιονοστοιχίας τῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς Ρώμης εἶναι ὅτι ἔχουσιν — ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων ὡς εἰς τὴν βασιλικὴν Δημητριάδος — στυλοβάτας ἔχοντας ὕψος ἀπὸ 0,20 μέχρι 0,50 μ. ἐκ μεγάλων πλακῶν ἢ κτιστοὺς τοιούτους καὶ ὅτι ὑπάρχουσι θωράκια εἰς τὰ μεσοκιόνια χωρίζοντα τὰ κλίτη, ὡς δηλοῦται τοῦτο ἐκ τῶν ἐγκοπῶν τῶν βάσεων, τῶν παρατηρουμένων συνηθέστατα (βλ. *εἰκ. 43* πρβλ. καὶ τὰς ἀνωτέρω εἰκ. 15, 22, 23, 27 κ.ἄ. ἐν σελ. 17 κέ).

γ'. Ὑπερῷα. Ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν ἐνδείξεων δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ὅτι ὑπῆρχον Ἑλλάδι συχνότατα ὑπερῷα ἢ Γυναικωνῖται ἰδίως εἰς τὰς μεγάλας βασιλικὰς — ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς βασιλικὰς τῆς Ρώμης καὶ τῆς λοιπῆς Ἰταλίας —. Αἱ μικραὶ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος συνήθως στεροῦνται ὑπερῴων. Αἱ ἄγουσαι εἰς αὐτὰ κλίμακες, φαίνεται, ὅτι κατεῖχον τὰ παρὰ τὸν νάρθηκα διαμερίσματα (βλ. καὶ ἀνωτέρω σελ. 45).

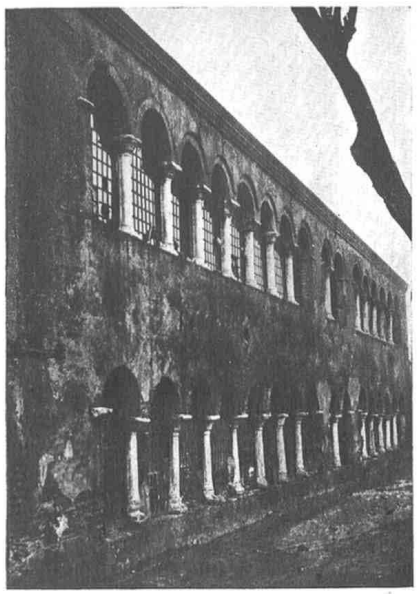

Εἰκ. 41 Τὸ ἐξωτερικὸν τῆς νοτίας μακρᾶς πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς τῆς Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης.

δ'. Στέγασις καὶ φωτισμός. Ἡ στέγασις εἶναι πανταχοῦ ξυλίνη ἀμφικλινής, ὅπως παρατηρεῖται τοῦτο εἰς τὰς διασωθείσας βασιλικὰς τῆς Ἀχειροποιήτου καὶ τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης· τοῦτο πιστοῦται καὶ ἐκ τοῦ μικροῦ πάχους τῶν τοίχων (0,60-0,80 καὶ ἐνίοτε 1.00 μ.). Τινὰ τῶν ὀρθογωνίων προσκτισμάτων εἶχον πιθανώτατα καὶ θολωτὴν στέγην.

Τὰ παράθυρα εἶναι συνεχόμενα ἀνὰ δύο, τρία ἢ καὶ περισσότερα (κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ βασιλικῶν (λ.χ. τῆς Ἀχειροποιήτου *εἰκ. 44*), χωριζόμενα διὰ τῶν ἰδιαζόντων εἰς παράθυρα διπλῶν ἡμικιονίσκων, οἱ κορμοὶ τῶν ὁποίων διασῴζονται εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἐρειπωθείσας βασιλικὰς καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου τὰ λοιπὰ μαρμάρινα μέλη εἶχον ἐξαφανισθῆ.

Αἱ *πύλαι* εἶναι πολλαί, κυρίως εἰς τὴν Δ. πλευράν, συχνότατα ὅμως καὶ εἰς τὰ πλάγια τῶν ναρθήκων καὶ τῶν μακρῶν πλευρῶν τῶν βασιλικῶν, σπανιώτερα δὲ εἰς τὴν Α. πλευράν. Ἐκ τῶν ὀλίγων διασωθέντων παραδειγμάτων (Ἀχειροποιήτου, ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Ὀλυμπίας) συμπεραίνομεν, ὅτι ἦσαν ὀρθογώνιοι, φέρουσαι ἄνω ἀνακουφιστικὸν τόξον οὐχὶ ὅμως *κενόν*, ὅπως εἰς τὴν Συρίαν καὶ Ἀφρικήν, ἀλλὰ πληρούμενον διὰ τοίχου.

3. Νάρθηκες. — Ἄνευ ἐξαιρέσεως αἱ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος ἔχουσι πρὸς δυσμὰς νάρθηκα, σπανιώτερον δὲ καὶ πλάγιον τοιοῦτον (Ἐπιδαύρου εἰκ. 32). Ὁ πρὸς δυσμὰς νάρθηξ, ὅστις συχνότατα παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰς ἄλλας χώρας τῆς Μεσογείου, λαμβάνει κατὰ τόπους ἰδίαν διαμόρφωσιν. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπικρατεῖ ὁ ἁπλοῦς ἀδιαίρετος νάρθηξ, ἔχων τὸ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

πλάτος τῶν πλαγίων κλιτῶν ἢ εἶναι πλατύτερος, συγκοινωνεῖ δὲ συνήθως διὰ τριβήλου πρὸς τὸ μέσον κλίτος, διὰ θυρῶν δὲ πρὸς τὰ πλάγια. Πρὸς δυσμὰς εἶναι κλειστὸς ἔχων μίαν ἕως πέντε θύρας, οὐδέποτε δὲ εἶναι ἀνοικτὸς ὡς στοὰ ὅπως εἰς τὴν Ρώμην. Εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Παλαιοχώρας ἐν Κερκύρᾳ διεσώθη εἶδός τι πυλῶνος ***(εἰκ. 45)***, ἤτοι δύο κίονες μετ' ἐπιστυλίου, ἔνθα αἱ παρατεθεῖσαι ἀνωτέρω (σ. 198) ἐπιγραφαί. Ἐφ' ὅσον ὅμως δὲν ἔχει εἰσέτι ἐνεργηθῇ σκαφικὴ ἔρευνα τοῦ μνημείου δὲν δύναται νὰ καθορισθῇ ἂν πρόκειται περὶ πυλῶνος ἢ περὶ τριβήλου τοῦ νάρθηκος.

Εἰς τὰς βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος σπανίως ὁ νάρθηξ ἔχει τριμερῆ ἀρχιτεκτονικὴν διαμόρφωσιν. Ὁ χωρισμὸς ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ οὐδέποτε γίνεται διὰ τοίχων ὅπως εἰς τὴν Συρίαν, ἀλλὰ δι' ἀψιδωμάτων (βασιλικαί: Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης εἰκ. 8, Ἰλισσοῦ Ἀθηνῶν εἰκ. 39)· ὑπάρχει δὲ καὶ ἓν μοναδικὸν παράδειγμα μὲ τὸν μικρὸν πρὸ τοῦ μέσου μόνον κλίτους νάρθηκα (βασιλικὴ Ἡρωδίωνος Ὑπάτης εἰκ. 19) ὅπως συναντᾶται ἐνίοτε τοιοῦτος εἰς τὸ Ἀλγέριον. Συχνότατα ὁ νάρθηξ δὲν περιορίζεται εἰς τὸ πλάτος τῆς βασιλικῆς, ἀλλ' ἐκτείνεται πρὸς Β. ἢ Ν. ἢ ἀμφοτέρωθεν ὁτὲ μὲν συνεχῶς (ὡς εἰς τὴν βασιλικὴν Ἀφεντέλλη Λέσβου εἰκ. 21) ὁτὲ δὲ σχηματίζων διαμερίσματα πρόσθετα ἑκατέρωθεν αὐτοῦ, οὐχὶ πάντοτε τετράγωνα ὅπως εἰς τὰς ἀνατολικὰς βασιλικὰς τῆς Μ. Ἀσίας, ἀλλὰ καὶ ἐπιμήκη καταλήγοντα ἐνίοτε εἰς ἁψῖδας ἐξεχούσας (Νικοπόλεως Α εἰκ. 37) ἢ ἐγγεγραμμένας (Ἀφεντέλλη εἰκ. 21). Ὅτι τὰ ἑκατέρωθεν τοῦ νάρθηκος διαμερίσματα δὲν ἦσαν πάντοτε τετράγωνα οὔτε συμμετρικά, συχνότατα δὲ συνείχοντο πρὸς ἕτερα προσκτίσματα (βασιλικὴ Α θεσσαλικῶν Θηβῶν βλ. Πίν. Β'. ἐν σελ. 20 ἀνωτέρω, Ἐπιδαύρου εἰκ. 32) δεικνύει, ὅτι τὰ προσκτίσματα ταῦτα ἦσαν πιθανῶς χαμηλότερον τῆς βασιλικῆς ἐστεγασμένα καὶ δὲν δύνανται νὰ παραλληλισθῶσι πρὸς τοὺς μικρασιατικοὺς πύργους (Binbir Kilissé) καὶ κυρίως τοὺς συριακούς, οἵτινες ἄλλως τε δὲν ἐξέχουσι συνήθως τοῦ πλάτους τῆς βασιλικῆς.

Εἰκ. 45. Ἡ σημερινὴ πρόσοψις τῆς βασιλικῆς Παλαιοχώρας Κερκύρας.

Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης τῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος εἶναι ὅτι πρὸς δυσμὰς ὑπάρχουσι δεύτεροι νάρθηκες εὐρεῖς, ἀντικαθιστῶντες τὸ αἴθριον (βασιλικὴ Λοκρίδος εἰκ. 38), συχνότερον δὲ χωριζόμενοι εἰς διαμερίσματα (Θεοτόκου εἰκ. 14, Ἐλευσῖνος εἰκ. 15, Λεβῆνος Κρήτης εἰκ. 25, Ἐρεσσοῦ εἰκ. 20 κλπ.) καὶ ἐνίοτε καὶ τρίτοι μικρότεροι ἐν εἴδει εὐρέος προπύλου (ὡς ἐν βασιλικῇ Θεοτόκου εἰκ. 14).

4. Αἴθρια. — Τὰ μεγάλα τετράγωνα αἴθρια τῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος ἔχουσι τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ χωρὶς νὰ ἐκτείνωνται καὶ πέραν αὐτοῦ καὶ εἶναι ἱκανῶς συνήθη (ὡς εἰς βασιλικὰς θεσσαλικῶν Θηβῶν βλ. Πίν. Β'. καὶ εἰκ. 155 ἀνωτέρω, Δημητριάδος εἰκ. 12, Νικοπόλεως εἰκ. 34 καὶ 37, Ἰλισσοῦ εἰκ. 39, Ἐπιδαύρου εἰκ. 32). Τὸ χαρακτηριστικὸν δὲ τῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

αἰθρίων τῶν ἑλλαδικῶν μνημείων εἶναι, ὅτι δὲν ἔχουσι τέσσαρας στοάς, ὅπως παρατηρεῖται τοῦτο εἰς τὰς βασιλικὰς Ρώμης, Μ. Ἀσίας, Παλαιστίνης κλπ. ἀλλ' εἶναι *τρίστωα*· παραλείπεται δηλ. ἡ στοὰ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ὅπου ὑπάρχει ὁ κλειστὸς νάρθηξ, ὅστις δὲν συγκοινωνεῖ πρὸς τὸ αἴθριον εἰ μὴ διὰ δύο θυρῶν ἑκατέρωθεν καὶ εἰς τὰ ἄκρα παρὰ τὰς στοάς.

5. Πρόπυλα. — Τὰ πρὸ τῶν αἰθρίων πρόπυλα τῶν ἑλληνικῶν βασιλικῶν κατέχουσιν ὁλόκληρον τὴν δυτικὴν πρόσοψιν ἐν εἴδει στοᾶς (βασιλικὴ θεσσαλικῶν Θηβῶν Α. βλ. ἀνωτέρω Πίνακα Β΄.) ἀλλαχοῦ δὲ τὸ πρόστωον τούτου πρὸ τῆς κεντρικῆς πύλης διακόπτεται, σχηματιζομένου ἰδιαιτέρου — πιθανῶς δὲ καὶ ὑψηλότερον στεγαζομένου — προπύλου (βασιλικὴ Ἐπιδαύρου εἰκ. 32, Νικοπόλεως εἰκ. 37). Ἐνιαχοῦ ἀπαντῶσι καὶ μικρὰ πρόπυλα εἰς τὰς εἰσόδους τῶν πλαγίων πλευρῶν τῆς βασιλικῆς ἰδίᾳ τὴν νοτίαν. Ταῦτα δὲν ἔχουσι τὴν μορφὴν τῶν συριακῶν (ἀνοικτὰ δηλ. μὲ δύο κίονας), ἀλλ' εἶναι ἑκατέρωθεν κλειστὰ μὲ τοίχους καὶ ἔχουσι τὴν μίαν μόνον πλευρὰν ἀνοικτήν, ὡς ἐν ταῖς βασιλικαῖς: θεσσαλικῶν Θηβῶν Β εἰκ. 155, Ὑψηλομετώπου εἰκ. 22, Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης εἰκ. 8 καὶ πιθανῶς Ὑπάτης εἰκ. 19).

6. Προσκτίσματα. — Μικρὰ καὶ μεγάλα προσκτίσματα, ἄλλοτε συμμετρικῶς καὶ ἐν ἐνιαίᾳ πρὸς τὸ κεντρικὸν κτίριον συνθέσει, ἄλλοτε ἀσυμμέτρως καὶ ἴσως εἰς διαφόρους ἐπο-

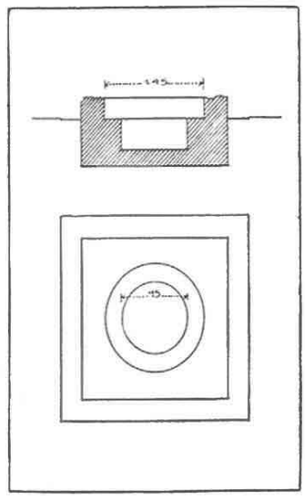

Εἰκ. 46. Βαπτιστήριον βασιλικῆς Ἐπιδαύρου.

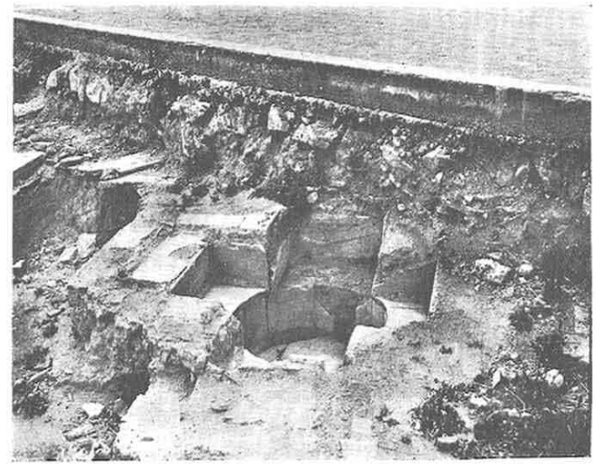

Εἰκ. 47. Βαπτιστήριον βασιλικῆς Ἐλευσῖνος.

χὰς προστεθειμένα περιβάλλουσι τοὺς πλείστους παλαιοχριστιανικοὺς ναοὺς τῆς Ἑλλάδος, ὅπως καὶ τῶν λοιπῶν χωρῶν. Ταῦτα συνέχονται ἢ εὑρίσκονται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν κατ' ἐξοχὴν μὲν εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τῶν βασιλικῶν, σπανιώτερον δὲ καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, συγκοινωνοῦντα διὰ πυλίδων εὑρισκομένων εἰς τὰ ἄκρα τῶν πλαγίων κλιτῶν.

Ἐκ τῶν προσκτισμάτων: τὰ μὲν Μαυσωλεῖα ἢ *Μαρτύρια* εἶναι κατεσκευασμένα μὲ ἐπιμέλειαν εἰς ἰδιάζον σχῆμα ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας χώρας, ἤτοι ὡς τρίκογχα (Κορίνθου εἰκ. 30· πρβλ. καὶ τὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ Β΄. μέρους ***εἰκ. 42***) ἢ τετράκογχα μὲ τὰς κόγχας ἐν εἴδει ἀρκοσολίων εἰς τὸ πάχος τῶν τοίχων (Ἰλισσοῦ εἰκ. 39, Ἀργάλων Μυτιλήνης).

Τὰ *Βαπτιστήρια* ἔχουσιν ἁπλοῦν σχῆμα· εἶναι ὀρθογώνια ἢ τετράγωνα χωριζόμενα εἰς δύο ἢ τρία διαμερίσματα, ἐξ ὧν τὸ φέρον τὴν συνήθως κτιστὴν ἐντὸς τοῦ δαπέδου κολυμβήθραν εἶναι εὐρύτερον. Ἡ κολυμβήθρα εἶναι πανταχοῦ κτιστὴ δι' ὀπτοπλίνθων ὑπὸ τὸ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

δάπεδον τοῦ βαπτιστηρίου ἐκτισμένη καὶ ἐπεστρωμένη διὰ παχέος στρώματος κορασίου· γύρωθεν ἐφράσσετο προφανῶς διὰ θωρακίων· τὸ βάθος της εἶναι συνήθως μικρὸν κατέρχεταί τις δὲ διὰ μιᾶς βαθμῖδος. Τὸ σχῆμα τῆς κολυμβήθρας εἶναι κυκλικὸν (ὡς ἐν Ἐπιδαύρῳ ***εἰκ. 46***) πολυγωνικὸν (ὡς εἰς βασιλικὴν θεσσαλικῶν Θηβῶν βλ. ἀνωτέρω εἰς σελ. 42 κἑ. εἰκ. 43-46) καὶ σταυρικὸν (ὡς ἐν Μυτιλήνῃ καὶ Ἐλευσῖνι ***εἰκ. 47***). Σπανιωτέρα εἶναι ἡ εἰς μικρασιατικὰ μνημεῖα (Σμύρνης, Μιλήτου, Περγάμου, Ἐφέσου) παρατηρουμένη μορφὴ τοῦ βαπτιστηρίου, ἤτοι μικρὸν τετράγωνον διαμέρισμα περικλειόμενον ἐντὸς μεγαλυτέρου (Ἐλευσῖνος εἰκ. 15, Ἐπιδαύρου εἰκ. 32).

Ἡ θέσις τοῦ βαπτιστηρίου εἶναι συνηθέστερον πρὸς τὴν βορείαν πλευράν, συνεχόμενον πρὸς τὸν νάρθηκα ἢ ὀλίγον περαιτέρω (εἰς βασιλικάς: θεσσαλικῶν Θηβῶν Α βλ. Πίν. Β΄. ἀνωτέρω, Ἐλευσῖνος εἰκ. 15, Θεοτόκου εἰκ. 14, Ἐπιδαύρου εἰκ. 32, ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης εἰκ. 41), σπανιώτερον δεξιὰ εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν (ὡς ἐν ταῖς βασιλικαῖς: θεσσαλικῶν Θηβῶν Β εἰκ. 155 καὶ Ἑκατονταπυλιανῆς) ἢ κατ᾽ ἐξαίρεσιν εἰς τὴν δυτικὴν (βασιλικὴ Ἀργάλων Μιτυλήνης).

Τὰ λοιπὰ προσκτίσματα διὰ τὰς ἄλλας ἀνάγκας τῶν ἐκκλησιῶν εἶναι ἁπλαῖ ὀρθογώνιοι

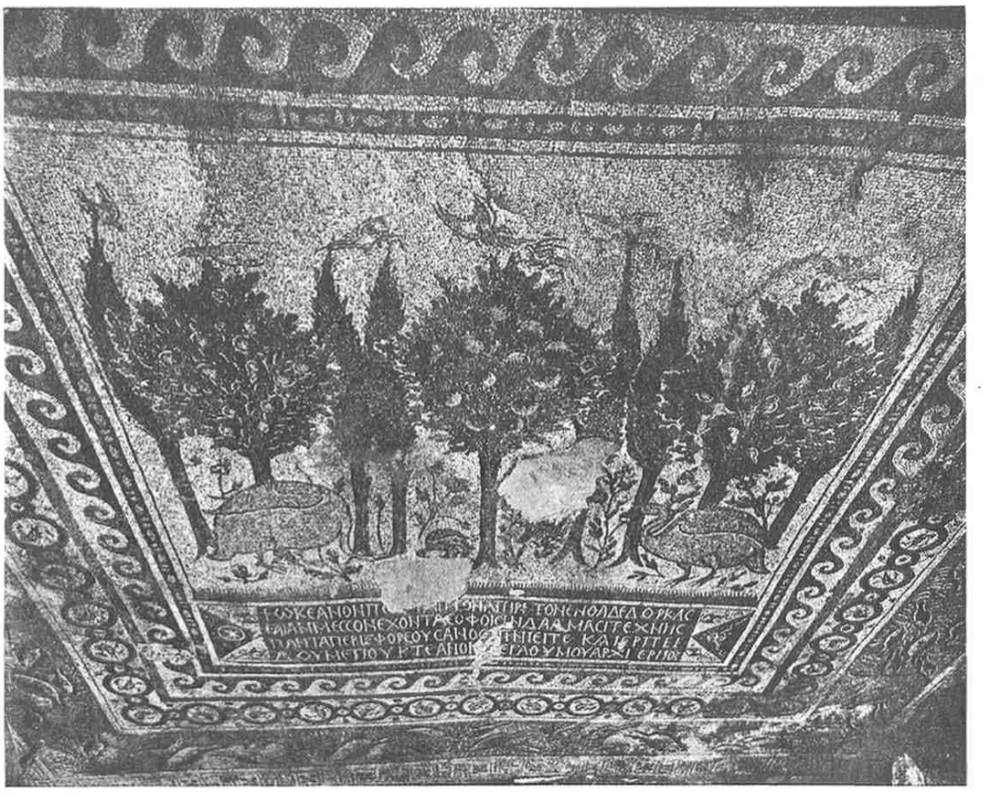

Εἰκ. 18. Ἐκ τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων τῆς βασιλικῆς Νικοπόλεως Α.

αἴθουσαι ποικιλλόμεναι μόνον ἐνιαχοῦ μὲ ἁψῖδας (βλ. τὰ περὶ προσκτισμάτων καὶ ἀνωτέρω ἐν σ. 40 κἑ. ἐκτεθέντα).

7. Δάπεδα. — Τὰ δάπεδα εἶναι ἐπεστρωμένα διὰ μεγάλων ὀρθογωνίων λιθίνων ἢ μαρμαρινῶν πλακῶν· συχνότατα ἡ πλακόστρωσις αὕτη σχηματίζει ἁπλᾶ γεωμετρικὰ σχέδια διακόπτεται δὲ αὕτη κατὰ διαστήματα διὰ μαρμαροθετημάτων ἐκ μικρῶν χρωματιστῶν πλα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

κῶν. Διὰ μαρμαροθετημάτων εἰς ποικίλα σχέδια ἐπιστρώνεται κατ' ἐξοχὴν τὸ ἱερὸν βῆμα. Τὰ αἴθρια, τὰ δευτερεύοντα προσκτίσματα καὶ ἐνίοτε τὰ πλάγια κλίτη τῶν βασιλικῶν εἶναι συνήθως ἐπεστρωμένα διὰ μεγάλων τετραγώνων ὀπτοπλίνθων (0,50×0,50 μ.).

Εἰς μεγάλην ὅμως χρῆσιν ἦσαν καὶ τὰ *ψηφιδωτὰ δάπεδα*, κατ' ἀρχὰς μὲν συνεχίζοντα ἑλληνορωμαϊκὰ γεωμετρικὰ σχέδια κατόπιν δὲ πλουτιζόμενα μὲ παντοίας καὶ πλήρεις ζωῆς παραστάσεις τοῦ φυτικοῦ καὶ ζῳϊκοῦ βασιλείου (Νικοπόλεως, Ἐπιδαύρου, Θεοτόκου, Ἰλισσοῦ, Δημητριάδος, Στόβων, Κερκύρας, Λαφνουσίων, Ἁγίου Ἰσιδώρου Χίου, Ἀφεντέλλη Λέσβου, Καρπάθου, Κῶ κλπ.) εἰς πλεῖστα δὲ ἀκόμη μέρη τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχουσι παλαιοχριστιανικὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα μὴ μελετηθέντα εἰσέτι, ὡς ἐν Μήλῳ, Κυθήροις, Μηλίνᾳ Πηλίου, Λίμνῃ Εὐβοίας κλπ. Ἡ συνολικὴ ἔκδοσις τῶν ψηφιδωτῶν τούτων δαπέδων θὰ παρεῖχεν εἰς ἡμᾶς ἰδέαν τῆς καλλιτεχνικῆς των σημασίας καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα τῶν ἄλλων χωρῶν, θὰ κατεδείκνυε δὲ καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς τέχνης των ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ 7ου μ. Χ. αἰῶνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΙΕΡΟΥ ΒΗΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τὸ ***ἱερὸν βῆμα*** τῶν ἐν Ἑλλάδι παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν — μνημείων δυναμένων νὰ χρονολογηθῶσιν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 4ου μέχρι τοῦ 6ου αἰῶνος — εἶναι διαμορφωμένον συμφώνως πρὸς τὴν ἐξέλιξιν, ἣν ἔλαβε τοῦτο κατὰ τὴν β' περίοδον, καθ' ἣν τὸ ἱερὸν βῆμα κατέχει τὴν ἀψῖδα καὶ μικρὸν ἢ μεγαλύτερον πρὸ αὐτῆς χῶρον εἰς τὸ κεντρικὸν κλίτος· περιλαμβάνει δὲ ἐν τῷ μέσῳ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν, ἀμετακίνητον καὶ σκεπομένην ὑπὸ κιβωρίου, περὶ αὐτὴν δὲ τὸ σύνθρονον.

Ὁ χῶρος τοῦ ἱεροῦ βήματος περικλείεται ἐκ τῶν τριῶν μερῶν διὰ κιγκλίδων (τέμπλου), εὑρίσκεται δὲ ἢ εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος πρὸς τὸν λοιπὸν ναόν, ὡς εἰς τὰς βασιλικάς: θεσσαλικῶν Θηβῶν, Ἀφεντέλλη, Λοκρίδος, Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου, ἢ εἶναι ὑψηλότερον κατὰ μίαν μόνον χαμηλὴν βαθμῖδα, ὡς εἰς τὰς βασιλικάς: Νικοπόλεως, Ἰλισσοῦ Ἀθηνῶν, Στόβων.

Τὰ *παστοφόρια* τὰ ἀναφερόμενα, ὡς γνωστόν, ἤδη εἰς τὰς ἀποστολικὰς Διαταγὰς[1] ὡς καταλαμβάνοντα τὸν ἑκατέρωθεν τοῦ κυρίως ἱεροῦ βήματος χῶρον, δυνατὸν νὰ ὑπάρχωσιν εἰς τὰς βασιλικὰς μετὰ ἐγκαρσίου κλίτους, ὅπου κατεῖχον βεβαίως τὰ πλάγια τοῦ εἰς τρία διαμερίσματα διαιρουμένου ἐγκαρσίου, χωριζόμενα πάντοτε ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ ἱεροῦ βήματος διὰ τῶν κιγκλίδων, ἤτοι διὰ θωρακίων, ἅτινα ἢ ἀπέφρασσον ὁλοσχερῶς ἐκ τῶν πλαγίων τὸ ἅγιον βῆμα, ὅπως παρατηροῦμεν τοῦτο εἰς τὰς βασιλικὰς Δωδώνης καὶ Λοκρίδος, ἢ ἔφερον εἰς τὰ πλάγια μικρὰς καὶ ἀφανεῖς διόδους, ὅπως βλέπομεν εἰς τὰς βασιλικὰς Ἐπιδαύρου καὶ Νικοπόλεως.

Εἰς τὰς ἁπλᾶς ὅμως βασιλικὰς παστοφόρια ἀπαρτίζοντα ἑνιαῖα μετὰ τῆς ἀψῖδος καὶ τοῦ λοιποῦ οἰκοδομήματος μέλη, ὡς βλέπομεν ἐν Συρίᾳ, Β. Ἀφρικῇ καὶ ἐν μέρει ἐν Μ. Ἀσίᾳ, δὲν ὑπάρχουσιν, ἐξαιρέσει δύο βασιλικῶν τῆς Λέσβου (Ἀφεντέλλη καὶ Ἐρεσσοῦ),

1 Βλ. ἐν H. Lietzmann, Kleine Texte, 5 σ. 7 «καὶ πρῶτον μὲν ὁ οἶκος ἔστω ἐπιμήκης, κατὰ ἀνατολὰς τετραμμένος ἐξ ἑκατέρωθεν τῶν μερῶν ἔχων τὰ *παστοφόρια* πρὸς ἀνατολήν».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ὅπου μάλιστα τὰ παστοφόρια (;) εἶναι ἀνόμοια πρὸς ἄλληλα. Εἴς τινας πάλιν βασιλικὰς παρατηροῦνται ἔξωθεν τῆς ἀνατολικῆς αὐτῶν πλευρᾶς ἀσύμμετρα διαμερίσματα, ἐκτισμένα εἴτε ἑκατέρωθεν αὐτῆς — ὡς εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Κορίνθου εἰκ. 30 — εἴτε εἰς τὴν μίαν μόνον πλευρὰν — ὡς εἰς τὰς βασιλικάς: Καρπάθου εἰκ. 29, Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου εἰκ. 16, καὶ Ἀργάλων Λέσβου, ἐκ μεταγενεστέρας δὲ προσθήκης εἰς τὴν βασιλικὴν Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης εἰκ. 9· πάντα τὰ προσκτίσματα ταῦτα δὲν εἶναι ἐν τούτοις βέβαιον ἂν ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς παστοφόρια.

Ἡ ἔλλειψις αὕτη τῶν παστοφορίων εἰς τὰς ἁπλᾶς βασιλικὰς καὶ ὁ ἀποκλεισμὸς τοῦ κεντρικοῦ χώρου τοῦ ἁγίου βήματος ἀπὸ τῶν πλαγίων διαμερισμάτων εἰς τοὺς ἔχοντας ἐγκάρσιον κλίτος ναούς, μαρτυροῦσιν ὅτι μέχρι τοῦ 6ου αἰῶνος — ὁπότε χρονολογοῦνται κατὰ μέγα μέρος αἱ ἀνευρεθεῖσαι βασιλικαὶ — δὲν εἶχεν ἐπικρατήσει εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ὁ τύπος τῆς Θ. Λειτουργίας μετὰ τῆς «μικρᾶς καὶ μεγάλης εἰσόδου» [1].

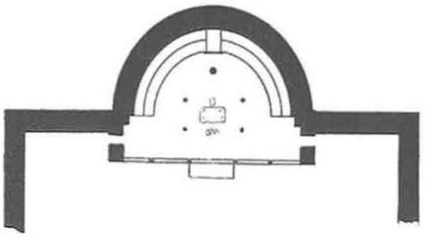

Εἰκ. 49. Τὸ ὁρατὸν τμῆμα τῆς βασιλικῆς Αἰγίνης.

Ἐξαίρεσις παρατηρεῖται εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Αἰγίνης ***(εἰκ. 49)***, ἥτις ἔχει τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς ἁγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν λοιπῶν μετὰ τρούλλου βασιλικῶν (τῶν χρονολογουμένων ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐντεῦθεν), ὡς καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἐρεχθείου (τὸ μετατραπὲν δηλ. εἰς χριστιανικὴν β. ἀρχαῖον μνημεῖον βλ. εἰκ. 3) μὲ τὸ ἱερὸν βῆμα διῆκον μέχρι τῶν μακρῶν τοίχων τοῦ ναοῦ· διὰ τοῦτο καὶ ἀμφότεραι αἱ βασιλικαὶ αὗται δύνανται νὰ χρονολογηθῶσιν εἰς τὸν 6ον ἢ καὶ τὸν 7ον αἰῶνα.

Μετὰ τὴν γενικὴν ταύτην ἐπισκόπησιν τῆς διατάξεως τοῦ ἱεροῦ βήματος τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀναφανεισῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν, μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν καθέκαστα, ἤτοι τοῦ διαχωρίζοντος τὸ ἱερὸν βῆμα τέμπλου μετὰ τῆς σολέας καὶ τῶν ἐντὸς τοῦ βήματος: συνθρόνου, ἁγίας τραπέζης μετὰ τοῦ «ἐγκαινίου», ὡς καὶ τοῦ κιβωρίου καὶ τῶν καταπετασμάτων αὐτῶν.

Α'. ΚΙΓΚΛΙΔΕΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΗΜΑΤΟΣ Ἢ ΤΕΜΠΛΟΝ

Πλεῖσται ἐκ τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐν Ἑλλάδι βασιλικῶν διασῴζουσι κατὰ χώραν τὰς μαρμαρίνας βάσεις τοῦ τέμπλου, τοῦ χωρίζοντος τὸν χῶρον τοῦ ἁγίου βήματος ἀπὸ τοῦ λοιποῦ ναοῦ, ὡς καὶ τμήματα τῶν θωρακίων καὶ κιονίσκων των, διὰ τῶν ὁποίων καθίσταται δυνατὴ ἡ ἀποκατάστασις αὐτῶν [2].

1 Αἱ εἴσοδοι, ὡς γνωστόν, εἰσήχθησαν εἰς τὴν Θ. Λειτουργίαν κατὰ τοὺς ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἑξῆς χρόνους, καθ' οὓς ἡ Λειτουργία ἀφ' ἑνὸς μὲν προσέλαβε μυστικὸν χαρακτῆρα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν φερομένων εἰς ὄνομα Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἔργων (*μικρὰ εἴσοδος* = ἐμφάνισις τοῦ Κυρίου πρὸς τὸ κήρυγμα, *μεγάλη εἴσοδος* = ἔλευσις τοῦ Κυρίου ἐπὶ τὸ ἑκούσιον πάθος καὶ ἐνταφιασμὸς αὐτοῦ) καὶ ἀφ' ἑτέρου συνεδέθη πρὸς πομπικὰς ἐμφανίσεις τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων (πρβλ. Ρομπότου, Λειτουργικήν, Ἀθῆναι, 1869 σ. 360 κἑ. καὶ 369 κἑ). Μαρτυρίαν ἐν τούτοις ἐκ τῶν μνημείων δὲν εἴχομεν μέχρι τοῦδε, διὸ καὶ ἡ συμβολὴ ἡ παρεχομένη ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς Θ. Λειτουργίας καὶ τὰ συνδεόμενα μετ' αὐτῆς ποικίλα προβλήματα ἐνέχει μεγίστην σπουδαιότητα.

2 Τὰ ὀνόματα τοῦ διαφράγματος — τοῦ χωρίζοντος τὸ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Εἰς τὰ παλαιοχριστιανικὰ τέμπλα παρατηρεῖται ἀπὸ τοῦ 4ου μέχρι τοῦ 6ου αἰῶνος ποικιλία μορφῶν, ἤτοι ἐξέλιξις ἀπὸ τῶν ἁπλουστέρων εἰς τὰ συνθετώτερα· τὴν ἐξέλιξιν ἐν τούτοις ταύτην δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὡς χρονικήν, καθόσον αἱ ποικίλαι μορφαὶ τοῦ τέμπλου κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον συνυπάρχουσι. Μόνον δὲ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 6ου αἰῶνος τὸ τέμπλον λαμβάνει τὴν σταθερὰν μορφήν του, τὴν διατηρηθεῖσαν καθ' ὅλους τοὺς μέσους αἰῶνας.

1. Χαμηλὰ Τέμπλα. Ἡ ἁπλουστέρα καὶ ἀρχαιοτέρα μορφή, ἥτις, φαίνεται, ὅτι ἐξηκολούθησε μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, εἶναι τὸ χαμηλὸν τέμπλον, τὸ συγκείμενον ἐκ διατρήτων ἢ ἁπλῶς ἀναγλύπτων θωρακίων, χωριζομένων διὰ πεσσίσκων καὶ ἔχον ἓν ἄνοιγμα εἰς τὸ μέσον, χρησιμοποιούμενον ὡς εἴσοδος. Ἀπὸ τοῦ 5ου ἀκόμη αἰῶνος ἡ εἴσοδος διαμορφοῦται ἐν εἴδει μακρᾶς διόδου χωρούσης πρὸς δυσμάς, περὶ ἧς λέγομεν κατωτέρω.

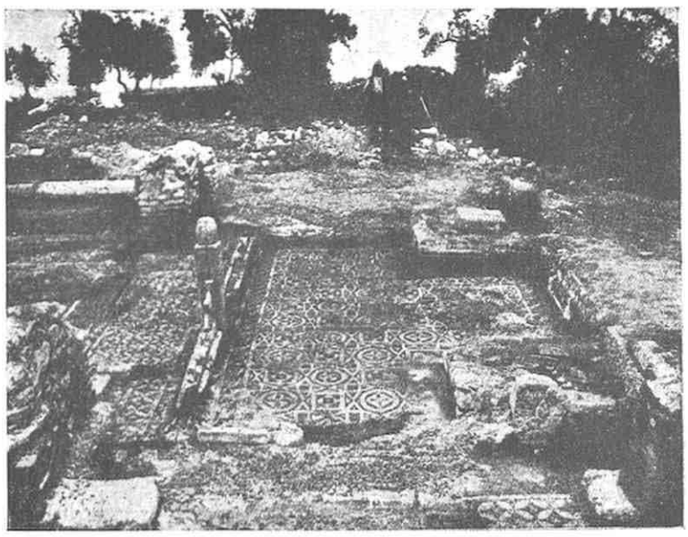

Εἰκ. 50. Ἄποψις τῶν διασωθέντων λειψάνων τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς Λαφνουσίων (ἀπὸ νότου).

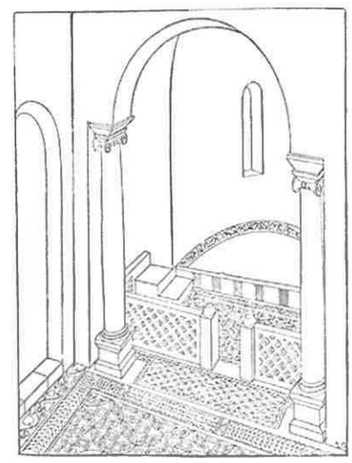

Εἰκ. 51. Ἀποκατάστασις ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς Λαφνουσίων Λοκρίδος.

Τὸ χαμηλὸν τοῦτο τέμπλον εἶναι ἢ αὐτοτελὲς πρὸ τῆς ἁψῖδος ἢ καταλαμβάνει ὁλόκληρον τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ μέσου κλίτους.

Τὸ *αὐτοτελὲς τέμπλον* ἐκτείνεται ἐντὸς τοῦ κεντρικοῦ κλίτους καὶ περιβάλλει ἐκ τῶν τριῶν μερῶν τὸ κυρίως βῆμα, χωρεῖ δὲ μέχρι τῆς ἁψῖδος (ὡς εἰς τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ βασιλικὴν τῆς Τούμπας εἰκ. 9) ἢ μέχρι τῶν βάθρων τῶν ἑδρῶν τῶν πρεσβυτέρων, ὅπου ταῦτα ἐκτείνονται ἔξω τῆς ἁψῖδος (ὡς ἐν ταῖς βασιλικαῖς: θεσσαλικῶν Θηβῶν — βλέπε ἀνωτέρω Πίν. Β΄ καὶ εἰκ. 164—καὶ Στόβων εἰκ. 10)· ὁμοιόμορφον χαμηλὸν τέμπλον ὑπάρχει καὶ

ἱερὸν βῆμα ἀπὸ τοῦ κυρίως ναοῦ — ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ ἦσαν, ὡς γνωστόν: *δίκτυα* (Εὐσεβίου, Ἐκκλ. ἱστορία, 10,4 ἐν Migne P. G. 20, 868), *κιγκλίδες* (παρὰ Γρηγ. Ναζιανζηνῷ, ἐν Migne P. G. 37, 1233, Θεοδωρήτῳ Κύρου, ἐν Migne P. G. 82, 1237 κ. ἄ.), *δρύφακτα* (Σωζομένου, Ἐκκλ. ἱστορία 7, 25 ἐν Migne P. G. 67, 1496), *στήθεα* (παρὰ Ψευδογερμανῷ ἐν Migne P. G. 98,389), *θώραξ* — ἐξ οὗ τὰ θωράκια (παρὰ Θεοφάνει Κεραμεῖ, ἐν Migne 86, 2146) κλπ. ἐν δὲ τῇ Δύσει cancelli (πρβλ. J. Braun, Der christl. Atlar, II, München, 1924, σ. 649 κέ.). Κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν τὸ διάφραγμα τοῦτο φέρει πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ τὰ ὀνόματα: *διάστυλα* (παρὰ Συμεὼν Θεσσαλονίκης, Migne P. G. 155, 35 καὶ 764), *εἰκονοστάσιον* (παρὰ Κωδινῷ, Migne. P. G. 157.61) καὶ τέλος *Τεμπλον* (τὸ πρῶτον παρὰ Θεοδ. Στουδίτῃ, Migne P. G. 127, 1769)· τὸ τελευταῖον ὄνομα ἐπεκράτησε παρ' ἡμῖν γενικῶς — ἀπὸ τοῦ 15ου κυρίως αἰῶνος καὶ ἑξῆς — διὸ καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα μεταχειριζόμεθα τὸν ὅρον τέμπλον ὡς τὸν παρ' ἡμῖν συνήθη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

εἰς τὰς βασιλικὰς μετὰ ἐγκαρσίου κλίτους (ὡς εἰς τὰς βασιλικάς: Λοκρίδος εἰκ. 38, Νικοπόλεως Α εἰκ. 37 καὶ Θάσου εἰκ. 40). Ἐνταῦθα παρέχομεν εἰκόνα τῶν ἀνευρεθέντων λειψάνων τοῦ τέμπλου τῆς βασιλικῆς Δαφνουσίων Λοκρίδος ***(εἰκ. 50)***, ὡς καὶ τὴν ἀναπαράστασιν αὐτοῦ ***(εἰκ. 51)***, εἰλημμένα ἐκ τῆς σχετικῆς μελέτης τοῦ ἀνασκάψαντος τὸ μνημεῖον (βλέπε σ. 207 κέ.).

Τὸ *καταλαμβάνον ὁλόκληρον τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ μέσου κλίτους χαμηλὸν τέμπλον* προσαρμόζεται εἰς τοὺς κίονας τῶν κιονοστοιχιῶν τῶν ἁπλῶν βασιλικῶν ἢ εἰς τὰ διάμεσα τῶν πεσσῶν τῶν βασιλικῶν μετὰ ἐγκαρσίου κλίτους, ὅπως εἰς τὰς βασιλικὰς Δωδώνης εἰκ. 35 καὶ Ἐπιδαύρου εἰκ. 32· εἰς ταύτας ὡς πλάγια διαφράγματα χρησιμοποιοῦνται τὰ θωράκια, τὰ ὑπάρχοντα εἰς τὰ μεσοκιόνια τῶν κιονοστοιχιῶν τόσον τῶν ἁπλῶν ὅσον καὶ τῶν ἐχουσῶν ἐγκάρσιον κλίτος βασιλικῶν. Εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Ἐπιδαύρου, ἔνθα τὸ σύνθρονον τῶν πρεσβυτέρων ἐκτείνεται σχεδὸν μέχρι τῶν πεσσῶν τῶν χωριζόντων τὸ ἐγκάρσιον ἀπὸ τῆς βασιλικῆς, τὰ πλάγια διαφράγματα τοῦ τέμπλου εἶναι περιττά.

2. Χαμηλὰ τέμπλα μετὰ ὑψηλῆς πύλης. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰῶνος ἡ εἴσοδος τοῦ τέμπλου, ἡ μετέπειτα «ὡραία πύλη», διαρρυθμίζεται εἴς τινας βασιλικὰς (ὡς τῆς Ὀλυμπίας) ὑψηλὴ μὲ δύο κίονας ἑκατέρωθεν, οἵτινες ὑπεστήριζον ἐπιστύλιον ἢ τόξον. Ὅπου τὸ τέμπλον ἔχει τὴν εἴσοδον προεξέχουσαν ἐντὸς τοῦ μέσου κλίτους, ὁ συνδυασμὸς μετὰ πύλης ὑψηλῆς προσδίδει εἰς τὸ τέμπλον πλέον μνημειώδη μορφήν, ὅπως παρετηρήσαμεν τοῦτο εἰς τὴν βασιλικὴν Α τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν (βλ. ἀνωτέρω Πίν. Ε΄). Συμφώνως πρὸς τὴν μορφὴν τοῦ τέμπλου τῆς βασιλικῆς ταύτης ἐγένετο ἡ ἀποκατάστασις — ἐν μέρει ἐξ ὑπάρχοντος ὑλικοῦ — τοῦ τέμπλου τῆς παλαιοχριστιανικῆς αἰθούσης τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ***(εἰκ. 52)***.

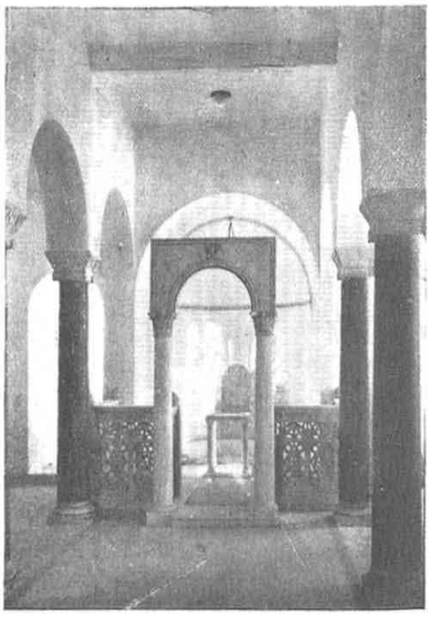

Εἰκ. 52. Ἀποκατάστασις χαμηλοῦ τέμπλου μετ' ὑψηλῆς πύλης.

Ὑψηλοὶ κίονες διὰ τὸ διάφραγμα τοῦ κυρίως βήματος ἦσαν ἐν χρήσει ἤδη ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου· ὁ ἴδιος ὁ Μ. Κωνσταντῖνος μαρτυρεῖται, ὅτι ἐδώρησε τοὺς κίονας τοῦ ἱερατείου τῆς βασιλικῆς τοῦ ἁγίου Πέτρου τῆς Ρώμης[1]· ἐπίσης ἀναγράφονται κίονες εἰς τοὺς ναοὺς τοῦ Παναγίου Τάφου, τοῦ ἁγίου Στεφάνου Γάζης, τοῦ ἁγίου Παύλου Ρώμης κ. ἄ., δὲν εἶναι ὅμως ἀκριβῶς γνωστὴ ἡ θέσις των[2].

3. Τέμπλα μετὰ ὑψηλῆς προσόψεως καὶ χαμηλῶν κιγκλίδων εἰς τὰ πλάγια. Εἰς σειρὰν βασιλικῶν τοῦ 5ου αἰῶνος ἐν Ἑλλάδι διαπιστοῦται, ὅτι ὑπῆρχον τέμπλα ἔχοντα ὑψη-

1 Holtzinger, Altchr. u. byz. Baukunst, ἔ. ἀ. σ. 34 (liber pontificalis ἐν vit. Silvestri 16 «exornavit (ὁ Μ. Κωνσταντῖνος) supra (ἐνν. τοῦ τάφου τοῦ Πέτρου) columnis purphyreticis et alias columnas vitineas, quas de Grecias perduxit».

2 Βλέπε Kraus, Geschichte d. christl. Kunst, I σ. 376 κέ. πρβλ. καὶ Holtzinger, Die altchr. Architektur, Stuttgart, 1889, σ. 155 κέ. Εἰς τὰς βασιλικὰς τῆς Ἀφρικῆς κίονες ἵστανται οὐ μόνον ἑκατέρωθεν τῆς ἁψῖδος, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ εἰς τὰ ἄκρα τῶν τοίχων, οἵτινες ἀποκλείουσιν ἐν μέρει τὴν εἴσοδον εἰς τὴν ἁψῖδα (ὡς ἐν Announa, Gsell, Les monum. antiques de l'Algerie, II εἰκ. 114)· εἰς δὲ τὴν μεγάλην βασιλικὴν τοῦ Tigzirt διπλῆ κιονοστοιχία χωρίζει τὴν ἁψῖδα· δὲν πρόκειται ὅμως ἐνταῦθα περὶ τέμπλου, ἀλλὰ περὶ διακοσμητικῶν κιόνων, διότι ἡ ἁγία Τράπεζα εὑρίσκεται ἔξω τῆς ἁψῖδος (πρβλ. Gsell ἔ. ἀ. σ. 302).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

λὰς τὰς προσόψεις αὐτῶν ἐνῷ τὰ πλάγια ἔφερον ὡς διαφράγματα ἁπλῶς θωράκια. Πάντα τὰ τέμπλα ταῦτα δὲν εἶναι πάλιν τυπικῶς ὁμοιόμορφα ἀλλὰ προσαρμόζονται πρὸς τὴν μορφὴν τῆς βασιλικῆς, τοῦ συνθρόνου κλπ. Ὡς κύριον παράδειγμα προσάγομεν ἐνταῦθα τὴν ὑφ' ἡμῶν γενομένην ἀναπαράστασιν τοῦ τέμπλου τῆς βασιλικῆς Β τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν ***(εἰκ. 53)***· ἡ ὑψηλὴ ἐκ τεσσάρων κιόνων πρόσοψις αὐτοῦ συνδυάζεται πρὸς ἐξέχουσαν εἴσοδον σχηματιζομένην διὰ τεσσάρων ἐπίσης ἐν τετραγώνῳ τοποθετημένων κιόνων[1]. Οἱ

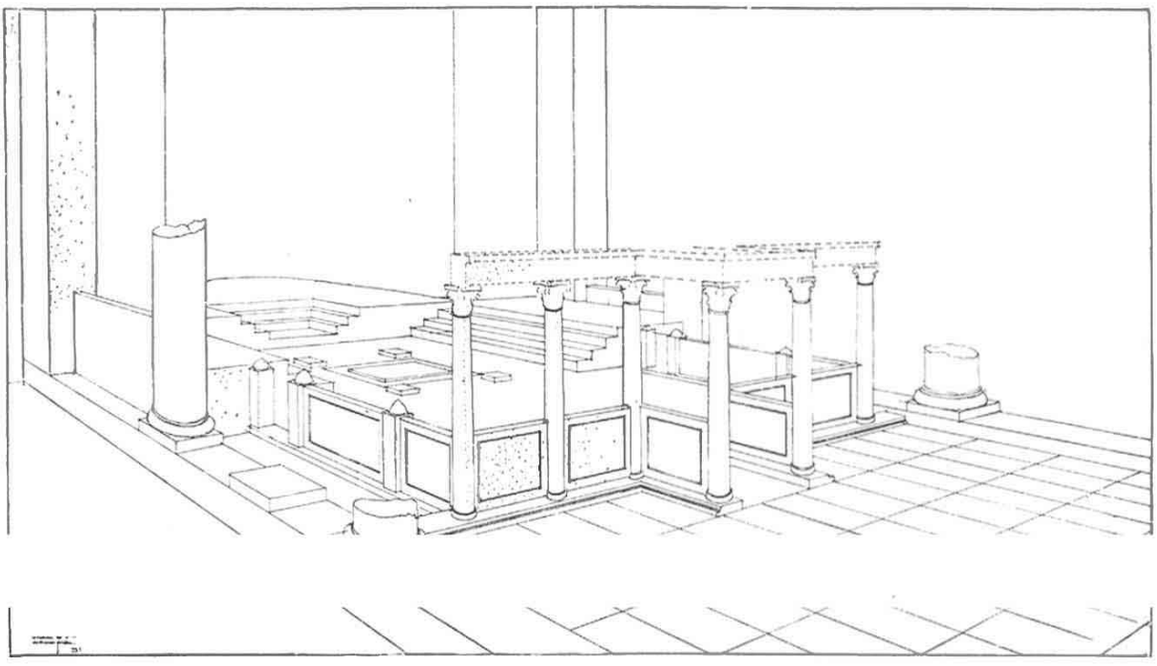

Εἰκ. 53. Ἀναπαράστασις ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς Β τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν (Ν. Ἀγχιάλου).

κίονες ἦσαν στρογγύλοι ἐξ ἐρυθρωποῦ μαρμάρου, στηρίζοντες πιθανώτατα ἐπιστύλιον, τὸν λεγόμενον εἰς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ «κοσμήτην»[2].

Αἱ πλάγιαι πλευραὶ τοῦ τέμπλου ἦσαν ἀναμφισβητήτως χαμηλαὶ ἐκ θωρακίων καὶ πεσσίσκων (βλ. περιγραφὴν ἀνωτέρω ἐν σ. 126 κέ.) καταλήγουσαι εἰς τὸ σύνθρονον τῶν πρεσβυτέρων. Ἡ ὑψηλὴ πρόσοψις τοῦ τέμπλου παρέμενεν ἀνεξάρτητος, χωρὶς τὸ ἐπιστύλιον αὐτοῦ νὰ στηρίζεται εἰς τοὺς κίονας τῆς βασιλικῆς, ἡ θέσις τῶν ὁποίων δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν προέκτασιν τῆς γραμμῆς τοῦ τέμπλου (πρβλ. κάτοψιν ἀνωτέρω ἐν εἰκ. 164).

Ἡ μορφὴ τοῦ τέμπλου τούτου ἔχει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἀναπαριστωμένην εἰς τὸ κιβωτίδιον τῆς Pola περὶ τὸ ἔτος 400 μ. Χ. (βλ. ἀνωτέρω εἰκ. 191).

Ὅμοιον ἦτο καὶ τὸ τέμπλον τῆς πενταχλίτου μὲ ἐγκάρσιον βασιλικῆς Β τῆς Νικοπόλεως μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ὑψηλὴ αὐτοῦ πρόσοψις εὑρίσκεται εἰς τὴν γραμμὴν τῶν πεσσῶν τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους, εἶναι πιθανώτατον, ὅτι τὸ ἐπιστύλιον ἐστηρίζετο εἰς τοὺς

1 Νεωτέρα προσεκτικὴ ἔρευνα ἐπὶ τῆς σωζομένης βάσεως τῆς προσόψεως τοῦ τέμπλου, διεπίστωσεν ἐπ' αὐτῆς ἴχνη προσαρμογῶν βάσεων κιόνων τοῦ αὐτοῦ μεγέθους μὲ τὰς τῶν κιόνων τῆς εἰσόδου, ἐξ οὗ διαλύεται πᾶσα ἀμφιβολία περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς προσόψεως (βλέπε ἀνωτέρω περιγραφὴν ἐν σελ. 126 κέ. πρβλ. καὶ κάτοψιν τοῦ βήματος τῆς βασιλικῆς ἐν εἰκ. 164).

2 Ἐν Migne P. G. 155 σ. 345 «τὶ τὰ διάστυλα σημαίνει καὶ ὁ ἐπάνω κοσμήτης...». Περὶ ἑτέρας σημασίας τοῦ ὅρου κοσμήτης βλέπε ΑΔ. 1922 σελ. 106 κέ. Ἐν τῇ Δύσει ἐπικρατεῖ, ὡς γνωστόν, ὁ ὅρος pergula πρὸς δήλωσιν ἀναλόγου μορφῆς τέμπλου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

πλησίον κειμένους πεσσοὺς τούτους. Ἐπίσης δὲν ὑπάρχει ἐνταῦθα ἡ ἐξέχουσα εἴσοδος, οἱ δὲ κίονες δὲν ἦσαν ἡμικυκλικοὶ ἀλλ' ἦσαν ἡνωμένοι εἰς τὸ κάτω ἥμισυ μετὰ πεσσίσκων (βλ. ἀνωτέρω σ. 128 σημ. 2), ὅπως ἐπεκράτησε τοῦτο εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

Τὸ τέμπλον τῆς ἁπλῆς βασιλικῆς Ἀφεντέλλη ἔχει ὁμοίως ὑψηλὴν τὴν πρόσοψιν· αἱ πλάγιαι ὅμως πλευραί του, ὧν διεσώθησαν αἱ βάσεις, προεκτείνονται ἐνταῦθα μέχρι τῆς ἀψῖδος, διότι τὸ σύνθρονον εἶναι ἡμικυκλικὸν περιοριζόμενον ἐντὸς τῆς ἀψῖδος· εἶναι δὲ πιθανώτερον, ὅτι τὰ πλάγια τοῦ τέμπλου ἦσαν χαμηλὰ διότι δὲν καταλήγουσιν εἰς τὸν Α. τοῖχον τῆς βασιλικῆς ἀλλ' εἰς τὸ σύνθρονον· ἂν τὰ πλάγια τοῦ τέμπλου ἦσαν ὑψηλὰ τὸ ἐπιστύλιον αὐτῶν θὰ ἔμενεν ἀσύνδετον.

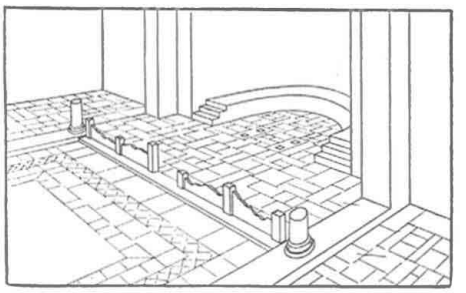

Εἰκ. 54. Ἀποκατάστασις τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς τῆς Γλυφάδας.

Τέλος τὸ ὑψηλὸν τέμπλον τῆς ἁπλῆς βασιλικῆς τῆς Γλυφάδας, τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν αἱ βάσεις καὶ οἱ κιονίσκοι (ἡνωμένοι μὲ τοὺς πεσσίσκους ὅπως εἰς τὰς βασιλικάς: Νικοπόλεως καὶ Ἀφεντέλλη), καταλαμβάνει ὅλον τὸ πλάτος τοῦ μέσου κλίτους ἐκτεινόμενον εἰς τὴν γραμμὴν τῶν πρώτων κιόνων τῆς βασιλικῆς ***(εἰκ. 54)*** μὲ τὸ ἐπιστύλιον στηριζόμενον ἴσως ἐπὶ τῶν κιόνων τούτων ὅπως βλέπομεν καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Torcello[1].

Τὰ πλάγια εἶναι πιθανόν, ὅτι δὲν ἀφίνοντο ἀνοικτά, ἀλλ' ἐφράσσοντο ὑπὸ θωρακίων ὑπαρχόντων εἰς τὰ διάμεσα τῶν κιόνων καὶ τῶν παραστάδων.

4. Τέμπλα ὑψηλὰ καὶ κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς. Τὸ ὑψηλὸν καὶ κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς τέμπλον, δείγματα τοῦ ὁποίου κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀσφαλῆ ἔχομεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεολόγου τῆς Ἐφέσου[2] καὶ εἰς τὴν σταυρικὴν βασιλικὴν ἐν Salona[3], ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν ἐξέλιξιν τοῦ ὀρθογωνίου παλαιοχριστιανικοῦ τέμπλου.

5. Τέμπλα βυζαντινά. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ τέμπλον περιορίζεται ὁριστικῶς εἰς μόνην τὴν δυτικὴν πρόσοψιν (ὅπως πλουσίως τοῦτο διεπλάσθη καὶ εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν Κων/πόλεως)· εἰς τοῦτο προφανῶς συνετέλεσαν: ἡ διὰ τῶν μυστικῶν εὐχῶν, τῶν «εἰσόδων» κλπ., πλουτισθεῖσα Θ. Λειτουργία καὶ ἡ ἕνεκα τούτων χρησιμοποίησις εἰς τὰς τελετὰς τῶν παστοφορίων καὶ ἰδίᾳ τῆς Προθέσεως· τὰ πλάγια διαφράγματα τοῦ τέμπλου κατηργήθησαν διὰ ν' ἀφίνεται ἡ εἴσοδος εἰς τὰ παστοφόρια ἐλευθέρα, ἐπεξετάθη δὲ ἀκολούθως ἡ πρόσοψις τοῦ τέμπλου καὶ εἰς τὰ πλάγια κλίτη μέχρι τῶν ἐξωτερικῶν μακρῶν τοίχων τοῦ ναοῦ, φράσσον καὶ τὰ παστοφόρια ἀπὸ τῶν κλιτῶν. Τοιαύτην μορφὴν τέμπλου παρατηροῦμεν εἰς τὰς βασιλικὰς Ἐρεχθείου εἰκ. 3 καὶ Αἰγίνης εἰκ. 49, ὅπως καὶ τῆς Ἑκατονταπυλιανῆς Πάρου, ἔνθα ὅμως, ὡς ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διαμορφώσεως, δὲν ὑπάρχουσι πλάγια κλίτη[4]. Ἡ μορφὴ αὕτη τοῦ μαρμαρίνου τέμπλου μὲ μικρὰς μεταβολὰς διετηρήθη, ὡς γνωστόν, καθ' ὅλους τοὺς μέσους αἰῶνας εἰς τοὺς ὀρθοδόξους ναούς (πρβλ. τὰ διασωθέντα τέμπλα: Ὁσίου Λουκᾶ —11ου αἰ. — Σαμαρίνας — 12ου αἰ. — Πόρτα-Παναγιᾶς — 13ου αἰ. — Μυστρᾶ — 14ου αἰ. — κλπ.), μέχρι τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ξυλίνου τέμπλου ὁπότε καὶ ἀπεκλείσθη διὰ τῶν εἰκόνων, αἵτινες ἀντικατέστησαν τὰ ἀρχαῖα βῆλα (βλ. καὶ κατωτέρω).

1 Holtzinger, ἔ.ἀ. εἰκ. 107. Ἡ ἀποκατάστασις κατὰ Ὀρλάνδον.

2 Γ. Σωτηρίου, Ὁ Ναὸς Ἰω. τοῦ Θεολόγου ἐν ΑΔ. 7 — 1922 — σ. 157 εἰκ. 32.

3 Forschungen in Salona, I Wien 1917 εἰκ. 23 καὶ 41-44.

4 Βλ. Jewell καὶ Hasluck, Panagia Hekatontapyliani in Paros, London, 1920, σ. 37 εἰκ. 30 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Β'. ΣΟΛΕΑ

Ἰδιαίτερος χῶρος, ἐκτεινόμενος μεταξὺ τοῦ ἄμβωνος καὶ τῶν κιγκλίδων ἢ τοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ, ὡς περιγράφεται ἡ σολέα κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα[1], δὲν ἀνευρέθη εἰς οὐδεμίαν τῶν ἐρευνηθεισῶν μέχρι τοῦδε παλαιοχριστιανικῶν ἐν Ἑλλάδι βασιλικῶν, αἵτινες διέσωσαν τὴν ἀρχικὴν διάταξιν τοῦ ἐσωτερικοῦ των. Εἴδομεν ὅμως ἀνωτέρω ὅτι ἡ εἴσοδος εἰς τὸ ἱερὸν βῆμα σχηματίζεται ἐν εἴδει διόδου, ἥτις εἰς τὰς βασιλικὰς μὲν τῆς Ἑλλάδος ἔχει μετρίας διαστάσεις, εἰς ἄλλας ὅμως χώρας τῆς Ἀνατολῆς ἐκτείνεται εἰς μεγαλύτερον μῆκος εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ, ὅπως εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ἐν Αἰγύπτῳ[2], εἰς τὸν διπλοῦν ναὸν τῆς Ἐφέσου ἐν Μ. Ἀσίᾳ[3], εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Χερσονήσου ἐν Καυκάσῳ[4] κλπ. Ἡ μακρὰ αὕτη δίοδος ἡ συνεχομένη πρὸς τὸ βῆμα καὶ ἀποτελοῦσα τὴν εἴσοδον αὐτοῦ εἶναι ἴσως *ἡ σολέα* τῶν παλαιοχριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, καθόσον μάλιστα τὸ στενὸν αὐτῆς σχῆμα συμφωνεῖ πρὸς τὰς περισσοτέρας — ἂν καὶ μεταγενεστέρας — περιγραφὰς καὶ παραβολὰς τῶν συγγραφέων (ἰσθμός, ποταμὸς πυρός). Διὰ τοῦτο καὶ ἀνωτέρω συνεκδοχικῶς μετεχειρίσθημεν ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ τέμπλου μετὰ τῆς διόδου, ἤτοι ὁλοκλήρου τοῦ περιφράγματος — τοῦ χωροῦντος ἐν εἴδει ὀρθογωνίου εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ — τὸν ὅρον σολέα.

Γ'. ΣΥΝΘΡΟΝΟΝ — ΘΡΟΝΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΕΔΡΑΙ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΩΝ

Αἱ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος — αἱ πλεῖσται τῶν ὁποίων χρονολογοῦνται, ὡς εἴπομεν, εἰς τὸν 5ον αἰῶνα — ἔφερον εἰς φῶς καὶ *νέαν μορφὴν συνθρόνου*, μὴ παρατηρηθεῖσαν μέχρι τοῦδε εἰς ἄλλας χώρας. Παρὰ τὸ γνωστὸν δηλονότι ἡμικυκλικὸν σύνθρονον, ὅπερ, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὑπάρχει καὶ εἰς τὰ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος, ἀνευρέθη καὶ τὸ δυνάμενον νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὀρθογωνικόν. Ὡς περιεγράφη λεπτομερῶς τὸ σχῆμα τοῦ συνθρόνου τούτου ἐν τῇ γενο-

1 Ἡ σολέα (φέρεται καὶ ὁ σωλέας, τὸ σολεῖον, ἡ σωλεία — πιθανῶς ἐκ τοῦ λατιν. solium=ἕδρα, θρόνος ἢ solum=ἔδαφος—) παραβάλλεται συνήθως πρὸς τὸ «βουλευτικὸν» τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου, ἤτοι τὴν πρὸ τῆς ὀρχήστρας θέσιν, ἔνθα ἡ σειρὰ τῶν ἕδρῶν ἱερέων καὶ ἀρχόντων, διὸ ἐν τῇ Δύσει φέρεται καὶ ὡς senatorium (πρβλ. Ρομπότου, Λειτουργική, ἔ. ἀν. σ. 175). Αἱ περὶ σολέας πληροφορίαι τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων ἀναφέρονται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως· ἐξ αὐτῶν γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ σολέα ἦτο ἰδιαίτερος ὑψηλὸς χῶρος μεταξὺ τοῦ ἱεροῦ βήματος καὶ τοῦ ἄμβωνος, ἀποκλειόμενος τοῦ λοιποῦ ναοῦ διὰ κιγκλίδων, ἔνθα ἦσαν οἱ θρόνοι τῶν βασιλέων καὶ τοῦ πατριάρχου (πιθανῶς δὲ καὶ ἕδραι προεστώτων) καὶ ὅπου ἐξήρχοννο οἱ ἱερεῖς καὶ μετελάμβανον τοὺς πιστούς. Ὁ Σιλεντιάριος περιγράφων τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως παραβάλλει τὴν σολέαν πρὸς ἰσθμόν, ὁ δὲ Ψευδοσωφρόνιος (Migne P. G. 87,3985) πρὸς ποταμὸν τοῦ πυρὸς χωρίζοντος τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀπὸ τῶν δικαίων (πρβλ. Richter, Quellen d. byz. Kunstgeschichte, Wien, 1897 σ. 82 κέ. ἔνθα καὶ αἱ περὶ τῆς σολέας τῆς ἁγίας Σοφίας μαρτυρίαι Παύλου Σιλεντιαρίου, Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Καντακουζηνοῦ κ. ἄ.). Εἰς τὴν Δύσιν, φαίνεται, ὅτι ἡ σολέα ἀπετέλει εἰς μεταγενεστέρους χρόνους συνέχειαν τοῦ ἱερατείου, τοῦ ἐπεκταθέντος εἰς τὸ κεντρικὸν κλίτος· συμπεριέλαβε δὲ καὶ τοὺς χορούς (πρβλ. βασιλικὴν τοῦ S. Clemente τῆς Ρώμης), ἐξ οὗ προῆλθε καὶ τὸ ἐπικρατοῦν εἰσέτι ὄνομα schola cantorum. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ θέσις τῶν ψαλτῶν ὡρίσθη ἴσως πολὺ βραδύτερον ἐν τῇ σολέᾳ (παρὰ Συμεὼν Θεσσαλονίκης λέγεται ἡ σολέα «βῆμα ἀναγνωστῶν» ἐν Migne P. G. 155,345, πρβλ. καὶ Καντακουζηνὸν I, 41). Εἰς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους γιωρίζομεν ὅτι ἡ θέσις τῶν ψαλτῶν ἦτο εἰς τὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ ἄμβωνα (πρβλ. 19ον Κανόνα τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου).

2 Kaufmann, Die Menasstadt, I Leipzig, 1910 (κάτοψις).

3 Βλ. J. Keil, Jahrb. d. österr. arch. Instituts XV, 1912, εἰκ. 153. Εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἐφέσου αἱ διασωθεῖσαι βάσεις τοῦ τέμπλου μὲ τὴν μακρὰν εἴσοδον εὑρίσκονται εἰς τὴν μικρὰν βασιλικὴν μὲ τοὺς πεσσούς (ἤτοι τὴν θεωρουμένην ὡς βασιλικὴν τῆς 4ης περιόδου)· εἶναι ὅμως πιθανόν, ὅτι προέρχονται, ὅπως καὶ ἡ ἁψίς, ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ 5ου αἰῶνος (τῆς δευτέρας περιόδου).

4 Βλ. Cabrol, Dictionnaire d' arch. chrét. ἐν ἄρθρῳ Caucase, εἰκ. 2206.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

μένῃ ἀνωτέρω ἐκθέσει τῶν ἀνασκαφῶν τῶν βασιλικῶν τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν (βλ. ἀνωτέρω σελ. 119-128 πρβλ. αὐτόθι καὶ εἰκ. 164-174 καὶ Πίν. Ε΄), ὁλόκληρον τὸ δάπεδον τῆς ἁψῖδος εἶναι ὑψωμένον ἵνα χρησιμεύσῃ πρὸς τοποθέτησιν τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου, τὰ δὲ βάθρα διὰ τὰς ἕδρας ἢ τὰ ἐδώλια τοῦ πρεσβυτερίου ἤτοι τοὺς *δευτέρους θρόνους*[1] εἶναι ἐπιμήκη, τοποθετημένα ἑκατέρωθεν τῆς ἁψῖδος καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπ᾽ αὐτῆς οὕτως, ὥστε σχηματίζεται ἐν τῷ μέσῳ ὀρθογώνιος χῶρος διὰ τὴν τοποθέτησιν τῆς ἁγίας Τραπέζης[2] (πρβλ. καὶ εἰκ. 53 ἐν σελ. 224).

Ἡ μορφὴ αὕτη τοῦ συνθρόνου, ἡ παρατηρηθεῖσα τὸ πρῶτον εἰς τὰς χριστιανικὰς βασιλικὰς τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν-Ν. Ἀγχιάλου, διεπιστώθη μετὰ ταῦτα εἰς σειρὰν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος, τὸ σύνθρονον τῶν ὁποίων ἔχει τὰ αὐτὰ στοιχεῖα χωρὶς ἐν τούτοις νὰ εἶναι κατὰ πάντα ὁμοιόμορφον. Τὴν διάταξιν ταύτην τοῦ συνθρόνου ἑρμηνεύσαντες ἀνωτέρω (ἰδίᾳ ἐν σελ. 124 κέ.) ἀρκούμεθα ἐνταῦθα ν᾽ ἀναφέρωμεν τὰς ποικίλας αὐτοῦ μορφὰς ἐν ταῖς βασιλικαῖς τῆς Ἑλλάδος.

1. Μορφαὶ ὀρθογωνικοῦ συνθρόνου. Εἰς τὰς δύο βασιλικὰς τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν τὸ ὕψος τοῦ δαπέδου τῆς ἁψῖδος καὶ τῶν βάθρων τῶν πρεσβυτέρων εἶναι ὅμοιον — ἑνὸς μέτρου — (βλ. εἰκ. 53 πρβλ. καὶ τὰς ἀνωτέρω εἰκ. 164-174 καὶ Πίν. Ε΄). Εἰς τὰς δύο βασιλικὰς τῆς Νικοπόλεως τὸ δάπεδον τῆς ἁψῖδος εἶναι ὑψηλότερον μὲ εὐρεῖαν κλίμακα εἰς τὸ κέντρον ἐκ πέντε βαθμίδων, αἱ δὲ ἕδραι εἶναι πολὺ χαμηλότεραι ***(εἰκ. 55)*** (βλ. καὶ ἀνωτέρω περιγραφὴν ἐν σ. 228). Προσέτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς βασιλικὰς τῆς Νικοπόλεως πλησίον τοῦ τοίχου τῆς ἁψῖδος ὑπάρχει ὁ διάδρομος (πρβλ. κατόψεις εἰς εἰκ. 35 καὶ 37), ὁ γνωστὸς ἐκ τῶν ὑψηλῶν ἡμικυκλικῶν συνθρόνων τῆς ἁγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Θεολόγου τῆς Ἐφέσου, ὁ χρησιμεύων προφανῶς διὰ συγκοινωνίαν· οὗτος ἐστεγάζετο ἄνω διὰ τῶν πλακῶν τοῦ δαπέδου τῆς ἁψῖδος οὕτως, ὥστε ἀφίνετο ἱκανὸν ὕψος εἰς τὸν διάδρομον τοῦτον. Αἱ ἀνοιγόμεναι δὲ κόγχαι εἰς τὴν κυκλοτερῆ ἐπιφάνειαν τοῦ διαδρόμου τοῦ συμπαγοῦς ἐπισκοπικοῦ τούτου βάθρου, αἱ παρατηρούμεναι καὶ εἰς τὸν διάδρομον τοῦ Μαυσωλείου τοῦ Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ, ἐχρησίμευον ἴσως διὰ τὴν τοποθέτησιν σκευῶν, βιβλίων κ.τ.τ.

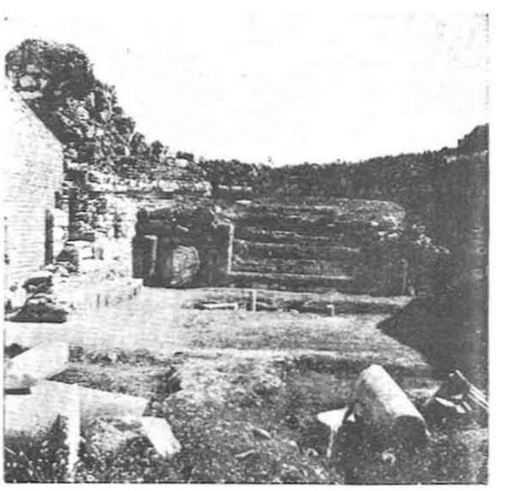

Εἰκ. 55. Ἄποψις ἱεροῦ βήματος βασιλικῆς Α Νικοπόλεως.

Εἰς τὴν βασιλικὴν τῶν Δαφνουσίων τῆς Λοκρίδος τὸ δάπεδον τῆς ἁψῖδος ὑψοῦται

1 Ὡς πρὸς τὸ ὄνομα τοῦτο (δεύτεροι θρόνοι) πρβλ. καὶ Εὐσέβιον, ἐκκλ. ἱστορία 10, 5, 23, ἐν ἔκδ. Schwartz σ. 393 (ἐπιστολὴ βασιλέως πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Συρακουσίων ἐντελλόμενον νὰ λάβῃ συνοδοὺς τῆς ἐκλογῆς του «*δύο γέ τινας τῶν ἐκ τοῦ δευτέρου θρόνου*»). Οἱ θρόνοι οὗτοι (λατ. subsellia, ἐξ οὗ καὶ ἑλληνιστὶ συμψέλλια) ἦσαν ἐνίοτε καὶ ξύλινοι (πρβλ. Ἀθανασίου, de solitar. I σ. 847 ἐκδ. Παρισίων 1627 «ἁρπάσαντες *τὰ συμψέλλια* καὶ *τὸν θρόνον* — ἐνν. τὸν ἐπισκοπικὸν — καὶ τὴν τράπεζαν — ξυλίνη γὰρ ἦν — καὶ τὰ βῆλα τῆς ἐκκλησίας καὶ ἄλλα ὅσα ἠδυνήθησαν ἐξενέγκαντες ἔκαυσαν»).

2 Τὸ ὑψωμένον δάπεδον τῆς ἁψῖδος, παρατηρεῖται, ὡς γνωστόν, καὶ εἰς τοὺς παλαιοὺς χριστιανικοὺς ναοὺς τῆς Ἀφρικῆς· ἐκεῖ ὅμως δὲν ὑπάρχουσι τὰ ἰδιαίτερα βάθρα διὰ τὰς ἕδρας τῶν πρεσβυτέρων ἔξω τῆς ἁψῖδος· εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας μάλιστα ἀφρικανικὰς βασιλικὰς τοποθετεῖται ἐντὸς τῆς ὑψωμένης ἁψῖδος καὶ ἡ ἁγία Τράπεζα, ὅπως ἐγένετο τοῦτο βραδύτερον καὶ εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Δύσεως (πρβλ. Gsell, ἔ. ἀν. σ. 302 κ.ἑ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

0,60 μ. τὰ δὲ βάθρα διὰ τὰς ἕδρας τῶν πρεσβυτέρων εἶναι συνεπτυγμένα πλησίον τῆς ἁψῖδος, χρησιμοποιουμένων τῶν βαθμίδων αὐτῶν καὶ διὰ τὴν ἄνοδον εἰς τὴν ἁψῖδα (εἰκ. 51). Εἶναι δὲ πιθανώτατον — ὡς ἐκ τοῦ μικροῦ μεγέθους τῶν βάθρων τούτων δηλοῦται — ὅτι μέρος τοῦ κλήρου θὰ κατεῖχε θέσιν καὶ ἐντὸς τῆς ἁψῖδος, ἑκατέρωθεν τῆς ἐπισκοπικῆς καθέδρας. Τοῦτο διακρίνεται σαφέστερον εἰς τὸ σύνθρονον τῆς βασιλικῆς τῆς Ὀλυμπίας, ἔνθα ὑπάρχει καὶ τὸ ἡμικυκλικὸν παρὰ τὴν ἁψῖδα σύνθρονον καὶ τὰ ἔξωθεν αὐτῆς βάθρα.

Ὅμοια ἐπιμήκη βάθρα ἑκατέρωθεν τῆς ἁψῖδος διὰ τὰς ἕδρας τῶν πρεσβυτέρων παρετηρήθησαν καὶ εἰς τὰς βασιλικάς: Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης καὶ Ἐπιδαύρου, αἱ ἁψῖδες τῶν ὁποίων δὲν διέσωσαν τὴν ἀρχικήν των μορφήν, ὅπως καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τῶν Στόβων ὅπου ὅμως εἰς τὴν ἁψῖδα ὑπάρχει Μαρτύριον (confessio).

2. Μορφαὶ τοῦ ἡμικυκλικοῦ συνθρόνου. Εἰς ἄλλας πάλιν βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος τὸ σύνθρονον ἔχει τὴν γνωστὴν μορφὴν τοῦ παρὰ τὴν ἁψῖδα ἐν εἴδει ἐξέδρας ἡμικυκλικοῦ μετὰ ὁμοκέντρων βαθμίδων συνθρόνου, ὅπερ ἀπὸ τοῦ 6ου αἰῶνος, φαίνεται, ὅτι ἐγενικεύθη[1], ὅπως βλέπομεν τοῦτο ἐν Ἀνατολῇ μὲν εἰς τοὺς ναούς: ἁγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως, Ἑκατονταπυλιανῆς Πάρου, ἐν δὲ τῇ Δύσει εἰς τοὺς ναούς: Torcello, Grado κ. ἀλλ. Τοιοῦτον σύνθρονον ὑπάρχει εἰς τὰς βασιλικὰς Ἀφεντέλλη Λέσβου (εἰκ. 21) καὶ Αἰγίνης (εἰκ. 49). Εἰς τὸ σύνθρονον μάλιστα τῆς βασιλικῆς Ἀφεντέλλη ὑπάρχει καὶ ὁ διάδρομος, ἀλλ' οὗτος εἶναι τοσοῦτο στενῶν διαστάσεων (0,40 μ.) ὥστε ἡ δι' αὐτοῦ δίοδος νὰ καθίσταται ἀδύνατος (βλ. εἰκ. 51)· εἶναι ἐν τούτοις ἐπεστρωμένος καὶ οὗτος διὰ μωσαϊκοῦ.

Ἀφ' ἑτέρου τρεῖς ἄλλαι βασιλικαί: Γλυφάδας (εἰκ. 18 βλ. καὶ εἰκ. 54) Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου (εἰκ. 16) καὶ Βιβλιοθήκης Ἀδριανοῦ (εἰκ. 7) ἔχουσιν ἡμικυκλικὸν ἐπίσης τὸ σύνθρονον παρὰ τὴν ἁψῖδα, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἁπλούστερον ἀποτελούμενον ἐξ ἑνὸς μόνον ἡμικυκλικοῦ βάθρου, ἢ εἰς τὸ ὁποῖον ἄνοδος γίνεται διὰ δύο ἢ τριῶν βαθμίδων, τοποθετημένων ἑκατέρωθεν εἰς τὰ ἄκρα αὐτοῦ. Εἰς τὴν βασιλικὴν τέλος Ἀργάλων τῆς Λέσβου τὸ σύνθρονον σχηματίζεται ἡμικυκλικὸν διὰ δευτέρου ὁμοκέντρου ἡμικυκλικοῦ τοιχαρίου ἐντὸς τῆς ἁψῖδος οὕτως, ὥστε ἀφίνεται καὶ πάλιν διάδρομος, ὅπως καὶ εἰς βασιλικάς: ἐν Μιλήτῳ[2], Salona[3], Ρώμῃ[4] κ. ἀλλ. Ὁ διάδρομος οὗτος, κατ' ἀναλογίαν βεβαίως πρὸς τὰς βασιλικὰς Νικοπόλεως, θὰ ἦτο ἄνω ἐπικεκαλυμμένος διὰ πλακῶν, ἐφ' ὧν ἦσαν τοποθετημέναι αἱ ἕδραι.

Αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι ποικιλίαι αὗται τοῦ συνθρόνου τῶν ἀναφανεισῶν ἐν Ἑλλάδι παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν, αἱ μὴ παρατηρηθεῖσαι εἰσέτι εἰς ἄλλας χώρας, ἐνέχουσι μεγίστην σπουδαιότητα καὶ μέλλουσι προφανῶς νὰ ἐπισύρωσι τὴν προσοχὴν οὐ μόνον τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀλλὰ καὶ τῶν θεολογικῶν κύκλων, ὡς δυνάμεναι εἰς πολλὰ προβλήματα τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς λατρείας, τῆς θέσεως ἣν εἶχον οἱ πρεσβύτεροι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ κ. ἄ. νὰ ἐπιχύσωσιν ἱκανὸν φῶς.

1 Πρβλ. Π. Σιλεντιαρίου, ἔκφρασιν ἁγίας Σοφίας στ. 362 κέ. «μέση δ' ἐζώσατο θώκους μυστιπόλους καὶ *βάθρα περίδρομα*».

2 Βλ. ἐν Wiegand, Milet, I. Heft 7, Πίν. XXV.

3 Gerber, Forschungen in Salona, I, εἰκ. 61 (basilica urbana). Ὁ Gerber ἀποκαθιστᾷ τὸ σύνθρονον τῆς βασιλικῆς ταύτης εἰς τὸν μικρὸν χῶρον δυτικῶς τοῦ ἡμικυκλικοῦ τοιχίου, ἐπειδὴ ὁ διάδρομος φέρει μωσαϊκὴν ἐπιγραφήν· τοῦτο ὅμως οὐδὲν σημαίνει, ὅταν ἔχῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ σύνθρονον ἦτο τοποθετημένον εἰς ὕψος ἄνωθεν τοῦ διαδρόμου. Ὅτι δὲ πράγματι ὁ διάδρομος τῆς ἁψῖδος τοῦ ναοῦ τούτου ἦτο ἄνω ἐπικεκαλυμμένος καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἦτο τὸ σύνθρονον ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι μεταγενεστέρως ἐκτίσθη ἐπὶ τοῦ διαδρόμου εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἁψῖδος ἄλλο λεπτὸν τοιχάριον, ὅπερ δὲν ἐξηγεῖται ἄλλως εἰμὴ ὅτι ἐτέθη ἵνα ὑποστηρίζῃ τὰς ἄνω πλάκας ἐφ' ὧν ἦσαν τοποθετημένοι οἱ θρόνοι.

4 Εἰς ἁψῖδα λ.χ. τοῦ λεγομένου ξενοδοχείου τοῦ Παμμαχίου ἐν Porto Ρώμης (Holtzinger, Die altchr. Architektur, Stuttgart 1889, σ. 25 εἰκ. 9).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

3. Σχήματα θρόνου καὶ ἑδρῶν. Ἐκ τῶν *θρόνων* τῶν ἐπισκόπων ἀνευρέθησαν μέχρι τοῦδε μόνον τμήματα ἐκ μαρμάρου μετὰ γλυφῶν (τὸν ἐντελέστερον θρόνον ἀνεύρομεν εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης)[1]. Ἐκ τῶν ἑδρῶν δὲ τῶν πρεσβυτέρων ἀνεύρομεν ἐν τῇ βασιλικῇ Α τῆς Νικοπόλεως χαμηλὸν κάθισμα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ***(εἰκ. 56)*** ἐν εἴδει «μπάγκου» — ὕψους μόλις 0,23 μ. καὶ μήκους 0,73 μ. — τεθραυσμένον καὶ εἰς τὸ πλάτος καὶ εἰς τὸ μῆκος αὐτοῦ, ἐξ οὗ δηλοῦται, ὅτι θὰ ἦτο μεγαλύτερον ὅσον τοὐλάχιστον τὸ μῆκος τῶν κτιστῶν βάθρων ἄνωθεν τῶν ὁποίων ἦτο τοποθετημένον. Ἡ διασωθεῖσα ἔμπροσθεν γωνία αὐτοῦ κοσμεῖται δι' ἀναγλύφου ποδὸς λέοντος.

Εἰκ. 56. Τμῆμα ἐκ τῶν μαρμαρίνων ἐδωλίων τοῦ συνθρόνου τῶν πρεσβυτέρων (ἐκ τῆς βασιλικῆς Α Νικοπόλεως).

Δ'. Η ΑΓΙΑ ΤΡΑΠΕΖΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣ ΑΥΤΗΝ ΣΥΝΑΦΗ

α'. Ἁγία Τράπεζα. Περὶ τῆς μορφῆς τῆς ἁγίας Τραπέζης κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν οὐ μόνον ἐν Ἑλλάδι ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀνατολῇ καθόλου ἐλάχιστα ἐγνωρίζομεν μέχρι τοῦδε ἐκ τῶν μνημείων· διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐξετάσαντες τὰ κατ' αὐτὴν περιορίζονται μόνον εἰς τὰς πηγάς[2]. Αἱ ἐξ ἀνασκαφῶν ἐλθοῦσαι εἰς φῶς ἐν Ἑλλάδι παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ προσφέρουσιν ἱκανὰ δείγματα πρὸς κατανόησιν τῆς μορφῆς των. Αἱ ἀκέραιαι ἅγιαι Τράπεζαι εἶναι βεβαίως ἐλάχισται· τὰ ἀνευρεθέντα ὅμως κατὰ χώραν ἢ τὰ ἀπεσπασμένα ἀπὸ τῆς θέσεώς των τμήματα αὐτῶν παρέχουσι πλεῖστα στοιχεῖα, δι' ὧν δύναται νὰ πληρωθῇ τὸ σπουδαῖον τοῦτο κενόν.

1. Ὕλη. Ὡς πρὸς τὴν ὕλην, ἐξ ἧς εἶναι αὗται κατεσκευασμέναι, ὡς πολλαχῶς γίνεται φανερὸν καὶ ἐκ τῶν πηγῶν[3], αἱ ἅγιαι τράπεζαι ἦσαν λίθιναι (κατὰ τὸ πλεῖστον μαρμάριναι)· εἰς πάσας τὰς βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος, ἐν αἷς διασῴζεται τὸ δάπεδον τοῦ ἱεροῦ βήματος, διακρίνονται τὰ μαρμάρινα λείψανα ἢ ἡ θέσις τῆς ἀκινήτου μαρμαρίνης τραπέζης (ἐν τῇ βασιλικῇ Β τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν καὶ ἐν τῇ βασιλικῇ Β Νικοπόλεως ἀνευρέθησαν ἀκέραιαι αἱ κάτω μαρμάρινοι πλάκες — βλ. ἀνωτέρω εἰκόνας 165-168 — εἰς ἄλλας δὲ τμήματα ἐξ αὐτῶν)· μόνον εἰς μίαν βασιλικὴν (Δαφνουσίων Λοκρίδος εἰκ. 38 πρβλ. καὶ εἰκ. 50) δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ μωσαϊκὸν δάπεδον οὐδὲν ἴχνος τῆς ἁγίας Τραπέζης, ἐξ οὗ δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι αὕτη θὰ ἦτο ξυλίνη καὶ πιθανῶς κινητή.

2. Θέσις τῆς ἁγίας Τραπέζης. Ἐκ σχετικῶν χωρίων τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ ἡ ἁγία Τράπεζα τῶν ναῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐθεωρήθη, ὅτι ἵστατο πάντοτε ἐπὶ βαθμίδων[4], ἀλλὰ τοῦτο — τοὐλάχιστον ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 4ου μέχρι τοῦ 6ου

1 Βλέπε ΑΔ. 1918, Παράρτ. σελ. 32 εἰκ. 45.

2 Οἱ εἰδικώτερον ἐξετάσαντες ἐκ τῶν νεωτέρων τὰ κατὰ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν: Fr. Wieland, Altar u. Altargrab, Leipzig, 1912 καὶ ἐσχάτως ὁ J. Braun, Der christl. Altar, München, 1924 (εἰς 2 τόμους), ὁμολογοῦσιν ὅτι προκειμένου περὶ τῶν ἁγίων Τραπεζῶν τῆς Ἀνατολῆς παραμένουσι μόνον αἱ πηγαί.

3 Βλέπε πηγὰς ἐν Wieland ἔ. ἀ. σ. 49 κέ. καὶ ἐν Braun, ἔ. ἀ. I, σ. 115 κέ.

4 Ὁ Wieland, ἔ. ἀ. σ. 47 καὶ ἄλλοι (Schmid, Der christl. Altar σ. 74) νομίζουσιν ὅτι ἡ ὑψηλὴ ἐπὶ βαθμίδων ἁγία Τράπεζα εἶνσι ἡ συνήθης εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὁ Braun, ἔ. ἄ. II, σ. 179 ὀρθῶς παρατηρεῖ — ἀποκρούων τοῦτο — ὅτι καὶ μέχρι σήμερον ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία δὲν ἔχει τὴν ἁγίαν Τράπεζαν ὑψωμένην ὅπως ἡ Δύσις, χωρὶς νὰ ἔχῃ ὅμως πρὸς ἀπόδειξιν τῆς γνώμης του παραδείγματα ἀρχαίων ναῶν τῆς Ἀνατολῆς· ταῦτα παρέχουσιν ἤδη αἱ ἐν Ἑλλάδι ἀνευρεθεῖσαι χριστιανικαὶ βασιλικαί.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

αἰῶνος, ὁπότε χρονολογοῦνται αἱ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος — δὲν παρετηρήθη οὐδαμοῦ. Τοποθετεῖται δὲ ἡ ἁγία Τράπεζα οὐχὶ ἐντὸς τοῦ ἡμικυκλίου τῆς ἁψῖδος, ἀλλὰ πρὸ αὐτοῦ ἐγγύτερον ἢ μακρύτερον ἀναλόγως τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ συνθρόνου καὶ ἐπιζητεῖται νὰ κατέχῃ αὕτη τὸ κέντρον τοῦ χώρου τοῦ σχηματιζομένου διὰ τῆς καθέδρας τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν ἑδρῶν τῶν πρεσβυτέρων, ὅπως τοῦτο ἀπ' ἀρχῆς καθωρίσθη συμφώνως πρὸς τὰ λεγόμενα ἐν τῇ Ἀποκαλύψει[1].

Οὕτως εἰς τοὺς ναοὺς τοὺς ἔχοντας τὸ σύνθρονον εἰς τὸ ἡμικύκλιον τῆς ἁψῖδος (Γλυφάδας, Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου, Αἰγίνης) ἡ ἁγία Τράπεζα εὑρίσκεται παρὸ τὴν διάμετρον τῆς ἁψῖδος· εἰς τοὺς ναοὺς ὅμως ἔνθα οἱ θρόνοι τῶν ἱερέων εὑρίσκονται πέραν τῆς ἁψῖδος ἡ ἁγία Τράπεζα εὑρίσκεται εἰς ἀπόστασιν μέχρι τριῶν μέτρων ἀπὸ τῆς διαμέτρου τῆς ἁψῖδος (βασιλικὴ Νικοπόλεως Β)· οὐδαμοῦ ἐν τούτοις ἀπομακρύνεται καθ' ὑπερβολὴν τῆς ἁψῖδος, ὅπως τοῦτο παρατηρεῖται εἴς τινας τῶν βασιλικῶν τῆς Ἀφρικῆς[2].

3. Σχήματα ἁγίας Τραπέζης. Τὸ ἐπικρατοῦν σχῆμα διὰ τὸ θυσιαστήριον εἶναι τὸ τῆς *τραπέζης*· ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ αἱ ἄλλαι μορφαὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης, αἱ παρατηρούμεναι εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Δύσεως, ἤτοι *ὀρθογώνιοι συμπαγεῖς*, ὡς διεσώθη τοιαύτη εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Θάσου[3] καὶ τράπεζαι *εἰς σχῆμα κιβωτίου*, ὡς εἰς τὴν βασιλικὴν τῶν Στόβων (βλ. εἰκ. 10), καίτοι δὲν εἶναι ἀπολύτως βέβαιον ἂν αἱ δύο αὗται τράπεζαι δὲν προέρχονται ἐκ μεταγενεστέρων μετατροπῶν. Σχῆμα κιβωτίου εἶχε πιθανῶς καὶ ἡ ἁγία Τράπεζα τῆς βασιλικῆς Ἁλιμοῦντος, τῆς ὁποίας αἱ μὲν δύο πλευραὶ (Α καὶ Λ) ἦσαν πιθανῶς κτισταί, αἱ δὲ δύο πλάγιαι ἔφερον ἀνὰ δύο κιονίσκους, τὰ διάμεσα τῶν ὁποίων ἐφράσσοντο μὲ πλάκας. Τοῦτο δηλοῦται ἐκ τῶν διασωθεισῶν κατὰ χώραν βάσεων τῶν πλαγίων πλευρῶν, αἵτινες ἔχουσι μορφὴν μαρμαρίνων δοκῶν καὶ φέρουσι λαξεύματα διὰ τὴν ἐναπόθεσιν τῶν κιονίσκων καὶ τῶν μεταξὺ τούτων ὀρθίων πλακῶν.

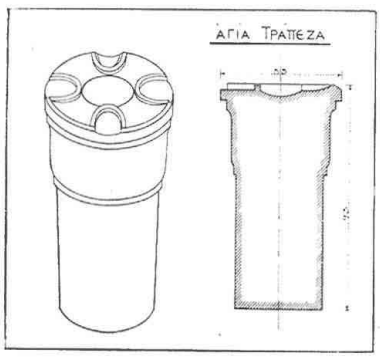

Εἰκ. 57. Διασωθεῖσα ἁγία Τράπεζα ἐν τῇ βασιλικῇ Ὑψηλομετώπου Λέσβου.

Εἰς τὴν βασιλικὴν Ὑψηλομετώπου ***(εἰκ. 57)*** ἀνευρέθη ἀκεραία ἡ ἁγία Τράπεζα, συνισταμένη ἐκ *χαμηλοῦ κορμοῦ κίονος* (ὕψους 0,93 μ.), τὸ ἄνω μέρος τοῦ ὁποίου πλατύνεται (ἔχει διάμ. 0,55 μ.), σχηματίζον μικρὰν στρογγύλην τράπεζαν μὲ κυκλικὴν κοιλότητα εἰς τὸ κέντρον καὶ γύρωθεν πλατὺ ἐπίπεδον πλαίσιον, διακοπτόμενον διὰ τεσσάρων ἡμικυκλικῶν ἐμβαθύνσεων εἰς σχῆμα σταυροῦ.

Τὰ ἐν εἴδει *τραπέζης* θυσιαστήρια εἶχον σχῆμα ὀρθογώνιον ἢ τετράγωνον, τὸ μέγεθος δὲ αὐτῶν ποικίλλει ἀπὸ ἑνὸς μέχρι τριῶν μέτρων. Τὰ ὑπάρχοντα δείγματα κυκλικῶν καὶ ἡμικυκλικῶν τραπεζῶν δὲν εἶναι βέβαιον ἂν ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς ἅγιαι τράπεζαι (βλέπε καὶ κατωτέρω).

4. Βάσις τῆς ἁγίας Τραπέζης καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς στηρίγματα. Ἡ ἔχουσα τὸ τελευταῖον σχῆμα ἁγία Τράπεζα εἰς τὰς βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος στηρίζεται εἰς ἕν, συνήθως δὲ εἰς τέσσαρα στηρίγματα καὶ σπανιώτερον εἰς ἐννέα. Ὅταν τὸ στήριγμα εἶναι ἓν ἔχει τοῦτο

1 Βλ. τὴν ἀνωτέρω ἐν σελ. 124 κέ. γενομένην καὶ ὑφ' ἡμῶν ἑρμηνείαν ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ θυσιαστηρίου τῆς βασιλικῆς Β τῶν Θεσσαλικῶν Θηβῶν.

2 Πρβλ. βασιλικὴν Sabratha Τριπολίτιδος, ἔνθα ἡ ἁγία Τράπεζα εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ ἐν R. Bartoccini, Guida di Sabratha, Roma - Milano, 1927 σ. 34 κέ.

3 Ὁμοία εὑρέθη καὶ ἐν Πριήνῃ (πρβλ. Wiegand, Priene, Berlin 1904. σ.401).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

μορφὴν ὀγκώδους πεσσοῦ ἢ βάθρου ἐνίοτε δὲ καὶ βωμοῦ (τοιαύτη βάσις ἀνευρέθη εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Δωδώνης). Ὅταν τὰ στηρίγματα εἶναι τέσσαρα μέχρις ἐννέα τότε ἔχουσι ταῦτα τὴν μορφὴν λεπτῶν κιονίσκων μὲ ἡνωμένας βάσεις καὶ ἁπλᾶ κιονόκρανα (πρβλ. ἀνωτέρω εἰκ. 24 καὶ 170 εἰς σελ. 24 καὶ 125)· ὅμοια εὑρίσκονται, ὡς γνωστόν, καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ S. Apollinare τῆς Ραβέννης.

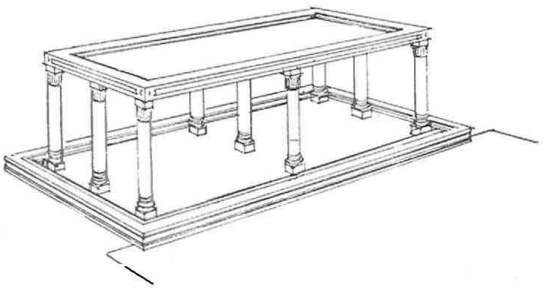

Εἰκ. 58. Ἀναπαράστασις τῆς ἁγ. Τραπέζης τῆς βασιλικῆς Β Νικοπόλεως.

Τὰ στηρίγματα ταῦτα τῆς ἁγίας Τραπέζης στερεοῦνται συνήθως ἐπὶ ***ἀκινήτου ἐπὶ τοῦ δαπέδου μαρμαρίνης πλακὸς*** ἴσου μεγέθους πρὸς τὴν ἄνω πλάκα αὐτῆς, πλαισιοῦνται δὲ ἀμφότεραι συχνότατα διὰ γλυφῶν. Τοιαῦται πλάκες δαπέδων ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν πλὴν τῆς βασιλικῆς Β τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν (βλ. ἀνωτέρω εἰκ. 167 καὶ 168 εἰς σελ. 122) καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν Β τῆς Νικοπόλεως· αὕτη ἔχει μέγεθος 1.65×1.05 μ. ἐξέχουσα ὑπὲρ τὸ ἔδαφος 0.12 μ. καὶ φέρουσα γλυφὰς εἰς τὰ ἐξέχοντα χείλη καὶ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῆς πλευράς, ἤτοι εἰς τὸ πάχος αὐτῆς. Ἀναπαράστασιν τῆς Τραπέζης τῆς Νικοπόλεως παρέχει ἡ ***εἰκὼν 58***. Ὀρθογώνιοι μαρμάριναι ἅγιαι τράπεζαι μὲ τέσσαρα στηρίγματα καὶ εἰς μικρότερα μεγέθη ἀνευρέθησαν ἀκόμη εἰς τὰς βασιλικὰς Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου καὶ Αἰγίνης· εἰς δὲ τὴν βασιλικὴν Ἀφεντέλλη ἀντὶ τῆς ἐπὶ τοῦ δαπέδου μεγάλης πλακὸς ὑπάρχει μόνον ἡ μικρὰ πλὰξ τοῦ ἐγκαινίου, τὰ δὲ τέσσαρα στηρίγματα τῆς ἁγίας Τραπέζης ἐστερεοῦντο ἐπὶ χωριστῶν τετραγώνων πλακῶν, αἵτινες διακρίνονται ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου (πρβλ. εἰκ. 21).

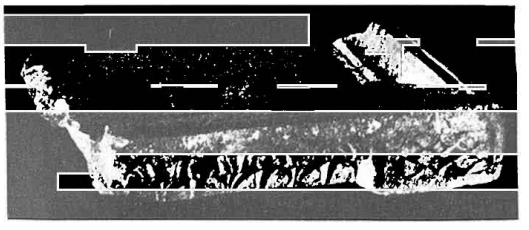

Εἰκ. 59. Τμῆμα πλακὸς τῆς ἁγ. Τραπέζης ἀνευρεθὲν ἐν τῇ βασιλικῇ τῆς Γλυφάδας.

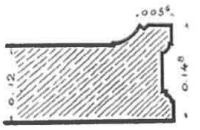

Εἰκ. 61. Τομὴ τεμαχίου ἁγ. Τραπέζης εὑρεθέντος ἐν τῇ βασιλικῇ Β Νικοπόλεως.

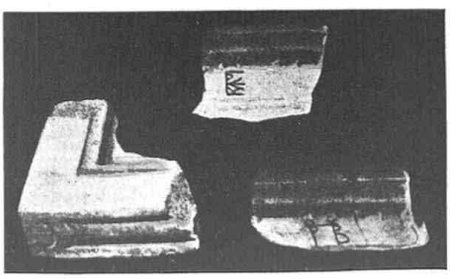

Εἰκ. 60. Τεμάχια ἁγ. Τραπέζης εὑρεθέντα εἰς τὴν βασιλικὴν ἁγίου Ἰοιδώρου Χίου.

5. Σχήματα πλακὸς ἁγίας Τραπέζης καὶ διάκοσμος αὐτῆς. Ἡ πλὰξ τῆς τραπέζης (κυρίως mensa) εἶναι εἰς πάσας ἐλαφρῶς κοίλη εἰς τὸ μέσον μὲ ὑψωμένα χείλη κοσμούμενα διὰ γλυφῶν ἐν εἴδει πλαισίου (βλ. τὰς ἀνωτέρω εἰκ. 25 καὶ 171 εἰς σελ. 24 καὶ 125)· εἴς τινας ἡ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ πλαισίου φέρει ἁπλοῦν ἢ πλουσιώτερον ἀνάγλυφον διάκοσμον.

Ἑλληνικαὶ καὶ ρωμαϊκαὶ μαρμάριναι τράπεζαι ἔδωκαν κατ' ἀρχὰς τὰ πρότυπα· τοῦτο συμπεραίνομεν ἐκ τμήματος ἀρχαίας μαρμαρίνης τραπέζης χρησιμοποιηθείσης ὡς ἁγίας

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Τραπέζης εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Γλυφάδας παρὰ τὰς Ἀθήνας ***(εἰκ. 59)***. Ἡ τράπεζα αὕτη δύναται νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὰ μέσα τοῦ 2ου αἰῶνος ἐκ τῆς μορφῆς τοῦ λεσβίου κυματίου τοῦ λαξευμένου εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ ἐξέχοντος πλαισίου αὐτῆς[1]. Ἀναλογίας πρὸς τὴν τράπεζαν τῆς Γλυφάδας παρουσιάζουσιν αἱ χριστιανικαὶ τράπεζαι αἱ ἀνευρεθεῖσαι εἰς τὰς βασιλικάς: ἁγίου Ἰσιδώρου Χίου (***εἰκ. 60*** — μετὰ μονογραμμάτων: Ιρόβου κ.ἄ.—) καὶ Νικοπόλεως Β ***(εἰκ. 61)*** δυνάμεναι νὰ χρονολογηθῶσι τὸν 5ον περίπου αἰῶνα. Ἀμφότεραι εἶναι μαρμάριναι καὶ φέρουσι τὴν αὐτὴν ὕψωσιν τοῦ πλαισίου μὲ τὰς χαρακτηριστικὰς

Εἰκ. 62. Τεμάχια ἁγ. Τραπέζης ἐξ Ἐλευσῖνος.

Εἰκ. 63. Τεμάχιον ἁγ. Τραπέζης ἐκ χωρίου τῆς Ἀττικῆς.

Εἰκ. 63. Τεμάχια ἁγ. Τραπέζης (;) ἐξ Ἐλευσῖνος.

Εἰκ. 64. Τεμάχιον ἁγ. Τραπέζης (;) ἐξ Ἐλευσῖνος.

γλυφὰς ὅπως τῆς Γλυφάδας, εἰς δὲ τὸ πάχος τοῦ πλαισίου (0.11 μ.) ἀντὶ τοῦ λεσβίου κυματίου φέρουσιν ἁπλοῦν διάκοσμον ἐκ δύο χαραγῶν, μονογράμματα, καὶ εἰς τὰς γωνίας ἰωνικὸν κυμάτιον.

1 Πρβλ. σχετικὰ παραδείγματα χρονολογημένων κυματίων ἐν E. Weigand, Baalbek und Rom, ἐν Jahrb. d. Kaiserl. deutschen arch. Instituts XXIX 1914 (Sonderabdr.) σ. 72 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ἀνάλογος ἁγία Τράπεζα ἀνευρέθη καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τῶν πέντε Μαρτύρων ἐν Salona[1], ἡ ἐξωτερικὴ καμπύλη πλευρὰ τῆς ὁποίας κοσμεῖται διὰ σειρᾶς φύλλων.

Ἐκ τῆς βασιλικῆς τῆς Ἐλευσῖνος προέρχονται μαρμάρινα τεμάχια ἁγίων τραπεζῶν εἰς τετράγωνον σχῆμα καὶ μὲ ἐμβάθυνσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ των, κοσμούμενα διὰ σταυρῶν κατὰ τὰς γωνίας, ἀποκείμενα δὲ εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν ***(εἰκ. 62)***. Ἐκ τῆς Ἐλευσῖνος ὁμοίως προέρχονται καὶ ἕτερα τμήματα ἐκ τετραγώνου μαρμαρίνης πλακὸς ἁγίας Τραπέζης(;) κοσμούμενα δι' ἀναγλύφων κλιματίδων, ἐγχαράκτων σταυρῶν κατὰ τὰς γωνίας, καὶ κύκλου ἐν τῷ μέσῳ μετ' ἀναγλύφου σταυροῦ καὶ περιστερῶν· αὕτη μάλιστα φέρει ἐν τῇ στεφάνῃ τὴν ἐγχάρακτον ἐπιγραφὴν «Ὑπὲρ εὐχῆς τοῦ δούλου Σου Ἰωάννου..» ***(εἰκ. 63)***. Τὴν αὐτὴν σχεδὸν διακόσμησιν ἔχει καὶ τρίτον τεμάχιον ἐκ μαρμαρίνης τραπέζης προερχόμενον καὶ κοσμούμενον δι' ἀστραγάλου, σειρᾶς πτηνῶν καὶ ἰχθύων καὶ ἐν τῷ μέσῳ σταυροῦ ἔχοντος περὶ τὰς κεραίας τέσσαρας περιστερὰς ***(εἰκ. 64)***[2].

Σπουδαιοτέραν τέλος διακόσμησιν παρουσιάζει μικρὸν μαρμάρινον τεμάχιον ἀγορασθὲν ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν καὶ προερχόμενον ἐξ Ἀττικῆς ***(εἰκ. 65)***. Τοῦτο εἶναι τμῆμα τετραγώνου τραπέζης, ἐχούσης ἐν τῷ μέσῳ κύκλον (διεσώθη τμῆμα τῆς ἐγχαράκτου παρυφῆς του μετὰ τῆς ὁμοίως ἐγχαράκτου ἐπιγραφῆς: ΑΓΙΟC Α(γιος;)...· εἰς τὴν περὶ τὸν κύκλον τοῦτον ἐπιφάνειαν εἶναι κεχαραγμένος σταυρὸς — διεσώθη ἀριστερὰ τὸ ἄκρον τῆς πλαγίας αὐτοῦ κεραίας — καὶ ἡ τοσοῦτο σπανία εἰς μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος συμβολικὴ παράστασις τοῦ Χριστοῦ ὡς Ἀμνοῦ, ἔχοντος ὄπισθεν τῆς κεφαλῆς του σταυρόν, εἰς τὴν πλαγίαν κεραίαν τοῦ ὁποίου καὶ ἑκατέρωθεν τοῦ λαιμοῦ τοῦ Ἀμνοῦ εὑρίσκονται τὰ γράμματα Α - Ω. Περὶ τὸν Ἀμνὸν ὑπάρχουσιν ἐγχάρακτοι ρόδακες, συμβολίζοντες πιθανώτατα ἀστέρας καὶ ἀριστερὰ τὸ γράμμα Λ (ἴσως τὸ τελευταῖον γράμμα τοῦ ὀνόματος: Ἐμμανουήλ, ὡς συναντῶμεν τοῦτο ὡς ἐπιγραφὴν τοῦ Ἀμνοῦ εἰς γλυπτικὰ ἔργα τῆς Ρώμης). Τὸ τεμάχιον τοῦτο νομίζομεν ὅτι εἶναι ἀξιολογώτατον δεῖγμα ἁγίας τραπέζης τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας.

β'. Τράπεζαι Προθέσεως. Εἰς τὰς μαρμαρίνας χριστιανικὰς τραπέζας, αἵτινες ἔχουσιν ὡς πρότυπα ἀρχαίας, συγκαταλέγονται καὶ αἱ γνωσταὶ στρογγύλαι ἀβαθεῖς τράπεζαι λεπτοτάτου πάχους μὲ πλατεῖαν παρυφὴν καταλήγουσαν εἰς ἀστράγαλον καὶ κοσμουμένην μὲ σκηνὰς καὶ παραστάσεις χριστιανικάς.

Μακρὰ σειρὰ ὁμοίων τραπεζῶν μὲ παραστάσεις βακχικὰς καὶ μὲ κυνηγετικὰς σκηνάς, προτομὰς θεοτήτων κλπ. προδίδει ἄνευ ἀμφιβολίας, ὅτι πρόκειται περὶ ἐθνικῶν τραπεζῶν[3]. Παραλλήλως ὅμως πρὸς αὐτὰς μακρὰ ἐπίσης σειρὰ ὁμοίου σχήματος τραπεζῶν μὲ συμβολικὰς σκηνὰς ἐκ τῆς Π. Δ. συναντωμένας καὶ εἰς σαρκοφάγους (ὡς τῆς θυσίας τοῦ Ἀβραάμ, τῶν Τριῶν Παίδων ἐν τῇ καμίνῳ, τοῦ Δανιήλ, τοῦ Ἰωνᾶ κ. ἄ.) δεικνύουσιν ὅτι αἱ τράπεζαι αὗται ἐγένοντο καὶ πρὸς χρῆσιν τῶν χριστιανῶν[4]. Πάντα τὰ τμήματα ταῦτα, τὰ δυνάμενα

1 Πρβλ. E. Dygve, Recherches à Salone, Copenhagne, 1928, σ. 94, εἰκ. 82. 83, 84.

2 Τὰ τεμάχια ταῦτα κατετέθησαν ὑπὸ τοῦ ἐνεργοῦντος τὰς ἐν Ἐλευσῖνι ἀνασκαφὰς Κ. Κουρουνιώτου εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν, διὰ τούτων δὲ ἀπεκατεστάθη καὶ ἡ ἁγία Τράπεζα τῆς εἰς ρυθμὸν βασιλικῆς αἰθούσης τοῦ Μουσείου (πρβλ. εἰκ 52).

3 Πρβλ. Michon, Bull. de la Societé Nat. d. antiquaires de France, 1908, σ. 268 κ.ἑ.. Ξυγγοπούλου ἐν Α. Ε. (1914) σ. 70 κἑ., Wulff, Altchr. u. Mittelalt. byz. u. ital. Bildwerke, I, Nº 21 (Πίν. ΙΙΙ), 1637 κ. ἄ.

4 Πλὴν τῶν γνωστῶν τούτων τραπεζῶν δύο ἄλλα χριστιανικὰ τεμάχια μετὰ τῆς θυσίας τοῦ Ἀβραὰμ καὶ ἓν τρίτον μὲ σκηνὴν κυνηγίου εὑρίσκονται ἐν Μουσείῳ Ἡρακλείου, προερχόμενα ἐκ Γόρτυνος (πρβλ. Α. Ὀρλάνδον, ἐν Byz.-neugr. Jahrb. 1928, σ. 160 κἑ.) δύο δὲ μικρὰ τμήματα ἠγοράσθησαν ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν μὲ σκηνὰς κυνηγετικάς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἀσφαλῶς νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἐκ χριστιανικῶν τραπεζῶν προερχόμενα, δύνανται νὰ χρονολογηθῶσιν εἰς τὸν 4ον αἰῶνα, τῶν ἀρχῶν δὲ τοῦ τετάρτου αἰῶνος (καὶ ἄλλα ὀλίγον προγενέστερα ὡς ἐκ τῆς τεχνοτροπίας των) εἶναι τὰ ἐθνικά.

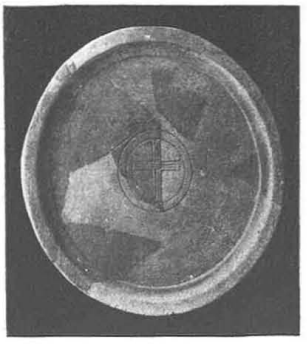

Εἰκ. 66. Τράπεζα Προθέσεως (συμπεπληρωμένη) εὑρεθεῖσα ἐν Ἁλιμοῦντι.

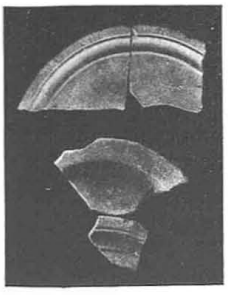

Εἰκ. 67. Τεμάχια τραπεζῶν Προθέσεως (;) ἐξ Ἐλευσῖνος.

Αἱ εἰς χρῆσιν τῶν χριστιανικῶν ναῶν τράπεζαι θεωροῦνται ὡς *τράπεζαι Προθέσεως*. Πράγματι δὲ ὡς τοιαῦται δύνανται νὰ ἐκληφθῶσι διότι καὶ μετὰ ταῦτα, τὸν 5ον δηλαδὴ καὶ 6ον αἰῶνα, διετηρήθη διὰ τὰς τραπέζας τῆς Προθέσεως τὸ στρογγύλον σχῆμα ὡς καὶ τὸ ἀβαθὲς καὶ λεπτὸν εἰς πάχος. Εἰς τὴν βασιλικὴν Ἁλιμοῦντος λ. χ. ἀνευρέθη στρογγύλη πλὰξ τραπέζης λεπτοῦ πάχους καὶ ἀβαθής, ὅπως καὶ αἱ ἀνωτέρω τράπεζαι μὲ τὰς σκηνάς, ἀλλ' ἁπλῆ μὲ μίαν μόνον γλυφὴν καὶ ἐγχάρακτον ἐν τῷ μέσῳ σταυρὸν ***(εἰκ. 66)***[1]· αὕτη προέρχεται προφανῶς ἐκ τῆς Προθέσεως, διότι ἡ ἁγία Τράπεζα τοῦ ναοῦ δὲν ἦτο στρογγύλη, ἀλλὰ τετράγωνος εἰς σχῆμα κιβωτίου, ὡς γίνεται φανερὸν ἐκ τῶν κατὰ χώραν ἀνευρεθεισῶν βάσεων αὐτῆς.

Ἕτερα τεμάχια ὁμοίων τραπεζῶν ἐξ Ἐλευσῖνος προερχόμενα ἄνευ διακοσμήσεων ***(εἰκ. 67)*** φυλάσσονται εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν.

γ'. Τράπεζαι ἀγαπῶν ἢ τράπεζαι μαρτύρων. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω εἰδῶν παλαιοχριστιανικῶν τραπεζῶν ἀνευρέθησαν ἐν Ἑλλάδι μαρμάριναι τράπεζαι μικροῦ πάχους φέρουσαι εἰς τὰ ἄκρα ἐν εἴδει πλατείας παρυφῆς βαθέα συνεχῆ ἡμικύκλια λαξευμένα ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας αὐτῶν. Τμήματα προερχόμενα ἐκ δύο τοιούτων τραπεζῶν ἦλθον εἰς φῶς κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν βασιλικῶν τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν (βλ. ἀνωτ. εἰκ. 136 καὶ σελ. 101 κέ.), εἰς τὰς ἀνασκαφὰς δὲ τῆς Κορίνθου, τὰς ἐνεργουμένας ὑπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς σχολῆς, ἀνευρέθησαν τέσσαρες τοιαῦται τράπεζαι, ἀνέκδοτοι ἀκόμη, ἐξ ὧν ἡ μία ἀκεραία. Καὶ αὐταὶ ἔχουσι σχῆμα ὅμοιον πρὸς τὰς ἀνωτέρω καὶ πρὸς τὴν ἐσχάτως καὶ ἐν Ἐφέσῳ ἀνευρεθεῖσαν μετ' ἄλλων χριστιανικῶν ἀντικειμένων τράπεζαν (κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἀρχαίου οἰκοδομήματος μετατραπέντος κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς παρ' αὐτὰ ἱδρύσεως τῆς μεγάλης χριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς Θεοτόκου εἰς χριστιανικὰ οἰκήματα πιθανῶς τοῦ κλήρου ἅτινα, καυθέντα, δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν μεταγενεστέρως)[2]. Τὴν τράπεζαν ταύτην παραθέτομεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα ***(εἰκ. 68)***, ὡς συμβάλλουσαν καὶ εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ σχήματος τῶν παρατεθέντων ἐν σελ. 101 τεμαχίων ἐκ Ν. Ἀγχιάλου.

Αἱ τράπεζαι αὗται, ὡς ἀνευρεθεῖσαι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν παλαιοχριστιανικῶν μνημείων, ἅτινα δὲν ἐξηκολούθησαν νὰ ὑφίστανται μετὰ τὸν 7ον αἰῶνα (θεσσαλικῶν Θηβῶν καὶ

1 Τὰ τεμάχια τῆς ἀνευρεθείσης ἐν Ἁλιμοῦντι τραπέζης ταύτης κατετέθησαν ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος Dr Wrede εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν, ὅπου καὶ ἐγένετο ἡ συμπλήρωσις τῆς τραπέζης.

2 Βλ. J. Keil, Ausgrabungen in Ephesos 1929 (ἐν Jahresh. d. österr. arch. Instituts XXVI, Beibl. σ. 39 εἰκ. 18 ἐξ οὗ καὶ ἡ παρατιθεμένη ἐν τῷ κειμένῳ τράπεζα).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ἐφέσου), δύνανται μετ' ἀσφαλείας νὰ χρονολογηθῶσι πρὸ τοῦ 7ου αἰῶνος. Εἰς τὴν αὐτὴν ἑπομένως παλαιὰν ἐποχὴν δύνανται νὰ ἀνήκωσι καὶ αἱ ἀνωτέρω τράπεζαι ὡς καὶ αἱ τρεῖς ὅμοιαι τράπεζαι αἱ διασωθεῖσαι ἐν τῇ Δύσει (Βιέννης, Becançon καὶ Mettlach), τὰς ὁποίας ὁ μὲν Fleury ἀνάγει εἰς τὸν 7ον αἰῶνα, ὁ δὲ Braun ἐσχάτως εἰς τὸν 11ον, δεχόμενος τὰ ἡμικύκλια αὐτῶν καθαρῶς διακοσμητικά[1].

Αἱ τράπεζαι αὗται δὲν εἶναι ἀκόμη ἐξηκριβωμένον εἰς τί ἐχρησιμοποιοῦντο· τὸ ἡμικυκλικὸν σχῆμά των ἐν εἴδει σίγμα, ὅπερ δὲν συναντῶμεν εἰς ἁγίας Τραπέζας (πλὴν τῶν κοπτικῶν) εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν σχῆμα τῶν τραπεζῶν, δι' ὧν ἐτελοῦντο αἱ ἀγάπαι εἰς τοὺς τάφους τῶν μαρτύρων[2], διὸ καὶ εἶναι γνωσταὶ ὡς mensae martyrum[3]. Πλὴν τῆς ὁμοιότητος τοῦ σχήματος αἱ τράπεζαι αὗται φέρουσιν ὁμοίως λαξευμένας κοιλότητας ἐν εἴδει πινακίων εἰς τὸ μέσον, ὅπως ἡ τράπεζα τοῦ Tixter ἐν Ἀλγερίῳ[4] ἢ περισσοτέρας (τέσσαρας εἰς τὴν βασιλικὴν τῶν πέντε Μαρτύρων ἐν Salona)[5] διὰ τὴν ἐναπόθεσιν τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου.

Εἰκ. 68. Τράπεζα ἀγαπῶν ἢ τράπεζα μαρτύρων ἐξ Ἐφέσου.

Τὸ ἡμικυκλικὸν σχῆμα καὶ αἱ λαξευταὶ εἰς τὴν τράπεζαν θέσεις διὰ τὴν ἐναπόθεσιν τῶν ἐδεσμάτων ἦσαν φαίνεται συνήθεις καὶ εἰς κοινὰς τραπέζας κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχήν, διότι εἰς πάσας τὰς ἀρχαιοτέρας ἀπεικονίσεις τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου συναντῶμεν τὸ ἡμικυκλικὸν σχῆμα[6], εἰς δύο δὲ μικρογραφίας τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ροσσάνου, ἔνθα παρίσταται ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος[7] καὶ τῆς Γενέσεως τῆς Βιέννης, ἔνθα παρίσταται τὸ δεῖπνον τοῦ Φαραώ[8], αἱ ἀπεικονιζόμεναι τράπεζαι φέρουσι γύρωθεν λαξευτὰ ἡμικύκλια (ὅπως βλέπομεν καὶ εἰς τὰς ἡμετέρας τραπέζας), τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιοῦντο πιθανώτατα ἀντὶ πινακίων. Τοιαῦται τράπεζαι ὅμοιαι πρὸς τὰς κοινὰς τραπέζας φαγητοῦ μετὰ λαξευτῶν πινακίων ἐχρησιμοποιήθησαν ἴσως κατ' ἀρχὰς καὶ διὰ τὰ συμπόσια τῶν νεκροδείπνων. Ἂν λάβωμεν δὲ ὑπ' ὄψιν, ὅτι δὲν ὑπῆρχον ἰδιωτικαὶ μόνον τράπεζαι νεκροδείπνων ἀλλὰ καὶ κοιναί, εὑρισκόμεναι εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν κοιμητηρίων διὰ τὴν χρῆσιν πολλῶν οἰκογενειῶν τῆς κοινότητος αἵτινες δὲν εἶχον ἰδίας, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν αὐτὰς καὶ ὡς τραπέζας τῶν κοινῶν νεκροδείπνων, κατὰ τὰ ὁποῖα ἑκάστη οἰκογένεια

1 Πρβλ. Braun, ἔ. ἀν. I, Πίν. 14 καὶ 42 βλ. καὶ σ. 247. Αἱ μεσαιωνικαὶ τράπεζαι μὲ ἡμικύκλια, αἱ χρησιμοποιούμεναι ὡς ἅγιαι τράπεζαι, ἔχουσιν ἐντελῶς διάφορον μορφήν· εἶναι δηλονότι μεγάλαι ὀρθογωνικαὶ τράπεζαι, τὰ ἡμικύκλια τῶν ὁποίων ἀποβαίνουσι πράγματι ἁπλῶς διακοσμητικά, σμικρυνθέντα καὶ διακοσμηθέντα δι' ἀραβουργημάτων. Τοιαῦται τράπεζαι διεσώθησαν, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν Ν. Γαλλίαν χρονολογούμεναι ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφῶν εἰς τὸν 11ον ἢ 12ον αἰῶνα (βλ. εἰκόνας ἐν Braun, ἔ. ἀ. I. Πίν. 43).

2 Βλ. τὰ τῆς τελέσεως ἀγαπῶν εἰς τάφους μαρτύρων ἀπὸ τοῦ 3ου αἰῶνος καὶ ἑξῆς ἐν H. Achelis, Das Christentum in d. ersten drei Jahrh., Leipzig, 1912, II βσελ. 352 κέ.

3 Τὸ ἀρχαιότερον σχῆμα τοιούτων τραπεζῶν (τοῦ 3ου καὶ 4ου αἰ.) βλέπομεν ἐν Ἀφρικῇ (πρβλ. Cabrol, Dict. d'arch. chr. ἐν λέξει Agape σ. 823).

4 Melanges de l'école de Rome, 1890 σ. 441.

5 Dygve, Recherches à Salone, ἔ. ἀ. εἰκ. 135.

6 Πρβλ. G. Millet, Recherches sur l'iconographie de l'Evangile, Paris, 1916, εἰκ. 272 κέ.

7 Βλ. εἰκόνα ἐν Haseloff, Codex purpureus Rossanensis, Berlin, 1898, Πίν. 5.

8 W. Hartel καὶ Fr. Wickhoff, Die Wiener Genesis, Wien, 1895 εἰκ. 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἔθετε διὰ τὸν νεκρόν της τρόφιμα εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν ἡμικυκλικῶν τούτων λαξευμάτων.

Κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα, ὁπότε εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀπηγορεύθη ἡ τέλεσις νεκροδείπνων, ἡ μορφὴ τῶν τραπεζῶν πιθανώτατα ἐξηκολούθησε προσλαβοῦσα συμβολικὴν πλέον ἔννοιαν. Ὅτι δὲ ἐτίθεντο μεταγενεστέρως εἰς τοὺς τάφους πινάκια μὲ συμβολικὴν μόνον ἔννοιαν (τῶν νεκροδείπνων) γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐντετοιχισμένων πινακίων εἰς ἀρκοσόλια Κατακομβῶν[1]. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως καὶ ἡ πιθανότης ὅτι αἱ τοιαῦται τράπεζαι, πραγματικαὶ ἢ συμβολικαί, ἐχρησιμοποιοῦντο ἐπὶ τάφων μαρτύρων, καθόσον ὁμάδες προσώπων ἐτέλουν πρὸς τιμὴν τῶν μαρτύρων νεκρόδειπνα καὶ προσέφερον τροφὰς — καὶ ἑπομένως τὰς τραπέζας ταύτας δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τραπέζας μαρτύρων.

δ'. Κατάθεσις ἢ Ἐγκαίνιον. Ἡ καθιέρωσις τοῦ ναοῦ διὰ τῆς «καταθέσεως» ὑπὸ τὸ θυσιαστήριον ἁγίων λειψάνων, ἤτοι δι' «ἐγκαινίου»[2], γνωρίζομεν ὅτι ἐγενικεύθη ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Ἀνατολῆς μόλις κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα διὰ διατάξεως τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς συνόδου[3]. Φαίνεται ὅμως ὅτι πολὺ ἐνωρίτερον (ἀπὸ τοῦ τέλους ἴσως τοῦ 4ου αἰῶνος) εἶχεν εἰσαχθῆ ἐκασταχοῦ ἡ συνήθεια νὰ τίθενται λείψανα μαρτύρων καὶ ἁγίων ὑπὸ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν[4].

Εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέχρι τοῦ τέλους τοὐλάχιστον τοῦ 5ου — ἴσως δὲ καὶ κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα — δὲν φαίνεται νὰ εἶχε γενικευθῆ ἡ «κατάθεσις» οὕτω δὲ κατανοεῖται καὶ ἡ συνοδικὴ ἀπόφασις. Εἰς τὴν ἀνωτέρω (σελ. 126) γενομένην περιγραφὴν τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς Β τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν εἴδομεν, ὅτι τὸ κάτωθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης σταυρικὸν ἐγκαίνιον εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη, καθ' ὅσον εἶναι καταφανὴς ἡ ἀφαίρεσις τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τῆς κάτω πλακὸς καὶ ἡ ἐπιμελὴς κατόπιν κάλυψις αὐτοῦ δι' ἑτέρας πλακός. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους ναοὺς τοῦ 5ου αἰῶνος δὲν ἀνευρέθη ἐγκαίνιον, ὡς ἐν τῇ βασιλικῇ τῶν Δαφνουσίων, ὅπου ὁλόκληρος ὁ χῶρος ὁ περιβαλλόμενος ὑπὸ τῶν κιγκλίδων τοῦ ἁγίου Βήματος εὑρέθη ἐπεστρωμένος διὰ ψηφιδωτοῦ δαπέδου χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἴχνος δηλωτικὸν τῆς θέσεως τῆς ἁγίας Τραπέζης καὶ ἑπομένως καὶ τοῦ ὑπ' αὐτὴν ἐγκαινίου. Τὸ αὐτὸ παρετηρήθη καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἰλισσοῦ, ὅπου ἐπίσης οὐδαμοῦ ὑπάρχει ὑπὸ τὸ δάπεδον τὸ ὄρυγμα τῶν ἐγκαινίων.

Τοὐναντίον εἰς τὴν βασιλικὴν Α τῆς Νικοπόλεως ἀνευρέθη εἰς τὸ κέντρον τῆς καταστραφείσης πλακὸς τῆς ἁγίας Τραπέζης μικρὸν ἐγκαίνιον (0,75×0,65 μ.) εἰς σχῆμα Τ, ἐκτισμένον διὰ κορασανίου καὶ ἐπενδεδυμένον προφανῶς διὰ μαρμαρίνων πλακῶν. Εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Τούμπας ἐν Θεσσαλονίκῃ τὸ εὑρεθὲν ἐγκαίνιον ἔχει ἐπίσης τὸ σχῆμα Τ μὲ μεγαλυτέρας μάλιστα τὰς πλαγίας κεραίας (εἰκ. 9), εἰς τὴν βασιλικὴν δὲ τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου Ἀττικῆς ἡ πλὰξ τοῦ δαπέδου τῆς ἁγίας Τραπέζης ἔχει εἰς τὸ μέσον βαθέως λαξευθῆ εἰς σχῆμα Τ (0,60 ×0,60 μ.) διὰ τὴν κατάθεσιν.

Ἀκριβὲς σχῆμα σταυροῦ ἔχουσι τὰ ἀνευρεθέντα ἐγκαίνια τῶν δύο βασιλικῶν τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν (βλ. σ. 26 καὶ 126 πρβλ. καὶ εἰκ. 172). Τὸ σχῆμα τοῦτο — εἴτε ἀκριβὴς σταυρὸς εἴτε σταυρὸς ἐν εἴδει Τ — εἶναι τὸ συνηθέστερον ἕνεκα τῆς συσχετίσεως τῆς θυσίας τῶν

1 Βλ. A. M. Schneider, Mensae oleorum oder Totenspeisetische? (ἐν Röm. Quartalschr. 1928).

2 Τὸν ὅρον «ἐγκαίνιον» μεταχειριζόμεθα καὶ ἐνταῦθα ὡς εὐχρηστότερον παρ' ἡμῖν ἀντὶ τοῦ ἀκριβοῦς ὅρου «κατάθεσις».

3 Πρβλ. ἀνωτέρω σ. 126 κέ. ἔνθα παρετέθησαν αἱ σχετικαὶ πηγαί.

4 Βλ. Wieland, ἔ. ἀ. σελ. 97 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

μαρτύρων τῆς πίστεως πρὸς τὴν θυσίαν τοῦ Χριστοῦ, ἣν συμβολίζει ὁ σταυρὸς (ἀλλαχοῦ, ὡς γνωστόν, ἔθετον σταυρὸν ὁμοῦ μετὰ τῶν μαρτυρικῶν λειψάνων)[1].

Ὑπῆρχον ὅμως καὶ ἁπλᾶ ὀρθογώνια ὀρύγματα διὰ τὴν κατάθεσιν· ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δὲ εὑρεθέντων εὐκρινέστερον εἶναι τὸ ἐν ***εἰκ. 69*** παριστώμενον ἐγκαίνιον τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς βασιλικῆς Ἀφεντέλλη· τὸ ἀνευρεθὲν τοῦτο ἀνέπαφον ἐγκαίνιον ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιον (0,40×0,30 μ.) καὶ βάθος 0,30 μ., καλύπτεται δὲ ἄνω διὰ μεγαλυτέρας πλακὸς (0,63×0,45 μ.), ἥτις φέρει εἰς τὸ μέσον μικρὰν ἡμισφαιρικὴν κοιλότητα καλυπτομένην ἴσως διὰ λεπτῆς πλακός. Ἐντὸς τοῦ ὀρύγματος εὑρέθη μικρὰ μαρμαρίνη λάρναξ εἰς σχῆμα σαρκοφάγου, εἰς τὸ κυρτὸν κάλυμμα τῆς ὁποίας εἶναι λαξευμένος σταυρὸς καὶ ἐντὸς αὐτῆς φιαλίδιον μὲ αἷμα μάρτυρος(;) καὶ ὀστᾶ ὧν ἀνευρέθη ἡ κόνις.

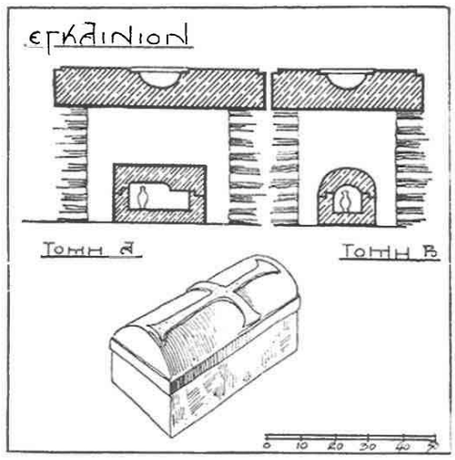

Εἰκ. 69. Ἐγκαίνιον τῆς βασιλικῆς Ἀφεντέλλη Λέσβου.

Ὅμοιον ὀρθογώνιον ἐγκαίνιον ἀνευρέθη κάτωθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης τῆς βασιλικῆς Ἁλιμοῦντος. Τοῦτο εἶναι ἐκτισμένον διὰ μεγάλων ὀπτοπλίνθων (0,35×0,42 μ.), ἔχει βάθος 0,30 μ., ἐκαλύπτετο δὲ ὑπὸ τετραγώνου σχεδὸν πλακὸς (0,68×0,59 μ.) ὅλως ἁπλῆς, πάχους 0,10 μ.

ε'. Κιβώριον. Τὸ κιβώριον, τὸ σκέπον τὴν ἁγίαν Τράπεζαν, ἦτο καὶ ἐν Ἑλλάδι ἀπαραίτητον αὐτῆς συμπλήρωμα, καθόσον εἰς πάσας τὰς βασιλικὰς τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἔνθα διεσώθησαν καὶ μέρη τῶν ἁγίων Τραπεζῶν, ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν ἴχνη βάσεων τῶν τεσσάρων κιόνων τῶν κιβωρίων των. Ἐκ τῆς θέσεως τῶν βάσεων αὐτῶν ἐξάγεται ὅτι τὰ κιβώρια κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ἦσαν μεγάλου μεγέθους, ἑκάστη δὲ τῶν πλευρῶν των ἐκτείνεται περὶ τὰ τρία μέτρα[2].

Κίονες καὶ κονόκρανα τῶν κιβωρίων ἀνευρέθησαν πολλὰ εἰς τὰς ἀνασκαφείσας βασιλικάς, ὀλιγώτερος δὲ εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν διασωθέντων τμημάτων ἐκ τῶν «τυμπάνων» ἢ τοῦ «οὐρανοῦ» τῶν κιβωρίων, τοῦ ἔχοντος ὅμοιον σχῆμα πρὸς τὸν «οὐρανὸν» τῶν ἐν τῷ μέσῳ ἢ τὰ πλάγια τοῦ μέσου κλίτους τῶν ναῶν ἀμβώνων. Τμῆμα ἐκ τυμπάνου κιβωρίου κατακόσμου ἐξ ἀναγλύφων ἀνεύρομεν ἐν θεσσαλικαῖς Θήβαις (βλ. ἀνωτέρω σ. 98 κἑ. εἰκ. 127), τμήματα δὲ τυμπάνων κιβωρίου μὲ παραστάσεις Ἀποστόλων καὶ Ἀγγέλων τοῦ 6ου-7ου αἰῶνος εὑρίσκονται, ὡς γνωστόν, εἰς τὸ Μουσεῖον Κωνσταντινουπόλεως.

Ἰδέαν τῶν παλαιοχριστιανικῶν κιβωρίων τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἑλλάδος λαμβάνομεν ἐκ τοῦ *ἐξαγωγικοῦ κιβωρίου* τῆς Κρύπτης τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ὅπερ ἐξαιρέσει τοῦ οὐρανοῦ διεσώθη ἀκέραιον ***(εἰκ. 70)***[3] καὶ ἐκ τοῦ τρικιονίου κιβωρίου τοῦ ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς

1 Βλ. Braun, ἔ. ἀ. I σελ. 288 κἑ.

2 Τὸ κιβώριον ἢ κουβούκλιον παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς ἔχει καὶ τὸ ὄνομα *ὀρόφιον* (παρὰ Γερμανῷ Migne P. G. 98, 421) καὶ ἡρμηνεύθη ὡς συμβολίζον τὸ ὀρόφιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ ἢ τὴν κιβωτὸν τοῦ Νῶε (παρὰ Ψευδοσωφρωνίῳ ἐν Migne P. G. 89, 6984).

3 Ἐν τῇ βασιλικῇ τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ὑπῆρχεν, ὡς εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων περὶ τοῦ μάρτυρος διηγήσεων, καὶ ἐξαγωνικὸν κιβώριον «πρὸς τοῖς λαιοῖς πλευροῖς» τοῦ ναοῦ, τὴν μαρμαρίνην βάσιν τοῦ ὁποίου ἀνεύρομεν κατὰ τὰς ἀνασκαφάς (πρβλ. ΑΔ. 1918, Παράρτ. εἰκ. 46 καὶ σελ. 32 κἑ καὶ σελ. 43 κἑ., ἔνθα παρέχομεν τὴν βιβλιογραφίαν, τὴν συσχέτισιν τῶν διηγήσεων πρὸς τ' ἀνευρεθέντα καὶ τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν, ὅπερ ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων τεμαχίων ἀπεκατεστάθη ὁλόκληρον πλὴν τοῦ ἐπιστεγάσματος τοῦ οὐρανοῦ (βλ. ἀνωτέρω σελ. 96 εἰκ. 126 καὶ Πίν. Δ΄).

Τὸ μόνον διασωθὲν ἀκέραιον τετρακιόνιον κιβώριον ἁγίας Τραπέζης εἶναι, ὡς γνωστόν,

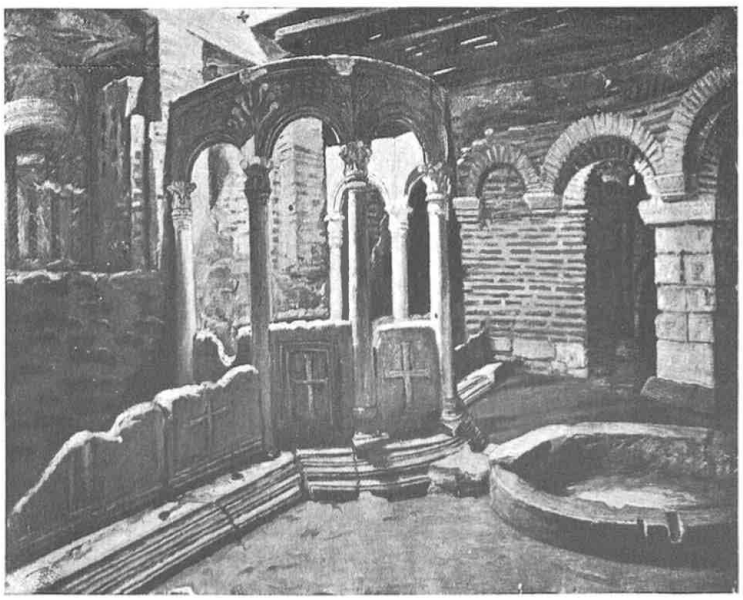

Εἰκ. 70. Τὸ ἐξαγωνικὸν κιβώριον μετὰ τῶν μυροδόχων λαρνάκων τὸ ἀνευρεθὲν ἐν τῇ κάτωθεν τῆς ἁγίδος Κρύπτῃ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης.

τὸ τῆς Ἑκατονταπυλιανῆς Πάρου, τὸ σκέπον τὴν ἁγίαν Τράπεζαν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας καὶ τὸ μικρότερον ἀντίγραφον αὐτοῦ ἀριστερὰ ἐν τῇ Προθέσει τοῦ ἰδίου ναοῦ. Τὸ τύμπανον τοῦτο εἶναι τετράγωνον, συγκείμενον ἐκ τεσσάρων τόξων κοσμουμένων μόνον διὰ γλυφῶν κατὰ τὰ ἄκρα καὶ συνδεομένων εἰς τὰς γωνίας διὰ κιονίσκων· ἐπ᾽ αὐτῶν ἐπικάθηται ἡμισφαιρικὸς τροῦλλος ἐκ μαρμάρου κοσμούμενος ἐξωτερικῶς διὰ ραβδώσεων. Τὸ κιβώριον τοῦτο γνωρίζομεν ὅτι καὶ εἰς βυζαντινοὺς ἀκόμη χρόνους ἀνεστυλώθη καὶ τὰ κιονόκρανα αὐτοῦ προέρχονται ἄλλοθεν, τοῦτο ὅμως οὐδόλως δύναται νὰ ἐλαττώσῃ τὴν σημασίαν τοῦ μοναδικοῦ τούτου δείγματος παλαιοχριστιανικοῦ κιβωρίου τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἑλλάδος.

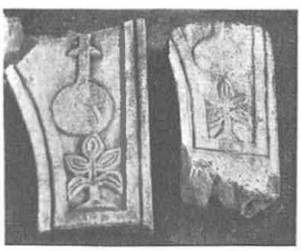

Εἰκ. 71. Τμήματα ἐκ τόξων κιβωρίων εὑρεθέντα ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Τμήματα ἐκ τόξων μεταγενεστέρων κιβωρίων διεσώθησαν ἐν Θεσσαλονίκῃ (βλ. ***εἰκ. 71***), κοσμούμενα δι᾽ ἀνθεμίων καὶ σταυρῶν βαινόντων ἐπὶ σφαίρας εἰς ἁδρὰν ἐργασίαν — πιθ. 7ου ἢ καὶ 8ου αἰῶνος — τῆς αὐτῆς δὲ ἐποχῆς πιθανώτατα εἶναι καὶ τὸ μαρμάρινον κιβώριον τὸ σκέπον τὴν ἁγίαν Τράπεζαν τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς τῆς Καλαμπάκας[1].

1 Βλ. εἰκόνα τούτου καὶ περιγραφὴν εἰς τὴν μελέτην μου περὶ βασιλικῆς τῆς Καλαμπάκας (ἐν Ἐπετηρ. Ἑταιρείας Βυζαντ. Σπουδῶν, τοῦ ἔτους 1929 σελ. 300 πρβλ. αὐτόθι καὶ εἰκ. 6).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ς'. Τάφοι Μαρτύρων ἢ Μαρτύρια. Εἰς τοὺς παλαιοὺς ναοὺς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς καθόλου, τοὺς περικλείοντας τάφους μαρτύρων τῆς πίστεως καὶ ἀφιερωμένους εἰς τιμήν των, βλέπομεν — ἐξ ὅσων τοὐλάχιστον ἐνδείξεων ἔχομεν μέχρι σήμερον — ὅτι ἐπικρατεῖ ἡ γνωστὴ κυρίως ἐκ τῶν πηγῶν ἀρχαιοτάτη συνήθεια νὰ μὴ τίθεται ἡ ἁγία Τράπεζα ἄνωθεν τοῦ τάφου τοῦ μάρτυρος, ὅπως τοὐναντίον συμβαίνει τοῦτο συνηθέστατα εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Δύσεως ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος, ἔνθα αὐτὸς ὁ τάφος τοῦ μάρτυρος ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἁγία Τράπεζα[1].

Τὰ μέχρι τοῦδε ἐλθόντα εἰς φῶς ἢ καλύτερον ἐρευνηθέντα μνημεῖα τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἀποδεικνύουσιν, ὅτι μέχρι τοῦ 6ου αἰῶνος, ἴσως δὲ καὶ πέραν τῆς ἐποχῆς ταύτης, οἱ τάφοι τῶν μαρτύρων ἢ τὰ Μαρτύρια δὲν εἶχον σχέσιν πρὸς τὴν ἁγίαν Τράπεζαν τῶν τιμωμένων εἰς ὄνομα αὐτῶν ἐκκλησιῶν. Οὕτως εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἰλισσοῦ τὸ «Μαρτύριον τοῦ Λεωνίδη» εὑρίσκεται εἰς ἰδιαίτερον κτίριον παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς βασιλικῆς (βλ. εἰκ. 39)· εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Κορίνθου τὸ τρίκογχον Μαρτύριον εἶναι προσηρτημένον εἰς τὴν νοτίαν αὐτῆς πλευρὰν (βλ. εἰκ. 30 πρβλ. καὶ εἰκ. 42)· εἰς τὴν βασιλικὴν τῶν ἁγίων Ἰσιδώρου καὶ Μυρόπης ἐν Χίῳ οἱ τάφοι τῶν μαρτύρων, οἵτινες ἀνήκουσι μάλιστα εἰς μεταγενεστέραν τοῦ 6ου αἰῶνος ἐποχήν, εὑρίσκονται εἰς τὸ μέσον τοῦ κεντρικοῦ κλίτους καὶ ἀριστερὰ τοῦ ἄξονος τοῦ ναοῦ (βλ. εἰκ. 23)· εἰς τὴν βασιλικὴν τέλος Ἀργάλων Λέσβου τὸ Μαυσωλεῖον ἢ Μαρτύριον κεῖται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ΝΔ τοῦ ναοῦ (βλ. περιγραφὴν ἐν σελ. 190).

Ἔχομεν ὅμως ἐν Ἀνατολῇ καὶ παράδειγμα Μαρτυρίου ὑψουμένου ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ (ὡς τοῦτο μέχρι τοῦδε ἦτο ἐκ τῶν πηγῶν μόνον γνωστὸν περὶ τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Κωνσταντινουπόλεως)[2] εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Ἐφέσου. Ὁ τάφος τοῦ Εὐαγγελιστοῦ κατεῖχεν ἐνταῦθα τὸ κέντρον τοῦ σταυροσχήμου ναοῦ, ἐνῷ εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἁψῖδα εὑρέθησαν κατὰ χώραν ἱστάμενα μαρμάρινα στηρίγματα τῆς ἁγίας Τραπέζης[3]. Ὁ τάφος ὅμως τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις (κατ' ἐξοχὴν δὲ κατὰ τὰς δύο ἐπετείους αὐτοῦ) καὶ ὡς ἁγία Τράπεζα κατὰ τὴν τελετὴν τῆς Θ. Λειτουργίας, ὡς δεικνύει ἡ διαρρύθμισις τοῦ ὅλου τούτου χώρου τοῦ τάφου ὡς ἱεροῦ βήματος καὶ ἡ ὕπαρξις συνθρόνου[4].

Τὸ αὐτὸ ἴσως συνέβαινε καὶ εἰς τὴν ὑποτιθεμένην ἀρχικὴν σταυρικὴν βασιλικὴν τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης μὲ τὴν προσθήκην Κρύπτης περιβαλλούσης τὸ Μαρτύριον· καὶ ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ὁ τάφος κατεῖχε τὸ κέντρον περίπου (ἔκειτο δηλονότι εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ, ὅπως καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεολόγου), ἡ δὲ κυρίως ἁγία Τράπεζα εὑρίσκετο πιθανώτατα εἰς τὸ ἀνατολικὸν σκέλος· ὅταν τοῦτο ἀπεκόπη (κατὰ τὰς ἐπισκευὰς τοῦ τέλους τοῦ 7ου αἰῶνος) ἔμεινεν ὡς μόνη ἁγία Τράπεζα ἡ ἄνωθεν τοῦ τάφου.

1 Βλέπε μαρτυρίας ἐν Wieland, Altar u. Altargrab, ἔ. ἀ. σ. 102 κέ., ὅπου ὁ σ. διαπιστοῖ τὴν συνήθειαν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐκ τοῦ τάφου τῆς ὑπὸ τοῦ Kaufmann ἀνασκαφείσης μεγαλοπρεποῦς βασιλικῆς τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ἐν Αἰγύπτῳ.

2 Πρβλ. τὴν γενομένην ὑφ' ἡμῶν νεωτέραν ἀποκατάστασιν τοῦ ναοῦ τούτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ περὶ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου μελέτῃ (ἐν ΑΔ. 7 — 1922 — σελ. 214 κέ. καὶ εἰκ. 75).

3 Βλ. ἐν ΑΔ. ἔ.ἀ. κάτοψιν τοῦ ναοῦ τῆς Ἐφέσου καὶ σελ. 158 κέ. ἑρμηνείαν τοῦ ἱεροῦ βήματος.

4 Ὁ N. Brunov ἐν κρίσει του περὶ τοῦ ἔργου μου, ἔνθα ἐκτίθενται τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἐφέσου (βλ. ἐν Byz - neugr. Jahrb. 6 — 1929 — σ. 566 κέ.) ἐκφράζει τὴν ἀπορίαν του περὶ δύο ἁγίων τραπεζῶν καὶ ἐκφέρει τὴν γνώμην ὅτι πρόκειται περὶ δύο περιόδων τοῦ μνημείου· ὅτι ἡ ἁψὶς καὶ τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ εἶναι σύγχρονα δεικνύουσι τὰ ἐρείπια· ὅτι δὲν πρόκειται περὶ δύο ἁγίων τραπεζῶν, ἀλλὰ περὶ τάφου τοῦ μάρτυρος χρησιμοποιουμένου ἐκτάκτως διὰ τὴν λατρείαν, ἀποδεικνύει ἡ συνήθεια τῆς Ἀνατολῆς, ἥτις ἁγίαν Τράπεζαν καὶ τάφον ἔχει διακεκριμένα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

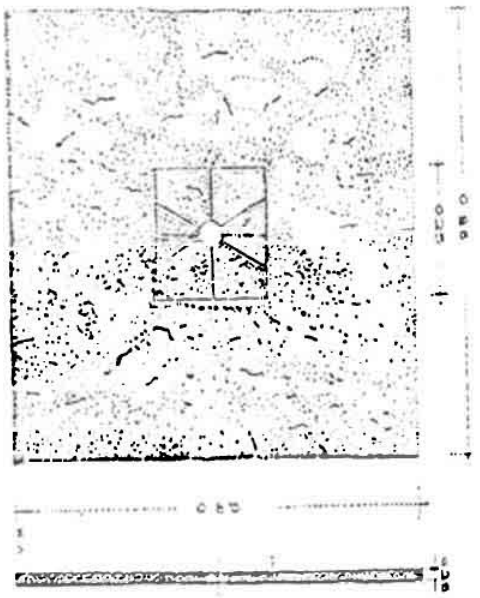

Εἰκ. 73. Ἡ πλάξ ἡ καλύπτουσα τὸν τάφον τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης.

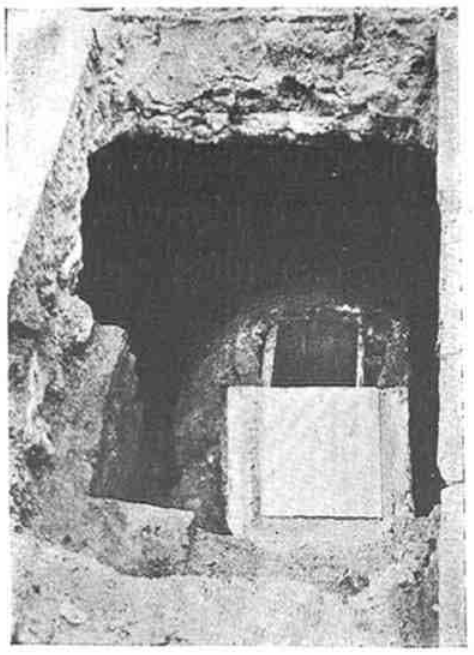

Εἰκ. 74. Ἄποψις τοῦ κέντρου τοῦ τάφου (τὸ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σταυρικοῦ τάφου εἰς σχῆμα ὀμφαλοῦ κτιστὸν ὕψωμα μετὰ τῆς μαρμαρίνης λάρνακος ἔνθα ὑπῆρχε τὸ φιαλίδιον).

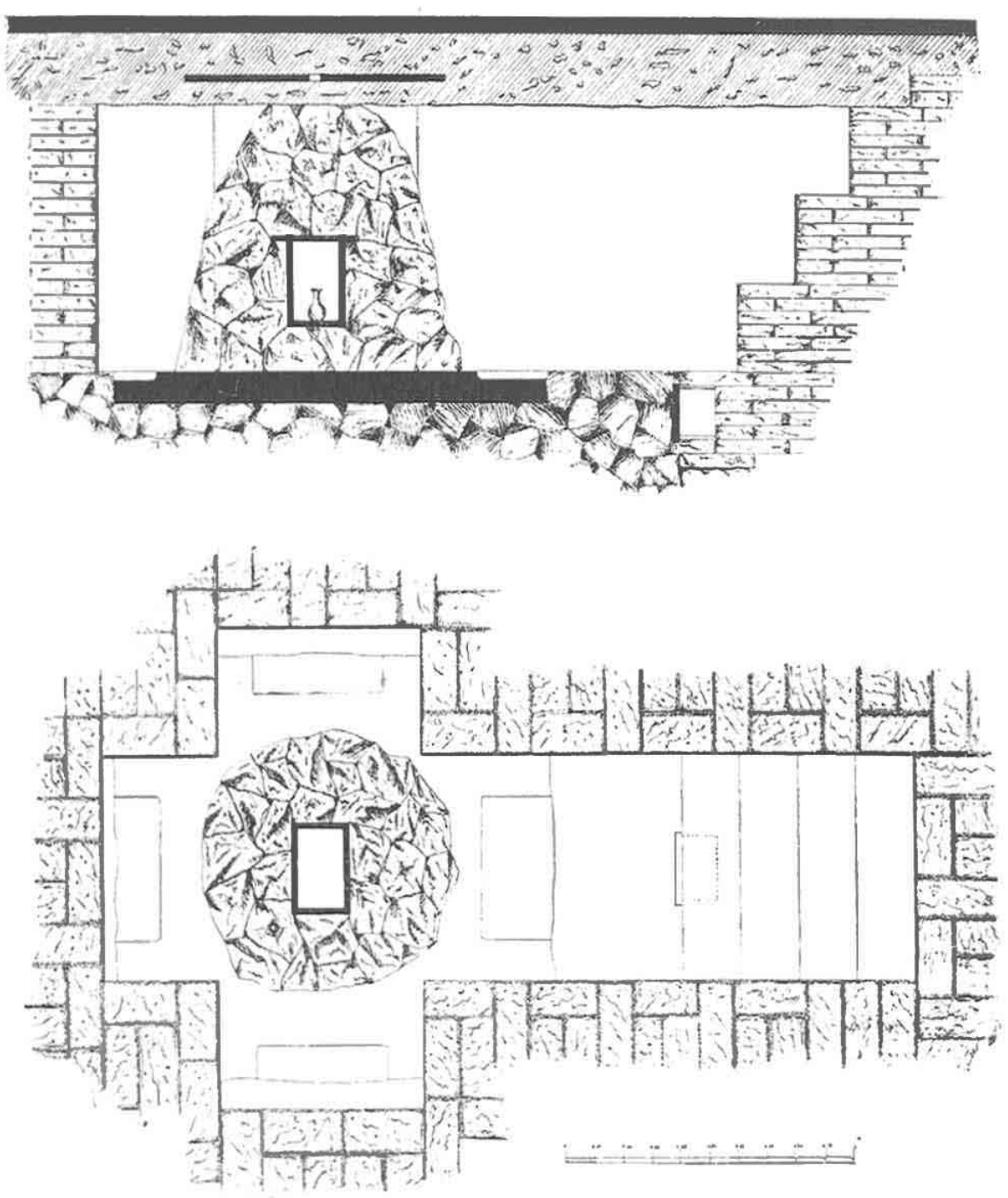

Εἰκ. 72. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ τάφου τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (ἀπὸ τοῦ 7ου αἰῶνος ἁγία Τράπεζα τοῦ ναοῦ).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ἡ δοθεῖσα εἰς ἡμᾶς εὐκαιρία κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ ἔτους 1917 νὰ ἐρευνήσωμεν τὸν ἀξιόλογον τοῦτον ναὸν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ νὰ ἀνεύρωμεν τὴν ἑρμηνεύουσαν πολλὰ προβλήματα Κρύπτην αὐτοῦ[1] ἐπέτρεψε νὰ προσδιορίσωμεν καὶ λίαν ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας περὶ τοῦ τάφου τοῦ ἁγίου Δημητρίου, τὴν κάτοψιν καὶ τομὴν τοῦ ὁποίου παρουσιάζει τὸ ἐν ***εἰκ. 72*** παρατιθέμενον σχέδιον—καὶ τὰς ὁποίας ἐκθέτομεν κατωτέρω καθόσον νομίζομεν, ὅτι παρέχομεν συμβολήν τινα εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς τέχνης[2].

Ἐρευνήσαντες τὸ κάτωθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης τμῆμα τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ ναοῦ (ἡ θέσις τῆς ἁγίας Τραπέζης ἦτο καὶ ἕνεκα τῆς ὑπάρξεως τῶν τεσσάρων βάσεων τοῦ κιβωρίου καταφανὴς ἐπὶ τοῦ ἐκ πολυχρώμων μαρμάρων δαπέδου τοῦ βήματος, ἀπέχουσα τρία μέτρα δυτικῶς τῆς διαμέτρου τῆς ἁψῖδος) συνηντήσαμεν κάτωθεν παχέος στρώματος ἐκ κορασανίου πλάκα μαρμαρίνην (0,85×0,85 μ. καὶ πάχ. 0,22 μ.), ἥτις ἔφερεν ἐν τῷ μέσῳ κεχαραγμένον μονογραμματικὸν σταυρὸν καὶ ἐν τῷ κέντρῳ μικρὰν ὀπὴν (βλέπε ***εἰκ. 73***). Ἀρχικῶς ἡ πλὰξ αὕτη εὑρίσκετο πιθανώτατα εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ δαπέδου (τὸ σημερινὸν δάπεδον ἀνήκει ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ 7ου αἰῶνος δευτέραν ἐποχήν).

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς πλακὸς ἀνεφάνη πλινθόκτιστον εἰς σχῆμα λατινικοῦ σταυροῦ ὑπόγειον κτίσμα, εἰς τὴν ἐπιμηκεστέραν (νοτίαν) κεραίαν τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον τέσσαρες βαθμῖδες καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς κάτω βαθμῖδος τετράγωνος ὀπὴ πρὸς ἐναπόθεσιν προφανῶς λυχνίας. Εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν κεραιῶν τοῦ κτίσματος τούτου ἀνευρέθη τυμβοειδὲς δι' ἀργῶν λίθων καὶ κονιάματος κτιστὸν ὕψωμα εἰς σχῆμα ὀμφαλοῦ (ὕψους 0,80 μ. καὶ διαμ. 0,70 μ.), οὗτινος ἡ κορυφὴ εὑρίσκετο ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν ὀπὴν τῆς πλακὸς (βλ. εἰκ. 72). Ἀφαιρέσαντες τὸ ἄνω μέρος τοῦ κτιστοῦ τούτου τύμβου εὕρομεν εἰς τὸ κέντρον αὐτοῦ μικρὰν λάρνακα εἰς σχῆμα κιβωτιδίου, συγκειμένην ἐξ ἓξ ἐκλεκτῶν λευκῶν μαρμαρίνων πλακιδίων, ἐξ ὧν τὸ κάλυμμα εἶναι μεγαλύτερον (0,41×0,38 μ.) ***(εἰκ. 74)***· ἐντὸς αὐτῆς εἶχε τοποθετηθῆ ὑάλινον φιαλίδιον (εἰκ. 72) περιέχον εἰς τὸν πυθμένα ἐρυθρωπὴν πυκτὴν οὐσίαν, τὸ αἷμα προφανῶς τοῦ μάρτυρος, τὸ φερόμενον καὶ εἰς τὰς διηγήσεις τοῦ ἁγίου Δημητρίου ὡς περισυλλεγὲν ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Λούπου[3].

Ἡ ὀπὴ εἰς τὸ κέντρον τῆς πλακὸς δεικνύει εἰς ἡμᾶς ὅτι εὑρισκόμεθα ἐνώπιον καλύμματος ἀναλόγου πρὸς τοὺς τάφους τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου εἰς τοὺς δύο μεγάλους ναοὺς τῆς Ρώμης[4]. Ἡ ὑπάρχουσα ἀφ' ἑτέρου σχέσις μεταξὺ τῆς ἁγίας Τραπέζης τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ τάφου τοῦ μάρτυρος θὰ διευκρινισθῇ ἴσως κατὰ τὰς συνεχισθησομένας ἀνασκαφὰς τοῦ μνημείου· πάντως κατέχομεν μέχρι τοῦδε ὡς παράλληλον παράδειγμα τὸν τάφον τοῦ ναοῦ τοῦ Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ· ἐν Θεσσαλονίκῃ μόνον ὁ τάφος συνδέεται μὲ ἐκτεταμένην Κρύπτην, τὸν κεντρικὸν χῶρον τῆς ὁποίας παρέχει ἡ εἰκὼν 70.

ζ'. Καταπετάσματα ἢ Βῆλα. Τὰ καταπετάσματα τοῦ ἱερατείου τῶν παλαιῶν ναῶν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (φερόμενα καὶ διὰ τῶν ὀνομάτων: *παραπετάσματα, βῆλα, τετράβηλα*

1 Λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Κρύπτης (τὴν ἔκτασιν τῆς ὁποίας καὶ τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τὸν ἄνω ναὸν δεικνύει καὶ τὸ ἀνωτέρω εἰς σ. 211 σχέδιον τῆς εἰκ. 41, τὸν δὲ κεντρικὸν ὑπὸ τὴν ἁψῖδα χῶρον ἡ εἰκ 70) βλέπε ἐν ΑΔ. 1919 Παράρτημα σ. 34-46.

2 Πρβλ. πρώτην σύντομον μελέτην μου περὶ τοῦ τάφου τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Ἡμερ. τῆς Μ. Ἑλλάδος τοῦ ἔτους 1923 σ. 271-289.

3 Πρβλ. διηγήσεις ἐν Ἡμερολογίῳ τῆς Μ. Ἑλλάδος ἔ. ἀ. σ. 275-276.

4 Βλ. τὰ κατ' αὐτοὺς κυρίως παρὰ Grisar ἐν Röm. Quastalschr. 1892 σ. 121 κέ. πρβλ. καὶ Wieland, ἔ. ἀ. σελ. 109 κέ. βλ. αὐτόθι καὶ εἰκ. 16 (τὴν μετ' ὀπῶν πλάκα τοῦ τάφου ἀποστόλου καὶ μάρτυρος).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

καὶ *ἀμφίθυρα*) γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πηγῶν ὅτι ὑπῆρχον ἤδη ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος οὐ μόνον διὰ ν' ἀποκρύπτωσι τὴν ἁγίαν Τράπεζαν ἀπὸ τῶν ὀμμάτων τῶν ἀμυήτων καὶ τῶν κατηχουμένων ἀλλὰ καὶ διὰ ν' ἀναδεικνύωσι τὸν μυστικὸν χαρακτῆρα τῆς Θ. Λειτουργίας, ἀνασυρόμενα εἰς ὡρισμένα αὐτῆς σημεῖα. Εἰς τὰς πηγὰς ὅμως ταύτας δὲν καθορίζονται ἐπακριβῶς καὶ τὰ μέρη ἔνθα ἀνηρτῶντο, καθ' ὅσον ἐν αὐταῖς ἄλλοτε μὲν φαίνεται νὰ γίνεται λόγος περὶ παραπετασμάτων τοῦ τέμπλου καὶ τῶν θυρῶν αὐτοῦ ἄλλοτε δὲ περὶ παραπετασμάτων τῆς ἁγίας Τραπέζης[1].

Αἱ μορφαὶ τοῦ τέμπλου καὶ τῶν κιβωρίων τῶν ἁγίων Τραπεζῶν τῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος τοῦ 5ου κυρίως αἰῶνος δύνανται νὰ ἐξηγήσωσι τὴν ἐν ταῖς πηγαῖς παρατηρουμένην ποικίλην ταύτην χρῆσιν τῶν καταπετασμάτων ἐν τῷ ἱερατείῳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην.

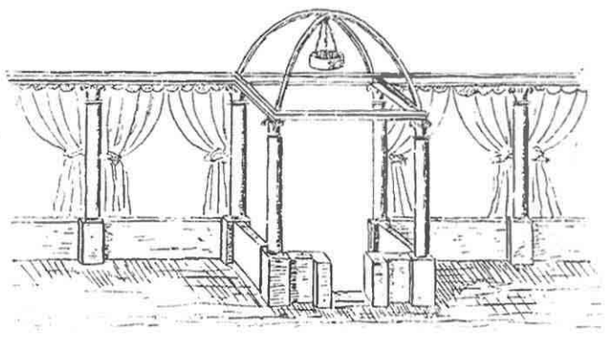

Εἰκ. 75. Ἀποκατάστασις προσόψεως τέμπλου παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ ἐν Aquileia τῆς Δαλματίας.

Οὕτως: ὅπου τὰ τέμπλα ἦσαν ἐν εἴδει χαμηλῶν κιγκλίδων τὰ καταπετάσματα εἶχον προφανῶς τὴν θέσιν των εἰς τὰ μεγαλοπρεπῆ κιβώρια τῶν ἁγίων Τραπεζῶν — τὸ μέγεθος ἑκάστης πλευρᾶς τῶν ὁποίων φθάνει, ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, συνήθως τὰ τρία μέτρα[1] — καλύπτοντα αὐτὰ ἢ ἀπὸ τὴν μίαν ὄψιν τὴν πρὸς τὸ ἐκκλησίασμα — *καταπέτασμα* — ὅπως βλέπομεν εἰς τὰ μωσαϊκὰ τοῦ θόλου τοῦ ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης ἢ ἀπὸ τὰ τέσσαρα μέρη — *καταπετάσματα, τετράβηλα* —[2]. Ὅπου τὸ τέμπλον πάλιν εἶχε μόνον τὴν εἴσοδον αὐτοῦ ὑψηλὴν (σχηματιζομένην δηλονότι διὰ δύο κιόνων καὶ τόξου ὅπως λ.χ. εἰς τὴν βασιλικὴν Α τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν) τὰ παραπετάσματα — *ἀμφίθυρα, παραπετάσματα* — ἠδύναντο ν' ἀναρτῶνται εἰς τὰ διάμεσα τῶν κιόνων τῆς εἰσόδου τοῦ ἁγίου βήματος, δεικνύοντα καταφανέστερον τὸ ἄβατον καὶ ἀπρόσιτον αὐτοῦ[3]. Ὅπου τέλος τὰ τέμπλα εἶχον ὑψηλὴν ὁλόκληρον τὴν πρόσοψιν τὰ καταπετάσματα ἢ βῆλα ἐτίθεντο εἰς τὰ διάστηλα αὐτῶν, συμφώνως πρὸς τὴν ἀπεικόνησιν τοῦ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ κιβωτιδίου ἐν Pola (βλ. ἀνωτέρω εἰκ. 171), ἥτις λαμβάνεται διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ τέμπλου τῆς βασιλικῆς τῆς Aquileia, τῆς ἱδρυμένης περὶ τὸ 400 καὶ ἣν παραθέτομεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα ***(εἰκ. 75)***[4], ὁπότε εἶναι πιθανὸν νὰ μὴ ὑπῆρχον παραπετάσματα εἰς τὸ κιβώριον. Λαμβανομένης ἐν τούτοις ὑπ' ὄψιν τῆς μεγάλης χρήσεως παραπετασμάτων κατὰ τὸν

1 Πρβλ. καὶ Braun, ἔ. ἀ. II σελ. 165 κέ.

2 Βλ. Συνέσιον Κυρήνης ἐν Migne P. G. 66, 1420 «εὐχὴ καὶ τράπεζα καὶ *καταπέτασμα* μυστικόν», Κύριλλον Ἀλεξανδρείας ἐν Migne P. G. 68, 848 «..... καὶ μὴν τοῖς πρεσβυτέροις πεπίστευται τὸ θυσιαστήριον καὶ τὰ ἔσω τοῦ *καταπετάσματος*», Θεόδωρητον Κύρου ἐν Migne P. G. 82, 988 «διεκοσμεῖτο δὲ καὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον βασιλικοῖς *καταπετάσμασι*», ὅπου πρόκειται προφανῶς περὶ παραπετασμάτων τοῦ κιβωρίου τῆς ἁγίας Τραπέζης.

3 Πρβλ. Χρυσόστομον ἐν 3ῃ ὁμιλίᾳ πρὸς Ἐφεσίους (Migne P. G. 62, 29) «ὅταν ἴδῃς ἀνελκόμενα τὰ *ἀμφίθυρα*, τότε νόμισον διαστέλλεσθαι τὸν οὐρανόν·» βλ. καὶ Γρηγόριον Ναζιανζηνὸν εἰς ἐπιτάφιον Μ. Βασιλείου (Migne P. G. 61, 313) «ἔσω τοῦ *παραπετάσματος* ἑαυτὸν ἐποιήσατο (ὁ βασιλεύς)». ἔνθα ἐννοοῦνται προφανῶς τὰ παραπετάσματα τοῦ τέμπλου.

4 Τὴν ἀποκατάστασιν ταύτην, τὴν ληφθεῖσαν ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ ἐνεργήσαντος κατὰ τὰ ἔτη 1914-15 τὰς ἀνασκαφὰς ἐν Aquileia τῆς Δαλματίας A. Gnirs μελέτης (ἐν Jahresh. d. österr. arch. Inst. XIX-XX, 1919, Beibl. σ. 198 εἰκ. 91) καὶ γενομένην ἐπὶ τῇ βάσει τῆς καὶ ὑφ' ἡμῶν ἀνωτέρω (ἐν σ. 138) παρατεθείσης λειψανοθήκης ἐν Pola, παραθέτομεν ἐνταῦθα ὡς συμβάλλουσαν καὶ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ τέμπλου τῆς βασιλικῆς Β τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν, ὅπερ εἶναι μέχρι τοῦδε καὶ τὸ καλύτερον διασωθὲν παράδειγμα (βλ. εἰκ. 53).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

5ον αἰῶνα εἰς θύρας, εἰς διάμεσα κιόνων ἐν ταῖς κιονοστοιχίαις (ἰδίᾳ εἰς τρίβηλα), εἰς ἄμβωνας καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν προσόψεων[1] ἠδύναντο συγχρόνως νὰ ὑπάρχωσι παραπετάσματα καὶ εἰς τὸ τέμπλον καὶ εἰς τὰ κιβώρια.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἑξῆς, ὁπότε ἐπεκράτησαν τὰ ὑψηλὰ τέμπλα, τὰ παραπετάσματα ἐξηκολούθησαν ν' ἀναρτῶνται εἰς τὰ διάστυλα αὐτῶν, τῆς ὡραίας πύλης κλειομένης δι' ἀμφιθύρων καὶ παραπετασμάτων[2]. Εἰκόνα τοῦ παραπετάσματος τοῦ τέμπλου νομίζομεν ὅτι παρέχει τὸ γνωστὸν ψηφιδωτὸν τῆς Ραβέννης *(εἰκ. 76)*, ὅπερ παριστᾷ τὸ ἀποφράσσον τὸ τέμπλον ἢ τὴν πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου πύλην παραπέτασμα. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ καταπέτασμα τοῦ κιβωρίου φαίνεται ὅτι κατηργήθη, μετατραπὲν εἰς κάλυμμα ἁπλούμενον ἄνωθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης· διετήρησε δὲ ἐπ' ἀρκετὸν τὴν ὀνομασίαν καταπέτασμα, ἥτις βραδύτερον ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ ὅρου «*πέπλον*» καὶ ἰδίᾳ διὰ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος «*ἀήρ*»[3]. Τοιοῦτον δὲ καταπέτασμα βυζαντινῶν χρόνων εἶναι πιθανώτατα καὶ ὁ ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν φυλασσόμενος καὶ λεγόμενος «ἐπιτάφιος τῆς Θεσσαλονίκης», ὁ ἔχων ἑκατέρωθεν τοῦ Χριστοῦ - Ἀμνοῦ τὰς σκηνὰς τῆς μεταλήψεως τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου[4].

Εἰκ. 76. Ψηφιδωτὸν τῆς βασιλικῆς τοῦ S. Apollinare in Classe τῆς Ραβέννης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΑΜΒΩΝΕΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐκ τῶν κοσμούντων τὸν κυρίως ναὸν μελῶν ἀναφέρομεν ἐνταῦθα μόνον τὸν ἄμβωνα[5].

Παλαιοχριστιανικοὶ ἄμβωνες ἐξ Ἑλλάδος γνωστοὶ μέχρι τοῦδε εἶναι: οἱ διασωθέντες ἐκ μονολίθου συμπαγοῦς μαρμάρου ἄμβωνες ἐκ Θεσσαλονίκης—ἐξ ὧν ὁ εἷς ἀκέραιος ἀπόκειται σήμερον ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Μηνᾶ τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ δευτέρου δὲ τμήματα μὲν

1 Πρβλ. Rodenwaldt, Cortinae, (ἐν Nachr. d. Gesell. d. Wissensch. z. Göttingen, 1925).

2 Ἐν Migne P. G. 98, 425, «ἡ τῶν θυρῶν κλεῖσις καὶ ἡ ὑπάνωθεν τούτων ἐξάπλωσις τοῦ καταπετάσματος».

3 Ἐν Migne ἔ. ἀ. 98, 425 «τὸ δὲ καταπέτασμα ἤγουν ὁ ἀήρ».

4 Πρβλ. Γ. Σωτηρίου, Ὁδηγὸν Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι, 1924 σ. 54 κέ. ἔνθα ἑρμηνεύεται ἡ χρῆσις τοῦ καταπετάσματος τούτου, ὅπερ εἶναι, καθόσον γνωρίζω, μοναδικὸν δεῖγμα καταπετάσματος—ἀέρος.

5 Πλὴν τοῦ ἄμβωνος ἄξια σημειώσεως εἶναι τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὰς ἑλληνικὰς βασιλικὰς βάθρα διὰ τὰ καθίσματα τῶν ἐκκλησιαζομένων, περὶ ὧν διελάβομεν ἀνωτέρω ἐν σελ. 119.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ Μουσείῳ Κωνσταντινουπόλεως ἡ δὲ ἀνευρεθεῖσα ἐσχάτως βάσις του ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης — καὶ ὁ ἐν τῷ μέσῳ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς ἐν Καλαμπάκᾳ ὑψούμενος μὲ δύο κλίμακας ἄμβων, ὁ προερχόμενος ὅμως ἐκ διασκευῆς γενομένης εἰς μεσαιωνικοὺς χρόνους[1].

Εἰς τὰ ἀνασκαφέντα ἤδη ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν αἱ βάσεις τῶν μαρμαρίνων αὐτῶν ἀμβώνων, ὡς καὶ τμήματα ἐκ τοῦ σώματος αὐτῶν, δι' ὧν δυνάμεθα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀσφαλῶς νὰ συμπεράνωμεν τὸ ὅλον αὐτῶν σχῆμα καὶ νὰ κατανοήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν ἣν ἔλαβον οὗτοι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ.

1. Θέσις. Ἡ θέσις τοῦ ἄμβωνος εἶναι πάντοτε εἰς τὸ κεντρικὸν κλίτος τοῦ ναοῦ, οὐχὶ ὅμως εἰς τὸν ἄξονα αὐτοῦ (εἰς τὸ κέντρον δηλ. τοῦ μέσου κλίτους), ὅπως συνήθως παρατηρεῖται τοῦτο εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Μ. Ἀσίας (βασιλικαί: Πριήνης, Μύρων, Μαριαμλὶκ Σελευκείας κ. ἄ.), ἀλλὰ δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ τοῦ ἄξονος τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, πλησιέστατα πρὸς τὰς κιγκλίδας τοῦ τέμπλου, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ συνέχωνται πρὸς αὐτάς, ὅπως εἰς τὴν Δύσιν (ὡς ἐν τῇ βασιλικῇ τοῦ S. Clemente Ρώμης) ἢ εἰς τὴν Παλαιστίνην (εἰς τὴν βασιλικὴν λ. χ. τοῦ ἁγίου Θεοδώρου εἰς Γέρασα)[2].

Οὕτως εἰς μὲν τὴν μεγάλην βασιλικὴν τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν (βλ. ἀνωτέρω Πίν. Β), τὴν ἐπισκοπικὴν ἐκκλησίαν τῶν Στόβων (εἰκ. 10)[3], τὸν ναὸν ἐν Παραμυθίᾳ τῆς Ἠπείρου (εἰκ. 36) καὶ τὴν βασιλικὴν Λαφνουσίων Λοκρίδος (εἰκ. 38) ὁ ἄμβων ἀνευρέθη κατὰ χώραν *δεξιὰ* τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, *ἀριστερὰ* δὲ εἰς τὰς βασιλικὰς τῆς Ὀλυμπίας (εἰκ. 5), Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου (εἰκ. 16), Ἁλιμοῦντος (εἰκ. 28) καὶ Κορίνθου (εἰκ. 30). Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι τινὲς τῶν ἀμβώνων τούτων δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τοποθετηθέντες εἰς τὰς θέσεις, ἃς κατέχουσι σήμερον, εἰς μεταγενεστέρους τῆς ἱδρύσεως τῶν ναῶν χρόνους — τὸν 6ον ἴσως αἰῶνα — (ὡς εἶναι οἱ ἄμβωνες τῶν βασιλικῶν: Λαφνουσίων, Ὀλυμπίας, Ἁλιμοῦντος, πιθανῶς δὲ καὶ Κορίνθου· βλέπε τὴν ἀνωτέρω περιγραφὴν αὐτῶν), ἡ ἀρχικὴ ὅμως εἰς τὰς λοιπὰς βασιλικὰς θέσις τοῦ ἄμβωνος μαρτυρεῖ τὴν ἐπικρατεστέραν εἰς τὰς ἑλληνικὰς βασιλικὰς θέσιν. Ἡ ἐν τῷ μέσῳ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς τῆς Καλαμπάκας ὕπαρξις τοῦ ἄμβωνος, ὡς προερχομένη ἐκ μεταγενεστέρας ἀναστυλώσεως δὲν δύναται νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, καθόσον δὲν γνωρίζομεν τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῇ ἀρχικῇ βασιλικῇ.

2. Ὕλη. Οἱ ἄμβωνες κατασκευάζονται ἐκ μονολίθου συμπαγοῦς μαρμάρου ἢ ἐκ πλακῶν, ἐνίοτε δὲ εἶναι κτιστοί· οἱ τελευταῖοι εἶναι πιθανώτατα καὶ μεταγενέστεροι (ὡς ἐν τῇ βασιλικῇ Ὀλυμπίας) ἢ ἀνήκουσιν εἰς εὐτελῆ ἐξοχικὰ ναΰδρια (ὡς ἐν τῇ βασιλικῇ Ἁλιμοῦντος παρὰ τὰς Ἀθήνας).

3. Σχήματα καὶ διακοσμήσεις τῶν ἀμβώνων. Τὸ σχῆμα τῶν ἀμβώνων τῶν ἑλληνικῶν βασιλικῶν εἶναι ὁμοιόμορφον, παρατηρεῖται δὲ ἐξέλιξις εἰς τὴν μορφὴν αὐτῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 5ου αἰῶνος. Τὴν ἁπλουστέραν μορφὴν ἄμβωνος παρουσιάζει ὁ νεωστὶ εὑρε-

1 Τοὺς ἄμβωνας τῆς Θεσσαλονίκης βλέπε ἐν Wulff, Altchr. u. byz. Kunst, ἔ. ἀ Ι σελ. 134 κέ, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ περὶ αὐτῶν βιβλιογραφία. Τὴν ἀνευρεθεῖσαν βάσιν τοῦ ἄμβωνος τοῦ ἁγίου Γεωργίου βλ. ἐν Bull. d. corr. hell. 1920 σ. 29, εἰκ. 13-14. Τὸν ἄμβωνα τέλος τῆς Καλαμπάκας βλ. ἐν Γ. Σωτηρίου, Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν, 1929 (λεπτομερῆ περιγραφὴν εἰς σ. 302 κέ. καὶ ἀπεικονίσεις αὐτοῦ αὐτόθι εἰς εἰκ. 5, 7 καὶ 17).

2 Βλ. J. W. Growfoort, ἐν Palestine Exploration Fund (Bull. of the British School of Arch. in Jerusalem), 1929 σ. 23 κέ.

3 Ἀποκατάστασιν τοῦ ἄμβωνος τούτου βλέπε ἐν Egger, Jahresh. d. österr. arch. Inst. 1928 (τὸν ἐν τέλει τῆς μελέτης Πίνακα).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

θεὶς ἄμβων τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ βασιλικῆς τῆς Ἀχειροποιήτου ***(εἰκ. 77)***[1]· οὗτος συνίσταται ὁλόκληρος ἐξ ἑνὸς μαρμαρίνου ὄγκου καὶ εἶναι κατεσκευασμένος εἰς σχῆμα ἡμικυκλίου, μεθ' οὗ συνέχεται καθ' ὅλον τὸ πλάτος κλῖμαξ ἐκ τεσσάρων βαθμίδων· ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας του διὰ γλυφῶν δηλοῦνται αἱ βάσεις καὶ τὰ ἁπλᾶ θωράκια, ὧν διεσώθησαν τὰ κάτω μέρη.

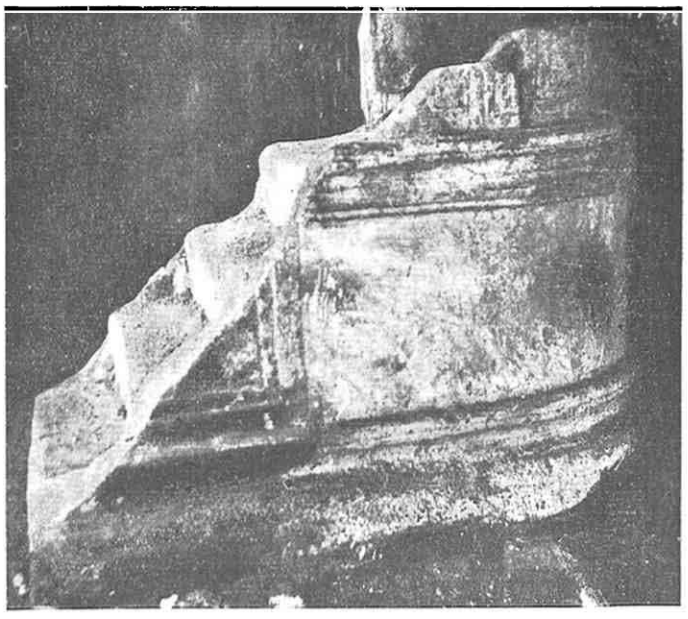

Εἰκ. 77. Ὁ ἀνευρεθεὶς ἄμβων ἐν τῇ βασιλικῇ τῆς Ἀχειροποιήτου Θεσσαλονίκης.

Τὸ αὐτὸ σχῆμα ἔχουσι καὶ οἱ ἀνωτέρω ὁμοίως ἐξ ἑνὸς συμπαγοῦς ὄγκου γνωστοὶ ἄμβωνες τῆς Θεσσαλονίκης· οὗτοι ἔχουσιν ὅμως πλουσιωτέραν τὴν διακόσμησιν· εἰς τὸ κάτω αὐτῶν μέρος ὑπάρχει σειρὰ ἀβαθῶν κογχῶν, ὁ χαρακτηριστικὸς δηλονότι διάκοσμος δι' ἄμβωνας τοῦ 5ου αἰῶνος, ὅστις ἄλλοτε μὲν εἶναι ἁπλούστερος (ὡς τοῦ ἁγίου Μηνᾶ) καὶ ἄλλοτε πλουσιώτερος, ὡς παρατηροῦμεν εἰς τὰ τεμάχια τοῦ ἄμβωνος τοῦ ἁγίου Γεωργίου τὰ ἀποκείμενα ἐν τῷ Μουσείῳ Κωνσταντινουπόλεως καὶ εἰς τὸν ἄμβωνα τῆς μεγάλης βασιλικῆς τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν, τὸν συνιστάμενον ὅμως ἐξ ἰδιαιτέρων πλακῶν (βλέπε τὴν λεπτομερῆ αὐτοῦ περιγραφὴν ἀνωτέρω σελ. 87 κέ. εἰκ. 107-126 καὶ τὴν ἐν Πίν. Δ΄. ἀποκατάστασιν).

Εἰς τοὺς δύο μάλιστα τελευταίους ἄμβωνας βλέπομεν καὶ μεγαλυτέραν ἐξέλιξιν εἰς τὸ σχῆμα· εἰς τούτους ὑπάρχουσι δύο κλίμακες δι' ἄνοδον καὶ κάθοδον, αἵτινες συμπτύσσονται λίαν προσφυῶς ἐν ἡμικυκλίῳ δι' οἰκονομίαν χώρου· ὅμοιοι ἄμβωνες δὲν παρετηρήθησαν μέχρι τοῦδε.

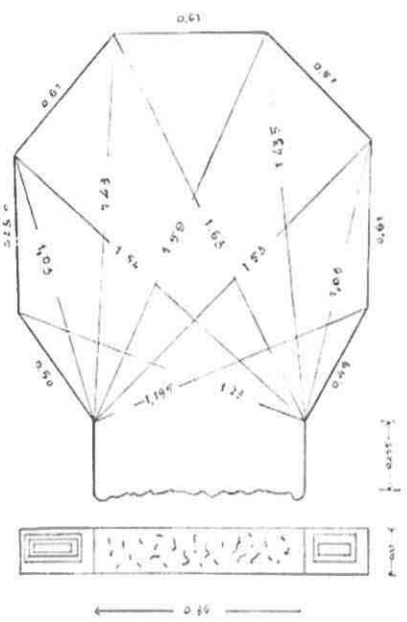

Εἰκ. 78. Κάτοψις τῆς βάσεως ἄμβωνος τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης.

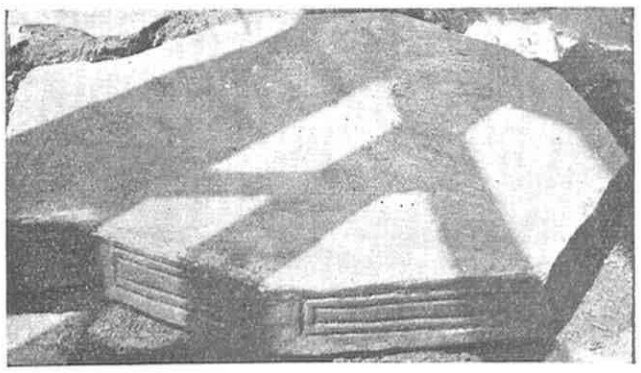

Εἰκ. 79. Ἡ βάσις ἄμβωνος τῆς βασιλικῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης.

Εἰς τὰς βασιλικὰς ὅμως τῆς Ἑλλάδος ἔχομεν καὶ ἕτερα σχήματα ἀμβώνων. Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἀνεύρομεν ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ δαπέδου βάσιν

1 Ἀνευρέθη εἰς ἀνασκαφὰς ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Α. Ξυγγοπούλου, εἰς ὃν ὀφείλεται καὶ παρατιθεμένη εἰκών.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ἄμβωνος *(εἰκ. 78-79)* ὡς καὶ τμήματα τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἤτοι μαρμαρίνας πλάκας, προερχομένας ἐκ τῶν θωρακίων τῆς κλίμακος καὶ χρησιμοποιηθείσας ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τὸ νεώτερον δάπεδον. Τὸ σχῆμα τοῦ ἄμβωνος τούτου εἶναι ὀκτάπλευρον, συνεχόμενον κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν μὲ προεξοχὴν ἀκρωτηριασθεῖσαν, ἥτις ἦτο ἡ βάσις τῆς κλίμακος. Τὸ σῶμα τοῦ ἄμβωνος δὲν θὰ ἦτο ὁλόκληρον μονόλιθον ἀλλ' ἐκ πλακῶν (τοὐλάχιστον τὰ ἑκατέρωθεν τῆς κλίμακος θωράκια ἐσχηματίζοντο ἐξ ἰδιαιτέρων πλακῶν).

Ὁμοίως πολυγωνικὸν σχῆμα ἔχει καὶ ὁ ἄμβων τῆς βασιλικῆς τῆς Ἱεριήνης[1], τοῦ ὁποίου διεσώθη σχεδὸν ἀκεραία ἡ μονόλιθος κλῖμαξ καὶ ἡ ὀκτάπλευρος βάσις, ὡς καὶ ὁ ἀρχαιότερος πάντων ἄμβων τῆς βασιλικῆς τῶν πέντε Μαρτύρων ἐν Salona (4ου-5ου αἰῶνος) κατεσκευασμένος ἐκ πλακῶν[2].

Ἀπὸ τοῦ 6ου αἰῶνος, φαίνεται, ὅτι ἐπεκράτησεν ἡ μορφὴ τοῦ ἄμβωνος τῆς ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως, τὸ γνωστὸν δηλονότι σχῆμα τῶν ἀμβώνων, οἵτινες ἔχουσι τὸ κύριον σῶμα περίπου κυκλικόν, ἑκατέρωθεν δὲ εὐθείας προεξοχὰς διὰ τὴν προσαρμογὴν τῶν δύο κλιμάκων πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμάς. Τὸ σῶμα τῶν ἀμβώνων τούτων ἔχει τὸ κάτω μέρος ἄλλοτε συμπαγὲς καὶ ἄλλοτε στηριζόμενον ἐπὶ κιονίσκων (ὡς εἶναι οἱ ἄμβωνες: Ραβέννης, Murano, ἁγίου Νικολάου Μύρων τῆς Λυκίας, Νικαίας, Καλαμπάκας κ. ἄλλ.).

1 Βλ. ἐν Wiegand, Priene, Berlin, 1904, εἰκ. 588.

2 Βλ. Dygve, Recherches à Salone, ἔ. ἀ. εἰκ. 80.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Διὰ τῆς ἀνωτέρω συνολικῆς ἐξετάσεως τῶν μέχρι σήμερον γενομένων γνωστῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τὰ κύρια αὐτῶν σημεῖα, ἣν ἐπεχειρήσαμεν ἐνταῦθα ὡς ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν μελέτῃ ἐκθέσεως τῶν ἀνασκαφῶν τῶν χριστιανικῶν Θηβῶν τῆς Θεσσαλίας, νομίζομεν, ὅτι παρέχομεν ἰδέαν τινὰ τῆς παλαιοχριστιανικῆς τέχνης τῆς Ἑλλάδος, ἥτις παρέμεινεν ἄγνωστος μέχρι τοῦδε.

Ἡ ἐξέτασις τῶν μνημείων τούτων περιωρίσθη ἐνταῦθα μόνον εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν, ἤτοι εἰς τὴν κατάταξιν τῶν ἑλληνικῶν βασιλικῶν ἀπὸ ἀπόψεως τύπων καὶ εἰς τὴν διάταξιν καὶ τὴν μορφὴν τῶν μερῶν αὐτῶν, ἰδιαίτατα δὲ τοῦ ἱεροῦ βήματος τῶν παλαιῶν ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν.

Τὸ σπουδαῖον σημεῖον τῆς διακοσμητικῆς γλυπτικῆς τῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν δὲν ἐξητάσαμεν ἐνταῦθα· ὡς δεῖγμα μόνον τῆς ἀξιολόγου ταύτης διακοσμητικῆς γλυπτικῆς τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν περιοριζόμεθα νὰ ἐπιδείξωμεν τὸν πλούσιον γλυπτικὸν διάκοσμον τῶν δύο χριστιανικῶν βασιλικῶν τῶν θεσσαλικῶν Θηβῶν, τὴν περιγραφὴν καὶ ἑρμηνείαν τοῦ ὁποίου ἐπεχειρήσαμεν εἰς τὴν πρώτην ἡμῶν μελέτην.

Ἐπίσης δὲν ἐξετάζομεν ἐνταῦθα καὶ τὸ ἕτερον σπουδαῖον σημεῖον τῆς διακοσμήσεως τῶν δαπέδων τῶν ναῶν δι' ἀξιολόγων μαρμαροθετημάτων, ἰδιαίτατα δὲ διὰ ψηφιδωτῶν, ἅτινα δύνανται καὶ τὸν ἕτερον κλάδον — τὴν παλαιοχριστιανικὴν ζωγραφικὴν ἐν Ἑλλάδι — κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον νὰ διαφωτίσωσι. Λείγματα μόνον καὶ ἐκ τῶν διακοσμήσεων τούτων παρεθέσαμεν ἀνωτέρω.

Ἐλπίζοντες νὰ προβῶμεν εἰς δευτέραν δημοσίευσιν τοῦ συνόλου τοῦ ὑλικοῦ τούτου, ὅταν, ὡς εἴπομεν καὶ ἐν ἀρχῇ, ἡ ἐξέτασις τῶν ὁλονὲν ἐρχομένων εἰς φῶς ἀξιολόγων παλαιοχριστιανικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος συμπληρωθῇ, ἐκθέτομεν ἐνταῦθα τὰ ἐκ τῆς ἀνωτέρω γενικῆς ἐξετάσεως αὐτῶν δυνάμενα νὰ ἐξαχθῶσι συμπεράσματα:

1. Αἱ παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος ὡς πρὸς τὴν καθόλου ἀρχιτεκτονικήν των (καθὼς καὶ ὡς πρὸς τὸν γλυπτικόν των διάκοσμον) διατηροῦσι μέχρι τοῦ 6ου αἰῶνος καθαρώτερον ἄλλων χωρῶν τὰς *ἑλληνικὰς μορφάς*, τοὺς χαρακτῆρας δηλονότι τῆς πρώτης ἐποχῆς (ἐξέχουσαν ἡμικυκλικὴν ἁψῖδα, ὑπερῷα, αἴθρια, πρόπυλα) καὶ μόνον εἰς τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνους ἀπομακρύνονται βαθμηδὸν τῶν ἀρχαίων τύπων.

2. Ἡ ἠπειρωτικὴ Ἑλλὰς καὶ αἱ ἑλληνικαὶ νῆσοι ἀνέπτυξαν — ἐντὸς τοῦ πλαισίου πάντοτε τῆς παλαιοχριστιανικῆς τέχνης — ἀξιόλογον *ἰδιαίαν τέχνην* ἔχουσαν εἰς ἱκανὰ σημεῖα *ἰδίους χαρακτῆρας* (τοὺς ἀδιαιρέτους νάρθηκας, τὰ τρίστοα αἴθρια, τὴν τοιχοδομίαν κ. ἄ.).

Τὰς βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος συνδέουσι βεβαίως πολλαὶ ὁμοιότητες πρὸς τὰς συγχρόνως ἀνεγερθείσας ἑλληνιστικὰς βασιλικὰς τῆς Αἰγύπτου, Παλαιστίνης καὶ Ἰταλίας, τὴν μεγαλυτέραν ἐν τούτοις συγγένειαν ἔχουσιν αὗται πρὸς τὰς βασιλικὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας, πολλὰ ἐκ τῶν σῳζομένων εἰσέτι παλαιοχριστιανικῶν κέντρων τῆς ὁποίας παρέχουσιν ἀκόμη εὐρὺ στάδιον ἐρεύνης.

Αἱ μεταξὺ τῶν ἑλλαδικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν μικρασιατικῶν βασιλικῶν διαφοραὶ εἶναι ἐλάχισται καὶ δεικνύουσιν εἰς ἡμᾶς τὴν στενὴν ὁμογένειαν τῶν χωρῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχήν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ἡ συγγένεια αὕτη τῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, Κωνσταντινουπόλεως καὶ Μικρᾶς Ἀσίας κατὰ τὴν πρώτην ἐποχὴν δὲν εἶναι βεβαίως νέον τι διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἀλλ' ἤδη διὰ τοῦ νέου τούτου κατὰ τὸ πλεῖστον ὑλικοῦ αἱ σχέσεις αὗται καθίστανται ἐναργέστεραι, ἡ δὲ ἐξέλιξις τῶν τύπων ἀμοιβαίως συμπληροῦται.

3. Αἱ ἑλληνικαὶ βασιλικαὶ εἶναι ἀξιολογωτάτη συμβολὴ καὶ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς *διαμορφώσεως τοῦ ἱεροῦ βήματος*, ἥτις συνεβάδισε πάντοτε πρὸς τὴν βαθμιαίαν διαμόρφωσιν τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Θείας Λειτουργίας.

Ἂν καὶ συγκρίσεις τῶν ἱερατείων τῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἕτερα σύγχρονα μνημεῖα ἄλλων τόπων εἶναι σήμερον δύσκολος, καθόσον δὲν ἔχουσιν εἰσέτι καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης πολλὰ τῶν παλαιοχριστιανικῶν μνημείων ἐρευνηθῆ, δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ παρατηρουμένη ποικιλία εἰς τὴν μορφὴν τοῦ ἱερατείου τῶν ἑλληνικῶν βασιλικῶν θὰ συντελέσῃ μεγάλως εἰς τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τῆς κατὰ τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα γενομένης διαμορφώσεως τῆς χριστιανικῆς λατρείας, ὡς καὶ τῆς ἀποκρυσταλλώσεως αὐτῆς κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα, ὁπότε πράγματι παρατηρεῖται ὅτι ἄρχεται νὰ ἐπικρατῇ ἡ ὁμοιομορφία εἰς τὰ μέρη τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ.

Αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι πρέπει τοῦ λοιποῦ νὰ συμπεριληφθῶσι μεταξὺ τῶν ἀκμαζουσῶν ἐπαρχιῶν τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς καὶ δύναται ἡ τέχνη των νὰ τεθῇ παραλλήλως πρὸς τὴν τέχνην τὴν ἀναπτυχθεῖσαν ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ Κράτους. Αἱ χριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος, αἱ πλεῖσται τῶν ὁποίων εἶναι ἐπιβλητικὰ κτίσματα, πλουσιώτατα διακεκοσμημένα καὶ δι' ἔργων γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς, ὡς δεικνύουσι τὰ γλυπτικά των λείψανα καὶ τὰ ψηφιδωτά των δάπεδα, περιβαλλόμεναι συνήθως καὶ ὑπὸ πολλῶν προσκτισμάτων (βαπτιστηρίων, σκευοφυλακίων, κατηχουμενείων, λουτρῶν κ. ἄ.) εἶναι μαρτύρια τῆς μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καλλιτεχνικῆς ἀκμῆς καὶ τῆς σημασίας καὶ τῆς δράσεως τῆς μεγάλης ἀποστολικῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ἀγχίαλος (Νέα) 1 κἑ, 12, 13, 14, 17, 52, 69, 166, 176, 181 (βλέπε καὶ Θῆβαι θεσσαλικαί).
Ἀδριανούπολις 174.
Ἀθῆναι 22, 162, 165, 167, *168* κἑ, 170, 197, *208* κἑ, 217, 218, 220, 223, 232, 233, 234, 236, 239, 243.
Αἴγινα 162, 166, *194, 221,* 225, 228, 230, 231.
Αἴγυπτος 54, 81, 161, 167, 170, 197, 205, 209, 212, 214, 216, 226.
Ἄκετσι 1 κἑ, 15 (βλ. καὶ Θῆβαι Φθιώτιδες).
Ἀλγέριον 217, 235.
Ἁλιμοῦς 165, 176, *195,* 215, *230,* 234, 237, 244.
Ἁλμυρὸς 5 (σημ. 2), 9.
Ἅλως 2.
Ἀντιόχεια 72, 228.
Ἄργος 162, 165, 167.
Ἀργαλα (Λέσβου) 176, *190,* 218, 219, 228.
Ἀργαλαστὴ (Πηλίου) 166 (βλ. καὶ Λάϊ).
Ἀρκασία (βλ. Κάρπαθος)
Ἀττικὴ 184, 185, 233, 236.
Ἀφεντέλλη Λέσβου) 176, *189* κἑ, 214, 217, 220, 225, 228, 231.
Ἀφρικὴ (βόρειος) 41 (σημ. 1), 51, 205, 220, 227 (σημ. 2), 230.

Becançon 235.
Βελεγεζητία 8 κἑ.
Βέροια 162.
Βιέννη 235.
Βόλου (Μουσεῖον) 52 (σημ. 1), 143, 148, 182.
Βουθρωτὸν 162, 166.

Γάζα (Παλαιστίνης) 223.
Γεράκι (Λακωνίας) 165, 167.
Γέρασα (Παλαιστίνης) 16, 41, 51, 244.
Γλυφάδα (παρὰ τὰς Ἀθήνας) 165, 176, *186,* 225, 228, 230, 232.
Γόμφοι 8.
Γόρτυς ἢ Γορτύνη (Κρήτης) 28, 162, 163.
Grado 39, 214, 228.

Δαλματία 77, 170, 224, 242.
Δαφνούσια (Λοκρίδος) 124, 165, 197, *207* κἑ., 220, 223, *227* κἑ., *236,* 247.
Δελφοὶ 57, 165.
Δημητριὰς (Θεσσαλίας) 3, 6, 8, 166, 176, *181* κἑ., 215, 217, 220.
Δῖον (Μακεδονίας) 57, 166, 174, *180* κἑ., 215.
Δωδώνη 164, 166, 197, 198, *203* κἑ, 210, 231.

Ἐλάτεια 162.
Ἐλευσὶς 164, 165, 176, *183* κἑ., 214, 217, *219,* 234.
Ἐπίδαυρος 164, 165, 197, *198* κἑ., 201, 203, 209, 210, 217, 218, 219, 220, 223, 228.
Ἐρεσσὸς (Λέσβου) 176, *188* κἑ., 214, 217, 220.
Εὔβοια (βλ. Λίμνη, Χαλκίς).
Ἔφεσος 6, 37, 51, 55, 70, 77, 84, 102, 133, 203, 219, 225, 226, 227, *234* κἑ., 239, 241.

Θάσος 162, 166, 197, *210* κἑ., 223, 230.
Θεοτόκου (θέσις Πηλίου) 166, 176, *182* κἑ., 215, 219, 220, 234.
Θεσσαλονίκη 8, 9, 51, 65, 66, 67, 77, 82, 87, 91, 96, 134, 162, 166, 174, *176* ἑκ., *177* κἑ., 197, 209, *211* κἑ., 214, 215, 216, 217, 219, 222, 228, 229, 235, *238,* 242, *243* κἑ., *245* κἑ.
Θῆβαι (βοιωτικαὶ) 162.
Θῆβαι (θεσσαλικαὶ) 4, *6* κἑ., 8, *13* κἑ., 17, 45, 162, 166, 167, 173, 176, 181, 203, 207, 217, 218, 219, 220, 222, 223, *224, 227,* 229, 231, 234, 235, 236, 237, 242.
Θῆβαι (Φθιώτιδες) 2 κἑ., 5, 14.
Θήρα 162, 166.

Ἰάλυσος (Ρόδου) 167.
Ἰλλυρικὸν 162.
Ἰταλία (βλ. Ρώμη, Ραβέννα)

Καλαβρία 210.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Καλαμπάκα (Θεσσαλίας) 238, 244, 246.
Καλύβια Κουβαρᾶ, 165, 176, *185* κέ.
Καλὰτ-Σεμὰν 187, 214, 216 (βλ. καὶ Συρία)
Καραμπὰς 2, 14, 83.
Κάρπαθος 166, 176, 220.
Κάρυστος 162.
Κέρκυρα 162, 166, 176, *187* κέ., *217*, 218, 220.
Κεφαλληνία (βλ Σάμη).
Κεγχρεαὶ 162.
Κέως 166, 168.
Κιλικία 177, 198.
Κόρινθος 54, 59, 102, 162, 165, *197* κέ, 204, 214, 221, 234, 239, 244.
Κορώνεια 162.
Κρήτη 162, 193 (βλ. καὶ Γόρτυς, Λεβήν).
Κύζικος 109.
Κύθηρα 166, 167.
Κωνσταντινούπολις 6, 26, 54, 55, 57, 59, 63, 66, 71, 74, 75, 76, 77, 82, 97, 108, 109, 123, 164, 216, 221, 225, 227, 228, 237, 239, 245.
Κῶς 162, 166, 168, 220.

Λαΐ (Πηλίου) 166, 176, *182*, 194.
Λακεδαίμων 162.
Λάρισσα 6, 7, 8, 162.
Λεβὴν (Κρήτης) 162, 176, *193*, 214, 217.
Λέσβος, 162, 166, 188 κέ, 214, 217, 220 (βλ. καὶ Ἄργαλα, Ἀφεντέλλη, Ἐρεσσός).
Λῆμνος 162, 166, *193* κέ.
Λίμνη (Εὐβοίας) 165, 220.
Λοκρὶς βλ. Δαφνούσια.

Μαγνησία 3.
Μαντίνεια, 165, 167.
Μεγάλη βελανιδιὰ (λατομεῖον Θεσσαλίας) 52, 75.
Μεγαλόπολις 162.
Μέγαρα 162.
Μεσσήνη 162.
Mettlach 235.
Μῆλος 162, 166, 167, 220.
Μιαφαρκὶν (Μεσοποταμίας) 72.
Μιλήνα (Πηλίου) 220.
Μίλητος 184, 199, 214, 219, 228.
Μικρὰ Ἀσία 41, 51, 66, 77, 117, 167, 197, 214, 218, 220, 244, 246.
Μιλᾶνον 174.
Μιριαμλὶκ (Σελευκείας) 244.
Μπρομύρι (Πηλίου) 166 βλ. καὶ Θεοτόκου.
Μῦρα (βλ. Μ. Ἀσία).
Μυστρᾶς 74, 225.
Murano 246.

Ναύπακτος 162.
Νεμέα 165, 167.
Νεοπάτραι 8 (σημ. 1).
Νίκαια 6, 67, 77, 178, 246.
Νικομήδεια, 109, 143.
Νικόπολις 5 (σημ. 1), 45, 119, 123, 124, 162, 163, 166, 197, *201* κέ. *206* κέ., 214, 217, 218, 220, *224* κέ., *227*, 228, *229*, 231, 235.

Ὀλυμπία 27, 28, 82, 119, 164, 165, *172* κέ. 228, 244.
Ὄλυμπος (Λαυρεωτικὸς Ἀττικῆς) 28, 54, 124, 165, *184* κέ., 220, 228, 230, 231, 244.
Ὀποῦς 162.

Παλαιόπολις (Κερκύρας) βλ. Κέρκυρα.
Παλαιόπολις (Κυθήρων) βλ. Κύθηρα.
Παλαιστίνη 26, 41, 51, 167, 197, 218, 224.
Παραμυθία 166, 197, *204* κέ., 214, 215, 244.
Πάρος, 41, 133, 170, 219, 225, 228, 238.
Πάτμος 162.
Πάτραι 162.
Πελασγιῶτις 14.
Πέλλα 162.
Πέργαμος 184, 219.
Πέργη (Παμφυλίας) 209.
Πλαταιαὶ 162.
Pola 128, 138, 242.
Πριήνη (βλ. Μ. Ἀσία)
Πόρτα Παναγιὰ (Θεσσσαλίας) 225.
Προκόννησος 9, 52, 76.
Πύδνα 162.
Πύρασος 1, 2, 3, 4, 5, 8, 11, 13, 111, 139.

Ραβέννα 45, 54, 55, 62, 72, 77, 78, 81, 82, 231, 243.
Ρόδος 162, 163, 166.
Ρώμη 26, 28, 37, 39, 41, 49, 63, 72, 77, 182, 197, 218, 223, 228, 241, 244, 246.

Sabratha (Τριπολίτιδος) 170, 230 (σημ. 2).
Salona 41, 47, 72, 77, 82, 128, 170, 214, 228, 233, 235, 246.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Σαγαλασσὸς 205, 209.
Σαμαρίνα (Μεσσηνίας) 225.
Σάμη (Κεφαλληνίας) 162, 166, 167.
Σαμοθράκη 162.
Σάμος 162, 166, 168, 214.
Σεργιούπολις (Μεσοποταμίας) 174.
Σίκυνος 168.
Σινᾶ 187, 214.
Σκάρφια 162.
Σκόπια 162.
Σμύρνη 45, 184, 206, 219.
Σπαλάτον 57.
Στόβοι 26, 28, 51, 55, 66, 67, 71, 72, 81, 124, 162, 166, 174, *178* κέ, 215, 220, 222, 228, 230, 244.
Συρία 39, 41, 47, 51, 72, 81, 82, 167, 172, 214, 215, 216, 217, 220.

Τανάγρα 162.
Tebessa 38 (σημ. 1) 51 (βλ. καὶ Ἀφρικὴ βόρειος).
Τεγέα 162, 165, 167.
Τσάγεζι (Θεσσαλίας) 54, 59, 74.
Torcello 228.
Τούμπα (βλ. Θεσσαλονίκη).
Τρίκκαλα (Τρίκκη) 8, 162, 166.
Τύρος (Φοινίκης) 41.
Τσιγκέλι (Θεσσαλίας) 5, 9.

Ὑπάτη 165, *186* κέ, 214, 217, 218.
Ὑψηλομέτωπον (Λέσβου) 176, *190* κέ, 218, 230.

Φανὰ (βλ. Χίος).
Φάρσαλα 8, 143.
Φθιώτιδες Θῆβαι (βλ. Θῆβαι).
Φθιῶτις 14.
Φίλιπποι 162, 163, 174.
Φιλιππούπολις 174.

Χαλκὶς 54, 134, 162, 165, 167.
Χερσόνησος (Καυκάσου) 226.
Χερσόνησος (Κρήτης) 166.
Χίος 162, 166, 176, *191* κέ., 214, 220, 232, 239.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΠΙΝΑΞ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

(ὀνόματα: μερῶν τῶν ναῶν, ἀρχιτεκτονικῶν και διακοσμητικῶν μελῶν, θεμάτων κ.ἄ. — ὅροι λειτουργικοί)

Ἀγαλμάτια (χριστιανικὰ) 99 κἑ.
Αἴθριον 36 κἑ. 55, 113 κἑ, 199, 207, *217* κἑ.
Ἀὴρ (βλ. βῆλα).
Ἀκάνθου (μορφαὶ) 53 κἑ, 59, 62 κἑ, 67 κἑ, 80, 90, 172.
Ἄμβωνες 28, *87* κἑ, 96, 173, 177, 179, 185, 195, 205, 208, 210, 237, *243* κἑ.
Ἀμνὸς 99, 100, 223.
Ἀμφίθυρα (βλ. βῆλα).
Ἀνθέμιον 71, 72, 73, 82, 86, 90.
Ἀποδυτήριον (βλ. βαπτιστήρια).
Ἀστράγαλος 62, 63, 74, 75, 87, 93, 95, 98.
Αὔλειος οἶκος (βλ. βαπτιστήρια).
Ἀψῖδες 37, 45, 46, 66, *119* κἑ, 173, 191, *214* κἑ.

Βάθρα (κτιστὰ διὰ καθίσματα) *119*, 243 (σημ. 5).
Βάπτισμα 44.
Βαπτιστήρια 41 κἑ, 128 κἑ., 178, 180, 184, 199, 207, *218* κἑ.
Βάσεις κιόνων 28, 118, *215* κἑ.
Βάσεις τραπεζῶν 101.
Βῆλα 33, 43, 225, *241* κἑ.
Βῆμα (ἱερὸν) 24, 26 κἑ, 28, 119, 121, 170, 182, 183, 189, 207, *221* κἑ.

Γαζοφυλάκιον 41 (σημ. 1).
Γεῖσα 70 κἑ, 73 κἑ, 137 κἑ.
Γυναικωνίτης (βλ. Ὑπερῷα).

Δαπέδων (βασιλικῶν εἴδη) 26, 32, 34, 37, 46, 50, 113, 119, 122, 128, 132, 190, 196, 201, 203, 208, *219* κἑ.
Δάφνη (διακοσμ. θέμα) 59, 84, 134, 136.
Διακονικὸν 41, 47, 125 (βλ. καὶ σκευοφυλάκια).
Διαστάσεις (βασιλικῶν) 214, 215.
Διαταγαὶ (ἀποστολικαὶ) βλ. Κανόνες.
Δελφῖνες (διακοσμ. θέμα) 86.

Ἐγκαίνιον 26, 125 κἑ., 178, 185, *236* κἑ.,
Ἐγκάρσιον (κλίτος) *196* κἑ., 199, 203 κἑ., 206 κἑ., 221.
Ἕδραι (πρεσβυτέρων) 123, 177, 179, 190, 201, *227* κἑ. (βλ. καὶ θρόνοι δεύτεροι).
Εἰκονοστάσιον 169, 225.
Εἴσοδοι (λειτουργ. ὅρος) 114, *221*, 225.
Ἕλικες (διακ. θέμα) 53, 54, 66, 67, 72.
Ἐπιγραφαὶ 3, 4, 5, 6 κἑ., 12, 15, *17*, 34, 36, 45, 78, 116, 117, 118, 126, *139* κἑ., 187 κἑ., 223.
Ἐπιδρομαὶ (σλαβικαὶ) 7 κἑ., 164.
Ἐπιθήματα 28, 34, 36, 55, 59, 62, 63, 65 κἑ., 67, 134 κἑ.
Ἐπίκρανα 29, 55, 57, 63, 66.
Ἐπιστύλια (εὐθέα) 169, 170.
Ἑστίαι 44, 130 κἑ.
Ἐσώτερος οἶκος (βλ. βαπτιστήρια).

Θρόνος (ἐπισκόπου) 26, 44, 121, *124*, *227* κἑ., *229*.
Θρόνοι (δεύτεροι) 123, *227*, 229 (βλ. καὶ ἕδραι πρεσβυτέρων).
Θωράκια 26, 28, 37, *76* κἑ., 115, 116, 122, 123, 133, 136 κἑ.
Θωράκια (ἀμβώνων) 85, 90 κἑ., 93, 246.

Ἱερατεῖον (βλ. βῆμα ἱερόν).

Καθέδρα (βλ. θρόνος ἐπισκόπου).
Κάλαμος (λειτ. ὅρος) 125.
Καλὸς Ποιμὴν 72, 99.
Κανδῆλαι (ὑάλιναι) 105, 106.
Κανόνες (ἐκκλησιαστικοὶ) 124, 220, 226 (σημ. 1).
Κατάθεσις (βλ. ἐγκαίνιον).
Καταπετάσματα (βλ. βῆλα).
Κατηχούμενα 130.
Κέραμοι 105.
Κιβώριον 24, 126, 190, 237 κἑ.
Κίονες 28, 36, 59, 67, 118, 128, *215* κἑ.
Κιονίσκοι (ἁγίας Τραπέζης) 24, 26, 125, *230* κἑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Κιονίσκοι (παραθύρων) 29 κέ, 66 κέ.
Κιονόκρανα (θεοδοσιανὰ) 28, 54, 58 κέ, 68, 69, 95, 98, 134.
Κιονόκρανα (ἰωνίζοντα) 31, 40, *64* κέ., 68, *133* κέ.
Κιονόκρανα (κορινθιάζοντα) 36, *53* κέ, 57, 63, 67, 133, 134, 187.
Κιονόκρανα (μετὰ λεοντοκεφαλῶν, ζῴων κλπ.) 34, 60 κέ.
Κισσὸς (διακ. θέμα) 57, 59, 77, 78.
Κιστέρναι 37, 45, 115.
Κληματὶς (διακ. θέμα) 64, 65, 78, 223.
Κλίμακες (ἄμβωνος) *87* κέ., *245* κέ.
Κλιμακοστάσιον 45 (βλ. καὶ ὑπερῷα).
Κλίτη (βασιλικῶν) *215*.
Κόγχαι (ἀμβώνων) 91 κέ, 99, 245.
Κόγχαι (βαπτιστηρίων) 44.
Κρύπτη (βλ. Μαρτύρια).
Κυμάτια (διακ. θέμα) 67, 71, 72, 95, 133.

Λατομεῖα 52.
Λουτρὰ 49 κέ.
Λύχνοι 103 κέ.

Μαίανδρος (διακ. θέμα) 82, 84 κέ.
Μαρμαροθετήματα 27, 33, 34, 44, 119 κέ. (βλ. καὶ δάπεδα).
Μαρτύρια (τάφοι μαρτύρων) 102, 124 (σημ. 1), 179, 192, 198, 209, 212, 215, 228, 235, *239* κέ.
Μονογράμματα 32, 66, 77, 80, 84, 103, 107, 109, 116 κέ. 136.
Μυστικὴ (λατρεία) 124, *221*.

Νάρθηκες 33 κέ., 117, *216* κέ.
Νομίσματα 107 κέ.

Ὀδόντες (δια. θέμα) 72 κέ.
Οἰκήματα (βλ. Προσκτίσματα).
Ὅρόσημον 12.
Οὐρανὸς (ἀμβώνων - κιβωρίων) 95 κέ., 98, *237*.
Ὀχετοὶ 37, 115, 129, 130.

Παράθυρα 28 κέ. *216*.
Παραπετάσματα (βλ. βῆλα).
Παραστάδες (μαρμάριναι) 55 κέ.
Παστοφόρια 125, *220* κέ., 225.
Πέπλον (βλ. βῆλα).
Περιθυρώματα 83 κέ.
Πεσσίσκοι 26, 70, 100, 113, 127 κέ., 203.
Πεσσοὶ 198, 204, 205, 208, 211, 215.
Πήλινα 103 κέ.
Πρεσβυτέριον (βλ. βῆμα ἱερόν).
Πρόθεσις 125, 225 (βλ. καὶ βῆμα ἱερόν).
Πρόπυλα 39 κέ., 67, 114 κέ., *218*.
Προσκτίσματα 40 κέ., 128 κέ., *218* κέ.
Πτηνὰ (διακ. θέμα) 79, 80, 83, 84, 103, 153, 223.
Πύλαι 13, 28, 36, 83 κέ., 114, *216*, 223.
Πύργοι 13, 47, 217.

Σαρκοφάγοι 4, 15 κέ., 28, 72, 78, 142 κέ.
Σκευοφυλάκια 45 κέ., 104, 130 (βλ. καὶ προσκτίσματα).
Σολέα 26 κέ., 126 κέ., *226*.
Στάμνοι 40, 105.
Στέγασις 37, 49, *216*.
Στέφανος (διακ. θέμα) 78, 134, 135.
Στυλοβάται 28, 34, 39, 76, 118, 173, 174, 177.
Σύνθρονον 26, 123 κέ., 170, 189, *206* κέ. (βλ. καὶ θρόνοι, ἕδραι).
Σφραγῖδες 105.

Τάφοι (ἁπλοῖ) 9, 14 κέ.
Τάφοι μαρτύρων (βλ. Μαρτύρια).
Ταῶς (δια. θέμα) 82, 83, 103.
Τέμπλον 189, 194, *222* κέ.
Τετράβηλα (βλ. βῆλα).
Τετράκογχοι (ναοὶ) 173 κέ.
Τοιχοδομία 22, 113, 118, 205, *213* κέ.
Τόξα (κιβωρίων μαρμάρινα) 98, 237.
Τόξον (ἀνακουφιστικὸν) 216.
Τόξον (θριαμβευτικὸν) 198, 199, 207, 208.
Τράπεζα (ἁγία) 24, 26, 125 κέ, 195, 211, *229* κέ.
Τράπεζαι (μαρτύρων - ἀγαπῶν) 102, *234* κέ.
Τράπεζαι (νεκροδείπνων) 102, *235* κέ.
Τράπεζαι (προθέσεως) 101, *233* κέ.
Τρίβηλον 33 κέ, 117, 183, 243.
Τρίκογχοι (βασιλικαὶ) 203 κέ, *205* κέ.
Τρίκογχον (ἱερὸν) 187, 214.
Τρίφυλλα (διακ. θέμα) 65, 76, 77, 80, 82, 101, 133.

Ὑάλινα 105 κέ.
Ὑδρόβια (διακ. θέμα) 133.
Ὕμνος τρισάγιος 107.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Ὑπέρθυρα 36, 83 κἑ.
Ὑπερῷα 29, 45, 47, 58 κἑ., 65, 119, 191, *216*.

Φατνώματα (ἀρχαῖα χρησιμοποιηθέντα ὡς θωράκια) 201, 203.
Φιάλη 37 κἑ., 115 κἑ.
Φοινικοειδῆ (διακ. θέμα) 93, 138.
Φολιδωτὰ (κοσμήματα) 82, 101.
Φρέατα 37, 45.
Φυλακτήρια 107.
Φωτισμὸς (βλ. πύλαι, παράθυρα).
Φωτιστήριον (βλ. βαπτιστήρια).

Χορβανᾶς 41 (σημ. 1).
Χρίσμα (βλ. βάπτισμα).
Χωνευτήρια 47.

Ψηφιδωτὰ δάπεδα *219* κἑ. (βλ. καὶ δάπεδα).

Ὡραία πύλη 170.

ΔΙΟΡΘΩΤΕΑ

Σελ. 93	στίχ.	20	ἀντί: Εἰκ. 106 (ἐν σελ. 88)	γράφε: Εἰκ. 106	*(ἐν σελ. 86).*
» 107	»	5	» 0,03	»	*0.013.*
» 190	»	6	» 19.	»	*18.*
» »	»	28	» 18.	»	*19.*
» 195	»	10	» 25.	»	*26.*
» »	»	32	» 26.	»	*27.*
» 201	»	13	» 2.	»	*3.*
» 217	»	4	» Παλαιοχώρας	»	*Παλαιοπόλεως.*

» 217 ἔναντι στ. 24 » τῆς βασιλικῆς Παλαιοχώρας γράφε: *τῆς βασιλικῆς Παλαιοπόλεως.*

» 221 στ. 17 εἰς (εἰκ. 49) πρόσθες: (εἰκ. 49, ἔνθα ὅμως δὲν ἀποδίδεται ἐπακριβῶς τὸ ἱερὸν βῆμα καὶ ἰδίως αἱ διαστάσεις τῶν διόδων Προθέσεως καὶ Διακονικοῦ).

» 243 στίχ. 33 μετὰ τὴν φράσιν: τοῦ ἁγίου Μηνᾶ Θεσσαλονίκης πρόσθες: *ὁ ἕτερος (ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγ. Σοφίας προερχόμενος) φυλάσσεται εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν Μουσεῖον Κων/πόλεως, τοῦ τρίτου δὲ* (ἀντὶ τοῦ δευτέρου).

» 245 στ. 17 ἀντί: (ὡς τοῦ ἁγίου Μηνᾶ) γράφε: *(ὡς τοῦ ἁγίου Μηνᾶ καὶ ἁγ. Σοφίας).*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

Δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

(1837 - 1930)

Δραχμ.

1. *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς* 1837-1930 (ΑΕ 1-69 : πρβ. πινάκιον παρὰ ⟨Β. Λεονάρδῳ⟩, Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1 - 3). Σχῆμα 4ον.

(Περίοδος Α'): τόμος 1-16 (1837-1860).

1837-1843 : τεύχη α' - ιβ', ιγ' (καὶ ιδ'), ιε' (τεῦχος ιF' ἴδιον δὲν ἐξεδόθη), ιζ' - κθ'· 1852 - 1860 : τεύχη λ' -νε'· πωλοῦνται τάδε τὰ τεύχη : α', β', γ', δ', ιθ' κβ'-κθ', ν', να', νγ'-νε'· ἕκαστος τεῦχος . . . . 10.—

(Περίοδος Β'): τόμος 17-21 (1862-1874).

1862 : τεύχη α' - ιβ' (τὰ τεύχη θ' - ιβ' ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· ἕκαστον τεῦχος . . . . . 10.—
1869 : τεῦχος ιγ'· 1870: τεῦχος ιδ'· 1872 : τεύχη ιε' καὶ Fι' (τὸ ιF' ἐξεδόθη τῷ 1873)· 1874: τευχος ιζ'· ἕκαστον τεῦχος . . . . . 30.—

(Περίοδος Γ'): τόμος 22-62 (1883-1923).

1883-1923: εἷς τόμος κατ' ἔτος, ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος· ἕκαστος τόμος . . . . . 250.—

(Περίοδος Δ'): τόμος 63 κέ. (1924 κέ.).

1924, 1925-1926 (εἷς ἕνα τόμον), 1927-1928 (εἷς ἕνα τόμον), 1929 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν), 1930 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν)· εἷς τόμος κατ' ἔτος μετὰ μονοστήλου κειμένου· ἕκαστος τόμος . . . . . 250.—

2. *Εὑρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου· ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Ἀμπροπούλου·* τόμος 1ος : 1883-1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στῆλαι 550. 1902 . . . . . 50.—

3. *Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας* 1837 - 1929 (ΠΑΕ 1-84 : πρβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77-79).

(Περίοδος Α'): τόμος 1-13 (1837-1848/9).

1-3 (1837, 1837/8, 1838/9): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α'— Γ' συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. ⟨Ἔκδοσις 1η.⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93.1840. (Δὲν πωλεῖται). —

4 (1839/40): Πρακτικὰ τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται). —

5 (1840/41) Πρακτικὰ τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται). —

6 (1841/42): Πρακτικὰ τῆς Ζ' (γράφε : F') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842 . . . . . 10.—

7-11 (1842/3-1846/7): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως. —

1-11 (1837-1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α'—ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. Ἔκδοσις 2α. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, Πίναξ 1. 1846 (γράφε : 1847). Δὲν πωλεῖται. —

12 (1847/48) : Πρακτικὰ τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848 . . . . . 10.—

13 (1848/49) : Πρακτικὰ τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849 . . . . . 10.—

(Περίοδος Β'): τόμος 14-25 (1858/9-1869/70):

14 (1858/59): Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α'+43. 1859 . . . . . 10.—

15-25 (1859/60-1869/70): Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας· 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864). 1863/4, 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7, 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τεῦχος . . . . . 10—

(Περίοδος Γ'): τόμος 26 κέ. (1870/71 κέ.).

26-74 (1870/71-1919): Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας 1870/71 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4 1874/5, 1876, 1877 κέ.—1902, 1903 κέ.—1909 (δὲν πωλοῦνται), 1907 κέ.—1915, 1916—1919 (εἷς ἕνα τόμον). Σχῆμα 8ον. ἕκαστος τόμος . . . . . 50.—

75-84 (1920-1929): Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας 1920, 1921, 1922 — 1924 (εἷς ἕνα τόμον), 1925—1926 (εἷς ἕνα τόμον), 1927, 1928, 1929 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν). Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος . . 50.—

3Α. *Ὀργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας.* (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24, 1894. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48, 1896. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41, 1912. (Δὲν πωλοῦνται). —

4. *Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι*, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον 1ον : 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια'+22+5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον . . . . . 10.—

5. *Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας* ἡ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 21, πίνακες 8. 1853. . 15.—

6. *Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί*, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β'+34, πίνακες 9. 1860. . . . . 10.—

7. *Εὐθύμιος Καστόρχης· Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς τὸ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος.* Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 130. 1879 . . 30.—

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

7Α. *Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας.* Τεῦχος 1ον, σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. Τεῦχος 2ον, σχῆμα 8ον, σελίδες 126, 1906. (Δὲν πωλοῦνται). δραχμ. —

8. ***Η. G. Lolling*** *Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐπιγραφικοῦ μουσείου·* τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεῦχος α': Ἀρχαϊκαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η'+στῆλαι 152 + η', πίναξ 1. 1899 . . . . . 120.—

9. ***Π. Καββαδίας*** *Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900. . . . . 150.—

10. ***Π. Καββαδίας*** *Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900. . . . . 30.—

10Α. ⟨***Βαλέριος Στάης***⟩· *Τὰ εὑρήματα τοῦ ναναγίου τῶν Ἀντικυθήρων·* ἐκ τῆς ΑΕ 1902: στήλη 145-173/4, εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11 . . . . . 50.—

11. *Comptes rendus du congrès international d'archéologie, 1ère session: Athènes 1905.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 . . . . . 60.—

12. *Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος·* τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: ***Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters***). Σχῆμα 4ον, σελίδες β'+ στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906 . . . . . 250.—

13. ***P. Cavvadias*** + ***G. Kawerau*** *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890.*— ***Π. Καββαδίας***+***Γ. Καβεράου*** *Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890.* Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστί. Σχῆμα φύλλου, στῆλαι 150+σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906 7 500.—

14. ***Χρῖστος Τσούντας*** *Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου.* Σχῆμα 4ον στῆλαι ιF' + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908 . . . . . 500.—

15. ***Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου*** *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν* Σχῆμα 4ον, στῆλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 . . . . . 100.—

16. ***Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης*** *Κατάλογος τοῦ μουσείου Λυκοσούρας.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 . . . . . 40.—

16Α. ⟨***Βασίλειος Λεονάρδος***⟩· *Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος λεύκωμα.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. 1912. (Δὲν πωλεῖται) —

17. ***Γεώργιος Π. Οἰκονόμος*** *Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας·* τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 . . . . . 40.—

18. ***Γεώργιος Κ. Γαρδίκας*** *Μελετήματα ἀρχαιολογικά.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 . . . . . 10.—

19. ***Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος*** *Τοπογραφία τῶν Δελφῶν·* τεῦχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 1917 . . . . . 30.—

20. ***Βαλέριος Στάης*** *Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14. πίνακες 5. 1920 . . . . . 30.—

21. ***Georgius P. Oeconomus*** *De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921 . . . . . 40.—

22. ***Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος*** *Ὁ ἀποτυμπανισμός,* συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ὧν 7 παρένθετοι. 1923 50.—

23. ***Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος*** *Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος—Παγασῶν.* Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἔγχρωμοι 10. 1928 . . . . . 1200.—

24. ***Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς*** *Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928. . . . . 150.—

25. ***Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος*** *Ὁ Λόρδος Ἔλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440 - 1837.* Σχῆμα 8ον, σελ. α - κF'+257, πίνακες 5. 1930. 150.—

Ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ πωλοῦνται καὶ τὰ ἑξῆς συγγράμματα:

1. ***Βασιλείου Λεονάρδου:*** Ἡ Ὀλυμπία, Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901 . . . . . δραχμ. 50.—
2. ***Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου:*** Θηβαϊκὰ (=Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 1917). Σχῆμα 4ον, σελίδες 503. εἰκόνες 212, πίνακες 1 . . . . . λίρ. ἀγλλ. 6.—

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Πανεπιστημίου 20)· περὶ δὲ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγορα-ζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (68ος) τόμος 1931 - 15 Μαΐου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

1. ***Blegen, C. N.:*** Zygouries. Cambridge, Massachussets, 1928, 4°, σελ. XVIII + 227, Πίν. 22, εἰκ. 199.

2. ***Recherches à Salone.*** T. 1 publié aux frais de la Fondation Rask-Oersted. Copenhague 1928, 2°, σελ. 195.

3. ***Dawkins, R. M.:*** The Sanctuary of Artemis Orthia at Sparta. London. Macmillan and Co, 1929, 4°, σ. XVIII + 420, Πίν. 207. (Supplementary Paper N° 5. British School at Athens).

4. ***Θεσσαλικὰ Χρονικά.*** Δελτίον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱστορ. καὶ Λαογρ. Ἑταιρείας τῶν Θεσσαλῶν. Τ. 1: Ἐν Ἀθ. 1930, 8°, σ. 143.

5. ***Corpus vasorum antiquorum.*** Grèce - Athènes - Musée National. Par K. A, Rhomaios avec le concours de Mlle S. Papaspyridi. Paris, Champion, [1930], 4°.

6. ***Drerup, E.:*** Die Schulaussprache des Griechischen von der Renaissance bis zur Gegenwart. T. 1. Paderborn, Ferd. Schöningh, 8°, σ. VIII + 488.

7. ***Galassi, Gins.:*** Roma o Bisanzio. Roma, Anno VIII (1930), σ. XVI + 336, Πίν. 147.

8. ***Karo, G.:*** Schachtgräber von Mykenai. Text und Tafeln. München, F. Bruckmann, 1930, 4°, σ. 172, πίν. 96.

9. ***Δάμπρου, Σπ. Π.:*** Λεύκωμα Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων. Ἐν Ἀθήναις, Ἐλευθερουδάκης, (1930), 4°, σ. 24, Πίν. 97.

10. ***Orlandos, Anast. C.:*** Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Χίου. Monuments byzantins de Chios. 2: Planches 56. Athènes, 1930, 2°.

11. ***Robinson, Dav. M.:*** Excavations at Olynthus. Part. 2: Architecture and Sculpture: Houses and other Buildings. Baltimore, Johns Hopkins Press, 1930, 4°, σ. XXII + 155, εἰκ. 307, Πίν. 4.

12. ***Robinson, D. M.-Harcum, Cornelia G.:*** A. catalogue of the Creek Vases in the R. Ontario Museum of Archaeology, Toronto. V. 1-2. Toronto, Canada, 1930, 8°, σελ. VIII + 288, Πίν. 108.

13. ***Tiryns.*** Die Ergebnisse der Ausgrabungen des Instituts. Bd 3. Text καὶ Tafeln von Kurt Müller, Augsburg, Benno Filser, 1930, 4°, σελ. XV + 221, Πίν. 43.

14. ***Blinkenberg, Chr.-King, K. F.:*** Lindos. Fouilles et recherches 1902-1914. 1. Texte καὶ Planches. Berlin, Walter de Gruyter, 1931, 4°, σ. XIII + 775, Πίν. 152.

ΕΝ ΤΗι ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗι ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ἀριθ. 25α. Ἐξεδόθη καὶ πωλεῖται καὶ ἐκτὸς σειρᾶς ὁ τόμος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος διὰ τὸ ἔτος 1929 ὑπὸ τὸν τίτλον: ***Γεωργίου Α. Σωτηρίου, Αἱ χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας καὶ αἱ παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος.*** Σελ. 248, εἰκ. 79, πίν. 5. Ἐν Ἀθήναις 1931 . . Δρ. 250.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 06:03:51 EEST - 216.73.217.38